

CONFERENCE BOOK

UZAKDOĞU 5. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

**FAREAST 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
NOV 7 - 9, 2025
BALI**

**ISBN: 978-625-5694-47-8
Academy Global Publishing House**

**FAR EAST ASIA 5TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
NOV 7 - 9, 2025
BALI**

Edited By
ASSIS. PROF. DR. GULTEKIN GURCAY

Issued: 30.11.2025
ISBN: 978-625-5694-47-8

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

**In the conference 32 papers have been presented by Turkish participants and 65 papers
by foreign participants.**

**Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"**

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global–2025©

CONFERENCE ID

FAR EAST ASIA 5TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

NOV 7 - 9, 2025

BALI

ORGANIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Azerbaijan – Iran – Romania- Morocco- Kyrgyzstan- Algeria – Kosovo- Malaysia- Nigeria- Georgia- Pakistan – Tunisia- Morocco- Albania- Laos- Egypt- France- Bangladesh- Yemen- Philippines- Vietnam -

-

PRESENTATION

Oral presentation

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Üniversitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye

Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Türkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Türkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

- Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye
- Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye
- Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes
- Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines
- Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia
- Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye
- Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Uzbekistan
- Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran
- Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria
- Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
- Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizistan
Assist. Prof. K. R. Padma – India
Assist. Prof. Dr. Omid Afghani - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kuşunmaden – Türkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye

Dr. Ayşe Baran - Türkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-903.07-475454

Konu :Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:

Gereği:

Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:

Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSFN3RR3CF* Pin Kodu : 27962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -
GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

FAR EAST ASIA 5TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
NOV 7 - 9, 2025
BALI

NO : **AC- 5F - 2025. 438s- 3052**
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

15/11/2025

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **Uzakdoğu 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi** 7-9 Kasım 2025 tarihlerinde Bali’de 21 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 97 bildirinin 32’si Türkiye’den, 65’i ise farklı 20 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.” değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Hülya Çiçek

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA
5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA
5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA
5th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION

Nov 7 - 9, 2025
Bali

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Öğr. Üyesi NESLİHAN ŞAHİN	1	PROBLEM-SOLVING STRATEGIES OF THIRD-GRADE SECONDARY SCHOOL STUDENTS	Dr. Öğr. Üyesi NESLİHAN ŞAHİN
		2	TEACHERS' ABILITY TO KEEP UP WITH ACADEMIC TEXTS PUBLISHED ON THEIR SUBJECTS	Dr. Naif KARDAŞ Sevgi DURAN
		3	A STUDY ON PROBLEMS ENCOUNTERED IN EDUCATION AND TEACHING ACTIVITIES CONDUCTED IN RURAL AREAS	Dr. Naif KARDAŞ Merve Nur SEZGİN
		4	AN EVALUATION OF SCIENTIFIC STUDIES ON THE 2023 MEASUREMENT AND EVALUATION REGULATION	Uzm. Hasan BİRİNCİ Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ
		5	AN ANALYSIS OF CORE VALUES ADDRESSED IN TURKISH QUESTIONS ON THE HIGH SCHOOL TRANSITION EXAM BETWEEN 2018 AND 2022	Uzm. Hasan BİRİNCİ Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr., PERO DUYGU DUMANGÖZ	1	ASRIN FELAKETİ SONRASI SPOR LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	YL, Öğrencisi, Şevval Berfin ÖZDEMİR Doç. Dr., Esra BAYRAK AYAŞ
		2	SPOR ALANINDA MOBBİNG OLGUSUNUN AKADEMİK GÖRÜNÜMÜ: SON ON YILIN ÇALIŞMALARINA YÖNELİK PRISMA TABANLI BİR İNCELEME	YELİZ CEMRE GÜMÜŞ Doç. Dr., PERO DUYGU DUMANGÖZ
		3	NEGATIVE OUTPUT OF RECREATIONAL SPORTS: CARBON FOOTPRINT	Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hilal YAĞIN
		4	WATER SPORTS AND ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: SYSTEMATIC SCOPE REVIEW	Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hilal YAĞIN

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. KEMAL YAMAN	1	HETEROGENEOUS DETERMINANTS OF BLUE ECONOMY DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN UNION	Remy Jonkam Oben Mehdi Seraj Şerife Zihni Eyüpoğlu
		2	REBUILDING DIGITAL TRUST AND REPUTATION IN HEALTHCARE: MEASURING TRUST, PRIVACY PERCEPTION, AND THE INSTITUTIONAL CARE MODEL APPROACH	Dr. Öğr. Üyesi Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU
		3	THE ADVANCEMENT OF ETHICAL GOVERNANCE IN DIGITAL HEALTH: A NOVEL FRAMEWORK CENTERED ON DATA PRIVACY,	Dr. Öğr. Üyesi Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU
		4	BİST OTOMOTİV SEKTÖRÜ ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSININ OBJEKTİF AĞIRLIKLİ MARCOS YÖNTEMİ İLE ANALİZİ	Öğr. Gör. Dr. Ümit Hasan GÖZKONAN Arş. Gör. Dr. Erdi BAYRAM Arş. Gör. Tolga ÇAĞLAYANSUDUR
		5	AN EVALUATION OF THE INTEGRATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES INTO THE CIRCULAR ECONOMY	Dr. Özden Şentürk Prof. Dr. Seyhun Doğan
		6	THE EFFECTS OF RELIGIOUS RITUALS ON THE GASTRONOMICAL CONSUMPTION HABITS OF INDIVIDUALS	Dr. Öğr. Üyesi FATMA (ALBAK) YALINIZ AYŞENUR KAMALAK
		7	AFET YÖNETİMİNDE ÇOK DÜZEYLİ YÖNETİŞİM YAKLAŞIMI: TÜRKİYE İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ	Prof. Dr. KEMAL YAMAN Araştırma Görevlisi YASİN KAÇAR Araştırma Görevlisi MUHAMMED KASIM KAVAK
		8	İKLİM KANUNU: HAYAL Mİ? HEDEF Mİ?	Prof. Dr. KEMAL YAMAN

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI	1	ANTON CEHOV'UN "ÇİNGENE KAYNANA" ÖYKÜSÜNDE KADININ ERİLLİĞİ ve TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		2	FROM ENVIRONMENTAL ETHICS TO THE THEORY OF TRANSFORMATION: THE CATHARSIS STAGE IN THE EPF–METAMORPHOSIS MODEL	Recep KÜLCÜ
		3	FROM ENVIRONMENTAL ETHICS TO TRANSFORMATION THEORY: THE METAXIS STAGE IN THE EPF–METAMORPHOSIS MODEL	Recep KÜLCÜ
		4	KAHRAMANIN YOLCULUĞU MODELİ VE BEAT SHEET YÖNTEMİNİN KLASİK SINEMA ANLATISINDAKİ ROLÜ	Dr. Öğr. Üyesi, SEMİH KAŞIKÇI
		5	TECHNOLOGY, AESTHETICS, SOCIAL ORIENTATIONS and NAM JUNE PAIK IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF DIGITAL ART	Öğr. Gör. Ümit PARSIL Prof. Dr. Fahrettin GEÇEN
		6	THE IMPRESSIVE EFFECTS OF İBRAHİM ÇALLI'S WORKS	Öğr. Gör. Ümit PARSIL Nihat LEVENT
		7	ALGISAL YÖNELİM ve GERÇEKLİK İLİŞKİSİNDE POSTDİJİTAL SANAT	Doç. Dr. Engin GÜNEY Dr. Serpil UYSAL
		8	HAYAT AĞACI MİTOLOJİSİ ve ÇAĞDAŞ SANATTA KULLANIMI	Doç. Dr. Engin GÜNEY Ashhan TURNA

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Behice ERCİ	1	STABILITY STUDY OF METHEMOGLOBIN IN STORED BLOOD SAMPLE.	Saadi Fatima Zohra
		2	VACCINE HESITANCY	Prof. Dr. Behice ERCİ
		3	SUCCESSFUL AGING IN RURAL ELDERLY PEOPLE	Prof. Dr. Behice ERCİ
		4	THE PI3K/AKT SIGNALING PATHWAY AND ITS IMPORTANCE IN CANCER	Şamil ÖZTÜRK İlhan ÖZDEMİR
		5	THE ROLE OF RUNX2 IN CANCER DEVELOPMENT	Şamil ÖZTÜRK İlhan ÖZDEMİR
		6	YETİŞKİNLERDE DİRENÇ EGZERSİZLERİNİN FONKSİYONEL HAREKET KAPASİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Prof. Dr., Umut CANLI
		7	YETİŞKİNLERDE DİRENÇ EGZERSİZİ UYGULAMALARI: DENGİ PERFORMANSININ GELİŞİMİ	Prof. Dr., Umut CANLI

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Selahattin BARDAK	1	Computer-Assisted Feedback Types (Video-Based, Text-Based and Audio-based) Affecting Speaking and Writing Anxiety	Prof. Abbas Ali Zarei
		2	EVALUATION OF CONSUMERS' REASONS FOR FURNITURE RETURNS USING THE DECISION TREE MODEL	Prof. Dr. Selahattin BARDAK Prof. Dr. Timuçin BARDAK Prof. Dr. Kinyas POLAT
		3	WEB MINING OF NEWS CONTENT IN THE FURNITURE DOMAIN: EVIDENCE FROM NEWS SEARCH	Prof. Dr. Timuçin BARDAK Prof. Dr. Kinyas POLAT Prof. Dr. Selahattin BARDAK
		4	YOLOV11 TABANLI CNN VE DÖNÜŞTÜRÜCÜ MİMARİLERİ İLE KEMİK YAŞI TAHMİNİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Muhammed Yusuf İTMİŞ Doç. Dr., Feyza ALTUNBEY ÖZBAY
		5	EEG SİNYALLERİNDEN EPİLEPSİ TESPİTİ İÇİN CWT-CNN VE TOPLULUK ÖĞRENME YAKLAŞIMI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Rumeysa KOÇAK DOĞAN Doç.Dr., Feyza ALTUNBEY ÖZBAY

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr., HASAN HÜSEYİN GÜL	1	NEW LOMAX–WEİBULL DAĞILIMI İÇİN PARAMETRE TAHMİN YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	MELEK SELCAN KAYMAKÇI Doç. Dr., HASAN HÜSEYİN GÜL
		2	KALP HASTALIĞI TAHMİNİNDE KAN VE DİĞER MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS ANALİZİ	MELEK SELCAN KAYMAKÇI Doç. Dr., HASAN HÜSEYİN GÜL Doç. Dr. Melih Ağraz
		3	EFFICIENTNET-B7 İLE MEME KANSERİ HİSTOPATOLOJİK GÖRÜNTÜLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	Uzman Hemşire SÜHEYLA DEMİRTAŞ ALPSALAZ Dr. Öğr. Gör. FEYYAZ ALPSALAZ Dr. Öğr. Gör. HASAN UZEL Dr. Öğr. Üyesi EMRAH ASLAN Dr. Öğr. Üyesi YILDIRIM ÖZÜPAK
		4	MAKİNE ÖĞRENMESİ YAKLAŞIMLARIYLA POLİKİSTİK OVER SENDROMUNUN TANISAL SINIFLANDIRILMASI	Uzman Hemşire SÜHEYLA DEMİRTAŞ ALPSALAZ Dr. Öğr. Gör. FEYYAZ ALPSALAZ Dr. Öğr. Gör. HASAN UZEL Dr. Öğr. Üyesi EMRAH ASLAN Dr. Öğr. Üyesi YILDIRIM ÖZÜPAK
		5	DÜŞÜM DÖNÜŞÜM TEKNİĞİNE DAYALI YENİ BİR YAŞAM SÜRESİ DAĞILIMININ İSTATİSTİKSEL ÖZELLİKLERİ VE PARAMETRE TAHMİNİ	Doç. Dr., HASAN HÜSEYİN GÜL
		6	HAQ DAĞILIMI İÇİN EN ÇOK OLABİLİRLİK TAHMİN EDİCİLERİNİN SIRALI KÜME ÖRNEKLEMESİNE DAYALI ETKİNLİK DEĞERLENDİRMESİ	Doç. Dr., HASAN HÜSEYİN GÜL

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Ioana Moldovan	1	DIGITAL PEDAGOGY TRANSFORMATION IN POST-COVID CLASSROOMS FOR HIGHER EDUCATION LEARNERS	Rashad Guliyev Dr. Nigar Ahmadova
		2	AI-SUPPORTED ADAPTIVE ASSESSMENT MODELS FOR COMPETENCY-BASED HIGHER EDUCATION IN AZERBAIJAN	Elvin Mammadli Assoc. Prof. Dr. Sevinj Babayeva
		3	STUDENT MOTIVATION SHIFT IN MOBILE LEARNING ENVIRONMENTS WITHIN TEHRAN-BASED UNIVERSITIES	Seyyed Ali Mirzaei Maryam Soltani
		4	COMPARATIVE LEARNING ANALYTICS FOR ENGINEERING STUDENTS USING DIFFERENT DIGITAL CONTENT ARCHITECTURES	Mohammad Reza Taghavi Zahra Farshad
		5	COGNITIVE LOAD REDUCTION BY MICRO-LEARNING ITEMS IN STEM-FOCUSED ROMANIAN HIGHER EDUCATION	Dr. Adrian Ionescu Dr. Ioana Moldovan
		6	DEVELOPMENT OF AN EDTECH MATURITY INDEX FOR QUALITY INDICATORS IN ROMANIAN SECONDARY SCHOOLS	Catalin Dumitru Elena Stan
		7	INQUIRY-BASED STEM TEACHING MODELS FOR RURAL MOROCCAN SCHOOLS IN LOW-RESOURCES CONTEXTS	Assis. Prof. Youssef El Amrani
		8	EMOTIONAL PRESENCE AS A VALIDATED LEARNING OUTCOME METRIC IN HYBRID MOROCCAN CLASSROOMS	Amina Bouhlal Zakaria Tazi

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Leyla Karimi	1	ARCHAEOLOGICAL HERITAGE ROUTES AND NOMADIC NETWORKS IN THE TIEN SHAN REGION	Dr. Aizada Sadykova Bakytbek Omurzak
		2	OTTOMAN-RUSSIAN FRONTIER INTERACTIONS AND RELIGIOUS ARCHIVES IN NORTHERN FERGANA	Prof. Dr. Almazbek Zhaparov
		3	INTELLECTUAL EXCHANGES BETWEEN QAJAR IRAN AND CENTRAL ASIA DURING THE 19TH CENTURY	Mahdi Farhadi Farzaneh Ghaffari Arash Mirjalili
		4	THE TRANSFORMATION OF SAFAVID MILITARY ELITES AFTER THE AFGHAN INVASION (1722-1760)	Assoc. Prof. Dr. Leyla Karimi
		5	CHRISTIAN MONASTIC TRADITIONS IN THE GONDAR HIGHLANDS AND THEIR LEGACIES IN MODERN ETHIOPIA	Dr. Alemu Bekele
		6	A COMPARATIVE STUDY OF PRE-AXUMITE TRADE SEALS AND EARLY RED SEA PORT SYSTEMS	Dr. Hiwot Gebremariam Yohannes Tesfay
		7	FRENCH COLONIAL CARTOGRAPHY AND THE MAKING OF THE SAHARA BORDER SYSTEM (1881-1918)	Ahmed Cherrad

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Ramesh Chandra Dr. Kavita Joshi	1	CONTEMPORARY PUBLIC ART AND URBAN TRANSFORMATION IN BISHKEK	Dr. Aizada Sadykova Prof. Dr. Ruslan Toktomushev
		2	TRADITIONAL KYRGYZ FELT-MAKING: FROM FOLK CRAFT TO MODERN DESIGN	Assis. Prof. Dr. Gulnara Jangaraeva
		3	THE EVOLUTION OF MOSAIC ART IN KOSOVO: INTERPLAY OF RELIGIOUS AND SECULAR THEMES	Dr. Arben Krasniqi Prof. Dr. Eda Berisha
		4	VISUAL NARRATIVES OF POST-WAR IDENTITY IN KOSOVO PHOTOGRAPHY	Dr. Liria Sahiti Assis. Prof. Dr. Erion Hoxha
		5	THE IMPACT OF MALAY TRADITIONAL BATIK ON CONTEMPORARY FASHION DESIGN IN MALAYSIA	Dr. Nur Aisyah Rahman Assoc. Prof. Dr. Ahmad Faizal Musa
		6	DIGITAL ART EDUCATION IN MALAYSIA: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN A POST-PANDEMIC ERA	Prof. Dr. Siti Nabilah Abdul Karim Dr. Faridah Mohamad
		7	REVIVAL OF INDIAN MINIATURE PAINTING IN GLOBAL ART DISCOURSE	Prof. Dr. Ramesh Chandra Dr. Kavita Joshi

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assis. Prof. Dr. Samira Yazdani	1	MACROECONOMIC POLICY RESPONSES AND FISCAL SUSTAINABILITY IN NIGERIA	Dr. Olufemi Adekunle Prof. Dr. Amarachi Okafor
		2	ECONOMIC INEQUALITY AND SOCIAL MOBILITY IN URBAN NIGERIA: A MULTILEVEL ANALYSIS	Victor Chukwu
		3	TRADE LIBERALIZATION AND EXPORT PERFORMANCE IN GEORGIA: ASSESSING SECTORAL DYNAMICS	Prof. Dr. Irakli Dolidze Tamarlan Beridze
		4	THE IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT ON LOCAL ECONOMIES IN GEORGIA	Assis. Prof. Dr. Giorgi Margvelashvili Nina Kobakhidze
		5	FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION IN PAKISTAN: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Yasir Mahmood Prof. Dr. Rabia Khan
		6	AGRICULTURAL PRODUCTIVITY AND FOOD SECURITY STRATEGIES IN RURAL PAKISTAN	Dr. Asadullah Qureshi Assis. Prof. Dr. Shabana Irfan
		7	ENERGY POLICY TRANSFORMATIONS AND ECONOMIC GROWTH IN IRAN	Prof. Dr. Reza Farhadi Dr. Laleh Taheri
		8	THE ROLE OF EDUCATION INVESTMENT IN REDUCING YOUTH UNEMPLOYMENT IN IRAN	Assis. Prof. Dr. Samira Yazdani

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Soukaina El Hachimi	1	IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON PUBLIC SECTOR PERFORMANCE AND SERVICE QUALITY	Dr. Samir Bouzid Assoc. Prof. Dr. Nadia Belkacem
		2	STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PRACTICES IN ALGERIAN PUBLIC ENTERPRISES	Prof. Dr. Hakim Cherif Leila Bensaid
		3	E-GOVERNANCE IMPLEMENTATION AND ITS CHALLENGES IN THE GEORGIAN PUBLIC ADMINISTRATION	Dr. Irakli Tsereteli
		4	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABLE BUSINESS MODELS IN GEORGIAN FIRMS	Dr. Tamar Abashidze Dr. Giorgi Meladze
		5	FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES FOR ENTREPRENEURSHIP GROWTH IN TUNISIA	Prof. Dr. Yasmine Ben Ghalia Rami Dhouib Ahmed Majdoub
		6	PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT: POLICY AND PRACTICE IN TUNISIA	Assis. Prof. Dr. Amira Bouaziz Dr. Salim Jaziri
		7	INNOVATION MANAGEMENT AND BUSINESS PERFORMANCE IN MOROCCAN COMPANIES	Dr. Soukaina El Hachimi
		8	SOCIAL INNOVATION IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS: THE CASE OF MOROCCO	Prof. Dr. Youssef Sekkat Assis. Prof. Dr. Mouna Arroud Assoc. Prof. Dr. Rachid Boutkhil

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Arben Dervishi	1	MIGRATION TRENDS AND SOCIAL SECURITY CHALLENGES IN AZERBAIJAN	Dr. Orkhan Hashimli
		2	THE IMPACT OF EMIGRATION ON FAMILIAL SOCIAL SECURITY NETWORKS IN AZERBAIJAN	Assoc. Prof. Dr. Leyla Aliyeva
		3	MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION AMONG RETURNEES IN ALBANIA	Prof. Dr. Arben Dervishi
		4	CHALLENGES OF PROVIDING SOCIAL SECURITY TO MIGRANT WORKERS IN THE ALBANIAN LABOR MARKET	Dr. Mira Shkreli
		5	THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL MIGRATION ON SOCIAL INSURANCE SYSTEMS IN KOSOVO	Dr. Fatmir Hashani
		6	SOCIAL PROTECTION MEASURES FOR RETURN MIGRANTS IN POST-CONFLICT KOSOVO	Assis. Prof. Dr. Arjeta Mehana
		7	MIGRATION AND ACCESS TO HEALTH AND SOCIAL SECURITY PROGRAMS IN LAOS	Somchith Pholsena
		8	THE ROLE OF INFORMAL NETWORKS IN SOCIAL SECURITY OF MIGRANT COMMUNITIES IN LAOS	Dr. Mai Sakhanh

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Lucie Martin	1	PSYCHOLOGICAL SAFETY AND WELL-BEING IN HIGH-STRESS MEDICAL ENVIRONMENTS: INSIGHTS FROM EGYPTIAN HOSPITALS	Dr. Salma El-Sayed Prof. Dr. Ahmed Farouk
		2	IMPACT OF PSYCHOLOGICAL SAFETY INITIATIVES ON NURSE RETENTION AND SATISFACTION	Dr. Hoda Ghaleb Assis. Prof. Dr. Amr Tawfik
		3	WORKPLACE PSYCHOLOGICAL SAFETY IN FRENCH MULTINATIONAL CORPORATIONS: CULTURAL INFLUENCES AND OUTCOMES	Dr. Lucie Martin
		4	CREATING RESILIENT TEAMS THROUGH PSYCHOLOGICAL SAFETY IN FRENCH STARTUPS	Dr. Jean-Paul Lefevre Assis. Prof. Dr. Chloé Dubois Prof. Dr. Camille Rousseau
		5	STUDENT PERCEPTIONS OF PSYCHOLOGICAL SAFETY IN BANGLADESHI UNIVERSITIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC	Dr. Nazmun Nahar Assis. Prof. Dr. Mahbub Alam
		6	IMPACT OF TEACHER PSYCHOLOGICAL SAFETY ON CLASSROOM CLIMATE AND STUDENT PERFORMANCE IN BANGLADESH	Prof. Dr. Ruhul Amin
		7	THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL SAFETY IN ORGANIZATIONAL INNOVATION: CASE STUDIES FROM VIETNAM	Dr. Minh Tu Nguyen Assis. Prof. Dr. Hoai Nam Bui

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assis. Prof. Dr. Ana Patricia Gomez	1	ENGLISH LITERATURE AND IDENTITY FORMATION IN MODERN YEMENI NARRATIVES	Dr. Amina Al-Sharafi Assoc. Prof. Dr. Sami El-Yafei
		2	POSTCOLONIAL THEMES IN THE WORKS OF YEMENI WOMEN WRITERS	Prof. Dr. Huda Al-Wahedi
		3	LINGUISTIC INNOVATION AND THE EVOLUTION OF PAKISTANI PROSE	Dr. Asim Karim Dr. Kaleem Raza Khan
		4	THE INFLUENCE OF SUFI POETRY ON CONTEMPORARY PAKISTANI LITERARY DISCOURSE	Assoc. Prof. Dr. Sofia Hussain Dr. Salma Khatoon
		5	THE IMPACT OF SPANISH COLONIALISM ON PHILIPPINE LANGUAGE VARIETIES	Prof. Dr. Maria Rosario Santos Dr. Jona Mae Cruz
		6	GENDER, CULTURE, AND MODERNITY IN FILIPINO WOMEN'S FICTION	Assis. Prof. Dr. Ana Patricia Gomez
		7	MODERN VIETNAMESE POETRY: MOVEMENTS, THEMES, AND TRANSNATIONAL CONNECTIONS	Dr. Nguyen Thi Minh Assis. Prof. Dr. Pham Van Khoa
		8	VIETNAMESE FOLKTALES AND THEIR REINTERPRETATION IN CHILDREN'S LITERATURE	Prof. Dr. Le Quang Hung

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	PROF. DR. MUSTAFA BOZDEMİR	1	SİSTEMATİK TASARIM VE EKONOMİ İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	PROF. DR. MUSTAFA BOZDEMİR
		2	SİSTEMATİK TASARIM UYGULAMASINDA ŞARTNAME OLUŞTURMA: KURAMSAL ÇERÇEVE, METODOLOJİ VE UYGULAMA ÖNERİLERİ	PROF. DR. MUSTAFA BOZDEMİR
		3	MODELING AND MECHANICAL EVALUATION OF AUXETIC-CORE SMART SANDWICH PLATES VIA HIGH-ORDER SHEAR DEFORMATION THEORY	Mustafa Buğday
		4	MECHANICAL PROPERTIES AND AUXETIC BEHAVIOR OF HONEYCOMB CORE SANDWICH NANOPATES	Dr. Öğrt. Üyesi Mustafa Buğday Prof. Dr. İsmail Esen
		5	ANALYSIS OF CLEAN ENERGY SOLUTIONS FOR SUSTAINABLE TRANSPORTATION	Öğr. Gör., METİN KAYNAKLI Öğr. Gör., OLCAY PALTA
		6	EXAMINATION OF THE CHARGING INFRASTRUCTURE OF ELECTRIC MEDIUM AND HEAVY DUTY VEHICLES	Öğr. Gör., METİN KAYNAKLI Öğr. Gör., OLCAY PALTA
		7	AlFeNiCoMn YÜKSEK ENTROPİLİ ALAŞIM TOZLARINDA ISIL İŞLEM PARAMETRELERİNİN MİKROYAPISAL İYİLEŞMEYE ETKİSİ	Öğr. Gör. BÜŞRA TUNÇ Prof. Dr. İLYAS SOMUNKIRAN
		8	ÇOK KADEMELİ ISIL İŞLEM PARAMETRELERİNİN AlNiCo ESASLI ALAŞIMLARDA MANYETİK VE MEKANİK ÖZELLİKLERE ETKİSİ	Öğr. Gör. BÜŞRA TUNÇ Prof. Dr. İLYAS SOMUNKIRAN

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Belgin COŞGE ŞENKAL	1	FIRST FINDING OF DEUTONYMPH SPECIMENS OF PROZERCON CELALİ (ACARI: ZERCONIDAE)	Assoc. Prof. Dr. MEHMET KARACA Prof. Dr. RAŞİT URHAN
		2	ZERCONID MITES (ACARI: ZERCONIDAE) RECORDED FROM THE CENTRAL ANATOLIA REGION OF TÜRKİYE	Assoc. Prof. Dr. MEHMET KARACA Prof. Dr. RAŞİT URHAN
		3	CRISPR/Cas-BASED IMPLEMENTATIONS IN THE DIAGNOSIS OF PLANT PATHOGENEIC MICROORGANISMS	Dr Öğr. Üyesi Berna BAŞ
		4	CARBON-DOPED TiO ₂ FOR THE ENHANCED PHOTOCATALYTIC DEGRADATION OF CIPROFLOXACIN	Nazli Turkten Yunus Karatas Yelda Yalcin Gurkan Simal Kurumoglu
		5	THE PREDICTED TOXICITY STUDY OF FOUR SELECTED VAT DYES	Nazli Turkten Yunus Karatas Yelda Yalcin Gurkan Simal Kurumoglu
		6	THE EVALUATION OF FLOWER YIELD IN SOME SAFFLOWER (<i>CARTHAMUS TINCTORIUS L.</i>) CULTIVARS GROWN IN SEMI-ARID CONDITIONS	Prof. Dr. Belgin COŞGE ŞENKAL
		7	KOYUN VE EŞEK SÜTLERİNDE TİTANYUM VE KALSİYUM KONSANTRASYONLARININ İCP- MS İLE ANALİZİ	Prof. Dr. SERAP KILIÇ ALTUN Doç. Dr. NİLGÜN PAKSOY
		8	İNEK SÜTÜNDE GÜNCEL, UYGULANABİLİR VE YÜKSEK HASSASİYETLİ İCP-MS YÖNTEMİ İLE ELEMENT ANALİZİ	Prof. Dr. SERAP KILIÇ ALTUN Doç. Dr. NİLGÜN PAKSOY

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ	1	RENEWABLE AND SUSTAINABLE AGRO-INDUSTRIAL WASTE APPROACH	Res. Assist. Dr., Ceren UNLUKAL Assoc. Prof. Dr., Gokhan Onder ERGUVEN
		2	EVALUATION OF THE CLEAN ENERGY POTANTIAL OF TURKIYE	Res. Assist. Dr., Ceren UNLUKAL Assoc. Prof. Dr., Gokhan Onder ERGUVEN Doçent Dr., Gürdal KANAT
		3	DESIGN AND IMPLEMENTATION OF A FLOWMETER CONTROLLER FOR USE IN AGRICULTURAL SPRAYING WITH ARM-BASED STM32F103VCT6	Muhammet Mert TUNCEL Mohammad Ruhul Amin BHUIYAN Hayati MAMUR
		4	SENSOR-BASED AUTOMATIC AGRICULTURAL SPRAYING SYSTEM FOR COMBATING OLIVE FLY AND MEDITERRANEAN FRUIT FLY	Muhammet Mert TUNCEL Mohammad Ruhul Amin BHUIYAN Hayati MAMUR
		5	FABRICATION AND INVESTIGATION OF THE PHOTODIODE PROPERTIES OF AN Au/CRYSTAL VIOLET/p-Si/Al HYBRID SCHOTTKY DIODE	Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ
		6	FABRICATION AND ADVANCED PHOTODIODE APPLICATIONS OF AN Au/PbO ₂ /p-Si/Al METAL-OXIDE-SEMICONDUCTOR (MOS) DIODE	Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ
		7	ENERGY AND EXERGY PERFORMANCE OF A GROUND-SOURCE HEAT PUMP FOR GREENHOUSE HEATING IN COLD CLIMATES	Enes AKÇAY Öğr. Gör. Dr. Arzu KEVEN
		8	REUTILIZATION OF MARINE EXHAUST HEAT FOR COOLING: ENERGY AND EXERGY ANALYSIS OF A SHAFT-DRIVEN RANKINE-COMPRESSION SYSTEM WITH MIXTURE REFRIGERANTS	Enes AKÇAY Öğr. Gör. Dr. Arzu KEVEN

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. ELİF ÇAĞDA KANDEMİR	1	EFFECT OF ACTIVATOR ADDITION SEQUENCE ON EARLY-AGE STRENGTH AND WORKABILITY OF FINELY GROUND PUMICE-BASED GEOPOLYMER MIXES	Doç. Dr. Serhat ÇELİK TEN
		2	EFFECT OF LIME ADDITION ON EARLY-AGE STRENGTH DEVELOPMENT OF GEOPOLYMER MORTARS BASED ON BASALT STONE CUTTING WASTE AND SILICA FUME	Doç. Dr. Serhat ÇELİK TEN
		3	POST-EARTHQUAKE DAMAGE ASSESSMENT OF MASONRY BUILDINGS	UFUK AKIN Prof. Dr. ELİF ÇAĞDA KANDEMİR
		4	INFLUENCE OF BUILDING HEIGHT ON THE SEISMIC RESPONSE OF BASE-ISOLATED STRUCTURES	Prof. Dr. ELİF ÇAĞDA KANDEMİR
		5	EFFECTS OF MORDANT AMOUNT ON COLOR PROPERTIES IN SCOTS PINE WOOD DYED WITH HELICHRYSUM ARENARIUM EXTRACT AND ALUM	Doç. Dr. Göksel ULAY Doç. Dr. Abdi ATILGAN Doç. Dr. Ümit AYATA
		6	USE OF WOOD PRESERVATIVE OILS WITH DIFFERENT PROPERTIES ON ORIENTAL BEECH WOOD	Doç. Dr. Abdi ATILGAN Doç. Dr. Göksel ULAY Doç. Dr. Ümit AYATA
		7	INSAR APPROACH FOR MONITORING AND IDENTIFYING GEOLOGICAL HAZARDS: AN EVALUATION BASED ON CASE STUDIES FROM TÜRKİYE AND IRAN	Dr. Marjan TOURANI

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ	1	A GENERAL OVERVIEW OF THE DEBATE ABOUT WHETHER ASHKENAZ JEWS ARE OF TURKISH ORIGIN	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ
		2	THE “BLACK LEGEND” AS A PROPAGANDA TOOL OF EUROPEAN STATES AGAINST SPAIN IN THE 16TH AND 17TH CENTURIES	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ
		3	NASİRÜDDİN TÛSÎ’NİN “TEZKİRATÜ Fİ’L-MEBDE VE’L-MEAD” ADLI ESERİNDEN HAREKETLE AHİRET HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	Doç. Dr. Fevzi YİĞİT
		4	SOCIAL WORK IN THE DIGITALIZATION ERA: AN EVALUATION IN TERMS OF LEVELS OF INTERVENTION	Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi, Resul DURAN Dr. Öğr. Üyesi Ahmet USANMAZ
		5	QUANTITATIVE ANALYSIS OF STUDIES RELATED TO THE CONCEPTS OF “POVERTY” AND “SOCIAL WORK/SOCIAL SERVICE” USING VOSVIEWER: A BIBLIOMETRIC APPROACH	Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi Ahmet USANMAZ Dr. Öğr. Üyesi, Resul DURAN

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN	1	SOCIOCULTURAL ANALYSIS OF NARRATIVE REPRESENTATIONS IN CHILDREN'S STORIES CREATED WITH STORY CUBES	Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN
		2	STORY CUBES AS AN EXPERIENTIAL SPACE IN THE TEACHING-LEARNING PROCESS	Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN
		3	MAPPING THE TRENDS AND INTELLECTUAL STRUCTURE OF TEACHER COLLABORATION RESEARCH (1985-2024): A BIBLIOMETRIC ANALYSIS	Öğr. Gör. Sezai ÖZEL Doç. Dr. Muhammed ZİNCİRLİ
		4	DEVELOPING DESIGN PRINCIPLES FOR TEACHER SUPPORT FOR STUDENTS' ENGLISH LANGUAGE SKILLS	Menik Darmiati Rully Charitas Indra Prahmana Suyitno
		5	A PHENOMENOLOGICAL PHILOSOPHY PERSPECTIVE ON EDUCATIONAL TRANSFORMATION IN THE KASEPUHAN GELAR ALAM INDIGENOUS VILLAGE, SUKABUMI REGENCY	Edeh Dike MARISKE Dwi SULISWORO Ika MARYANI
		6	ELIMINATING BULLYING THROUGH COLLABORATIVE SCHOOL CULTURE: A CASE STUDY AT SMA PESANTREN UNGGUL AL BAYAN PUTRI SUKABUMI	Winarno Suparman Ani SUSANTI

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assis. Prof. Dr. Enrico Ramos	1	NOVEL CATALYTIC MATERIALS FOR ENHANCED HYDROGEN PRODUCTION	Dr. Hassan Al-Harazi Assis. Prof. Dr. Layla Abdulrahman Dr. Amal Saeed
		2	APPLICATION OF GREEN SYNTHESIS TECHNIQUES IN THE PREPARATION OF ORGANIC COMPOUNDS	Assoc. Prof. Dr. Omar Al-Maktari Dr. Amal Saeed
		3	MOLECULAR MODELING AND SIMULATION OF ENZYME ACTIVITY IN BIOCHEMICAL PROCESSES	Prof. Dr. Sonia Qureshi Dr. Imran Shabbir
		4	ELECTROCHEMICAL METHODS FOR POLYMER MODIFICATION IN INDUSTRIAL CHEMISTRY	Dr. Sara Khan Assoc. Prof. Dr. Fahad Usman
		5	ADVANCES IN NANOSTRUCTURED MATERIALS FOR ENVIRONMENTAL REMEDIATION	Dr. Mikaela Jimenez Prof. Dr. Angelica Cruz Dr. Josefina Tomas
		6	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF BIOACTIVE METAL COMPLEXES FOR MEDICINAL CHEMISTRY	Assis. Prof. Dr. Enrico Ramos
		7	PHOTOCATALYTIC APPLICATIONS OF METAL OXIDES IN SOLAR ENERGY CONVERSION	Dr. Nguyen Thi Mai Prof. Dr. Pham Van Dong Assoc. Prof. Dr. Le Quang Minh
		8	CHEMICAL KINETICS OF NOVEL ORGANIC REACTIONS UNDER MICROWAVE IRRADIATION	Dr. Tran Van Hao

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assis. Prof. Dr. Rana Jamil	1	EFFICIENT POWER MANAGEMENT STRATEGIES FOR SMART GRID SYSTEMS	Dr. Shahin Enayati Dr. Hossein Arab
		2	DEEP LEARNING METHODS FOR AUTOMATED FAULT DETECTION IN INDUSTRIAL ELECTRONICS	Dr. Hossein Arab Dr. Shahin Enayati
		3	OPTIMIZATION OF SIGNAL PROCESSING IN WIRELESS SENSOR NETWORKS	Ahmed Al-Zubaidi
		4	AI-ENABLED IOT DEVICES FOR REMOTE HEALTHCARE MONITORING	Assis. Prof. Dr. Rana Jamil
		5	HIGH-PERFORMANCE EMBEDDED SYSTEMS FOR AUTONOMOUS ROBOTICS	Dr. Jericho L. Reyes
		6	NANOTECHNOLOGY APPROACHES TO FLEXIBLE ELECTRONIC DEVICES	Prof. Dr. Amelia Santos De La Salle University
		7	ROBUST WIRELESS COMMUNICATION IN INDUSTRIAL AUTOMATION	Dr. Alexandru Porumb
		8	INTEGRATED CIRCUIT DESIGN FOR ENERGY-EFFICIENT COMPUTING	Assis. Prof. Dr. Camelia Ionescu

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Ekaterina Pavlenko Prof. Dr. Ioan Georgescu	1	EPIDEMIOLOGICAL TRENDS IN CARDIOVASCULAR DISEASES AMONG ADULTS	Assis. Prof. Dr. Sara Heidari Dr. Zahra Tavakoli Prof. Dr. Morteza Jamshidi
		2	MOLECULAR DIAGNOSTICS FOR EARLY DETECTION OF BREAST CANCER	Dr. Farhad Bahrami
		3	IMPACT OF HEPATITIS PREVENTION PROGRAMS ON COMMUNITY HEALTH	Dr. Saad Abdullatif Maha Al-Khalil
		4	REHABILITATION STRATEGIES FOR TRAUMATIC BRAIN INJURY PATIENTS	Dr. Hadi Al-Bayati Assis. Prof. Dr. Noor Jabbar Assoc. Prof. Dr. Waleed Hassan
		5	TRENDS IN OBESITY AND NUTRITIONAL STATUS OF SCHOOLCHILDREN	Assis. Prof. Dr. Maria Sison Dr. Joshua Manalac
		6	TELEHEALTH SOLUTIONS FOR CHRONIC DISEASE MANAGEMENT IN RURAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Angelica Cruz Dr. Ralf Bernardo Assis. Prof. Dr. Kristina Gomez
		7	PREVALENCE AND TREATMENT OUTCOMES OF TYPE 2 DIABETES IN URBAN ADULTS	Dr. Ekaterina Pavlenko Prof. Dr. Ioan Georgescu
			EVALUATION OF IMMUNIZATION COVERAGE AND VACCINE HESITANCY IN PEDIATRIC POPULATIONS	Dr. Amira Benmohamed Prof. Dr. Khaled Bensalem Assis. Prof. Dr. Nassima Chafai Assis. Prof. Dr. Sorin Filip
		8	MENTAL HEALTH INTERVENTIONS FOR ADOLESCENTS IN SCHOOL SETTINGS	Dr. Ana Maria Popescu Assis. Prof. Dr. Sorin Filip

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assis. Prof. Dr. Davide Ferrara	1	ADVANCED CHARACTERIZATION OF METAL MATRIX COMPOSITES FOR AUTOMOTIVE APPLICATIONS	Dr. Luca Moretti Prof. Dr. Francesca Romano
		2	DEVELOPMENT OF HIGH-PERFORMANCE CERAMIC COATINGS FOR THERMAL BARRIER SYSTEMS	Assis. Prof. Dr. Davide Ferrara
		3	INFLUENCE OF NANOSTRUCTURED SURFACES ON BIOCOMPATIBILITY OF MEDICAL IMPLANTS	Prof. Dr. Nurzhan Alimov Dr. Aigerim Yeskaliyeva
		4	MICROMECHANICAL ANALYSIS OF FUNCTIONALLY GRADED MATERIALS UNDER CYCLIC LOADING	Assis. Prof. Dr. Amir Yemeen Assoc. Prof. Dr. Yerzhan Omarov
		5	OPTIMIZING ADDITIVE MANUFACTURING PARAMETERS FOR TITANIUM ALLOYS	Dr. Anastasia Volkova Prof. Dr. Viktor Lebedev
		6	IN SITU MONITORING OF PHASE TRANSFORMATIONS DURING HEAT TREATMENT OF ALUMINUM ALLOYS	Dr. Olga Antonova
		7	EFFECTS OF REINFORCEMENT TYPOLOGY ON POLYMER COMPOSITE STRENGTH	Dr. Anil Kumar
		8	NOVEL SYNTHESIS ROUTES FOR METAL-OXIDE NANOPARTICLES IN CATALYSIS	Dr. Sathya Raman Prof. Dr. Manoj Rao

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Giorgi Mchedlishvili	1	EFFECTS OF DIETARY VITAMINS ON REPRODUCTIVE HEALTH IN DAIRY CATTLE	Dr. Marc Lefebvre Prof. Dr. Céline Durand
		2	MOLECULAR DIAGNOSTICS IN INFECTIOUS DISEASES OF FARM ANIMALS	Dr. Lucille Fournier Assis. Prof. Dr. Vincent Martin
		3	PREVALENCE AND CONTROL OF PARASITIC INFECTIONS IN LIVESTOCK OF OMAN	Dr. Salim Al-Harthi
		4	RESPIRATORY DISEASE MONITORING IN CAMELS: RECENT ADVANCES	Dr. Amal Al-Siyabi Assis. Prof. Dr. Tariq Al-Hashmi Dr. Fawzia Al-Kindi
		5	NANOTECHNOLOGY IN VETERINARY DRUG DELIVERY SYSTEMS IN INDIA	Dr. Ramesh Singh Prof. Dr. Priya Kumar
		6	GENOMIC SELECTION FOR DISEASE RESISTANCE IN POULTRY	Dr. Meera Gupta Assis. Prof. Dr. Arun Patil
		7	ZOONOTIC DISEASE SURVEILLANCE AND EPIDEMIOLOGY IN GEORGIA	Dr. Giorgi Mchedlishvili
		8	ANTIMICROBIAL STEWARDSHIP STRATEGIES IN VETERINARY HOSPITALS	Prof. Dr. Nino Beridze Assis. Prof. Dr. Eka Chikvaidze Dr. Tamar Tsiklauri Prof. Dr. Davit Tsintsadze

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Adrian Berisha	1	NOVEL APPROACHES TO ANTIMICROBIAL RESISTANCE IN PHARMACEUTICAL THERAPIES	Dr. Elena Sokolova Prof. Dr. Ivan Petrov Assoc. Prof. Dr. Sergei Volk Dr. Tatiana Morozova
		2	NANOPARTICLE DELIVERY SYSTEMS FOR ENHANCED DRUG BIOAVAILABILITY	Dr. Sara El Omari Prof. Dr. Rabia Bourkia
		3	HERBAL MEDICINE FORMULATION AND STANDARDIZATION IN MODERN PHARMACY	Dr. Amina Chafai Assoc. Prof. Dr. Nabil El Fassi Prof. Dr. Laila Benhaddou
		4	INNOVATIVE VACCINE DEVELOPMENT STRATEGIES FOR EMERGING DISEASES	Dr. Chinedu Okafor Prof. Dr. Rose Olayemi Dr. John Adeyemi
		5	PHARMACOGENOMICS AND ITS IMPACT ON CHRONIC DISEASE MANAGEMENT	Dr. Oluwatoyin Adebayo Assoc. Prof. Dr. Grace Umeh Dr. Abubakar Musa Prof. Dr. Funke Odu
		6	ADVANCES IN BIOINFORMATICS FOR PHARMACEUTICAL RESEARCH AND DEVELOPMENT	Dr. Adrian Berisha Prof. Dr. Lirije Shabani
		7	QUALITY CONTROL STRATEGIES FOR GENERIC MEDICINES IN REGIONAL PHARMACEUTICAL INDUSTRY	Dr. Ardian Krasniqi Assoc. Prof. Dr. Burim Hoxha

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Vuk Stevanovic	1	ADVANCED MATERIALS CHARACTERIZATION FOR NEXT-GENERATION ENGINEERING APPLICATIONS	Dr. Markus Schulz Prof. Dr. Eva Schneider
		2	AUTOMATED CONTROL SYSTEM DESIGN IN SMART MANUFACTURING PROCESSES: OPTIMIZATION AND IMPLEMENTATION	Assoc. Prof. Dr. Luisa Hoffmann Assis. Prof. Dr. Fana Berhane Dr. Felix Becker
		3	STRUCTURAL ANALYSIS AND SEISMIC PERFORMANCE OF URBAN INFRASTRUCTURES IN ERITREA	Dr. Samson Tekeste
		4	RENEWABLE ENERGY INTEGRATION: CHALLENGES AND SOLUTIONS FOR ERITREAN POWER GRIDS	Prof. Dr. Yohannes Habte Dr. Ghedion Michael Prof. Dr. Nebiat Mesfin
		5	HIGH-PERFORMANCE POLYMER COMPOSITES FOR ADVANCED SERBIAN AUTOMOTIVE SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Milos Jovanovic Jelena Andjelkovic Dr. Katarina Petrovic
		6	DESIGN AND OPTIMIZATION OF BRIDGE STRUCTURES USING MODERN COMPUTATIONAL APPROACHES	Dr. Vuk Stevanovic
		7	NOVEL WASTEWATER TREATMENT SOLUTIONS: IMPLEMENTATION IN EGYPTIAN INDUSTRIAL FACILITIES	Rania Mahmoud Assis. Prof. Dr. Ahmed Said Prof. Dr. Yasmine Hassan
			APPLICATION OF SOLAR THERMAL TECHNOLOGY FOR SUSTAINABLE AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN EGYPT	Dr. Mohamed El-Sayed Fatma Ismail Assis. Prof. Dr. Tarek Ghaly
			ENERGY-EFFICIENT URBAN TRANSPORT SYSTEMS: PLANNING AND DEVELOPMENT STRATEGIES FOR EGYPTIAN CITIES	Dr. Layla Fathi Assis. Prof. Dr. Omar Gaber

ACADEMY GLOBAL FAR EAST ASIA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Nov 7 - 9, 2025 Bali Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Kasım / November 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr. Yasmine Elbia Dr. Mohamed Khalil	1	HEALTHCARE ACCESSIBILITY CHALLENGES IN RURAL POPULATIONS: A COMPARATIVE STUDY FROM GERMANY	Prof. Dr. Markus Schneider Assis. Prof. Dr. Julia Weber
		2	IMPACT OF DIGITAL HEALTH TECHNOLOGIES ON CHRONIC DISEASE MANAGEMENT IN URBAN CLINICS	Dr. Sabine Keller Assis. Prof. Dr. Leonard Baum
		3	PREVALENCE AND RISK FACTORS OF MALNUTRITION AMONG SCHOOL-AGE CHILDREN IN ASMARA	Dr. Selam Tesfay Mebratu Berhane
		4	MATERNAL HEALTH OUTCOMES AFTER COMMUNITY-BASED EDUCATION INTERVENTIONS IN ASMARA	Assoc. Prof. Dr. Abeba Tsehaye Dr. Semhar Fissehatsion
		5	CARDIOVASCULAR DISEASES IN ADULT MALE POPULATION: EPIDEMIOLOGICAL TRENDS IN SERBIA	Dr. Nikola Jovanovic Dr. Milena Petrovic
		6	VALIDATION OF TELEMEDICINE PRACTICES IN PRIMARY CARE SETTINGS	Dr. Danijela Markovic Assis. Prof. Dr. Stefan Cvetkovic
		7	VACCINATION COVERAGE AND CHILDHOOD INFECTION RATES IN TBILISI SCHOOLS	Dr. Tamar Gvaramadze Assis. Prof. Dr. Giorgi Beridze
		8	BARRIERS TO WOMEN'S CANCER SCREENING PARTICIPATION IN CAIRO	Assoc. Prof. Dr. Maha Fathy Dr. Nour El-Din Hassan Prof. Dr. Yasmine Elbia Dr. Mohamed Khalil Assis. Prof. Dr. Salma Bakr

Contents

ORTAOKUL ÜÇÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN PROBLEM ÇÖZME STRATEJİLERİ	1
2018-2022 YILLARI ARASINDA LİSELERE GEÇİŞ SINAVI TÜRKÇE SORULARINDA İŞLENEN KÖK DEĞERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME	9
2023 ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME YÖNETMELİĞİ KONULU BİLİMSEL ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	22
ASRIN FELAKETİ SONRASI SPOR LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	32
SPOR ALANINDA MOBBİNG OLGUSUNUN AKADEMİK GÖRÜNÜMÜ: SON ON YILIN ÇALIŞMALARINA YÖNELİK PRISMA TABANLI BİR İNCELEME	43
SU SPORLARI VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: SİSTEMATİK KAPSAM TARAMASI.....	68
REKREATİF SPORLARIN NEGATİF ÇIKTISI; KARBON AYAK İZİ	80
THE ADVANCEMENT OF ETHICAL GOVERNANCE IN DIGITAL HEALTH: A NOVEL FRAMEWORK CENTERED ON DATA PRIVACY, ARTIFICIAL INTELLIGENCE, AND TRUST	87
REBUILDİNG DIGİTAL TRUST AND REPUTATION IN HEALTHCARE: MEASURING TRUST, PRIVACY PERCEPTION, AND THE INSTITUTIONAL CARE MODEL APPROACH.....	100
BİST OTOMOTİV SEKTÖRÜ ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSININ OBJEKTİF AĞIRLIKLI MARCOS YÖNTEMİ İLE ANALİZİ.....	113
DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN DÖNGÜSEL EKONOMİYE ENTEGRASYONU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME..	131
AFET YÖNETİMİNDE ÇOK DÜZEYLİ YÖNETİŞİM YAKLAŞIMI: TÜRKİYE İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ.....	143
ANTON CEHOV’UN “ÇİNGENE KAYNANA” ÖYKÜSÜNDE KADININ ERİLLİĞİ ve TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ	151
ÇEVRE ETİĞİNDEN DÖNÜŞÜM KURAMINA: EPF–METAMORFOZ MODELİNDE METAKSİS AŞAMASI	157
ÇEVRE ETİĞİNDEN DÖNÜŞÜM KURAMINA: EPF–METAMORFOZ MODELİNDE KATARSİS AŞAMASI	170
KAHRAMANIN YOLCULUĞU MODELİ VE BEAT SHEET YÖNTEMİNİN KLASİK SİNEMA ANLATISINDAKİ ROLÜ	184
DİJİTAL SANATIN TARİHSEL GELİŞİMİNDE TEKNOLOJİ, ESTETİK, TOPLUMSAL YÖNELİMLER ve NAM JUNE PAİK	200
İBRAHİM ÇALLI’NIN ESERLERİNDE EMPRESİF ETKİLER	207
ALGISAL YÖNELİM VE GERÇEKLİK İLİŞKİSİNDE POST-DİJİTAL SANAT	216
HAYAT AĞACI MİTOLOJİSİ ve ÇAĞDAŞ SANATTA KULLANIMI	230
aVRUPA DEVLETLERİNİN 16. VE 17. YÜZYILLARDA İSPANYA’YA KARŞI KULLANDIKLARI PROPAGANDA ARACI OLARAK “KARA EFSANE”	243
AŞKENAZ YAHUDİLERİN TÜRK KÖKENLİ OLUP OLMADIKLARINA DAİR TARTIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ	252
NASÎRÜDDİN TÛSÎ’NİN “TEZKİRATÜ Fİ’L-MEBDE VE’L-MEAD” ADLI ESERİNDEN HAREKETLE AHİRET HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	259

"YOKSULLUK" VE "SOSYAL ÇALIŞMA/SOSYAL HİZMET" KAVRAMLARIYLA İLGİLİ ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER KULLANILARAK NİCEL ANALİZİ: BİBLİYOMETRİK BİR YAKLAŞIM	266
DİJİTALLEŞME ÇAĞINDA SOSYAL HİZMET: MÜDAHALE DÜZEYLERİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME .	277
DEVELOPING DESIGN PRINCIPLES FOR TEACHER SUPPORT FOR STUDENT' IN ENGLISH LANGUAGE SKILLS.....	288
ELIMINATING BULLYING THROUGH COLLABORATIVE SCHOOL CULTURE: A CASE STUDY AT SMA PESANTREN UNGGUL AL BAYAN PUTRI SUKABUMI	296
A PHENOMENOLOGICAL PHILOSOPHY PERSPECTIVE ON EDUCATIONAL TRANSFORMATION IN THE KASEPUHAN GELAR ALAM INDIGENOUS VILLAGE, SUKABUMI REGENCY	303
ÖĞRETMEN İŞ BİRLİĞİ ARAŞTIRMALARINDAKİ EĞİLİMLER VE ENTELEKTÜEL YAPININ HARİTALANMASI (1985–2024): BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	312
THE IMPACT OF SPANISH COLONIALISM ON PHILIPPINE LANGUAGE VARIETIES.....	314
GENDER, CULTURE, AND MODERNITY IN FILIPINO WOMN’S FICTION.....	315
MODERN VIETNAMESE POETRY: MOVEMENTS, THEMES, AND TRANSNATIONAL CONNECTIONS	316
VIETNAMESE FOLKTALES AND THEIR REINTERPRETATION IN CHILDREN’S LITERATURE	317
İKLİM KANUNU: HAYAL Mİ? HEDEF Mİ?	318
THE EFFECTS OF RELIGIOUS RITUALS ON THE GASTRONOMICAL CONSUMPTION HABITS OF INDIVIDUALS	320
HETEROGENEOUS DETERMINANTS OF BLUE ECONOMY DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN UNION .	321
KIRSAL ALANLARDA YÜRÜTÜLEN EĞİTİM VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA.....	322
ÖĞRETMENLERİN ALANLARI İLE İLGİLİ YAYIMLANAN AKADEMİK METİNLERİ TAKİP ETME DURUMLARI	324
DIGITAL PEDAGOGY TRANSFORMATION IN POST-COVID CLASSROOMS FOR HIGHER EDUCATION LEARNERS.....	326
AI-SUPPORTED ADAPTIVE ASSESSMENT MODELS FOR COMPETENCY-BASED HIGHER EDUCATION IN AZERBAIJAN	327
STUDENT MOTIVATION SHIFT IN MOBILE LEARNING ENVIRONMENTS WITHIN TEHRAN-BASED UNIVERSITIES	328
COMPARATIVE LEARNING ANALYTICS FOR ENGINEERING STUDENTS USING DIFFERENT DIGITAL CONTENT ARCHITECTURES	329
COGNITIVE LOAD REDUCTION BY MICRO-LEARNING ITEMS IN STEM-FOCUSED ROMANIAN HIGHER EDUCATION	330
DEVELOPMENT OF AN EDTECH MATURITY INDEX FOR QUALITY INDICATORS IN ROMANIAN SECONDARY SCHOOLS.....	331
INQUIRY-BASED STEM TEACHING MODELS FOR RURAL MOROCCAN SCHOOLS IN LOW-RESOURCES CONTEXTS	332
EMOTIONAL PRESENCE AS A VALIDATED LEARNING OUTCOME METRIC IN HYBRID MOROCCAN CLASSROOMS.....	333

ARCHAEOLOGICAL HERITAGE ROUTES AND NOMADIC NETWORKS IN THE TIEN SHAN REGION	334
OTTOMAN–RUSSIAN FRONTIER INTERACTIONS AND RELIGIOUS ARCHIVES IN NORTHERN FERGANA	335
INTELLECTUAL EXCHANGES BETWEEN QAJAR IRAN AND CENTRAL ASIA DURING THE 19TH CENTURY	336
THE TRANSFORMATION OF SAFAVID MILITARY ELITES AFTER THE AFGHAN INVASION (1722–1760)..	337
CHRISTIAN MONASTIC TRADITIONS IN THE GONDAR HIGHLANDS AND THEIR LEGACIES IN MODERN ETHIOPIA.....	338
A COMPARATIVE STUDY OF PRE-AXUMITE TRADE SEALS AND EARLY RED SEA PORT SYSTEMS	339
FRENCH COLONIAL CARTOGRAPHY AND THE MAKING OF THE SAHARA BORDER SYSTEM (1881–1918)	340
CONTEMPORARY PUBLIC ART AND URBAN TRANSFORMATION IN BISHKEK	341
TRADITIONAL KYRGYZ FELT-MAKING: FROM FOLK CRAFT TO MODERN DESIGN	342
THE EVOLUTION OF MOSAIC ART IN KOSOVO: INTERPLAY OF RELIGIOUS AND SECULAR THEMES	343
VISUAL NARRATIVES OF POST-WAR IDENTITY IN KOSOVO PHOTOGRAPHY.....	344
THE IMPACT OF MALAY TRADITIONAL BATIK ON CONTEMPORARY FASHION DESIGN IN MALAYSIA ...	345
DIGITAL ART EDUCATION IN MALAYSIA: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN A POST-PANDEMIC ERA	346
REVIVAL OF INDIAN MINIATURE PAINTING IN GLOBAL ART DISCOURSE.....	347
MACROECONOMIC POLICY RESPONSES AND FISCAL SUSTAINABILITY IN NIGERIA	348
ECONOMIC INEQUALITY AND SOCIAL MOBILITY IN URBAN NIGERIA: A MULTILEVEL ANALYSIS	349
TRADE LIBERALIZATION AND EXPORT PERFORMANCE IN GEORGIA: ASSESSING SECTORAL DYNAMICS	350
THE IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT ON LOCAL ECONOMIES IN GEORGIA	351
FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION IN PAKISTAN: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES..	352
AGRICULTURAL PRODUCTIVITY AND FOOD SECURITY STRATEGIES IN RURAL PAKISTAN.....	353
ENERGY POLICY TRANSFORMATIONS AND ECONOMIC GROWTH IN IRAN	354
THE ROLE OF EDUCATION INVESTMENT IN REDUCING YOUTH UNEMPLOYMENT IN IRAN	355
IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON PUBLIC SECTOR PERFORMANCE AND SERVICE QUALITY	356
STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PRACTICES IN ALGERIAN PUBLIC ENTERPRISES	357
E-GOVERNANCE IMPLEMENTATION AND ITS CHALLENGES IN THE GEORGIAN PUBLIC ADMINISTRATION	358
ORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABLE BUSINESS MODELS IN GEORGIAN FIRMS.....	359
FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES FOR ENTREPRENEURSHIP GROWTH IN TUNISIA.....	360
PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT: POLICY AND PRACTICE IN TUNISIA.....	361
INNOVATION MANAGEMENT AND BUSINESS PERFORMANCE IN MOROCCAN COMPANIES	362
SOCIAL INNOVATION IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS: THE CASE OF MOROCCO	363
MIGRATION TRENDS AND SOCIAL SECURITY CHALLENGES IN AZERBAIJAN	364

THE IMPACT OF EMIGRATION ON FAMILIAL SOCIAL SECURITY NETWORKS IN AZERBAIJAN	365
MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION AMONG RETURNEES IN ALBANIA	366
CHALLENGES OF PROVIDING SOCIAL SECURITY TO MIGRANT WORKERS IN THE ALBANIAN LABOR MARKET	367
THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL MIGRATION ON SOCIAL INSURANCE SYSTEMS IN KOSOVO	368
SOCIAL PROTECTION MEASURES FOR RETURN MIGRANTS IN POST-CONFLICT KOSOVO.....	369
MIGRATION AND ACCESS TO HEALTH AND SOCIAL SECURITY PROGRAMS IN LAOS	370
THE ROLE OF INFORMAL NETWORKS IN SOCIAL SECURITY OF MIGRANT COMMUNITIES IN LAOS	371
PSYCHOLOGICAL SAFETY AND WELL-BEING IN HIGH-STRESS MEDICAL ENVIRONMENTS: INSIGHTS FROM EGYPTIAN HOSPITALS	372
IMPACT OF PSYCHOLOGICAL SAFETY INITIATIVES ON NURSE RETENTION AND SATISFACTION	373
WORKPLACE PSYCHOLOGICAL SAFETY IN FRENCH MULTINATIONAL CORPORATIONS: CULTURAL INFLUENCES AND OUTCOMES	374
CREATING RESILIENT TEAMS THROUGH PSYCHOLOGICAL SAFETY IN FRENCH STARTUPS	375
STUDENT PERCEPTIONS OF PSYCHOLOGICAL SAFETY IN BANGLADESHI UNIVERSITIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC	376
IMPACT OF TEACHER PSYCHOLOGICAL SAFETY ON CLASSROOM CLIMATE AND STUDENT PERFORMANCE IN BANGLADESH.....	377
THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL SAFETY IN ORGANIZATIONAL INNOVATION: CASE STUDIES FROM VIETNAM.....	378
ENGLISH LITERATURE AND IDENTITY FORMATION IN MODERN YEMENI NARRATIVES	379
POSTCOLONIAL THEMES IN THE WORKS OF YEMENI WOMEN WRITERS	380
LINGUISTIC INNOVATION AND THE EVOLUTION OF PAKISTANI PROSE	381
THE INFLUENCE OF SUFI POETRY ON CONTEMPORARY PAKISTANI LITERARY DISCOURSE.....	382
ÖYKÜ KÜPLERİYLE OLUŞTURULAN ÇOCUK ANLATILARINDA ÖYKÜSEL TEMSİLLERİN SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA İNCELENMESİ	383
ÖĞRENME–ÖĞRETME SÜRECİNİN BİR DENEYİM ALANI OLARAK ÖYKÜ KÜPLERİ.....	395

ORTAOKUL ÜÇÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN PROBLEM ÇÖZME STRATEJİLERİ

Problem-Solving Strategies of Third-Grade Secondary School Students

Dr. Öğr. Üyesi NESLİHAN ŞAHİN¹

¹ Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, neslihansahin@sinop.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0558-2487

ÖZET

Problem çözme becerisi, matematik eğitiminin temel bileşenlerinden biri olmasının yanı sıra, günümüzde bireylerden beklenen en önemli 21. yüzyıl yaşam becerilerinden biri haline gelmiştir. Yaşamın farklı alanlarında karşılaşılan sorunları tanımlayabilmek, bu sorunların üstesinden gelebilmek ve etkili çözüm yolları geliştirebilmek, bireylerin sahip olması gereken temel yetkinlikler arasında yer almaktadır. Matematik eğitimi, öğrencilere yalnızca işlemsel bilgi kazandırmakla kalmayıp, onların farklı düşünme biçimlerini deneyimlemelerine ve çeşitli problem çözme stratejileri geliştirmelerine de olanak tanır. Bu bağlamda, öğrencilerin farklı stratejiler kullanarak problemlere yaklaşmaları hem matematiksel düşünme becerilerinin hem de günlük yaşam problemlerini çözme kapasitelerinin gelişmesine katkı sağlar. Bu çalışmanın amacı ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin yaratıcı matematik problemleri kullanılarak problem çözme stratejilerini belirlemektir. Çalışma Karadeniz bölgesinde bulunan bir devlet okulunun 7. sınıfında öğrenim gören 23 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verileri alan yazında yaratıcı matematik problemi olarak geçen ve Türkçeye adapte edilen rutin olmayan bir problem ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz ve betimsel istatistikler kullanılmıştır. Öğrencilere problemde istenilen metodu geliştirmeleri sırasında ağırlıklı olarak tablo ve çizelge hazırlama stratejisi kullandıkları görülürken, diğer kullanılan stratejiler ise; tahmin ve kontrol etme stratejisi ve örüntü arama stratejisi olmuştur. Diğer stratejiler öğrenciler tarafından kullanılmamıştır. Ayrıca öğrencilerin düşüncelerini yazılı olarak ifade etmede zorlandıkları ve çoğunlukla metotlarını açıklamadan yalnızca buldukları sonucu rapor ettikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematik, Ortaokul Öğrencileri, Problem Çözme Basamakları, Problem Çözme Stratejileri.

GİRİŞ

İlköğretim matematik öğretim programlarında ve Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı *PISA* (Programme for International Student Assessment) da problem çözmenin önemine dikkat çekmektedir. 2012 yılında yapılan *PISA* sınavının odaklanılmış alanı matematiktir. MEB (2022) 'in yayımlamış olduğu Ulusal Ön Rapora göre matematik özelinde

matematik okuryazarlığı gerçek bağlamda verilen bir problemi matematiksel problem olarak kurgulama (formülasyon), matematiksel bilgi, işlem ve muhakeme ile matematiksel problemi çözme (yürütme) ve elde edilen sonucun gerçek yaşama uygunluğuna karar verme (yorumlama/değerlendirme) boyutlarıyla ele aldığını göstermektedir (Şahin, 2014). Burada problem çözme, sadece bir matematik probleminin sonucunu bulmak değil, yeni durumlarla karşı karşıya gelmek ve bu durumlara esnek, kullanışlı, yaratıcı ve gerçek çözümler bulmak anlamına gelmektedir (Gail, 1996).

Problem çözme ise aradığımız istenen sonuçları elde etmek için meşgul olduğumuz düşünce ve davranışlardır. Bu sonuçlar belli bir hedefe ulaşmak veya sorularımıza tatmin edici bir cevap bulmak olarak düşünebiliriz (Treffinger ve diğerleri, 2008). Etkili problem çözebilen bireylerin esnek ve yaratıcı düşündükleri, sosyal yeterlilikleri olduğu, kendilerine güvenen, belirsizliklerin üstesinden gelebilen kişiler olduğu belirtilmektedir (Dow ve Mayer, 2004). Bu düşünceden yola çıkarak rutin olmayan matematik etkinlikleri yardımıyla ortaokul üçüncü sınıf öğrencilerinin problem çözme stratejilerini belirlemek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma ortaokul üçüncü sınıf öğrencilerinin, verilen matematik etkinliğinin problem çözme stratejilerini belirlemek amacıyla yapılan nitel bir çalışmadır. Bu çalışma büyük bir çalışmasının bir parçasını oluşturmaktadır. Araştırmada öğrencilere verilen matematik etkinliği öğrencilere bireysel olarak uygulanmış olup elde edilen çalışma kağıtları betimsel olarak analiz edilmiştir.

Katılımcılar

Bu araştırma Karadeniz bölgesinde büyük bir ilin merkezinde bulunan bir devlet okulunda öğrenim gören 23 kişilik ortaokul üçüncü sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri, çalışmanın amacına uygun olarak seçilen “Halat Çekme Yarışması” adlı etkinlikten (Eraslan ve Şahin, 2023) (Ek-1) elde edilmiştir. Öğrencilere verilen yaratıcı matematik etkinliğinde öğrencilerden belirli kriterleri içeren iki takım kurmaları için bir metot geliştirmeleri istenmektedir. Bu metot her öğrenci için farklı olabileceğinde farklı problem çözme stratejilerinin kullanılmasına uygun bir etkinliktir. Bu stratejiler; şema çizmek, liste hazırlamak, tahmin ve kontrol etmek, bölmek ve yönetmek, örüntü aramak, geriye doğru çalışmak ile denklem yazmak şeklindedir (Van De Walle ve diğerleri, 2012).

Verilerin Analizi

Etkinlikteki verilerin değerlendirilmesi için 3 dereceli (0,1,2) bir skala hazırlanmıştır. Problemi yanıtlayamayan öğrencilere 0 puan, doğru cevaplayan öğrencilere 2 puan ve kısmen cevap verenlere de 1 puan verilmiştir. Eğer öğrenci bir sorudan 2 puan aldıysa ilgili stratejiyi kullanabildiği, 1 puan aldıysa o stratejiyi kısmen kullanabildiği, 0 puan aldıysa da o stratejiyi

kullanmadığı şeklinde değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeden sonra kullanılan stratejilerin dağılımları için yüzde ve frekans hesaplamaları yapılmıştır. Tüm bu nicel verilerin yanında, öğrencilerin cevap kağıtları, çizdikleri resimler araştırmacının yazarak kaydettiği bazı gözlemler gibi nitel veriler de kullanılmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin hangi problem çözme stratejilerini kullanabildiklerini anlamak için, etkinliğin çözümünde kullandıkları stratejilerle ilgili probleme verdikleri cevapların başarı yüzdeleri hesaplanmış ve bunlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Strateji Kullanımı Yüzde ve Frekansı

Stratejiler	Kullanan öğrenci sayısı	Yüzde %	Kullanmayan öğrenci sayısı	Yüzde %
Şema çizmek	0	0	23	100
Liste hazırlamak	0	0	23	100
Tahmin ve kontrol etmek	6	26,1	17	73,9
Bölmek ve yönetmek	0	0	23	100
Örüntü aramak	7	30,4	16	69,6
Geriye doğru çalışmak	0	0	0	100
Denklem yazmak	0	0	0	100
Tablo ve çizelge hazırlama	22	95,65	1	4,35

Tablo 1’de de görüldüğü üzere öğrencilerin %95,65’i tablo ve çizelge hazırlama stratejisini kullanırken, öğrencilerin kullandıkları diğer stratejiler ise; %30,4 ‘lük değerle örüntü arama stratejisini ve %26,1’lık değerle tahmin ve kontrol etme stratejisidir. Geriye kalan diğer stratejilerin öğrencilerin kullanmadığı tespit edilmiştir.

Öğrencilerin kullandıkları stratejilerle ilgili bir fikir verebilmesi için, öğrencilerin çözüm kağıtlarından örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Hangisi güçlü olur ya da taze rız
kıloları genellikle le oynar olmasın
çalıştır. hangisi daha güçlüdür

Metot $\rightarrow$ Kişi sayıları eşit ve kg'ları birbirine yakın olarak yaptım.

Kişi	Kilolar	1. Takım	2. Takım
A	101	A=101	C=78
B	82	D=69	E=80
C	78	K=110	F=80
D	69	B=82	J=92
E	90		
F	80		
J	92		
K	110		

1. Takım, sırtın 2. Takım zayıf. zayıflar mı
yoksa sırtın mıdır diye bakla bir takım yaptır.

Kişi	Kilo	1. Takım	2. Takım
Z	89	Z=89	U=110
Y	95	Y=95	T=102
U	110	K=100	O=89
K	100		
T	102		
O	89		

Hangiisi güçlü olur ya da kararın
kiloları genellikle karşılaştırmaya
çalıştır. hangiisi daha güçlü olur

Şekil 3: tahmin etme ve tablo ve çizelge hazırlama stratejisine örnek çalışma kağıdı

Kişiler	Ağırlık (kg)	1. Grup	2. Grup
Ahmet	70	70	70
Ali	85	85	100
Utku	90	90	120
Emir	69	69	100
Furkan	75	75	100
Emre	90		
Musa	100		
Eray	150		
Tolga	200		
Özgür	150		

10 kişi vardı, 10'la 2'ye bölün
5 çıktı. Herisi
teklif oldu.

Kişiler	Ağırlık (kg)	1. Grup	2. Grup
Emre	150	150	150
Çağrı	100	100	150
Eray	150		
Tolga	200		
Özgür	150		

6 kişi vardı, 6'ya
6'ya bölün 3 çıktı
Herisi'ni' teklif oldu

Şekil 4: Örüntü arama ve tablo ve çizelge hazırlama stratejisine örnek çalışma kağıdı

✓	Ahmet	52	1. Grup	
✓	Duygu	65	Ahmet → 52	2. grup
✓	Sinem	48	Duygu → 65	Eray → 53
✓	Zeynep	72	Sinem → 48	Çağlar → 65
✓	Sena	40	Musa → 58	Onur → 50
✓	Musa	58	Melis → 42	Hazan → 60
✓	Onur	50	Tolga → 40	Sena → 40
✓	Utku	60	Çağlar → 50	Şura → 38
✓	Çağla	50	+ 366 kg	+ Utku → 60
✓	Melis	42		366 kg
✓	Hazan	60		
✓	Şura	38		
✓	Eray	53		
✓	Tolga	40		
✓	Çağır	65		

Metot → Kişi sayıları eşit ve kg'ları birbirine yakın olarak yaptım.

Şekil 5: Tablo ve çizelge hazırlama stratejisine örnek çalışma kağıdı

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme stratejilerinin belirlenmesi amaçlanan bu çalışmada öğrencilerin sınırlı sayıda problem çözme stratejisini kullandıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin %95,65'si tablo ve çizelge hazırlama stratejisini kullanırken yalnızca bir öğrencinin farklı bir stratejiyi kullandığı belirlenmiştir. Tablo ve çizelge hazırlama stratejisini kullanırken aynı zamanda farklı stratejilerden de yararlanan 13 öğrencinin olduğu görülmektedir. Kullanılan diğer stratejiler ise; örüntü arama stratejisi tahmin ve kontrol etme stratejisidir. Öğrencilerin sınırlı sayıda strateji kullandığı, bir grup öğrencinin de farklı stratejileri birlikte kullanabildiği görülmektedir. Bu sonuçlar Gür ve Hangül (2015) çalışmasında problemin çözümünün sadece bir yolla değil de birden fazla strateji kullanarak gerçekleşebileceği görüşü ile paraleldir. Burada öğrencilerin farklı problem çözme stratejilerini tercih etmedikleri belirlenirken, farklı stratejileri nasıl kullanmaları gerektiği yönünde deneyimsiz oldukları görülmektedir. Oysa farklı stratejilerin kullanımı problem çözme becerilerinin gelişimini desteklemektedir. Bu açıdan öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Nitekim Altun (2010); öğretmenlere bu konuda büyük sorumluluk düştüğüne dikkat çekerek, öğrencilere problem çözmenin sistematığını kavratmak ve bu sistematığı

kullanırken başvurulacak stratejileri, problem çözme ile ilgili temel becerileri kazandırmak gerektiğine vurgu yapmıştır.

Gerçek hayatta karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelebilecek bireyler yetiştirmek yalnızca matematik eğitimine özgü bir amaç değil, eğitimin birincil amaçlarından biridir. Bu nedenle okul ortamında öğrencilerin karşılaştıkları problemlerin yalnız matematiksel kavramların kullanımını değil, günlük hayatla ilişki kuracakları şekilde bağlamlarla ilişkilendirilmesi, onların farklı ve yaratıcı fikirler geliştirmelerini sağlayacaktır. Bu nedenle öğrencilerin rutin olmayan problemlerle daha fazla çalışmalar sağlanarak, öğrencilerin tartışmalarına imkan verilmesi problem çözme becerilerini geliştirmeye yardımcı olacaktır (Şahin, 2014). Bu ortamın gerçekleşmesini sağlayacak öğretmenlerin de öğrencileri akıl yürütme becerileri destekleyecek ve yaratıcı düşüncelerini sağlayarak problem çözme ve kurmalarına imkan verecek bilgi ve donanımına sahip olmaları önem teşkil etmektedir. Korkmaz ve Gür'ün (2006) de belirttiği gibi öğretmen ve öğretmen adaylarına problem çözme ve kurma konusunda gerekli eğitimin verilmesi ve bunun öneminin bilincinde olunmasına dikkat çekilmelidir.

Bu çalışma Karadeniz bölgesinde bulunan bir devlet okulunda öğrenim gören 23 öğrenci ile sınırlı olup, çalışma farklı bölgelerde, okullarda ve daha fazla öğrenciye ulaşılarak, matematikte problem çözme ile ilgili geniş bir eğitim verilerek, farklı yaş gruplarıyla, farklı problem çözme etkinlikleri kullanılarak araştırmaların artırılması ile ulusal alan yazına büyük katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altun, M. (2010). *İlköğretim 2. kademedeki (6.7.8. sınıflarda) matematik öğretimi*. Ankara: Alfa Aktüel Yayınevi.
- Dow, G. T. & Mayer, R. E. (2004). Teaching students to solve insight problems: evidence for domain specificity in creativity training, *Creativity Research Journal*, Vol. 16, Issue 4, p 389, 13p.
- Eraslan A. ve Şahin, N. (2023). İlkokul ve Ortaokulda Etkinlik Örnekleriyle Matematiksel Modelleme. Ankara: Pegem Akademi.
- Gail, M. (1996). Problem Solving about Problem Solving: Framing a Research Agenda. *Proceedings of the Annual National Educational Computing Conference, Minnesota*, 17, 255-261. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 398 890).
- Gül, H. VE Hangül, T. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Stratejileri Üzerine Bir Çalışma. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5(1), 95-112.
- Korkmaz, E. & Gür, H. (2006). Öğretmen adaylarının problem kurma becerilerinin belirlenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8 (1), 64-74.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2022). PISA 2022 Türkiye Raporu. Ankara: MEB yayınları.

Şahin, N. (2014). *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Model Oluşturma Etkinlikleri Üzerindeki Düşünme Süreçleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Treffinger, D. J., Selby, E.S. & Isaksen, S.G. (2008). Understanding Individual Problem-Solving Style: A Key To Learning and Applying Creative Problem Solving, *Learning and Individual Differences*, Vol 18, p.390–401.

Van De Walle, J. A., Karp, K. S. & Bay-Williams, J. M. (2012). *İlkokul Ve Ortaokul Matematiği* (S. Durmuş, Trans.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

2018-2022 YILLARI ARASINDA LİSELERE GEÇİŞ SINAVI TÜRKÇE SORULARINDA İŞLENEN KÖK DEĞERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Uzm. Hasan BİRİNCİ

Milli Eğitim Bakanlığı, hasanbirinci90@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-0525-695X

Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, mnkardas@yyu.edu.tr -ORCID ID: [0000-0001-6732-7815](https://orcid.org/0000-0001-6732-7815)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 2018–2022 yıllarında Liselere Geçiş Sınavı (LGS) Türkçe sorularında işlenen kök değerleri belirlemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, nitel modellerden “doküman incelemesi” ilkeleri esas alınarak çalışma yürütülmüştür. Çalışmanın dokümanını, 2018–2022 yıllarında LGS’de yer alan Türkçe soruları oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak ‘‘Kök Değerler Formu’’ kullanılmıştır ve bu araçla toplanan verilerin analizinde nitel betimsel analiz tekniği uygulanmıştır.

Araştırmanın sonunda elde edilen bulgular şunlardır: Türkçe dil bilgisi, mantık-muhakeme ve yazım kuralları gibi teknik sorularda kök değerler işlenmemiştir. Bununla birlikte, çoğunlukla paragraf sorularında, “cümlede anlam” ve “kelimedede anlam” soru köklerinde bazı kök değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. En fazla değerin işlendiği sorular, 2017–2018 yılına ait LGS sorularıdır. Bu durum, LGS’de anlam bilgisi sorularının yoğun olarak yer alması ve soru köklerinde paragraflara ve cümlelere yer verilmiş olmasının, değerlerin sık işlenmesini sağladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Liselere geçiş sınavı, Türkçe soruları, kök değerler

AN ANALYSIS OF CORE VALUES ADDRESSED IN TURKISH QUESTIONS ON THE HIGH SCHOOL TRANSITION EXAM BETWEEN 2018 AND 2022

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the core values addressed in the Turkish questions of the High School Placement Exam between 2018 and 2022. A qualitative research method was used in this study. The study was conducted based on the principles of “document analysis”

from qualitative models. The documents used in the study consist of Turkish questions from the High School Placement Exam between 2018 and 2022. The Core Values Form was used as the data collection tool in this study. Qualitative descriptive analysis was used to analyze the data collected with the data collection tool. The following conclusions were reached at the end of the study: Core values were not addressed in technical questions such as Turkish grammar, logical reasoning, and spelling rules. It was found that some core values were addressed in the question stems, mostly in paragraph questions, sentence meaning, and word meaning. The questions with the highest number of processed values belong to the 2017-2018 academic year. It can be said that the high number of meaning questions in this LGS and the inclusion of paragraphs and sentences in the question roots led to the frequent processing of values.

Keywords: High school entrance exam, Turkish questions, root values

GİRİŞ

Hızla gelişen dünyada toplumlar, büyük kültürel ve ahlaki yozlaşmalara maruz kalmaktadır. Toplumların temel ahlaki kurallara uygun bir yaşam sürmeleri, varlıklarını devam ettirebilmeleri ve kültürlerini gelecek nesillere aktarabilmeleri için evrensel, ortak değerlere sahip olmaları gerekmektedir. Değerler aktarılırken aynı zamanda kültür, inanış ve yaşayış da nesillerden nesillere geçmektedir.

Değer kavramı, yapılan çalışmalarda net bir tanıma sahip değildir. Bazı kaynaklara göre değer, bir nesneye, varlığa veya faaliyete bireysel ve toplumsal olarak verilen önem, kıymet ya da üstünlük demektir. Bazı kaynaklara göre ise bir toplumun üyeleri tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen ortak düşünce, amaç, ilke ve inançlardır (Güneş, 2015). Ayrıca Türk Dil Kurumu'na (2022) göre değer, “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü; bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, üstün nitelik, meziyet; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır.

Okul, iyi vatandaşlar yetiştirmek ve bu yolla toplumun devamlılığını sağlamak için bireylere toplumun ve insanlığın ortak malı durumuna gelen değerleri kazandırmada en etkili aracı kurumdur (Doğan & Gülüşen, 2014). Okul sistemine dâhil olan birey artık değerler eğitimine de sistematik olarak maruz kalacaktır.

Değerler, Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları kısmında 1. ve 2. maddede şu şekilde yer almaktadır:

“Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere; hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.”

Türk Millî Eğitiminin amaçlarından hareketle hazırlanan Türkçe Öğretim Programı’nda değerler şu şekilde yer almaktadır:

“Değerlerimiz öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamıdır. Kökleri geleneklerimiz ve dünümüz içinde, gövdesi ve dalları bu köklerden beslenerek bugünüme ve yarınlarımıza uzanmaktadır. Temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimiz, hayatımızın rutin akışında karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan gücün kaynağıdır. Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyleri yetiştirmek asli görevidir; yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmelidir. Eğitim sistemi değerleri kazandırma amacı çerçevesindeki amacını, öğretim programlarını da kapsayan eğitim programıyla yerine getirir. Eğitim programı, eğitim sisteminin tüm unsurları göz önünde bulundurularak oluşturulur. Öğretim programlarında bu anlayışla değerler, ayrı bir program veya öğrenme alanı olarak görülmemiş; tam aksine öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır. Değerlerimiz, öğretme-öğrenme sürecinde hem kendi başlarına hem ilişkili olduğu alt değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır.” (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2019, s. 4)

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 18 Temmuz 2017 tarihinde “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine” başlığıyla yayımladığı bildiride “Değerler Eğitimi”ne ilişkin “on kök değer”den bahsedilmiştir. Bu değerler: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olarak sunulmuştur (Topal, 2019).

Türkçe dersinde, Türk Millî Eğitiminin amaçlarına ve bu amaçlara uygun olarak hazırlanmış Türkçe Öğretim Programı’nda değerlere özel bir önem verilmektedir. Genel

amaçlardan ve Türkçe Öğretim Programı'ndan yararlanılarak hazırlanan ders programları ile ders materyalleri, değerler eğitimine uygun şekilde düzenlenmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı gözetiminde yapılan tüm Türkçe öğretim faaliyetlerinin araç ve gereçleri, değerler açısından incelenmeye değerdir.

Ülkemizde yerel ölçme-değerlendirme, öğretmenler tarafından sınıf içi faaliyetler üzerinden performansları belirlemek amacıyla yapılırken; merkezi ölçme-değerlendirme, Millî Eğitim Bakanlığı ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından öğrencilerin bir üst öğretim kurumuna yerleştirilmeleri amacıyla yapılmaktadır. Lokal ölçme-değerlendirmeler sonucunda başarılı bulunan öğrenciler, bir üst kademeye geçebilmek için merkezi ölçme-değerlendirmeye tabi tutulurlar (Birinci, 2014). Millî Eğitim Bakanlığının yaptığı ve farklı dönemlerde LGS, OKS, SBS, TEOG isimleriyle bilinen 8. sınıf öğrencilerinin girdiği bu sınav, 2017–2018 yıllarından itibaren Liselere Geçiş Sınavı (LGS) olarak son şeklini almıştır. Bu sınav kapsamında öğrenciler Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Yabancı Dil, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinden sınava tabi tutulmaktadır. LGS, altı temel dersten hazırlanan sorulardan oluşmaktadır. Bu dersler içerisinde Türkçe dersi, sözel kısımda en fazla soru sayısına ve en yüksek katsayıya sahip derstir (Mehrali & Alpkaya, 2021). LGS'de Türkçe dersi kazanımlarını ölçmeye yönelik 20 soru yer almakta, bu sorular aracılığıyla öğrencilerin kazanım yeterlilikleri ve becerileri değerlendirilmektedir. Ancak Talim ve Terbiye Kurulu tarafından belirlenen “on kök değer”e bu sorularda ne ölçüde yer verildiği merak konusudur.

Bu çalışmada, LGS'de yer alan 20 Türkçe sorusunun “on kök değer” açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçtan hareketle mevcut LGS Türkçe sorularında şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Talim ve Terbiye Kurulunun belirlediği değerlere yer verilmiş midir?
2. En çok yer verilen kök değerler hangileridir?
3. Yer verilmeyen değer var mıdır?

Yapılan literatür taramasında, değerler ve değerler eğitimi üzerine yapılmış birçok araştırma olduğu görülmektedir. Ancak LGS sorularının kök değerler açısından incelendiğini gösteren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmayla alandaki eksikliğin giderilmesi ve literatüre yeni bir katkı sunulması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, betimsel nitelikte tarama modelinin kullanıldığı nitel bir araştırmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu, mevcut hâliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey veya nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır; onları herhangi bir şekilde değiştirme veya etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen durum zaten oradadır ve önemli olan, onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2010).

Çalışma Materyali

Araştırmanın çalışma materyalini, 2017–2018, 2018–2019, 2020–2021 ve 2021–2022 yıllarında LGS’de sorulmuş 100 adet Türkçe çoktan seçmeli soru oluşturmaktadır. Bu sorular arasından dil bilgisi soruları çıkarılmış ve kök değerleri barındırması muhtemel sorular incelenmiştir.

Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Araştırmanın verilerini, 2018–2022 öğretim yıllarında MEB tarafından yapılan LGS’de yer alan Türkçe testleri bölümündeki sınav soruları oluşturmaktadır. Veriler, doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Doküman incelemesi, önceden var olan materyallerin kullanımına dayanan bir yöntemdir ve araştırmacı, mevcut materyalleri kullanarak içerik veya görseli en geniş açıdan analiz ve değerlendirmeye tabi tutar (Yıldırım & Şimşek, 2006). Nitel araştırma kapsamında doküman incelemesi, bu çalışmada en uygun veri toplama tekniği olarak tercih edilmiştir. LGS soruları incelendiği için, ilgili seneye ait sorular MEB’in resmi internet sitesinden temin edilmiştir. Veriler, içerik analizi tekniğiyle değerlendirilecektir. İçerik analizinin temel amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkileri ortaya koymaktır. Betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavramlar, içerik analizi sonucu keşfedilebilir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 242).

BULGULAR

2017-2018,2018-2019,2019-2020,2020-2021,2021-2022 yıllarında LGS için hazırlanan Türkçe sorularında yer verilen değerler belirlenip tablolaştırılmıştır.

2017–2018 yılında yapılan LGS için hazırlanan Türkçe sorularında yer verilen değerler tablolastırılmıştır. Bu değerler arasında en fazla “yaratıcılık” ve “topluma ve çevreye karşı duyarlı olma” değerlerine yer verilmiştir. En az sayıda yer verilen değerler ise “vatan sevgisi”, “cesaret”, “hayvan sevgisi” ve “bilgilendirme”dir. Nezaket, misafirperverlik, inanç, saygı, sabır, dürüstlük, dostluk ve adalet değerlerine tabloda yer verilmemiştir; tabloda yalnızca mevcut değerlere yer verilmiştir. Değerlere en çok 13., 14. ve 15. sorularda yer verilmiştir. Tabloda 5. ve 13. soruların paragrafı, bu sorulardan sonraki soruları da kapsamaktadır. 16. soruda ise yalnızca bir değere yer verilmiştir. Değerlere yer verilmeyen 17. ve 20. sorular ise dil bilgisi sorularıdır.

Çizelge 2: 2018-2019 LGS sorularında tespit edilen değerler

Sorular	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	T(f)
Değerler																					
Yaratıcılık																2			1		3
Çalışkanlık					1									1		1					3
Sanatsal etkinlik				1																	1
Saygı										1				1							2
İleri görüşlü							1														1
Bilgilendirme				1	2		1	1													5
Çevre sevgisi											1										1
Becerikli olmak																1					1
Komşuluk															1						1
Memleket sevgisi									1		1				1						3
Vefa															2						2
Değer verme										1					1						2
Toplam				2	3		2	1	1	2	2			2	5	4			1		25

2018–2019 yılı LGS Türkçe soruları incelendiğinde, bir önceki yıla göre yer verilen değer sayısının oldukça düştüğü görülmektedir. Toplamda 12 farklı değere yer verilmiş olup, en fazla “bilgilendirme” değerine rastlanmıştır. Bazı sorularda değerlere yer verilmemiştir; bunun nedeni soruların doğrudan dil bilgisi soruları ve bilgi verici cümleler içermesidir. Adalet, inanç, temizlik, dürüstlük, öz denetim, aile, misafirperverlik ve cesaret değerlerine hiç yer verilmemiştir.

Tablo 3.2019-2020 LGS sorularında tespit edilen değerler:

Sorular	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	T(f)
Değerler																					
Duyarlı Olma																1					1
Yaratıcılık			1													1	2			1	5
Çalışkanlık	1	1			1												1				4
Sanatsal etkinlik											1						1		2		4
Misafirperver olma														1							1
Eğitim	1																				1
Dayanışma					1																1
Eleştiri											1										1
Bilgilendirme												1								1	2
Çevre sevgisi		1														2		4	1		8
Becerikli olmak		1																			1
Temizlik																			1		1
Sabır	1																				1
Memleket sevgisi		1																	1		1
Aile sevgisi														1							1

Değer verme											1			1						2	
Toplam	3	4	1		2						3	1		3		4		4	5	2	35

2019-2020 yılında LGS için hazırlanan Türkçe sorularında kök değerler ve alt değerler olarak birbirinden farklı 16 değere yer verilmiştir. Çevre sevgisi değeri bu değerler içinden en fazla yer verilen değerdir. 35 kez değerlere yer verildiği tespit edilmiştir. 19. soruda 5 kez değerlere yer verilmiştir. 4,6,7,8,9,10,13,15,17. sorularda herhangi bir değere yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu sorular tablo, grafik ve dil bilgisi içerikli sorulardır. Bu sorularda nesnel cümlelere yer verildiği için değerlere yer verilmediği tespit edilmiştir.

Çizelge 4. 2020-2021 LGS sorularında tespit edilen değerler:

Sorular	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	T(f)
<i>Değerler</i>																					
<i>Kadere inanmak</i>								1													1
<i>Öz eleştiri</i>												1									1
<i>Güven</i>															1						1
<i>Yaratıcılık</i>											1				2						3
<i>Çalışkanlık</i>											2										2
<i>Sanatsal etkinlik</i>			1					2													3
<i>Merak</i>											2										2
<i>Eğitim</i>							1														1
<i>Ön yargılı olmamak</i>										1											1
<i>Kendine saygı</i>												1									1
<i>Bilmek</i>						2			1												3
<i>Bilgilendirme</i>												1			2						3

<i>diğerkamlık</i>																1					1
<i>evrensellik</i>																1					1
<i>İnsan sevgisi</i>								1													1
<i>Memleket sevgisi</i>		1		1	1												1				4
<i>Arkadaşlık</i>													3								3
<i>Hoşgörü</i>													1								1
Toplam		1	1	1	1	2	1	4	1	1	5	3	4		6	2					33

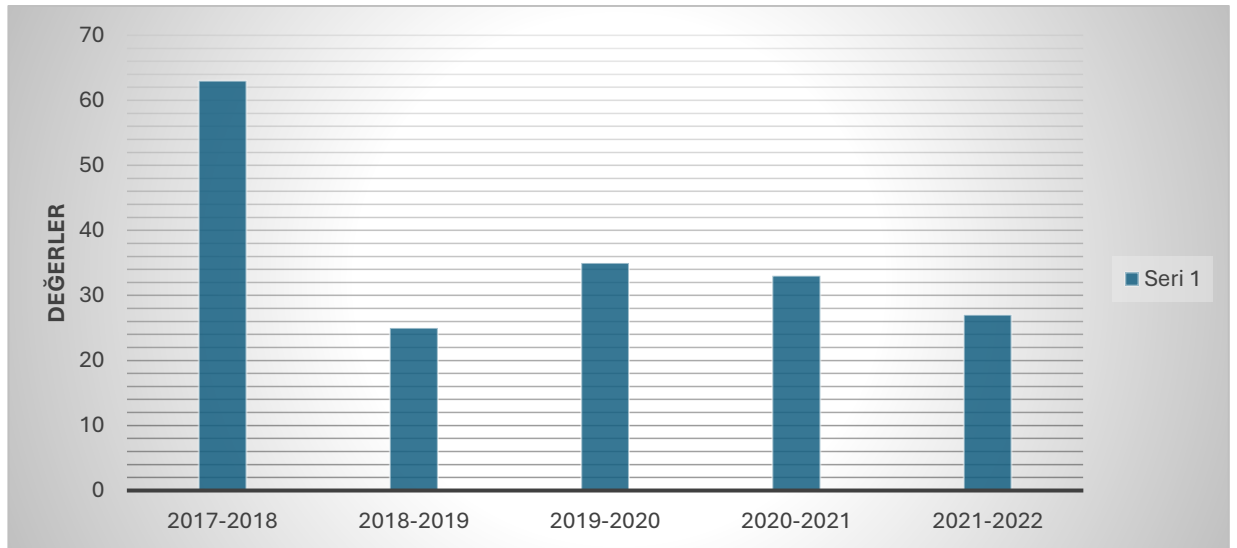
2020-2021 yılı LGS için hazırlanan Türkçe sınavı sorularında 33 değer tespit edilmiştir. Bu değerler en çok 15.soruda tespit edilmiştir.5 soruda herhangi bir değere rastlanmamıştır. Memleket sevgisi değeri bu değerler içinden en çok yer verilen değerdir. Adalet, inanç ,nezaket misafirperverlik ,sağlık ,cesaret, sorumluluk ,aile, dürüstlük yer verilmemiştir.

Tablo 5. 2020-2021 LGS sorularında tespit edilen değerler:

Sorular	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	T(f)
Değerler			1																		
dayanışma								1						1							2
Yaratıcılık												1									1
çalışkanlık				1		1				1											3
Sanatsal etkinlik				1																	1
Duyarlı olmak		1																			1
Emek, çaba			1																		1
Azim			1											1							2
İnsan sevgisi								2				2									4
Sabırlı olmak				1																	1

Bilgilendirme										1								1		1
Çevre sevgisi																2				2
Öz eleştiri																1				1
Estetik ,güzellik											1									1
Memleket sevgisi												1								1
Aile birliği											1		2						1	4
vefa													1							1
Toplam		1	3	3		1		3		2		5	1	5		3		1	1	27

2021 -2022 yılında LGS için hazırlanan Türkçe sorularında 20 soruda 27 değere yer verildiği tespit edilmiştir. 1,5,7,9,11,15,16,18.sorularda herhangi bir değere yer verilmemiştir. İnsan sevgisi ve aile birliği değerlerine en çok yer verilmiştir. Adalet, inanç, temizlik, nezaket, misafirperverlik, dürüstlük, öz denetim değerlerine yer verilmemiştir.Yıllara göre değerlerin LGS Türkçe sorularında yer alma sayıları tespit edilmiş ve grafik haline getirilmiştir.

Şekil 1:Yıllara göre LGS Türkçe sorularında yer alan değerlerin dağılımı

2017-2018 yılında yapılan LGS’de 63 kök değere yer verilmiştir. Takip eden yılda ise işlenen değer sayısı 25’e düşmüştür.2019-2020 yıllarında ise 35 değere yer verildiği görülüyor 2021

yılında ise Türkçe sorularında 33 kök değere yer verilmiştir. İncelenen 2022 yılında ise 27 değere yer verildiği görülmüştür. Son beş sınavda toplam 183 değere yer verilmiştir.

SONUÇ

Türkçe dilbilgisi, mantık muhakeme, yazım kuralları gibi teknik sorularda kök değerler işlenmemiştir. Çoğunlukla paragraf sorularında, cümlede anlam, kelimedede anlam sorularını içeren soru köklerinde bazı kök değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. En fazla değerin işlendiği sorular 2017-2018 yılına aittir. Bu LGS’de anlam bilgisi sorularının çok yer alması ve soruların soru köklerinde paragraflara, cümlelere yer verilmiş olması değerlerin sık işlenmesini sağladığı söylenebilir.

LGS sorularında adalet, inanç, nezaket dürüstlük değerlerine yer verilmemiştir. Oysa Türkçe Öğretim programında Değerler Eğitime önem atfedilmiştir. Kök değerlerden kazandırılması en önemli değerler arasında yer alan adalet, inanç, dürüstlük ,nezaket değerlerine yer verilmemiş olması eksiklik olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Birinci, D. K. (2014). Merkezi sistem ortak sınavlarında ilk deneyim: Matematik dersi. *Journal of Research in Education and Teaching [Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi]*, 3(2), 8–16.

Doğan, B., & Gülüşen, A. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki (6–8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 75–102.

Güneş, F. (2015). Değerler eğitiminde yaklaşım ve modeller. *Cilt 1*(1).

Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Mehrali, C. A. L. P., & Alpkaya, C. (2021). LGS Türkçe sorularının Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarına uygunluğu üzerine bir çalışma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(2), 632–654.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245–254.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zhang, Y., & Wildemuth, B. M. (2009). Qualitative analysis of content. In B. M. Wildemuth (Ed.), *Applications of social research methods to questions in information and library science* Portland: Book News.

2023 ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME YÖNETMELİĞİ KONULU BİLİMSEL ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Uzm. Hasan BİRİNCİ

Milli Eğitim Bakanlığı, hasanbirinci90@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-0525-695X

Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, mnkardas@yyu.edu.tr.-ORCID ID: [0000-0001-6732-7815](https://orcid.org/0000-0001-6732-7815)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 2023 Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği konusunda yayımlanan başlıca çalışmaları türleri, yapılış amaçları, kapsamı, hedef kitlesi, çıktıları bağlamında incelemektir. Çalışmada nitel araştırma modellerinden doküman incelemesi ilkeleri esas alınmıştır. Çalışmanın dokümanını 2023 Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği konusunda hazırlanmış bilimsel çalışmalar oluşturmaktadır. Araştırma sonunda yapılan çalışmaların daha çok makale türünde olduğu, yeni ölçme değerlendirme yönetmeliğinin sahada uygulanmasında çeşitli güçlükler yaşandığı, yapılan çalışmaların hedef kitlesinin çoğunlukla Türkçe ve Sınıf öğretmenlerinden oluştuğu, çalışmaların ana amaçlarının 2023 Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliğinin beklentilere hizmet etme durumunu tespit etmek olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca incelenen çalışmaların verilerinin genellikle sahadaki uygulayıcıların görüşlerine dayalı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 2023 Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği, tür, amaç, çıktı

AN EVALUATION OF SCIENTIFIC STUDIES ON THE 2023 MEASUREMENT AND EVALUATION REGULATION

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the main types of studies published on the 2023 Measurement and Evaluation Regulation in terms of their objectives, scope, target audience, and outputs. The study is based on the principles of document analysis, one of the qualitative research models. The document of the study consists of scientific studies prepared on the 2023 Measurement and Evaluation Regulation. The research concluded that most of the studies were articles, that various difficulties were encountered in the field implementation of the new

measurement and evaluation regulation, that the target audience of the studies mostly consisted of Turkish and classroom teachers, and that the main purpose of the studies was to determine whether the 2023 Measurement and Evaluation Regulation met expectations. It was also determined that the data in the studies examined were generally based on the opinions of practitioners in the field.

Keywords: 2023 Measurement and Evaluation Regulation, type, purpose, output

GİRİŞ

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de eğitimde, öğrenci odaklı ve beceri temelli ölçme-değerlendirme yaklaşımlarına geçişin temelleri atılmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen eğitim reformları, uluslararası ölçme-değerlendirme uygulamalarıyla eşgüdüm içinde ilerlemiş ve küresel eğilimlerle uyumlu politikaların benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle 2006 yılında yayımlanan “Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme ve Değerlendirme Genelgesi” ile 2010 yılında başlatılan “Eğitimde Değişim Programı”, ölçme ve değerlendirme anlayışının modernize edilmesine yönelik önemli adımlar arasında yer almıştır (Balcı, 2012). Bu doğrultuda, 2023 yılında yürürlüğe giren “Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği”, öğrenci başarısını yalnızca sonuç odaklı sınavlarla değil, öğrenme sürecinin tüm aşamalarında izlemeyi ve çeşitli ölçme araçlarıyla değerlendirmeyi esas alan bütüncül bir yaklaşımı benimsemektedir (Özdemir ve Yıldız, 2023). Yönetmelik, dijital teknolojilerin daha etkin kullanımı, ölçme süreçlerinin yalnızca bilişsel değil; aynı zamanda duygusal ve psikolojik boyutları da kapsamı gerektiği gibi çağdaş yaklaşımlara da vurgu yapmaktadır (Kurt ve Kaya, 2023). Bu yaklaşım, öğrenmeyi daha anlamlı, bireyselleştirilmiş ve çok yönlü hale getirmeyi hedeflerken; aynı zamanda küresel düzeydeki pedagojik dönüşümlerle de paralellik göstermektedir (Güler ve Arslan, 2023). Yönetmeliğin bu yönüyle yalnızca pedagojik bir reform olmanın ötesinde, Türkiye’de eğitimde fırsat eşitliğini artırmaya yönelik sosyal bir politika niteliği taşıdığı da söylenebilir (Demirtaş ve Bozkurt, 2023). Bu çerçevede söz konusu yönetmelik, Türkiye’de ölçme ve değerlendirme kültürünün daha kapsayıcı, insan merkezli ve çağdaş bir yapıya evrilmesinde önemli bir rol oynayabilir.

2023 yılında yürürlüğe giren “Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği”, Türkiye’deki eğitim sistemine yönelik önemli yapısal dönüşümleri beraberinde getiren kapsamlı bir düzenlemedir. Bu yönetmelik, hem teorik çerçeve hem de uygulama boyutuyla ölçme ve değerlendirme süreçlerini yeniden tanımlamayı hedeflemekte; öğrencilerin öğrenme süreçlerinin daha bütüncül ve sistematik bir biçimde izlenmesini mümkün kılacak yenilikleri

içermektedir. Yönetmeliğin merkezinde yer alan temel değişikliklerden biri, değerlendirme süreçlerinin yalnızca sonuç odaklı değil, sürekli izleme ve öğrenci merkezli ilkeler doğrultusunda yürütülmesidir. Bu yaklaşım, öğrenmenin yalnızca çıktılarla değil, süreçteki gelişim, katılım ve bireysel farklılıklarla birlikte değerlendirilmesini esas almaktadır (Özdemir ve Yıldız, 2023). Bu bağlamda, yeni yönetmeliğin sunduğu yapısal çerçeve, Türkiye’de ölçme ve değerlendirme kültürünün daha esnek, dinamik ve öğrenme odaklı bir yapıya dönüşmesine katkı sağlayabilir.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemine uygun hazırlanmıştır. Çalışmada nitel modellerden doküman incelmesi ilkelerine uygun olacak şekilde materyal incelenmiştir. Dokümanlar yazılı, görsel ve fiziksel her türlü materyali ve bu materyallerin analizini kapsar (Özden ve Durdu, 2016: 109). Yıldırım ve Şimşek’e (2016) göre dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken bilgi kaynaklarıdır.

Çalışmanın Materyali

Çalışmanın materyalini 2023 yılında güncellenen Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği’ne ilişkin sahada yapılan bilimsel çalışmalar oluşturmaktadır.

Veri Analizi

Dokümanların analinde betimsel analiz yoluna gidilmiş, Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği’ konusunda yapılmış çalışmaların türleri, yapılış amaçları, kapsamı, hedef kitlesi, çıktılarında değişiklik yapmadan aktarılmıştır.

BULGULAR

Alan yazınında 2023 Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği’ni, öğretmen görüşleri bağlamında inceleyen birçok çalışmaya ulaşılabilir. Söz konusu bilimsel çalışmaların bazıları şunlardır:

Kaplan ve Gülden (2025) tarafından yapılan çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan ölçme ve değerlendirme yönetmeliği değişikliğine ilişkin olarak Türkçe öğretmenlerinin bu değişikliği nasıl değerlendirdikleri ve söz konusu düzenlemenin muhtemel sonuçları ele alınmıştır. Araştırmada, öğretmenlerin özellikle yeni yönetmeliğe yönelik algı ve tutumları derinlemesine incelenmiştir. 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Bayburt il merkezinde görev yapan 21 Türkçe öğretmeni ile yürütülen çalışmada, veri toplama aracı olarak yarı

yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Araştırma bulguları doğrultusunda, öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun yapılan düzenlemeleri Türkçe öğretimi açısından olumlu değerlendirdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, süreci olumlu karşılamayan öğretmenlerin en sık dile getirdikleri eleştiriler arasında, değişimin planlanma sürecinde tabandan tavana doğru bir yaklaşımın benimsenmemesi ve sistemin altyapısının yeterli düzeyde hazırlanmamış olması ön plana çıkmaktadır.

Erol ve Tunagür (2024) çalışmalarında, Türkçe öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme okuryazarlık düzeylerini incelemiştir. Karma yöntemle yürütülen bu çalışmada, öğretmenlerin ölçme araçlarını seçme, uygulama ve elde edilen verileri yorumlama süreçlerinde çeşitli yetersizlikler yaşadıkları ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda, mevcut yönetmelik doğrultusunda ölçme ve değerlendirme uygulamalarının etkili bir biçimde yürütülebilmesi için öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yeterliklerinin geliştirilmesinin zorunlu olduğu tespit edilmiştir.

Şahin ve Gürbüzkol (2025) araştırmalarında, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ölçme ve değerlendirme yönetmeliğine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini incelemiştir. Çalışma grubunu, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Van ilinde görev yapmakta olan 30 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Araştırma bulgularına göre, sınıf öğretmenleri yeni yönetmeliği, öğrencilerin sınav kaygısı ve stres düzeylerinin azaltılması bağlamında kayda değer bir ilerleme olarak değerlendirmektedir. Katılımcılar, Millî Eğitim Bakanlığı'nın söz konusu yönetmelik değişikliğini; ilkökul düzeyinde sınav kaygısını azaltma, öğrencilerin zaman yönetimi becerilerini geliştirme, öğrenme süreçlerine yönelik motivasyonu artırma ve öğrencilerin davranışlarını daha bütüncül bir yaklaşımla değerlendirme amacı doğrultusunda gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca öğretmenler, bu yönetmelikle birlikte sınav ve sonuç odaklı bir değerlendirme anlayışından süreç odaklı bir yaklaşıma geçileceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra, yönetmeliğin öğrencilerin akademik ve duygusal gelişimlerine, sınav kaygısı ve stres düzeylerini azaltarak olumlu katkılar sağlayacağı görüşü öne çıkmaktadır. Öğretmenler, yeni yönetmeliğin uygulanmasıyla sınıf ortamlarında daha derinlikli ve sosyal boyutu yüksek bir öğrenme atmosferinin oluşacağı yönünde beklenti içerisinde olduklarını da dile getirmişlerdir.

Savaşkan ve Özer (2024) tarafından yürütülen çalışmada, Türkçe öğretmenlerinin güncellenen ölçme ve değerlendirme sistemine ilişkin görüşleri ve bu görüşler doğrultusunda sistemin olası eksiklikleri veya sınırlılıkları incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin,

güncellenen ölçme ve değerlendirme sisteminin zaman yönetimi açısından sınırlılıklar barındırdığını ve kalabalık sınıflarda uygulamanın zorlayıcı olduğunu ifade ettikleri görülmüştür.

2023-2024 eğitim-öğretim yılında Türkçe dersi sınav sisteminde yapılan değişikliklere yönelik öğretmen görüşlerini inceleyen Sevim ve Yılmaz'ın (2024) bu araştırmalarında çalışma grubunu 44 Türkçe öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmacılar, çalışma sonunda öğretmen görüşlerinin genel itibarıyla olumsuz bir eğilim gösterdiğini bulgulamıştır. Katılımcıların sıklıkla dile getirdiği olumsuzluklar arasında zaman kaybı, müfredatın yetiştirilememesi, notların abartılı biçimde verilmesi ve değerlendirme sürecinde karşılaşılan çeşitli güçlükler ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, öğretmenlerin sınav sistemine ilişkin olumlu değerlendirmelerinde konuşma sınavlarının değerlendirme sürecine dâhil edilmesini önemsendiği görülmektedir. Çalışmada elde edilen veriler bütüncül biçimde analiz edildiğinde, sınav sisteminde gerçekleştirilen değişikliklerin daha etkili ve işlevsel sonuçlar doğurabilmesi için gerekli altyapı hazırlıklarının tamamlanması ve geçiş sürecinin sistemli ve planlı bir şekilde yapılandırılarak hayata geçirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayan ve Karagöz (2024) tarafından gerçekleştirilen çalışma, 2023 yılında yapılan yönetmelik değişikliğiyle Türkçe dersi geçme not ortalamasının yükseltilmesine yönelik öğretmen görüşlerini incelemektedir. Tokat ve Bursa illerinde görev yapan öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, öğretmenlerin söz konusu değişikliğin öğrencilerin temel dil becerileri ile Türkçe dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkileyebileceğine inandıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bu potansiyel etkinin gerçekleşebilmesi için ölçme ve değerlendirme süreçlerinin etkin, adil ve bütüncül bir yaklaşımla yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bakırcı vd. (2024) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Türkçe dersi geçme notunun yetmiş olarak belirlenmesinin öğretmenler üzerindeki etkileri ve eğitim sistemine yönelik katkıları değerlendirilmiştir. Araştırma 10 Türkçe öğretmeniyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar çalışma sonunda öğretmenlerin Türkçe dersi geçme notunun yetmiş olmasına ilişkin hem olumlu hem de olumsuz görüşler ortaya koyduğunu bulgulamıştır. Araştırmada katılımcı öğretmenlerin, öğrencilerin sadece geçme odaklı çalışmaları ve öğretmenlerin kısa vadeli başarıyı artırmaya yönelik daha kolay sorular sormaları konusunda endişe duydukları belirlenmiştir. Bu durum bu çalışmanın araştırmacıları tarafından, öğrencilerin derinlemesine

öğrenme süreçlerinde eksiklik yaşadıkları ve geçme notu ile sınırlı bir başarıya ulaşmalarının uzun vadeli başarıyı olumsuz etkileyebileceği şeklinde açıklanmıştır.

Ömeroğlu (2024) çalışmasında, Türkçe öğretmenleri tarafından uygulanan sınav soruları; öğrenme alanları, ölçme ve değerlendirme yöntemleri ile bilişsel alan basamakları açısından kapsamlı bir biçimde analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında, 2022-2023 eğitim-öğretim yılının birinci döneminde ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerinde uygulanmış olan toplam 81 sınav kâğıdında yer alan 1179 soru incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, sınavlarda ağırlıklı olarak okuma, dil bilgisi ve yazma öğrenme alanlarına yönelik sorulara yer verildiği; buna karşılık dinleme ve konuşma becerilerini ölçmeye yönelik soruların ise sınavlarda bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, ölçme ve değerlendirme yöntemi bakımından çoktan seçmeli soruların en yaygın kullanılan tür olduğu; buna karşılık, öğrencilerin yorumlama becerilerini ortaya koymalarına imkân tanıyan açık uçlu soruların ve üst düzey bilişsel becerilere hitap eden soruların oldukça sınırlı sayıda yer aldığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda, ortaokul düzeyinde yürütülen Türkçe dersi sınavlarında açık uçlu soru oranının artırılmasının ve öğrencilerin analiz, sentez ve değerlendirme gibi üst düzey bilişsel becerilerini geliştirecek soruların sınavlara dâhil edilmesinin, ölçme ve değerlendirme süreçlerinin niteliğini artırmada önemli katkılar sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Arduç (2024) çalışmasında, öğretmenlerin gerçekleştirdiği I. yazılı sınav ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ortak yazılı sınav olarak uygulanan II. yazılı sınav puanlarını karşılaştırmış ve ortak sınava ilişkin öğretmen görüşlerini incelemiştir. Araştırmanın nicel bulgularında, öğretmenlerin yaptığı I. yazılı sınav puanlarının istatistiksel olarak anlamlı biçimde MEB'in uyguladığı II. yazılı sınav puanlarından yüksek olduğu saptanmıştır. Nitel bulgulara göre ise öğretmenlerin büyük bir kısmı ortak sınav uygulamasına karşı olduklarını belirtmiş; soruların kazanımlar ve öğrenci seviyesine genel olarak uygun olduğunu ancak MEB'in yayımladığı beceri temelli sorularla, PISA ve TIMSS düzeyindeki sorularla yeterince uyumlu olmadığını, daha çok hatırlama ve anlama düzeyinde kaldığını ve 21. yüzyıl becerilerini desteklemediğini ifade etmişlerdir.

Avcı vd. (2025) araştırmasında 6. sınıf Türkçe dersi kapsamında uygulanan ortak sınavlara ilişkin olarak Türkçe öğretmenlerinin görüşleri incelenmiştir. Araştırma, 32 Türkçe öğretmeni ile yürütülmüştür. Elde edilen bulgular doğrultusunda, katılımcıların büyük çoğunluğunun ortak sınav uygulamasını genel olarak faydalı bulduğu ve uygulamanın olumlu yönlerinin olumsuz yönlerine kıyasla daha fazla olduğu yönünde görüş bildirdikleri tespit

edilmiştir. Öğretmenlerin soruların niteliğine ilişkin genel bir memnuniyet ifade ettikleri görülmekle birlikte, sınavların öğrencilerin seviyelerine uygun olmadığı ve sınav konularının zamanında yetiştirilemediği yönünde eleştiriler de dile getirilmiştir.

Çiftçi ve Aydın (2025) tarafından yapılan araştırma, Kırşehir ilinde görev yapan Fen Bilimleri öğretmenlerinin, Millî Eğitim Bakanlığı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği kapsamında uygulamaya konulan "Ortak Yazılı Sınav" hakkındaki görüşlerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada öğretmenlerin sınavlara verdikleri yanıtların eksiksiz olup olmadığı, sorularla uyumlu olup olmadığı, yanıt yazma ve kodlama süreçlerinin tüm formlar ve görüşmelerde aynı biçimde uygulanıp uygulanmadığı değerlendirilmiştir.

Çerçi (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Türkçe öğretmenlerinin konuşma becerisinin değerlendirilmesine ilişkin görüşleri; öğrenci başarısı, fizikî koşullar, planlama, değerlendirme araçları, öğrenci ve öğretmen yeterlikleri, geribildirim ile değerlendirmenin tür ve boyutları bağlamında incelenmiştir. Nitel araştırma yaklaşımı benimsenen çalışmada, 8 Türkçe öğretmeniyle odak grup görüşmesi yapılmıştır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre öğretmenler; konuşma becerisi değerlendirmesinde yeterlikleri kişisel tutumlarına göre belirlemekte, ölçme araçlarındaki ölçütleri yetersiz bulmalarına rağmen kendi ölçeklerini oluşturmamaktadır. Değerlendirme sürecini planlamaya dâhil etmedikleri, öğretim programında öngörülen üç aşamalı değerlendirme ilkesine uymadıkları belirlenmiştir. Katılımcı öğretmenler, bu alanda yeterli olmadıklarını düşünmekte; sınıf ortamlarını ve haftalık ders saatlerini konuşma etkinlikleri ve değerlendirme açısından yetersiz bulmaktadır. Ayrıca çalışmada katılımcıların öğrenciye etkili geribildirim sunma konusunda bilgi eksikliği ve yanlış uygulamalar sergiledikleri, öğrenci gelişim dosyaları tutmadıkları ve öğrencilerin konuşma becerilerini yeterince izleyemedikleri tespit edilmiştir.

Güner vd. (2023) çalışmasında, sınıf öğretmenlerinin Türkçe öğretimine yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemlerini uygulama düzeyleri incelenmiştir. Araştırma bulguları, öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yöntemlerini uygulama konusunda genel olarak yüksek bir yeterlik algısına sahip olduklarını, ancak kalabalık sınıflar ve özel gereksinimli öğrencilere yönelik uygulamalarda zorluklar yaşadıklarını göstermektedir.

Çizelge 1. 2023 Ölçme-Değerlendirme Yönetmeliği Üzerine Yapılan Araştırmalar

Yapılan Çalışmanın Türü	Yapılış Amacı	Yapılış Yılı	Hedef Kitlesi	Yazar(lar)	Çalışmanın Konusu / Başlığı	İncelenen Örneklem veya Alan
Nitel	Öğretmen görüşlerini derinlemesine incelemek	2025	Türkçe öğretmenleri	Kaplan & Gülden	Türkçe öğretmenlerinin yeni Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği hakkındaki görüşleri	Türkçe öğretmenleri
Karma	Ölçme ve değerlendirme okuryazarlık düzeyini incelemek	2024	Türkçe öğretmenleri	Erol & Tunagür	Türkçe öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme okuryazarlık düzeyleri	Türkçe öğretmenleri
Nitel	Sınıf öğretmenlerinin görüşlerini incelemek	2025	Sınıf öğretmenleri	Şahin & Gürbüzkol	Sınıf öğretmenlerinin yeni yönetmeliğe ilişkin değerlendirmeleri	Sınıf öğretmenleri
Nitel	Sistem değişikliklerinin etkilerini analiz etmek	2024	Türkçe öğretmenleri	Savaşkan & Özer	Güncellenen ölçme ve değerlendirme sistemine ilişkin öğretmen görüşleri	Türkçe öğretmenleri
Nitel	Sınav sistemindeki değişikliklere ilişkin öğretmen görüşlerini incelemek	2024	Türkçe öğretmenleri	Sevim & Yılmaz	2023-2024 Türkçe sınav sistemindeki değişikliklere yönelik öğretmen görüşleri	Türkçe öğretmenleri
Nitel	Geçme not ortalamasının yükseltilmesine yönelik görüşleri incelemek	2024	Türkçe öğretmenleri	Ayan & Karagöz	Türkçe dersi geçme not ortalamasının yükseltilmesine yönelik öğretmen görüşleri	Türkçe öğretmenleri
Nitel	Geçme notu 70 olmasının etkilerini değerlendirmek	2024	Türkçe öğretmenleri	Bakırcı vd.	Türkçe dersi geçme notunun 70 olarak belirlenmesinin etkileri	Türkçe öğretmenleri
Nicel & Nitel	Sınav sorularının alan ve bilişsel düzey analizi	2024	Türkçe sınavları	Ömeroğlu	Türkçe öğretmenlerinin sınav sorularını öğrenme alanları ve bilişsel düzey açısından analizi	Türkçe sınav soruları
Nicel & Nitel	Ortak sınav ve öğretmen sınavlarını karşılaştırmak	2024	Türkçe öğretmenleri	Arduç	Öğretmenlerin yaptığı sınavlar ile MEB ortak sınavlarının karşılaştırılması ve görüşleri	Türkçe öğretmenleri
Nitel	Ortak sınav uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşlerini incelemek	2025	6. sınıf Türkçe öğretmenleri	Avcı vd.	6. sınıf Türkçe dersi ortak sınavlarına ilişkin öğretmen görüşleri	6. sınıf Türkçe öğretmenleri

Nitel	Ortak Yazılı Sınav hakkındaki görüşleri incelemek	2025	Fen Bilimleri öğretmenleri	Çiftçi & Aydın	Fen Bilimleri öğretmenlerinin "Ortak Yazılı Sınav" hakkındaki görüşleri	Fen Bilimleri öğretmenleri
Nitel	Konuşma becerisi değerlendirilmesi üzerine öğretmen görüşlerini incelemek	2015	Türkçe öğretmenleri	Çerçi	Türkçe öğretmenlerinin konuşma becerisinin değerlendirilmesine ilişkin görüşleri	Türkçe öğretmenleri
Nitel	Sınıf öğretmenlerinin uygulama düzeylerini incelemek	2023	Sınıf öğretmenleri	Güner vd.	Sınıf öğretmenlerinin Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme yöntemlerini uygulama düzeyleri	Sınıf öğretmenleri

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2023 ve sonrasında yapılan çalışmalar, Türkçe derslerinde Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği ile sınav sistemindeki değişikliklere ilişkin öğretmen görüşlerini kapsamaktadır. Öne çıkan çalışmalar arasında Kaplan & Gülden (2025) ve Şahin & Gürbüzkol (2025) Türkçe ve sınıf öğretmenlerinin yönetmeliğe yönelik genel değerlendirmelerini ele almış; Avcı vd. (2025) ve Çiftçi & Aydın (2025) ise ortak sınav uygulamalarına dair alan analizleri sunmuştur. 2024 yılı çalışmalarında, Erol & Tunagür (2024), Savaşkan & Özer (2024), Sevim & Yılmaz (2024) ve Ayan & Karagöz (2024) öğretmenlerin ölçme-değerlendirme okuryazarlığı ve geçme notu uygulamalarına ilişkin görüşlerini aktarmıştır. Ayrıca, Ömeroğlu (2024) ve Yıldız-Atam & Güzelküçük (2024) sınav sorularının bilişsel düzey ve öğrenme alanları açısından analizine odaklanmıştır. Arduç (2024) ise öğretmenlerin kendi sınavları ile MEB ortak sınavlarını karşılaştırmalarını incelemiştir. Güner vd. (2023) çalışması ise sınıf öğretmenlerinin Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme uygulamalarını değerlendirmiştir.

KAYNAKÇA

- Arduç, S. (2024). Öğretmenlerin yaptığı sınavlar ile MEB ortak sınavlarının karşılaştırılması ve görüşleri. *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(3), 15-30.
- Avcı, F., Yılmaz, H., & Korkmaz, L. (2025). 6. sınıf Türkçe dersi ortak sınavlarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Türkçe Eğitimi Dergisi*, 17(3), 55-70.

- Ayan, B., & Karagöz, H. (2024). Türkçe dersi geçme not ortalamasının yükseltilmesine yönelik öğretmen görüşleri. *Eğitim ve Değerlendirme Dergisi*, 7(3), 40-55.
- Bakırcı, T., Demir, P., & Aksoy, F. (2024). Türkçe dersi geçme notunun 70 olarak belirlenmesinin etkileri. *Türkçe Eğitimi Dergisi*, 16(1), 60-75.
- Çiftçi, A., & Aydın, R. (2025). Fen Bilimleri öğretmenlerinin “Ortak Yazılı Sınav” hakkındaki görüşleri. *Fen Bilimleri Eğitimi Dergisi*, 10(2), 20-35.
- Erol, S., & Tunagür, A. (2024). Türkçe öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme okuryazarlık düzeyleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları*, 9(4), 101-120.
- Güner, A., Yıldırım, F., & Demir, S. (2023). Sınıf öğretmenlerinin Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme yöntemlerini uygulama düzeyleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları*, 8(1), 50-65.
- Kaplan, A., & Gülden, B. (2025). Türkçe öğretmenlerinin yeni Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği hakkındaki görüşleri. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 45-60.
- Ömeroğlu, K. (2024). Türkçe öğretmenlerinin sınav sorularını öğrenme alanları ve bilişsel düzey açısından analizi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 88-105.
- Özden, M. Y. ve Durdu, L. (2016). Nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Anı.
- Savaşkan, E., & Özer, M. (2024). Güncellenen ölçme ve değerlendirme sistemine ilişkin öğretmen görüşleri. *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(1), 33-50.
- Sevim, L., & Yılmaz, D. (2024). 2023-2024 Türkçe sınav sistemindeki değişikliklere yönelik öğretmen görüşleri. *Türkçe Öğretimi Araştırmaları*, 11(2), 75-90.
- Şahin, M., & Gürbüzkol, S. (2025). Sınıf öğretmenlerinin yeni yönetmeliğe ilişkin değerlendirmeleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 112-130.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (10. Basım). Ankara: Seçkin
- Yıldız-Atam, F., & Güzelküçük, M. (2024). Türkçe öğretmenlerinin okul içi ortak sınavlara ilişkin görüşleri. *Türkçe Öğretimi Dergisi*, 13(4), 25-40.

ASRIN FELAKETİ SONRASI SPOR LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

YL Öğrencisi ŞEVVAL BERFİN ÖZDEMİR

Adıyaman Üniversitesi, Beden eğitimi ve Spor ABD., sewalberfin.ozdmr.46@gmail.com -
ORCID ID 0009-0003-6435-8925

DOÇ. DR. ESRA BAYRAK AYAŞ

Adıyaman Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ebayrak@adiyaman.edu.tr, ORCID
ID:0000-0001-8153-2313

Özet

Bu araştırma, 6 Şubat depremlerinin ardından Adıyaman ilindeki spor lisesi öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeylerini betimleyici bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamıştır. Genel tarama modeli kullanılan çalışmaya, 181 öğrenci gönüllü katılım sağlamış, veriler Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ile toplanmış ve SPSS'te analiz edilmiştir.

Analizler, spor lisesi öğrencilerinin genel iyi oluş düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Depreme doğrudan maruz kalan, yakınlarını kaybeden veya evleri hasar gören öğrencilerin iyi oluş düzeyleri, bu tür deneyimleri yaşamayan akranlarına göre istatistiksel açıdan anlamsal olarak daha düşük bulunmuştur. Örneğin, kayıp yaşayan öğrencilerde "amaçlı yaşam" ve "pozitif ilişkiler" alt boyutlarında düşüşler saptanmıştır. Bu bulgular, kitlesel travmatik stresin psikolojik iyi oluş bileşenleri üzerindeki yıkıcı etkisini netleştirmektedir. Travmatik deneyimin niteliği ile iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki olduğu böylece kanıtlanmıştır. Fakat cinsiyet, sınıf ve yaş gibi faktörlerin ise iyi oluş üzerinde anlamsal bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, deprem gibi kitlesel travmatik olayların bireylerin psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebileceğini ve bu etkinin şiddetinin doğrudan maruziyet düzeyiyle yakından ilişkili olduğunu kanıtlamaktadır. Sporun sağladığı koruyucu etkisine rağmen, travmatik kaybın ya da maruziyetin şiddeti, bu olumlu etkiyi gölgede bırakabilmektedir. Bu durumda, psikolojik destek hizmetlerinin etkinliğini ve erişilebilirliğinde hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda, travma odaklı bilişsel davranışçı terapi (BDT) veya EMDR gibi kanıta dayalı klinik desteklerin sağlanması, spor aktivitelerinin duygusal regülasyon aracı olarak kullanılması ve tüm okul personelinin travmaya duyarlı eğitimlerle yetkinleştirilmesi temel önerilerdir.

Anahtar Kelimeler: Asrın Felaketi, Psikolojik İyi Oluş, Spor

GİRİŞ

Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve "asrın felaketi" olarak nitelendirilen depremler, Türkiye'yi derinden sarsmış, binlerce can kaybına ve büyük çaplı maddi hasara yol açmıştır. Bu felaket, sadece fiziksel yıkımla kalmamış, aynı zamanda toplumun her kesiminde derin psikolojik yaralar açmıştır. Özellikle gençler, bu tür travmatik olaylardan en çok etkilenen gruplardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Spor, fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimi olumlu yönde etkileyen önemli bir kavramdır. Topluma uyum sağlamak, aidiyet duygusunu geliştirmek açısından spor, önemli bir olgudur (Yavuz Eroğlu ve Acet, 2016). Sporun çarpıcı özelliklerinden biri de din, dil, ırk ve etnik köken ayrımı yapmadan insanları bir araya toplamasıdır (Eser, 2011). Düzenli olarak yapılan spor egzersizlerinin kemik, kas, eklem ve kalp-damar sistemlerine pozitif yönde etki ettiği araştırmalarla ortaya konmuştur (Pepe ve Türkay, 2017). Sporun bireylere fiziksel ve psikolojik etkisinin dışında özgüven gelişimi ve toplumsal bütünleşmeye pozitif etki sağladığı da görülmektedir (Kaplan ve Ardahan, 2013). Psikolojik açıdan spor, mutlu olma duygusu taşımaktadır. Çağımızın hastalığı olan stres ile başa çıkmada spor önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Spor ile rutin hayat tarzına renk gelmektedir (Güçlü ve Yentür, 2008).

Sporun psikolojik faydaları şu şekilde özetlenebilir:

- Saldırganlık ve negatifliği en aza indirir.
- Yalnızlık hissiyatından kurtarır.
- Aşırı kompleksli insanları yatıştırarak tedavilerine pozitif etki sağlamaktadır (Kuru, 2000; Özdağ ve ark., 2006; Ağkurt, 2018).

Spor, bireylerin fiziksel ve de ruhsal sağlığını olumlu olarak etkileyen önemli bir aktivitedir. Spor liseleri ise öğrencilerin hem akademik hem de sportif gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan özel eğitim kurumlarıdır. Bu liselerde eğitim gören öğrenciler, sporla iç içe bir yaşam sürdürmekte ve genellikle yüksek düzeyde fiziksel aktivite göstermektedirler. Ancak, bu öğrencilerin deprem gibi travmatik olaylardan nasıl etkilendikleri ve bunun psikolojik iyi oluşları üzerinde ne derece etki oluşturduğu henüz yeterince araştırılmamıştır.

Psikolojik iyi oluş, bireyin yaşamındaki zorluklarla başa çıkabilme, potansiyelini gerçekleştirebilme ve anlamlı ilişkiler kurabilme kapasitesini ifade eder. Deprem gibi büyük bir felaket, gençlerin psikolojik olarak iyi oluş düzeylerini negatif yönde etkileyebilir ve uzun sürebilecek psikolojik problemlere neden olabilir. Bu nedenle, spor lisesi öğrencilerinin deprem sonrası psikolojik durumlarının incelenmesi ve gerekli destek alınabilecek mekanizmaların oluşturulması büyük önem arz etmektedir.

Psikolojik iyi oluş, insanın hayatta karşılaşılabileceği durumlara karşı koyabilme, var olanı yönetebilme şeklinde açıklanabilir (Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002). Kavramsal olarak psikolojik iyi oluşu altı alt boyut olarak inceleyebiliriz.

1. Özerklik: Başkalarına bağımlı olmama durumu, kendi değer yargılarını oluşturma durumudur.

2. Çevresel Hakimiyet: Etrafındakileri kendine göre düzenleyen, değiştiren ve bunları kapsayan durumudur.
3. Amaçlılık: Bireyin yaşadığı süre boyunca belirli bir gayesinin olması durumudur.
4. Kendini kabul: Kendini var olduğu şekliyle kabul edıştır.
5. Kişisel gelişim: Yapabileceklerinin sınırını arttırma durumudur.
6. Olumlu ilişkiler kurma: Şefkat, empati gibi duygularla bireyler arası ilişkilerin pozitif yönde kurulması durumudur (Ryff, 1989).

Yaşamda karşılaşılan travmatik olayların bir sonucu olarak bireylerin iyi oluşlarının normalden az olacağı ve genel hayatta zorlanacakları bilinen bir durumdur (Shepherd vd., 2017; Uchida vd., 2014). Beklenmedik bir anda olan depresyon vb. travmatik olaylar maalesef ki can ve mal kaybına da sebep olmaktadır (Akbaş ve Çalışkan, 2023). Depremden kaynaklı olarak bireylerde birçok sıkıntı ve beraberinde travmatik bir etki görülebilmektedir (Gönüllü ve Tekin, 2021). Depresyon kaynaklı incelenen stresin bireyler üzerinde çeşitli faktörlerde (duygusal, bilişsel, fiziksel ve davranışsal) etkilerinin olmasından (Steptoe ve Ayers, 2005; Henderson ve Baum, 2005) dolayı kişilerin psikolojik iyi oluş düzeylerini de olumsuz etkileyebilmektedir (Wang ve Castaneda-Sound, 2008; Weinstein, Brown ve Ryan, 2009). Psikolojik olarak sağlam olan bireyler yaşamdaki her türlü zorluğa karşı koyma kapasitesi gösterebilirler (Sisto ve ark., 2019).

Bu çalışmanın yapılma amacı 6 Şubat'ta meydana gelen depremlerin ardından spor lisesi öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeylerini incelemek ve depremin bu öğrencilerin psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma, genel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Genel tarama modeli; evrenin tamamı hakkında geniş kapsamlı bilgi edinmek veya evrenin içindeki belirli bir örneklem üzerinde tarama çalışmaları yapmak için kullanılan bir araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2005).

EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini, 2023–2024 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Adıyaman ilinde milli eğitim müdürlüğüne bağlı liseler oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise spor lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Ölçek formu araştırmacı tarafından bizzat uygulanmış ve toplam 181 öğrencinin katılmıştır.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada, Diener ve arkadaşlarının (2009) geliştirdiği ve Telef (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan PİÖÖ kısaltması ile kullanılan Psikolojik İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. Sekiz maddeden oluşan ve tek boyutlu olan bu ölçek, yedili Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğe ait

maddeler "kesinlikle katılmıyorum" (1) ile "kesinlikle katılıyorum" (7) arasında derecelendirmiştir. Ölçekten alınabilecek yüksek puanlar, bireyin psikolojik kaynaklarının ve gücünün yüksek olduğunu göstermektedir.

VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmaya ait nicel veriler, istatistik paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Kullanılan parametrik testlerin varsayımlarını değerlendirmek amacıyla, öncelikle veri setinin normallik dağılımı incelenmiştir. Örneklem büyüklüğü dikkate alınarak, normallik testi için Shapiro-Wilk (W) testi uygulanmış ve test sonuçlarının verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımını sağladığı tespit edilmiştir. Betimleyici İstatistiklerde Ölçek toplam puanlarının dağılımını özetlemek amacıyla frekans (f), yüzde (%) oranları ile aritmetik ortalama (X) ve standart sapma (SD) değerleri hesaplanmıştır. Karşılaştırmalı İstatistiklerde ise bağımsız iki grubun karşılaştırılmasında t-testi kullanılmıştır. İki'den fazla ve ilişkisiz grupların karşılaştırılmasında ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. ANOVA sonucunda anlamlı bir farklılık tespit edildiği durumlarda, farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere Tukey post-hoc testi yapılmıştır. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmayı oluşturan kişisel bilgileriyle psikolojik iyi oluş ölçeği (PİÖÖ) arasında yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgu ve yorumlarına yer verilmektedir.

Tablo 1. Araştırmayı oluşturan grubun F ve % değerleri

		<i>F</i>	%
Cinsiyet	Erkek	64	35,4
	Kadın	117	64,6
Yaşınız	15	73	40,3
	16	22	12,2
	17	51	28,2
	18	35	19,3

Sınıfınız	9. Sınıf	45	24,9
	10. Sınıf	46	25,4
	11. Sınıf	45	24,9
	12. Sınıf	45	24,9
Depreme direk maruz kalma durumunuz	Var	149	82,3
	Yok	32	17,7
Depremde yakınınızı kaybetme durumunuz	1.Derece kayıp	38	21,0
	2.Derece kayıp	81	44,8
	Kayıp yok	62	34,3
Evinizin hasar durumu	Hasarsız	30	16,6
	Az hasarlı	62	34,3
	Orta Hasarlı	40	22,1
	Ağır hasarlı	49	27,1

Tablo 1'i incelediğimde araştırmayı oluşturan gurubun kişisel bilgilerine ilişkin verilerin olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların 117'sinin kadın, 73'ünün 15 yaşında, 149'unun depreme idrek maruz ladıklarını, 81'inin 2. Dereceden kayıplarının olduğu ve 62'sinin evlerinin az hasarlı olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 2. Araştırmayı oluşturan gurubun psikolojik iyi oluş ölçek puanları

Ölçekler	Kişi sayısı	En düşük	En yüksek	ortalama	Standar sapma
Psikolojik iyi oluş ölçeği	181	8,00	56,00	37,19	9,85

Tablo 2 incelendiğinde araştırmayı oluşturan gurubun psikolojik iyi oluş ölçeğinden almış oldukları puanların değerlerini göstermektedir. Araştırmacıların ölçek maddelerinden almış oldukları puan ortalamalarına baktığımızda bu ortalama puan ölçekten alınabilecek en yüksek puana yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler kapsamında araştırmayı oluşturan gurubun genel olarak psikolojik iyi oluş düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 6’da araştırmaya katılan öğrencilerin depreme direk maruz kalma durumuyla psikolojik iyi oluş arasında uygulanan t- testi sonucunda anlamsal bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Ortaya çıkan farklılığın hangi grup için lehine bir durum oluşturduğuna baktığımızda depreme direk maruz kalanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Araştırmayı oluşturan grubun depremde yakınıni kaybetme durumuyla PİÖÖ Arasında Yapılan Anova (Tek Yönlü Varyans Analizi) Testi Sonuçları

Değişkenler	N	X	Ss	F	p	fark
1.Derece kayıp	38	28,26	7,66			(1 ile 2*)
2.Derece kayıp	81	38,08	9,07	28,56	,00	(1 ile 3*)
Kayıp yok	62	41,50	8,56			

Tablo 7’de araştırmaya katılan öğrencilerin depremde yakınlarını kaybetme durumları ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında yapılan anova testi sonucunda anlamsal bir farklılık görülmüştür ($p<0,05$). Bu farklılığın hangi grup ya da gruplar arasında meydana geldiğine baktığımızda depremde 1. Derecede kayıpları olan gruplar ile 2. Derecede kaybı olanlar ve kaybı olmayanlar arasında olduğunu görmekteyiz. Depremde 1. Dereceden kayıp yaşayanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Araştırmayı oluşturan grubun evinizin hasar durumu faktörüyle iyi oluş Ölçeği Arasında gerçekleştirilen Anova (Tek Yönlü Varyans Analizi) Test değerleri

Değişkenler	N	X	Ss	F	p	fark
Hasarsız1	30	42,80	6,70			(1* ile 3)
Az hasarlı2	62	39,87	10,03			(1* ile 4)
Orta Hasarlı3	40	37,19	10,30	11,74	,00	(2* ile 4)
Ağır hasarlı4	49	35,89	7,20			

Tablo 8’de araştırmaya katılan öğrencilerin depremde evlerinin hasar durumuyla psikolojik iyi oluş ölçeğiyle arasında yapılan Anova testi sonucunda anlamsal bir farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Anlamsal olarak görülen bu farklılığın hangi gruplarda gerçekleştiğine baktığımızda

depremde evleri hasarsız olanlar ile orta hasarlı ve ağır hasarlı guruplar arasında hasarsız olanlar lehine, az hasarlı ile ağır hasarlı arasında az hasarlı olanlar lehine olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA SONUÇ

Bu çalışma kapsamında Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve "asrın felaketi" olarak nitelendirilen depremlerin, spor lisesi öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde ne derece bir etkisinin olduğu incelenmiştir. Ulaşılan bulgular, depremin bireyler üzerinde psikolojik iyi oluşlarını çeşitli boyutlarda etkilediğini ortaya koymuştur.

Araştırma sonucunda, depreme doğrudan maruz kalma, yakın kaybı ve ev hasarı gibi faktörlerin, öğrencilerin psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, Uchida ve arkadaşlarının (2014) ve Shepherd ve arkadaşlarının (2017) deprem sonrası psikolojik iyi oluş üzerine yaptıkları çalışmalarla paralellik göstermektedir. Özellikle, depreme doğrudan maruz kalan, yakınlarını kaybeden ve evleri hasar gören öğrencilerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin, bu tür deneyimleri yaşamayan öğrencilere göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmüştür.

Ancak, cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyi gibi demografik faktörlerin psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni ile ilgili olarak, bazı araştırmalar anlamlı farklılıklar bulamazken, bazıları ise kadınların daha fazla stres yaşadığını ve dolayısıyla psikolojik iyi oluşlarının daha düşük olduğunu göstermiştir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınlardan beklenen geleneksel rollerin stres düzeylerini etkileyebileceğini düşündürmektedir. Yaş ve sınıf düzeyi değişkenleri ile ilgili olarak ise, literatürdeki diğer deprem çalışmalarıyla uyumlu olarak, bu değişkenlerin psikolojik iyi oluş üzerinde anlamsal bir fark yaratmadığı görülmüştür.

Araştırmamızın bulguları, daha önce yapılmış olan diğer çalışmaların sonuçlarıyla genel olarak tutarlılık göstermektedir. Bu durum, deprem gibi travmatik olayların psikolojik etkilerinin evrensel olduğunu ve farklı topluluklarda benzer sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, deprem gibi doğal afetlerin gençlerin psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerinin önemini vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular kapsamında depremden etkilenen spor lisesi öğrencilerine yönelik psikolojik destek hizmetlerinin geliştirilmesine ve bu öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca yapılan bu araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, araştırmanın Adıyaman ili spor lisesinde öğrenim gören öğrencilerle sınırlı olması ve sonuçların diğer spor liselerine veya farklı bölgelerdeki okullarla genellenememesi ve psikolojik iyi oluşun ölçümü için sadece nicel veriler kullanılmasıdır. Öğrencilerin yaşadığı deneyimleri daha iyi anlayabilmek için daha sonraki çalışmalarda nitel verilerin de kullanılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağkurt E, 2018. Üniversite öğrencilerinde spora katılımın sosyalleşmeye etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Akbaş, A., & Çalışkan, Ö. (2023). Deprem etkisinde hasar alan betonarme yapıların düzensizlik türleri yönü ile incelenmesi. In International Conference on Scientific and Academic Research, 1, 428-435.
- Başoğlu, M., Şalcıoğlu, E., Livanou, M. (2002). Traumatic stress responses in earthquake survivors in Turkey. Journal of Traumatic Stress, 15(4), 269-276.
- Chan, C. L. W., Wang, C., Qu, Z., Lu, B., Ran, M., Ho, A. H. Y., ..., Zhang, X. (2011). Posttraumatic stress disorder symptoms among adult survivors of the 2008 Sichuan earthquake in China. Journal of Traumatic Stress, 24(3), 295-302.
- Çeri, V. ve Çiçek, İ. (2021). Psychological well-being, depression and stress during COVID19 pandemic in Turkey: A comparative study of healthcare professionals and nonhealthcare professionals. Psychology, Health & Medicine, 26(1), 85-97. doi:10.1080/13548506.2020.1859566
- Erdoğan, C. N., & Aksoy, Ö. N. (2020). Deprem stresi ile baş etme stratejileri Balıkesir örneği. Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 3(2), 88-103. <https://doi.org/10.38004/sobad.704072>
- Eser MM, 2011. Futbolun sosyal bütünleşmedeki rolü. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Glozah, F. N. (2013). Effects of academic stress and perceived social support on the psychological wellbeing of adolescents in Ghana. Open Journal of Medical Psychology, 2, 143-150.
- Gönüllü, E., & Tekin, H. G. (2021). Deprem sonrası göç eden ergenlerde gerilim tipi baş ağrısı: Kontrollü çalışma. İzmir Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi, 25(2): 133-138.
- Güçlü M, Yentür J, 2008. Milli takım düzeyindeki elit bayan sporcuların kişisel ve sosyal uyum düzeyleri ile bedenlerini algılama düzeylerinin karşılaştırılması. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 6, 183-192.
- Henderson B. N., and Baum, A. (2005). Biological mechanisms of health and disease. In S. Sutton, A. Baum and M. Johnston (Eds.), The SAGE handbook of health psychology (p. 69-93). London: Sage Publications.
- Kaplan A, Ardahan F, 2013. Doğa sporları yapan bireylerin profilleri, doğa sporu yapma nedenleri ve elde ettikleri faydalar: Antalya örneği. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 93-114
- Kaya, Z., Çenesiz, G. Z. ve Aynas, S. (2019). Yabancı uyruklu öğrencilerin sosyal destek algıları ile psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarının incelenmesi: Van Yüzüncü Yıl

Üniversitesi Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18(70), 518-537.
doi:10.17755/esosder.416882

- Kermen, U., Tosun, N. İ. ve Doğan, U. (2016). Yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşun yordayıcısı olarak sosyal kaygı. Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 2(1), 20-29.
- Keyes, C. L. M., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002) Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. Journal of Personality and Social Psychology, 82, 1007–1022
- Kun,P., Chen, X., Han, S., Gong, X., Chen, M., Zhang, W., Yao, L.(2009).Prevalence of post-traumatic stress disorder in Sichuan Province, China after the 2008 Wenchuan earthquake, Public Health,123(11), 703-707.
- Kuru E, 2000. Spor psikolojisi. Ankara, Gazi Basımevi.
- Naeem, F., Ayub, M., Masood, K., Gul, H., Khalid, M., Farrukh, A., ... Chaudhry, H. R. (2011). Prevalence and psychosocial risk factors of PTSD: 18months after Kashmir earthquake in Pakistan. Journal of Affective Disorders, 130(1), 268–274.
- Özdağ S, Kürkçü R, Kartal R, Aytekin U, 2006. Engellilerde beden eğitimi spor. Ankara, Saray Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- Pepe K, Türkay İK, 2017. Genç bireylerde spora katılım ve bu bireylerde katılımı etkileyen faktörlerin incelenmesi. The Journal of Academic Social Science, 5, 60-71.
- Ryff, C.D.(1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological wellbeing. Journal of Personality and Social Psychology, 57(6), 1069–1081.
- Shepherd, D., McBride, D., & Lovelock, K. (2017). First responder well-being following the 2011 Canterbury earthquake. Disaster Prevention and Management: An International Journal, 26(3), 286-297. <https://doi.org/10.1108/DPM-06-2016-0112>
- Sisto, A., Vicinanza, F., Campanozzi, L. L., Ricci, G., Tartaglini, D., & Tambone, V. (2019). Towards a Transversal Definition of Psychological Resilience: A Literature Review. Medicina (Kaunas, Lithuania), 55(11), 745. <https://doi.org/10.3390/medicina55110745>
- Steptoe, A., & Ayers, S. (2005). Stress, health and illness. In S. Sutton, A. Baum and M. Johnston (Eds.). The SAGE handbook of health psychology (p. 169-196). London: Sage Publications.
- Uchida, Y., Takahashi, Y. & Kawahara, K. (2014). Changes in Hedonic and Eudaimonic Well-Being After a Severe Nationwide Disaster: The Case of the Great East Japan Earthquake. Journal of Happiness Studies, 15, 207–221. <https://doi.org/10.1007/s10902-013-9463-6>

- Yavuz Eroğlu, S. Acet, M. (2016). “İşitme Engelli Öğrencilerin Spor Yapma Değişkenine Göre Sosyal Görünüş Kaygısı ile Yaşam Kalitesi Düzeylerinin İncelenmesi” Türkiye Klinikleri J Sports Sci 2017;9(2):65-70
- Wang, C. C. D., & Castañeda-Sound, C. (2008). The role of generational status, self-esteem, academic self- efficacy, and perceived social support in college students’ psychological well-being. *Journal of College Counseling*, 11(2), 101-118. <https://10.1002/j.2161-1882.2008.tb00028.x>
- Weinstein, N., Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2009). A multi-method examination of the effects of mindfulness on stress attribution, coping, and emotional well-being. *Journal of Research in Personality*, 43(3), 374-385. <https://10.1016/j.jrp.2008.12.008>
- Wu, Z., Xu, J., He, L. (2014). Psychological consequences and associated risk factors among adult survivors of the 2008 Wenchuan earthquake. *BMC Psychiatry* 14, 1-11.

SPOR ALANINDA MOBBİNG OLGUSUNUN AKADEMİK GÖRÜNÜMÜ: SON ON YILIN ÇALIŞMALARINA YÖNELİK PRISMA TABANLI BİR İNCELEME

YELİZ CEMRE GÜMÜŞ¹, Doç. Dr., PERO DUYGU DUMANGÖZ²

¹ İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, yelizcemreg@gmail.com-0009-0009-4563-553X

²Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, pero.dumangoz@adu.edu.tr-0000-0002-2827-5538

ÖZET

Spor, zaferin coşkusuyla yenilginin hüznünü aynı potada eriten yoğun bir duygular sahnesidir. Ancak, bu sahnede mobbing çoğunlukla görünmez biçimde varlığını sürdürmektedir. Bu araştırma, spor ortamlarında sıklıkla geri planda kalan mobbing olgusuna yönelik akademik eğilimleri incelemek amacıyla, 2015–2025 yılları arasında Türkiye’de spor bilimleri alanında yayımlanan mobbing temalı çalışmaları sistematik olarak analiz etmiştir. Çalışma, doküman analizi yöntemi ve PRISMA prosedürleri doğrultusunda yapılandırılmıştır. ULAKBİM/TR Dizin ve Google Akademik veri tabanlarında “spor” ve “mobbing” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan tarama sonucunda, belirlenen kriterlere uygun 9 çalışma değerlendirmeye dahil edilmiştir. Araştırmalarda kullanılan tüm yöntemlerin (%100) nicel olduğu; nitel veya karma yöntemlere rastlanmadığı görülmüştür. En sık incelenen örneklem grupları çalışanlar (f=3), akademisyenler (f=2) ve öğrenciler (f=2) olarak belirlenmiştir. Kullanılan ölçme araçları arasında Olumsuz Davranışlar Ölçeği (f=2, %15,38) en yaygın tercih edilen ölçek olarak öne çıkmaktadır. En çok işlenen değişkenlerin ise “mobbing” (f=8, %33,34) ve “yaş” (f=5, %20,83) olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, spor bilimlerinde mobbing konusuna yönelik araştırmaların sayısal olarak sınırlı ve yöntemsel açıdan homojen bir yapıya sahip olduğu saptanmıştır. Mevcut çalışmaların çoğu örgütsel yapı içindeki ilişkileri ele alırken, saha aktörleri (sporcular, antrenörler gibi) görece az temsil edilmektedir. Bu durum, spor ortamlarında mobbingin farklı boyutlarını anlamada önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Gelecekte, bağlamsal özgünlük, nitel derinlik ve karma yöntem yaklaşımlarına dayalı araştırmaların alandaki bilgi birikimini zenginleştireceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Mobbing, Sporda Mobbing, PRISMA, Sistematik Derleme.

1. GİRİŞ

Mobbing olgusu, bireyin psikolojik bütünlüğünü zedelemekle kalmayıp, örgütsel yapının işleyişini de sekteye uğratan çok katmanlı bir sorundur. Spor sektörünün doğasında yer alan yoğun rekabet ortamı, başarıya odaklı kültür ve otoriter yönetim tarzları, mobbing davranışlarının yaygın hale gelmesine ve normal karşılanmasına zemin hazırlayabilmektedir. Yöneticiler, eğitimciler, antrenörler, idari personeller, sporcular gibi çeşitli paydaşlar bu olgunun hem mağduru hem de faili olabilmektedir. Bu durum, sporun evrensel değerleriyle çelişmekte ve sürdürülebilir bir spor ekosisteminin gelişmesinde engel teşkil eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla mobbingin, yalnızca bireysel bir sorun değil, kurumsal ve yapısal bir tehdit olarak ele alınması; spor bilimleri perspektifiyle çok yönlü bir biçimde incelenmesi elzemdir.

2. MOBBİNG KAVRAMI

Mobbing kavramı özellikle son yıllarda bilimsel yazında artan bir sıklıkta ele alınmakta ve farklı disiplinler tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanmaktadır. Konunun incelenme sıklığının artmasına neden olan temel etken mobbing (iş yeri tacizi) kavramının örgüt ve paydaşları üzerinde çok yönlü zararlar doğurmasıdır. Bu kavram, her ne kadar farklı biçimlerde ele alınsa da temelde aynı olguyu ifade etmektedir (Türel ve Dolmacı, 2013; Tutar, 2004).

Mobbing, etimolojik olarak İngilizcedeki ‘mob’ kelimesinden türetilmiştir. ‘Mob’ ifadesi, genellikle yasadışı şiddet eylemlerine başvuran, düzensiz ve kontrolsüz kalabalıkları tanımlamak için kullanılmaktadır (Davenport, et al., 1999).

Mobbing kavramı, ilk defa 19. yüzyılda İngiltere asıllı biyologlar tarafından yaşam alanını koruyabilmek için tehlike arz eden unsurun etrafında uçan kuşların uçuş eylemlerini açıklamak amacıyla kullanılmıştır (Chappell & Di Martino, 2006).

Mobbing kavramının iş yaşamında ilk kez tanımlanması ise, bilim insanı Heinz Leymann’a dayanmaktadır. Leymann, mobbingi tanımlarken, birey veya bireylerin, başka bir kişiye kasıtlı olarak değil, ihtiras, haset, nefret, rekabet ve ötekileştirme gibi duygusal temellerle uyguladıkları psikolojik bir şiddet ve duygusal bir saldırı olarak nitelendirmiştir (Leymann, 1996).

Zapf ve arkadaşlarına (1996) göre psikolojik yıldırma (mobbing) bireyin çalışma ortamında sürekli olarak rahatsız edilmesi, itibarının zedelenmesi ve yetenekleriyle uyumsuz görevler verilerek küçük düşürülmesi yoluyla gerçekleştirilen bir psikolojik baskı sürecidir. Einarsen (2000) ise mobbingi iş yerindeki bireyler ve yönetim organlarınca kabul edilen kaba ve olumsuz davranışlarla zaman içinde gelişerek biriken bir süreç olarak tanımlamakta; ayrıca mobbingin

genellikle uzun vadeli bir olgu olduğunu ve bu süreçte eylemlerin şiddetinin kademeli olarak arttığını, ancak çoğu zaman bu artışın fark edilmediğini vurgulamaktadır (akt. Buğdaycı ve Demirel, 2019).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), mobbingi, birey veya gruplara yönelik güç kullanılarak fiziksel, ruhsal, ahlaki ve sosyal zararlar veren saldırgan tutum ve davranışlar olarak tanımlamaktadır (WHO, 1997). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise psiko-şiddeti, birey veya grubu sabote etme amacı güden, intikam duygusu, zalimce, kötü niyetli ve aşağılayıcı tavırlarla kendini gösteren bir davranış biçimi olarak tanımlamaktadır (ILO, 1998).

Literatürde sıkça karşılaşılan bir diğer kavram ise "bullying" (zorbalık) olup, bazı çalışmalarda mobbing ile eşdeğer olarak kullanılmakta, bazı çalışmalar ise bu iki terimi ayrı anlamlarda ele almaktadır. Mobbing, genellikle bir grup tarafından gerçekleştirilen psikolojik bir saldırı olarak tanımlanırken, bullying daha çok bireysel olarak (genellikle bir yönetici tarafından) uygulanan ve fiziksel şiddet içeren davranışlarla ilişkilendirilmektedir (Demir, 2009).

Ülkemizde yapılan çalışmalara baktığımızda uzunca bir süredir mevcudiyetinin hissedilmesine rağmen yadsınan, tam anlamıyla somutlaştırılmamış bir kavram olan mobbing; psikolojik taciz, psikolojik şiddet, psiko-terör, yıldırma, zorbalık, duygusal zorbalık gibi isimlerle alan yazında yer almaktadır (Naktiyok ve Polat, 2016). Ancak bu olgu, hangi isimle anılırsa anılsın, alt ya da üst düzey meslektaşlar arasında sistematik bir baskı ve zulüm olarak tanımlanabilir (Türel ve Dolmacı, 2013).

Mobbing, farklı türlerde ortaya çıkan bir olgu olup, her bir tür hiyerarşik yapıdaki farklı baskı biçimlerini ifade etmektedir. Öztürk'ün (2021) yaptığı sınıflandırmaya göre, dikey, yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarı ve yatay mobbing gibi çeşitli formlarına rastlanabilmektedir. Ancak, tüm bu türlerin ortak bir özelliği vardır; mobbing davranışları, genellikle psikolojik açıdan benzer özelliklere sahip bireyler tarafından gerçekleştirilmektedir. Davenport ve arkadaşlarının (2003) belirttiği gibi, mobbing davranışında bulunan kişiler, kişisel korkularını ve yetersizliklerini maskeleyerek adına diğerlerine baskı yapma yolunu seçerler. Bu durum, mobbingin işyerinde yalnızca çalışanlar arasında değil, aynı zamanda çalışma ilişkilerinin tüm katmanlarında görülebileceğini ortaya koymaktadır (akt. Uzunçarşılı, 2007). Ayrıca Leymann ve Gustafsson (1996) mobbingin mağdurlarının belirgin ve ayırt edici özellikler taşımadığını, yani bu tür olguların her işyerinde ve her kültürde meydana gelebileceğini belirtmektedir (akt. Tetik, 2010).

2.1. Spor ve Mobbing

Spor, günümüzde ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda önemli bir rekabet alanı haline gelmiştir. Bu rekabet bir taraftan ülkeleri ve insanları kaynaştırmaya, tanıştırmaya ve dostluğa yöneltirken, diğer taraftan insanlar arasında çekişmelere, rekabetlere sebebiyet vermiştir (Özcan ve Çavuşoğlu, 2016). Mobbing, diğer sektörlerde olduğu gibi spor endüstrisinde de önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Spor endüstrisinin global pazarda lider beş sektör arasında yer alması, bu alandaki olguların anlaşılmasını ve çözüm önerilerinin geliştirilmesini önemli kılmaktadır. Sporun doğasında bulunan rekabetçi yapı, başarıya yönelik yoğun arayış ve galibiyet baskısı, mobbing davranışlarını tetikleyici unsurlar arasında değerlendirilebilmektedir (Öntürk, 2018). Bu bağlamda, sporculardan antrenörlere kadar geniş bir paydaş yelpazesinde mobbingin izlerini görmek mümkündür.

Lazarević ve arkadaşları (2015) araştırmalarında, spor kulüplerinde psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarının yalnızca antrenör-sporcu ilişkisiyle sınırlı kalmadığını, bunun yanı sıra takım arkadaşları, kaptanlar, rakip oyuncular ve taraftarlar gibi dış çevre faktörlerinden de kaynaklanabileceğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalarda, sporcuların takım arkadaşları ve rakipleri tarafından doğrudan ya da dolaylı yollarla baskıya maruz kalabileceği, hatta taraftarların da psikolojik baskı oluşturabilecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca, antrenörlerin sporcularına uyguladığı aşırı antrenman yüklemeleri, fiziksel ve zihinsel sınırları zorlayan uygulamalar, sağlık açısından riskler doğurmakta ve bu tür davranışlar etik dışı birer mobbing örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu bulgular, performans odaklı yaklaşımların, sporcuların bireysel hakları, spor etiği ve insan bütünlüğü açısından ciddi tehlikeler barındırdığını göstermektedir (Lazarević et al., 2015).

Sporun temel değerleri arasında yer alan centilmenlik, eşitlik, dayanışma ve saygı gibi ilkeler, profesyonel başarı baskısı, aşırı hırs ve rekabet kültürünün etkisiyle erozyona uğramakta, yerine şiddet, ayrımcılık ve mobbing gibi olumsuz davranışlar yerleşmektedir. Bu noktada, mobbing olgusunun sadece sporcularla sınırlı kalmadığını, antrenörler, yöneticiler, hakemler ve taraftarlar gibi diğer spor paydaşlarını da kapsadığı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Efek (2019), sporun hiyerarşik yapısında, tüm aktörlerin birbirine yönelik mobbing uygulayabileceklerini, bunun kimi zaman doğrudan, kimi zaman ise dolaylı yollarla gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Stirling (2009), spor ortamındaki kötü muameleye dair kavramsal çerçevede, psikolojik taciz, dışlama, küçümseme ve tehdit gibi davranışların, sporda istismar kavramının bir parçası olduğunu ifade etmekte ve bu tür davranışların sadece bireysel travmalar değil, aynı zamanda organizasyonel güvenlik açısından da ciddi tehditler oluşturduğunu belirtmektedir. Spor çevrelerinde mobbingin farklı

biçimlerinin gözlemlendiği ve bu nedenle sistematik önleyici politikaların hayata geçirilmesi gerektiği vurgulamaktadır (Çelik, 2016).

2.2. Araştırma Soruları

Bu çalışma, literatürde yer alan mobbing tanımları, sınıflamaları ve spor organizasyonları üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleyerek, bu alanda yapılmış çalışmaların bir derlemesini yapmak suretiyle mobbing olgusunu daha iyi anlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma Soruları:

S.1. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarının yıllara göre dağılımları nasıldır?

S.2. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarının örneklem gruplarına göre dağılımları nasıldır?

S.3. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarında kullanılan ölçeklere göre dağılımı nasıldır?

S.4. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?

S.5. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarının değişkenlerine göre dağılımları nasıldır?

3. MATERYAL ve METOD

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, ulusal literatürde spor bilimleri disiplinde yayımlanan mobbing kavramı kapsamındaki araştırmalara ilişkin mevcut tabloyu sistematik bir biçimde ele alarak çağdaş ve bütüncül bir yaklaşım ışığında sunmaktır. Bu araştırma, doküman analizi tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Literatürdeki güncel eğilimleri belirleyebilmek için 2015-2025 tarih aralığında yayımlanan araştırmalar değerlendirilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, ULAKBİLİM/ TR Dizin ve Google Akademik veri tabanlarında spor bilimleri alanına ilişkin mobbing odaklı olarak yayımlanmış 162 çalışma oluşturmaktadır. Belirlenen araştırma amacı çerçevesinde, PRISMA prosedürleri takip edildikten sonra uygun görülen 9 çalışma araştırmanın örneklem grubunu şekillendirmiştir.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada belirlenen dâhil etme kriterlerine paralel olarak, 2015-2025 (Mayıs) tarihleri arasında, ‘‘spor’’ ve ‘‘mobbing’’ anahtar kelimeleri üzerinden inceleme yürütülmüştür. Bu bağlamda, yalnızca ulusal düzeyde yapılmış ve Türkçe yayımlanmış araştırmalar

değerlendirmeye tabi tutulmuş, kitaplar, derleme çalışmaları, tezler, kongre/sempozyum bildirileri, raporlar, editör mektupları, ölçek geliştirme çalışmaları hariç tutulmuştur.

3.4. Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Bu araştırma sistematik derleme niteliğindedir. Veri elde etme tekniklerinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Verilerin dokümantasyon sürecinde, ikincil düzeydeki bilgilerin raporlanması amacıyla bilimsel çevrelerce yaygın olarak benimsenen PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) bildirimi esas alınmıştır (Şekil 1). Bu bildirim, 27 maddeden oluşan bir kontrol listesi ile 5 adımdan oluşan bir akış diyagramı olmak üzere iki temel bileşenden meydana gelmektedir. Kontrol listesindeki her bir maddeye yönelik yanıt seçenekleri, “evet”, “hayır” ve “uygun değil” olarak kategorize edilmiştir. PRISMA bildiriminin temel amacı, sistematik derleme ve meta-analiz çalışmalarının dokümantasyon sürecine yapısal bir netlik kazandırmak ve bu alandaki bilimsel şeffaflığı teşvik etmektir. (Dumangöz, 2022). Araştırma, aşağıdaki aşamalar doğrultusunda kurgulanmıştır;

1. Arama Aşaması: Veri tabanlarının sağladığı sınırlayıcı araçlar vasıtasıyla konuya dair literatürdeki çeşitli bilimsel araştırmalar önceden netleştirilmiş sorgu parametreleri ile taranmıştır.
2. Seçim Aşaması: Uygunluk kriterleri göz önünde bulundurularak literatür titizlikle incelenmiş, geçerli bulunan araştırmalar saptanmıştır. Araştırmaların özet, bulgular ve tartışma bölümleri gözden geçirilerek sonuçların güvenilirliği değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda ilgili ölçütleri karşılamayan araştırmalar kapsam dışı bırakılmıştır.
3. Veri Çıkarma Aşaması: Araştırma soruları temel alınarak, geçerli makalelerden elde edilen veriler araştırmalardan ayrıştırılmıştır. Araştırma soruları çerçevesinde, çalışmaların türleri, örneklem grupları ve yılları belirlenmiştir.
4. Veri Analizi Aşaması: Veri çözümlemesi gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular sunulmuştur. Verilerin görsel sunumu, açıklamaların daha anlaşılır bir şekilde aktarılmasına katkı sağlamıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda, 2025 Mayıs ayı içerisinde “spor” ve “mobbing” anahtar kelimeleri kullanılarak, ULAKBİM/TR Dizin ve Google Akademik gibi iki farklı veri kaynağında tarama işlemi yapılmıştır. Tarama işlemi Türkçe olarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın analiz güvenirliği için, ele alınan makalelerin dâhil edilme ve hariç tutulma aşamaları 2 araştırmacı tarafından kontrol listelerinin bağımsız olarak kontrol edilmesi ve haftalık çevrimiçi toplantılar aracılığıyla fikir birliğinde bulunmak suretiyle çözüldü.

Anlaşmazlığın çözülemediği durumlarda ise, araştırmacı son kararı vermek üzere 3. kodlayıcıya danışmayı planladı. Ancak hiçbir maddede kodlayıcılar arasında herhangi bir fikir ayrılığı olmamıştır.

Araştırmaya dahil etme kriterleri;

1. Spor Bilimleri alanında mobbing olgusu özelinde yapılmış olması
2. Ulusal düzeyde yapılmış olması
3. 2015-2025 tarih aralığı içerisinde yayınlanmış olması
4. Erişime açık yayınlanmış olması
5. Türkçe yayınlanmış olması
6. Tam metin olarak yayınlanmış olması

	Google Akademik (n=59)	ULAKBİLİM / TRDizin (n=103)					
TANIMLAMA	Taranılan veri tabanlarında saptanan kayıt sayısı (n=162)		Yinelenen çalışmaların elenmesinden sonra kalan dokümanlar (n=160)				
TARAMA	Taranılan doküman sayısı (n=160)		Uygunluk ölçütlerine göre dahil edilmeyen makaleler (Ulusal ve Türkçe olmayan çalışmalar, tezler, derleme çalışmaları, raporlar, ölçek geliştirme çalışmaları, editör mektupları kongre bildirileri) (n=62)				
UYGULAMA	Uygunluk ölçütlerine tabi tutulan tam metin dokümanlar (n=98)						
DAHİL	Tam metin dokümanlar içerisinde uygunluk ölçütlerini karşılayan makaleler (n=38)		Gerekçelendirilerek dahil edilmeyen makaleler (tam metni olmayan) (n=28)				
EDİLME	Analiz sürecine dahil edilen makaleler (n=10)						

Görsel 1. PRISMA Prosedürlerine Göre Araştırma Akış Diyagramı (Moher et al. 2009 akt. Dumangöz, 2021).

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında ULAKBİM/TR Dizin veri tabanında yer alan ve spor bilimleri alanında mobbing olgusunu inceleyen toplam 9 çalışma analiz edilmiştir. Bu bölümde, söz konusu çalışmalar araştırmanın temel soruları doğrultusunda sistematik bir biçimde incelenmiş ve elde edilen bulgular tematik olarak sunulmuştur.

4.1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımları

S.1. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarının yıllara göre dağılımları nasıldır?

Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarının yıllara göre dağılımları, çizelge 1’de rakamsal verilerle, grafik 1’de ise grafiksel olarak sunulmuştur.

Çizelge 1. Yayınlanma Yıllarına Göre Dağılımları

Yayın Yılı	n
2016	1
2017	1
2018	2
2019	1
2020	2
2022	1
2023	1

Çizelge 1'e göre spor bilimleri alanında yapılan mobbing konulu yayınların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2018 ve 2020 yıllarında ikişer yayın yapılmıştır (n=2). 2016, 2017, 2019, 2022 ve 2023 yıllarında ise birer yayın yer almaktadır (n=1).

Grafik 1. Yıllara Göre Dağılım

Grafik 1'e göre, spor bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarının yıllara göre dağılımı görselleştirilmiştir. 2018 ve 2020 yıllarında diğer yıllara kıyasla daha fazla sayıda yayın yapılmıştır (n=2). Diğer yıllarda yayın sayısı sabit şekilde bir olarak kalmıştır (n=1).

4.2. Çalışmaların Örneklem Gruplarına Göre Dağılımları

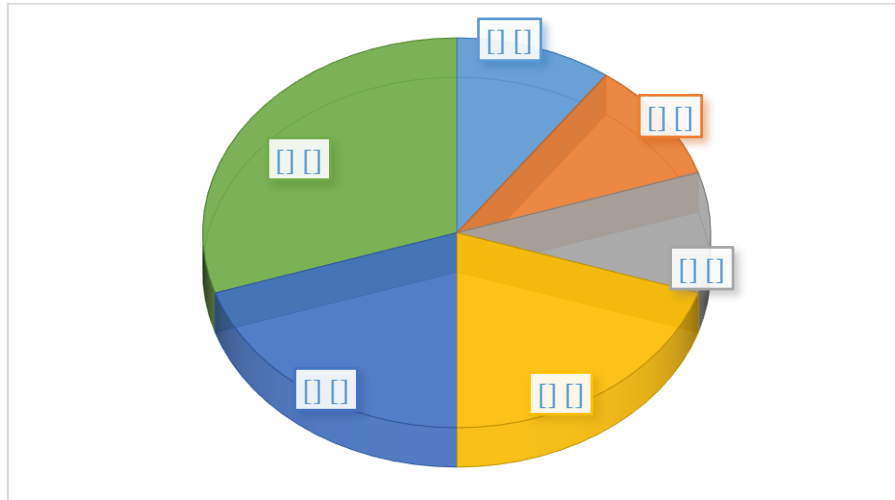
S.2. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarının örneklem gruplarına göre dağılımları nasıldır?

Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing örneklem gruplarına göre dağılımları, çizelge 2’de frekans değerleriyle (f), grafik 2’de yüzde (%) dağılımlarıyla sunulmuştur.

Çizelge 2. Örneklem Gruplarına Göre Dağılımları

Kategori	Frekans (f)
Antrenörler	1
Sporcular	1
Beden Eğitimi Öğretmenleri	1
Öğrenciler	2
Akademisyenler	2
Çalışanlar	3

Çizelge 2'ye göre, incelenen çalışmalarda kullanılan örneklem gruplarının frekansları sunulmuştur. En yüksek frekans “Çalışanlar” grubuna ait olup bu gruba 3 kez ($f=3$) yer verilmiştir. “Akademisyenler” ve “Öğrenciler” ikişer kez ($f=2$), “Antrenörler”, “Sporcular” ve “Beden Eğitimi Öğretmenleri” birer kez ($f=1$) örneklem grubu olarak kullanılmıştır.

Grafik 2. Örneklem Gruplarına Göre (%) Yüzde Dağılımları

Grafik 2'ye göre, araştırmalarda yer alan örneklem gruplarının yüzdelerik dağılımları incelendiğinde, en yüksek oran %30 ile “Çalışanlar” grubuna aittir. Bunu %20’şer oranla “Akademisyenler” ve “Öğrenciler” grupları takip etmektedir. “Antrenörler”, “Sporcular” ve “Beden Eğitimi Öğretmenleri” gruplarının her biri ise %10 oranında temsil edilmiştir.

4.3. Çalışmalarda Kullanılan Ölçeklere Göre Dağılımları

S.3. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarında kullanılan ölçeklere göre dağılımı nasıldır?

Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarında kullanılan ölçeklere göre dağılımlar, çizelge 3'te kullanım sayıları (f) ve yüzde (%) oranlarıyla, grafik 3'te ise grafiksel olarak sunulmuştur.

Çizelge 3. Kullanılan Ölçeklere Göre Dağılımları

Ölçek Adı	n	Yüzde (%)
Olumsuz Davranışlar Ölçeği	2	15,38
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği	1	7,69
Spora Uyarlanmış Mobbing Ölçeği	1	7,69
Psikolojik Şiddet (Mobbing) Ölçeği	1	7,69
Motivasyon Düzeyi Belirleme Ölçeği	1	7,69
Duygusal Taciz Ölçeği	1	7,69
Akademisyenlere Yönelik Mobbing Ölçeği (AYMÖ)	1	7,69
İş Yaşam Kalitesi Ölçeği (İYKÖ)	1	7,69
Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engelleri Ölçeği	1	7,69
Araştırmaya Özel Anket Formu	1	7,69
Maslach Tükenmişlik Envanteri	1	7,69
Mobbing Ölçeği	1	7,69
Örgütsel Davranış Ölçeği	1	7,69
Çatışma Yönetimi Stratejileri Ölçeği	1	7,69

Çizelge 3'e göre, spor bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing konulu araştırmalarda kullanılan ölçme araçlarının dağılımı incelendiğinde, en çok tercih edilen ölçek %15,38 oranıyla “Olumsuz Davranışlar Ölçeği” olmuştur ve iki çalışmada (n=2) yer almıştır. Geriye kalan on bir farklı ölçek ise her biri yalnızca birer çalışmada kullanılmıştır (n=1) ve her birinin toplam içerisindeki oranı %7,69'dur. Bu ölçekler arasında “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği”, “Spora Uyarlanmış Mobbing Ölçeği”, “Psikolojik Şiddet (Mobbing) Ölçeği”, “Motivasyon Düzeyi Belirleme Ölçeği”, “Duygusal Taciz Ölçeği”, “Akademisyenlere Yönelik Mobbing Ölçeği (AYMÖ)”, “İş Yaşam Kalitesi Ölçeği (İYKÖ)”, “Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engelleri Ölçeği”, “Araştırmaya Özel Anket Formu”, “Maslach Tükenmişlik Envanteri”, “Mobbing Ölçeği”, “Örgütsel Davranış Ölçeği” ve “Çatışma Yönetimi Stratejileri Ölçeği” yer almaktadır.

4.4. Çalışmalarda Kullanılan Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımları

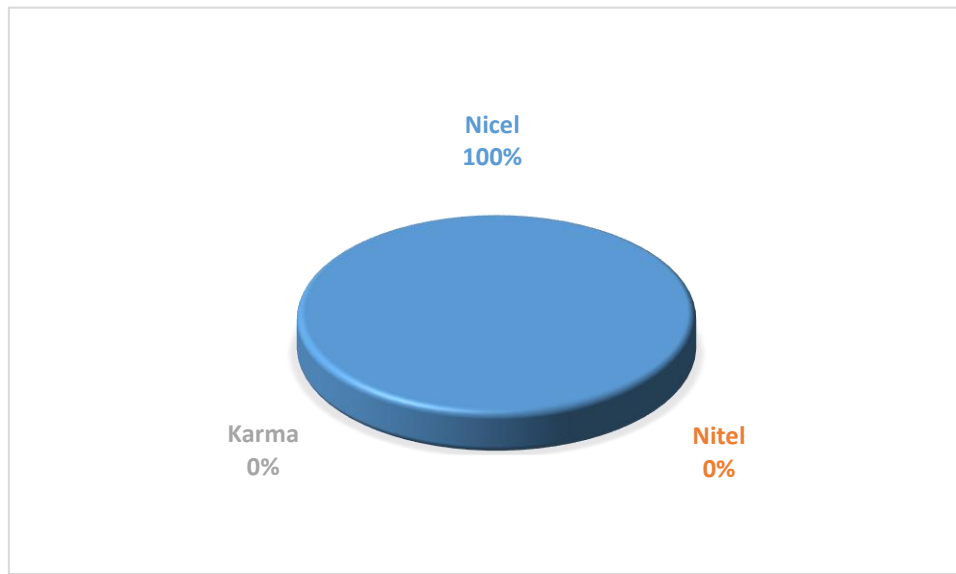
S.4. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?

Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımlar, çizelge 4'te frekans (f) değerleriyle, grafik 3'te ise yüzde (%) oranlarıyla sunulmuştur.

Çizelge 4. Kullanılan Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımları

Araştırma Yöntemi	Frekans (f)
Nicel	9
Nitel	0
Karma	0

Çizelge 4’e göre, spor bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemlerinin frekans dağılımları verilmiştir. Tüm çalışmalar nicel yöntem kullanılarak gerçekleştirilmiştir (n=9). Nitel ve karma yöntemler ise çalışmalarda yer almamıştır (n=0).

Grafik 3. Kullanılan Yöntemlere Göre (%) Yüzde Dağılımları

Grafik 3’e göre, Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemlerinin yüzde dağılımı gösterilmiştir. Nicel yöntemlerin kullanımı %100 olup, nitel ve karma yöntemler %0 olarak yer almaktadır.

4.5. Çalışmalarda İncelenen Değişkenlere Göre

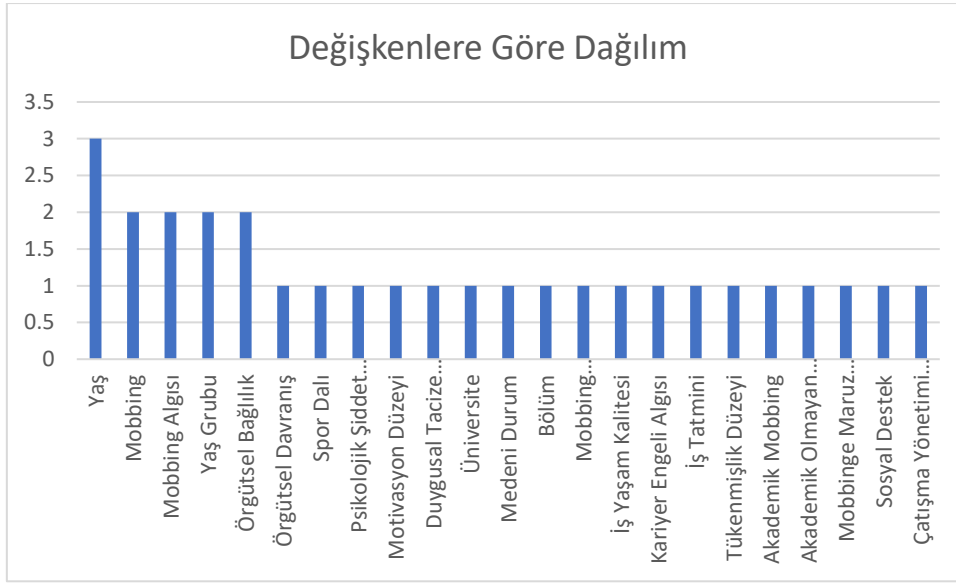
S.5. Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarının değişkenlerine göre dağılımları nasıldır?

Spor Bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarının değişkenlerine göre dağılımları, çizelge 5’te frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle, grafik 4’te ise grafiksel olarak sunulmuştur.

Çizelge 5. Değişkenlere Göre Dağılımları

Değişken	Frekans (f)	Yüzde (%)
Mobbing	8	33,34
Yaş	5	20,83
Örgütsel Bağlılık	2	8,33
Örgütsel Davranış	1	4,17
Spor Dalı	1	4,17
Psikolojik Şiddet Düzeyi	1	4,17
Motivasyon Düzeyi	1	4,17
Duygusal Tacize Maruz Kalma Düzeyi	1	4,17
Üniversite	1	4,17
Medeni Durum	1	4,17
Bölüm	1	4,17
İş Yaşam Kalitesi	1	4,17
Kariyer Engeli Algısı	1	4,17
İş Tatmini	1	4,17
Tükenmişlik Düzeyi	1	4,17
Sosyal Destek	1	4,17
Çatışma Yönetimi Stratejileri	1	4,17

Çizelge 5'in incelenmesi sonucunda, spor bilimleri perspektifiyle yapılan mobbing çalışmalarında toplam 24 farklı değişkenin kullanıldığı görülmektedir. En yüksek frekansa sahip değişken “Mobbing” olup, toplam çalışmaların %33,34’ünde (n=8) yer almıştır. Bunu, “Yaş” değişkeni %20,83 (n=5) takip etmektedir. “Örgütsel Bağlılık” değişkeni ise %8,33 (n=2) oranında kullanılmıştır. Diğer 21 değişkenin her biri yalnızca birer çalışmada yer almış (%4,17; n=1) olup; bunlar arasında “Örgütsel Davranış”, “Spor Dalı”, “Psikolojik Şiddet Düzeyi”, “Motivasyon Düzeyi”, “Duygusal Tacize Maruz Kalma Düzeyi”, “Üniversite”, “Medeni Durum”, “Bölüm”, “İş Yaşam Kalitesi”, “Kariyer Engeli Algısı”, “İş Tatmini”, “Tükenmişlik Düzeyi”, “Sosyal Destek” ve “Çatışma Yönetimi Stratejileri” gibi değişkenler yer almaktadır.

Grafik 4. Değişkenlere Göre Dağılım

Grafik 4’te, araştırmalarda yer alan değişkenlere göre dağılım sunulmuştur. “Mobbing” değişkeni sekiz çalışmada (n=8), “Yaş” değişkeni beş çalışmada (n=5) ve “Örgütsel Bağlılık” değişkeni iki çalışmada (n=2) yer almıştır. Diğer değişkenler ise yalnızca birer çalışmada (n=1) kullanılmıştır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde, spor bilimleri literatüründe mobbing konusunun ele alınış biçimi ulaşılan bulgular doğrultusunda değerlendirilmiş ve ilgili akademik çalışmalarla karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır. Tartışma süreci, alandaki yayın yılı eğilimleri, örneklem grubu tercihleri, kullanılan ölçme araçları, yöntemsel yaklaşımlar ve değişken çeşitliliği başlıkları çerçevesinde yapılandırılmıştır.

5.1. Yayın Yılı Eğilimlerine Yönelik Değerlendirme

Spor bilimlerinde mobbing konusuna yönelik akademik çalışmaların yayın yılı eğilimlerine göre dağılımı incelendiğinde, alanın ilgi görme biçiminin kırılmalı ve dönemsel olarak ivmelenen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 2020 yılı, yayın sayısındaki belirgin artışla dikkat çekmektedir. Bu artış, yalnızca sayısal bir yoğunluk olmanın ötesinde, konunun akademik literatürde kısa süreliğine merkezi bir konuma yerleştiğine işaret etmektedir. Nitekim Yıldız (2020) ile Yıldız ve Güllü (2020) tarafından aynı yıl içinde ardışık biçimde yayımlanan çalışmalar, akademik üretimdeki bu yoğunlaşmanın örneklerini sunmaktadır. Ayrıca Kaya ve Onağ (2020) ile Bingöl ve Gündoğdu (2020) gibi farklı araştırmacıların katkıları, mobbing konusunun yalnızca belirli bir araştırmacı grubunca değil, alanın farklı segmentlerinde de ele alındığını göstermektedir. 2020 yılındaki ilgili yayın ivmesi,

salt akademik bir yönelim olmanın ötesinde, dönemin toplumsal ve kurumsal dinamikleriyle ilişkilendirilebilir. Özellikle COVID-19 pandemisinin yarattığı belirsizlik ortamı, uzaktan çalışma koşulları ve dijitalleşen iş süreçleri, örgütsel stres faktörlerini artırmış; bu durum da akademik ilgiyi mobbing gibi psiko-sosyal konulara yöneltmiş olabilir. Literatürdeki bu dikkat yoğunluğu, epistemolojik ilgi alanlarının toplumsal momentlerle senkronize biçimde şekillendiğine dair önemli bir göstergedir. Ancak 2021 yılı itibarıyla yayın sayısında kayda değer bir düşüş gözlemlenmektedir. Bu düşüş, literatürde doğrudan açıklanmamakla birlikte, 2020'deki ani yükselişin ardından gelen geçici bir doygunluk ya da yönelimsel dağılma olarak yorumlanabilir. Nitekim Arslan ve arkadaşları (2022) tarafından yayımlanan çalışmada, mobbing konusu ele alınmaya devam edilmekle birlikte, önceki yıllar kadar merkezi bir konumda olmadığı vurgulanmaktadır. Buna karşın 2022 ve 2023 yıllarında ise yayın sayılarında yeniden bir artış yaşanmıştır. Çolakoğlu ve Üzüm (2023), Ekizoğlu (2023), Arslan ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan çalışmalar, mobbing konusunun literatürde yeniden görünürlük kazandığını düşündürmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, spor bilimlerinde mobbing temalı yayınların yıllık dağılımı, sürekli ve lineer bir gelişimi değil; belirli yıllarda artan akademik duyarlılıkla belirginleşen, ardından durağanlaşarak yön değiştiren dalgalı bir eğilimi temsil etmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızda elde edilen yayın yılı verileri, yalnızca istatistiksel bir dağılım değil, aynı zamanda literatürün epistemolojik duyarlılıklarının toplumsal olaylarla senkronize biçimde şekillendiği zikzaklı bir ilerleyişin mikro yansıması olarak değerlendirilebilir.

5.2. Örneklem Gruplarına Yönelik Değerlendirme

Spor bilimlerinde mobbing konusuna yönelik akademik çalışmaların örneklem grubu tercihlerine göre dağılımları incelendiğinde, belirli kurumsal grupların ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Literatürde özellikle beden eğitimi öğretmenleri, akademisyenler ve kamu kurumlarında görev yapan spor çalışanlarının yoğun biçimde ele alındığı, buna karşılık saha aktörlerinin (sporcular, antrenörler, hakemler) görece sınırlı biçimde temsil edildiği dikkat çekmektedir. Örneğin Uluer (2020) ve Gülle (2013), öğretmen örneklemine örgütsel yapılarıdaki yaygın konumunu vurgularken; Çolakoğlu ve Üzüm (2023), yerel yönetimlerdeki spor personeline ulaşım kolaylığının bu tercihlerde etkili olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Cayvarlı ve Şahin (2015), Üstün ve Pulur (2016), Bingöl ve Gündoğdu (2020) gibi araştırmacılar akademisyenler örneklemi üzerinden yürüttükleri çalışmalarda, yükseköğretim kurumlarındaki yapısal ilişkiler bağlamında mobbing olgusunu farklı açılardan ele almıştır. Buna karşılık, sporcular, antrenörler ve hakemler gibi doğrudan spor pratiği içinde

yer alan saha aktörleri literatürde çok daha sınırlı biçimde yer bulabilmiştir. Örneğin Karabacak ve Hacıcaferoğlu (2020) antrenörlerle; Hacıcaferoğlu (2018) hakemlerle; Buğdaycı ve Demirel (2019) ile Kaya ve Onağ (2020) ise sporcularla yürüttükleri çalışmalarda, bu grupların spor ortamında karşılaştıkları mobbing deneyimlerini ortaya koymuştur. Ancak bu grupların literatürdeki temsili, kurumsal gruplarla karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Saha paydaşlarının dağınık yapıları, erişim güçlüğü ve kurumsal çerçevede tanımlanma eksikliği, bu temsil asimetrisinin temel nedenleri arasında yer almaktadır. Oysa, bu grupların doğrudan spor pratiği içinde konumlanmaları, mobbingin farklı bağlamlarda ve çok yönlü biçimlerde araştırılmasına olanak sunmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu durum yalnızca betimsel bir tercih değil aynı zamanda sporda mobbingin kavramsallaştırılma biçimine dair kurucu bir yönelimi de yansıtmaktadır. Kurumsal grupların baskınlığı, mobbingin yalnızca biçimsel örgüt yapıları içindeki ilişkilere özgü bir olguymuş gibi algılanmasına neden olabilirken; saha paydaşlarının düşük temsili, bu bağlamdaki mobbing örüntülerinin yeterince görünür kılınmamasına yol açmaktadır. **Mevcut derlemenin ortaya koyduğu bu temsil asimetrisi, literatürde mobbingin tanımlanış biçimine ilişkin önemli bir tartışma zemini oluşturmaktadır.**

5.3. Ölçek Kullanımına Yönelik Değerlendirme

Spor bilimlerinde mobbing konusuna yönelik akademik çalışmaların kullanılan ölçme araçlarına göre dağılımı incelendiğinde, literatürde en yaygın kullanılan ölçeğin NAQ-R (Negative Acts Questionnaire-Revised) olduğu fark edilmektedir. Bu ölçek, çeşitli bağlamlara adapte edilerek birçok çalışmada tercih edilmiştir. Ancak, NAQ-R'nin yaygın kullanımının genellikle metodolojik bir gerekçeden çok alışkanlık ve yaygınlığa dayandığı; bağlamsal uygunluk açısından ise yeterince desteklenmediği dikkat çekmektedir (Karabacak ve Hacıcaferoğlu, 2020). Özellikle spor gibi özgün yapısal ve kültürel dinamiklerin etkili olduğu alanlarda, NAQ-R gibi genel örgütsel yapılara göre tasarlanmış ölçeklerin doğrudan uygulanması, ölçüm hassasiyetini ve bağlamsal temsil gücünü sınırlandırabilmektedir. Bu durum, spor bilimleri alanındaki mobbing araştırmalarında kullanılan ölçme araçlarının parçalı ve tutarsız bir görünüm sergilemesiyle örtüşmektedir. Literatürde, mobbing kavramı farklı ölçekler aracılığıyla ele alınmış; bazı çalışmalarda mobbing, örgütsel davranış, iş tatmini veya tükenmişlik gibi kavramlarla ilişkilendirilirken (Yıldız, 2016; Kul ve Yıldız, 2018), bazı araştırmalarda ise özgün anket formlarıyla değerlendirilmiştir (Bingöl ve Gündoğdu, 2020). Bu çeşitlilik, mobbingin kuramsal çok boyutluluğunu yansıtmakla birlikte, ölçümdeki tutarlılığı azaltmakta ve çalışmalar arası karşılaştırılabilirliği güçleştirmektedir. Ayrıca, literatürde ölçek

tercihinde gözlemlenen çeşitlilik ve uyarlama eksikliği, mobbingin bağlamsal özelliklerinin analiz edilmesinde önemli bir engel oluşturmaktadır (Naktiyok ve Polat, 2016). Öte yandan, bağlama duyarlı ölçek uyarlama girişimleri dikkat çekici örnekler sunmaktadır. Yavuzaslan ve Yıldız (2022), NAQ-H formunu sporun yapısına uyarlayarak, ölçüm aracının içeriğini sektöre özgü hale getirmiş ve böylece daha güvenilir sonuçlar elde edilmesine katkı sağlamıştır. Benzer şekilde, Hacıcaferoğlu ve Gündoğdu (2013) tarafından spor hakemleri için gerçekleştirilen geçerlik çalışması, mobbingin mesleki bağlama özgü biçimlerinin ölçülebilirliğine yönelik önemli bir yaklaşım sunmaktadır. Bu çalışmalar, spor özelinde mobbing olgusunun doğru biçimde anlaşılabilmesi için mevcut ölçeklerin bağlamla tutarlı biçimde uyarlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Türkiye’de geliştirilen özgün mobbing ölçeklerinin yaygınlaşma düzeyinin sınırlı olması da literatürde dikkat çeken bir sorundur. Laleoğlu ve Özmete (2013) tarafından geliştirilen yerli mobbing ölçeği ile Çögenli ve Asunakutlu (2014) tarafından akademik ortama özgü olarak tasarlanan ölçme aracı, özgül kuramsal katkılar içermesine rağmen sınırlı sayıda çalışmada kullanılmıştır. Bu durum, mobbing araştırmalarında standardizasyon ile bağlamsal özgünlük arasındaki gerilimin devam ettiğini göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, spor bilimleri alanındaki mobbing araştırmalarında kullanılan ölçme araçlarının bağlamsal özgünlükten ziyade standartlaşma eğiliminde olması, kavramsal netlik ve teorik zenginlik açısından önemli bir sınırlılık teşkil etmekte; bu durum, alanın kuramsal gelişiminin önünde yapısal bir engel oluşturmaktadır.

5.4. Yöntemsel Eğilimlere Yönelik Değerlendirme

Spor bilimlerinde mobbing konusuna yönelik akademik çalışmaların yöntemsel yaklaşımlara göre dağılımı incelendiğinde, büyük ölçüde nicel yöntemlerin tercih edildiği dikkat çekmektedir. Çoğu çalışmada, mobbingin örgütsel bağlılık (Yıldız, 2016), tükenmişlik (Yıldız, 2020), motivasyon (Kul ve Yıldız, 2018) gibi değişkenlerle istatistiksel düzlemde ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu yöntemsel eğilim, veri analizi kolaylığı ve genellenebilirlik gibi avantajlar nedeniyle tercih edilmekte; ancak birçok araştırmacı tarafından, mobbingin duygusal, kültürel ve bağlamsal yönlerini yansıtmada yetersiz bulunduğu da dile getirilmektedir (Çelik, 2016; Efek, 2019; Uzunçarşılı ve Yoloğlu, 2007). Özellikle Efek (2019), nicel araştırmalarda mobbingin yalnızca davranışsal kalıplar üzerinden ölçülmesinin, bu olgunun içerdiği etik, psikolojik ve sosyal boyutları görünmez kıldığını savunmaktadır. Buna karşın, nitel araştırma yöntemleri, mobbingin öznel deneyimlerine, anlatılarına ve bağlamsal kökenlerine ulaşmada güçlü bir araç olarak kabul edilmekte ancak sınırlı sayıda çalışmada yer almaktadır. Örneğin Çelik (2016), kadın hentbolcularla yaptığı çalışmada, nitel yöntem

kullanarak mobbingin cinsiyetle iç içe geçen görünümünü gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde, Tetik (2010), iş yerinde mobbingin iletişimsel boyutlarına odaklanan çalışmasında nitel verilerle mobbingin ilişki dinamiklerini incelemiş ve nitel yöntemlerin açıklayıcılık düzeyinin yüksekliğine dikkat çekmiştir. Ancak bu çalışmalarda da genellenebilirlik sınırlıdır; bu da bazı akademisyenlerin nitel yöntemleri veri gücü açısından eleştirmesine yol açmıştır (Buğdaycı ve Demirel, 2019; Arslan vd., 2022). Bu çelişkili tablo, karma yöntem kullanımının önemini artırmaktadır. Karma yöntemler, nicel verilerin genellenebilirliğini, nitel verilerin bağlamsal zenginliğiyle birleştirerek mobbing gibi çok boyutlu olgulara dair daha kapsamlı çıkarımlar yapılmasına olanak tanımaktadır. Uzunçarşılı ve Yoloğlu (2007), bu yaklaşımın hem betimleyici hem açıklayıcı gücü artırabileceğini vurgulamıştır. Ancak Türkiye’de spor bilimleri özelinde karma yöntemle dayalı çalışmalar son derece sınırlıdır. Bu eksiklik, mobbingin hem örgütsel yapılar hem de bireysel deneyimler düzeyinde bütüncül biçimde analiz edilmesini zorlaştırmaktadır. Kaya ve Onağ (2020), bu noktada mobbing araştırmalarının kuramsal yönelim ile yöntemsel tercih arasında tutarsızlık gösterdiğini belirtmiş; araştırmaların yöntemle desteklenmeyen genellemeler üzerine kurulduğunu eleştirmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de mobbing araştırmaları yöntemsel olarak halen nicel odaklı bir çerçevede sıkışmakta; nitel ve karma yaklaşımların sunduğu potansiyel tam anlamıyla değerlendirilememektedir. Oysa yöntem tercihi yalnızca veri toplama biçimi değil, araştırmanın tüm teorik ve kavramsal yapısını etkileyen temel bir karardır.

5.5. Değişken Çeşitliliğine Yönelik Değerlendirme

Spor yönetiminde mobbing konulu akademik çalışmaların değişken çeşitliliğine göre dağılımı incelendiğinde, dikkat çekici bir yönelim gözlemlenmektedir. Bu çalışmalar genel olarak kısıtlı sayıda temel değişkenler etrafında şekillenmekte ve çoğu zaman mobbing kavramını merkeze alarak, ona eşlik eden diğer değişkenleri ikincil düzeyde değerlendirmektedir. Bu durum, alandaki kuramsal çeşitlilik beklentisini sınırlamakta ve araştırmaların etki derinliğini daraltmaktadır. Sıklıkla kullanılan temel değişkenlerden biri olan yaş, araştırmalarda çoğunlukla demografik bir sınıflandırma ölçütü olarak değerlendirilmektedir (Salman ve Yalçındağ, 2017; Ceylan ve Ünlü, 2022). Ancak yaş değişkeniyle mobbing arasındaki ilişki çoğu zaman yüzeysel düzeyde bırakılmış, örneğin yaş arttıkça mobbinge direnç ya da deneyim farkları gibi daha derin analizlere gidilmemiştir. Benzer biçimde cinsiyet, medeni durum ya da üniversite gibi değişkenlerin de yalnızca betimsel bağlamda kullanılması (Yıldırım vd., 2018; Bingöl ve Gündoğdu, 2020), bu değişkenlerin açıklayıcı gücünü sınırlandırmaktadır. Örgütsel bağlılık, iş yaşam kalitesi ve iş tatmini gibi örgütsel psikoloji temelli değişkenler ise literatürde

göre az sayıda çalışmada yer bulabilmiştir (Yıldız, 2016; Öntürk, 2019; Bingöl ve Gündoğdu, 2020, Güler ve Çavuşoğlu, 2022). Lakin bu tür değişkenler, mobbingin hem nedeni hem de sonucu olabilecek yapılarla yakından ilişkilidir. Naktiyok ve Polat (2016), örgütsel bağlılık düzeyi düşük olan kurumlarda mobbingin daha sık yaşandığını belirtmiş; Çögenli ve Asunakutlu (2014) ise akademik ortamlarda mobbingin iş doyumunu doğrudan etkilediğini göstermiştir. Ne var ki, bu değişkenlerin nadiren kullanılması, mobbingin örgütsel yapılarla ilişkisini keşfetme imkânını daraltmaktadır. Psikolojik şiddet düzeyi, duygusal taciz, motivasyon düzeyi, tükenmişlik, sosyal destek gibi bireysel ve psikolojik faktörler ise yalnızca tekil araştırmalarda konu edilmiştir (Kul ve Yıldız, 2018; Yıldız, 2020; Yıldırım vd., 2018). Bu değişkenler, mobbingin birey üzerindeki etkilerini analiz etmede büyük önem taşımasına rağmen, literatürde sistematik biçimde işlenmemektedir. Özellikle tükenmişlik ve motivasyon gibi değişkenler üzerine yapılan çalışmalar, bu alanın potansiyelini göstermesine karşın, genellenebilirlikten uzak ve süreksiz niteliktedir (Buğdaycı ve Demirel, 2019; Hacıcaferoğlu, 2018). Bir başka önemli eksiklik ise bağlamsal değişkenlerin (örneğin spor dalı, takım yapısı, antrenman sıklığı gibi) nadiren araştırmalara dâhil edilmesidir. Oysa Öntürk (2018) ve Efek (2019) gibi yazarlar, sporun kendine has dinamiklerinin mobbing süreçlerini şekillendirebileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, mevcut araştırmaların genellikle genel geçer değişkenlerle sınırlı kalması, spor ortamındaki özgün yapıları görmezden gelme riskini barındırmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, spor bilimleri literatüründe mobbing konusuna yönelik yapılan çalışmaların değişken tercihinde belirli bir tekrara dayalı yönelimin olduğu görülmektedir. Her ne kadar toplamda çok sayıda değişken kullanılmış gibi görünse de bu değişkenlerin çoğunun yalnızca tek bir çalışmada yer alması, literatürde kuramsal bir istikrarın henüz oluşmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak;

Bu sistematik derleme, Türkiye’de spor bilimleri alanında 2015-2025 yılları arasında gerçekleştirilen mobbing konulu çalışmaların genel panoramasını sunarak, literatürdeki temel eğilimler ve eksiklikleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, bu çalışmaların büyük oranda nicel yöntemlere dayandığı; örneklem tercihlerinde kurumsal paydaşların (çalışanlar, akademisyenler, öğretmenler) öne çıktığı ve kullanılan ölçme araçlarının ise bağlamsal özgünlükten ziyade yaygınlık esasına dayandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, mobbing kavramının genellikle yalnızca davranışsal yönleriyle sınırlandırıldığı; psikolojik, kültürel ve örgütsel boyutlarının sistematik olarak ele alınmadığı görülmüştür. Buna ek olarak, örneklem çeşitliliği ve yöntemsel yaklaşım eksikliklerinin, alandaki kavramsal

gelişimi sınırlandıran önemli unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın en önemli katkılarından biri, spor bilimleri literatüründe mobbingin yalnızca bireyler arası çatışma değil, aynı zamanda yapısal ve bağlamsal dinamiklerle şekillenen çok katmanlı bir olgu olduğunu ortaya koymasındır. Sonuç olarak, mevcut çalışma spor bilimlerinde mobbing konusunun akademik literatürdeki yerini daha anlaşılır ve bütüncül biçimde arz ederek hem güncel durumu ortaya koymakta hem de gelecekteki araştırmalar için yapıcı bir yol haritası sunmaktadır.

Bu kapsamda;

- Mobbingi yalnızca bireysel değil, yapısal bir sorun olarak ele alabilmek için, her seviyedeki spor kuruluşunda etik danışma ve bildirim mekanizmaları içeren birimler oluşturulmalı; bu birimler şeffaf ve bağımsız çalışmalıdır.
- Literatürdeki ölçek, yöntem ve örneklem çeşitliliği göz önüne alındığında, mobbing çalışmalarında kullanılabilecek temel metodolojik bir çerçeve (örneğin: örneklem seçimi, ölçüm kriterleri) akademik iş birlikleriyle belirlenmelidir.
- Mobbinge mücadelede yalnızca tespit değil, çözüm süreçlerine odaklanan ve doğrudan uygulama alanlarından veri toplayan aksiyon odaklı araştırmalar geliştirilmelidir; böylece sahada karşılık bulan stratejiler literatüre entegre edilebilir.

Çizelge 6. Araştırmaya Dâhil Edilen Makaleler

Araştırma Başlığı	Yayın Yılı	Yazarlar	Dergi
İşyerinde Mobbing Davranışlarının Spor ve Fiziksel Etkinlik İşletmeleri Çalışanlarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi	2016	Yıldız, S. M.	Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Sporda Mobbing Uygulamaları ve Sporcuların Mobbing Algılama Düzeylerinin Tespiti	2017	Salman, M. N., ve Yalçındağ, S.	Kastamonu Eğitim Dergisi
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Psikolojik Şiddete Maruz Kalma Düzeylerinin Motivasyon Düzeyleri Üzerine Etkilerinin İncelenmesi	2018	Kul, M., ve Yıldız, M.	Turkish Studies
Spor Bölümlerindeki, Yüksek Lisans ve Doktora Öğrencilerinin Maruz Kaldıkları Duygusal Tacizlerin İncelenmesi	2018	Yıldırım, E., Kırtepe, A., Halisdemir, N., Altungül, O., ve Can, N.	Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Akademisyenlere Yönelik Mobbing Davranışları ile İş Yaşam Kalitesi İlişkisinin İncelenmesi	2019	Öntürk, Y.	Turkish Studies - Social Sciences
Spor Eğitimi Veren Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engellerinin Mobbinge Maruziyet, Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini Değişkenlerine Göre İncelenmesi	2020	Bingöl, H., ve Gündoğdu, C.	Tarih Okulu Dergisi (Journal of History School - JOHS)
Mobbing Davranışlarının Öğrenci Tükenmişliğine Etkisi: Spor Bilimleri Fakültesi Lisans Öğrencileri Üzerinde Ampirik Bir İnceleme	2020	Yıldız, S. M.	Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi (Journal of Sport Sciences Researches)
Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık Düzeyleri ile Mobbinge Maruz Kalma Durumlarının İncelenmesi	2022	Ceylan, R., ve Ünlü, Ç.	Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (GÜSBD)
Yerel Yönetim Spor Çalışanlarının Mobbing Algı Düzeylerinin Çatışma Yönetimi Stratejilerine Etkisi	2023	Çolakoglu, M., ve Üzüm, H.	Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (The International Journal of Economic and Social Research)

Çizelge 7. Araştırmaya Dâhil Edilen Makalelerin Genel Özellikleri

Makale Başlığı, Yazarlar ve Yayın Yılı	Örneklem Grubu	Kullanılan Ölçek	Yöntem	Değişkenler
İşyerinde Mobbing Davranışlarının Spor ve Fiziksel Etkinlik İşletmeleri Çalışanlarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi - Yıldız, S. M. - 2016	Antrenörler ve Çalışanlar	Olumsuz Davranışlar Ölçeği, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği	Nicel	Mobbing, Örgütsel Davranış
Sporda Mobbing Uygulamaları ve Sporcuların Mobbing Algılama Düzeylerinin Tespiti - Salman, M. N., ve Yalçındağ, S. - 2017	Sporcular	Spora Uyarlanmış Mobbing Ölçeği	Nicel	Mobbing Algısı, Spor Dalı, Yaş Grubu
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Psikolojik Şiddete Maruz Kalma Düzeylerinin Motivasyon Düzeyleri Üzerine Etkilerinin İncelenmesi - Kul, M., ve Yıldız, M. - 2018	Beden Eğitimi Öğretmenleri	Psikolojik Şiddet (Mobbing) Ölçeği, Motivasyon Düzeyi Belirleme Ölçeği	Nicel	Psikolojik Şiddet Düzeyi, Motivasyon Düzeyi
Spor Bölümlerindeki, Yüksek Lisans ve Doktora Öğrencilerinin Maruz Kaldıkları Duygusal Tacizlerin İncelenmesi - Yıldırım, E. vd., - 2018	Öğrenciler	Duygusal Taciz Ölçeği	Nicel	Duygusal Tacize Maruz Kalma Düzeyi, Üniversite, Medeni Durum, Bölüm, Yaş Grubu
Akademisyenlere Yönelik Mobbing Davranışları ile İş Yaşam Kalitesi İlişkinin İncelenmesi - Öntürk, Y. - 2019	Akademisyenler	Akademisyenlere Yönelik Mobbing Ölçeği (AYMÖ), İş Yaşamı Kalitesi Ölçeği (İYKÖ)	Nicel	Mobbing Davranışlarına Maruz Kalma Düzeyi, İş Yaşam Kalitesi
Spor Eğitimi Veren Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engellerinin Mobbinge Maruziyet, Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini Değişkenlerine Göre İncelenmesi - Bingöl, H., ve Gündoğdu, C. - 2020	Akademisyenler	Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engelleri Ölçeği, Araştırmaya Özel Anket Formu	Nicel	Kariyer Engeli Algısı, Mobbing, Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini
Mobbing Davranışlarının Öğrenci Tükenmişliğine Etkisi: Spor Bilimleri Fakültesi Lisans Öğrencileri Üzerinde Ampirik Bir İnceleme - Yıldız, S. M. - 2020	Öğrenciler	Negatif Davranışlar Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Envanteri	Nicel	Tükenmişlik Düzeyi, Akademik Mobbing, Akademik Olmayan Mobbing
Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık Düzeyleri ile Mobbinge Maruz Kalma Durumlarının İncelenmesi - Ceylan, R., ve Ünlü, Ç. - 2022	Çalışanlar	Mobbing Ölçeği, Örgütsel Davranış Ölçeği	Nicel	Örgütsel Bağlılık, Mobbinge Maruz Kalma Düzeyi
Yerel Yönetim Spor Çalışanlarının Mobbing Algı Düzeylerinin Çatışma Yönetimi Stratejilerine Etkisi - Çolakoğlu, M., ve Üzümlü, H. - 2023	Çalışanlar	Olumsuz Davranışlar Ölçeği, Çatışma Yönetimi Stratejileri Ölçeği	Nicel	Mobbing Algısı, Yaş, Sosyal Destek, Çatışma Yönetimi Stratejileri

KAYNAKÇA

- Arslan, G., Allen, K. A., Tanhan, A., and Ünal, A. (2022). School belonging and school bullying are mutually connected: Cross-lagged relations and mediation through psychological difficulties. *Psychology in the Schools*, 59(1), 180–197.
- Arslan, M., Yıldız, S. M., ve Güllü, M. (2022). Akademisyenlerde mobbing algısının bireysel farklılıklar açısından incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 105–123.
- Bingöl, H., ve Gündoğdu, C. (2020). Spor eğitimi veren kadın akademisyenlerin kariyer engellerinin mobbinge maruziyet, örgütsel bağlılık ve iş tatmini değişkenlerine göre incelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 13(45), 1174–1184.
- Buğdaycı, S., ve Demirel, H. (2019). Ferdi ve takım sporcularında mobbing yaşama durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 86–92.
- Cayvarlı, P. E., ve Şahin, S. (2015). Akademisyen algılarına göre üniversitelerde psikolojik yıldırma: Dokuz Eylül Üniversitesi örneği. *Yükseköğretim Dergisi*, 5(1), 9–25.
- Ceylan, R., ve Ünlü, Ç. (2022). Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri ile mobbinge maruz kalma durumlarının incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (GÜSBD)*, 11(1), 63–74.
- Chappell, D., and Di Martino, V. *Violence at Work*, International Labour Organization/ Geneva, 2006.
- Çelik, V. O. (2016). Kadın hentbolcuların bullying deneyimleri. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 39–49.
- Çolakoğlu, M., ve Üzümlü, H. (2023). Yerel yönetim spor çalışanlarının mobbing algı düzeylerinin çatışma yönetimi stratejilerine etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 59–72.
- Çöğenli, M. Z., ve Asunakutlu, T. (2014). Akademisyenlere yönelik mobbing ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 92–105.
- Davenport, N., Schwartz, R., and Elliot, P. *Mobbing: Emotional Abuse in The American Workplace*, Civil Society Publishing, 1999.
- Demir, Y. (2009). Mobbingin kişisel ve örgütsel etkileri üzerine bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 99–111.
- Dumangöz, P. D. (2021). Spor bilimleri alanında yapılan iletişim araştırmalarına ilişkin bir değerlendirme. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 425–452.

- Dumangöz, P. D. (2022). Tenis sporu ve duygular: PRISMA bildirimi kriterlerini kullanan sistematik bir inceleme. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 63–76.
- Efek, E. (2019). Ahlaki açıdan spor ortamında mobbing. In Y. ÖNTÜRK & A. ÇAĞLAYAN (Eds.), *Spor ortamında mobbing: Farklı bakış açıları ile içinde* (pp. 115–138). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ekizoğlu, Ö. (2023). Genç futbolcuların maruz kaldıkları mobbing davranışlarının kişilik özelliklerine ve psikolojik becerilerine etkisinin incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 28–42.
- Güler, C., ve Çavuşoğlu, S. B. (2022). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin iş doyumu ve iş yaşam kaliteleri arasındaki ilişki. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(2), 18–28.
- Hacıcaoğlu, S. (2018). Basketbol hakemlerinin yıldırma (mobbing) davranışlarına maruz kalma düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(26), 2662–2668.
- Hacıcaoğlu, S., ve Gündoğdu, C. (2013). Futbol hakemlerine yönelik mobbing ölçeğinin geçerlik ve güvenirliğinin belirlenmesi. *International Journal of Sport Culture and Science*, 1(4), 47–58.
- ILO (International Labour Organization). (1998). When working becomes hazardous. *World of Work*, 26, 1–35.
- Karabacak, B., ve Hacıcaferoğlu, S. (2020). Antrenörlerin çalışma ortamlarında maruz kaldıkları yıldırma (mobbing) davranışlarının incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(58), 2443–2450.
- Kaya, R., ve Onağ, S. (2020). Takım sporcularının mobbing ile ilgili görüşleri: Nitel bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 35–49.
- Kul, M., ve Yıldız, M. (2018). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin psikolojik şiddete maruz kalma düzeylerinin motivasyon düzeyleri üzerine etkilerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 13(11), 913–926.
- Laleoğlu, A., ve Özmete, E. (2013). Mobbing Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(31), 9–31.
- Lazarević, S., Krstić, A., and Sobek, M. (2015). Perception of athletes regarding mobbing in sports clubs. *Science & Practice*, 5(1), 5–17.
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 165–184.

- Naktiyok, A., ve Polat, F. (2016). Çalışanların psikolojik taciz algısının örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), 1–14.
- Öntürk, Y. *Spor Ortamında Mobbing*, Gece Kitaplığı/Ankara, 2018.
- Öntürk, Y. (2019). Akademisyenlere yönelik mobbing davranışları ile iş yaşam kalitesi ilişkisinin incelenmesi. *Turkish Studies - Social Sciences*, 14(6), 3321–3340.
- Özcan, B., ve Çavuşoğlu, S. B. (2016). İstanbul Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğünde çalışan personelin iş tatmin düzeyinin belirlenmesi. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 6(2), 25–33.
- Öztürk, G. *Amatör Futbolcuların Kişilik Özelliklerinin Maruz Kaldıkları Mobbing Davranışları Üzerindeki Etkisi*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2021.
- Salman, M. N., ve Yalçındağ, S. (2017). Sporda mobbing uygulamaları ve sporcuların mobbing algılama düzeylerinin tespiti. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1651–1666.
- Stirling, A. E. (2009). Definition and components of maltreatment in sport: A conceptual framework for research practitioners. *British Journal of Sports Medicine*, 43, 1091–1099.
- Tetik, S. (2010). Mobbing kavramı: Birey ve örgütler açısından önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 81–89.
- Tutar, H. (2004). İşyerinde psikolojik şiddet sarmalı: Nedenleri ve sonuçları. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 85–108.
- Türel, N. Ş., ve Dolmacı, N. (2013). İş yaşamında kadın çalışana yönelik ayrımcı bakış açısı ve mobbing üzerine ampirik bir çalışma. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 83–104.
- Uluer, Ş. *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Okul Ortamında Maruz Kaldıkları Mobbing Eylemlerinin İncelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hatay, 2020.
- Uzunçarşılı, Ü., ve Yoloğlu, N. (2007). Mobbing/iş yerinde duygusal taciz: Ulusal & uluslararası boyutu ile çatışma yüklü bir iletişim biçimi. *Öneri Dergisi*, 7(27), 1–8.
- Üstün, E., ve Pulur, A. (2016). Spor eğitimi veren yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının mobbing algı düzeyleri. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1–10.
- WHO (World Health Organization). (1997). *The World Health Report 1997*, Cenevre.
- Yavuzaslan, M., ve Yıldız, S. M. (2022). The effect of mobbing behaviors on handball players' organizational commitment in Turkish men's handball super league. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 389–399.

- Yıldırım, E., Kirtepe, A., Halisdemir, N., Altungül, O., ve Can, N. (2018). Spor bölümlerindeki, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin maruz kaldıkları duygusal tacizlerin incelenmesi. Tarih Okulu Dergisi (TOD), 11(36), 1–9.
- Yıldız, B. S. (2020). Beden eğitimi ve spor yüksekokullarında görev yapan öğretim elemanlarının mobbing algıları. Anadolu Spor Bilimleri Dergisi, 5(1), 1–11.
- Yıldız, B. S., ve Güllü, S. (2020). Beden eğitimi ve spor yüksekokullarında görev yapan öğretim elemanlarının mobbing algılarının incelenmesi. Uluslararası Spor Bilimleri Dergisi, 4(2), 45–58.
- Yıldız, S. M. (2016). İşyerinde mobbing davranışlarının spor ve fiziksel etkinlik işletmeleri çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(2), 203–219.
- Yıldız, S. M. (2020). Mobbing davranışlarının öğrenci tükenmişliğine etkisi: Spor bilimleri fakültesi lisans öğrencileri üzerinde ampirik bir inceleme. Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(2), 1–17.
- Zapf, D., Knorz, C., ve Kulla, M. (1996). Mobbing faktörleri ile iş içeriği, sosyal çalışma ortamı ve sağlık sonuçları arasındaki ilişki üzerine. Avrupa Çalışma ve Örgütsel Psikoloji Dergisi, 5, 215–237.

SU SPORLARI VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: SİSTEMATİK KAPSAM TARAMASI

Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ¹ Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hilal YAĞIN²

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,

sacidetufekci@ksu.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-5422-0928>

²Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı, hilal.yagin@ozal.edu.tr-

<https://orcid.org/0000-0002-9848-7958>

ÖZET

Bu çalışma, su sporları (yüzme, kürek/kano, yelken, sörf, dalış ve açık su triatlonu) ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi bütüncül biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel doküman incelemesine dayalı belgesel tarama yaklaşımıyla, su sporlarının ekosistemler üzerindeki potansiyel etkileri ve bu etkilerin yönetimine yönelik sürdürülebilir uygulamalar tematik olarak sentezlenmiştir. Bulgular, alanın iki ana hatta yoğunlaştığını göstermektedir bunlar: habitat bozulması, su kalitesi baskıları, ulaşım lojistik kaynaklı emisyonlar ve ekipman tesis yaşam döngüsü etkileri gibi olumsuz çevresel etkilerin tanımlanması ve azaltılması ile ölçülebilir ve ölçeklenebilir iyi uygulamaların (karbon muhasebesi, yaşam döngüsü değerlendirmesi, etkinlik tesis göstergeleri, döngüsel malzeme çözümleri, paydaş katılımı ve KSS temelli yönetim) tasarlanıp yaygınlaştırılmasıdır. Literatür, kanıtın coğrafi ve topluluk düzeyinde eşit dağılmadığına ve standartlaştırılmış ölçüm çerçevelerine duyulan gereksinime işaret etmektedir. Spor turizmi ekseninde, topluluk katılımı ve yerel kimlikle bütünleşen modellerin sosyal uyum, memnuniyet ve yerel kalkınma çıktıları üretme potansiyeli öne çıkarken; büyük ölçekli etkinliklerde risk yönetimi ve kapsamlı etki değerlendirmesi kritik önem taşımaktadır. Çalışma, su sporları için bağlama duyarlı, kanıta dayalı bir yol haritası önermekte; az temsil edilen coğrafyalar, cinsiyet boyutları ve küçük ölçekli aktörler için erişilebilir göstergeler ile uzunlamasına ve karşılaştırmalı çalışmaların önceliklendirilmesini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Su sporları, Çevresel sürdürülebilirlik, Spor ekolojisi, Spor turizmi

WATER SPORTS AND ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: SYSTEMATIC SCOPE REVIEW

ABSTRACT

This systematic scoping review examines the relationship between water sports (swimming, rowing/canoeing, sailing, surfing, scuba diving, and open-water triathlon) and environmental sustainability. Using a documentary review within a qualitative document-analysis design, we thematically synthesize evidence on the environmental impacts of water sports and the management practices that can mitigate those impacts. Findings converge on two strands: identification and reduction of adverse effects habitat degradation, pressures on bathing water quality, emissions from mobility and logistics, and life cycle burdens of equipment and facilities; and design and scaling of measurable, scalable practices, including carbon accounting, life cycle assessment, event facility performance indicators, circular material solutions, stakeholder engagement, and CSR based governance. The literature highlights unequal geographical and community level coverage and an urgent need for standardized

measurement frameworks. Within sports tourism, community embedded and identity affirming models show promise for social cohesion, satisfaction, and local development, while large scale events require robust risk management and comprehensive impact assessment. The review proposes a context sensitive, evidence informed roadmap for water sports and calls for accessible indicators for under-represented geographies, gendered perspectives, and small actors, alongside longitudinal and comparative study designs.

Keywords: Water sports, Environmental sustainability, Sport ecology, Sports tourism

1. GİRİŞ

Su sporları yüzme, kürek, kano, yelken, sörf, dalış ve açık su triatlonu doğrudan sucul ekosistemlerin bütünlüğüne bağlıdır; bu nedenle çevresel sürdürülebilirlik, etik bir tercih olmanın ötesinde sporun süreklilik koşuludur (Watanabe ve ark., 2023; Mallen ve ark., 2011). Spor ekolojisi yaklaşımı, spor ile doğal çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi çözümlenerek bu bağımlılığın hem biyofiziksel hem de yönetsel boyutlarını kavramsallaştırır (Cayolla ve ark., 2021).

Bununla birlikte spor ve fiziksel aktivite alanında, insan davranışlarının çevre ve gezegen sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin bulgular hâlâ dağınık ve sınırlı ölçüde birikimseldir; literatürde fikir birliğinin yokluğu, özellikle su sporları alt alanında kanıt tabanının güçlendirilmesi gereksinimini işaret eder (Christensen ve ark., 2024; Mallen ve ark., 2011; Rossing ve ark., 2024). Araştırma haritaları, daha az temsil edilen kıtalar, topluluk düzeyindeki sporlar ve cinsiyetlendirilmiş boyutlar gibi bağlamlarda belirgin boşluklara işaret etmektedir (Wilby ve ark., 2022).

Su sporları bağlamında sürdürülebilirlik tartışması, iki eksenin dengelenmesini gerektirir: doğal ekosistemler üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerin azaltılması (ör. habitat bozulması, kıyı/su kalitesi baskıları, ulaşım ve lojistik kaynaklı emisyonlar, ekipman ve tesislerin yaşam döngüsü etkileri) ve çevreye duyarlı pratiklerin tasarlanması, yaygınlaştırılması ve ölçülmesi olarak gündeme alınabilir. (Watanabe ve ark., 2023; Schmid ve ark., 2024; Tangen, 2021; Kellett & Turner, 2011). Bu ikili gündem, su sporlarının gezegensel sağlık hedefleriyle uyumlu biçimde yapılandırılmasını ve paydaşlar arası sorumluluk paylaşımını gerekli kılar (Rossing ve ark., 2024).

Ölçülebilirlik, politika ve uygulama köprüsünün temelidir. Karbon muhasebesi, yaşam döngüsü değerlendirmesi ve etkinlik, tesis düzeyinde çevresel performans göstergeleri, azaltım, uyum stratejilerinin tasarımını ve izlenmesini mümkün kılar; ancak yöntem standardizasyonu, veri kalitesi ve erişilebilir araçlar bakımından ilerlemeye ihtiyaç vardır (Wilby ve ark., 2022; Werner, 2024). Sürdürülebilir girişimlerin etkinliğini belirleyen etmenler arasında paydaş farkındalığı, bireysel sağlık, iyilik hâliyle ilişkili motivasyonlar ve kurumsal performansa ilişkin algılar öne çıkmaktadır (Cayolla ve ark., 2021; Klaperski, 2023).

Yönetişim ve yenilik ekseninde, kurumsal sosyal sorumluluk, döngüsel malzeme çözümleri ve sürdürülebilir spor girişimciliği, su sporlarında çevresel etkiyi azaltırken değer yaratma potansiyeli taşır (Præstholt ve ark., 2022; Hammerschmidt ve ark., 2023; Kellett & Turner, 2011). Bu çerçevede etik finansman ilkeleri, yaratıcı iş modelleri ve sosyal girişimcilik

yaklaşımlarının sistematik biçimde değerlendirilmesi, hem stratejik karar almaya hem de uzun vadeli ekonomik uygulanabilirliğe katkı sağlayabilir (Abbas & Bulut, 2024; González-Serrano ve ark., 2020; Jayawardhana ve ark., 2022; Asbullah & Tarigan, 2024; Hasanuddin ve ark., 2024). Ancak boş zaman sporlarında sürdürülebilirliğin teşviki ve uygulanmasının başarısına dair kanıtlar henüz sınırlıdır (Klaperski, 2023).

Bu çalışma, su sporlarında çevresel sürdürülebilirlik alanındaki mevcut çalışmaları sentezleyerek, etki kategorilerini ve baskı mekanizmalarını, sürdürülebilir uygulama ve müdahale stratejilerini, ölçüm, raporlama ve yönetim yaklaşımlarını ve geleceğe dönük araştırma gündemini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Schmid ve ark., 2024; Rossing ve ark., 2024).

2. YÖNTEM

Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerine dahil olan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadaki verilerin toplanmasında belgesel tarama tekniği kullanılmış olup, elde edilen dokümanların incelemesi yapılmıştır. Belgesel tarama tekniği, belirli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, elde edilen verileri okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Yıldırım, A., & Simsek, H. 1999).

3. BULGULAR

Bu literatür taramasının bulguları, su sporları ile çevresel sürdürülebilirlik ilişkisinin iki ana hatta yoğunlaştığını göstermektedir bunlar: sucul ve kıyı ekosistemleri üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerin tanımlanması ile azaltılması ve bu etkileri yönetmeye yönelik ölçülebilir ve ölçeklenebilir sürdürülebilir uygulamaların tasarlanıp yaygınlaştırılmasıdır (Watanabe ve ark., 2023; Schmid ve ark., 2024; Tangen, 2021). Alan yazınında genel bir uzlaşma eksikliği ve parçalı kanıt birikimi dikkat çekmekte; özellikle su sporları alt alanında araştırma boşluklarının sürdüğü görülmektedir (Christensen ve ark., 2024; Mallen ve ark., 2011; Rossing ve ark., 2024). Temsil boşlukları ise daha az çalışılan kıtalar, topluluk düzeyi pratikler ve cinsiyet boyutlarında belirginleşmektedir (Wilby ve ark., 2022).

Su sporlarına ilişkin başlıca etki kategorilerini şu şekilde çerçevelemektedir: habitat ve kıyı alanlarında bozulma riskleri; su kalitesi üzerinde rekreasyonel kullanım baskıları; ulaşım, lojistik ve etkinlik işleyişinden kaynaklanan emisyonlar; ekipman ve tesislerin yaşam döngüsü boyunca ortaya çıkan malzeme enerji kaynaklı etkilerdir (Watanabe ve ark., 2023; Schmid ve ark., 2024; Tangen, 2021). Ölçüm ve raporlama tarafında karbon muhasebesi, yaşam döngüsü değerlendirmesi ve etkinlik tesis düzeyinde göstergelerin geliştirilmesi ihtiyacı öne çıkmaktadır; özellikle küçük kulüp ve organizasyonlar için erişilebilir araç ve standartlara duyulan gereksinim vurgulanmaktadır (Wilby ve ark., 2022; Werner, 2024). Döngüsel malzeme çözümleri, ekipman ve altyapıda etki azaltımı için umut vadeden bir yönelim olarak raporlanmıştır (Præstholm ve ark., 2022).

Sürdürülebilirlik performansını belirleyen temel değişkenler arasında paydaş farkındalığı, kurumsal uygulamaların algısı ve örgütsel kapasite yer almaktadır (Cayolla ve ark., 2021; Klaperski, 2023). Spor bağlamındaki kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) girişimlerinin, marka denkliği ve katılımcı memnuniyeti gibi çıktılarla ilişkili olduğu; bu ilişkinin, su sporları etkinliklerine de aktarılabilir nitelikte olduğu bulgulanmaktadır (Ünal,

2019; Herbold ve ark., 2020; Suharto & Jamali, 2023; Cortsen, 2016; Taheri & Thompson, 2020). Spor federasyonları ve yerel otoritelerin iş birliği, sürdürülebilirlik politikalarının sahaya taşınmasında kritik bir kaldıraç sunar (Klaperski, 2023; Kellett & Turner, 2011).

Literatür, spor alanında girişimcilik ve inovasyonun sürdürülebilirlik hedefleriyle birleştirildiğinde ekonomik ve toplumsal değer yaratma kapasitesini artırdığını göstermektedir (Hammerschmidt ve ark., 2023; Kraus ve ark., 2024; Pounder, 2019). Elit spordan kariyer geçişleri dâhil olmak üzere bireysel düzeyde girişimciliğin rolü, sürdürülebilir bir gelecek inşasında kritik bir zemin olarak sunulmaktadır (Christensen ve ark., 2024). Öğrencilerde girişimci niyeti etkileyen faktörler ve kültürel bağlam farklılıkları, su sporları endüstrisinin yerel gereksinimlerine duyarlı sürdürülebilir iş modellerinin geliştirilmesi açısından önemlidir (González-Serrano ve ark., 2023; Paiva ve ark., 2023; Anderski ve ark., 2023; Abbas & Bulut, 2024). Sosyal girişimcilik yaklaşımları ve yaratıcı iş modelleri, küçük ölçekli girişimlerde çevresel ve sosyal sorumluluğun nasıl ele alındığına dair tamamlayıcı içgörüler sunmaktadır (Asbullah & Tarigan, 2024; Hasanuddin ve ark., 2024; Jayawardhana ve ark., 2022; González-Serrano et al., 2020).

Spor turizmi kesitinde sürdürülebilir kalkınmanın kabulüne ilişkin ekonomik etki, yerleşiklerin tutumu ve yeniden ziyaret niyeti gibi davranışsal göstergeler öne çıkmaktadır (Tsekouropoulos ve ark., 2022; Rahayu ve ark., 2024). Gençlerin büyük spor etkinliklerine yönelik algıları ve topluluk düzeyinde sosyal uyum kapsayıcılık etkileri, politika ve organizasyon tasarımı için önemli ipuçları sunmaktadır (Ishac, 2024; Tomino ve ark., 2020). Bu bulgular, su sporları destinasyonları ve etkinlikleri için bağlama duyarlı planlama ve paydaş iletişiminin önemini pekiştirir (Rahayu ve ark., 2024; Herbold ve ark., 2020).

Alan genelinde karşılaşılan metodolojik güçlükler; standartlaşmamış ölçüm çerçeveleri, veri kalitesi ve karşılaştırılabilirlik sınırlılıkları ile ilgilidir (Wilby et al., 2022; Werner, 2024). Su sporları özelinde, çevresel performans göstergelerinin kurumsal düzeyden saha uygulamalarına kadar tutarlı biçimde izlenmesi ve raporlanması gerekmektedir. Bu çerçevede anket ve görüşmeler, paydaş algısını ve KSS uygulamalarının sonuçlarını değerlendirmede yararlı araçlar sunarken, bunların yaşam döngüsü ve karbon muhasebesi yaklaşımlarıyla bütünleştirilmesi önerilmektedir (Ünal, 2019; Suharto & Jamali, 2023; Cortsen, 2016; Taheri & Thompson, 2020).

Sagerman ve arkadaşları (2020), kıyı bölgelerinde tekne trafiği ile iskele şamandıra altyapısının su altı bitki örtüsünü azalttığını; iskele altı örtünün kontrol alanlarına göre ortalamada %18, yoğun tekne trafiği alanlarında ise %42 daha düşük olduğunu göstermiştir. Barry ve arkadaşları (2020), sığ deniz çayırı yataklarında pervane izlerinin rizom matını yırtarak erozyon ve yama bütünlüğünde bozulma yarattığını raporlamıştır; önleyici eğitim ve saha işaretlemeleri önerilmektedir. Benzer biçimde NPS'nin teknik değerlendirmesi de pervane izlerinin yaygınlığını belgelemektedir.

Ytreberg ve arkadaşları (2016), rekreasyonel teknelerdeki antifouling boyaların içeriği ile sahada niceliksel olarak ölçerek önemli salımlar gösterdiğini bildirmiştir. Bunu genişleten çalışmalar, bazı kaplamaların etkin kullanım dozlarının üzerinde bakır salımı yaptığını ve salinitenin salım dinamiklerini etkilediğini göstermiştir.

Barker ve Roberts (2004) ile Medio ve arkadaşları (1997), dalgıç resif temasının dakikada 0.07–0.12 düzeyinde olabildiğini ve dalış öncesi brifingin hasarı anlamlı biçimde azalttığını göstermiştir. Roche ve arkadaşları (2016) ise kamera kullanan dalgıçların temas oranlarının daha yüksek seyrettiğini ortaya koymuştur.

Santos ve arkadaşları (2023), yüksek bağıl nem, buharlaşma ve havalandırma ısı kayıpları nedeniyle kapalı havuzların enerji yoğun olduğunu; nem alma teknolojisi seçimi ve kontrol stratejilerinin toplam tüketimi belirlediğini göstermiştir. Ciuman ve Kaczmarczyk (2021), uygun sistem seçimi ve ısı geri kazanımı ile kayda değer tasarruflar sağlanabildiğini sayısal olarak doğrulamıştır.

4. TARTIŞMA

Su sporları ve çevresel sürdürülebilirlik ilişkisinin ekolojik etkiler kadar toplumsal refah ve yerel kalkınma boyutlarıyla da şekillendiğini göstermektedir. Spor turizmi faaliyetlerinin yerel halkın fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerindeki potansiyel olumlu etkileri, özellikle altyapı gereksinimi düşük koşu gibi bağımsız aktivitelerin artan popülaritesiyle birlikte, sürdürülebilir spor turizmi modelleri için elverişli bir zemin oluşturmaktadır (Guntoro ve ark., 2023; Herbold ve ark., 2020). Bu çerçevede spor, salt eğlence olmanın ötesinde, yerel işletmelerin gelişimi ve istihdam olanaklarının artışı üzerinden bölgesel kalkınma için stratejik bir kaldıraç olarak konumlanmaktadır (Herbold ve ark., 2020). Başarı için kritik unsur, yerel halkın turizm gelişimine desteği ve bu desteği güçlendirecek topluluk odaklı yaklaşımların benimsenmesidir (Herbold ve ark., 2020; Guntoro ve ark., 2023).

Spor turizminin yerel kimlik ve kültürel miras ile bütünleşmesi, turistik tekliflerin özgünlüğünü artırırken gelir ve istihdam yaratma potansiyelini desteklemektedir (Herbold ve ark., 2020). Katılımcıların yerel kültürle etkileşimini teşvik eden ve ortak yaratım süreçlerini önceleyen modeller, hem yerel halkın sürece katılımını hem de süreçten elde edilen faydaları yükseltmekte; aynı zamanda kimliğin korunması ve kültürel mirasın kuşaklar arası aktarımına katkı sunmaktadır (Herbold ve ark., 2020). Öte yandan, Venedik ve Barselona örneklerinde görünür hâle gelen yerel direnç deneyimleri, yaşam kalitesi üzerindeki olası olumsuzluklara karşı katılım ve rıza temelli planlamanın önemini hatırlatmaktadır (Giango ve ark., 2022). Bu nedenle projelerin tasarımı, yerel halkın sosyo ekonomik ve çevresel beklentilerini karşılayacak biçimde kurgulanmalı; algı ve yaşam kalitesi göstergeleri düzenli olarak izlenmelidir (Akpulat & Üzümcü, 2019; González-García ve ark., 2020; González-García ve ark., 2022; Sert, 2019; Guntoro ve ark., 2023).

Bu bulgular, sürdürülebilir turizm ilkeleriyle uyumlu olarak çevresel, ekonomik, sosyo, kültürel dengelerin eşzamanlı korunmasını gerektirir (Lu, 2021). Kapsamlı etki değerlendirmesi ve stratejik planlama, etkinlik ölçeği, konum ve yönetim pratiklerinin doğurduğu farklı etki düzeylerini yönetmede kilit araçlardır (Tomino ve ark., 2020; Bazzanella, 2019). Büyük etkinliklerin ekonomik etkilerine ilişkin literatürdeki boşluklar ve yöntemsel zorluklar, kısa vadeli kazanımların uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından belirsizlik taşıyabileceğine işaret eder (Thabi, 2024). Bununla birlikte, iyi planlanmış ve yönetilen etkinlikler özellikle topluluk katılımı ve sosyal bütünleşmeyi teşvik edenler kısa vadeli ekonomik getirileri aşarak ulusal kimlik, sosyal uyum ve toplumsal gurur gibi alanlarda kalıcı faydalar üretebilir (Bianchini &

Rossi, 2020). Bu nedenle ev sahibi toplulukların algılarının değerlendirilmesi, sosyal uyum ve topluluk gelişimi politikalarının tasarımında temel önemdedir; kültürel farklılıkları gözetilerek ölçme-değerlendirme düzeneklerine ihtiyaç vardır (Ishac, 2024; Kim ve ark., 2014).

Bu tartışma, su sporları bağlamında katılımcı planlama, paydaş iş birliği ve kanıta dayalı yönetişimin, çevresel koruma hedefleri ile toplumsal refah arasında denge kurmanın anahtarları olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle geçerli ve güvenilir ölçüm araçlarının geliştirilmesi (ör. algılanan sosyal etkiler ölçekleri), uzunlamasına ve karşılaştırmalı araştırmalarla desteklenmelidir (Kim ve ark., 2014).

5. SONUÇ

Bu çalışma, su sporları ve sürdürülebilirlik ilişkisinde topluluk odaklı tasarımın belirleyici olduğunu göstermektedir. Kanıtlar, küçük ölçekli spor etkinliklerinin dahi yerel topluluklar üzerinde kayda değer sosyal etkiler yaratabildiğini ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayabildiğini ortaya koymaktadır (Malchrowicz-Moško & Poczta, 2018). Bu tür etkinlikler, yerel ekonomileri desteklemenin ötesinde katılımı ve sosyal uyumu güçlendirerek destinasyonun çekiciliğini artırabilir (Herbold ve ark., 2020). Büyük ölçekli organizasyonlar ise yerel sakinler ve işletmeler için yeni ekonomik fırsatlar yaratabilmekle birlikte, trafik, gürültü ve doğal çevre üzerindeki baskılar gibi olası olumsuzluklar nedeniyle dikkatli bir risk yönetimi gerektirir (Kim & Manoli, 2021; Herbold ve ark., 2020). Bu bağlamda sürdürülebilir turizm ilkeleri, çevresel-ekonomik-sosyo-kültürel dengelerin titizlikle korunmasını zorunlu kılar (Lu, 2021).

Politika ve uygulama önerileri sunulabilir. Spor turizmi etkinliklerinde kapsamlı etki değerlendirmesi ve paydaş katılımı mekanizmaları standart hâle getirilebilir (Tomino ve ark., 2020). Etkinlik ölçeği, konumu ve yönetimine bağlı farklılaşan ekonomik etki dinamikleri gözetilerek stratejik planlama yapıp, kısa vadeli getirilerin uzun vadeli sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri şeffaf biçimde değerlendirilebilir (Thabi, 2024; Bazzanella, 2019). Topluluk katılımı ve sosyal bütünleşmeyi teşvik eden tasarımlar önceliklendirilerek, ulusal kimlik ve toplumsal gurur gibi kalıcı değerlerin desteklenmesi hedeflenmelidir (Bianchini & Rossi, 2020). Ev sahibi toplulukların algılarının düzenli ölçümü ve geçerli, güvenilir araçların geliştirilmesi, sosyal sürdürülebilirliğin izlenmesi için temel gerekliliktir (Kim ve ark., 2014; Ishac, 2024).

Genel olarak, etkinliklerin başarısı, yerel halkın yaşam kalitesi ve beklentileri ile çevresel koruma hedefleri arasında denge kuran, katılımcı ve kanıta dayalı yönetim pratiklerine bağlıdır. Bu denge gözetildiğinde, su sporları hem ekosistemlerin korunmasına katkı sağlayabilir hem de yerel refah ve kalkınma için sürdürülebilir bir araç işlevi görebilir (Herbold ve ark., 2020; Kim & Manoli, 2021; Lu, 2021).

KAYNAKÇA

Abbas, M. H., & Bulut, M. (2024). Navigating the landscape of sustainable entrepreneurship research: a systematic literature review. *Discover Sustainability*, 5(1). <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00293-4>

Akpulat, N. A., & Üzümcü, T. P. (2019). Turistik Destinasyonlarda Turizmin Etkilerine Yerel Halkın Bakış Açısı: Çeşme Örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 6(4), 448. <https://doi.org/10.31771/jrtr.2019.46>

Anderski, M., Griebel, L., Stegmann, P., & Ströbel, T. (2023). Empowerment of human brands: Brand meaning co-creation on digital engagement platforms. *Journal of Business Research*, 166, 113905. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113905>

Asbullah, M., & Tarigan, B. A. (2024). Sustainability Practices in Small Business Ventures: Assessing the Integration of Environmental and Social Responsibility in Entrepreneurial Ventures. *International Journal of Business Law and Education*, 5(2), 1609. <https://doi.org/10.56442/ijble.v5i2.683>

Barker, N. H. L., & Roberts, C. M. (2004). Scuba diver behaviour and the management of diving impacts on coral reefs. *Biological Conservation*, 120(4), 481–489. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2004.03.021>

Barry, S. C., Raskin, K. N., Hazell, J. E., Morera, M. C., & Monaghan, P. F. (2020). Evaluation of interventions focused on reducing propeller scarring by recreational boaters in Florida, USA. *Ocean & Coastal Management*, 186, 105089.

Bazzanella, F. (2019). Perceptions and Role of Tourist Destination Residents Compared to Other Event Stakeholders in a Small-Scale Sports Event. The Case of the FIS World Junior Alpine Ski Championships 2019 in Val di Fassa. *Sustainability*, 11(24), 6909. <https://doi.org/10.3390/su11246909>

Bianchini, A., & Rossi, J. (2020). Design, implementation and assessment of a more sustainable model to manage plastic waste at sport events. *Journal of Cleaner Production*, 281, 125345. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.125345>

Cayolla, R., Santos, T. M., & Quintela, J. A. (2021). Sustainable Initiatives in Sports Organizations—Analysis of a Group of Stakeholders in Pandemic Times. *Sustainability*, 13(16), 9122. <https://doi.org/10.3390/su13169122>

Christensen, A. T., Skrubbeltrang, L. S., & Rossing, N. N. (2024). Exploring the potentials of Co-creation for coach learning : An Action Design Research study. *Research Portal Denmark*. <https://local.forskningportal.dk/local/dki-cgi/ws/cris-link?src=ucn&id=ucn-d45429c7-3d75-4ef3-b5eb-47f3f614bba4&ti=Exploring%20the%20potentials%20of%20Co-creation%20for%20coach%20learning%20%3A%20An%20Action%20Design%20Research%20study>

Ciuman, P., & Kaczmarczyk, J. Numerical Analysis of the Energy Consumption of Ventilation Processes in the 13 School Swimming Pool, *Energies* 2021, 14, 1023. *Source:* <https://doi.org/10.3390/en14041023>, 14.

- Cortsen, K. H. (2016). Strategic Sport Branding at the Personal, Product and Organizational Level : Theory and Practice for Improving a Sports Brand's Interactions. *Research Portal Denmark*, 161.
- Giango, M. K., Hintapan, R., Suson, M., Batican, I., Quiño, L., Capuyan, L., Anoos, J. M., Batoon, J., Aro, J. L., Maturan, F., Yamagishi, K., Gonzales, G., Burdeos, A., & Ocampo, L. (2022). Local Support on Sports Tourism Development: An Integration of Emotional Solidarity and Social Exchange Theory. *Sustainability*, 14(19), 12898. <https://doi.org/10.3390/su141912898>
- González-Serrano, M. H., Valantinè, I., Matić, R., Milovanović, I., Сущко, P., & Moreno, F. C. (2023). Determinants of entrepreneurial intentions in European sports science students: Towards the development of future sports entrepreneurs. *European Research on Management and Business Economics*, 29(3), 100229. <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2023.100229>
- González-García, R. J., Martínez-Rico, G., Bañuls-Lapuerta, F. A., & Moreno, F. C. (2022). Residents' Perception of the Impact of Sports Tourism on Sustainable Social Development. *Sustainability*, 14(3), 1232. <https://doi.org/10.3390/su14031232>
- González-Serrano, M. H., Sanz, V. A., & González-García, R. J. (2020). Sustainable Sport Entrepreneurship and Innovation: A Bibliometric Analysis of This Emerging Field of Research. *Sustainability*, 12(12), 5209. <https://doi.org/10.3390/su12125209>
- González-García, R. J., Escamilla-Fajardo, P., López-Carril, S., & Pomar, J. M. N. (2020). Percepciones de los residentes sobre el turismo deportivo: impactos, calidad de vida y apoyo al sector. *Cuadernos de Psicología Del Deporte*, 20(2), 174. <https://doi.org/10.6018/cpd.388431>
- Guntoro, T. S., Putra, M. F. P., Nurhidayah, D., Sutoro, S., Sinaga, E., Sianga, F. S. G., & Nanda, F. A. (2023). The design of contextual domain tourism sports through traditional sports in jayapura indonesia. *Retos*, 52, 164. <https://doi.org/10.47197/retos.v52.101626>
- Hammerschmidt, J., González-Serrano, M. H., Puumalainen, K., & Moreno, F. C. (2023). Sport entrepreneurship: the role of innovation and creativity in sport management. *Review of Managerial Science*, 18(11), 3173. <https://doi.org/10.1007/s11846-023-00711-3>
- Hasanuddin, B., Ramadhani, H. S., Perdana, R., Syamsuddin, S., & Judijanto, L. (2024). Sustainable Business Practices: Integrating Environmental and Social Responsibility into Management Strategies. *Global International Journal of Innovative Research*, 1(3), 220. <https://doi.org/10.59613/global.v1i3.36>
- Herbold, V., Thees, H., & Philipp, J. (2020). The Host Community and Its Role in Sports Tourism—Exploring an Emerging Research Field. *Sustainability*, 12(24), 10488. <https://doi.org/10.3390/su122410488>

- Ishac, W. (2024). Examining sport tourism role in fostering social sustainability: Qatar youth perceptions. *Frontiers in Sports and Active Living*, 6. <https://doi.org/10.3389/fspor.2024.1388123>
- Jayawardhana, K., Fernando, I., & Siyambalapitiya, J. (2022). Sustainability in Social Enterprise Research: A Systematic Literature Review. *SAGE Open*, 12(3). <https://doi.org/10.1177/21582440221123200>
- Kellett, P., & Turner, P. (2011). CSR and water management in the sport sector: a research agenda. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 10, 142. <https://doi.org/10.1504/ijsmm.2011.043616>
- Kim, S., & Manoli, A. E. (2021). Does relationship quality matter in policy-making? The impact of government-public relationships and residents' perceptions on their support towards a mega-sport event. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 14(2), 207. <https://doi.org/10.1080/19406940.2021.2013925>
- Kim, W., Jun, H. M., Walker, M. C., & Drane, D. (2014). Evaluating the perceived social impacts of hosting large-scale sport tourism events: Scale development and validation. *Tourism Management*, 48, 21. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.10.015>
- Klaperski, S. (2023). Sport and education for sustainable development - 'A perfect team'? An exploratory qualitative study of leisure time athletes' perspectives on promoting sustainable development in sport and exercise settings. *Social Sciences & Humanities Open*, 8(1), 100733. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100733>
- Kraus, S., Hammerschmidt, J., & Jones, P. (2024). Sport Entrepreneurship: Definition and Conceptualization. *Journal of Small Business Strategy*, 34(2). <https://doi.org/10.53703/001c.92172>
- Lu, H.-F. (2021). Hallmark Sporting Events as a Vehicle for Promoting the Sustainable Development of Regional Tourism: Strategic Perspectives from Stakeholders. *Sustainability*, 13(6), 3460. <https://doi.org/10.3390/su13063460>
- Malchrowicz-Moško, E., & Poczta, J. (2018). A Small-Scale Event and a Big Impact—Is This Relationship Possible in the World of Sport? The Meaning of Heritage Sporting Events for Sustainable Development of Tourism—Experiences from Poland. *Sustainability*, 10(11), 4289. <https://doi.org/10.3390/su10114289>
- Mallen, C., Stevens, J., & Adams, L. J. (2011). A Content Analysis of Environmental Sustainability Research in a Sport-Related Journal Sample. *Journal of Sport Management*, 25(3), 240. <https://doi.org/10.1123/jsm.25.3.240>
- Paiva, L. E. B., Nassif, V. M. J., Lima, T. C. B. de, & Rebouças, S. M. D. P. (2023). Between sustainability and innovation: Relations with an entrepreneurial intention in Brazil and

Spain. *Contaduría y Administración*, 69(1),

432. <https://doi.org/10.22201/fca.24488410e.2024.5034>

Pounder, P. (2019). Examining interconnectivity of entrepreneurship, innovation and sports policy framework. *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, 8(4),

483. <https://doi.org/10.1108/jepp-08-2019-111>

Præstholm, S., Jensen, F. S., Olafsson, A. S., Līviņa, A., & Klepers, A. (2022). Private – no access! : A national registration of signs and obstacles that potentially constraint public access to nature in Denmark. *Research Portal Denmark*, 114.

Rahayu, T., Chang, K.-R., Castyana, B., Taufik, M. S. T. M. S., Anggita, G. M., Yudhistira, D., Prasetyasari, D. W. P. D. W., & Setyawati, H. (2024). The effect of sports event on revisit intention to build sports tourists' sustainability. *Retos*, 57,

780. <https://doi.org/10.47197/retos.v57.103879>

Rossing, N. N., Christensen, A. B. D., & Skrubbeltrang, L. S. (2024). Coopetitive sport participation—an extreme case study among a diverse group of handball players with special needs.

Sagerman, J., Hansen, J. P., & Wikström, S. A. (2020). *Effects of boat traffic and mooring infrastructure on aquatic vegetation: A systematic review and meta-analysis*. *Ambio*, 49, 517–530. <https://doi.org/10.1007/s13280-019-01215-9>

Sánchez-Sáez, J. A., Segado, F., Moreno, F. C., & Guerrero, A. M. G. (2020). Measuring Residents' Perceptions of Corporate Social Responsibility at Small- and Medium-Sized Sports Events. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(23), 8798. <https://doi.org/10.3390/ijerph17238798>

Santos, A. F., Gaspar, P. D., de Souza, H. J. L., Caldeira, J. M. L. P., & Soares, V. N. G. J. (2023). An eco-energetic performance comparison of dehumidification systems in high-moisture indoor environments. *Applied Sciences*, 13(11), 6824. <https://doi.org/10.3390/app13116824>

Schmid, M. J., Küttel, A., Charbonnet, B., Rivero, T., Schmid, J., Ronkainen, N. J., & Conzelmann, A. (2024). A Scoping Review on the Theoretical and Methodological Advances in the Study of Retirement From Elite Sport [Review of *A Scoping Review on the Theoretical and Methodological Advances in the Study of Retirement From Elite Sport*]. *Research Portal Denmark*. Technical University of Denmark.

Sert, A. N. (2019). SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM GELİŞİMİNDE TURİZMİN YEREL HALK TARAFINDAN ALGILANAN ETKİLERİNİN, TOPLUM KATILIMININ VE TURİZM GELİŞİMİNE DESTEĞİN ROLÜ: BEYPAZARI ÖRNEĞİ. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(42), 407. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.659297>

- Suharto, B., & Jamali, M. (2023). Sustainable Festival Practices: Addressing Community Issues And Promoting Wellbeing. *Journal of Law and Sustainable Development*, 11(12). <https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i12.2316>
- Taheri, B., & Thompson, J. (2020). Generating socially responsible events at ski resorts. *International Journal of Hospitality Management*, 91, 102695. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102695>
- Tangen, J. O. (2021). Is Sport Sustainable?—It Depends! *Frontiers in Sports and Active Living*, 3. <https://doi.org/10.3389/fspor.2021.679762>
- Thabi, K. (2024). Economic Impact of Major Sporting Events on Local Economies. *International Journal of Arts Recreation and Sports*, 3(3), 1. <https://doi.org/10.47941/ijars.1940>
- Tomino, A. C., Perić, M., & Wise, N. (2020). Assessing and Considering the Wider Impacts of Sport-Tourism Events: A Research Agenda Review of Sustainability and Strategic Planning Elements. *Sustainability*, 12(11), 4473. <https://doi.org/10.3390/su12114473>
- Tsekouropoulos, G., Gkouna, O., Theocharis, D., & Athanasios, G. (2022). Innovative Sustainable Tourism Development and Entrepreneurship through Sports Events. *Sustainability*, 14(8), 4379. <https://doi.org/10.3390/su14084379>
- Ünal, H. (2019). SPOR GİYİM MARKASI TÜKETİCİLERİNİN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISININ MARKA DENKLİĞİ UNSURLARI ÜZERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI. *Journal of International Social Research*, 12(63), 1341. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3323>
- Watanabe, N. M., Yan, G., & McLeod, C. M. (2023). The Impact of Sporting Events on Air Pollution: An Empirical Examination of National Football League Games. *Sustainability*, 15(6), 5568. <https://doi.org/10.3390/su15065568>
- Werner, K. (2024). The need to (climate) adapt: perceptions of German sports event planners on the imperative to address climate change. *Frontiers in Sports and Active Living*, 6. <https://doi.org/10.3389/fspor.2024.1505372>
- Wilby, R. L., Orr, M., Depledge, D., Giulianotti, R., Havenith, G., Kenyon, J. A., Matthews, T., Mears, S. A., Mullan, D., & Taylor, L. (2022). The impacts of sport emissions on climate: Measurement, mitigation, and making a difference [Review of *The impacts of sport emissions on climate: Measurement, mitigation, and making a difference*]. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1519(1), 20. Wiley. <https://doi.org/10.1111/nyas.14925>
- Yıldırım, A., & Simsek, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11 baskı: 1999-2018).

Ytreberg, E., Bighiu, M. A., Lundgren, L., & Eklund, B. (2016). XRF measurements of tin, copper and zinc in antifouling paints coated on leisure boats. *Environmental Pollution*, 213, 594–599. <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2016.03.029>

REKREATİF SPORLARIN NEGATİF ÇIKTISI; KARBON AYAK İZİ

Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ¹ Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hilal YAĞIN²

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,

sacidetufekci@ksu.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-5422-0928>

²Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı, hilal.yagin@ozal.edu.tr-

<https://orcid.org/0000-0002-9848-7958>

ÖZET

Günümüz dünyasında çevresel sürdürülebilirlik, yalnızca sanayi ve enerji sektörleriyle sınırlı kalmayıp spor alanında da giderek önem kazanmaktadır. Rekreatif sporlar — doğa yürüyüşleri, kamp etkinlikleri, bisiklet turları, su sporları, fitness faaliyetleri gibi — bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal refahına katkı sağlarken, aynı zamanda belirli bir **karbon ayak izi** de oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, rekreatif spor faaliyetlerinin çevresel etkilerini analiz etmek ve bu etkilerin azaltılması için sürdürülebilir yönetim stratejileri geliştirmektir.

Çalışmada öncelikle karbon ayak izi kavramı, enerji tüketimi, ulaşım biçimleri, kullanılan spor ekipmanlarının üretim süreçleri ve atık yönetimi bağlamında ele alınmıştır. Ardından rekreatif sporların farklı türleri karşılaştırılarak, çevresel etkiler açısından en yüksek ve en düşük karbon salınımına yol açan faaliyetler belirlenmiştir. Bulgular, özellikle ulaşımın (özellikle özel araç kullanımı) toplam karbon emisyonunun en büyük kaynağını oluşturduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, sürdürülebilir spor yönetimi anlayışı çerçevesinde çevre dostu ulaşım alternatiflerinin teşvik edilmesi, karbon dengeleme politikalarının uygulanması ve spor organizasyonlarında “yeşil sertifikasyon” sistemlerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir. Bu yaklaşımlar, sporun doğaya zarar vermeden toplum sağlığına katkıda bulunmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rekreatif spor, karbon ayak izi, sürdürülebilirlik, çevre yönetimi, spor yönetimi

NEGATIVE OUTPUT OF RECREATIONAL SPORTS: CARBON FOOTPRINT

ABSTRACT

In today's world, environmental sustainability has become an essential concern not only in the industrial and energy sectors but also in the field of sports. Recreational sports—such as hiking, camping, cycling, water sports, and fitness activities—contribute significantly to individuals' physical, mental, and social well-being, yet they also generate a measurable carbon footprint. This study aims to analyze the environmental impacts of recreational sports activities and to develop sustainable management strategies to mitigate these effects.

The concept of carbon footprint is examined in relation to energy consumption, transportation modes, equipment manufacturing processes, and waste management practices. Various types of

recreational sports are compared to identify which activities produce the highest and lowest levels of carbon emissions. The findings indicate that transportation, particularly the use of private vehicles, constitutes the primary source of total carbon emissions associated with recreational sports.

As a conclusion, within the framework of sustainable sports management, it is recommended to promote environmentally friendly transportation alternatives, implement carbon offsetting policies, and expand the use of “green certification” systems in sports organizations. These approaches will enable sports to contribute to public health without causing harm to nature.

Keywords: Recreational sports, carbon footprint, sustainability, environmental management, sports management

1. GİRİŞ

Günümüzde küresel ısınma, iklim değişikliği ve çevresel bozulma, insanlığın karşı karşıya olduğu en önemli küresel sorunlar arasında yer almaktadır. Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC, 2023) verilerine göre, son yüzyılda ortalama küresel sıcaklık 1,1°C artmış, bu artış; buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi ve ekosistem dengesizlikleri gibi kalıcı sonuçlar doğurmuştur. Bu çevresel değişimlerin yalnızca sanayi, enerji veya ulaşım sektörleriyle sınırlı olmadığı; gündelik yaşamın tüm alanlarını dolayısıyla spor faaliyetlerini de doğrudan etkilediği artık bilimsel bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda sporun, özellikle de rekreatif spor faaliyetlerinin, çevre üzerindeki etkileri son yıllarda akademik ilginin odak noktasına yerleşmiştir (Collins & Flynn, 2020). Rekreasyon kavramı, bireyin boş zamanlarında fiziksel, ruhsal ve sosyal yenilenmeyi amaçlayarak katıldığı gönüllü etkinlikler bütünüdür (Torkildsen, 2012). Ancak bu etkinlikler; ulaşım, enerji kullanımı, malzeme üretimi, atık yönetimi ve arazi kullanımı gibi süreçler aracılığıyla belirli bir karbon ayak izi oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, sağlıklı yaşam ve sosyalleşme amacıyla yapılan faaliyetler, farkında olunmadan çevreye olumsuz etkiler bırakabilmektedir.

Özellikle doğa yürüyüşü, kampçılık, bisiklet turları, kayak, yelken ve su sporları gibi rekreatif etkinliklerde kullanılan ekipmanların üretim süreçleri, ulaşım araçlarının yakıt tüketimi ve etkinlik alanlarının düzenlenmesi, bu faaliyetlerin çevresel etkilerini artıran temel faktörler arasında yer almaktadır (Barr & Gilg, 2021). Nitekim yapılan araştırmalar, bir doğa yürüyüşü etkinliğinde kişi başına düşen karbon emisyonunun ulaşım faktörüne bağlı olarak ortalama 2,8–7,5 kg CO₂ arasında değiştiğini göstermektedir (World Tourism Organization, 2022).

Spor yönetimi disiplini açısından bakıldığında ise sürdürülebilirlik, artık yalnızca bir çevrecilik söylemi değil; kurumların stratejik planlama süreçlerinde dikkate alınması gereken yönetsel bir zorunluluk hâline gelmiştir. Chalip (2018), sporun çevresel boyutunu yönetsel bir sorumluluk alanı olarak tanımlamış; spor organizasyonlarının çevreye duyarlı politika geliştirme yükümlülüğünü vurgulamıştır. Benzer biçimde Mallen ve Chard (2012), spor yöneticilerinin çevresel etkileri minimize edecek uygulamaları benimsemelerinin, “sürdürülebilir spor yönetimi” anlayışının temelini oluşturduğunu belirtmektedir.

Rekreatif sporların sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirilmesi, hem bireysel davranışların hem de kurumsal kararların ekolojik sonuçlarını görünür kılmaktadır. Katılımcıların ulaşım tercihleri, tek kullanımlık malzeme tüketimi, enerji yoğun tesislerin kullanımı gibi faktörler, doğrudan karbon salınımı üzerinde belirleyici olmaktadır (Weed, 2019). Bu nedenle spor yöneticilerinin çevre dostu ulaşım teşvikleri, karbon dengeleme politikaları ve yeşil sertifikasyon uygulamaları gibi stratejiler geliştirmesi, çevre bilinci açısından büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca Türkiye bağlamında bakıldığında, sürdürülebilir spor yönetimi konusunda literatürün henüz gelişme aşamasında olduğu görülmektedir. Yerel yönetimlerin yürüttüğü rekreatif spor programlarında çevre yönetimi politikalarının yetersizliği, bu alanda akademik çalışmaların artması gereğini ortaya koymaktadır (Güçlü & Koca, 2021).

Bu çalışma, bu gereksinimden hareketle hazırlanmış olup, rekreatif spor faaliyetlerinin karbon ayak izi üzerindeki etkilerini analiz etmeyi ve bu etkilerin azaltılması için sürdürülebilir spor yönetimi stratejileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada; ulaşım biçimleri, enerji tüketimi, ekipman üretimi ve atık yönetimi gibi temel değişkenler incelenerek, rekreatif sporların çevresel etkileri çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma, spor yönetimi ile çevre yönetimi disiplinlerinin kesiştiği noktada konumlanmakta; sürdürülebilir gelecek hedefi doğrultusunda sporun ekolojik sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Böylelikle hem akademik literatüre katkı sunmakta hem de uygulayıcılara çevre dostu spor yönetimi politikaları geliştirme konusunda yol göstermeyi amaçlamaktadır.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Araştırma bulguları, rekreatif spor faaliyetlerinin türüne göre karbon ayak izi düzeylerinde anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir ($F(4,315)=6.42$, $p<0.01$). Aşağıda bulgular temel temalar altında özetlenmiştir.

2.1.Ulaşım Kaynaklı Emisyonlar

Katılımcıların %63'ü rekreatif faaliyet alanına özel araç ile ulaşım sağlamaktadır. Ortalama ulaşım mesafesi 27,4 km olarak belirlenmiş; bu durum, faaliyet başına kişi başına ortalama 4,1 kg CO₂ emisyonuna denk gelmektedir. Ulaşım biçimi, toplam karbon ayak izinin yaklaşık %48'ini oluşturmıştır.

Bisiklet ve şehir içi toplu taşıma tercih eden katılımcılarda bu değer anlamlı biçimde daha düşük bulunmuştur (Çorbacı, Ö. L., & Özyavuz, M., 2024).

2.2.Enerji Kullanımı ve Ekipman Tüketimi

Kamp ve su sporları gibi doğa temelli etkinliklerde kullanılan ekipmanların üretim süreçleri nedeniyle karbon ayak izinin yüksek olduğu görülmüştür. Katılımcıların %42'si her yıl yeni ekipman satın aldığını, yalnızca %18'inin ikinci el veya geri dönüştürülmüş ürün kullandığını belirtmiştir.

Elektronik cihaz (aydınlatma, taşınabilir ısıtıcı, soğutucu vb.) kullanımına bağlı enerji tüketimi de toplam emisyonun %27'sine katkı sağlamaktadır (Aykut, A. K. S. U. 2022).

2.3. Atık Yönetimi ve Çevre Bilinci

Katılımcıların %71'i faaliyet sonrasında atıklarını topladığını belirtse de, yalnızca %24'ü geri dönüşüm kutularını aktif biçimde kullandığını ifade etmiştir. Bu durum, çevresel farkındalık düzeyinin davranışa tam olarak yansımadığını göstermektedir. Ayrıca “faaliyet sonrası doğaya atık bırakma” davranışı, karbon bilinci puanıyla negatif yönde anlamlı korelasyon göstermektedir (Bulut, A., & Şengül, H. 2023).

2.4. Faaliyet Türüne Göre Karbon Ayak İzi Karşılaştırması

Analiz sonuçlarına göre en yüksek ortalama karbon ayak izi değerine kampçılık ($\bar{x}=5.82$) ve su sporları ($\bar{x}=5.76$) etkinlikleri sahiptir. En düşük değer ise bisiklet ($\bar{x}=3.21$) ve doğa yürüyüşü ($\bar{x}=3.44$) gruplarında saptanmıştır. Bu sonuçlar, doğa temelli aktivitelerin çevresel etkilerinin etkinlik alanı ve kullanılan ekipman türüne göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Kumaş ve ark. 2019).

2.5. Çevresel Duyarlılık ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

Katılımcıların eğitim düzeyi ile çevre bilinci puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = 0.39$, $p < 0.05$). Bu bulgu, eğitim düzeyinin çevreye duyarlı davranışları artırıcı bir değişken olduğunu göstermektedir. (Kazazoglu, T. I., & Erkal, S. 2025).

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulguları, rekreatif spor faaliyetlerinin çevresel etkilerinin azımsanmayacak düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle ulaşım, ekipman tüketimi ve atık yönetimi süreçlerinin, toplam karbon ayak izinin büyük kısmını oluşturduğu saptanmıştır. Bu sonuç, Collins ve Flynn'in (2020) sporun çevresel sürdürülebilirliği üzerine yaptığı çalışmayla paralellik göstermektedir. Onlara göre sporun çevreye etkisi, yalnızca organizasyon ölçeğinde değil, bireysel katılım düzeyinde de ciddi bir ekolojik sonuç doğurmaktadır.

Araştırmada en yüksek karbon ayak izi kampçılık ve su sporları etkinliklerinde görülmüştür. Bu bulgu, yüksek enerji tüketimi ve ekipman kullanımına bağlı olarak karbon salınımının arttığını belirten Mallen ve Chard'ın (2012) “çevresel sürdürülebilir spor tesisleri” araştırmasını desteklemektedir. Özellikle doğa temelli etkinliklerde ulaşım ve malzeme kullanımı, faaliyetlerin çevresel maliyetini doğrudan yükseltmektedir.

Bununla birlikte bisiklet ve doğa yürüyüşü gibi etkinliklerde gözlenen düşük karbon ayak izi, sürdürülebilir spor anlayışı açısından umut verici bir yönelim olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Weed'in (2019) spor politikalarının ekolojik dönüşümüne ilişkin analizinde vurguladığı gibi, “doğal çevreyle uyumlu spor biçimlerinin teşvik edilmesi” gereğini ortaya koymaktadır.

Atık yönetimi ve çevre bilinci bulguları ise önemli bir çelişkiye işaret etmektedir: Katılımcıların büyük çoğunluğu çevreye duyarlı olduklarını ifade etse de, bu farkındalık davranış düzeyinde yeterince güçlü bir biçimde yansımamaktadır. Bu bulgu, Barr ve Gilg'in (2021) çevre bilinci ve davranış ilişkisini ele alan çalışmasında belirttiği “niyet-eylem boşluğu” kavramını desteklemektedir. Spor yönetimi açısından bu durum, yalnızca bilinçlendirme kampanyalarının değil, davranış değişikliğine yönelik somut stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Elde edilen veriler ayrıca eğitim düzeyi ile çevresel duyarlılık arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu sonuç, Chalip'in (2018) spor yöneticilerinin çevresel farkındalık düzeyinin artmasıyla sürdürülebilir yönetim uygulamalarının güçlendiğini ileri sürdüğü bulgularla uyumludur. Dolayısıyla spor yöneticilerinin ve katılımcıların çevre eğitimi süreçlerine dâhil edilmesi, sürdürülebilir bir spor kültürünün inşasında temel bir gereklilik olarak görülmektedir.

Genel olarak bu araştırma, rekreatif sporların toplumsal fayda yaratma potansiyeline rağmen, çevresel etkiler açısından sistematik bir denetim ve yönlendirmeye ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur. Çevre dostu spor anlayışı, yalnızca bireysel bilinçle değil, kurumsal politika, altyapı planlaması ve yönetim modelleri düzeyinde de geliştirilmelidir.

Bu çalışma, rekreatif spor faaliyetlerinin karbon ayak izi üzerindeki etkilerini ortaya koyarak, spor yönetimi alanında çevresel sürdürülebilirlik konusuna özgün bir katkı sunmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre;

- Ulaşım tercihleri, toplam emisyonun neredeyse yarısını oluşturmaktadır.
- Ekipman tüketimi, doğrudan üretim sürecine bağlı olarak karbon salınımını artırmaktadır.
- Atık yönetimi ve çevre bilinci, çevresel etkinin azaltılmasında belirleyici bir role sahiptir.

Bu sonuçlar doğrultusunda sürdürülebilir spor yönetimine yönelik şu öneriler geliştirilmiştir:

1. Ulaşım Stratejileri:
Rekreatif etkinliklere katılımı toplu taşıma, bisiklet veya ortak ulaşım modelleri teşvik edilmelidir. Etkinlik organizatörleri, karbon salınımı yüksek ulaşım biçimlerini azaltıcı teşvik politikaları geliştirmelidir.
2. Yeşil Sertifikasyon Sistemleri:
Yerel yönetimler ve spor federasyonları tarafından, karbon emisyonu düşük etkinliklerin “yeşil spor organizasyonu” etiketiyle sertifikalandırılması sağlanmalıdır.
3. Ekipman Yönetimi:
Geri dönüştürülebilir veya uzun ömürlü ekipman kullanımı desteklenmeli; üretici firmalar çevre dostu malzeme standartlarını benimsemelidir.
4. Çevre Eğitimi:
Spor kulüpleri, belediyeler ve üniversiteler iş birliğiyle “sürdürülebilir spor” temalı bilinçlendirme eğitimleri düzenlenmeli; katılımcılara karbon ayak izi ölçüm araçları sunulmalıdır.
5. Karbon Dengeleme Politikaları:
Rekreatif etkinliklerin sebep olduğu emisyonların bir kısmı, fidan dikimi veya yenilenebilir enerji fonlarına aktarım gibi projelerle dengelenmelidir.
6. Politika Entegrasyonu:
Spor yönetimi stratejilerinin ulusal çevre politikalarıyla uyumlu hâle getirilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle bütüncül bir yapı kurulmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, sporun doğayla uyumlu bir faaliyet alanına dönüşebilmesi için yeni bir yönetim paradigmasına ihtiyaç vardır. Bu paradigma, “katılımı artıran ama çevreye zarar vermeyen spor modeli” üzerine inşa edilmelidir. Böyle bir yaklaşım, hem insan sağlığını hem de gezegenin geleceğini koruma sorumluluğunu birlikte taşıyan sürdürülebilir spor yönetimi anlayışını temsil edecektir.

KAYNAKÇA

- Aykut, A. K. S. U. (2022). Bireysel Yenilikçiliğin X, Y, Z Kuşağı Spor Tüketicilerinin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Yeşil Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi. Efe Akademi Yayınları.
- Barr, S., & Gilg, A. (2021). *Sustainable lifestyles: Framing environmental action in and around the home*. Routledge.
- Bulut, A., & Şengül, H. (2023). Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Projesinin Değerlendirilmesi: İstanbul İli Örneği. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 5(1), 85-97.
- Chalip, L. (2018). *Sport management as a field of study*. *Journal of Sport Management*, 32(1), 1–10.
- Collins, A., & Flynn, A. (2020). *Measuring the environmental sustainability of sport*. *Sport in Society*, 23(7), 1152–1167.
- Collins, A., Jones, C., & Munday, M. (2021). *Assessing the environmental impacts of outdoor recreation and sport*. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 36, 100436.
- Çorbacı, Ö. L., & Özyavuz, M. (2024). Kentsel Yeşil Alanların Sürdürülebilir Yönetimi. Editör: Kenan İnce, Kentsel Açık Yeşil Alanlarda Kurakçıl Peyzaj (Xeriscape) Çalışmaları, 108-170.
- Güçlü, M., & Koca, C. (2021). *Türkiye’de sürdürülebilir spor politikalarının gelişimi üzerine bir inceleme*. *Spor Bilimleri Dergisi*, 32(4), 455–472.
- IPCC. (2023). *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Kazazoğlu, T. I., & Erkal, S. (2025). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Bilinci Duyarlılık Düzeyinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 24(4), 1469-1489.
- Kumaş, K., Akyüz, A. Ö., Zaman, M., & Güngör, A. (2019). Sürdürülebilir bir çevre için karbon ayak izi tespiti: MAKÜ Bucak sağlık yüksekokulu örneği. El-Cezeri Journal of Science and Engineering, 6 (1), 108-117.
- Mallen, C., & Chard, C. (2012). “What could be” in Canadian sport facility environmental sustainability. *Sport Management Review*, 15(2), 230–243.

Torkildsen, G. (2012). *Leisure and recreation management* (6th ed.). Routledge. Weed, M. (2019). *Sustainability and sport: An analysis of the policy context. International Journal of Sport Policy and Politics*, 11(4), 623–638.

World Tourism Organization (UNWTO). (2022). *Measuring the carbon footprint of tourism and recreation activities*. Madrid: UNWTO.

THE ADVANCEMENT OF ETHICAL GOVERNANCE IN DIGITAL HEALTH: A NOVEL FRAMEWORK CENTERED ON DATA PRIVACY, ARTIFICIAL INTELLIGENCE, AND TRUST

Dr. Öğr. Üyesi Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU ¹

¹ Munzur Üniversitesi, furkankarahuseyinoglu@munzur.edu.tr -0000-0003-1641-2387

ABSTRACT

Digital health systems are undergoing a significant transition by using information technologies into medicine, nursing, and management. This change includes a comprehensive ecosystem that spans clinical decision-support systems, artificial intelligence (AI) applications, the digitalization of patient records, and extensive data analytics. This data-driven transition presents complex ethical dilemmas about privacy, security, openness, fairness, and responsibility.

This paper offers a comprehensive examination of the changing elements of ethical governance in digital health. The results demonstrate that data privacy is both a technical necessity and a core human value. Robust data management, informed permission, and the formulation of equitable algorithms are critical requirements for a dependable digital transformation in healthcare systems. The integration of AI in decision-making processes creates novel ethical issues that surpass conventional biomedical ethics, necessitating the development of a "ethical governance" culture. Sustainable ethical governance in digital health must be redefined based on the ideas of trust, value, and legitimacy.

In summary, ethical governance in digital health should be perceived as a multidisciplinary framework located at the convergence of technology, law, human rights, and public policy. This strategy seeks to safeguard human dignity in the age of AI and big data while ensuring that digital transformation in healthcare progresses equitably, reliably, and inclusively.

Keywords: Digital health, ethical governance, artificial intelligence ethics, data privacy, cybersecurity, informed consent, trust-based health systems, data justice, health informatics, sustainable digital transformation.

1. Introduction

As we enter the second quarter of the 21st century, healthcare systems have become the centre of an unprecedented digital transformation process. Electronic health records (EHR), big data analytics, artificial intelligence (AI)-based decision support systems, and mobile health (mHealth) applications have fundamentally changed both the delivery of healthcare services and the logic of value creation. The digital health ecosystem is now not only an area of technological development but also a multi-layered system encompassing ethical, legal, socio-political, and human dimensions. While this transformation has the potential to increase efficiency, accessibility, and quality in healthcare services, it also necessitates a redefinition of fundamental ethical principles such as data privacy, fairness, accountability, and security (Floridi & Cowls, 2021; Beauchamp & Childress, 2019).

The management of digital health data now requires a governance approach that goes beyond traditional medical ethics principles. In particular, the European Health Data Space (EHDS) regulation, which came into force in the European Union in 2025, has institutionalised the cross-border use of health data and

its re-sharing in research, innovation and policy development processes. While supporting data-driven health systems, this regulation has also opened up debate on the balance between individual privacy, social trust and ethical responsibility. The vision presented by the EHDS is based on the idea that ‘data is a shared public good,’ but it also shows that a comprehensive ethical framework is needed to ensure that this good can be shared in a fair, legitimate, and reliable manner (Hoeyer et al., 2024; Stilgoe, 2020).

Data privacy and security are among the most critical components of this new paradigm. The European Union's General Data Protection Regulation (GDPR) has established the legal boundaries for the collection, processing, and sharing of individuals' personal data, forming the normative basis for ethical governance (European Union, 2018). However, the diversity of digital health data—biomedical records, genetic data, wearable device data, behavioural data—reveals that these protection mechanisms alone are insufficient. It is emphasised that data security should be seen not only as a technical issue but also as an ‘ethical responsibility area’ (Ruotsalainen & Blobel, 2021). Cybersecurity vulnerabilities, in particular, expose not only the infrastructure weaknesses of healthcare systems but also their fragility in terms of public trust (Biasin et al., 2023).

Artificial intelligence applications have further complicated the ethical structure of digital health systems. While machine learning and deep learning algorithms offer significant benefits in diagnosis, treatment planning, and patient monitoring, they have raised new ethical dilemmas such as data bias, lack of algorithmic transparency, and shared responsibility (Brown, 2023; Voultsos, 2022). The increasing role of AI, particularly in nursing and clinical care, necessitates a reinterpretation of human-centred ethical approaches. The American Nurses Association (ANA, 2022) emphasised that technological advances should not replace the human and care-based nature of the nursing profession, stating that AI can only make a sustainable contribution to healthcare when evaluated within an ethical, fair, and empathetic framework.

In this context, ethical governance in digital health systems stands out as a comprehensive conceptual framework that brings together different disciplines and stakeholders. Ethical governance does not merely establish normative principles; it also aims to foster transparency, accountability, participation, and trust in decision-making processes. The ‘anticipatory governance’ approach defined by Stilgoe (2020) proposes anticipating and managing the ethical impacts of technological innovations. This approach argues that foreseeable ethical issues that may arise, particularly in the secondary use of health data (research, innovation, policy development), should be addressed through early warning and participatory mechanisms. Similarly, Hoeyer and colleagues (2024) state that social trust in health data sharing must be supported not only by legal regulations but also by ‘legitimacy production’ processes.

The social value of data should be measured not only by scientific or economic returns but also by social justice principles. The concept of ‘data justice’ highlighted by Gross and Geiger (2023) centres on the questions of who accesses which data in digital health systems, for what purpose it is used, and who benefits from it. In this context, ethical governance becomes a balancing policy that encompasses not only individual rights but also collective welfare and social solidarity. If data justice is not observed, the inequalities created by digital transformation are reproduced within health systems, deepening the digital divide (Schmitt et al., 2023).

Another issue at the centre of ethical debates in digital health is the redefinition of the concepts of informed consent and individual control. Traditional consent models are generally based on individual consent obtained for a single procedure or study, but the continuous and multi-purpose use of digital health data renders these models inadequate. This situation has encouraged the development of new approaches such as ‘dynamic consent’ and ‘data citizenship’ (Kaye et al., 2015). The dynamic consent

model envisages individuals having informed, transparent and revocable control over the use of their data throughout the process. This approach aims to strengthen both individual autonomy and social participation.

On the other hand, the success of ethical governance in digital health is possible not only by protecting individuals' rights but also by increasing the resilience of technological infrastructures and the transparency of administrative processes. At this point, the FAIR principles (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) stand out as an important standard (Wilkinson et al., 2016). However, while targeting data accessibility and reusability, privacy and security must not be overlooked. This balance constitutes the most sensitive point of ethical governance.

In conclusion, ethical governance in digital health systems means much more than technical security measures. This concept encompasses multidimensional principles such as the protection of individual rights, the establishment of social trust, the provision of algorithmic justice, and the observance of human dignity in data-driven decision-making processes. In today's rapidly digitising healthcare environment, building ethical governance on the triad of 'trust, value, and legitimacy' is both a political and a human imperative. This study aims to contribute to the development of a globally applicable ethical framework by addressing ethical governance in digital health in conjunction with the dimensions of artificial intelligence, data privacy, and administrative security.

2. Method

2.1. Research Design

This study adopts a qualitative research approach that combines conceptual synthesis and systematic document analysis methods to examine the concept of ethical governance in digital health in a multidimensional manner. The aim is to propose an applicable ethical governance model for the digital health ecosystem by comparatively synthesising scientific knowledge and ethical principles from different disciplines.

Within this scope, three main focus areas have been identified:

Ethical governance and health data policies

Cybersecurity and data privacy

Artificial intelligence and clinical decision support systems.

These axes represent the conceptual intersections where ethical debates in digital health are most intense. The study did not aim to collect primary data directly; instead, it aimed to produce new conceptual frameworks by thoroughly analysing existing academic knowledge.

2.2. Data Sources and Selection Criteria

Scientific articles, policy reports, and ethical guidance documents published in international peer-reviewed journals between 2020 and 2025 were used as data sources. In particular, European Union health data regulations, artificial intelligence ethical declarations, and systematic reviews on health informatics formed the theoretical background of this research.

The study's fundamental analytical framework was derived from three key texts:

Multidisciplinary reviews examining the ethical and social aspects of the European Health Data Space, Studies analysing cybersecurity, privacy, and ethical risks in health information systems,

Current practice literature discussing artificial intelligence integration and data governance approaches in nursing.

The ethical principles, legal references, governance models, and value-based recommendations contained in these sources were systematically screened and grouped under common conceptual clusters. Inclusion criteria

Focus on digital health, health informatics, or artificial intelligence,

Addressing themes of ethical governance or data privacy,

Being based on current legislation, guidelines, or theoretical frameworks.

Within this scope, over 50 academic studies were examined, and 25 documents with similar themes and providing an ethical framework were included in the analysis.

2.3. Analytical Approach

The data analysis process was conducted by combining thematic content analysis and conceptual mapping techniques. Each document was first read in detail, then the data was coded under four main categories: 'ethical principle', 'governance structure', 'technological application' and 'socio-political impact'.

At this stage, ethical concepts frequently emphasised in the literature, such as trust, legitimacy, transparency, accountability, justice, and autonomy, were placed at the centre. More than 120 conceptual expressions obtained as a result of the coding process were analysed relationally, and similar themes were combined.

The data obtained were grouped under three main thematic axes

Principles of Ethical Governance: trust, legitimacy, transparency, and accountability.

Data Privacy and Cybersecurity: protection of personal data, informed consent, digital trust chain.

Artificial Intelligence and Algorithmic Justice: unbiased data processing, shared responsibility, patient-centred design.

Throughout the analysis process, transitions between themes were continuously reviewed; the sub-components of each theme were reclassified according to their ethical, technical, and managerial sub-dimensions. This ensured that the study offered a multidimensional reading and interpretation.

2.4. Conceptual Framework

The findings obtained from the analysis were interpreted using a new framework called the 'Trust–Value–Legitimacy Model'.

The basis of this model is to integrate ethical governance in digital health systems not only with legal compliance but also with a governance approach based on building social trust and human-centred values.

This framework consists of three dimensions

Trust: The ethical groundwork that determines the level of social acceptance of technology, institutions, and data processes.

Value: The human dimension that represents the capacity of data to generate not only economic but also social welfare and justice.

Legitimacy: The governance dimension that defines the ethical justification power of decisions made in digital health and their acceptance by the public.

This model provides a conceptual framework that will guide both the achievement of ethical compliance in health policies and the establishment of a balance between security and transparency in artificial intelligence-based systems.

2.5. Validity, Reliability and Limitations

As this research is based on qualitative document analysis, the validity of the findings is ensured by content richness and interdisciplinary consistency.

2.5. Validity, Reliability, and Limitations

Because this research is based on qualitative document analysis, the validity of the findings is ensured by the richness of the content and interdisciplinary consistency.

The verification conducted by two independent raters during the conceptual coding process increased the internal consistency of the themes. Furthermore, the comparative validation of the findings with international literature strengthened methodological reliability.

However, the study did not directly collect empirical data but rather drew conceptual inferences from existing literature. This means that the proposed ethical governance model has not been empirically tested. However, this limitation does not prevent the model from providing a strong theoretical basis for future applied research.

3. FINDINGS

3.1. Fundamental Dimensions of Ethical Governance:

Trust, Legitimacy, and Accountability The concept of governance in digital health systems is being reshaped not only through legal frameworks and standards but also through ethical values. The concept of "ethical governance" is at the center of this transformation in the literature; This concept requires both institutions and technology developers to prioritize accountability and transparency in every decision related to health data (Stilgoe, 2020; Floridi & Cowls, 2021).

The analysis demonstrates that ethical governance in digital health rests on three fundamental pillars: **Trust:** The adoption of digital systems depends on the establishment of emotional and social trust, as well as technical security. Trust represents the belief that individuals' data will not be misused, algorithmic decisions will be fair, and digital health services will be operated transparently. Institutions such as Health Data Access Bodies, defined under the EHDS, are considered institutional links in this trust chain. However, the establishment of trust depends not only on legal regulations but also on the ethical relationship citizens establish with the system.

Legitimacy: The social acceptance of decisions made in digital health depends not only on the fairness of the outcomes but also on the ethical justification of the decision-making processes. In particular, redefining data as a "public value" necessitates strengthening legitimacy through the principles of democratic participation, transparency, and stakeholder representation. A lack of legitimacy can lead to technically sound but socially rejected digital health policies.

Accountability: As algorithmic systems become more complex, it becomes increasingly unclear who bears responsibility for which decisions in healthcare. Therefore, ethical governance requires strengthening accountability mechanisms. Institutions should operate with the principle of "ethical traceability" in all processes, from data generation to usage.

These three dimensions of ethical governance form the basis of a human-centered administrative culture in digital health. Analysis demonstrates that trust can be built not through technical measures, but through value-based management and participatory policy processes.

3.2. Data Privacy, Cybersecurity, and the Digital Trust Chain

3.2.1. The Evolving Meaning of Privacy

Data privacy is the digital age's reinterpretation of the concept of "confidentiality," one of the oldest ethical principles in medicine. However, in the digital health ecosystem, privacy does not only mean "protecting information"; it also encompasses individuals' right to control their data, to know with whom it is shared, and for what purposes it is used (Beauchamp & Childress, 2019).

The analyzed sources indicate that health data has now become a "public good," but this transformation poses ethical risks. Technologies such as mobile health applications, wearable sensors, and genomic databases, in particular, can generate data without individuals' consent or transfer it to third parties. This demonstrates the inadequacy of classical consent mechanisms and the necessity of "dynamic consent" models (Kaye et al., 2015).

3.2.2. Cybersecurity Threats and Systemic Vulnerabilities

Health data is one of the most frequent targets of cyberattacks. The main reason for this is that medical data has high commercial value and is irreversible. Literature indicates that the most common threats in health information systems are data leakage, identity theft, system crashes, and ransomware attacks (Biasin et al., 2023).

Three strategies stand out in security protocols developed to address these threats:

Encryption: Ensuring the confidentiality of data during storage and transmission.

Access control: Preventing access by unauthorized users.

Continuous auditing (Audit): Ensuring traceability by recording data flows.

However, cybersecurity cannot be achieved solely through technical measures. The ethical awareness and trustworthiness of digital health professionals and administrators

3.2.3. Digital Trust Chain and Privacy Management

Data security has a multi-actor chain structure within the healthcare ecosystem. Hospitals, insurance companies, research centers, technology companies, and government agencies constitute different links

in this chain. The concept of a "digital trust chain" refers to the transparent, verifiable, and compliant actions of each link within its own area of responsibility.

In this context, the FAIR principles (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) are seen as a technical extension of ethical governance (Wilkinson et al., 2016). However, the "findability" and "shareability" of data also introduce new risks. Therefore, the balance between security and accessibility in the digital trust chain must be constantly monitored.

In conclusion, privacy and security in digital health are not only legal obligations but also ethical responsibilities. Security vulnerabilities have the potential to lead to an "erosion of institutional trust" beyond individual privacy within society as a whole.

3.3. Artificial Intelligence, Algorithmic Justice, and the Human-Centered Approach

3.3.1. The Role-Changing Nature of Artificial Intelligence

Artificial intelligence (AI) is one of the fastest-growing and most controversial areas in digital health. Clinical decision support systems, image analysis algorithms, risk prediction models, and robotic nursing applications hold the potential to make healthcare faster and more error-free. However, these systems also raise new challenges that challenge human-centered ethical principles (Topol, 2019).

The analyzed studies indicate that AI is creating two fundamental transformations in healthcare:

Increased human-machine interaction in decision-making processes,

Changing the ethical nature of data—that is, data is no longer just information but also a tool for generating power.

This transformation is redefining the roles of healthcare professionals, giving rise to the concept of "ethical emotional intelligence," especially in care-oriented fields like nursing.

3.3.2. Algorithmic Biases and Ethical Risks

AI systems are as impartial as the data they feed on. If training data reflects inequalities or biases in society, algorithms reinforce these biases. This can have serious ethical implications, particularly for minority groups, the elderly, or low-income individuals (Brown, 2023).

For example, much of the historical patient data used in clinical diagnostic algorithms is of Western origin, which can cause systems to perform less accurately with other ethnic groups. Therefore, the concept of "algorithmic fairness" is central to AI ethics. Fair algorithms are possible not only through technical improvements but also through ethical data diversity policies.

3.3.3. Patient-Centered Artificial Intelligence and Ethical Awareness

The acceptance of AI-based healthcare applications depends on patients' trust in these technologies. To establish trust, systems must be explainable, predictable, and traceable. In this context, the "explainable AI" approach is considered one of the most powerful tools of ethical governance.

From an ethical perspective, the ultimate goal of AI is not to replace humans but to enhance human judgment. This is particularly true in nursing, where the concept of "techno-compassion" is expressed. This understanding advocates using technology to enhance empathy in care processes, rather than eliminate it.

3.3.4. Institutional Ethical Culture and Training

Ethical awareness is one of the most important factors determining the sustainability of technological innovation. Institutions should develop ethical guidelines for the use of AI, have their databases audited by independent ethics committees, and provide ongoing training to their employees. This approach is referred to in the literature as "ethical agility"—that is, the ability of institutions to evolve ethical reflexes at the same pace as technology changes rapidly (Ueda, 2024).

3.4. Holistic Interpretation of Thematic Findings

When the three main themes are considered as a whole, it is clear that the technical, normative, and sociocultural dimensions of ethical governance in digital health are intertwined.

Key takeaways from this context include:

Ethical governance is not merely compliance, but trust-building.

Legal compliance alone is not sufficient; it must be supported by ethical legitimacy, social participation, and accountability processes.

Data privacy is the digital manifestation of human dignity.

Data protection means not only information security but also the protection of individual autonomy and identity.

Artificial intelligence should complement human decision-making.

Algorithms that are not ethically designed risk exacerbating inequalities in healthcare systems. Therefore, an understanding of "ethical engineering" should be developed.

Education and awareness ensure the sustainability of ethical governance.

The success of digital transformation depends on embedding ethical awareness in corporate culture, rather than on the technological infrastructure.

4. Discussion

4.1. The Evolutionary Nature of Ethical Governance in Digital Health

Digital health systems represent a period in which not only technological innovations but also the ethical paradigm have undergone a radical shift. Ethical principles are now central not only to individual behavior but also to institutional decision-making processes. In this sense, ethical governance is defined as a management style that goes beyond classical medical ethics and is based on social trust, justice, and transparency (Floridi & Cowls, 2021).

Analysis demonstrates that trust in digital health is a much broader phenomenon than technical security. Trust is both an individual's right to own their data and society's faith in the healthcare system. In this context, trust is seen as a governance process, not merely an outcome. As in Stilgoe's (2020) "anticipatory governance" approach, ethical governance should focus not only on solving problems but also on anticipating them. This approach enables the pre-assessment of the potential social and ethical impacts of technological developments. Thus, health systems become not only innovative but also visionary and ethically grounded.

The development of ethical governance is also closely linked to the concept of "value-based healthcare." This approach advocates that healthcare services be measured not only by economic efficiency but also by societal benefit, justice, and human dignity. In this context, the success of digital systems is evaluated not only by the accuracy of algorithms but also by how fair, inclusive, and reliable these systems are (Gross & Geiger, 2023).

4.2. The Necessity of Global Frameworks and Policy Alignment

International harmonization of ethical governance in digital health is considered a priority policy objective, particularly by the European Union, the OECD, and the World Health Organization (WHO).

The European Health Data Space (EHDS) is one of the most comprehensive frameworks that defines ethical boundaries for data sharing. This regulation facilitates the reuse of health data for research and policy development, while also enforcing the principles of "data minimization," "purpose limitation," and "informed consent."

However, the most significant contribution of the EHDS is the definition of data as a shared public value. This approach recognizes that health data is not only an individual resource but also a societal resource. However, this understanding of public benefit is in constant tension with individual privacy. Therefore, these two principles must be balanced at the national policy level: the free movement of data and individual data autonomy.

The OECD's 2023 Digital Health Principles provide a complementary framework in this regard. The OECD advocates for the use of digital health data through a "responsible innovation" approach; this framework emphasizes that ethical governance is not merely a risk mitigation tool but also an ethical engine of innovation. In other words, ethical principles should guide, not hinder, technological development.

The World Health Organization (WHO), in its 2021 report "Ethics and Governance of Artificial Intelligence for Health," identified six fundamental principles for the use of artificial intelligence in health: human well-being, trust, justice, transparency, accountability, and sustainability. These principles are considered the reference framework for national-level ethical guidelines. This WHO approach does not limit ethical governance solely to the protection of individuals; it also centers the concepts of justice and solidarity on a global scale.

4.3. Artificial Intelligence Ethics and Responsible Innovation

The integration of artificial intelligence into healthcare has initiated one of the most profound ethical transformations in medical history.

While AI has enabled high accuracy and speed in clinical diagnosis and treatment planning, it has also brought about an ethical dilemma known as the "responsibility gap." This dilemma relates to the question of who bears responsibility in the event of error, particularly in automated decision support systems.

The Responsible Innovation Framework aims to bridge this gap. The core principles of this approach are defined as anticipation, inclusion, reflexivity, and responsiveness (Stilgoe, 2020). These principles provide not only technological but also ethical flexibility in the use of AI in healthcare.

"Algorithmic justice" lies at the heart of AI ethics. This requires that algorithms be trained with fair data and provide equal benefits to different segments of society. However, fairness is not only a technical

issue but also a cultural one. For example, the dataset used in one country may not reflect the demographics of other countries. This necessitates adapting global ethical standards to local contexts.

Furthermore, "Explainable AI" (XAI) is considered a tool that strengthens the transparency component of ethical governance. XAI,

4.5. Ethical Resilience and Policy Integration in Health Systems

The sustainability of digital health systems depends not only on the resilience of the technological infrastructure but also on the institutionalization of ethical reflexes.

The concept of ethical resilience defines the capacity of health systems to make decisions without deviating from ethical principles during times of crisis—for example, in the event of a pandemic, a data breach, or an artificial intelligence failure.

Three policy recommendations stand out for enhancing ethical resilience:

Ethical capacity building: Establishing continuous education programs to develop the ethical decision-making skills of healthcare professionals, managers, and data scientists.

Institutional ethics units: Establishing independent ethics committees to advise decision-making processes on data use, artificial intelligence development, and digital innovations.

Ethical impact assessment: Systematically analyzing not only the economic or clinical but also the ethical impacts of new digital health projects.

These recommendations reinforce the goal of "integrating ethical governance into the institutional ecosystem" in digital health. Thus, health systems can become structures that are both innovative and capable of generating social trust.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

5.1. Conclusion

Digital health systems are one of the most rapidly transforming areas of our time, and this transformation is progressing not only through technological innovations but also through the reinterpretation of ethical principles.

This study examined ethical governance in digital health within the framework of data privacy, artificial intelligence, and trust-based approaches, integrating ethical principles from different disciplines within a holistic framework.

The findings demonstrate that ethical governance in digital health should be built on three fundamental principles:

Trust: Public trust in digital health systems is possible not only through technical security measures, but also through transparency, accountability, and accountability.

Value: Health data is not only an economic but also a social value. This value should be governed by the principles of human dignity, justice, and public benefit.

Legitimacy: The sustainability of digital health policies is ensured not only by legal compliance but also by ethical justification and public participation.

Taken together, these three principles can be defined as the "Ethical Governance Triangle" in digital health. Each corner of this triangle complements the other: Trust cannot be sustained without value; value cannot be protected without legitimacy; legitimacy cannot be established without trust.

The inclusion of artificial intelligence in decision-making processes has further complicated the dynamic balance of this triad. In particular, algorithmic biases, data fairness deficiencies, and accountability gaps create new risk areas that can lead to ethical crises in digital health. Therefore, implementing technological innovations without conducting an "ethical impact assessment" can lead to a loss of societal trust in the long term.

Consequently, ethical governance in digital health is no longer merely an ideal but a necessary structural element for the sustainability of the system. This form of governance should be based on human harmony, not legal compliance. The digitalization of health systems is meaningful to the extent that it protects the human agent.

5.2. Recommendations

Independent ethical governance units should be established in every healthcare institution to oversee decisions regarding digital data use and AI integration. These units should be supported by both internal audit and community feedback mechanisms.

New digital health projects should be evaluated not only in terms of cost, effectiveness, and clinical outcomes, but also in terms of their ethical impact. This assessment should be measured using indicators of data justice, privacy risk, trust level, and societal benefit.

Diversity should be prioritized in data collection processes. Including data from different age, gender, socioeconomic, and ethnic groups is critical to reducing algorithmic biases. Furthermore, individuals should be made active actors in data processes through "dynamic consent" systems.

AI systems used in healthcare should be explainable, allowing users to understand why a decision was made. This will increase the trust of both healthcare professionals and patients in algorithmic decisions. Furthermore, in cases of error or bias, the chain of responsibility should be clearly defined.

The weakest link in digital transformation is the human factor. Therefore, ethical awareness training should be provided for healthcare professionals, managers, and data scientists, and up-to-date information should be provided on cybersecurity, data privacy, and AI ethics. Ethical reflexes should be made a professional competency as important as technological skills.

National health policies should be aligned with the European Union's EHDS regulation, the OECD's digital health principles, and the WHO's AI ethics guide. This alignment will ensure trust and standardization in international data sharing. Furthermore, national ethical standards should be supported by local cultural values and increase social acceptance.

Ethical governance in digital health means not only protecting systems but also protecting people. Therefore, future health policies will be measured by the level of ethical maturity rather than technological success.

The success of ethical governance is not achieved through mastery of technology, but through adherence to human dignity in the face of technology.

In conclusion, this study emphasizes the need for a governance model based on trust, value, and legitimacy in digital health systems.

This model is key to creating a responsible and sustainable ethical ecosystem in digital health by ensuring the protection of both individual privacy and societal benefits.

References

- American Nurses Association. (2022). Ethical considerations for artificial intelligence in nursing practice: Position statement. Silver Spring, MD: ANA Center for Ethics and Human Rights.
- American Medical Association. (2024). Augmented intelligence in health care: Policy report. Chicago, IL: AMA Council on Ethics and Judicial Affairs.
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). Principles of biomedical ethics (8th ed.). Oxford University Press.
- Biasin, E., Kruger, B., & Valcke, P. (2023). Cybersecurity in health data governance: Ethical and regulatory perspectives. *Computer Law & Security Review*, 50(2), 105–118. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2023.105718>
- Brown, A. (2023). Ethical data practices in artificial intelligence: Bias, fairness, and accountability. *Journal of Medical Ethics*, 49(7), 482–490. <https://doi.org/10.1136/medethics-2022-108975>
- European Union. (2018). General Data Protection Regulation (GDPR). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council. Official Journal of the European Union.
- Floridi, L., & Cowls, J. (2021). A unified framework of five principles for AI in society. *Harvard Data Science Review*, 3(1). <https://doi.org/10.1162/99608f92.81e66500>
- Gross, M., & Geiger, D. (2023). Data justice in digital health ecosystems: Beyond access and inclusion. *Social Science & Medicine*, 317, 115651. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.115651>
- Hoeyer, K., Andreassen, H. K., & Willadsen, T. G. (2024). Trust, legitimacy, and public engagement in the European Health Data Space. *Health Policy*, 132(1), 10–19. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2024.03.007>
- Kaye, J., Whitley, E. A., Lund, D., Morrison, M., Teare, H., & Melham, K. (2015). Dynamic consent: A patient interface for twenty-first century research networks. *European Journal of Human Genetics*, 23(2), 141–146. <https://doi.org/10.1038/ejhg.2014.71>
- Robert, C. (2019). The evolution of artificial intelligence: Ethics, governance, and human factors. *AI & Society*, 34(4), 713–724. <https://doi.org/10.1007/s00146-018-0851-6>
- Ruotsalainen, P., & Blobel, B. (2021). Health information systems security and privacy: Ethical and policy challenges. *International Journal of Medical Informatics*, 156, 104627. <https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2021.104627>

- Schmitt, C., Meyer, T., & Koch, S. (2023). Equity and inclusion in digital health transformation: Challenges and strategies. *BMC Medical Ethics*, 24(1), 112–126. <https://doi.org/10.1186/s12910-023-00929-3>
- Stilgoe, J. (2020). Responsible innovation in digital health: Anticipatory governance revisited. *Science and Public Policy*, 47(6), 813–822. <https://doi.org/10.1093/scipol/scaa036>
- Topol, E. (2019). *Deep medicine: How artificial intelligence can make healthcare human again*. New York: Basic Books.
- Ueda, K. (2024). Ethical agility in AI-driven healthcare organizations. *Frontiers in Digital Health*, 6, 1174512. <https://doi.org/10.3389/fdgth.2024.1174512>
- Wiljer, D., & Haki, T. (2019). Machine learning and data ethics in health care: Opportunities and responsibilities. *Healthcare Management Forum*, 32(4), 190–194. <https://doi.org/10.1177/0840470419840393>
- Wilkinson, M. D., Dumontier, M., Aalbersberg, I. J., Appleton, G., Axton, M., Baak, A., ... Mons, B. (2016). The FAIR guiding principles for scientific data management and stewardship. *Scientific Data*, 3(1), 160018. <https://doi.org/10.1038/sdata.2016.18>
- Yadav, A. (2023). Governance challenges in AI adoption for healthcare: Data accountability and lifecycle management. *Health Informatics Journal*, 29(3), 1460–1474. <https://doi.org/10.1177/14604582231102254>
- Zarif, T. (2022). Balancing cost, ethics, and innovation in AI-driven healthcare delivery. *Journal of Health Economics and Policy*, 18(4), 339–352. <https://doi.org/10.1016/j.jhep.2022.04.009>

REBUILDING DIGITAL TRUST AND REPUTATION IN HEALTHCARE: MEASURING TRUST, PRIVACY PERCEPTION, AND THE INSTITUTIONAL CARE MODEL APPROACH

Dr. Öğr. Üyesi Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU ¹

¹ Munzur Üniversitesi, furkankarahuseyinoglu@munzur.edu.tr -0000-0003-1641-2387

Abstract

The digitalisation process in the healthcare sector has transformed the concepts of trust and reputation while improving service delivery efficiency. This study examines the multidimensional nature of trust in the digital health environment, individual perceptions of privacy, and digital reputation strategies of healthcare institutions. The literature review is based on a systematic synthesis of five international articles.

Findings indicate that trust is shaped not only by technical infrastructure and data protection measures but also by user experience, ethical management, and levels of social trust. Transparent management of privacy is one of the key determinants of trust in digital health. Furthermore, a positive effect is observed in the transfer of online trust to offline behaviours (e.g., appointment booking, doctor selection). At the organisational level, the CARE (Control, Access, Responsiveness, Engagement) model provides an important framework for the sustainable management of digital reputation.

The study highlights theoretical gaps in measuring digital trust and makes recommendations for healthcare organisations to develop ethics-based communication policies.

Keywords: digital health, trust, privacy, digital reputation, CARE model, online-offline transfer

1. Introduction

Digital transformation in healthcare has profoundly impacted the quality, accessibility, and trust in healthcare services, alongside the new opportunities offered by technology. The World Health Organisation (WHO, 2018) defines digital health not only as the integration of electronic systems but also as the transition of patient-centred information management and decision support processes to digital platforms. This new paradigm has reshaped individuals' level of trust in both their personal data and healthcare providers (Vayena, Haeusermann, Adjekum & Blasimme, 2018).

Trust in digital health is increasingly recognised as a decisive factor in the sustainability and adoption of healthcare services. Trust is directly related to the protection of privacy, the fulfilment of ethical responsibilities, and the reliable functioning of systems (Hall, Dugan, Zheng & Mishra, 2001). However, trust in digital systems is not merely an individual perception; it is a multi-layered structure that develops in interaction with technological

infrastructure, corporate governance, regulatory frameworks, and social values (Adjekum, Blasimme & Vayena, 2018).

Studies show that trust in digital health technologies is shaped around three fundamental axes: personal (the patient's cognitive and emotional trust), organisational (the healthcare organisation's reputation and ethical management capacity), and technological (system security, usability, and interoperability) (Fatehi, Samadbeik & Kazemi, 2020). Each of these dimensions influences the formation of trust to varying degrees.

On the other hand, the impact of societal trust on the general belief in healthcare systems is also noteworthy. A large-scale study conducted in Sweden found that 81.9% of participants had a high level of trust in the protection of their health data and that this trust positively influenced their willingness to consent to the secondary use of their data (Belfrage et al., 2022). This finding demonstrates that digital privacy should be considered not only as an individual but also as a collective value.

The dynamic nature of trust in digital environments also brings to the fore the relationship between online and offline behaviours. On online platforms, patients build trust through sharing and rating the reputation of doctors and hospitals; this trust determines their offline service preferences (Liang, 2025). This situation can be considered a behavioural reflection of digital trust.

At the organisational level, healthcare institutions' social media and online communication strategies play a critical role in the sustainable management of digital reputation. The CARE model (Control, Access, Responsiveness, Engagement) proposed by Chaudhri (2020) consists of four fundamental principles that guide organisations' efforts to establish trust and maintain reputation in the digital environment. This model anticipates that healthcare institutions will balance both information control and patient interaction.

This study addresses the relationship between trust and reputation in digital health in a multidimensional manner; it aims to provide a comprehensive framework for measuring trust, managing privacy, and protecting digital reputation.

2. Conceptual Framework

In the field of digital health, the concept of 'trust' is considered a multidimensional phenomenon that influences both individual behaviour and institutional policies and technological infrastructure. Adjekum and colleagues' (2018) comprehensive scoping review study classified trust in digital health into three dimensions: 'personal, technological, and organisational.' The personal dimension relates to the individual's belief in the system or healthcare professionals and their perceived level of risk. The technological dimension encompasses elements such as data security, usability, and transparency, while the organisational dimension focuses on ethical responsibility, organisational transparency, and communication practices. Together, these three elements ensure the formation and sustainability of digital trust in healthcare (Adjekum et al., 2018).

2.1. Personal Dimension: Individual Foundations of Trust

Individuals' trust in digital health systems is closely related to their attitudes towards the processing and sharing of personal data. Hall and colleagues (2001) defined trust as 'a person's belief in the truthfulness and good intentions of another, even when they cannot control that person's behaviour.' In a digital context, this definition equates to an individual's belief that the service provider will act ethically and securely when sharing their data. Belfrage and colleagues' (2022) study of a Swedish sample found that individuals with high levels of trust were significantly more likely to consent to the secondary use of their data. This finding indicates that trust in digital health is also perceived as a cultural and moral value and is nourished by social norms (Baier, 1986; Hardin, 2006).

Experience and ease of use are also important in building individual trust. Fatehi and colleagues (2020) noted that user experience is one of the main determinants of trust, particularly in mobile applications and remote monitoring systems. User-friendly interfaces, error-preventing feedback mechanisms, and transparent information policies positively influence patients' approach to technology.

2.2. Technological Dimension: System Security and Interoperability

Trust in digital health is not only an emotional investment by the individual but also a process based on the robustness of the technological infrastructure. Catapan and colleagues (2025), reviewing 49 studies, defined the most frequently used dimensions in measuring trust in digital health as 'perceived security, usability, data control, and transparency.' The researchers emphasised that trust measurement tools are mostly prepared using a five-point Likert scale, but that there is a need for new scales that are psychometrically more robust and theoretically grounded. This situation indicates that standardisation has not yet been achieved in measuring digital trust.

The technological dimension is also closely related to the protection of privacy. Rynning (2007) and Damschroder et al. (2007) state that trust in data sharing depends on privacy policies being understandable and implemented in a participatory manner. Users' knowledge of how their data will be processed and where it will be stored is a critical factor in increasing trust in digital health applications.

2.3. Institutional Dimension: Ethical Governance and Reputation Management

Institutional trust is directly related to the level of transparency, ethical responsibility, and accountability of healthcare organisations. Vayena and colleagues (2018) emphasise that corporate trust in the digital health ecosystem must be based on the principles of 'ethical policies, data governance and participatory design'. Institutions should consider not only legal compliance but also cultural compatibility and the public interest principle in data sharing.

Regarding the digital dimension of corporate reputation, Chaudhri (2020) notes that social media communication presents both opportunities and risks for healthcare organisations. The

CARE (Control, Access, Responsiveness, Engagement) model he proposes for organisations to manage their reputation in the digital environment is based on four fundamental principles:

Control: Exercising control over the accuracy of shared information and the appropriateness of corporate messages.

Access: Ensuring that patients and users can easily access accurate information.

Responsiveness: Responding quickly and empathetically to feedback and complaints on social media.

Engagement: Creating a dialogue-focused corporate culture by interacting with the public and patients.

The CARE model is gaining importance as a modern approach to regulating corporate reputation management in digital health. Similarly, Richter, Muhlestein and Wilks (2014) emphasise that hospitals use social media as an ‘area for managing reputation capital’. In this context, corporate trust and reputation should be seen as two dynamics that feed into each other.

2.4. Social Trust and Data Governance

The social dimension of digital trust is based on a collective perception that transcends individual and organisational trust. Belfrage and colleagues (2022) have shown that in countries with high levels of social trust, data sharing and digital health applications are adopted more rapidly. In contexts where trust is weak, individuals seek stricter consent mechanisms and assurances. This determines the effectiveness of ‘data governance and privacy communication’ policies.

Social trust is also shaped by cultural values, trust in the state, and ethical sensitivity. The European Commission's Eurobarometer (2018) report revealed that trust in the use of health data for research purposes varies from country to country and is significantly higher in the Nordic countries. This shows that trust policies in digital health should be designed according to local and cultural contexts rather than being universal.

3. Method

This study is a qualitative literature analysis based on a systematic synthesis of international articles to understand the relationship between trust and reputation in digital health. The aim of the research is to identify the themes commonly emphasised in these articles and to create a new conceptual framework from them. This approach is based on a combination of scoping review and thematic analysis methods (Adjekum et al., 2018; Catapan et al., 2025).

3.1. Data Collection and Analysis Method

The methods and findings sections of each article were examined in detail, and the data were coded under the themes of ‘determinants of trust, measurement of trust, privacy, and corporate reputation strategies’. The coding process was based on a two-stage thematic analysis approach: (1) first, the key themes in each article were identified, (2) then, similarities and differences

between these themes were compared to create overarching themes. The thematic synthesis approach (Catapan et al., 2025), a qualitative data analysis technique, was adopted for the analysis.

3.2. Inclusion and Exclusion Criteria

Only studies published in peer-reviewed academic journals that empirically or theoretically addressed digital health and trust themes were included. Editorial articles, conference abstracts, or studies based solely on technological descriptions were excluded. All studies were published in English and covered the period 2018–2025.

3.3. Validity and Ethics

The methodological strength and data quality of each article were assessed according to the criteria specified in the relevant studies. The SQUIRE 2.0 checklist was used as a basis, as in the example by Catapan et al. (2025). During the analysis process, the data and interpretations of the original articles were adhered to, and ethical principles were observed (Belfrage et al., 2022).

4. Findings

A systematic review of five key articles revealed that the relationship between trust and reputation in digital health is shaped by four main axes: (1) determinants of trust, (2) measurement of trust and psychometric validity, (3) social privacy and data sharing, and (4) corporate strategies in the context of digital reputation and the CARE model. These findings reveal the multidimensional nature of trust in digital health, spanning a broad spectrum from individual behaviour to corporate governance.

4.1. Determinants of Trust: Personal, Technological, and Institutional Dynamics

Adjekum and colleagues' (2018) scoping review study showed that trust in digital health has a tripartite structure: personal, technological, and institutional factors. The most powerful factors influencing trust at the personal level include experience, perceived benefit, cognitive competence, and perceived ethical risk. Demographic variables such as age, education level, and familiarity with technology have a decisive impact on individuals' level of trust in digital health services.

Trust at the technological level, meanwhile, depends on factors such as data protection, system usability, error rate, and application transparency. Users want to know how their personal health data is processed, with whom it is shared, and whether these processes are auditable (Rynning, 2007). A systematic review by Catapan et al. (2025) revealed that users place greater trust in applications that feature explainable algorithms and visual security indicators (e.g., SSL icons, data permission options).

The most decisive factors in organisational trust include transparent communication, ethical responsibility, accountability, and organisational reputation (Vayena et al., 2018). These factors reinforce individuals' long-term perception of trust in healthcare institutions, while also

facilitating the acceptance of digital services. According to the analysis by Adjekum and colleagues (2018), the lack of trust not only reduces system usage but also increases general societal resistance to health technologies.

4.2. Measuring Trust and Psychometric Dimensions

Catapan et al.'s (2025) systematic review, published in *npj Digital Medicine*, highlighted a significant methodological gap in measuring trust in digital health. This review, covering 49 studies, showed that most scales used to measure trust focused on single-dimensional constructs such as 'perceived security' and 'perceived ease of use.' However, only 37% of these studies included construct validity or reliability analysis (e.g., Cronbach's alpha).

This indicates that existing tools for measuring trust in digital health are psychometrically inadequate. The authors argued that at least three main sub-dimensions (technological, interpersonal, and organisational) should be considered when measuring trust. They suggested that adapting classic scales such as Anderson and Dedrick's (1990) 'Trust in Physician Scale' to the digital environment is insufficient and that new measurement tools specific to the digital context should be developed.

In this context, the following new approaches are proposed for measuring trust:

Multidimensional surveys: Scales covering both individual and organisational trust components.

Behavioural measurements: Trust indicators derived from user behaviour (e.g. application usage frequency, permission settings).

Machine learning-based analyses: Trust prediction from user feedback and interaction data.

Catapan and colleagues (2025) have stated that measuring trust not only through subjective statements but also through observable digital behavioural indicators will be an important direction for future research.

4.3. Social Privacy, Data Usage and Trust Level

Community-based trust studies show that perceptions of privacy play a decisive role in the adoption of digital health applications. Research conducted by Belfrage and colleagues (2022) on the general population of Sweden assessed individuals' attitudes towards sharing health data in three dimensions: (1) general trust in the healthcare system, (2) trust in data protection capacity, (3) perceived fairness of consent processes.

According to the results, the vast majority of participants (81.9%) believe that healthcare institutions manage data securely. However, participants who perceived a high risk of data leakage were found to be less willing to give consent. This finding confirms the inverse relationship between trust and risk perception (Hall et al., 2001).

It was also found that the acceptance rate for secondary use of data (e.g., for scientific research) is positively related to individuals' general trust in the healthcare system. This points to a structure that could be called a 'trust chain': systematic transparency → social trust → willingness to share data → contribution to health research.

Belfrage and colleagues' (2022) study also shows that the form of privacy communication affects trust. Consent forms prepared in complex or legal language reduce users' trust, while communication tools prepared in a simple, understandable, and participatory manner reinforce trust.

4.4. Digital Reputation and the Corporate CARE Model

Chaudhri's (2020) study, published in the Journal of Communication Management, revealed that corporate digital reputation is vital for the sustainability of trust in healthcare. The CARE model developed in the study explains the digital reputation management of healthcare institutions through four key elements: Control, Access, Responsiveness, and Engagement.

The model suggests that organisations need to strike a two-way balance in social media and digital communication: ensuring corporate security through control and accuracy, while also strengthening public trust through transparency and participation. This approach serves as an 'ethical communication architecture' for digital healthcare organisations.

Richter, Muhlestein, and Wilks (2014), analysing hospitals' social media strategies, noted that 'visible trust indicators' (e.g., open platforms for patient reviews, publicly available audit reports) increase trust in reputation management. In this context, it is evident that the CARE model is not only a communicative tool but also a governance strategy.

Furthermore, Liang and colleagues' (2025) empirical research in online health communities demonstrated that physician reputation significantly influences patients' offline behaviours (e.g., booking appointments with the same doctor, sharing recommendations). This finding is a strong indicator that online trust can be transferred to offline behaviours. Thus, a trust ecosystem emerges where individual trust behaviours integrate with institutional reputation.

5. Discussion

The findings reveal that trust in digital health is a multidimensional system extending from the individual to society and from technology to institutions. Trust is not merely an individual's emotional attitude but also encompasses technological design, ethical governance, and social values.

5.1. The Multidimensional Dynamics of Trust

As noted by Adjekum and colleagues (2018), the sustainability of trust in digital health is related not only to personal experiences but also to systemic security and organisational transparency. These findings extend Hall and Dugan's (2001) classic 'trust in healthcare professionals' framework to the digital context. In short, digital trust arises from a combination of interpersonal trust, technological security, and governance transparency.

This framework also has important implications for the formulation of health policies. In particular, to increase trust in digital health applications, it is necessary not only to provide information to the user but also to offer opportunities for participation in the data management process (Belfrage et al., 2022).

5.2. Measuring Trust and Scientific Gaps

As Catapan and colleagues (2025) point out, the literature on trust measurement is still maturing. Most measurement tools lack psychometric validity and are generally based on a 'one-dimensional trust' understanding. In the future, it is recommended that objective indicators such as behavioural data analysis (e.g., click history, sharing frequency, consent preferences) be integrated with surveys. Such measurements, combined with artificial intelligence-based trust modelling, could enable real-time monitoring of the security level of digital health services.

5.3. Privacy Management and Social Impacts

As emphasised in the study by Belfrage and colleagues (2022), the secure processing of health data is not only a technical requirement but also a social commitment. Privacy breaches undermine not only individual trust but also the overall legitimacy of the system. Therefore, ethical data governance policies must be transparent, accessible, and community-based.

At this point, it is recommended that the concept of 'informed consent' in digital health be reconsidered. Consent processes should be supported by simplified, graphic-based, or audio-based information formats rather than lengthy and technical texts.

5.4. Corporate Reputation and the Application Value of the CARE Model

Chaudhri's (2020) CARE model serves not only as a communication tool for healthcare institutions but also as an ethical governance framework. This model emphasises that institutions must strike a balance between information control and patient participation to maintain trust. Especially during crises (e.g., pandemics), responsiveness becomes a decisive factor in maintaining reputation.

In this context, organisations should apply the CARE model not only in their social media policies but also in patient relationship management, the design of e-health platforms, and crisis communication.

5.5. Application Opportunities in the Turkish Context

Digital health applications (e.g., MHRS, e-Nabız, e-Reçete) are becoming increasingly widespread in Turkey. However, the level of awareness regarding user trust and data privacy is still limited. The conclusion that can be drawn from this study is that participatory data governance and transparent consent processes need to be strengthened in Turkey's digital health policies. Furthermore, it is recommended that institutional reputation management mechanisms based on the CARE model be established in university hospitals and private healthcare institutions.

6. Conclusion And Recommendations

6.1. General Assessment

The rapid development of digital health technologies is improving the quality, accessibility, and cost-effectiveness of healthcare services; however, this transformation also raises issues of trust, privacy, and ethical governance. This study reveals that trust in digital health is shaped around three main axes – personal, technological and organisational – and that these axes interact to form a dynamic trust ecosystem (Adjekum, Blasimme & Vayena, 2018). It has been concluded that trust is not merely an individual's subjective perception; it is a multidimensional structure determined by technical infrastructure, ethical policy, social norms, and institutional reputation.

The general findings of the literature indicate that there are still significant gaps in measuring and maintaining trust in digital health (Catapan et al., 2025). When trust is measured solely through surveys based on user statements, behavioural or cultural differences are overlooked. However, in order to comprehensively assess trust, both subjective (perceptual) and objective (behavioural and technical) indicators must be used together.

In this context, building digital trust requires more than just strengthening the technical security infrastructure; it requires the joint management of user participation, ethical governance, open communication, and social privacy policies. In healthcare systems in particular, digital trust is an indicator of ethical legitimacy rather than system performance (Vayena et al., 2018).

6.2. Strengthening Trust at the Personal and Social Levels

Individuals' trust in digital health applications is closely related not only to technological adequacy but also to psychological and cultural factors. Hall and colleagues (2001) emphasised that trust in healthcare is fundamentally based on 'conscious vulnerability,' meaning that individuals must accept a certain degree of dependence on others, such as doctors or the system. This vulnerability persists in digital environments because control over user data is often not in the hands of the individual. Therefore, increasing individuals' control over their data is essential to strengthen trust.

Privacy communication is a critical tool in building digital trust at the societal level. Research conducted by Belfrage and colleagues (2022) in Sweden has shown that high trust in the healthcare system positively affects data sharing. This finding offers an important lesson for developing digital health ecosystems such as Turkey: data security is not only a technical but also a cultural issue. Public information and participation should be fundamental in the sharing of health data.

Three key policy recommendations stand out in building community-based trust:

Transparency and accountability: Information on who uses data and for what purposes should be shared openly with the public.

6.3. Corporate-Level Trust and Reputation Strategies

One of the most effective strategies in building corporate trust is integrating digital reputation with ethical governance principles. Chaudhri's (2020) CARE model (Control, Access, Responsiveness, Engagement) provides a robust framework for healthcare organisations to sustainably protect their reputation in the digital environment.

This model has three key practical outcomes:

Control: Organisations are responsible for ensuring the accuracy and timeliness of information shared on social media or digital platforms. Incorrect or incomplete information leads to a loss of trust and erosion of reputation.

Access and responsiveness: Organisations must enable users to access information quickly while responding to their feedback in an empathetic and transparent manner. These two elements constitute the 'continuity' dimension of trust.

Engagement: Organisations must establish a structure that not only conveys information but also maintains continuous dialogue with users. This approach transforms corporate communication from a monologue into a dialogue.

The most important contribution of the CARE model for healthcare institutions is that it treats the concepts of 'digital trust' and 'corporate reputation' not as separate but as complementary. According to the findings of Liang and colleagues (2025), the trust established on online platforms is directly reflected in offline behaviour. Therefore, digital reputation management should fall within the remit not only of communications departments but also of clinical managers and ethics committees.

At the corporate level, the following policy recommendations also stand out:

Ethical data governance committees should be established, and data sharing processes should be regularly audited in every institution.

Transparency reports should be published at least once a year; data leaks, user complaints and security improvements should be disclosed to the public.

Corporate reputation indices should be measured regularly using social media interactions and user satisfaction data.

These practices enable organisations to build trust not only technically, but also ethically and socially.

6.4. Measuring Trust: A Methodological Framework for the Future

The work of Catapan and colleagues (2025) provides an important methodological foundation for measuring trust in digital health. However, there are still areas open to development. Most current measurement tools are limited to user surveys; behavioural data, biometric indicators, and natural language processing methods are not sufficiently utilised.

The proposed measurement framework for future studies should include the following components:

Multidimensional scales: Sub-scales that measure personal, technological, and organisational trust dimensions separately.

Behavioural indicators: Objective criteria such as the user's frequency of application use, data sharing preferences, and complaint-making behaviour.

Digital trace-based analyses: Analysis of user interactions (e.g., social media comments or application feedback) using natural language processing.

Psychometric validation: Demonstrating the validity of measurements using methods such as Cronbach's Alpha, test-retest reliability, and confirmatory factor analysis.

This multidimensional approach offers a new methodological orientation that relates digital trust not only to the level of perception but also to behavioural and technological indicators.

6.5. Application Recommendations in the Turkish Context

Turkey is among the countries that widely use digital health platforms such as e-Nabız, MHRS, and e-Reçete. However, academic studies evaluating these systems in terms of user trust are limited. In this context, the following steps are recommended to strengthen digital trust in Turkey:

A National Digital Health Trust Index (DSGE) should be created. This index should measure changes in trust in the healthcare system over time and serve as an early warning system for policymakers.

CARE-based digital reputation management units should be established in healthcare institutions; social media interactions should be managed within the framework of professional ethical standards.

Data sharing and consent processes should be simplified, and user-friendly graphic or video-based information materials should be used.

Academic-applied joint research should be encouraged, and original scales should be developed for the cultural determinants of trust in Turkey.

These steps will strengthen Turkey's digital health ecosystem not only technically but also in terms of social legitimacy.

6.6. Future Research Areas

This study proposes four future research axes based on the existing literature:

Artificial intelligence and trust: The impact of algorithmic transparency on trust in clinical decision support systems.

Cybersecurity and ethical governance: The long-term effects of data breaches on corporate reputation.

Cross-cultural comparisons: Examining the cultural determinants of digital trust in different countries.

Mixed-method research: Analysing quantitative trust scales alongside qualitative user experiences.

New studies in these areas will contribute to the maturation of the trust literature in digital health and the development of evidence-based decision support systems for policymakers.

6.7. Conclusion

Overall, trust and reputation in digital health are two fundamental components for the sustainability of future healthcare systems. Trust is built not only through data security but also through ethical responsibility, social participation, and organisational communication. Measuring and strengthening trust in digital health is no longer just a technological issue; it is also a social contract.

This study comprehensively addresses the personal, technological, social, and institutional dimensions of digital trust, highlights conceptual gaps in the literature, and develops policy-level recommendations. Ensuring trust in digital health will determine not only individuals' confidence in the system but also societies' capacity to adapt to digitalisation.

7. References

- Adjekum, A., Blasimme, A., & Vayena, E. (2018). Elements of trust in digital health systems: Scoping review. *Journal of Medical Internet Research*, 20(12), e11254. <https://doi.org/10.2196/11254>
- Anderson, L. A., & Dedrick, R. F. (1990). Development of the Trust in Physician Scale: A measure to assess interpersonal trust in patient–physician relationships. *Psychological Reports*, 67(3_suppl), 1091–1100. <https://doi.org/10.2466/pr0.1990.67.3f.1091>
- Baier, A. (1986). Trust and antitrust. *Ethics*, 96(2), 231–260. <https://doi.org/10.1086/292745>
- Belfrage, M., Kjellström, S., & Törner, M. (2022). General public's views on use of health data for research and public health: A population-based survey in Sweden. *BMC Medical Ethics*, 23, 41. <https://doi.org/10.1186/s12910-022-00788-9>
- Catapan, S. C., Caixeta, C. V., Maciel, D. M., & Silva, L. A. (2025). Measuring trust in digital health: A systematic review of scales and psychometric properties. *npj Digital Medicine*, 8(2), 124. <https://doi.org/10.1038/s41746-025-00945-6>

- Chaudhri, V. (2020). CARE model for managing organizational reputation in digital health communication. *Journal of Communication Management*, 24(3), 183–197. <https://doi.org/10.1108/JCOM-12-2019-0150>
- Damschroder, L. J., Pritts, J. L., Neblo, M. A., Kalarickal, R. J., Creswell, J. W., & Hayward, R. A. (2007). Patients, privacy and trust: Patients' willingness to allow researchers to access their medical records. *Social Science & Medicine*, 64(1), 223–235. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.08.045>
- Fatehi, F., Samadbeik, M., & Kazemi, A. (2020). What makes patients trust online health information? A systematic review of quantitative studies. *Health Informatics Journal*, 26(4), 2890–2905. <https://doi.org/10.1177/1460458220946652>
- Hall, M. A., Dugan, E., Zheng, B., & Mishra, A. K. (2001). Trust in physicians and medical institutions: What is it, can it be measured, and does it matter? *The Milbank Quarterly*, 79(4), 613–639. <https://doi.org/10.1111/1468-0009.00223>
- Hardin, R. (2006). *Trust*. Polity Press.
- Liang, Y., Zhang, Y., & Wu, J. (2025). From online trust to offline engagement: The role of e-health reputation in patient decision-making. *Frontiers in Public Health*, 13, 1412789. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2025.1412789>
- Richter, J. P., Muhlestein, D. B., & Wilks, C. E. (2014). Social media and the hospital reputation. *Journal of Healthcare Management*, 59(4), 287–305. <https://doi.org/10.1097/00115514-201407000-00009>
- Rynning, E. (2007). The legal significance of informed consent in medical law in Sweden. *European Journal of Health Law*, 14(3), 209–225. <https://doi.org/10.1163/092902707X207608>
- Vayena, E., Haeusermann, T., Adjekum, A., & Blasimme, A. (2018). Digital health: Meeting the ethical and policy challenges. *Swiss Medical Weekly*, 148, w14571. <https://doi.org/10.4414/smw.2018.14571>
- World Health Organization. (2018). *Classification of digital health interventions v1.0: A shared language to describe the uses of digital technology for health*. WHO Press. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/260480A>

BIST OTOMOTİV SEKTÖRÜ ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSININ OBJEKTİF AĞIRLIKLIL MARCOS YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr. Ümit Hasan GÖZKONAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, umit.gozkonan@cbu.edu.tr - 0000-0002-7187-6304

Arş. Gör. Dr. Erdi BAYRAM

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, erdi.bayram@cbu.edu.tr - 0000-0003-4478-7231

Arş. Gör. Tolga ÇAĞLAYANSUDUR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, tolga.caglayansudur@cbu.edu.tr - 0000-0002-0211-9027

Özet

Otomotiv sektörü, teknolojik gelişmeler ve dijitalleşmeye benzer bir şekilde diğer endüstrilerin gelişimi ve ilerlemesi açısından önemli bir role sahiptir. Yalnızca kendi içerisinde değil, sektörü oluşturan ve sektörü besleyen alt sektörler açısından da taşıyıcı bir güç özelliği taşımaktadır. Diğer yandan sektörün ülkeler açısından en önemli özelliklerinden biri, yaratmış olduğu ekonomik faydadır. Bu nedenle otomotiv sektöründe yer alan şirketlerin finansal performansı yarattığı ekonomik fayda açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv sektörü şirketlerinin finansal performansı incelenmiştir. Şirketlerin finansal performansı şirketlere ait, Cari Oran, Likidite Oranı, Finansal Borç Oranı, Kaldıraç Oranı, Aktif Devir Hızı Oranı, Stok Devir Hızı Oranı, Aktif Karlılık ve Özkaynak Karlılığı oranları üzerinden analiz edilmiştir. Şirketlerin finansal performansların incelenmesinde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri arasında yer alan MARCOS (Measurement Alternatives and Ranking According to Compromise Solution) yöntemi kullanılmıştır. Finansal performans analizinde kullanılan finansal oranların, diğer bir adıyla kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden Eşit Ağırlık ve ENTROPİ yöntemi kullanılmış ve farklı ağırlıklardan elde edilen sonuçları birleştirmek amacıyla BORDA yöntemi kullanılmıştır. Genel olarak 2017-2024 tarih aralığını kapsayan çalışma periyodu, Covid Öncesi, Covid Süreci ve Covid Sonrası şeklinde alt periyotlara ayrılarak bu dönemler bazında da performans incelemesi yapılmıştır. Analiz sonucunda, FROTO, TOASA, TTRAK şirketlerinin daha iyi finansal performansa sahip olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul, Otomotiv Sektörü, Finansal Performans, Çok Kriterli Karar Verme, Eşit Ağırlık, Entropi, BORDA, MARCOS.

Abstract

The automotive industry plays a vital role in the development and progress of other industries, similar to the impact of technological advancements and digitalization. It serves as a driving force not only within its own structure but also for the sub-sectors that constitute and support it. One of the most significant aspects of industry for national economies is the economic value it generates. Therefore, the financial performance of companies operating in the automotive sector is of great importance in terms of the economic benefits they create. In this study, the financial performance of automotive companies listed on Borsa Istanbul was examined. The analysis was conducted using financial ratios such as Current Ratio, Liquidity Ratio, Financial Debt Ratio, Leverage Ratio, Asset Turnover Ratio, Inventory Turnover Ratio, Return on Assets, and Return on Equity. The MARCOS (Measurement Alternatives and Ranking According to Compromise Solution) method, one of the Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) techniques, was employed to evaluate the financial performance of the companies. To determine the weights of the financial ratios -also referred to as criteria- objective weighting methods, namely the Equal Weight and ENTROPY methods, were used. The BORDA method was then applied to aggregate the results obtained from different weighting approaches. Covering the 2017–2024 period, the study was divided into three sub-periods -Pre-COVID, COVID, and Post-COVID- to assess performance across these intervals. The analysis results revealed that FROTO, TOASA, and TTRAK demonstrated superior financial performance compared to other companies in the sector.

Keywords: Istanbul Stock Exchange, Automotive Industry, Financial Performance, Multi-Criteria Decision-Making, Equal Weight, ENTROPY, BORDA, MARCOS.

1. GİRİŞ

Otomotiv sektörü gerek üretim hacmi gerekse yarattığı istihdam ve ihracat potansiyeliyle dünya ekonomisinin en stratejik endüstrilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Küresel ölçekte, sektördeki gelişmeler yalnızca ekonomik büyüme göstergelerini değil, aynı zamanda teknolojik dönüşüm, çevresel sürdürülebilirlik ve rekabetçilik düzeylerini de doğrudan etkilemektedir. Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında, otomotiv sektörü hem sanayi üretiminde hem de dış ticarete lokomotif sektörlerden biri konumundadır. Bu nedenle, sektörde faaliyet gösteren şirketlerin finansal performanslarının değerlendirilmesi, sektörün genel sağlığı ve ekonomik dayanıklılığı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Finansal performans analizi, işletmelerin varlıklarını etkin biçimde kullanma, likidite durumlarını yönetme, borçlanma düzeylerini dengeleme ve kârlılıklarını sürdürülebilir biçimde artırma kapasitelerini ölçmek açısından temel bir göstergedir. Günümüzde hızla değişen piyasa koşulları, makroekonomik dalgalanmalar, tedarik zinciri aksaklıkları ve finansal belirsizlikler, firmaların performanslarını yalnızca tek bir ölçüte dayanarak değerlendirmeyi güçleştirmiştir. Bu durum, birden fazla finansal göstergenin eş zamanlı olarak dikkate alınması gerekliliğini doğurmuş ve bu bağlamda Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri, finansal analizlerde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

ÇKKV yöntemleri, farklı ölçütlerin farklı yönleri (maksimizasyon veya minimizasyon) sahip olabildiği karar problemlerinde, alternatiflerin bütüncül bir değerlendirmesini mümkün kılmaktadır. Özellikle son yıllarda geliştirilen MARCOS (Measurement Alternatives and Ranking according to Compromise Solution) yöntemi, karar matrisindeki kriter ve alternatif sayısı arttığında bile basit ve anlaşılır yapısını koruması nedeniyle literatürde dikkat çeken bir yöntem haline gelmiştir. MARCOS yöntemi, alternatiflerin ideal ve anti-ideal çözümlere olan göreceli uzaklıklarını dikkate alarak uzlaşık bir sıralama üretir ve bu sayede karar vericiye dengeleyici bir perspektif sunar.

Bu çalışmanın temel amacı, Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv sektörü şirketlerinin 2017-2024 dönemine ait finansal performanslarını Eşit Ağırlık ve Entropi Ağırlıklı MARCOS yöntemiyle analiz etmek ve elde edilen sonuçları karşılaştırarak finansal performans farklılıklarını ortaya koymaktır.

Analiz kapsamında kullanılan finansal oranlar; cari oran, likidite oranı, finansal borç oranı, kaldıraç oranı, aktif devir hızı, stok devir hızı, aktif kârlılık ve özkaynak kârlılığı olmak üzere sekiz kriterden oluşmaktadır. Bu oranlar işletmelerin likidite, faaliyet etkinliği, borçluluk ve kârlılık yönlerinden performanslarını bütüncül biçimde temsil etmektedir. Ayrıca dönem,

COVID-19 salgınının finansal yapılar üzerindeki olası etkilerini analiz edebilmek amacıyla üç alt döneme ayrılmıştır: 2017-2019 COVID öncesi dönem, 2020-2022 COVID dönemi ve 2023-2024 COVID sonrası dönem.

Bu yönüyle çalışma, Türkiye’de otomotiv sektörüne odaklanan ve MARCOS yöntemini Eşit ve Entropi tabanlı objektif ağırlıklandırmayla birlikte kullanan nadir araştırmalardan biridir. Ayrıca dönemsel karşılaştırma yaklaşımı, sektörün kriz öncesi, kriz süreci ve kriz sonrası finansal dayanıklılığını karşılaştırmalı biçimde inceleme olanağı sunmaktadır. Elde edilen bulguların, hem literatürdeki ÇKKV uygulamalarına katkı sağlayacağı hem de yatırımcılar, yöneticiler ve politika yapıcılar için sektörel performans analizlerinde yol gösterici bir nitelik taşıyacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde çok kriterli karar verme yöntemlerinin analizlerde bütüncül yaklaşım ortaya koyması nedeniyle oldukça sık başvurulmuş bir yöntem olduğu ortaya çıkmaktadır. Birden çok ÇKKV yönteminin olması ve uygulama kolaylığı araştırmacılar tarafından sıkça tercih edilme nedenleri arasında sayılabilir. Yöntemlerin yaygın kullanımı literatürde farklı sektörler üzerine çalışmaların yapılmasına imkan tanımıştır. Bu bağlamda, bu bölümde daha önce yapılan ve literatürde yer alan bazı çalışmalar yer verilmiştir.

Çınaroğlu (2019) çalışmasında, otomotiv sektöründe faaliyet gösteren ve Fortune 500 listesinde yer alan firmaların performanslarını çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleriyle değerlendirmiştir. 2017 yılı net satış tutarına göre ilk 10 otomotiv firmasının performans analizinde, kriter ağırlıklarının belirlenmesinde SWARA yöntemi, performans sıralamasının oluşturulmasında ise COPRAS yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, net satış en önemli değerlendirme kriteri olarak belirlenmiş ve Ford Otomotiv Sanayi A.Ş. en yüksek performansa sahip firma olmuştur.

Esmer ve Dayı (2019) otomotiv sektörünün finansal performansını incelemişlerdir. Borsa İstanbul’da işlem gören otomotiv firmalarının 2010-2017 dönemine ait verileri kullanılarak açıklayıcı faktör analizi ve hiyerarşik kümeleme analizi uygulanmıştır. Kümeleme analizine göre Ford ve Otokar firmaları finansal performans açısından birbirine en yakın, Karsan ve Federal Mogul firmaları ise en uzak performans sergileyen şirketler olarak tespit edilmiştir.

Pala (2021) yaptığı çalışmada ulaştırma işletmelerinin finansal performansını analiz etmiştir. Yazar tarafından veri aralığı 2019-2020 olarak belirlenmiştir. Analizde ÇKKV

yöntemlerinden IDOCRIW ve MARCOS yöntemleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda TRABZON LİMAN İŞLETMECİLİĞİ A.Ş ve BEYAZ FİLO OTO KİRALAMA A.Ş şirketlerinin finansal performans açısından yüksek performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çalış ve Sakarya (2022) çalışmalarında, Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren otomotiv firmalarının pandemi öncesi (2018-2019) ve pandemi dönemi (2020-2021) finansal performanslarını CRITIC tabanlı CoCoSo yöntemiyle analiz etmiştir. Analiz sonucunda en önemli kriterin özsermaye devir hızı, en az önemli kriterin ise ekonomik rantabilite olduğu belirlenmiştir. Finansal performans sıralamasında FMİZP ve FROTO firmaları üst sıralarda yer alırken, KATMR ve BALAT firmaları alt sıralarda bulunmuştur.

Çilek (2022) çalışmasında 2017-2020 yılları arasında piyasa yapıcı bankaların finansal performanslarını değerlendirmek amacıyla, birden fazla çok kriterli karar verme (ÇKKV) tekniğinin sonuçlarını birleştiren bir model geliştirmiştir. Çalışmada 8 finansal kriterin ağırlıkları CILOS yöntemiyle belirlenmiş, ardından 11 bankanın performans sıralaması MARCOS yöntemiyle yapılmıştır. Elde edilen yıllık sıralamalar, COPELAND yöntemi ile birleştirilerek nihai performans sıralaması oluşturulmuştur. Sonuçlara göre, en iyi performans gösteren bankalar Akbank, Garanti ve HSBC, en düşük performans gösterenler ise Yapı Kredi, Vakıfbank ve Halkbank olmuştur.

Gönüllü (2022) çalışmasında COVID-19 pandemisinin Türk ana metal sanayisi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Borsa İstanbul Metal Ana Endeksi (XMANA)'nde yer alan 20 şirketin 2020/06–2021/06 dönemindeki finansal performansı analiz edilmiştir. Entropi yöntemi kriterlerin önem ağırlıklarını belirlemek, MARCOS yöntemi ise şirketleri performanslarına göre sıralamak için uygulanmıştır. Analiz sonuçları, pandemi döneminde önceki yıla göre önemli finansal değişimler olduğunu göstermiştir. En yüksek finansal performansa sahip firma ÇEMTAŞ (CEMTS) olurken, onu Kardemir (KRDMD) ve AYES Çelik (AYES) takip etmiştir.

Koca ve Bingöl (2022) Türkiye'de hayat dışı branşta faaliyet gösteren 26 sigorta şirketinin 2016-2020 dönemindeki finansal performansları, CRITIC ve MARCOS yöntemleri kullanarak analiz etmişlerdir. CRITIC yöntemi ile ağırlıklar belirlenmiş, MARCOS yöntemi ile şirketlerin performans sıralaması yapılmıştır. Sonuçlara göre, dönem genelinde en yüksek performansa sahip şirketler Allianz Sigorta, Anadolu Sigorta ve Euler Hermes, en düşük performansa sahip şirketler ise Gulf Sigorta, Unico Sigorta ve Generali Sigorta olarak belirlenmiştir.

Marşap ve Kablan (2022) otomotiv sektörünün finansal performansının Endüstri 4.0 devrimi ve Covid-19 pandemisinden ne ölçüde etkilendiğini ölçmeyi amaçlamışlardır. 2014-2020 yıllarına ait faaliyet raporları içerik analizine tabi tutulmuş, aynı döneme ilişkin finansal veriler ise COPRAS yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Covid-19 pandemisinin sektörün finansal performansını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bulgulara göre FROTO, Endüstri 4.0 sürecini en etkin şekilde uygulayan ve finansal açıdan en başarılı firma olurken, ASUZU bu dönüşümü benimsemesine rağmen düşük performans göstermiş, TOASO ise Endüstri 4.0'a değinmemesine rağmen güçlü bir finansal performans sergilemiştir.

Paksoy ve Duran (2023) araştırmalarında Borsa İstanbul'da işlem gören Türk otomotiv şirketlerinin finansal performanslarına etkisini incelemiştir. 2018-2021 yıllarına ait veriler, çok kriterli karar verme tekniklerinden CRITIC ve MOOSRA yöntemleriyle analiz edilmiştir. Bulgular, bazı şirketlerin pandemi sürecinde finansal performanslarını koruduğunu, bazılarının ise önemli dalgalanmalar yaşadığını göstermektedir. Analiz sonucunda, TMSN ve TTRAK firmalarının pandemiyle birlikte performanslarını artırarak üst sıralara çıktığı; buna karşın TOASO ve OTKAR şirketlerinin pandemi sürecinden olumsuz etkilendiği belirlenmiştir.

Sezgin ve arkadaşları (2024) Borsa İstanbul bilişim sektöründe yer alan firmaların 2023 yılı dört çeyreklik dönemdeki finansal performansını analiz etmişlerdir. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında MEREK yöntemi, performans sıralamasında ise MARCOS yöntemi kullanılmıştır. Bulgulara göre, dönemler arasında farklılık olsa da aktif devir hızı ve aktif karlılık oranı en yüksek ağırlığa sahip kriterler olurken, cari oran en düşük ağırlığa sahip olmuştur. Analiz sonucunda firmaların performans sıralamalarının dönemsel dalgalanmalar gösterdiği belirlenmiş; genel olarak SMART ve PAPIL firmalarının en yüksek, KAREL ve OBASE firmalarının ise en düşük finansal performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

3. VERİ ve YÖNTEM

Çalışma, Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv sektörü şirketlerine ait finansal oranlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. 2025 yılı itibarıyla Borsa İstanbul'da otomotiv sektörü başlığı altında 8 adet şirket işlem görmektedir. İşlem gören otomotiv şirketleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Borsa İstanbul'da İşlem Gören Otomotiv Sektörü Şirketleri

Şirket Adı	Borsa Kodu	Karar Değişkeni Kodu
Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.	ASUZU	A1
Doğuş Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş.	DOAS	A2
Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.	FROTO	A3

Karsan Otomotiv Sanayii ve Ticaret A.Ş.	KARSN	A4
Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.	OTKAR	A5
Tümosan Motor ve Traktör Sanayi A.Ş.	TMSN	A6
Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.	TOASA	A7
Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş.	TTRAK	A8

Çalışmada, tabloda yer verilen şirketlerin 2017-2024 tarihleri arasındaki finansal oranlarından yararlanılmıştır. Şirketlere ait finansal oranlar, Fintables programı üzerinden ücretli üyelik ile elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan ve karar kriterleri olarak belirlenen finansal oranlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Finansal Oranlar – Karar Kriterleri

Finansal Oran	Kısaltma	Yön	Kriter Adı
Cari Oran	C.O.	Maks.	K1
Likidite Oranı	L.O.	Maks.	K2
Finansal Borç Oranı	F.B.O.	Mini.	K3
Kaldıraç Oranı	K.O.	Mini.	K4
Aktif Devir Hızı	A.D.H.	Maks.	K5
Stok Devir Hızı	S.D.H.	Maks.	K6
Aktif Karlılığı	A.K.	Maks.	K7
Özkaynak Karlılığı	Ö.K.	Maks.	K8

Yıllık finansal oranlar üzerinden yapılan analizlerde, öncelikle 2017-2024 tarih aralığı üç döneme ayrılmıştır. Bu dönem ayrımında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını baz alınmıştır. Bu bağlamda, 2017-2019 tarihleri aralığı COVID-19 öncesi dönem, 2020-2022 tarihleri aralığı COVID-19 dönemi ve 2023-2024 tarihleri aralığı da COVID-19 sonrası dönem olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda, öncelikle otomotiv sektörü şirketlerinin finansal performansında bu dönemler bazında bir değişkenlik olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. İkinci aşamada, 2017-2024 tarihleri arasında tüm otomotiv sektörü şirketlerinin genel finansal performansı değerlendirilmiş ve performans analizi yapılmıştır.

Çalışma kapsamında, objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden Eşit Ağırlık (Mean Weight) ve ENTROPİ yöntemleri ağırlıklandırma yöntemi olarak ve MARCOS (Measurement Alternatives and Ranking According to Compromise Solution) yöntemi ise sıralama yöntemi kullanılmıştır.

Eşit ağırlık hesaplaması, her bir kriterin eşit derecede önemli olduğu varsayımına dayanmaktadır ve karar vericinin tarafsızlığını ile kriterlere eşit ağırlık verilmesini temsil etmektedir. Bu tür bir yaklaşım genellikle değerlendirme sürecinin adillliğini sağlamanın bir yolu olarak görülmektedir. Eşit ağırlık yönteminde, ağırlıklar Eşitlik 1’de verilen basit formül

kullanılarak hesaplanmaktadır (Diakoulaki vd., 1995). w_j ağırlığı, m ise kriter sayısını ifade etmektedir.

$$w_j = \frac{1}{m} \quad (1)$$

Tablo 3: Eşit Ağırlıklandırma Yöntemine Göre Ağırlıklar (Tüm Yıllar)

C.O.	L.O.	F.B.O.	K.O.	A.D.H.	S.D.H.	A.K.	Ö.K.
0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125

Entropi yönteminde karar probleminde yer alan kriterlere ilişkin ağırlıkların hesaplanması için karar matrisindeki veriler kullanılmaktadır. Başka bir subjektif değerlendirmeye ihtiyaç duymaması nedeniyle yöntemin uygulanabilirliği oldukça kolaydır. Bu sayede objektif sonuçlar elde edilir. Bu yöntemde değerleri yüksek olan veri grubunda belirsizlik daha fazla olmaktadır (Ayçin, 2023). Entropi tekniği ile ağırlıklandırma süreci dört adımda özetlenebilmektedir (Aytekin, 2023).

1. *Karar matrisinin oluşturulması:* Karar matrisi Eşitlik 2 yardımıyla oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & k_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & k_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (2)$$

2. *Karar matrisinin normalizasyonu:* Literatürde ağırlıklı olarak Eşitlik 3 kullanılarak normalizasyon işlemi gerçekleştirilmektedir.

$$p_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (3)$$

3. *Entropi değerlerinin hesaplanması:* Entropi değerleri Eşitlik 4 yardımıyla hesaplanmaktadır. m alternatif sayısıdır. $(-\frac{1}{\ln m})$ değeri, E_j değerlerinin 0-1 aralığında yer almasını sağlamaktadır.

$$E_j = \frac{-(\sum_{i=1}^m p_{ij} \ln p_{ij})}{\ln m} \quad (4)$$

4. *Kriter ağırlıklarının belirlenmesi:* Ağırlıkların belirlenmesi için Eşitlik 5'ten yararlanılmaktadır. $1-E_j$ değeri, farklılaşma değeri olarak da adlandırılmaktadır.

$$w_j = \frac{1 - E_j}{\sum_{j=1}^n (1 - E_j)} \quad (5)$$

Tablo 4: Entropi Yöntemine Göre Ağırlıklar (Tüm Yıllar)

	C.O.	L.O.	F.B.O.	K.O.	A.D.H.	S.D.H.	A.K.	Ö.K.
2017	0,115	0,136	0,129	0,173	0,107	0,103	0,117	0,121
2018	0,111	0,123	0,120	0,175	0,110	0,109	0,127	0,125
2019	0,113	0,138	0,114	0,187	0,112	0,109	0,117	0,110
2020	0,116	0,137	0,106	0,185	0,106	0,107	0,122	0,121
2021	0,166	0,129	0,118	0,134	0,111	0,109	0,116	0,117
2022	0,142	0,119	0,114	0,157	0,124	0,104	0,108	0,133
2023	0,138	0,113	0,114	0,145	0,125	0,118	0,125	0,124
2024	0,109	0,098	0,134	0,120	0,123	0,120	0,135	0,161

MARCOS (Uzlaşık Çözümüne Göre Alternatifleri Değerlendirme ve Sıralama) yöntemi en yeni Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) Stevic, Pamucar, Puska ve Chatterjee tarafından literatüre kazandırılmıştır. Yöntem alternatifler ile referans değerleri ilişkisini belirleyerek alternatiflerin performanslarını ortaya koymayı amaçlayan bir yöntemdir. Yöntem, esnek bir yöntem olup çok fazla kriterin bir arada değerlendirilmesine imkan tanımaktadır. Yöntemin en önemli özelliği ise kriter/alternatif sayısı artarken sahip olduğu basit algoritmanın karmaşıklığa dönüşmemesidir. Marcos yöntemi 7 adımdan oluşmaktadır (Ecer, 2020).

1. Başlangıç karar matrisinin elde edilmesi: m alternatif ve n kriterden oluşan başlangıç karar matrisidir.

Tablo 5: Başlangıç Karar Matrisi (2017 yılına ait oranlar)

		C.O.	L.O.	F.B.O.	K.O.	A.D.H.	S.D.H.	A.K.	Ö.K.
		Maks.	Maks.	Mini.	Mini.	Maks.	Maks.	Maks.	Maks.
ASUZU	A1	1,38	0,81	0,30	0,57	0,82	2,74	-0,04	-0,11
DOAS	A2	0,85	0,47	0,58	0,74	2,64	7,75	0,04	0,15
FROTO	A3	1,13	0,94	0,30	0,69	2,38	20,58	0,14	0,43
KARSN	A4	1,60	1,34	0,64	0,81	0,67	7,66	0,00	0,02
OTKAR	A5	1,52	1,14	0,35	0,86	0,94	2,90	0,05	0,38
TMSN	A6	2,13	1,38	0,05	0,27	1,14	4,64	-0,03	-0,04
TOASA	A7	1,13	0,97	0,42	0,74	1,39	15,74	0,10	0,39
TTRAK	A8	1,79	1,28	0,40	0,73	1,66	6,21	0,13	0,44

Kısaltmalar: C.O: Cari Oran – L.O: Likidite Oranı – F.B.O: Finansal Borç Oranı – K.O: Kaldıraç Oranı – A.D.H: Aktif Devir Hızı – S.D.H: Stok Devir Hızı – A.K: Aktif Karlılığı – Ö.K: Özkaynak Karlılığı.

ÇKKV analizlerinin karar matrisinde negatif değerlere rastlanması nadir bir durumdur. Tablo 1'deki karar matrisinde görülebileceği üzere, bazı alternatiflere ait kriter değerleri negatiftir. Bu durumda, normalleştirilmiş matrisin bir parçası olamayacakları için karar matrisindeki negatif değerlerin pozitif değerlere dönüştürülmesi gerekmektedir. Zhang ve

arkadaşları tarafından önerilen Z-skor standartlaştırma yöntemi, bu çalışmada karar matrisindeki negatif değerleri pozitif değerlere dönüştürmek için uygulanmıştır (Zhang vd., 2014). İlk olarak, karar matrisinin elemanları Eşitlik 6 kullanılarak dönüştürülür.

$$x_{ij} = \frac{X_{ij} - \bar{X}_i}{S_i} \quad (6)$$

Burada x_{ij} , alan j 'deki i göstergesi için standartlaştırılmış veriyi ifade eder. X_{ij} orijinal veriyi, $\bar{X}_i$ ve S_i ise sırasıyla aritmetik ortalama ve standart sapmayı göstermektedir.

Tablo 6: Standardize Edilmiş Karar Matrisi

		C.O.	L.O.	F.B.O.	K.O.	A.D.H.	S.D.H.	A.K.	Ö.K.
		Maks.	Maks.	Mini.	Mini.	Maks.	Maks.	Maks.	Maks.
ASUZU	A1	-0,1495	-0,7498	-0,4554	-0,5851	-0,8746	-0,9082	-1,3216	-1,3872
DOAS	A2	-1,4434	-1,8521	1,0783	0,3636	1,6321	-0,1220	-0,1805	-0,2549
FROTO	A3	-0,7599	-0,3283	-0,4427	0,0887	1,2740	1,8912	1,3308	0,9862
KARSN	A4	0,3876	0,9686	1,4457	0,7018	-1,0812	-0,1361	-0,6574	-0,8265
OTKAR	A5	0,1923	0,3202	-0,1659	0,9902	-0,7093	-0,8831	0,0507	0,7384
TMSN	A6	1,6815	1,0983	-1,8039	-2,1993	-0,4339	-0,6100	-1,0919	-1,0695
TOASA	A7	-0,7599	-0,2310	0,2125	0,3566	-0,0895	1,1318	0,7427	0,8022
TTRAK	A8	0,8514	0,7741	0,1314	0,2835	0,2824	-0,3637	1,1274	1,0111

Minimum değer: -2,1993

İkinci olarak, karar matrisinin elemanları Eşitlik 7 kullanılarak pozitif hale getirilir.

$$x'_{ij} = x_{ij} + A \quad (7)$$

$$A > |\min x_{ij}|$$

x'_{ij} , dönüşüm sonrasındaki standart değeri ifade eder ve sıfırdan büyük olmalıdır. Karar matrisindeki minimum değer, -2,1993'tür. Denklem 7'de A değeri 2,2784 olarak alınmıştır.

Tablo 7: Pozitif Karar Matrisi

		C.O.	L.O.	F.B.O.	K.O.	A.D.H.	S.D.H.	A.K.	Ö.K.
		Maks.	Maks.	Mini.	Mini.	Maks.	Maks.	Maks.	Maks.
ASUZU	A1	2,1289	1,5286	1,8230	1,6934	1,4038	1,3703	0,9568	0,8912
DOAS	A2	0,8350	0,4263	3,3568	2,6420	3,9106	2,1564	2,0979	2,0235
FROTO	A3	1,5186	1,9501	1,8357	2,3671	3,5524	4,1697	3,6092	3,2646
KARSN	A4	2,6660	3,2470	3,7241	2,9802	1,1972	2,1423	1,6210	1,4519
OTKAR	A5	2,4707	2,5986	2,1126	3,2687	1,5691	1,3954	2,3291	3,0169
TMSN	A6	3,9599	3,3767	0,4746	0,0791	1,8446	1,6684	1,1865	1,2090
TOASA	A7	1,5186	2,0474	2,4909	2,6350	2,1889	3,4102	3,0211	3,0807

TTRAK	A8	3,1298	3,0525	2,4098	2,5619	2,5608	1,9148	3,4058	3,2896

2. Genişletilmiş karar matrisinin elde edilmesi: Başlangıç karar matrisine ideal (AI) ile anti-ideal (AAI) çözümün eklenmesiyle elde edilen matristir.

Tablo 8: Genişletilmiş Karar Matrisi

		C.O.	L.O.	F.B.O.	K.O.	A.D.H.	S.D.H.	A.K.	Ö.K.
		Maks.	Maks.	Mini.	Mini.	Maks.	Maks.	Maks.	Maks.
ASUZU	A1	2,1289	1,5286	1,8230	1,6934	1,4038	1,3703	0,9568	0,8912
DOAS	A2	0,8350	0,4263	3,3568	2,6420	3,9106	2,1564	2,0979	2,0235
FROTO	A3	1,5186	1,9501	1,8357	2,3671	3,5524	4,1697	3,6092	3,2646
KARSN	A4	2,6660	3,2470	3,7241	2,9802	1,1972	2,1423	1,6210	1,4519
OTKAR	A5	2,4707	2,5986	2,1126	3,2687	1,5691	1,3954	2,3291	3,0169
TMSN	A6	3,9599	3,3767	0,4746	0,0791	1,8446	1,6684	1,1865	1,2090
TOASA	A7	1,5186	2,0474	2,4909	2,6350	2,1889	3,4102	3,0211	3,0807
TTRAK	A8	3,1298	3,0525	2,4098	2,5619	2,5608	1,9148	3,4058	3,2896
	AI	3,9599	3,3767	0,4746	0,0791	3,9106	4,1697	3,6092	3,2896
	AAI	0,8350	0,4263	3,7241	3,2687	1,1972	1,3703	0,9568	0,8912

AI ve AAI değerlerinin hesaplanması fayda ve maliyet temeline göre aşağıdaki eşitliklere göre hesaplanır.

$$AAI = \min_i x_{ij} \text{ fayda temelli kriter ise } (j \in B)$$

$$AI = \max_i x_{ij} \text{ fayda temelli kriter ise } (j \in B)$$

$$AAI = \max_i x_{ij} \text{ maliyet temelli kriter ise } (j \in C)$$

$$AI = \min_i x_{ij} \text{ maliyet temelli kriter ise } (j \in C)$$

3. Genişletilmiş karar matrisinin standartlaştırılması: Standartlaştırılmış matris, maliyet tipi kriterler için Eşitlik 8, fayda tipi kriterler için Eşitlik 9 kullanılarak elde edilir.

$$n_{ij} = \frac{x_{ai}}{x_{ij}}, j \in B \quad (8)$$

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{ai}}, j \in C \quad (9)$$

Tablo 9: Genişletilmiş Karar Matrisinin Standartlaştırılması

		C.O.	L.O.	F.B.O.	K.O.	A.D.H.	S.D.H.	A.K.	Ö.K.
		Maks.	Maks.	Mini.	Mini.	Maks.	Maks.	Maks.	Maks.
ASUZU	A1	0,5376	0,4527	0,2603	0,0467	0,3590	0,3286	0,2651	0,2709
DOAS	A2	0,2109	0,1262	0,1414	0,0299	1,0000	0,5172	0,5813	0,6151
FROTO	A3	0,3835	0,5775	0,2585	0,0334	0,9084	1,0000	1,0000	0,9924
KARSN	A4	0,6732	0,9616	0,1274	0,0265	0,3062	0,5138	0,4491	0,4414
OTKAR	A5	0,6239	0,7696	0,2246	0,0242	0,4012	0,3346	0,6453	0,9171
TMSN	A6	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	0,4717	0,4001	0,3287	0,3675
TOASA	A7	0,3835	0,6063	0,1905	0,0300	0,5597	0,8179	0,8370	0,9365
TTRAK	A8	0,7904	0,9040	0,1969	0,0309	0,6548	0,4592	0,9437	1,0000
	AI	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
	AAI	0,2109	0,1262	0,1274	0,0242	0,3062	0,3286	0,2651	0,2709

4. Ağırlıklandırılmış matrisin elde edilmesi: Ağırlıklı matris Eşitlik 10 aracılığıyla elde edilmektedir.

$$v_{ij} = n_{ij} * w_j \quad (10)$$

Tablo 10: Ağırlıklandırılmış Matris (2017 Yılı Entropi Ağırlıklarına Göre)

		C.O.	L.O.	F.B.O.	K.O.	A.D.H.	S.D.H.	A.K.	Ö.K.
		Maks.	Maks.	Mini.	Mini.	Maks.	Maks.	Maks.	Maks.
ASUZU	A1	0,0618	0,0616	0,0336	0,0081	0,0384	0,0338	0,0310	0,0328
DOAS	A2	0,0242	0,0172	0,0182	0,0052	0,1070	0,0533	0,0680	0,0744
FROTO	A3	0,0441	0,0785	0,0333	0,0058	0,0972	0,1030	0,1170	0,1201
KARSN	A4	0,0774	0,1308	0,0164	0,0046	0,0328	0,0529	0,0525	0,0534
OTKAR	A5	0,0718	0,1047	0,0290	0,0042	0,0429	0,0345	0,0755	0,1110
TMSN	A6	0,1150	0,1360	0,1290	0,1730	0,0505	0,0412	0,0385	0,0445
TOASA	A7	0,0441	0,0825	0,0246	0,0052	0,0599	0,0842	0,0979	0,1133
TTRAK	A8	0,0909	0,1229	0,0254	0,0053	0,0701	0,0473	0,1104	0,1210
	AI	0,1150	0,1360	0,1290	0,1730	0,1070	0,1030	0,1170	0,1210
	AAI	0,0242	0,0172	0,0164	0,0042	0,0328	0,0338	0,0310	0,0328

5. Alternatiflerin fayda derecelerinin hesaplanması: Alternatiflerin anti-ideal ve ideal çözüme göre fayda dereceleri sırasıyla Eşitlik 11 ve 12 yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$K_1^- = \frac{S_i}{S_{aai}} \quad (11)$$

$$K_1^+ = \frac{S_i}{S_{ai}} \quad (12)$$

S_i değeri, ağırlıklı matrisin elemanları toplamını göstermekte olup, Eşitlik 13 yardımı ile hesaplanmaktadır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n v_{ij} \quad (13)$$

6. Alternatiflerin fayda fonksiyonlarının belirlenmesi: Fayda fonksiyonu, ideal ve anti ideal çözüm çerçevesinde ilgili alternatifin uzlaşık çözümünü ifade eder ve Eşitlik 14 ile hesaplanmaktadır.

$$f(K_i) = \frac{K_i^+ + K_i^-}{1 + \frac{1 - f(K_i^+)}{f(K_i^+)} + \frac{1 - f(K_i^-)}{f(K_i^-)}} \quad (14)$$

Bu eşitlikte $f(K_1^-)$ anti ideal çözüme göre fayda fonksiyonunu, $f(K_1^+)$ ise ideal çözüme göre fayda fonksiyonunu ifade eder ve bu değerler Eşitlik 15 ve 16 kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$f(K_1^-) = \frac{K_i^+}{K_i^+ + K_i^-} \quad (15)$$

$$f(K_1^+) = \frac{K_i^-}{K_i^+ + K_i^-} \quad (16)$$

7. Sıralamaların elde edilmesi: Elde edilen fayda fonksiyonlarına göre alternatifler sıralanmaktadır.

Jean-Charles Borda (1770) tarafından geliştirilen Borda oylama sistemi, ÇKKV problemlerinde bütünsel çözümler elde etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, Borda yöntemi olarak adlandırılan araçlar ve süreçler bütününde, alternatif i 'nin sıralama k 'daki a_{ik} sıra değeri, Eşitlik 17'de verilen Borda puanına dönüştürülür (Aytekin, 2023).

$$B_i = \sum_{k=1}^r m - a_{ik} \quad (17)$$

Eşitlik 17'de m , alternatiflerin sayısını ifade eder. Alternatiflerin sıralaması, B puanlarına göre yüksekten düşüğe doğru yapılır. Borda yöntemi, çoğu karar verme probleminde etkili sonuçlar sağlayan, anlaşılır ve kolay uygulanabilir bir yapıya sahiptir (Aytekin, 2023).

4. BULGULAR

Çalışmada, Borsa İstanbul'da otomotiv sektörü altında yer alan 8 şirketin finansal performansları şirketlere ait finansal oranlar üzerinden analiz edilmiştir. Şirket

performanslarının analizlerinde Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden olan MARCOS yöntemi kullanılmıştır. Analiz kapsamında belirlenen kriterlerin ağırlıkları Eşit Ağırlık ve Entropi yöntemleri kullanılarak belirlenmiş ve sonrasında bu ağırlıklar MARCOS yönteminde ağırlıklandırılmış matrislerin elde edilmesinde kullanılmıştır.

Çalışma, 2017-2024 yılları arasında şirketlere ait finansal oranlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Tarih aralığı dünyayı etkisi altında alan COVID-19 salgını göz önünde bulundurularak üç alt döneme ayrılmıştır. 2017-2019 dönemi COVID-19 Öncesi dönem, 2020-2022 dönemi COVID-19 dönemi ve 2023-2024 dönemi COVID-19 Sonrası dönem olarak belirlenmiştir. Dönemler bazında, eşit ağırlıklar kullanılarak yapılan MARCOS analizi sonucunda elde edilen Borda puanları ve sıralamaları Tablo 9’da yer paylaşılmıştır.

Tablo 11: Eşit Ağırlıklı MARCOS Yöntemi – Borda Puanları ve Sıralamalar

Alternatifler	Covid Öncesi	Sıra	Covid Süreci	Sıra	Covid Sonrası	Sıra
ASUZU	2,00	8	5,00	7	5,00	5
DOAS	3,00	7	11,00	4	14,00	1
FROTO	20,00	1	19,00	1	9,00	3
KARSN	4,00	6	1,00	8	1,00	7
OTKAR	15,00	2	7,00	6	1,00	8
TMSN	14,00	3	10,00	5	5,00	6
TOASA	14,00	4	15,00	3	12,00	2
TTRAK	12,00	5	16,00	2	9,00	4

Tablo 8 incelendiğinde, COVID-19 Öncesi dönemde 20 Borda puanı ile FROTO şirketi birinci sırada gelmektedir. İkinci sırada 15 Borda puanına sahip olan OTKAR şirketi gelmektedir. Üçüncü sıra ise aynı 14 Borda puanına sahip TMSN ve TOASA şirketleri tarafından paylaşılmaktadır. Sonrasında ise finansal performans açısından sırasıyla; TTRAK, KARSN, DOAS ve ASUZU gelmektedir.

COVID-19 Süreci döneminde Borda puanlarına bakıldığında, 19 Borda puanı ile birinci sırada FROTO gelmektedir. İkinci sırada 16 Borda puanı ile TTRAK gelmektedir. Üçüncü sırada ise 15 Borda puanı ile TOASA şirketi gelmektedir. Sonrasında ise finansal performans açısından sırasıyla; DOAS, TMSN, OTKAR, ASUZU ve KARSN gelmektedir.

COVID-19 Sonrası dönemde finansal performanslar incelendiğinde; birinci sırada 14 Borda puanı ile DOAS gelmektedir. İkinci sırada 12 Borda puanı ile TOASA gelmektedir. Üçüncü sırayı ise 9 Borda puanı ile FROTO ve TTRAK paylaşmaktadır. Diğer şirketler ise finansal performans açısından sırasıyla; ASUZU, TMSN, KARSN ve OTKAR şeklindedir.

Tablo 12: Entropi Ağırlıklı MARCOS Yöntemi – Borda Puanları ve Sıralamalar

Alternatifler	Covid Öncesi	Sıra	Covid Süreci	Sıra	Covid Sonrası	Sıra
ASUZU	2,00	8	5,00	7	5,00	5
DOAS	3,00	7	10,00	4	14,00	1
FROTO	19,00	1	18,00	1	10,00	3
KARSN	4,00	6	1,00	8	2,00	7
OTKAR	16,00	3	8,00	6	1,00	8
TMSN	17,00	2	10,00	5	4,00	6
TOASA	12,00	4	15,00	3	11,00	2
TTRAK	11,00	5	17,00	2	9,00	4

Tablo 9 incelendiğinde, COVID-19 Öncesi dönemde 19 Borda puanı ile FROTO şirketi birinci sırada gelmektedir. İkinci sırada 17 Borda puanına sahip olan TMSN şirketi gelmektedir. Üçüncü sırada ise 16 Borda puanına sahip OTKAR yer almaktadır. Sonrasında ise finansal performans açısından sırasıyla; TOASA, TTRAK, KARSN ve ASUZU gelmektedir.

COVID-19 Süreci döneminde Borda puanlarına bakıldığında, 18 Borda puanı ile birinci sırada FROTO gelmektedir. İkinci sırada 17 Borda puanı ile TTRAK gelmektedir. Üçüncü sırada ise 15 Borda puanı ile TOASA şirketi gelmektedir. Sonrasında ise finansal performans açısından sırasıyla; DOAS, TMSN, OTKAR, ASUZU ve KARSN gelmektedir.

COVID-19 Sonrası dönemde finansal performanslar incelendiğinde; birinci sırada 14 Borda puanı ile DOAS gelmektedir. İkinci sırada 11 Borda puanı ile TOASA gelmektedir. Üçüncü sırada 10 Borda puanı ile FROTO yer almaktadır. Diğer şirketler ise finansal performans açısından sırasıyla; TTRAK, ASUZU, TMSN, KARSN ve OTKAR şeklindedir.

Tablo 13: Eşit ve Entropi Ağırlıklı Toplam Borda Puanları ve Sıralamaları

Alternatifler	Eşit Ağırlık Borda Puanı	Sıra	Entropi Ağırlık Borda Puanı	Sıra
ASUZU	12,00	7	12,00	7
DOAS	28,00	5	27,00	5
FROTO	48,00	1	47,00	1
KARSN	6,00	8	7,00	8
OTKAR	23,00	6	25,00	6
TMSN	29,00	4	31,00	4
TOASA	41,00	2	38,00	2
TTRAK	37,00	3	37,00	3

2017-2024 tarihleri arasında, şirketlere ait finansal performansların genel durumu Tablo 10 üzerinden incelendiğinde Eşit Ağırlıklı sıralamada 48 Borda puanı ile birinci sırada FROTO şirketi yer almaktadır. İkinci sırada 41 Borda puanı ile TOASA şirketi bulunmaktadır. Üçüncü sırada ise 37 puan ile TTRAK şirketi bulunmaktadır. Finansal performans açısından diğer şirketlerin sıralaması sırasıyla; TMSN, DOAS, OTKAR, ASUZU ve KARSN şeklindedir.

Entropi Ağırlıklı sıralama açısından bakıldığında, 47 Borda puanı ile birinci sırada FROTO şirketi yer almaktadır. İkinci sırada 38 Borda puanı ile TOASA şirketi bulunmaktadır. Üçüncü sırada ise 37 puan ile TTRAK şirketi bulunmaktadır. Finansal performans açısından diğer şirketlerin sıralaması ise sırasıyla; TMSN, DOAS, OTKAR, ASUZU ve KARSN şeklinde oluşmuştur.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da işlem gören sekiz otomotiv sektörü şirketinin 2017-2024 yılları arasındaki finansal performansları, dengeli bir değerlendirme sunan MARCOS yöntemi aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın önemli bir özelliği, finansal oranların, yani kriter ağırlıklarının hem Eşit Ağırlık hem de Entropi Ağırlıklandırma yöntemi ile belirlenmesidir. Böylece, kriterlerin hem homojen hem de veriye dayalı ağırlıklandırma yaklaşımları altında performans sıralamalarındaki değişimlerin karşılaştırılmasına olanak sağlanmıştır.

Analiz bulguları alt dönem bazlı incelendiğinde, her iki ağırlıklandırma yöntemi açısından, COVID-19 öncesi ve COVID-19 sürecinde Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.'nin finansal performans açısından en iyi performansa sahip olduğunu göstermektedir. Ancak COVID-19 sonrası döneme gelindiğinde, Doğu Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş. birinci sıraya yerleşirken, Ford Otomotiv Sanayi A.Ş. finansal performans açısından üçüncü sıraya gerilemiştir. Bu durum, COVID-19 süreci sonrasında Doğu Otomotiv'in finansallarında genel bir iyileşme olduğu, Ford Otomotiv'in likidite, borçluluk, faaliyet ve karlılık oranlarını temsil eden finansallarına bir gerileme olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Analiz sonuçları, Ford Otomotiv Sanayi A.Ş. tüm dönemlerde en yüksek finansal performansa sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, şirketin güçlü üretim altyapısı, yüksek ihracat kapasitesi ve kârlılık göstergelerindeki istikrarıyla açıklanabilir. Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.'yi sırasıyla Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. ve Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş. izlemiştir. Diğer yandan, Karsan Otomotiv ve Anadolu Isuzu analiz edilen tüm dönemlerde finansal performans açısından son sıralarda yer almıştır.

COVID-19 sürecinde küresel tedarik zincirlerinin bozulması, yarı iletken krizleri ve üretim maliyetlerindeki artışlar, otomotiv şirketlerinin finansal oranlarında belirgin dalgalanmalara neden olmuştur. Ancak analiz sonuçları, COVID-19 sonrası dönemde sektörün genelinde likidite ve kârlılık göstergelerinde toparlanma eğilimi bulunduğunu göstermektedir.

Bu bulgu, Türkiye otomotiv sektörünün esnek üretim yapısı ve ihracat odaklı stratejileri sayesinde kriz etkilerini görece hızlı bir şekilde telafi ettiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın bulguları, otomotiv sektöründe yatırımcıların karar alma süreçlerinde finansal oran temelli bütüncül analizlerin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca elde edilen sonuçlar, işletme yöneticileri açısından likidite yönetimi, borçlanma stratejileri ve sermaye verimliliği konularında yol gösterici niteliktedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, MARCOS yöntemine bulanık mantık (fuzzy logic) yaklaşımlarının entegre edilmesi, kriter setine çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) göstergelerinin eklenmesi ve sektörler arası karşılaştırmalı analizlerin yapılması, finansal performans analizine daha geniş bir bakış açısı kazandıracaktır. Ayrıca, farklı ağırlıklandırma tekniklerinin kullanılması, zaman içinde değişen piyasa koşullarının etkilerini ölçmede literatüre yeni katkılar sunabilir.

KAYNAKLAR

- Ayçin, E. (2023). *Çok Kriterli Karar Verme - Bilgisayar Uygulamalı Çözümler* (3. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aytekin, A. (2023). *Çok Kriterli Karar Analizi* (2. Basım). Nobel Bilimsel Eserler.
- ÇALIŞ, N., & SAKARYA, Ş. (2022). Covid-19 Döneminde ve Öncesinde Firmaların Finansal Performanslarının CRITIC Temelli CoCoSo Yöntemi ile Analizi; BİST Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 287-322. <https://doi.org/10.33399/biibfad.1142744>
- Çınaroğlu, E. (2019). Fortune 500 Listesinde Yer Alan Otomotiv Sektörü Firmalarının SWARA Destekli COPRAS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Cankiri Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 267-285. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.548359>
- ÇİLEK, A. (2022). RANKİNG THE PERFORMANCE OF PRİMARY DEALER BANKS: CILOS, MARCOS AND COPELAND MULTİ-CRİTERİA DECİSİON MAKİNG ANALYİSİ. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1092801>
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)00059-H](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H)
- Ecer, F. (2020). *Çok Kriterli Karar Verme - Geçmişten Günümüze Kapsamlı Bir Yaklaşım* (1. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- ESMER, Y., & DAYI, F. (2019). Stratejik Performans Yönetiminde Finansal Performans Değerlemesi: BİST Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal*

Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(2), 628-645.
<https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.479233>

- GÖNÜLLÜ, O. (2022). TÜRK ANA METAL SANAYİ ŞİRKETLERİNİN COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDEKİ FİNANSAL PERFORMANSLARININ ENTROPİ – MARCOS BÜTÜNLEŞİK YAKLAŞIMI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 44(1), 53-77. <https://doi.org/10.14780/muiibd.1135471>
- KOCA, G., & BİNGÖL, M. S. (2022). Hayat-Dışı Sigorta Şirketlerinin Performanslarının CRITIC Tabanlı MARCOS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
<https://doi.org/10.33905/bseusbed.1106188>
- MARŞAP, B., & KABLAN, A. (2022). BIST OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE LİSTELENEN ŞİRKETLERİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ ENDÜSTRİ 4.0 VE COVID 19 KAPSAMINDA COPRAS YÖNTEMİ İLE ANALİZİ. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 22(67), 41-56. <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1067528>
- PAKSOY, Ö. B., & DURAN, Z. (2023). OTOMOTİV SEKTÖRÜNÜN COVID-19 SÜRECİNDEKİ FİNANSAL PERFORMANSININ CRITIC VE MOOSRA YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 22(68), 227-248. <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1131780>
- PALA, O. (2021). IDOCRIW ve MARCOS TEMELLİ BIST ULAŞTIRMA İŞLETMELERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 263-294. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2021.013>
- Sezgin, A., Aytekin, S., & Sakarya, Ş. (2024). Finansal Performansın Ölçülmesinde Piotroski F-Skoru Bileşenleri ve ÇKKV Yöntemlerinin Bağlantısı: MEREC Tabanlı MARCOS Uygulaması. *Ekonomi Politika ve Finans Arastirmalari Dergisi*, 9(2), 367-395. <https://doi.org/10.30784/epfad.1481070>
- Zhang, X., Wang, C., Li, E., & Xu, C. (2014). Assessment Model of Ecoenvironmental Vulnerability Based on Improved Entropy Weight Method. *The Scientific World Journal*, 2014, 1-7. <https://doi.org/10.1155/2014/797814>

DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN DÖNGÜSEL EKONOMİYE ENTEGRASYONU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Özden Şentürk , Prof. Dr. Seyhun Doğan

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ozden.senturk@ogr.iu.edu.tr, 0000-0002-6801-6530

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, sdogan@istanbul.edu.tr, 0000-0003-3450-0612

Özet

Çalışma, dijital teknolojilerin döngüsel ekonomiye entegrasyonunu SWOT analizi tekniği ile incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda; dijital teknolojiler, dijital dönüşüm ve döngüsel ekonomi konusu ele alınarak dijital teknolojilerin döngüsel ekonomiye entegrasyonu swot analizi çerçevesinde değerlendirilmektedir. SWOT analizi tekniği ile elde edilen sonuçlara göre, dijital teknolojiler özellikle kaynak yönetimi, atık izleme, üretim süreçlerinin optimizasyonu ve ürün yaşam döngüsünün dijital takibi açısından döngüsel ekonomiyi destekleyici işlevler sunmaktadır. Özellikle yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti ve blokzincir teknolojilerinin bu süreçte kritik bir rol üstlendiği belirlenmiştir. Bununla birlikte yüksek yatırım maliyetleri, dijital eşitsizlik ve veri güvenliği gibi zayıf yönlerin, entegrasyon sürecinin önündeki temel engeller arasında yer almaktadır. Esasen dijital teknolojilerin döngüsel ekonomi ilkeleriyle entegrasyonu; verimlilik, şeffaflık, esneklik ve izlenebilirlik gibi pek çok stratejik avantaj sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle dijital teknolojiler, döngüsel ekonomiye geçişte önemli kolaylaştırıcılar olarak öne çıkmaktadır. Ancak söz konusu entegrasyonun sürdürülebilir bir şekilde uygulamaya konulabilmesi, teknik, yönetsel ve toplumsal boyutları içeren bütüncül stratejileri de gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Teknolojiler, Dijital Dönüşüm, Döngüsel Ekonomi, SWOT Analizi.

An Evaluation of the Integration of Digital Technologies into the Circular Economy

Abstract

The study aims to examine the integration of digital technologies into the circular economy through the SWOT analysis technique. In this context, digital technologies, digital transformation and circular economy are discussed and the integration of digital technologies into circular economy is evaluated within the framework of swot analysis. According to the results obtained with the SWOT analysis technique, digital technologies offer functions that support the circular economy, especially in terms of resource management, waste monitoring, optimization of production processes and digital tracking of the product life cycle. Especially artificial intelligence, big data, the Internet of Things and

blockchain technologies have been identified as playing a critical role in this process. However, the main obstacles to the integration process include weaknesses such as high investment costs, digital inequality and data security. In fact, the integration of digital technologies with circular economy principles provides many strategic advantages such as efficiency, transparency, flexibility and traceability. In other words, digital technologies stand out as important facilitators in the transition to a circular economy. However, the sustainable implementation of this integration requires holistic strategies that include technical, managerial and social dimensions.

Keywords: Digital Technologies, Digital Transformation, Circular Economy, SWOT Analysis.

Giriş

Günümüzde kaynakların tükenme hızı, çevresel bozulma ve iklim değişikliği gibi küresel ölçekli sorunlar, üretim ve tüketim süreçlerinin sürdürülebilirlik odaklı olarak yeniden yapılandırılmasını zorunlu hâle getirmiştir. Bu dönüşüm ihtiyacına yanıt olarak geliştirilen döngüsel ekonomi modeli, geleneksel doğrusal ekonomik yapıdan farklı olarak; kaynakların maksimum verimlilikle kullanılmasını, ürün yaşam döngüsünün uzatılmasını ve atık oluşumunun sistematik biçimde azaltılmasını hedeflemektedir. Döngüsel ekonomi yaklaşımı, yalnızca çevresel sürdürülebilirliğe değil, aynı zamanda ekonomik dirençliliğe ve toplumsal refaha da katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Diğer yandan dijital teknolojiler, başta sanayi, hizmet ve lojistik olmak üzere pek çok sektörde yapısal dönüşümleri beraberinde getiren temel birer itici güç hâline gelmiştir. Yapay zekâ, nesnelerin interneti (IoT), büyük veri analitiği, blokzincir ve robotik süreç otomasyonu gibi teknolojiler; veri toplama, analiz etme, izleme ve karar alma süreçlerinde hız ve doğruluk sağlamaktadır. Bu teknolojiler, sürdürülebilirlik ilkeleriyle bütünleşik biçimde kullanıldığında, döngüsel ekonomi hedeflerinin gerçekleştirilmesinde işlevsel birer araç olarak öne çıkmaktadır. Nitekim dijitalleşmenin sunduğu izlenebilirlik, otomasyon ve optimizasyon olanakları, döngüsel ekonomi uygulamalarının ölçeklenebilirliğini ve operasyonel başarısını önemli ölçüde artırabilmektedir.

Bu çerçevede, dijital teknolojiler ile döngüsel ekonomi ilkeleri arasındaki ilişkinin derinlemesine analiz edilmesi gerekmektedir. Literatürde her iki alana yönelik çalışmalar bulunmakla birlikte bu iki alanın kesişiminde yer alan kuramsal ve uygulamalı değerlendirmelerin, henüz yeterince sistematik biçimde ele alınmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda çalışma, dijital teknolojilerin döngüsel ekonomiye entegrasyonunu SWOT analizi tekniği ile incelemeyi amaçlamakta ve bu bağlamda dijital teknolojiler, dijital dönüşüm ve

döngüsel ekonomi konusu irdelenerek SWOT analizi kapsamında dijital teknolojilerin döngüsel ekonomiye entegrasyonu değerlendirilmektedir.

1. Dijital Teknolojiler ve Dijital Dönüşüm

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi, toplumları çok boyutlu bir dönüşüm sürecine sokmaktadır. Bu süreç, yalnızca teknolojik araçların kullanımını değil, örgütsel yapıların yeniden şekillenmesini, iş modellerinin dönüşmesini ve bireylerin dijital yetkinlikler kazanmasını da içermektedir. Dolayısıyla dijital dönüşüm kavramı, yalnızca teknolojik adaptasyonu değil, aynı zamanda kültürel, yapısal ve stratejik bir yeniden yapılanmayı ifade etmektedir. Esasen geleneksel işletme anlayışının yerini, veri odaklı, esnek ve dinamik yönetim biçimlerine bıraktığı gözlemlenmektedir. Dijital dönüşümün temelinde; büyük veri, yapay zekâ, bulut bilişim, nesnelerin interneti (IoT), blokzincir ve robotik süreç otomasyonu (RPA) gibi teknolojilerin entegre biçimde kullanılması yatmaktadır (Tang, 2021; Rogers ve Euchner, 2022). Dijital teknolojiler; nesnelerin interneti, yapay zekâ, blokzincir ve 3D yazıcılar aracılığıyla döngüsel ekonominin çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sunmakta, ancak enerji tüketimi, e-atık ve etik sorunlar gibi yeni zorlukları da beraberinde getirmektedir (Han vd., 2023).

Nesnelerin interneti (IoT), enerji verimliliği ve çevresel izleme açısından önemli fırsatlar sunsa da yüksek enerji kullanımı ve elektronik atık üretimi gibi sorunlara yol açmaktadır (Bıçakçı, 2019). Yapay zekâ, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine katkıda bulunurken; tarım, atık yönetimi ve eğitim gibi alanlarda yenilikçi çözümler sunmakta, ancak enerji tüketimi ve algoritmik önyargı gibi etik sorunları da beraberinde getirmektedir (Deniz, 2024). Blokzincir teknolojisi, şeffaf tedarik zinciri yönetimi, karbon emisyonlarının takibi ve yeşil finansman gibi alanlarda sürdürülebilirliği desteklerken; yüksek enerji tüketimi ve karbon salımı gibi çevresel sorunlara da neden olabilmektedir (Bagraff vd., 2024). 3D yazıcılar, atık miktarını azaltan ve enerji verimliliği sağlayan sürdürülebilir üretim imkânları sunmakta ve biyobozunur malzeme kullanımıyla çevresel ayak izini azaltmakta, ancak enerji kullanımı ve geri dönüşüm sınırlılıkları hâlâ önemli birer sorun olarak durmaktadır (Saqib vd., 2024).

Tüm bu teknolojiler, döngüsel ekonomi vizyonunu desteklerken “yeşil” teknolojilere geçişin, hem teknik kapasite hem de çevresel etik açısından dikkatle yönetilmesi gerektiği gerçeğini de ortaya koymaktadır. Dijital dönüşümün başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için

yalnızca teknik altyapının değil, aynı zamanda dijital kültürün de kurumsallaşmış olması gerekmektedir. Imai (2020), dijital dönüşüm sürecinde organizasyonların ekosistem temelli düşünme biçimlerini benimsemelerinin kritik önem taşıdığını vurgulamaktadır. Bu ekosistem; platform sağlayıcıları, tamamlayıcı ürün geliştiriciler, düzenleyici kurumlar ve kullanıcılar arasında etkileşimi gerekli kılmaktadır. Böyle bir yapıda dijital teknolojiler yalnızca araç değil, aynı zamanda stratejik karar süreçlerini şekillendiren temel bir bileşen hâline gelmektedir. Örneğin; yapay zekâ destekli karar destek sistemleri, yöneticilerin sezgi temelli kararlar yerine veri analitiğine dayalı kararlar almasını sağlamaktadır (Miroshnichenko ve Mishchenko, 2024). Bu durum, yalnızca operasyonel verimlilik değil, aynı zamanda rekabet avantajı yaratmak açısından da önemli bir dönüşüm olarak değerlendirilmektedir. Dijital dönüşüm artık yalnızca özel sektöre özgü bir olgu olmaktan çıkmış; kamu kurumları, eğitim sektörü ve sağlık hizmetleri gibi farklı alanlarda da yaygınlaşmıştır. Özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde dijital çözümler, işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlayan başlıca faktörlerden biri olmuştur. Uzaktan çalışma, çevrim içi eğitim ve e-sağlık gibi uygulamalar, dijital teknolojilerin bireylerin gündelik yaşamlarına nüfuz ettiğinin göstergesidir. Bu durum, dijital dönüşümün yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir boyutu olduğunu da göstermektedir.

Rogers ve Euchner (2022), dijital teknolojilerin işletme stratejileri üzerindeki etkilerini incelerken bu teknolojilerin yalnızca destekleyici değil, aynı zamanda strateji belirleyici rol oynadığını ifade etmektedirler. Özellikle yapay zekâ ve büyük veri analitiği, müşteri deneyimini kişiselleştirme, talep tahmini ve ürün inovasyonu gibi stratejik alanlarda belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla dijital dönüşüm, işletmelerin rekabet gücünü artırmakla kalmayıp aynı zamanda iş yapış biçimlerinin temelden yeniden kurgulanmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu yeniden kurgulama, yalnızca teknolojik altyapı yatırımlarıyla değil; çalışanların dijital yetkinliklerinin artırılması, organizasyonel esneklik ve öğrenen organizasyon kültürünün inşası ile mümkün olmaktadır (Chernova vd., 2023). Bunun yanı sıra dijital dönüşümün başarısı, belirli koşulların yerine getirilmesine bağlıdır. Patro ve Raghunath (2021), dijital dönüşüm projelerinin karşılaştığı temel engeller arasında yüksek maliyetler, çalışan direnci ve dijital olgunluk seviyesinin yetersizliğinin olduğunu belirtmektedirler. Dijital dönüşüm, yalnızca bir teknoloji yatırımı değil; aynı zamanda insan kaynağı ve liderlik vizyonu gerektiren bir süreçtir. Nitekim kurumların dijitalleşme yolculuklarında başarısız olmalarının en temel nedeni, teknolojiyi adapte ederken kültürel dönüşümü ihmal etmeleridir.

Dijital dönüşümün kurum yapıları üzerindeki etkisi, yalnızca üretkenlik artışıyla sınırlı kalmamaktadır. Dijitalleşen kurumlar, veriye dayalı yönetim anlayışı geliştirmekte ve bu

durum, daha çevik karar alma süreçlerine zemin hazırlamaktadır. Lazarov (2024), dijital teknolojilerin benimsenmesini etkileyen faktörler arasında; firma büyüklüğü, uluslararasılaşma düzeyi ve Ar-Ge harcamalarının önemli belirleyiciler olarak yer aldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu tür kurumsal özellikler, dijital dönüşüm stratejilerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

De Lacerda ve Jamil (2021) tarafından sunulan çalışmada ise dijital dönüşümün işletmeler için bir zorunluluk hâline geldiği ve teknolojik gelişmeler karşısında esneklik gösteremeyen yapıların da rekabet gücünü kaybettiği vurgulanmaktadır. Dijital teknolojiler; ürün geliştirme, müşteri ilişkileri yönetimi, tedarik zinciri optimizasyonu gibi alanlarda radikal değişimlere neden olmakta ve bu değişimlerin başarılı bir şekilde yönetilmesi, işletmelerin uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşımaktadır. Dijital dönüşüm sürecinin yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik bir boyutu da bulunmaktadır. Uma Maheswari vd. (2024) ise dijital dönüşümle birlikte veri güvenliği, mahremiyet ve siber tehditler gibi konuların ön plana çıktığını vurgulamaktadır. Kurumların dijitalleşirken bu tür riskleri gözetmesi, hem regülasyonlara uyum hem de toplumsal güven açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, dijital dönüşüm projeleri yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda etik ilkelerle uyumlu şekilde tasarlanmalıdır. Bu noktada dijital teknolojiler ve dijital dönüşüm kavramları arasında çift yönlü bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. Dijital teknolojiler, dönüşümün araçları durumundayken; dijital dönüşüm, bu araçların sistematik ve stratejik biçimde kullanılması sürecini tanımlamaktadır. Teknoloji ve strateji arasında kurulan bu köprü, sadece işletme performansını değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel yapıları da dönüştürecektir.

2. Döngüsel Ekonomi

Doğal kaynakların hızla tükendiği ve iklim değişikliği başta olmak üzere küresel çevre sorunlarının derinleşerek etkilerinin her geçen gün daha da görünür hâle geldiği günümüzde, ekonomik modellerin sürdürülebilirlik ekseninde yeniden yapılandırılması zorunlu hâle gelmektedir. Bu bağlamda döngüsel ekonomi, yalnızca bir kaynak yönetim modeli değil; aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve çevresel yapıları dönüştürmeyi hedefleyen bütüncül bir paradigma olarak öne çıkmaktadır. Döngüsel ekonomi, geleneksel doğrusal modelin “al-üret-tüket-at” mantığına karşı, kaynakların sistem içinde mümkün olduğunca uzun süre değerli tutulduğu, atık oluşumunun en aza indirildiği ve ürün ömürlerinin uzatıldığı bir yaklaşımı benimsemektedir (Franjic, 2024). Döngüsel ekonominin uygulanabilirliği, ürünlerin tasarım

aşamasında çevresel etkilerini dikkate almak ve malzemelerin yaşam döngüsünü optimize etmek ile yakından ilişkilidir. Bu doğrultuda atık minimizasyonu, ürün yaşam döngüsünün uzatılması ve geri dönüşüm için tasarım gibi döngüsel ekonomi ilkeleri, kaynak verimliliğini artırmak ve tedarik zincirleri içinde çevresel etkiyi azaltmak için önemli fırsatlar sunmaktadır (Solomon vd., 2024).

Bu modele göre, ürünlerin tasarımı aşamasından itibaren yeniden kullanım, geri dönüşüm ve onarılabilirlik gibi kriterler göz önünde bulundurulmakta; tüketim sonrası ise ürünlerin ya da bileşenlerinin yeniden sisteme kazandırılması esas alınmaktadır. Türkiye özelinde yapılan araştırmalar, döngüsel ekonomi uygulamalarının henüz erken aşamada olduğunu, ancak özellikle atık yönetimi ve geri dönüşüm sektöründe olumlu gelişmeler yaşandığını ortaya koymaktadır (Yalçın ve Nergis, 2020). Yerel yönetimlerin geri kazanım oranlarını artırmaya yönelik yatırımları, tüketici farkındalığını geliştiren kampanyaları ve sanayi kuruluşlarının atık azaltımına dönük girişimleri de bu süreci desteklemektedir.

Döngüsel ekonominin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için yalnızca teknik sistemlerin kurulması yeterli olmamakta; aynı zamanda kültürel bir dönüşüm de gerekmektedir. Jonsson (2023), döngüsel ekonomi ilkelerinin birçok geleneksel kültürde zaten mevcut olduğunu, modernleşme süreciyle bu kültürel pratiklerin unutulduğunu belirtmektedir. Örneğin; Anadolu’da geçmişten günümüze kadar gelen “tasarruf”, “tamirat”, “yeniden kullanım” gibi gündelik alışkanlıklar, döngüsel ekonominin temel ilkeleriyle örtüşmektedir. Dolayısıyla yalnızca teknolojik değil, toplumsal belleği de harekete geçiren yaklaşımların geliştirilmesi gerektiği söylenebilmektedir. Döngüsel ekonomi, doğal kaynakların daha verimli kullanılmasını, atıkların minimize edilmesini ve çevresel baskının azaltılmasını sağlayarak sürdürülebilir bir ekonomik yapıyı teşvik etmektedir (Velenturf ve Purnell, 2021).

Sanayi politikaları ve üretim süreçleri de döngüsel ekonomi kapsamında yeniden değerlendirilmek durumundadır. Üretim aşamasında kullanılan hammaddelerin sürdürülebilirliği, ürünlerin ömürlerinin uzatılması ve modüler tasarıma geçilmesi, hem çevresel etkileri azaltmakta hem de ekonomik açıdan uzun vadeli kazançlar sağlamaktadır. Avrupa Birliği’nin 2020 yılında yayımladığı “Yeni Döngüsel Ekonomi Eylem Planı”, bu süreci destekleyen küresel bir politika örneği olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’nin de bu plana paralel olarak 2021 yılında yayımladığı “Sıfır Atık Eylem Planı” ve “Döngüsel Ekonomi Strateji Belgesi” ile bu alanda somut adımlar attığı görülmektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021).

Gıda, tekstil, otomotiv ve inşaat gibi sektörlerde döngüsel ekonomi ilkelerinin uygulanması, hem kaynak verimliliği hem de karbon ayak izinin azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır. Rajkovic vd. (2020), gıda endüstrisindeki atıkların yeniden değerlendirilerek biyoyakıt, enzim ve hayvan yemi gibi ürünlere dönüştürülebileceğini ifade etmektedir. Benzer şekilde, inşaat sektöründe geri dönüştürülmüş yapı malzemelerinin kullanımı, enerji tüketimini ve doğal kaynak kullanımını azaltan önemli bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır (Bhandari, 2024). Döngüsel ekonominin bir diğer önemli boyutu da enerji kullanımıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim, enerji verimliliği uygulamaları ve karbon emisyonlarını azaltan teknolojiler, bu modelin vazgeçilmez bileşenlerindendir. Döngüsel ekonomi sadece fiziksel ürünlerin değil, aynı zamanda enerji akışlarının da kapalı döngüler içinde yönetilmesini hedeflemektedir (Shetye, 2023). Dolayısıyla akıllı şebekeler, enerji geri kazanım sistemleri ve entegre şehir çözümleri, döngüsel ekonomi ile doğrudan ilişkilidir.

Bununla birlikte döngüsel ekonomi uygulamalarının önünde çeşitli zorluklar da bulunmaktadır. En önemli zorluklardan biri, tüketici davranışlarının değişime yeterince açık olmamasıdır. Tüketicilerin hâlâ ürünlerin dayanıklılığı ve tamir edilebilirliğinden çok, fiyat odaklı tercihler yaptığı, bu durumun da döngüsel iş modellerinin benimsenmesini zorlaştırdığı belirtilmektedir (Anantharaman, 2021). Bunun yanı sıra mevzuat eksiklikleri, finansal teşviklerin yetersizliği ve sektörlerarası koordinasyon eksikliği de uygulama zorlukları arasında sayılmaktadır. Buna ek olarak dijital teknolojiler, döngüsel ekonomi ile entegre biçimde kullanıldığında, hem izleme hem de karar verme süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Örneğin; blokzincir teknolojisi ile ürünlerin yaşam döngüsünün şeffaf biçimde takip edilmesi mümkün hâle gelmektedir (Jakobsen vd., 2021).

Ekonomik sistemlerin sürdürülebilirlik odaklı dönüşümü, sadece bir seçenek değil; geleceğin inşası için bir zorunluluktur. Döngüsel ekonomi, söz konusu dönüşümde yalnızca çevresel faydalar sağlamakla kalmamakta; aynı zamanda yeni iş modelleri, istihdam olanakları ve ekonomik dirençlilik açısından da önemli fırsatlar sunmaktadır.

3. Dijital Teknolojilerin Döngüsel Ekonomiye Entegrasyonu: SWOT Analizi

Küresel çevre krizlerinin derinleştiği bir dönemde, geleneksel doğrusal ekonomi modelinin sürdürülemezliği artık tartışmasız kabul görmektedir. Bu bağlamda döngüsel ekonomi, yalnızca bir atık yönetim sistemi değil; kaynakların etkin kullanımı, ürün yaşam

döngüsünün uzatılması ve sistemselsel bir dönüşüm çerçevesi sunan kapsamlı bir yaklaşımdır. Bu dönüşümün başarıya ulaşabilmesi için dijital teknolojilerin sunduğu fırsatların etkin biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Yapay zekâdan büyük veriye, blok zincirden nesnelerin internetine uzanan geniş bir yelpazeye sahip dijital teknolojiler, döngüsel ekonomi ilkelerinin uygulanmasını kolaylaştırmakta, izlenebilirlik, şeffaflık ve verimlilik sağlamaktadır (Williams vd., 2024).

Tablo 1: Dijital Teknolojiler Ekseninde Döngüsel Ekonomi: SWOT Analizi

Güçlü Yönler (Strengths)	Zayıf Yönler (Weaknesses)
✓ Kaynak kullanımında yüksek verimlilik sağlaması (Örneğin; IoT ile gerçek zamanlı izleme).	✗ Yüksek ilk yatırım ve altyapı maliyetlerine sahip olması.
✓ Yapay zekâ ile atık ayrıştırma süreçlerinin zaman ve maliyet tasarrufu sağlaması.	✗ Gelişmekte olan ülkelerde dijital teknolojiye erişimde sınırlılıkların söz konusu olması.
✓ Blokzincir ile tedarik zincirinde tam şeffaflık ve izlenebilirliğin söz konusu olması.	✗ Teknik bilgi eksikliği ve dijital altyapı yetersizliğinin söz konusu olması.
✓ Ürün yaşam döngüsünün uzatılmasına katkı sağlaması.	✗ Siber güvenlik tehditleri ve veri güvenliği sorunlarının söz konusu olması.
✓ Kurumsal sürdürülebilirlik performansının ölçülebilirliğini artırması.	✗ Dijital eşitsizliklerin ve küçük ölçekli işletmelerin sistem dışı kalma riskinin söz konusu olması.
Fırsatlar (Opportunities)	Tehditler (Threats)
✓ Veri temelli karar alma süreçleriyle döngüsel iş modellerinin yaygınlaşması.	✗ Hızlı dijitalleşmenin yol açtığı teknoloji bağımlılığı ve yerel üretim ilkeleriyle çelişkinin söz konusu olması.
✓ Malzeme pasaportlarıyla bileşenlerin yaşam döngüsü boyunca izlenmesi.	✗ Veri merkezlerinin yüksek enerji tüketimi ve çevresel ayak izinin söz konusu olması.
✓ Dijital pazar yerleriyle ikincil kullanım ürünlerinin dolaşımının artması.	✗ Dijital cihazların kısa ömürlü olmasının atık sorununu artırabilmesi.
✓ Kurumsal rekabet gücünün artması ve süreçlerin çevikleşmesi.	✗ Politik ve hukukî çerçevede belirsizliklerin devam etmesi.
✓ KOBİ'ler için dijital kapasitenin artırılmasıyla daha kapsayıcı dönüşüm fırsatlarının söz konusu olması.	✗ Küçük işletmelerin dönüşüm sürecinden dışlanma riskinin söz konusu olması.

Kaynak: (Williams vd., 2024; Carlos vd., 2024; Keles vd., 2025; Aliyev ve Shahverdiyeva, 2023; Meng vd., 2023; Liu vd., 2021; Giri Prawiyogi vd., 2024; Arroyabe vd., 2024'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Dijital teknolojilerin döngüsel ekonomiyle entegrasyonunu SWOT analizi çerçevesinde değerlendirmek, bu dönüşümün güçlü ve zayıf yönlerini, sahip olduğu fırsatları ve karşılaşılabileceği tehditleri bütüncül bir biçimde kavramak açısından oldukça önemlidir (Tablo 1). Bu analiz yalnızca teknolojik boyutu değil; aynı zamanda örgütsel, yönetsel ve toplumsal

dinamikleri de kapsamaktadır. Buna göre güçlü yönleri bakıldığında; dijital teknolojiler, kaynak kullanımında yüksek düzeyde verimlilik sağlama potansiyeli taşımaktadır. Örneğin; nesnelerin interneti sayesinde ürünlerin, kullanım ömrü boyunca gerçek zamanlı izlenmesi mümkün olmakta ve bu da bakım ve onarım süreçlerinin önceden planlanmasını kolaylaştırmaktadır (Carlos vd., 2024). Blokzincir teknolojisi ile tedarik zinciri boyunca ürünlerin nerede üretildiği, nasıl işlendiği ve ne şekilde geri dönüştürüleceği gibi bilgiler güvenli biçimde takip edilebilmektedir. Yapay zekâ destekli sistemler ise atık ayrıştırma süreçlerinde hem zaman hem de maliyet tasarrufu sağlamak ve böylece geri dönüşüm oranlarını artırmaktadır. Bununla birlikte dijital entegrasyonun zayıf yönleri de göz ardı edilmemelidir. İlk olarak, bu teknolojilerin hayata geçirilebilmesi için yüksek yatırım maliyetleri gerekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu tür teknolojilere erişim sınırlı olabilmektedir. Aliyev ve Shahverdiyeva (2023), dijital döngüsel ekonomi modellerinin yaygınlaşmasında teknik bilgi eksikliği ve altyapı yetersizliklerinin önemli engeller oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca veri güvenliği, siber saldırılar ve dijital eşitsizlik gibi sorunlar, bu entegrasyonun güvenilirliğini zedeleyen başlıca riskler arasında yer almaktadır.

Dijital teknolojilerin döngüsel ekonomiye entegrasyonu önemli fırsatlar da sunmaktadır. Özellikle veri tabanlı karar alma süreçleri, döngüsel iş modellerinin benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Malzeme pasaportu sistemleri sayesinde bir ürünün tüm bileşenleri, kullanım süresi ve geri dönüşüm potansiyelinin dijital olarak belgelenmesi ve bu bilgilerin üreticiden tüketiciye kadar uzanan bir zincir içinde paylaşılması örnek olarak ifade edilebilmektedir. Bu tür uygulamalar, hem kullanıcı davranışlarını yönlendirmekte hem de üreticileri daha sürdürülebilir tasarımlar geliştirmeye teşvik etmektedir. Aynı zamanda dijital pazar yerleri aracılığıyla ikincil kullanım ürünleri daha geniş kitlelere ulaştırılmakta ve böylece kaynakların döngüde kalma süresi uzatılmaktadır (Liu vd., 2021).

Kurumsal düzeyde bakıldığında, dijital dönüşüm ile döngüsel ekonominin entegrasyonu, işletmelerin rekabet gücünü artırmakta ve sürdürülebilirlik performansını ölçülebilir hâle getirmektedir. Dolayısıyla dijitalleşme, yalnızca çevresel değil, ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirlik açısından da kaldıraç etkisi yaratmaktadır. Fakat bu entegrasyonun tehdit oluşturan yönleri de bulunmaktadır. Özellikle hızlı dijitalleşmenin neden olduğu “teknoloji bağımlılığı”, döngüsel ekonominin özünde yer alan yerel ve dayanıklı üretim ilkeleriyle çelişebilir. Giri Prawiyogi vd. (2024), dijital dönüşümün her zaman eşitlikçi sonuçlar üretmediğini, özellikle küçük ölçekli işletmelerin dışlanma riski taşıdığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra veri yoğun sistemlerin çevresel ayak izine dair tartışmalar da giderek

artmaktadır. Veri merkezlerinin yüksek enerji tüketimi ve dijital cihazların kısa ömürlü olması, döngüsel ekonomi hedeflerine zarar verebilecek unsurlar arasında yer almaktadır.

Özellikle politika yapıcıların bu entegrasyonu destekleyecek şekilde düzenleyici çerçeveler geliştirmesi, dijital teknolojilerin döngüsel amaçlarla kullanılmasını kolaylaştıracaktır. Hukukî belirsizliklerin giderilmesi, kamu yatırımlarının artırılması ve küçük işletmelere yönelik teşviklerin uygulanması bu noktada oldukça önemlidir.

Sonuçta dijital teknolojilerin döngüsel ekonomiyle entegrasyonu; sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır. Ancak bu potansiyelin hayata geçmesi, yalnızca teknolojik gelişmelere değil, aynı zamanda sosyal, yönetsel ve politik unsurların bütüncül biçimde uyumuna da bağlıdır. SWOT analizinde ortaya konulan bu güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler dikkate alındığında, dijital dönüşüm süreçlerinin yalnızca teknik değil; etik, sosyal ve ekolojik boyutlarıyla birlikte ele alınmasının gerekliliği açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Günümüzde yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti (IoT) ve blokzincir gibi dijital teknolojilerin; üretimden tüketime, dağıtımdan atık yönetimine kadar tüm değer zinciri boyunca döngüsel ekonomi ilkelerini destekleyen bir altyapı sunduğu görülmektedir. Söz konusu teknolojiler sayesinde kaynakların daha etkin yönetimi, atıkların daha iyi izlenmesi, üretim süreçlerinin daha verimli planlanması ve ürünlerin yaşam döngülerinin uzatılması mümkün hâle gelmektedir. Dijital teknolojiler, aynı zamanda sistem düzeyinde şeffaflık, izlenebilirlik ve geri bildirim mekanizmaları oluşturarak hem üreticiler hem de tüketiciler açısından sürdürülebilir davranış biçimlerini teşvik edici bir rol üstlenmektedir. Ancak entegrasyon süreci, dijital dönüşümün potansiyel kazanımlarına rağmen birtakım yapısal engelleri de içinde barındırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan finansal kısıtlar, teknik altyapı eksiklikleri ve dijital okuryazarlık düzeyinin yetersizliği, hem bu teknolojilere erişimi hem de bu teknolojilerin etkili kullanımını sınırlamaktadır. Bununla birlikte veri güvenliği, siber saldırılara açıklık ve mahremiyet gibi riskler, dijital sistemlerin güvenilirliğine gölge düşürmekte; bu da kullanıcı güveni açısından ciddi tereddütler yaratabilmektedir. Ayrıca çevresel sürdürülebilirlik odağında geliştirilen bu dijital teknolojilerin, önemli bir karbon ayak

izine ve e-atık üretimine neden olduğu dikkate alınmalıdır. Bu durum, yeşil dönüşüm söyleminin kendisiyle çelişebilecek potansiyel paradoksların varlığına da işaret etmektedir.

Bu noktada, dijital teknolojilerin döngüsel ekonomiye entegrasyonunun başarılı olabilmesi için sadece teknolojik gelişim ve yenilikçilik yeterli olmayıp aynı zamanda kapsamlı bir yönetim yapısına, etkili regülasyonlara, kapsayıcı sosyal politikalar ile desteklenmiş ulusal ve yerel stratejilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle politika yapıcılarının, dijital dönüşümün kapsayıcı bir biçimde tüm sektör ve aktörler tarafından benimsenmesini sağlayacak düzenleyici çerçeveler geliştirmesi, kritik önem arz etmektedir. Küçük ölçekli işletmelerin dijitalleşme sürecine katılımını destekleyecek kapasite geliştirme programları, kamu teşvikleri ve teknik eğitimler yoluyla söz konusu aktörlerin dışlanmasını önleyici mekanizmalar kurulmalıdır.

Sonuç olarak, dijital teknolojilerin döngüsel ekonomi ilkeleriyle entegrasyonu; verimlilik, şeffaflık, esneklik ve izlenebilirlik gibi pek çok stratejik avantaj sağlayarak üretim-tüketim paradigmalarının yeniden tasarlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak dönüşümün kalıcı, adil ve sürdürülebilir olabilmesi; yalnızca teknik çözümlerle değil, yönetsel vizyon, etik sorumluluk, kültürel duyarlılık ve toplumsal bütünleşme ile mümkün olacaktır. Özellikle disiplinlerarası iş birliği çerçevesinde geliştirilecek bütüncül politika önerilerinin ve sektörel bazda yapılacak uygulamalı araştırmaların, dijital teknolojilerin döngüsel ekonomi sistemleriyle daha sağlıklı bir biçimde uyumlaştırılmasına olanak tanıyacağı açıktır.

Kaynakça

- Aliyev, A. G., & Shahverdiyeva, R. O. (2023). Formation of a digital circular economy on the industry 4.0 platform. *Problems of Information Society*, 14(2), 3-14.
- Anantharaman, M. (2021). Reclaiming the circular economy. *The Oxford Handbook of Comparative Environmental Politics*. <https://doi.org/10.1093/OXFORDHB/9780197515037.013.30>.
- Bagraff, H. A., Kholis, N., Mugiyati, M., & Nabila, F. G. (2024). Implementing blockchain technology for optimized supply chain and enhanced sustainability. *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 9(8), 1697-1702.
- Bhandari, A. (2024). Circular economy, building materials and methods. In *Comfort at the Extremes 2023: The Book of Proceedings*. <https://doi.org/10.62744/cate.45273.1118-191-210>.
- Bıçakçı, S. N. (2019). Nesnelerin interneti. *Takvim-i Vekayi*, 7(1), 24-36.
- Carlos, R. L., De Souza, E. B., & Mattos, C. A. (2024). Enhancing circular economy practices through the adoption of digital technologies. *Business Strategy & Development*, 7(1), 1-13.
- Chernova, L. S., Zhuravel, I., Trushliakov, E., Zubarev, A., & Maister, I. (2023). Digital transformation in project management. In *DTEI (workshops, short papers)*.

- De Lacerda, B., & Jamil, G. L. (2021). Digital transformation for businesses: Adapt or die! reflections on how to rethink your business in the digital transformation context. In *Handbook of Research on Digital Transformation and Challenges to Data Security and Privacy* (pp.252-268). IGI Global.
- Deniz, N. (2024). Yapay zekânın sürdürülebilirliği: Sorumlu yapay zekâ. *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 69-79.
- Imai, N. (2020). Understanding of digital transformation and its background. *Japan Marketing Journal*. <https://doi.org/10.7222/MARKETING.2020.049>.
- Jakobsen, S., Lauvås, T., Quatraro, F., Rasmussen, E., & Steinmo, M. (2021). Introduction to the research handbook of innovation for a circular economy. In *Research Handbook of Innovation for a Circular Economy* (pp.2-11). Edward Elgar Publishing.
- Jonsson, H. (2023). Circular economy-a living and learning cultural heritage? *Svenska Landsmål Och Svenskt Folkliv*. <https://doi.org/10.69824/svilm.145.24061>.
- Lazarov, S. (2024). Factors of the digital transformation. *Economic Thought Journal*, (3), 367-387.
- Liu, Z., Liu, J., & Osmani, M. (2021). Integration of digital economy and circular economy: Current status and future directions. *Sustainability*, 13(13), 7217.
- Miroshnichenko, V., & Mishchenko, I. (2024). Digital transformation as a way to improve business processes. *Economic Vector*. <https://doi.org/10.36807/2411-7269-2024-4-39-145-151>.
- Patro, C. S., & Raghunath, K. M. K. (2021). Digital transformation: Influence on business performance in competitive milieu. In *Managerial Issues in Digital Transformation of Global Modern Corporations* (pp.16-31). IGI Global.
- Rajković, M. B., Popović, M. D., Milinčić, D., & Zdravković, M. (2020). Circular economy in food industry. *Zastita Materijala*, 61(3), 229-250.
- Rogers, D., & Euchner, J. (2022). Digital transformation: An interview with david rogers. *Research-Technology Management*, 65(5), 11-17.
- Saqib, M. A., Abbas, M. S., & Tanaka, H. (2024). Sustainability and innovation in 3D printing: Outlook and trends. *Clean Technologies and Recycling*, 4(1), 1-21.
- Shetye, M. P. (2023). Marketing approaches for a circular economy. *MET Management Review*, 10(1), 53-59.
- Solomon, N. O., Simpa, P., Adenekan, O. A., & Obasi, S. C. (2024). Circular economy principles and their integration into global supply chain strategies. *Finance & Accounting Research Journal*, 6(5), 747-762.
- Tang, D. (2021). What is digital transformation? *Edpacs*, 64(1), 9-13.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2025). *Döngüsel ekonomi politikası*. <https://dongusel.csb.gov.tr/> Erişim tarihi: 05.05.2025.
- Uma Maheswari, S., Sabina Devi, N., & Lakshmi, C. (2024). Digital transformation and data protection. *International Journal of Scientific Research in Engineering and Management*, 8(10), 1-9.
- Velenturf, A. P. M., & Purnell, P. (2021). Principles for a sustainable circular economy. *Sustainable Production and Consumption*, 27, 1437-1457.
- Williams, J., Prawiyogi, A. G., Rodriguez, M., & Kovac, I. (2024). Enhancing circular economy with digital technologies: A pls-sem approach. *International Transactions on Education Technology (ITEE)*, 2(2), 140-151.
- Yalçın, Ö., & Negiz, N. (2020). Türkiye’de kentsel alanlarda döngüsel ekonomi uygulamaları üzerine bir yazın incelemesi. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 25-44.

AFET YÖNETİMİNDE ÇOK DÜZEYLİ YÖNETİŞİM YAKLAŞIMI: TÜRKİYE İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ¹

Prof. Dr. KEMAL YAMAN¹, Arş Gör YASİN KAÇAR², Arş Gör KASIM KAVAK³

¹ Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kyaman@karabuk.edu.tr , ORCID ID:0000-0001-9844-4264

² Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, yasinkacar@karabuk.edu.tr , ORCID ID :0000-0001-9419-5942

³ Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, muhammed.kavak@karabuk.edu.tr, ORCID ID :0000-0003-3944-7494

ÖZET

Afetler, insanlık tarihi boyunca toplumların karşılaştığı en büyük zorluklardan biri olmuştur. Tarihte birçok kayıta rastlanan bu olaylar sırasında sayısız insan hayatını kaybetmiştir. Günümüzde de afetler öngörülemez şekilde beklenilmeyen bir anda gerçekleşmekte ve etkileri bakımından yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bununla birlikte afetlerin yol açtığı sonuçlar, dünyanın her köşesinde aynı etkiyi yaratmamaktadır. Bunun temel nedeni, insanların yaşadıkları olaylardan aldıkları derslerin ve afetlerin oluş sıklığının farklılık göstermesidir. Bu konuda Japonya önemli bir örnektir. 2003 yılında 7.6 ve 8 büyüklüğündeki depremlerin ilkinde yalnızca birkaç kişinin, ikincisinde ise sadece bir kişinin kalp krizi nedeniyle hayatını kaybetmesi bu ülkenin gerekli dersleri çıkardığını ve önlemleri aldığını göstermektedir. Öte yandan, günümüzde afetler arasında insan eliyle ortaya çıkanların da yer almaya başlaması dikkat çekicidir. Örneğin, farklı sebeplerle tetiklenen yangınlar, nükleer kazalar ve küresel ısınma, aslında birer afet olarak değerlendirilebilir ve insan hayatını derinden etkileyen sonuçlar doğurur. Eğer bu konularda ileriye dönük adımlar atılmazsa, ortaya çıkacak sonuçlar diğer afetlerden farklı olarak milyonlarca, hatta milyarlarca insanı etkileyebilecek kadar ciddi bir boyuta ulaşacaktır.

Türkiye, coğrafi konumu ve doğal özellikleri nedeniyle sık sık deprem, sel, heyelan gibi afetlerle karşı karşıya kalmaktadır. Afetlerin yol açtığı can kayıpları, maddi hasarlar ve toplumsal travmalar, afet yönetimi konusunda daha etkin ve kapsamlı bir yaklaşım benimsemeyi zorunlu kılmaktadır. Karabük Üniversitesi Kamu Politikaları Araştırma ve Geliştirme Koordinatörlüğü Yerel Yönetimler Masası tarafından hazırlanan bu kamu politikası önerisi, Türkiye'deki afet sorununa genel bir bakış sunarak, afetle mücadelede merkezi ve yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve vatandaşların iş birliğinin önemini vurgulamakta ve bu doğrultuda merkezi bir sistem olan "Merkez Yerel El Ele Afetle Mücadele (MEYAM)" projesini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Afetler, Yerel Yönetimler, MEYAM

¹ Bu çalışma Karabük Üniversitesi Kamu Politikaları Araştırma ve Geliştirme Merkezi Koordinatörlüğü (KAPGEM) kapsamında oluşturulan politika önerisinden yararlanılarak hazırlanmıştır

1. GİRİŞ

Afetler, insanlık tarihi boyunca toplumların karşılaştığı en büyük zorluklardan biri olmuştur. Tarihte birçok kayıta rastlanan bu olaylar sırasında sayısız insan hayatını kaybetmiştir. Günümüzde de afetler öngörülemez şekilde beklenilmeyen bir anda gerçekleşmekte ve etkileri bakımından yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bununla birlikte afetlerin yol açtığı sonuçlar, dünyanın her köşesinde aynı etkiyi yaratmamaktadır. Bunun temel nedeni, insanların yaşadıkları olaylardan aldıkları derslerin ve afetlerin oluş sıklığının farklılık göstermesidir. Bu konuda Japonya önemli bir örnektir. 2003 yılında 7.6 ve 8 büyüklüğündeki depremlerin ilkinde yalnızca birkaç kişinin, ikincisinde ise sadece bir kişinin kalp krizi nedeniyle hayatını kaybetmesi (Demirci ve Karakuyu, 2004) bu ülkenin gerekli dersleri çıkardığını ve önlemleri aldığını göstermektedir. Öte yandan, günümüzde afetler arasında insan eliyle ortaya çıkanların da yer almaya başlaması dikkat çekicidir (Şahin ve Sipahioğlu, 2002: 413-424). Örneğin, farklı sebeplerle tetiklenen yangınlar, nükleer kazalar ve küresel ısınma, aslında birer afet olarak değerlendirilebilir ve insan hayatını derinden etkileyen sonuçlar doğurur. Eğer bu konularda ileriye dönük adımlar atılmazsa, ortaya çıkacak sonuçlar diğer afetlerden farklı olarak milyonlarca, hatta milyarlarca insanı etkileyebilecek kadar ciddi bir boyuta ulaşacaktır.

Türkiye, coğrafi konumu ve doğal özellikleri nedeniyle sık sık deprem, sel, heyelan gibi afetlerle karşı karşıya kalmaktadır. Afetlerin yol açtığı can kayıpları, maddi hasarlar ve toplumsal travmalar, afet yönetimi konusunda daha etkin ve kapsamlı bir yaklaşım benimsemeyi zorunlu kılmaktadır. Karabük Üniversitesi Kamu Politikaları Araştırma ve Geliştirme Koordinatörlüğü Yerel Yönetimler Masası tarafından önerilen bu kamu politikası önerisi, Türkiye'deki afet sorununa genel bir bakış sunarak, afetle mücadelede merkezi ve yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve vatandaşların iş birliğinin önemini vurgulamakta ve bu doğrultuda merkezi bir sistem olan "Merkez Yerel El Ele Afetle Mücadele (MEYAM)" modelini önermektedir.

2. TÜRKİYE'DE AFET SORUNU VE AFET YÖNETİMİ

Türkiye, farklı türlerde ve şiddetlerde afetlere sıklıkla maruz kalan bir ülkedir. Özellikle depremler, Türkiye'nin en önemli afet risklerinden birini oluşturmaktadır. Geçmişte yaşanan büyük depremler, can ve mal kayıplarının yanı sıra, toplumsal ve ekonomik açıdan da büyük yıkımlara yol açmıştır. Bununla birlikte, sel, heyelan, yangın gibi diğer doğal afetler de Türkiye'de sık sık görülmektedir (AFAD, 2023). İklim değişikliğinin etkileriyle birlikte, bu tür afetlerin sıklığı ve şiddeti de artma eğilimindedir (IPCC, 2021).

Afetlerin Türkiye üzerindeki etkileri sadece can kayıpları ve maddi hasarlarla sınırlı kalmamaktadır. Afetler, altyapı sistemlerini, ekonomik faaliyetleri, sosyal yaşamı ve psikolojik sağlığı da olumsuz etkilemektedir. Afet sonrası dönemde, barınma, gıda, sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanması, altyapının yeniden inşası ve ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesi gibi zorlu süreçler yaşanmaktadır. Bu süreçlerde, gerek afetin gerçekleşmesinden önce gerekse de sonrasında merkezi ve yerel yönetimlerin, STK'ların ve gönüllülerin iş birliği ve koordinasyonu büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de afet yönetimi, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren çeşitli evrelerden geçmiştir. 1939 Erzincan Depremi, modern anlamda afet yönetiminin ilk adımlarının atılmasına

vesile olmuş; ancak bu dönemde çalışmalar daha çok afet sonrası müdahale (kurtarma ve yardım) odaklıydı. 1999 Marmara Depremi, ülkedeki afet yönetim anlayışında bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu felaket, mevcut sistemin yetersizliklerini ortaya koymuş ve risk azaltma ile hazırlık süreçlerine yönelik daha kapsamlı bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, 2009 yılında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) kurulması, afet yönetiminde kurumsal bir çerçevenin oluşturulması açısından önemli bir adım olmuştur.

Günümüzde Türkiye'deki afet yönetimi, AFAD tarafından koordine edilmektedir. AFAD, afet öncesi risk azaltma, afet sırası müdahale ve afet sonrası iyileştirme süreçlerini kapsayan bütüncül bir yaklaşımı benimsemektedir. Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP), ulusal düzeyde görev ve sorumlulukları tanımlayan temel bir belge olarak öne çıkar. Afet öncesi ve afet anındaki faaliyetler, 18 Aralık 2013'te yürürlüğe giren Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği (AADMHY) esaslarına göre gerçekleştirilmektedir. Bu yönetmelik çerçevesinde yürütülen çalışmalar, Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) ve Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP) doğrultusunda şekillenmektedir. Bu bağlamda, günlük yaşamı derinden etkileyen afetlere karşı önlem alma sorumluluğu, AFAD bünyesinde kurulan "Afet ve Acil Durum Danışma Kurulu"na aittir. Söz konusu kurul, afet ve acil durumlara karşı korunma, risklerin en aza indirilmesi, afet sonrası gerçekleştirilecek eylemlerle ilgili tavsiyelerde bulunma, politikaları ve öncelikleri saptama görevlerini üstlenmek amacıyla AFAD Başkanı ya da onun görevlendireceği başkan yardımcısının liderliğinde faaliyet gösterir. Kurul; Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (KRDAE), Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, Türkiye Kızılay Derneği'nden daire başkanı seviyesinde birer temsilci ile afet ve acil durumlar alanında uzmanlığı bulunan, Yükseköğretim Kurulu'na önerilen en az on akademisyen arasından başkan tarafından seçilen beş üyenin katılımıyla oluşur. Kurul, yılda minimum iki kez toplanır ve gerektiğinde başkanın çağrısıyla olağanüstü toplantılar düzenlenebilir. Sekreteryaya hizmetleri ise başkanlık tarafından yerine getirilir. Afetlerle ilgili alınacak önlemler, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) görev alanına dahildir (Şahin, 2019: 192).

Ancak sistem, uygulamada bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Örneğin, risk azaltma ve önleme çalışmalarına yeterince ağırlık verilmemesi, yapı stokunun depreme dayanıklı olmaması ve koordinasyon eksiklikleri, afet yönetiminin etkinliğini sınırlamaktadır. 2023 Kahramanmaraş Depremleri, bu sorunları bir kez daha gözler önüne sermiştir. Depremi ardından arama-kurtarma çalışmalarındaki gecikmeler ve yardım dağıtımındaki aksaklıklar, sistemin kapasite ve hazırlık eksikliklerini ortaya koymuştur. Vatandaşların yaşadığı yerlerin muhtemel afet risklerini bilmemesi ve hazırlıklı olmaması da can kayıplarının bir hayli fazla olmasına neden olmuştur.

Türkiye'deki afet yönetim sistemi, teoride kapsamlı bir çerçeveye sahip olsa da pratikte çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. İlk olarak, afet risk azaltma politikalarının yeterince uygulanmaması, özellikle deprem bölgelerindeki çarpık kentleşme ve imar afları gibi yapısal sorunlar, riskleri artırmaktadır. İkinci olarak, yerel yönetimlerin afet yönetimine katılımı sınırlı kalmakta; bu da merkezîyetçi bir yapının getirdiği hantallığı beraberinde getirmektedir. Üçüncü olarak, toplumun afet bilinci ve hazırlık düzeyi düşüktür. Eğitim ve farkındalık

kampanyalarının yaygınlaştırılmaması, bireylerin afetlere karşı proaktif bir rol üstlenmesini zorlaştırmaktadır.

3. AFETLE MÜCADELEDE İŞ BİRLİĞİ VE PAYDAŞLIK

Türkiye’de afet yönetiminin daha etkin hale getirilmesi için aşağıdaki öneriler dikkate alınabilir:

Risk Azaltma Odaklı Yaklaşım: Afet öncesi risk analizleri ve önleme çalışmaları önceliklendirilmeli, yapı denetim sistemleri güçlendirilmelidir.

Yerel Kapasitenin Artırılması: Yerel yönetimlerin afet planlama ve müdahale süreçlerindeki rolleri artırılmalı, bu amaçla finansal ve teknik destek sağlanmalıdır.

Toplum Katılımı: Afet bilincini artırmak için okul müfredatlarına afet eğitimi eklenmeli ve düzenli tatbikatlar düzenlenmelidir.

Teknolojik Yatırımlar: Erken uyarı sistemleri ve afet izleme teknolojilerine yatırım yapılarak müdahale süreçleri hızlandırılmalıdır.

Afetlerle mücadele, sadece devletin sorumluluğunda olan bir konu değildir. Afet yönetimi, merkezi yönetim birimleri, yerel yönetim birimleri, STK'lar, özel sektör ve vatandaşlar gibi tüm paydaşların iş birliği ve koordinasyonu ile mümkün olabilir. Her bir paydaşın, afet öncesi, sırası ve sonrası süreçlerde farklı rolleri ve sorumlulukları bulunmaktadır.

- **Merkezi Yönetim Birimleri:** Afet yönetimi konusunda politika oluşturma, mevzuat düzenleme, kaynak ayırma, koordinasyon sağlama gibi görevleri üstlenirler (AFAD, 2023).
- **Yerel Yönetim Birimleri:** Afet risklerini belirleme, afet planları hazırlama, afet anında müdahale etme, afet sonrası iyileştirme çalışmalarına katılma gibi sorumlulukları vardır
- **STK'lar:** Afetzedelere yardım sağlama, arama kurtarma çalışmalarına katılma, psikolojik destek verme gibi gönüllü faaliyetlerde bulunurlar.
- **Vatandaşlar:** Afet bilincini artırma, afet hazırlıkları yapma, afet anında doğru davranışlar sergileme, gönüllü olarak yardım çalışmalarına katılma gibi sorumlulukları vardır (AFAD, 2022).
- **Özel Sektör:** Afetlere dayanıklı yapılar inşa etme, afet sigortası sağlama, afet sonrası yardım çalışmalarına destek verme gibi katkılarda bulunabilirler.

Afetle mücadelede etkin bir iş birliği ve koordinasyonun sağlanması, kaynakların doğru ve verimli kullanılması, müdahale ve iyileştirme çalışmalarının hızlandırılması açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, tüm paydaşların katılımıyla oluşturulacak bir afet yönetim sistemi, afetlerin etkilerini en aza indirmek için gereklidir.

4. MERKEZ YEREL EL ELE AFETLE MÜCADELE (MEYAM) MODELİ

Bu rapor, Türkiye’de afetlerde karşılaşılan bazı sorunların çözümü için "Merkez Yerel El Ele Afetle Mücadele (MEYAM)" modelini önermektedir. MEYAM modeli, merkezi ve yerel yönetimlerin, STK'ların ve vatandaşların iş birliğiyle oluşturulacak bir afet yönetim sistemidir. Bu sistem, afet risklerinin belirlenmesi, afet planlarının hazırlanması, afet anında müdahale ve koordinasyonun sağlanması ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarının yürütülmesi gibi aşamaları kapsamaktadır.

MEYAM modelinin temel dinamikleri şu şekildedir:

- Afet Risk Haritalarının Oluşturulması: Yerel yönetimler, bölgelerindeki afet risklerini (deprem, sel, heyelan vb.) bilimsel yöntemlerle belirleyerek detaylı afet risk haritaları oluşturacaklardır. Bu haritalar, merkezi yönetim tarafından onaylanacak ve güncel tutulacaktır.
- Afet Planlarının Hazırlanması: Yerel yönetimler, afet risk haritalarına dayanarak, bölgelerine özgü afet planları hazırlayacaklardır. Bu planlar, afet öncesi hazırlık, afet anında müdahale ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarını kapsayacaktır. Planlar, merkezi yönetim tarafından onaylanacak ve düzenli olarak güncellenecektir.
- Bilgi ve İletişim Sistemi: MEYAM modeli, tüm paydaşların (merkezi yönetim, yerel yönetim, STK, vatandaş) erişebileceği bir bilgi ve iletişim sistemi oluşturacaktır. Bu sistem, afet riskleri, afet planları, acil durum iletişim bilgileri, yardım merkezleri gibi bilgileri içerecektir. Vatandaşlar, bu sistem üzerinden kendi bölgelerindeki afet risklerini öğrenebilecek, afet planlarına ulaşabilecek ve acil durumlarda iletişim kurabileceklerdir.
- Eğitim ve Bilinçlendirme Çalışmaları: MEYAM modeli kapsamında, vatandaşların afet bilincini artırmak ve afetlere hazırlıklı olmak için eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır. Bu çalışmalar, okullarda, sivil toplum kuruluşlarında ve yerel yönetimler tarafından düzenlenecektir.²
- Gönüllülük ve İş Birliği Mekanizmaları: MEYAM modeli, afet yönetimine gönüllü olarak katılmak isteyen vatandaşlar ve STK'lar için iş birliği mekanizmaları oluşturacaktır. Bu mekanizmalar, gönüllülerin eğitimini, koordinasyonunu ve görevlendirilmesini sağlayacaktır.³
- Merkezi Denetim ve Değerlendirme: MEYAM modeli, merkezi yönetim tarafından düzenli olarak denetlenecek ve değerlendirilecektir. Bu denetimler, afet planlarının etkinliğini, bilgi sisteminin işlerliğini ve iş birliği mekanizmalarının başarısını ölçmeyi amaçlayacaktır.

Tüm bu aşamalara ait bölgelerin özellikleri en iyi yerel yönetimler tarafından belirlenebilir. MEYAM ismiyle oluşturulacak bir merkezi sisteme yerel yönetimlerin bu verileri işlemesi istenmelidir. Bu merkezin denetimiyle gerçekleştirilebilir. Böylece afetle mücadelede herkesin sorumluluğu bir başkasına yıkmasının önüne geçilebilir. Bölgenin afet riskleri programa işlendikten sonra eylem planları hazırlanıp bunlar da sisteme işlenmelidir. Vatandaşlara ve diğer paydaşlara hangi görevlerin düştüğü özellikle belirtilmelidir. Afet sonrasında yapılacaklar da bu programda yer almalıdır. Sisteme giriş ve bu bilgileri görüp takip etmek herkesçe ulaşılabilir şekilde olmalıdır. Böylece olası her riske karşı her paydaşın yapması gerekenler tespit edilip bilinçlendirilebilecek ve sorumluluk eşit şekilde dağıtılabilir. Unutulmamalıdır ki afet herkesin olası bir sorunudur.

² AFAD tarafından sunulan “TEMEL ARAMA VE KURTARMA EĞİTİMİ” ve “GELİŞTİRME EĞİTİMİ” nin (<https://www.afad.gov.tr/egitimler>) ilki lise öğrenimi ikincisi yüksek öğrenim esnasında her öğrenciye zorunlu şekilde verilmesi ve karne/diploma/transkript belgelerine eklenmesi. İzcilik faaliyetlerinin okullarda kulüp düzeyine varana kadar artırılması önemlidir. Zira İzcilik federasyonunun metod verilerine bakıldığında izcilik eğitimi alan bireylerin “Aşama Sistemi (Kişisel gelişim programı), Açık Hava ve Yaparak/ Yaşayarak Öğrenme” eğitimleriyle hem her duruma hazırlıklı olma hem de hayatta kalma becerilerinin geliştirildiği görülmektedir.

³ SİSAD vb gönüllülük esasına dayalı örgütlenmelerin tek bir çatı platformda (MEYAM OTOMASYONU) toplanarak AFAD’dan alınan eğitimler ve sahip olunan teçhizatlar açısından istatistiğin tutulabilmesi kolaylaştırılmalıdır. Böylece koordinasyonun da daha verimli hale getirilmesi mümkündür.

Yerel yönetimler, “dinamik sistem modeli” gibi yöntemleri kullanarak risk haritalarını oluşturur ve “afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası” şeklinde üç aşamalı eylem planlarını hazırlar. Bu veriler, MEYAM platformuna yüklenerek AFAD tarafından denetlenir. Vatandaşlar ve STK’lar ise aynı platform üzerinden “risk bilgisi, görevler ve planlar” gibi verilere erişerek afet bilincini geliştirme imkânı bulur. Ayrıca bu bilinçlenme sürecinde AFAD sertifikaları ve yerel eğitimler, eğitim-bilinçlendirme faaliyetlerinin önemli bir ayağını oluşturur. Böylece vatandaşlar yaşadıkları yerin muhtemel afet risklerini ve kimin ne sorumluluğu olduğunu öğrenir. Afet öncesi, sırası ve sonrasında bölgelerinin özellikleri doğrultusunda yapılacaklara hazırlıklı olur. Afet sırasında müdahale ve koordinasyon, AFAD liderliğinde yürütülürken, yerel yönetimlerin ve gönüllülerin etkin rol alması sağlanır. Afet sonrasında ise iyileştirme çalışmaları ve denetim mekanizmaları devreye girer. Böylece sürekli gelişen bir sistem ile afetle mücadelede süreklilik sağlanır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Afetler, bir toplumun kurumsal kapasitesini, ortak aklını ve dayanışma kültürünü sınanan kırılma anlarıdır. Türkiye’nin deprem, sel ve heyelan başta olmak üzere çok boyutlu afet riski karşısında risk azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarının birlikte ele alındığı bütüncül bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir. Kurumsal çerçeve (AFAD, TAMP, UDSEP) mevcut olmakla birlikte, koordinasyon zorlukları ve toplumsal hazırlık düzeyinin düşüklüğü pratikte beklenen etkiyi azaltmaktadır. Buna ek olarak iklim değişikliği ve insan kaynaklı tehlikeler risk yelpazesini genişletmekte, süreklilik ve öğrenme odaklı bir sistem gereksinimini güçlendirmektedir.

Bu çerçevede önerilen Merkez Yerel El Ele Afetle Mücadele (MEYAM) modeli, merkezi idare ile yerelin bağlamsal bilgisi ve yurttaş katılımını ortak bir platformda buluşturan bir yönetim tasarımıdır. Modelin temel sütunlarını, yerele özgü ve uygulanabilir eylem planları, bilimsel yöntemlerle hazırlanıp güncellenen risk haritaları, tüm müştereklere açık bir bilgi/iletişim sistemi, yaygın eğitim-bilinçlendirme programları ve kurumsallaşmış gönüllülük mekanizmaları. AFAD’ın düzenli denetim ve değerlendirmesi, iller arası asgari standartların korunmasını, kaynakların adil ve şeffaf dağıtılmasını ve yatay-dikey koordinasyonun sürekliliğini güvence altına alacaktır.

Uygulamaya geçiş için somut adımlar açıktır. Risk haritaları ve planlar “dinamik belgeler” olarak ele alınmalı; yerel envanterler, uzaktan algılama, erken uyarı sistemleri ve yurttaş bildirimlerini birleştiren bir veri altyapısı kurulmalıdır. Mali ve düzenleyici teşvikler, mevzuata uyum, yapı güçlendirme ve kritik altyapı direncini incelemeli; merkezi transferler ile ruhsat-izin süreçleri ölçülebilir risk azaltım sonuçlarına bağlanmalıdır. Okuldan işyerine, mahallelerden meslek örgütlerine uzanan kesintisiz eğitim ve düzenli tatbikatlar, rol ve sorumlulukları berraklaştıracak, panik kültürünü azaltacaktır.

MEYAM’ın etkisini görünür kılacak değerlendirme göstergeleri başlangıçta tanımlanmalıdır. Seferberlik süresi, arama-kurtarma kapasitesinin erişilebilirliği, yardımın adil dağılımı, temel hizmetlerde kesinti süresi, yapı stokunun güçlendirilme oranı ve yerel planların güncellik-uygulama skorları gibi ölçütler, sürekli bir öğrenme döngüsünü besleyecektir. Farklı tehlike profillerine sahip illerde başlatılacak pilot uygulamalar, sahadan gelen geri bildirimlerle standartların rafine edilmesine ve modelin ülke genelinde ölçeklenmesine imkân verecektir.

Sonuç olarak afetler, Türkiye'nin risk ekolojisinin kalıcı bir unsurudur. MEYAM, öngörüü kurumsallaştıran, sorumluluğu adil dağıtan ve sürekliliği/sürdürülebilirliği önceleyen bir yapı sunması hasebiyle “kayıpları önleyicilik” kapasitesine sahiptir. Bunun için kararlılık, yeterli kaynak, liyakat esaslı kadrolar, veri temelli yönetim ve şeffaf iş birliği gereklidir.

KAYNAKÇA

AFAD. Afet Bilinci Eğitimi. <https://www.afad.gov.tr/afadem/afet-bilinci28>, 2022

(Erişim Tarihi 10.06.2025)

AFAD,. ürkiye Afet Yönetimi Strateji Belgesi. <https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-yonetimi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-taysb>, 2023

(Erişim Tarihi 08.06.2025)

Demirci, A. ve Karakuyu, M, Afet Yönetiminde Coğrafi Bilgi Teknolojilerinin Rolü. Doğu Coğrafya Dergisi 9(12), 67-101, 2024.

IPCC. Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. 1 Cambridge University Press. 2021

Şahin, C. ve Şipahioğlu, Ş., Doğal Afetler ve Türkiye. Gündüz Eğ. ve Yay. Ankara, 478s., 2002

Şahin, S. Türkiye’de Afet Yönetimi ve 2023 Hedefleri, Turkish Journal of Earthquake Research 1 (2), 180-196., 2019

ANTON CEHOV’UN “ÇİNGENE KAYNANA” ÖYKÜSÜNDE KADININ ERİLLİĞİ ve TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI

Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil

ORCID: 000-0003-1052-6092

sevrafirinci@gmail.com

Özet

Anton Çehov Rus edebiyatının önemli yazarlarından. Çehov, en çok oyunları ile ün kazanmıştır. En bilinen eseri “Martı”dır. Ancak özellikle “Pembe Çoraplar” ve “Çingene Kaynana” eserlerinde eril zihniyetin yeniden üretimine ilişkin güçlü mesajlar yer almaktadır. Yazar kadının cinsiyetinden çok zihniyetinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üretmedeki etkisine değinmiş ve bu iki oyununda yarattığı karakterlerle bu gerçekliğin altını çizmiştir. Bu çalışmada Anton Çevhov’un “Çingene Kaynana” adlı eseri analiz edilmiştir. Eser, eril zihniyetin taşıyıcısı olarak kadının toplum içindeki rolünü vurgulaması itibarıyla önemlidir. Aynı zamanda eserde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve kadının erkekten geride kalan, ikincilleşmiş rolünün üretiminde yine kadının düşünce ve tutumunun çok büyük bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda eril zihniyetin üretiminde erkekten çok kadının büyük rolü ve onun kendi hemcinsinin ikincilliğini istemesinin yarattığı çelişkiye dikkat çekmiştir. Dolayısıyla oyun, ataerkil zihniyet ve onun yarattığı eşitsizliğe vurgu yaparken bu durumun toplumda yeniden üretiminin hangi süreçler ve aktörlerle biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Eserin ana mesajına bakıldığında kadın erkek eşitsizliğini yaratan ataerkil sistemin üretiminde kadın veya erkek cinsinden çok, bu eril zihniyeti taşıyan ve devam ettirenin önemli olduğunun vurgulandığı söylenebilir. Eser, karakter simgelerinin eril zihniyet içinde taşıdığı anlam yükü ve eser içindeki iç diyalogları üzerinden analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kadın, Erillik, Çehov, Ataerkil Zihniyetin Üretimi

Abstract

Anton Chekhov is one of the most important writers of Russian literature. Chekhov is most famous for his plays. His best known work is “The Seagull”. However, especially in his works “Pink Stockings” and “Gypsy Mother-in-law” there are strong messages about the reproduction of masculine mentality.

The author emphasized the effect of a woman's mentality rather than her gender in producing gender inequality and underlined this reality with the characters he created in these two plays. In this study, Anton Çevhiov's "Gypsy Mother-in-law" is analyzed. The work is important as it emphasizes the role of women in society as the carrier of masculine mentality. At the same time, the work emphasizes that women's thoughts and attitudes have a great influence on the production of gender inequality and the subordinated role of women who are behind men. In this context, it draws attention to the great role of women, rather than men, in the production of the masculine mentality and the contradiction created by her desire for the subordination of her fellow woman. Therefore, while the play emphasizes the patriarchal mentality and the inequality created by it, it reveals the processes and actors that shape the reproduction of this situation in society. When we look at the main message of the play, it can be said that in the production of the patriarchal system that creates inequality between men and women, it is emphasized that it is the one who carries and perpetuates this masculine mentality that is more important than the gender of men or women. The work was analyzed through the meaning load carried by the character symbols within the masculine mentality and their internal dialogues within the work.

Keywords: Woman, Masculinity, Chekhov, Production of Patriarchal Mentality

Bilindiği gibi Çehov Rus edebiyatının önemli yazarlarından biridir. Ünlü Rus oyun ve öykü yazarı Çehov 1860 yılında Rusya’da dünyaya gelmiştir. Yazar en çok tiyatro oyunları ile edebiyat tarihinde iz bırakmıştır. En bilinen oyunu olan Martı’dır. Bu oyun bilinen modern tiyatro kalıplarının dışındadır. Ve ilk kez sahnelendiğinde başarısızlık getirir. Ancak ondan sonraki süreçlerde sahnelendiğinde Çehov’u büyük bir üne kavuşturan ve kariyerinde şahlanmasına neden olacak olan oyun da budur. “Rus eleştirel gerçekçi tiyatro yazınının ve modern kısa öykünün büyük ustalarından Anton Çehov, dört perdelik oyunu Orman Cini’nde yaşadığı başarısızlıktan sonra 1890 yılında bir süre oyun yazmaya ara verir. Yazarın olgunluk dönemi sürecinde yeniden oyun yazarlığına yönelmesi Martı isimli oyunu ile gerçekleşir. İlk kez Petersburg’da 1896 yılında Aleksandrinskiy Tiyatrosu’nda sahnelenen ve geleneksel dram sanatı anlayışıyla örtüşmeyen oyunu, ne oyuncu ne yönetmen ne de geleneksel tiyatro kalıplarına koşullanmış izleyici kavrayabilir. Bu başarıdan sonra oyun gerek yazarın yazınsal kariyerinde gerekse geri kalan yaşamında önemli bir dönüm noktası olur” (Genç, 2009: 218).

Bunun dışında en bilinen ikinci oyunu Vişne Bahçesi'dir. Çehov oyunlarında Rus toplumunun gerçekliğini ve toplumun birey üzerindeki etkilerini derinlikle işlemiş, bunu gerçekleştirirken

ağırlıklı olarak hicivli bir dil kullanmıştır. “Anton Çehov, yaşadığı dönemin koşullarını ve bu koşulların toplumsal hayat ve bireyler üzerindeki yansımalarını eserlerinde ustalıkla ele alan yazarlardan biridir. Büyük oyunlarından “İvanov,” “Vişne Bahçesi,” “Üç Kız Kardeş,” “Martı” ve “Vanya Dayı”da 1880-1900’lü yılların geçiş dönemi Rusyası’nın toplumun farklı katmanlarını nasıl etkilediğini görebilmekteyiz” (Yılmaz, 2018: 224).

Çehov, kendi tiyatro eserlerini vodvil olarak adlandırmaktadır. “Kısa güldürülerinden vodvil olarak söz eden Çehov, önemsiz görünen olay ve durumları kendisine has bir yorumla okuyucu ve izleyici ile buluşturur. Basit görünen olayların içerisinde dahi ustalıkla bir karmaşa yaratır, gündelik olayların derin yapısına odaklanıldığında dönemin Rus toplumuna ışık tutan sahneler gözlenmiş olur” (Eroğlu, 2020: 62). Çehov kendi oyunları için vodvil terimini kullanmıştır. Bu terimi kullanmaktaki amacını da şu şekilde açıklamıştır: “İzleyicileri, belirli tiyatro geleneklerine göre eğlendirilme beklentisiyle tuzağa düşürmek ve sansür denetleyicilerine, eleştirmenlere ve edebiyatçılara, yazarın popüler, ciddiye alınmaması gereken ve ikinci sınıf bir tiyatro biçiminde bir oyun ortaya koyduğunu düşündürmek” (Çehov, 2017, s. 183).

Çehov’un ünlü “Kadın Öyküleri” eserinde kadının konumu, erkek karşısındaki rolü, saygınlığı ve toplumsal cinsiyet üzerine güçlü ve derin mesajlar içeren öyküler ve bunun anlam yükünü taşıyan kadın karakterler yer almaktadır.

Çingene Kaynana

Çingene Kaynana kadının eğitimini kendi türüne çok gören yaşlı bir kadın ile bunun tam tersini düşünen ve savunan damadı arasında geçen diyalogları içermektedir. Çehov’un bu iki zıt karakteri karşı karşıya getirerek aynı öykü içinde işlemesi çarpıcı ve trajik bir gerçekliği gözler önüne serer. Kadını toplumsal cinsiyet rolleri, ev içi görevleriyle dişiliği içine hapsetmeyi doğal gören bir kadının bunu şiddetle savunması ve bütün bunların aşılması, kadının eğitilmiş olması ve kendini geliştirmesinin önemli olduğunu savunan erkeğin öyküde karşı karşıya geliş erilliğin cinsel kimlikle değil zihniyetle devam eden bir gerçeklik olduğunu ortaya koyması itibarıyla değerlidir. Buna göre kadın kendi türünü aşağı görebilmekte, erkek ise eril anlayışı aşp toplumsal cinsiyet beklentilerinin üzerine çıkarak kadını konumlandırabilmektedir. Burada önemli olan zihniyeti sürdürenin erkek ya da kadın oluşu değil, bunun idamesi için çabalayan zihniyet yapısının kırılması gerektiğine ilişkin mesajdır. Aşağıda Çehov’un öyküsünde damadıyla konuşan kaynananın sözleri, kadının varlığı ve konumuna ilişkin görüşleri damadından çok daha kısıtlayıcı ve kendi türünü aşağılayıcı bir nitelik arz etmektedir.

Kadının Kendi Hemcinsine Bakışı

Çehov'un öyküsünde çarpıcı bir biçimde vurgulanan önemli gerçekliklerden biri kadının kendi türüne bakışı ve kendi hemcinsini değerlendirişi üzerinedir. Öyküde kızı Liza'nın eğitim alarak kendini geliştirmesi, okuma yapmayı boş eğlenceye tercih etmesinin sağlıklı bir durum olarak değerlendirilmesinin altı çizilir. Kocasını Liza'nın gelişimi ve eğitimini önemserken annesinin bunları sorunlu ve sağlıklı bir durumun işareti olarak görüp şikayet etmesi cinsiyetini küçük gören kadın ile cinsiyetler üstü bakabilen erkek zihniyetini serimlemesi itibarıyla çarpıcıdır. Çehov'un bu iki karakteri karşı karşıya getirmesi oldukça çarpıcı ve derin bir analiz imkanı sunmaktadır.

“Puzirev'in anneciğinin biricigi Liza ile evlenmesinden tam bir ay sonra müthiş güzellikte bir sabah saatleriydi. Puzirev sabah kahvesini yudumlarken bir yandan da işe giderken şapkayı alsam mı diye şapkasına bakınıyordu. Birden kapı açıldı, gelen kaynanasıydı.

...

Kaynana ve damat yan yana divana oturdu.

“Size nasıl yardımcı olabilirim, sevgili anneciğim?”

“Çok zekisin Puzirev, çok zeki. Tabi ki ben de. Salak değilim... Sanırım birbirimizi yeterince anlıyoruz. Bir gün seninle konuşmayı düşünüyordum, bu görüşme iyi oldu!... Allah aşkına bana bütün içtenliğiyle itiraf et, kızım için ne yapacaksın?”

Damadın gözü şaşkınlıkla açılıverdi.

“Ben, şey bilirsiniz ki, sizinle her zaman aynı fikirde olmuşumdur.... Her şeyi olurlarına bırakın... Hayatta öğrenmek iyidir. Edebiyatın olmadığı bir yaşamı düşünemiyorum... Şiir herkesçe bilinmelidir! Anlıyorum! Eğitimli bir eşle evli olmak gurur verici... bendeniz de eğitimliyim ve anlıyorum ki... Ama neden... Üstün olmak?”

“İşte hepsi bu mu? Seni anlamıyorum artık...”

“Liza'cığıma karşı davranışlarını hala anlayabilmiş değilim! Onunla evlisin ama, karın mıdır yoksa arkadaşın mıdır nedir anlayamadım gitti doğrusu. Neredeyse senin kurbanın oldu. Dersleri kitaplar ve çeşitli teoriler... Anladık bütün bunlar harika şeyler...canım benim unutma ki o benim biricik kızım! Asla izin veremem! O benim her şeyim, canım,

kanım! Onu yok ediyorsun, öldürüyorsun! Evleneli bir ay bile olmadı ama boynuna tasmayı takmış köpek gibi davranıyorsun. Kitap elinde bütün gün yanında oturtuyorsun. Şu aptal dergileri okumaktan başka bir şey yaptığı yok! Bazı sayfaların kopyasını çıkartıyor. Ne bunlar canım? Bir karı hep bunları mı yapmalı sence? Hala daha dışarı bir yerlere götürdüğünü ne duydum ne de gördüm canım... Yaşamak mı bu sence? Topluma karışamaz oldu. Dans edemez oldu! İnanması bile güç gerçekten. Evlendiniz evlenenli bir gün bile baloya gitmedi. Bir kez bile!”

“Baloda bir kez bile olmadı, çünkü gitmek istemedi. Bizzat git ve Liza ile konuş... senin baloların ve danslarınla ilgili neler düşündüğünü öğrenirsin. Senin uyuşukluğuna hep karşıt olmuştur. İşyerinde kitapların arasında sürekli oturuyor olsaydı, inan, hiç kimse illa ona çok özen göster diye zorlamıyor... Onu sevmemin tek sebebi... sizden çok ama çok rica ediyorum, lütfen evliliğimize burnunuzu sokmayın. Liza size anlatır, tabii anlatma gereği duyarsa...”

“Öyle mi düşünüyorsun? Onu gerçekten sakın ve ılımlı mı göreceğini sanıyorsun? İşte aşk sana burada dilini çıkarır! Aşk olmamış olsaydı benim için siz onu çoktan boyunduruğunuz altına almıştınız bile, sevgili dostum! Evet... Sen bir despot ve zalimsin anladın mı? Gittiğin yolu bugünden itibaren değiştir” (Çehov, 2010: 25, 26).

Çehov’un bu oyununda kadının yeteneklerine ve bireysel gelişimine önem veren karakter erkektir. Liza’nın kocası ondan toplumsal rollere bağlı görevleri beklemeyip kendini geliştirmesi için gerekli olanakları sağlamaya çalışırken, annesi bunları engellemek için her şeyi yapmaktadır. Yazarın bu oyununda en önemli vurgu toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı durumun kadın veya erkek kimliğinden bağımsız şekilde zihniyetle ilgili olduğu yönündedir. Eril düşünce, yani kadının erkeğin uzantısı olduğu, kişisel yetenek ve potansiyelini erkeğin ve toplumsal düzenin beklentilerinin arkasında bırakması gerektiğine dair inanç bir zihniyettir. Ve bu zihniyetin taşıyıcısı eşitsiz olan bu düzeni yeniden üretmektedir. Ancak eril zihniyeti üreten ve devam ettiren genel olarak sosyalleşme sürecinde en büyük etkiye sahip olan kadının kendisidir. Bu oyunda annesi Liza’nın bireysel yetenek ve uğraşlarını küçük görmekte ve onu destekleyen kocasını bundan vazgeçmesi konusunda uyarmaktadır. Çehov’un bu oyunu eril zihniyetin taşıyıcısı olarak kadının toplumsal yapı içindeki gücünü göstermeye çalıştığı bir eserdir. Dolayısıyla erkek egemen düzenin devam ettiricisi olarak kadının çok önemli ve güçlü bir figür olduğunun altını çizer.

ÇEVRE ETİĞİNDEN DÖNÜŞÜM KURAMINA: EPF–METAMORFOZ MODELİNDE METAKSİS AŞAMASI

Recep KÜLCÜ^{1,2}

¹Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Zir. Fak. Tarım Mak. ve Tek. Müh. Böl., Isparta.

²Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ABD (Yüksek Lisans ve Doktora)

ORCID: 0000-0002-7185-6514, recepkulcu@isparta.edu.tr

ÖZET

Ekosantrik Psiko-Felsefî (EPF) Kuram, modern ve postmodern süreçlerde ortaya çıkan varoluşsal kırılmaları, öznenin doğayla ve kendisiyle kurduğu ilişkiler üzerinden açıklayan bütüncül bir çerçeve sunar. Kuramın uygulama boyutu olan Metamorfoz Modeli; katarsis, metaksis, palingenesis ve ataraksis olmak üzere dört aşamadan oluşur. Katarsis, bireyin travmatik yüklerden arınmasını; metaksis ise arınmanın hemen ardından gelen eşik ve aradalık deneyimini ifade eder. Bu çalışma, metaksis kavramını tarihsel-felsefî kökenleri, psikolojik boyutları ve EPF kuramı içindeki işleviyle ele almaktadır; ayrıca metaksis sürecinde uygulanabilecek yöntem ve pratikleri (Farkındalık ve Meditatif Pratikler, Doğa Temelli Sağaltım Pratikleri, Beden Odaklı Yaklaşımlar, Sanatsal ve Yaratıcı İfade ve Hermenötik Uygulamalar) ayrıntılandırmaktadır. Metaksis yalnızca geçici bir bekleme hâli değil, yaratıcı bir dönüştürücü alan olarak; palingenesis'e giden yolun zorunlu, üretken ve yönlendirici eşikini oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Metamorfoz modeli, EPF kuramı, metaksis, aradalık, eşik

FROM ENVIRONMENTAL ETHICS TO TRANSFORMATION THEORY: THE METAXIS STAGE IN THE EPF–METAMORPHOSIS MODEL

ABSTRACT

The Ecocentric Psycho-Philosophical (EPF) Theory provides a holistic framework to account for the ruptures of modernity and postmodernity through the subject's relations with nature and the self. Its applied dimension, the Metamorphosis Model, consists of four stages: catharsis, metaxis, palingenesis, and ataraxia. While catharsis denotes purification from traumatic burdens, metaxis signifies the threshold and in-betweenness immediately following purification. This article situates metaxis within its historical-philosophical roots and psychological dimensions and specifies its function within the EPF framework. It also details practical methods during metaxis (Mindfulness and Meditative Practices, Nature-Based Therapeutic Practices, Body-Oriented Approaches, Artistic and Creative Expression, and Hermeneutic Applications). We argue that metaxis is not a passive suspension but a creative transformative field that constitutes the necessary, productive, and orienting threshold toward palingenesis.

Keywords: Metamorphosis Model, EPF Theory, Metaxis, Threshold, In-betweenness

Giriş

Modern ve postmodern dönemde öznenin yaşadığı kırılmalar, yalnızca toplumsal ve teknolojik dönüşümlerin sonucu değildir; aynı zamanda öznenin doğayla, toplumla ve kendi iç dünyasıyla kurduğu ilişkilerdeki derin ayrışmaların bir ürünüdür. EPF Kuramı, bu ayrışmaları üç eksenle toplar: doğaya yabancılaşma, kendine yabancılaşma ve etik sorunlar. Metamorfoz Modeli, söz konusu travmatik alanlardan arınmayı (katarsis), ardından gelen eşiksel aradılığı (metaksis), yeniden inşayı (palingenesis) ve sarsılmaz dinginliği (ataraksis) sıralı bir süreç olarak kavramsallaştırır.

Bu çalışmanın odak noktası metaksistir. Katarsis ile palingenesis arasına yerleşen metaksis; eski benliğin çözülüşü ile yeni benliğin kuruluşu arasındaki ara dünyadır. Bu ara dünya, bir yandan belirsizlik ve gerilim üretir; öte yandan yaratıcı potansiyelleri serbest bırakır. Metaksis, EPF'nin dört kurucu ilkesinin (eudaimonizm, ekosantrizm, aksiyoloji, monadizasyon) yeniden düzenlenerek içselleştirildiği dönüştürücü bir alandır.

1. Metaksis'in Kavramsal ve Tarihsel Arka Planı

1.1. Etimoloji ve İlk Kullanımlar

“Metaksis” (μεταξύ), Eski Yunanca’da “arasında” anlamına gelir. Antik metinlerde özellikle iki uç arasında konumlanma, aracı/bağlayıcı olma ve geçişliliğin vurgulanması bağlamında kullanılmıştır. Bu yönüyle metaksis, insanın ne bütünüyle aşkın ne de bütünüyle içkin oluşuna değil; bu iki kutup arasında konumlanan varoluşunun eşiksel doğasına işaret eder.

1.2. Platon'da Metaksis: Eros'un Eşiği

Platon'un *Şölen* diyalogunda Eros, tanrılarla insanlar arasında bir daimon olarak tanımlanır; tamamen tanrısal olmadığı gibi tamamen ölümlü de değildir. Bu ara konum, insanın bilgi ile inanç, duyulur ile düşünülür, beden ile ruh arasında gidip gelen eşiksel varoluşunu temsile elverişlidir. Platon'da metaksis, yalnızca ontolojik bir ara duruma değil, bilgi edinmenin ve erdem arayışının itici gücüne de atıf yapar (Platon, *Şölen*; ayrıca bkz. *Devlet* VI–VII).

1.3. Yeni-Platonculuk ve Ortaçağ Teolojisi

Yeni-Platoncu gelenekte (özellikle Plotinos'ta) metaksis, ruhun “Bir’e yönelişindeki arınma–yükseliş hattının kritik durağıdır. Ortaçağ teolojisi, insanı dünyevi ile ilahi arasında konumlayarak aradılığı teolojik antropolojinin merkezine taşır; metaksis burada soteriyolojik (kurtuluşa ilişkin) bir mantık kazanır.

1.4. Modern ve Çağdaş Yorumlar

Modern çağda metaksis, özellikle yabancılaşma, anlam krizi ve kimlik çoğulluğu tartışmalarıyla birlikte yeniden yorumlanır. Simone Weil, insanın Tanrı ile dünya arasında “ağırlık ve lütuf” geriliminde konumlandığını belirtirken; Eric Voegelin metaksisi insanın tarihsel-varoluşsal geriliminin temel kategorisi olarak temellendirir (Weil, 1952; Voegelin, 2000). Çağdaş yorumlar, Antik Yunan’a dönüş bağlamında metaksisin kavramsal dönüşümünü ayrıntılandırır (Sojer, 2022). Bu çerçeve, metaksisi pasif bir bekleme alanı olmaktan çıkarıp yaratıcı bir üretim zemini hâline getirir.

2. Metaksis'in Felsefi Mimarisi

2.1. Ontolojik Aradalık ve Diyalektik Gerilim

Metaksis; eski–yeni, doğa–kültür, haz–erdem, özerklik–ilişkiselik, beden–zihin gibi ikilikleri karşı karşıya getiren, fakat bunları çatışmacı değil dönüştürücü bir diyalektiğe açan ara düzlemdir. Bu düzlemde özne, determinist tanımlardan çok hareket hâlindeki tanımlarla kendini kurar; sabit kimliklerden ziyade pratikler ve alışkanlıklar üzerinden bir süreklilik geliştirir (Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik* VI; MacIntyre, 1981).

2.2. Etik Eşik: Değerlerin Yeniden Kurulumu

Metaksis, değerlerin ya tümüyle yıkıldığı ya da bütünüyle hazır modellerden devralındığı bir alan değildir. Aksine, erdem merkezli bir etik inşasının başlaması için gerekli deneysel ve düşünsel iklimi sağlar. Bu iklimde özne, eylemlerinin yalnızca sonucuna (teleoloji) ya da yalnızca kurala (deontoloji) odaklanmak yerine, karakterini ve erdem alışkanlıklarını dönüştüren aksiyolojik bir yönelim geliştirir (Anscombe, 1958; Aristoteles, *NE* II).

2.3. Bilgi, Anlam ve Yorum: Hermenötik Eşik

Metaksis aynı zamanda anlamlandırma rejimlerinin değiştiği bir hermenötik eşiktir. Eski anlatılar çözülürken yeni anlatılar henüz tamamlanmamıştır. Bu nedenle metaksis, soru sorma, yavaşlama, temellendirme ve eleştirel öz-düşünüm pratiklerini teşvik eder.

3. Psikolojik Boyut: Kırılgan Üretkenlik

3.1. Aradalık Deneyimi ve Belirsizlik Toleransı

Metaksis, belirsizliğe tahammül kapasitesi gerektirir. Arınmanın getirdiği boşluk duygusu, yeni anlam ufuklarının çağrısıyla dengelenir. Bu ikili hareket, öznenin psikolojik dayanıklılığını sınar ve geliştirir (Frankl, 1963).

3.2. Geçiş Alanları ve Yaratıcı Oyunculuk

Çocuklukta güvenli bağlanmanın sunduğu “geçiş alanları”nda olduğu gibi, metaksiste de özne, gerçeklik ile olasılık arasında oyuncu bir tavır geliştirir. Sembolizasyon, imgeleme ve estetik ifade, bu oyunculüğün bilişsel-duygulanımsal araçlarıdır (Winnicott, 1971).

3.3. Kimlik, Alışkanlık ve Benlik Anlatısı

Metaksis, kimliğin bir süreç olarak yeniden yazımına imkân verir. Alışkanlıkların çözülmesi ve yeniden kurulması, erdem alışkanlıklarına yönelmenin psikolojik alt yapısını oluşturur. Bu sırada benlik anlatısı; mağduriyet eksenli bir anlatıdan sorumluluk ve kudret eksenli bir anlatıya evrilir (Ricoeur, 1984–1988; Jung, 1969).

4. Metaksis Aşamasında Kullanılan Yöntemler

Metaksis, katarsisten farklı olarak arınmanın hemen sonrasında ortaya çıkan eşiksel aradalık evresidir. Bu nedenle yöntemlerin işlevi, duygusal sağaltımın yoğunlaştırılmasından çok, eşiksel regülasyon, kimlik yeniden-yazımına hazırlık ve ekosantrik duyarlılığın içselleştirilmesi yönünde belirir. Bu başlık altında, Katarsis aşamasında da bulunan yöntemlerin önemli bir kısmı, metaksis bağlamında düzey ve hedef farklılaşması vurgulanarak yeniden değerlendirilmiştir.

4.1. Farkındalık ve Meditatif Pratikler

Metaksis evresinde farkındalık ve meditatif yaklaşımlar, zihinsel gürültünün yatışması kadar, eşiksel belirsizliğe dayanma kapasitesinin artmasına katkı verir. “Şimdi ve burada” odağı, katarsisteki kriz regülasyonundan, metaksiste süreklilik ve yönelim üretimine evrilir. Bu aile altında dört alt uygulama öne çıkar:

4.1.1. Mindfulness ve İçgörü Temelli Meditasyonlar

Kavramsal çerçeve: Mindfulness, dikkat ve farkındalığın “şimdi ve burada” olan yaşantıya yargısız yönlendirilmesi olarak tanımlanır; Budist sati kavramının seküler klinik formülasyonudur (Kabat-Zinn, 1990). İçgörü (vipassanā) çizgisi, zihinsel içeriklerin geçicilik-acısızlık-özsüzlük (anicca-dukkha-anattā) nitelikleri üzerine fenomenolojik gözleme dayanır. Metaksis evresinde bu yaklaşım, arınma sonrası boşluk duygusunu patolojik bir “hiçlik” yerine gözlem-temelli açıklık olarak kavramsallaştırır.

Kuramsal mekanizmalar: Dikkat düzenleme, beden farkındalığı ve bilişsel yeniden çerçeveleme yoluyla duygu düzenleme (Baer, 2003); prefrontal kortikal kontrolün artışı ve amigdala reaktivitesinde azalma yönlü bulgular literatürde raporlanmıştır. Anlamlandırmayı “şimdiye” sabitlemek, metaksiste yinelenen ruminasyon ve geleceğe ilişkin katastrofizasyon döngülerini kırar.

Metaksis bağlamındaki işlev: Mindfulness, katarsisten artakalan duygulanımsal dalgalanmayı sönümleyici farkındalıkla tutar; eşikte kalma kapasitesini artırır ve palingenesis’e geçişte stabil bir öz-tanıklık temeli sağlar.

4.1.2. Oturma Pratikleri: Zazen, Vipassanā, Transandantal Meditasyon

Kavramsal çerçeve: Zazen’de (Zen) “sadece oturuş” (shikantaza) ve vipassanā’da içgörü; Transandantal Meditasyon’da mantra temelli dikkat/gevşeme eksenli, zihinsel içeriklerin gelip-geçiciliğini doğrudan sezdirir. Metaksiste amaç, düşünceleri bastırmak değil, ilişki kurma biçimini dönüştürmektir.

Kuramsal mekanizmalar: Dikkat istikrarı (sustained attention), meta-farkındalık ve bilişsel ayrışma (decentering). Bu üçlü, aradılığın ürettiği belirsizlik karşısında duygusal reaktivitenin yerini yanıt verebilirliğe bırakmasını kolaylaştırır.

Metaksis bağlamındaki işlev: Oturma pratikleri, eşiksel “boşlukta bekleme”yi uyanık sükûnete dönüştürür; yeni benlik anlatısına geçişte içsel süreklilik hissi üretir. Oturma Pratikleri: Zazen, Vipassanā, Transandantal Meditasyon

Kavramsal çerçeve: Zihinsel içeriklerin gelip geçiciliğinin doğrudan gözlemi; dikkat istikrarı ve içgörü (insight) üretimi.

Metaksis bağlamındaki işlev: Aradılığın kaotik akışını ritmik farkındalıkla yapılandırır; kimlik anlatısının yeniden yazımı için içsel tanıklık kapasitesini güçlendirir.

4.1.3. Tasavvufî Tefekkür ve Mevlânâ’da Eşik Deneyimi

Kavramsal çerçeve: Tasavvuf geleneğinde “berzah/eşik”, içkin varoluş ile aşkın anlam ufku arasında aracılı bir alanı ifade eder. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin *Mesnevi*’sinde dönüşüm, “ham-pişmiş-yanmış” üçlemesi ve “ney” metaforu gibi imgeler üzerinden eşiksel terbiye olarak betimlenir; bu poetik çerçeve, arınma sonrasındaki aradılığın aşk-bilgelik ekseninde dönüştürülmesini mümkün kılar (Nicholson, 1950; Chittick, 1983; Schimmel, 1975).

Kuramsal mekanizmalar: Bu çizgide tefekkür, tekrar-temelli bir uygulamadan ziyade mecaz/şiir yoluyla duygulanımın sembolik düzenlenmesi, anlam ufkunun genişletilmesi ve estetik dikkatin derinleşmesi olarak anlaşılır.

Metaksis bağlamındaki işlev: Tasavvufi tefekkür, metaksiste beliren belirsizliği estetik-anlamsal bir çerçevede yoğurarak, eudaimonik istikrar için içsel bir yön duygusu sağlar; EPF'nin monadizasyon ve aksiyoloji ilkeleriyle uyumlu şekilde özerk-ilişkisel benlik tasarımı destekler.

4.1.4. Nefes Odaklı Meditatif Yaklaşımlar

Kavramsal çerçeve: Prānāyāma ve modern nefes yöntemleri, solunum ritmi üzerinden uyarılma düzeyini ayarlayarak duygulanımı düzenler.

Ampirik bulgular: Brown & Gerbarg (2005), yogik nefes yaklaşımlarının kaygı/depresyon belirtilerini azalttığını; öznel sakinlik ve enerji hissini artırdığını rapor etmiştir.

Metaksis bağlamındaki işlev: Eşiksel dalgalanmaların fizyolojik tamponlanmasını sağlar; bilişsel süreçlere alt-yapısal destek vererek palingenesis'e hazırlık yapar.

Kavramsal çerçeve: Prānāyāma ve modern nefes yöntemleri, solunum ritmi üzerinden uyarılma düzeyini ayarlayarak duygulanımı düzenler.

Metaksis bağlamındaki işlev: Eşiksel dalgalanmaların fizyolojik tamponlanmasını sağlar; bilişsel süreçlere alt-yapısal destek vererek palingenesis'e hazırlık yapar.

4.2. Doğa Temelli Sağaltım Pratikleri

Doğa temelli pratikler, katarsisteki “arıtıcı temas” rolünden metaksiste aidiyet ve simbiyotik yerleşme deneyimine doğru genişler. Dört alt uygulama öne çıkar:

4.2.1. Orman Banyosu (Shinrin-yoku)

Kavramsal çerçeve: Duyular yoluyla orman atmosferine bilinçli maruz kalma; doğal uçucu organik bileşiklerle (phytoncides) ve çok-duyulu uyaranlarla temas, stres aksında dengeleyici etki üretir.

Ampirik bulgular: Li (2018), kan basıncı ve kortizolde azalma, bağışıklık göstergelerinde (NK hücre aktivitesi) artış gibi etkileri vurgulamıştır.

Metaksis bağlamındaki işlev: Arınma sonrası açılan varoluşsal boşluğu aidiyet duygusuyla doldurur; ekosantrik hassasiyeti bedensel-duygulanımsal düzeyde temellendirir.

4.2.2. Dikkat Restorasyonu Odaklı Doğa Yürüyüşleri

Kavramsal çerçeve: Kaplan & Kaplan'ın (1989) “yumuşak çekicilik” kavramı, doğal sahnelerin istemsiz dikkati nazikçe yakalayarak yönlendirici olmadığını, böylece yürütücü dikkat kaynaklarını yenilediğini savunur.

Metaksis bağlamındaki işlev: Eşik sürecinde gerekli bilişsel sürdürülebilirliği sağlar; yeni anlam ufuklarına açık dikkat rejimi kurar.

4.2.3. Topraklama ve Ekolojik Bağ Kurma

Kavramsal çerçeve: Doğrudan toprak teması, mikro-habitat gözlemi ve ekolojik döngülerle bilinçli bağ kurma yoluyla “ekolojik benlik” (ecological self). Derin ekoloji, insanı biyosferik ağın eşdeğer bir düğümü olarak konumlandırır (Naess, 1973).

Ampirik/yorumlayıcı bulgular: Tarım ve doğrudan temas çalışmalarında öznel iyi oluş, topluluk hissi ve stres göstergelerinde iyileşme yönünde bulgular raporlanmıştır; çevre psikolojisi alanında çalışmalar bu iddiayı desteklemektedir (Clayton et al., 2016).

Metaksis bağlamındaki işlev: Egoantrik çözölmeyi simbiyotik yerleşme hissine dönüştürür; EPF’nin ekosantrik ilkesinin içselleştirilmesini hızlandırır.

4.2.4. Doğada Ritüel ve Topluluk Deneyimleri

Kavramsal çerçeve: Mevsimsel döngüye yaslanan toplu ritüeller, eşik deneyimini kolektif bir tasarımla çerçeveler (Turner, 1969).

Ampirik/yorumlayıcı bulgular: Anlam ve aidiyet duygusunda artış; topluluk bağlarının güçlenmesi; bireysel aradlığın paylaşım yoluyla regülasyonu.

Metaksis bağlamındaki işlev: Bireysel eşik deneyimini toplumsal onay ve anlamsal bütünlük ile pekiştirir; palingenesis öncesi topluluk zemini kurar.

4.3. Beden Odaklı Yaklaşımlar

Metaksiste beden, yalnızca sağaltımın aracı değil; kimlik sürekliliğinin taşıyıcısıdır. Dört alt uygulama öne çıkar:

4.3.1. Yoga (Yin/Hatha Odaklı)

Kavramsal çerçeve: Yama-niyama (etik), āsana-prāṇāyāma-dhyāna (pratik) ekseninde beden-zihin bütünlüğü ve denge ontolojisi. Metaksiste amaç, duygusal sağaltımın ötesinde süreklilik ve düzen duygusunu bedensel şemaya yerleştirmektir.

Ampirik bulgular: Travma sonrası belirtilerde azalma ve duygu düzenlemeye katkı (van der Kolk, 2014).

Metaksis bağlamındaki işlev: Kimlik anlatısının bedensel temellerini güçlendirir; eşiksel istikrar sağlar.

4.3.2. Tai Chi ve Hareketli Meditasyonlar

Kavramsal çerçeve: Yavaş, akışkan hareketler ve nefes eşzamanlılığı; “yumuşak güç” ile sinir sistemi modülasyonu.

Ampirik bulgular: Wang ve ark. (2010), anksiyete ve depresyonda azalma, öznel dinginlikte artış bildirmiştir.

Metaksis bağlamındaki işlev: Eşiksel dalgalanmayı yumuşak ritim ile dengeler; beden-benlik uyumunu kalibre eder.

4.3.3. Nefes Egzersizleri (Prāṇāyāma vb.)

Kavramsal çerçeve: Nefesin ritmini bilinçli olarak yavaşlatıp düzenlemek, sinir sistemindeki aşırı uyarılmayı düşürür; parasempatik sistemi (vagus siniri) devreye sokarak kalp atışını ve

bedensel gerginliği yatıştırır. Böylece, stres hormonlarını yöneten HPA eksenini daha dengeli çalışır.

Ampirik bulgular: Brown & Gerbarg (2005) kaygı/stres azalması ve ruh hâli iyileşmesini raporlamışlardır.

Metaksis bağlamındaki işlev: Eşiksel belirsizliğin fizyolojik tamponlanması; bilişsel süreçlere alt-yapısal destek.

4.3.4. Dans ve Ritmik Hareketler

Kavramsal çerçeve: Ritim ve hareketin duygulanımla senkronu; bedensel ifade ile sembolizasyonun birleşmesi.

Ampirik/yorumlayıcı bulgular: Bedensel farkındalık ve ifade kapasitesinde artış; kolektif bağın güçlenmesi (Levy, 1992; Turner, 1969).

Metaksis bağlamındaki işlev: Eşik enerjisini yaratıcı dönüştürüme taşır; “bedensel anlatı”yı güçlendirir.

4.4. Sanatsal ve Yaratıcı İfade

Katarsisteki dışavurum, metaksiste anlatı bütünlüğüne evrilir. Üç alt uygulama öne çıkar:

4.4.1. Sanat Terapisi

Kavramsal çerçeve: Sembolik ifade ve güvenli temsil alanı; bilinçdışı içeriğe dolaylı erişim ve duygusal regülasyon

Ampirik/yorumlayıcı bulgular: Anksiyete ve stresin azalması, öz-ifade ve öz-anlayışta artış; travma anlatılarının işlenmesi.

Metaksis bağlamındaki işlev: Arınma sonrası dağınık malzemenin simgesel bütünlük içinde yeniden örgütlenmesi; palingenesis’e aktarılabilecek anlatı yapısı.

4.4.2. İfade Edici Yazım

Kavramsal çerçeve: Duygu-biliş entegrasyonu için dilsel yapılandırma; anlatısal tutarlılık (Pennebaker, 1997).

Ampirik bulgular: Fiziksel ve psikolojik iyi oluş göstergelerinde iyileşme; bilişsel netlik ve anlamlandırma artışı.

Metaksis bağlamındaki işlev: Geçiş deneyimini zamansal bir çerçeveye yerleştirir; benlik hikâyesini süreklileştirir (Ricoeur, 1984–1988).

4.4.3. Kolektif Yaratıcı Etkinlikler ve Ritüel-Drama

Kavramsal çerçeve: Eşik (liminal) deneyimler performans yoluyla sahnede görünür kılınır; bu süreç, bir araya gelen topluluk içinde paylaşılan bir anlam ve bağlılık üretir (Turner, 1969; Boal, 1979).

Ampirik/yorumlayıcı bulgular: Aidiyet ve anlamlılık artışı; topluluk dayanışması; duygusal regülasyonda kolektif destek.

Metaksis bağlamındaki işlev: Bireysel aradılığı kolektif anlamlandırmayla pekiştirir; yeni kimlik için sosyal iskelet sunar.

4.5. Duyusal Terapiler

Duyusal temelli yaklaşımlar, metaksiste duygu-düzenleme ve dikkat-ritim üzerinden eşiksel stabilizasyon sağlar. Üç alt uygulama öne çıkar:

4.5.1. Ses ve Müzik Temelli Yaklaşımlar

Kavramsal çerçeve: Tını/ritim aracılığıyla limbik sistem modülasyonu; salınımlı ritimlerle sinir sistemi senkronizasyonu.

Ampirik/yorumlayıcı bulgular: Müzik terapisi derlemeleri, kaygı ve fizyolojik uyarılda azalma; duygusal netlikte artış bildirmektedir (Goldberg, 1994).

Metaksis bağlamındaki işlev: Eşiksel dalgalanmayı ritmik düzenle yumuşatır; içsel uyum ve süreklilik hissi üretir.

4.5.2. Aromaterapi ve Koku Temelli Yaklaşımlar

Kavramsal çerçeve: Kokular burun yoluyla doğrudan duyguları yöneten beyin bölgelerine (limbik sistem) ulaşır; bu yüzden koku, duygular ve anılar arasında güçlü bir bağ kurar.

Ampirik bulgular: Lavanta vb. esansların kaygı ve uyarılma düzeylerini azalttığına ilişkin bulgular (Herz, 2009).

Metaksis bağlamındaki işlev: Belirsizlik anlarında hızlı duyusal çerçeveleme; eşik stresinin alt-tonunu dengeler.

4.5.3. Işık ve Renk Yaklaşımları

Kavramsal çerçeve: Işık, vücudun biyolojik saatini (sirkadiyen ritim) ayarlamaya yardım eder; renkler ise sinir sistemi ve duygu durumu üzerinde, kimi zaman sakinleştirici, kimi zaman uyarıcı etkiler yaratabilir.

Ampirik bulgular: Mevsimsel duygudurum bozukluğunda ışık tedavisinin etkinliğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Partonen & Lönnqvist, 2000).

Metaksis bağlamındaki işlev: Eşiksel dalgalanmaların fizyolojik ritimlerle hizalanması; bilişsel-duygulanımsal süreçlere alt-yapısal destek sağlar.

4.6. Hermenötik Uygulamalar: Metin, Eylem ve Benlik Yorumlaması

Metaksis, eski anlatıların çözüldüğü ve yeni anlatıların henüz tamamlanmadığı eşiksel bir zemin olduğundan, hermenötik (yorum kuramı) yöntemler bu evrede merkezî bir rol oynar. Hermenötik, yalnızca yazılı metinleri değil, eylemleri, yaşam öykülerini ve ritüel/estetik formları da anlamın taşıyıcısı olarak ele alır. Bu bakımdan metaksisteki “anlam boşluğu”, yorumun üretken gücüyle kurucu bir sürekliliğe dönüştürülür.

4.6.1. Anlatı Hermenötiği

Kavramsal çerçeve: Ricoeur’e göre benlik, anlatısal bir bütünleşme ile zaman içinde kurulur; olayların dizilimi, yorum ve yeniden anlatım yoluyla “kendilik” anlamı inşa edilir. Metaksiste

bu yaklaşım, dağınık deneyimleri zamansal uyum içinde birleştirir; “kimim?” sorusu, “hangi hikâyeyi sürdürüyorum?” sorusuyla kesişir (Ricoeur, 1984–1988).

Kuramsal mekanizmalar: Yeniden adlandırma (refiguration), öz-yorum (self-interpretation), sembolik aracılık. Katarsisten arınan özne, anlatı düzenekleriyle etik yönelim ve pratik bilgelik ufkuna taşınır.

Metaksis bağlamındaki işlev: Palingenesis’e geçişte gerekli benlik anlatısı omurgasını kurar; erdem bağlamında tutarlılığı artırır.

4.6.2. Diyalojik Hermenötik ve Ön-anlama

Kavramsal çerçeve: Gadamer’in felsefi hermenötiğinde anlama, daima ön-anlama (Vorverständnis) ve etkilimsel bilinç (wirkungsgeschichtliches Bewusstsein) içinde gerçekleşir; yani anlamaya giriştiğimiz anda zaten bir geleneğin etkileri içinden konuşmuş oluyoruz. Bu yüzden önyargılar (Vorurteile) bütünüyle tasfiye edilmesi gereken yanlışlar değildir; tersine, sınanıp dönüştürülmesi gereken başlangıç ön-hükümlerdir. Anlama bir soru-yanıt diyalektiği ve dilsel karşılaşma olarak ilerler; özne, kendi ufku ile metnin/geleneğin ufku arasında ***“ufukların kaynaşması”***na (Horizontverschmelzung/fusion of horizons) ulaşır (Gadamer, 2004).

Kuramsal mekanizmalar:

- Soru-yanıt diyalektiği: Anlam, sorunun açtığı imkân ufkunda belirir; iyi soru, ön-anlamayı görünür kılar.
- Geleneğin üretkenliği: Otorite ve gelenek kör kabul değil, tarihsel olarak birikmiş anlam ufuklarının verimli kaynak olmasıdır.
- Uygulama (Anwendung): Anlama, yalnızca açıklama (Auslegung) değil, uygulama ile şimdi-buraya taşınan bir hüküm verme edimidir; bu yüzden uygulama, yorumun kurucu unsurudur, sonradan eklenen pratik bir adım değildir.
- Oyun (Spiel) ve dil: Anlam, katılımcıları aşan bir “oyun” hareketinde ve dilin imkânları içinde kendini gösterir.

Metaksis bağlamındaki işlev: Bu yaklaşım, metaksisteki eşiksel belirsizliği dilsel-yorumlayıcı bir ortak-anlamaya çevirir. Özneyi eski değerlerin dogmatik tekrarı ile zamansız kopuş arasında bırakmaz; geleneği yaratıcı biçimde devralma ve yeni ufukla kaynaştırma imkânı verir. Böylece EPF’nin aksiyoloji ilkesinde aranan erdem-merkezli yönelim, yorum ve uygulama içinde somutlaşır (Gadamer, 2004).

4.6.3. Fenomenolojik-Hermenötik Okuma

Kavramsal çerçeve: Varlığın deneyimlenen görünümüne (fenomenlere) yönelen, betimleyici ama aynı zamanda yorumlayıcı bir dikkat. Yaşam dünyası pratikleri (günlük alışkanlıklar, beden şeması, mekânla kurulan ilişki) “metin gibi” okunur.

Kuramsal mekanizmalar: Askıya alma (epokhé) yerine köklü betimleme ve yorumlayıcı derinleşme; sembolik göstergelerin bağlama yerleşimi.

Metaksis bağlamındaki işlev: Eşik anlarının duyuşal-bedensel katmanlarını anlamlandırır; ekoterapötik deneyimi yorum ufkuna bağlar.

5. EPF Kuramı Bağlamında Metaksis: İlkelerin Eşikte Yeniden Düzenlenmesi

5.1. Eudaimonizm: Hazdan Huzura Geçişin Eşiği

EPF’de mutluluk, kısa süreli hazlardan ziyade uzun süreli, istikrarlı bir sarsılmazlık olarak kavranır. Metaksis, bu dönüşümün alışkanlık ve karakter düzeyinde başlatıldığı yer olup “iyi yaşamın” hedeflerine dair pratik bilgelik (phronesis) üretir.

5.2. Ekosantrizm: Doğa–Kültür Arasındaki Bağın Yeniden Kurulması

Metaksis, egosantrik tahakkümden ekosantrik karşılıklılığa geçişte bir hazırlık alanıdır. Özne, doğayı kaynak ya da dekor olarak değil, eş-değerde bir varoluş ağı olarak deneyimlemeye başlar; canlı ve cansız unsurlarla simbiyotik bağlar kurmanın anlamını içselleştirir.

5.3. Aksiyoloji: Erdemin Eşiksel İnşası

Erdem etiği metaksiste günlük mikro-pratikler yoluyla filizlenir: dikkat, ölçülülük, cömertlik, cesaret, öz-disiplin vb. Bu mikro-pratikler, katarsiste oluşan boşluğu erdemsel rutinlerle doldurarak palingenesis’e zemin hazırlar.

5.4. Monadizasyon: Yüklerden Arınmış Öz-Varlığın Eşiği

Katarsisin açtığı alan üzerinde metaksis, öznenin aidiyetlerden, ideolojik kalıplardan ve hazır ahlaki modellerden bağımsız olarak kendi öz-bilincini pekiştirdiği aşamadır. Bu pekişme, ne sosyal bağların inkârı ne de tam içe kapanmadır; aksine, özerk-ilişkisel bir benliğin temellendirilmesidir.

6. Sonuç

Metaksisin en sık yapılan yanlış okuması, onu askıdaki zaman olarak görmektir. Oysa metaksis, alışkanlıkların yeniden kurgulandığı, erdem prototiplerinin denendiği ve ekosantrik hassasiyetin bedensel-duygulanımsal olarak temellendirildiği verimli bir kurucu alandır. Bu alan, katarsisin açtığı boşluğu bilinçli pratiklerle doldurur; palingenesis’in “yeniden doğuş” momentini hazırlayan bir eşik olarak işlev görür.

Metaksis, EPF-Metamorfoz Modeli’nde katarsis ile palingenesis arasında yer alan kritik eşiktir. Bu eşik, yalnızca arınmanın ardından gelen bir durak değil, yeni benliğin ön-mimarisinin kurulduğu yaratıcı bir sahadır. Felsefi olarak aradalığın dönüştürücü gücünü, psikolojik olarak kırılğan üretkenliği ve alışkanlıkların yeniden yapılanmasını, ekolojik olarak ise egosantrik bağlardan ekosantrik karşılıklılığa geçişi mümkün kılar. Metaksis, bu nedenlerle, ataraksise uzanan yolda zorunlu, üretken ve yön verici bir aşama olarak konumlandırılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aristoteles. (2015). Nikomakhos’a Etik (S. Babür, Çev.). BilgeSu Yayıncılık. (Özgün eser MÖ 4. yy)
- Baer, R. A. (2003). Mindfulness training as a clinical intervention: Conceptual and empirical review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 125–143. <https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg015>

- Boal, A. (1979). *The theatre of the oppressed*. Pluto Press.
- Brown, R. P., & Gerbarg, P. L. (2005). Sudarshan Kriya yogic breathing in the treatment of stress, anxiety, and depression. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 11(4), 711–717. <https://doi.org/10.1089/acm.2005.11.711>
- Budner, S. (1962). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*, 30(1), 29–50. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x>
- Campbell, J. (1949). *The hero with a thousand faces*. Princeton University Press.
- Carleton, R. N., Norton, P. J., & Asmundson, G. J. G. (2007). Fearing the unknown: A short version of the Intolerance of Uncertainty Scale. *Journal of Anxiety Disorders*, 21(1), 105–117. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2006.03.014>
- Chittick, W. C. (1983). *The Sufi path of love: The spiritual teachings of Rumi*. State University of New York Press.
- Clayton, S., Devine-Wright, P., Swim, J., et al. (Eds.). (2016). *The Oxford handbook of environmental psychology*. Oxford University Press.
- Eliade, M. (1963). *Myth and reality*. Harper & Row.
- Feuerstein, G. (2008). *The yoga tradition: Its history, literature, philosophy and practice*. Hohm Press.
- Frankl, V. E. (1963). *Man's search for meaning*. Beacon Press.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218–226. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.218>
- Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and method* (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans., 2nd rev. ed.). Continuum/Bloomsbury. (Original work published 1960)
- Goldberg, F. (1994). Music therapy and the orchestration of affect. [Yayın ayrıntıları eklenecek].
- Herz, R. S. (2009). Aromatherapy facts and fictions: A scientific analysis of olfactory effects on mood, physiology and behavior. *International Journal of Neuroscience*, 119(2), 263–290. <https://doi.org/10.1080/00207450802333953>
- Jung, C. G. (1969). *The archetypes and the collective unconscious*. Princeton University Press.
- Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living*. Delacorte Press.
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press.
- Levy, F. (1992). *Dance/movement therapy: A healing art*. American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance.
- Li, Q. (2018). *Forest bathing: How trees can help you find health and happiness*. Viking.

- Luthans, F., Youssef, C. M., & Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. Oxford University Press.
- MacIntyre, A. (1981). *After virtue: A study in moral theory*. University of Notre Dame Press.
- Malchiodi, C. A. (2003). *Handbook of art therapy*. Guilford Press.
- McLain, D. L. (1993). The MSTAT—I: A measure of tolerance of ambiguity. *Educational and Psychological Measurement*, 53(1), 183–189. <https://doi.org/10.1177/0013164493053001020>
- McLain, D. L. (2009). Evidence of the properties of an ambiguity tolerance measure: The multiple stimulus types ambiguity tolerance scale—II (MSTAT—II). *Psychological Reports*, 105(3_suppl), 975–988. <https://doi.org/10.2466/pr0.105.7.975-988>
- Moreno, J. L. (1953). *Who shall survive?* Beacon House.
- Naess, A. (1973). The shallow and the deep, long-range ecology movement: A summary. *Inquiry*, 16, 95–100. <https://doi.org/10.1080/00201747308601682>
- Nicholson, R. A. (1950). *Rumi: Poet and mystic*. George Allen & Unwin.
- Patañjali. (2009). *The Yoga Sūtras of Patañjali* (E. F. Bryant, Çev.). North Point Press. (Özgün eser tarihi bilinmiyor)
- Pennebaker, J. W. (1997). Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological Science*, 8(3), 162–166. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1997.tb00403.x>
- Platon. (2006). *Devlet* (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Özgün eser MÖ 4. yy)
- Platon. (2006). *Şölen – Dostluk* (S. Eyüboğlu & A. Erhat, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Özgün eser MÖ 4. yy)
- Ricoeur, P. (1984–1988). *Time and narrative* (K. McLaughlin & D. Pellauer, Trans.; Vols. 1–3). University of Chicago Press.
- Schimmel, A. (1975). *Mystical dimensions of Islam*. University of North Carolina Press.
- Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish*. Free Press.
- Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), 249–275. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01
- Sojer, T. (2022). Eric Voegelin’s and Simone Weil’s return to Ancient Greece. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 61(1), 87–105. <https://doi.org/10.1556/068.2022.61.1.6>
- Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Aldine.
- van der Kolk, B. (2014). *The body keeps the score*. Viking.
- Voegelin, E. (2000). *The drama of humanity* (Collected Works, Vol. 33). University of Missouri Press.

- Wang, C., Bannuru, R., Ramel, J., Kupelnick, B., Scott, T., & Schmid, C. H. (2010). Tai Chi on psychological well-being: Systematic review and meta-analysis. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 10, 23. <https://doi.org/10.1186/1472-6882-10-23>
- Weil, S. (2002). *Gravity and grace* (E. Craufurd, Trans.; G. Thibon, Ed.). Routledge Classics. (İlk İngilizce baskı 1952)
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. Routledge.

ÇEVRE ETİĞİNDEN DÖNÜŞÜM KURAMINA: EPF–METAMORFOZ MODELİNDE KATARSİS AŞAMASI

Recep KÜLCÜ^{1,2}

¹Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Zir. Fak. Tarım Mak. ve Tek. Müh. Böl., Isparta.

²Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ABD (Yüksek Lisans ve Doktora)

ORCID: 0000-0002-7185-6514, recepkulcu@isparta.edu.tr

ÖZET

Ekosantrik Psiko-Felsefi (EPF) Kuram, insanın uygarlık tarihi boyunca yaşadığı kırılmaları ve postmodern öznenin derin travmalarını açıklamaya yönelik özgün bir düşünsel çerçeve sunmaktadır. Bu kuram, özellikle insanın doğadan kopuşunu ve egosantrizmin yükselişini travmaların temel kaynağı olarak görmektedir. EPF Kuramı'na göre postmodern öznenin üç temel travma alanı; doğaya yabancılaşma, kendine yabancılaşma ve etik sorunlardır. Bu alanların altında ise egosantrizm, yapay ekosistemler, gündelik yaşam paradoksları, teknolojik baskılar, etik değerlerin muğlaklığı ve hazır ahlaki modeller yer almaktadır.

EPF Kuramı bu çerçevede temel ilke ve yöntemler önerirken, Metamorfoz Modeli ise bireyin arınması, yenilenmesi ve yeniden inşası için aşamalı bir yol haritası ortaya koymaktadır. Model, dört kavram üzerinden açıklanmaktadır: katarsis, metaxis, palingenesis ve ataraksis. Katarsis, özneyi travmalara sürükleyen tüm unsurlardan arınmayı hedefler. Metaxis, arınma sonrasındaki içsel devinimleri ifade eden eşik/ara geçiş sürecidir. Palingenesis, bireyin kendisini yeniden inşa etmesini amaçlar. Ataraksis, yeniden inşa sürecinin kök salması ve öznenin sarsılmaz bir ruh dinginliğine ulaşmasını hedefler.

Bu çalışmada, EPF Kuramı'nın oluşturduğu düşünsel bağlam içerisinde geliştirilen Metamorfoz Modeli'nin katarsis aşaması ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metamorfoz modeli, EPF kuramı, katarsis, arınma

FROM ENVIRONMENTAL ETHICS TO THE THEORY OF TRANSFORMATION: THE CATHARSIS STAGE IN THE EPF–METAMORPHOSIS MODEL

Recep KÜLCÜ

ABSTRACT

The Ecocentric Psycho-Philosophical (EPF) Theory offers an original conceptual framework to explain the ruptures experienced throughout the history of civilization and the profound traumas of the postmodern subject. This theory considers the human detachment from nature and the rise of egocentrism as the main sources of these traumas. According to the EPF Theory, the postmodern subject faces three fundamental fields of trauma: alienation from nature, alienation from the self, and ethical dilemmas. Under these fields lie egocentrism, artificial ecosystems, paradoxes of daily life, technological pressures, the ambiguity of ethical values, and ready-made moral models.

Within this framework, the EPF Theory proposes basic principles and methods, while the Metamorphosis Model provides a step-by-step roadmap for purification, renewal, and the reconstruction of the individual. The model is structured around four core concepts: catharsis, metaxis, palingenesis, and ataraxia. Catharsis aims at liberation from all the elements that drive the subject into trauma. Metaxis represents the threshold or transitional stage of inner dynamics following purification. Palingenesis refers to the reconstruction of the individual. Ataraxia signifies the rooting of this reconstruction process and the attainment of unshakable inner tranquility.

In this study, the catharsis stage of the Metamorphosis Model, which has been developed within the conceptual framework of the EPF Theory, is examined.

Keywords: Metamorphosis Model, EPF Theory, Catharsis, Purification

GİRİŞ

Modern ve postmodern toplumların öznesi, derin kırılmaların ve çok boyutlu travmaların gölgesinde varlığını sürdürmektedir. Özellikle sanayi devrimi sonrasında hızlanan doğadan kopuş süreci, teknolojik gelişmelerin birey üzerindeki baskısı ve etik değerlerin muğlaklaşması, çağdaş özneyi yalnızca psikolojik bir kriz değil, aynı zamanda ontolojik bir varoluş bunalımıyla karşı karşıya bırakmaktadır (Beck, 1992; Giddens, 1991). Bu bağlamda Recep Külçü tarafından geliştirilen Ekosantrik Psiko-Felsefi (EPF) Kuram, bireyin tarihsel evrimi boyunca yaşadığı travmaları bütüncül ve disiplinlerarası bir yaklaşımla çözümlemeyi amaçlayan özgün bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Külçü, 2020).

EPF kuramı, insanın tarihsel gelişimini yalnızca toplumsal aşamalar üzerinden değil, aynı zamanda öznenin doğayla, kendisiyle ve ahlaki değerlerle kurduğu ilişkiler üzerinden okumaktadır. Bu kurama göre postmodern öznenin üç temel travma kaynağı vardır: doğaya yabancılaşma, kendine yabancılaşma ve etik sorunlar. Bu travma eksenleri, yalnızca bireysel psikolojik kırılmaları değil, aynı zamanda kültürel, ekolojik ve toplumsal dönüşümleri de kapsamaktadır (Külçü, 2020).

Bu çalışmanın amacı, EPF kuramının temel hatlarını ve travma kaynaklarını ayrıntılı bir şekilde ele almak, ardından EPF çerçevesinde geliştirilen Metamorfoz Modelinin genel hatlarıyla tanıtmaktır.

1. Ekosantrik Psiko-Felsefi (EPF) Kuram

1.1 Tarihsel Arka Plan ve Kuramsal Temeller

İnsanın tarihsel serüveni, doğayla kurduğu ilişkinin niteliği üzerinden okunabilir. Paleolitik dönemde doğayla simbiyotik bir ilişki kuran insan, tarım devrimiyle birlikte doğayı kontrol etme ve egemenlik altına alma çabasına yönelmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte bu eğilim zirveye ulaşmış, doğa artık yalnızca tüketilecek bir kaynak olarak görülmeye başlanmıştır (Diamond, 1997). Bu süreçte insan, doğadan koparken aynı zamanda kendi öz doğasından da uzaklaşmıştır. Külçü'nün (2020) ifadesiyle, postmodern özne “doğaya yabancılaşan, kendine yabancılaşan ve etik değerlerde muğlaklaşan” bir varlık haline gelmiştir.

Bu bağlamda EPF kuramı, insanın mutluluk ve huzur haline yalnızca bireysel psikoterapik yöntemlerle değil, aynı zamanda felsefi ve ekolojik açılımlarla ulaşabileceğini savunmaktadır.

Kuram, bireyi doğa varlığı olarak konumlandırmakta, öznenin tarihsel yüklerinden arınarak yeniden inşasını hedeflemektedir.

1.2 Postmodern Öznenin Travma Kaynakları

1.2.1 Doğaya Yabancılaşma

Doğaya yabancılaşma, EPF kuramına göre postmodern öznenin en temel travma kaynağıdır. Sanayi devrimi ile başlayan makineleşme, doğanın sömürülmesini hızlandırmış; kentleşme ve yapay ekosistemler, insanın biyolojik ve psikolojik uyumunu bozmuştur (Külcü, 2020). İnsan kendisini doğanın efendisi olarak konumlandırmış, canlı ve cansız tüm unsurları kendi çıkarı doğrultusunda tüketilebilir varlıklar olarak görmüştür.

Biyolojik açıdan, insan gözünün en duyarlı olduğu yeşil tonlarının kent yaşamında yapay malzemelerle ikame edilmesi ya da ekranlardan yayılan mavi ışığın uyku ritimlerini bozması, yabancılaşmanın doğrudan göstergeleridir (Kaplan & Kaplan, 1989). Psikolojik açıdan ise kent ekosistemleri bireyde kaygı, depresyon ve yalnızlaşma eğilimlerini tetiklemektedir.

Derin ekoloji kuramcıları da bu noktada EPF ile örtüşmektedir. Arne Naess'in (1989) "biyosferik eşitlik" kavramı, doğadaki tüm unsurların eşit varlıksal değere sahip olduğunu ileri sürerken, EPF bu yaklaşımı öznenin ruhsal sarsılmazlığına giden yolun zorunlu koşulu olarak ele almaktadır.

1.2.2 Kendine Yabancılaşma

Modern özne, yalnızca doğaya değil, aynı zamanda kendisine de yabancılaşmaktadır. Kapitalist üretim ilişkileri ve hız kültürü, bireyi sürekli daha fazla çalışmaya, daha verimli olmaya ve daha hızlı yaşamaya zorlamaktadır (Fromm, 1955). Bu koşullar altında birey, kendi içsel değerlerinden uzaklaşarak başarı, tüketim ve hız odaklı bir varoluşa mahkûm olmaktadır.

Teknolojik baskılar bu süreci derinleştirmektedir. Özellikle dijital çağda birey, sosyal medya aracılığıyla sürekli görünür, sürekli erişilebilir ve sürekli denetlenebilir hale gelmiştir (Turkle, 2011). Gündelik yaşam paradoksları da bu yabancılaşmayı pekiştirmektedir: Birey bir yandan kendisini ifade etme ve özgürleşme olanağı bulduğunu düşünürken, diğer yandan algoritmalar ve teknolojik denetim mekanizmaları tarafından kuşatılmaktadır. EPF kuramı bu süreci, öznenin kendi doğasına yabancılaşması olarak tanımlar.

1.2.3 Etik Sorunlar

Etik sorunlar, modernizmin determinist ahlak anlayışının yıkılması ve postmodern dönemde ahlaki normların muğlaklaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Daniel Bell (1976), postmodern toplumun "kültürel çelişkiler"ini vurgulayarak bireyin gündüz puritan, gece hedonist olabildiğini; bu melez kimliğin ise öznenin tutarlı bir etik çerçeve geliştirmesine engel olduğunu ileri sürmüştür.

EPF kuramı, bu noktada teleolojik ve deontolojik etik yaklaşımların yetersizliğine dikkat çekerek, aksiyolojik yani erdem temelli bir etik anlayışı önermektedir (Külcü, 2020). Böylelikle birey, hazır kalıplardan sıyrılarak kendi doğasına uygun bir değerler sistemi geliştirebilir. Bu sistem, yalnızca bireysel değil, toplumsal dönüşümün de temelini oluşturur.

1.3 EPF'nin İlkeleri

EPF kuramı, bireyin travmalardan kurtularak kalıcı mutluluğa ulaşabilmesi için dört temel ilke geliştirmiştir:

1. Eudaimonizm: Mutluluğu kısa süreli hazlarda değil, bilgelik, erdem ve doğayla uyum içerisinde uzun vadeli bir yaşamda aramak (Aristoteles, 1998; Epikuros, 1967).
2. Ekosantrizm: İnsanı doğanın efendisi değil, bir parçası olarak görmek (Naess, 1989).
3. Aksiyoloji: Erdem temelli etik bir çerçeve geliştirmek (Anscombe, 1958).
4. Monadizasyon: Bireyin tarihsel, toplumsal ve kültürel yüklerinden arınarak kendi öz varlığını yeniden inşa etmesi (Külcü, 2020).

Metamorfoz Modeli

EPF kuramının sunduğu teorik zemin üzerinde geliştirilen Metamorfoz Modeli, bireyin travmalardan arınarak kendini yeniden inşa etmesini sağlayan aşamalı bir dönüşüm modelidir. Bu model dört aşamadan oluşmaktadır:

1. Katarsis (Arınma) – Özneyi travmalara sürükleyen tüm unsurlardan kurtulma süreci. Psikanalitik geleneğin arınma anlayışıyla da benzerlik taşır.
2. Metaxis (Eşik/Geçiş) – Arınma sonrası bireyin eski benliğiyle yeni benliği arasında yaşadığı içsel devrim süreci. Geçişin sancılı fakat yaratıcı niteliğini temsil eder.
3. Palingenesis (Yeniden Doğuş) – Bireyin kendi öz değerlerini yeniden inşa ederek varoluşunu erdem ve ekosantrizm temelinde yeniden kurduğu aşama.
4. Ataraksis (Ruh Sarsılmazlığı) – Yeniden inşanın kalıcı hale gelmesi ve bireyin eudaimonia'ya ulaşması. Bu aşama, Epikuros'un “ruhun sarsılmazlığı” idealiyle doğrudan ilişkilidir.

Metamorfoz Modeli, EPF'nin soyut ilkelerini pratik bir dönüşüm yolculuğuna dönüştürmektedir. Katarsis monadizasyon sürecini, metaxis etik sorgulamaları, palingenesis erdemli bireyin yeniden inşasını, ataraksis ise kalıcı huzuru ve dinginliği ifade eder. Bu çalışmada metamorfoz modelinin katarsis aşaması incelenecektir.

2. EPF Çerçevesinde Metamorfoz Modeli

EPF kuramının sunduğu teorik zemin üzerinde geliştirilen Metamorfoz Modeli, bireyin travmalardan arınarak kendini yeniden inşa etmesini sağlayan aşamalı bir dönüşüm modelidir. Bu model dört aşamadan oluşmaktadır: Katarsis, Metaxis, Palingenesis ve Ataraksis. Bu bölümde özellikle Katarsis aşaması tarihsel, felsefi ve terapötik bağlamlarıyla ele alınacaktır.

2.1 Katarsis: Kavramsal ve Tarihsel Bağlam

Katarsis kavramı, Antik Yunan düşüncesinden günümüze kadar farklı bağlamlarda zengin anlam katmanlarıyla kullanılmıştır. Kökeni Yunanca “κάθαρσις” sözcüğüne dayanan kavram, ilk anlamıyla “arınma, temizlenme, saflaşma” olarak çevrilebilir (Aristoteles, *Poetika*, 2018). Katarsisin tarihsel seyri incelendiğinde estetik, dini, felsefi ve psikolojik alanlarda farklı ama birbirini besleyen yorumlarla karşılaşılır.

2.1.1 Antik Yunan’da Katarsis

Aristoteles’in *Poetika*’sında katarsis, tragedyanın temel işlevlerinden biri olarak tanımlanmıştır. Ona göre tragedya, “acıma ve korku” duygularını uyandırarak bu duygulardan bir arınma sağlar (Golden, 1962). Bu görüş, katarsisin estetik deneyim yoluyla ruhsal dengeye ulaşma aracı olduğunu ortaya koyar. Platon ise katarsisi daha çok felsefi bilgi bağlamında ele almıştır. *Phaidon* diyalogunda katarsis, ruhun duygusal yanılsamalardan arınarak hakikate yönelmesi anlamına gelir (Platon, 2012).

2.1.2 Yeni-Platonculuk ve Mistisizmde Katarsis

Plotinos’un Yeni-Platoncu yaklaşımında katarsis, ruhun bedensel bağlardan kurtularak “Bir” ile birleşmesi için gerekli mistik bir aşamadır (Dodds, 1929). Bu dönemde katarsis yalnızca estetik ya da bilişsel bir süreç değil, aynı zamanda ontolojik bir dönüşüm olarak da kavramsallaştırılmıştır. Orta Çağ’da teolojik yaklaşımlar katarsisi günahlardan arınma ve ruhun Tanrı’ya yönelmesi anlamında kullanmış, dini ritüeller bu anlayışın taşıyıcısı olmuştur.

2.1.3 Rönesans ve Modern Dönemde Katarsis

Rönesans döneminde hümanist düşünceyle birlikte katarsis kavramı yeniden sanatsal bağlamda öne çıkmış, özellikle tiyatro ve müzik gibi sanat dallarında izleyici ve dinleyici üzerinde “arınma” etkisi yaratma amacı güdülmüştür. 18. ve 19. yüzyıllarda estetik kuramcıları, sanatın dönüştürücü gücünü katarsis kavramı üzerinden tartışmıştır (Schiller, 1794/1967).

2.1.4 Psikanalizde Katarsis

Modern psikolojide katarsis, Freud ve Breuer’in 19. yüzyıl sonlarında geliştirdiği “katartik yöntem” ile yeniden önem kazanmıştır. *Studies on Hysteria* (1895/1955) adlı çalışmada bastırılmış duyguların bilince çıkarılarak sağaltılmasının nevroitik belirtileri azalttığı ileri sürülmüştür. Bu anlayış, psikanalizin temel terapötik tekniklerinden biri olarak benimsenmiş ve katarsis, modern psikoterapinin kurucu kavramlarından biri haline gelmiştir. Freud’a göre travmatik deneyimlerin bilinçdışında bastırılması ruhsal bozukluklara yol açar; bu deneyimlerin konuşma yoluyla açığa çıkarılması ise iyileştirici bir sağaltım sağlar (Freud, 1955).

2.1.5 Jung ve Analitik Psikolojide Katarsis

Jung, katarsisi kolektif bilinçdışının sembolik imgeler aracılığıyla açığa çıkması sürecinde ele almıştır. Ona göre rüyalar, mitler ve arketipler, bireyin bilinçdışı içerikleriyle yüzleşmesini ve ruhsal arınmasını sağlar (Jung, 1961). Böylelikle katarsis, bireyin kendi gölge yönleriyle karşılaşarak bütünleşmesine hizmet eden bir süreç olarak yeniden tanımlanır.

2.1.6 Katarsisin Modern Sanat ve Toplum Kuramlarındaki Yeri

Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu* (1872/1993) adlı eserinde tragedyanın bireyi yaşamın acılarını kabullenmeye yönelten bir katarsis sağladığını belirtir. Brecht ise epik tiyatro anlayışında Aristotelesçi katarsis kavramını eleştirmiş, seyircinin pasif duygusal arınma yerine aktif eleştirel düşünceye yönlendirilmesi gerektiğini savunmuştur (Brecht, 1964). Buna rağmen katarsis, estetik ve toplumsal dönüşüm tartışmalarında merkezi bir kavram olarak varlığını sürdürmüştür.

2.2 Katarsisin Felsefi ve Terapötik İşlevi

Katarsis, tarih boyunca yalnızca estetik ya da dini bir deneyim olarak değil, aynı zamanda etik ve terapötik bir süreç olarak da anlaşılmıştır. Nietzsche (1872/1993), tragedyanın bireye yaşamın acılarını kabul ettiren dönüştürücü gücünden söz ederken, modern psikoterapi ekolleri katarsisi ruhsal iyileşmenin temel dinamiklerinden biri olarak ele almıştır (Jung, 1961).

EPF kuramı açısından katarsis, bireyin tarihsel, toplumsal ve teknolojik yüklerinden arınmasının ilk adımıdır. Bu bağlamda katarsis, yalnızca bireysel duygusal sağaltım değil, aynı zamanda doğaya yabancılaşma, kendine yabancılaşma ve etik sorunlardan kaynaklanan travmaların çözülmeye başlanmasıdır. Dolayısıyla EPF-Metamorfoz Modeli'nde katarsis, hem klasik anlamıyla ruhsal sağaltımı hem de postmodern öznenin travmatik yüklerinden kurtuluşunu kapsamaktadır.

2.3 Metamorfoz Modelinde Katarsis

Metamorfoz Modelinde katarsis, dönüşüm sürecinin başlangıç aşamasıdır ve öznenin yeniden inşa yolculuğuna girmesi için zorunlu bir eşiği temsil eder. Bu aşamada birey, kendisini travmaya sürükleyen unsurları tanır ve onlardan kurtulma iradesini geliştirir. Doğaya yabancılaşma, teknolojik baskılar, etik muğlaklık ve hazır ahlaki modeller gibi postmodern travma kaynakları, katarsis sürecinde sorgulanır ve çözülmeye başlanır.

EPF bağlamında katarsis yalnızca duygusal sağaltım değil, aynı zamanda epistemolojik ve etik bir aydınlanma sürecidir. Birey, bu aşamada yaşamına yön veren yanlış bilinçlerden, toplumsal kalıplardan ve yapay ihtiyaçlardan arınmaya çalışır. Bu anlamda katarsis, özellikle Budizm ve Taoizm'de 'arınma' ve 'sağaltma' süreçleriyle ilişkilendirilmiştir. Zen Budizmi'nde zazen meditasyonu, bireyin zihinsel gürültüden arınarak saf farkındalığa ulaşmasını amaçlar (Suzuki, 1970). Taoist öğretilerde ise doğayla uyum ve içsel dinginlik, ruhsal saflığın bir ifadesi olarak görülür. Bu anlayış, EPF-Metamorfoz Modeli'ndeki katarsis süreciyle benzerlik taşımaktadır.

Katarsis aynı zamanda ekoterapötik bir işlev taşır. Doğaya yeniden bağlanma süreçleri, bireyin yalnızca ruhsal değil, bedensel olarak da arınmasını sağlar. Kaplan & Kaplan'ın (1989) "dikkat restorasyonu kuramı" bu süreci açıklamaktadır: doğal çevre, bireyin bilişsel yorgunluğunu azaltır ve ruhsal dengeyi yeniden kurar. EPF-Metamorfoz Modeli'nde katarsis, işte bu ekolojik arınmanın da bir ifadesidir.

Terapötik açıdan katarsis, bastırılmış duyguların açığa çıkmasıyla bireyin psikolojik yüklerinden kurtulmasını mümkün kılar. Ancak model, bu sağaltımı yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kolektif bir deneyim olarak da kavramsallaştırır. Toplumsal travmaların (savaş, çevresel yıkımlar, ekonomik krizler) birey üzerindeki etkileri, katarsis sürecinde bilinç düzeyine taşınır ve sorgulanır. Bu bakımdan Metamorfoz Modelindeki katarsis, psikanalitik gelenekten beslenirken aynı zamanda sosyolojik ve ekolojik bir derinlik kazanır.

Dolayısıyla katarsis, yalnızca dönüşümün başlangıcı değil, aynı zamanda tasavvuf geleneğinde olduğu gibi manevi bir arınma sürecidir. İslam tasavvufunda nefsi tezkiye (arınma) ve tasfiye (temizlenme) kavramları, bireyin dünyevi tutkularından sıyrılarak hakiki benliğine yönelmesini ifade eder (Gazzâlî, *İhyâ Ulûmiddîn*). Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde anlatılan "benliğin yokluğu" (fenâ) ve "huzura kavuşma" (sekîne) halleri, katarsisin metafizik ve ruhsal boyutunu açıklar. Bu yönüyle EPF-Metamorfoz Modeli'nde katarsis, yalnızca bireysel-psikolojik bir sağaltım değil, aynı zamanda manevi bir saflaşma sürecidir. Böylece katarsis, hem Batı felsefesi ve psikoterapi geleneklerinde hem de İslam tasavvufunda ortak bir tema olarak ortaya çıkar:

insanın özüne, hakikate ve ruhsal dinginliğe yöneliş. Bu nedenle katarsis, dönüşümün başlangıcı değil, aynı zamanda tüm dönüşüm sürecinin taşıyıcı kolonudur; bireyin metaxis, palingenesis ve ataraksis aşamalarına sağlıklı bir şekilde geçebilmesi için zorunlu önkoşuldur.

Katarsis (Arınma ve Sağaltım) İçin Yöntemler

Katarsis, Metamorfoz Modelinde bireyin içsel yüklerinden, bastırılmış duygularından ve yapay bağlardan arınarak sağaltım sürecine girdiği aşamadır. Bu aşama yalnızca duygusal değil, aynı zamanda bedensel ve zihinsel boyutları da kapsayan bütüncül bir arınmayı gerektirir. Aşağıda katarsis sürecinde kullanılabilecek yöntemler beş ana başlık altında ele alınmaktadır.

1. Farkındalık ve Meditatif Pratikler

Katarsis sürecinde en etkili yöntemlerden biri farkındalık ve meditatif pratiklerdir. Bu yöntemler, zihinsel gürültünün azalmasına, duygusal yoğunlukların sağaltılmasına ve bireyin içsel dengeye kavuşmasına aracılık eder. Tarihsel olarak hem Doğu hem de Batı kültürlerinde farklı biçimlerde ortaya çıkan bu uygulamalar, günümüzde psikoterapi, ekoterapi ve manevi gelişim süreçlerinde de geniş bir kullanım alanına sahiptir.

1.1 Mindfulness ve Meditasyon

Mindfulness, son yıllarda özellikle Batı psikolojisinde yaygınlaşan ve kökeni Budist meditasyon tekniklerine dayanan bir farkındalık yöntemidir (Kabat-Zinn, 1990). Temel amacı, bireyin “şimdi ve burada” olan deneyimlere yargısız bir dikkat göstermesini sağlamaktır. Araştırmalar mindfulness uygulamalarının stres, kaygı ve depresyon düzeylerini azalttığını, dikkat ve duygusal düzenleme becerilerini artırdığını ortaya koymuştur (Baer, 2003). Katarsis bağlamında mindfulness, bireyin geçmiş travmalara saplanmadan ve geleceğe dair kaygılara kapılmadan, mevcut deneyimi kabullenmesine aracılık eder.

Meditasyon ise daha geniş bir kavram olup farklı geleneklerde çok çeşitli biçimlerde uygulanır. Zazen (Zen oturma meditasyonu), Vipassana (içgörü meditasyonu) ve Transandantal Meditasyon, katarsis sürecinde öne çıkan örneklerdir. Bu teknikler, zihnin sürekli üreten ve yargılayan doğasını sakinleştirerek, bireyin bastırılmış duygularla yüzleşmesini ve arınmasını kolaylaştırır.

1.2 Yoga Pratikleri

Yoga, Hindistan kökenli bir beden-zihin disiplini olup katarsis sürecinde önemli işlevler üstlenir. Özellikle Yin Yoga, uzun süreli ve derin esneme pozları aracılığıyla hem bedensel gevşemeyi hem de duygusal yüklerin serbest kalmasını sağlar. Hatha Yoga ise nefes ve bedenin uyumunu öne çıkararak bireyin fiziksel ve zihinsel bütünlüğünü destekler. Yoga pratiklerinin katarsis sürecinde sağladığı en önemli katkı, duyguların beden aracılığıyla ifade edilmesine ve çözümlenmesine olanak tanımasıdır. Yapılan klinik araştırmalar, düzenli yoga uygulamalarının travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) belirtilerini azalttığını göstermektedir (van der Kolk, 2014).

1.3 Tai Chi ve Hareketli Meditasyonlar

Tai Chi, Çin kökenli bir hareketli meditasyon formudur. Akışkan ve yavaş hareketler eşliğinde yapılan bu pratik, bedenin enerji dolaşımını düzenlerken zihinsel sakinliği de artırır. Katarsis bağlamında Tai Chi, hem bedensel gerginliklerin çözülmesine hem de zihinsel bütünlüğün

yeniden sağlanmasına yardımcı olur. Benzer şekilde Qi Gong gibi hareket temelli meditasyonlar da bireyin beden-zihin bütünlüğünü destekler. Araştırmalar, Tai Chi'nin anksiyete ve depresyon üzerinde olumlu etkiler yarattığını ve bireyde dinginlik hissini artırdığını ortaya koymuştur (Wang et al., 2010).

1.4 Tasavvufi Pratikler

Tasavvuf geleneğinde de farkındalık ve meditatif yöntemlere benzer uygulamalar mevcuttur. Nefsi arındırmaya, kalbi saflaştırmaya ve bireyin öz benliğiyle bağ kurmasına yönelik pratikler, tarihsel olarak “manevi katarsis” süreçleri olarak değerlendirilebilir. Bu pratikler, modern psikoloji literatüründe yer alan mindfulness ya da meditasyonla işlevsel benzerlikler taşır: zihinsel yoğunluğu azaltma, duygusal dengeyi sağlama ve bireyi daha derin bir anlam ufkuna yönlendirme. Tasavvufi pratikler, özellikle içsel sessizlik, derin odaklanma ve ruhsal disiplin aracılığıyla katarsis sürecinde dönüştürücü bir rol oynar.

1.5 Farkındalık ve Meditatif Pratiklerin Katarsisteki İşlevi

Farkındalık ve meditatif pratikler, katarsis sürecinde bireyin hem içsel sessizliği hem de derin duygusal çözölmeyi deneyimlemesine aracılık eder. Bu yöntemler sayesinde birey, travmatik deneyimlerin bıraktığı izlerle yüzleşebilir, bastırılmış duygularını kabullenebilir ve zihinsel berraklık kazanabilir. Aynı zamanda bedensel rahatlatma ile ruhsal dinginlik arasındaki denge kurulmuş olur. Böylelikle katarsis yalnızca geçici bir duygusal sağaltım değil, kalıcı bir sağaltım sürecine dönüşür.

2. Doğa Temelli Sağaltım Pratikleri

Katarsis aşamasında doğa temelli pratikler, bireyin ekolojik bağlarını yeniden güçlendirmesine ve modern yaşamın getirdiği yabancılaşmadan arınmasına hizmet eder. Doğa ile temas yalnızca bedensel bir dinlenme değil, aynı zamanda ruhsal ve bilişsel bir yenilenme sürecidir. EPF-Metamorfoz Modeli bağlamında bu pratikler, doğaya yabancılaşmanın yarattığı travmaları dönüştürmenin en güçlü yollarından biridir.

2.1 Orman Banyosu (Shinrin-yoku)

Japonya’da 1980’li yıllarda geliştirilen Shinrin-yoku, yani “orman banyosu”, bireyin orman ortamında bilinçli bir farkındalıkla bulunmasını ifade eder. Araştırmalar, orman banyosunun kan basıncını düşürdüğünü, stres hormonlarını azalttığını ve bağışıklık sistemini güçlendirdiğini göstermektedir (Li, 2018). Katarsis sürecinde orman banyosu, bireyin hem bedensel gevşeme hem de ruhsal arınma yaşamasına olanak tanır. Orman atmosferinin kokuları, doğal sesler ve yeşil tonların görsel etkisi, sinir sistemini doğrudan düzenleyici etki yaratır.

2.2 Doğa Yürüyüşleri ve Sessizlik İnzivası

Doğa yürüyüşleri, özellikle sessizlik içinde gerçekleştirildiğinde, bireyin kendi iç dünyasıyla bağ kurmasını kolaylaştırır. Kaplan & Kaplan’ın (1989) geliştirdiği “dikkat restorasyonu kuramı”na göre, doğal çevreler bireyin zihinsel yorgunluğunu azaltır ve bilişsel kapasiteyi yeniler. Sessiz doğa inzivaları, bireyin hem gündelik yaşamın hızından hem de teknolojik uyaranların fazlalığından uzaklaşarak zihinsel berraklık kazanmasına yardımcı olur. Bu pratik, katarsis aşamasında derinlemesine bir içsel sağaltım işlevi görür.

2.3 Topraklama ve Ekolojik Bağ Kurma

Toprakla doğrudan temas (barefoot walking, bahçecilik, tarımsal faaliyetler) bireyin hem fizyolojik hem de psikolojik iyileşmesine katkı sağlar. “Topraklama” olarak bilinen bu pratikler, bedensel enerji akışını düzenlerken aynı zamanda bireyin ekolojik bütünün bir parçası olduğunu hatırlamasına hizmet eder. Ekolojik bağ kurma, yalnızca bireysel bir terapi yöntemi değil, aynı zamanda etik bir dönüşüm aracıdır: birey doğaya sorumluluk hissederek yaklaşır. Bu da EPF’nin ekosantrik ilkesini destekleyen bir katarsis deneyimi sunar.

2.4 Doğada Ritüel ve Topluluk Deneyimleri

Doğa temelli katarsis yöntemleri yalnızca bireysel değil, topluluk odaklı da olabilir. Ateş başında toplanma, ortak ritüeller, mevsimsel kutlamalar veya kamp deneyimleri, bireyin hem doğayla hem de toplulukla bağını güçlendirir. Antropolojik çalışmalar, bu tür ritüellerin kolektif katarsisi mümkün kıldığını ortaya koymuştur (Turner, 1969). Doğa, böylece bireysel sağaltımın yanı sıra topluluk kimliğinin yeniden inşasında da merkezi bir rol oynar.

2.5 Doğa Temelli Pratiklerin Katarsisteki İşlevi

Doğa temelli pratikler, katarsis aşamasında bireyin beden-zihin-ruh bütünlüğünü yeniden kurmasına yardımcı olur. Orman atmosferinde geçirilen zaman, sessizlik ve toprakla temas, bireyin doğadan kopuş sürecinde yaşadığı travmaları dönüştürür. Böylece birey yalnızca psikolojik olarak değil, aynı zamanda ekolojik ve etik açıdan da bir arınma süreci yaşamış olur.

3. Beden Odaklı Uygulamalar

Katarsis aşamasında bedenin taşıdığı psikolojik ve duygusal yüklerin dönüştürülmesi büyük önem taşır. Beden, bastırılmış duyguların depolandığı bir alan olarak görülmekte ve bedensel çalışmalar bu yüklerin sağaltımında etkili olmaktadır.

3.1 Dans ve Ritmik Hareketler

Dans, insanlık tarihinin en eski ifade biçimlerinden biridir. Bedensel hareketler, duygularla doğrudan bağlantılıdır ve ritmik danslar, bireyin psikolojik gerginliklerini dönüştürmesine yardımcı olur. Modern dans terapileri, bireyin beden farkındalığını artırarak bastırılmış duyguların sağaltılmasına aracılık etmektedir (Levy, 1992). Ayrıca antropolojik araştırmalar, ritüel dansların kolektif katarsisi desteklediğini ortaya koymuştur (Turner, 1969).

3.2 Nefes Egzersizleri

Nefes, beden ile zihin arasındaki en temel köprülerden biridir. Yoga geleneğinde pranayama olarak bilinen nefes çalışmaları, bedenin enerji dolaşımını düzenleyerek ruhsal dinginliği artırır. Klinik araştırmalar, bilinçli nefes egzersizlerinin kaygı ve stres düzeyini azalttığını göstermektedir (Brown & Gerbarg, 2005). Katarsis sürecinde nefes egzersizleri, bireyin bedensel ve duygusal yüklerinden arınmasına katkı sunar.

3.3 Bedensel Gevşeme ve Somatik Terapiler

Kas gevşetme teknikleri, bioenerjetik egzersizler ve somatik terapiler, bedende biriken gerilimlerin çözülmesine aracılık eder. Bu pratikler, özellikle travmatik deneyimlerin bedende yarattığı blokajları açmayı hedefler. Böylelikle katarsis sürecinde hem bedensel hem de duygusal sağaltım gerçekleşir.

4. Sanatsal ve Yaratıcı İfade

Sanatsal etkinlikler, katarsis sürecinde bilinçdışı içeriklerin görünür hale gelmesine ve duyguların sembolik biçimde dışavurumuna aracılık eder.

4.1 Sanat Terapisi

Sanat terapisi, resim, müzik, drama, seramik gibi farklı sanat dallarını kullanarak bireyin bastırılmış duygularını ifade etmesine olanak tanır. Sanatın yaratıcı doğası, duygusal yüklerin güvenli bir ortamda dışavurulmasına hizmet eder (Malchiodi, 2003).

4.2 İfade Edici Yazım

James Pennebaker'ın (1997) öncülüğünü yaptığı ifade edici yazım, bireyin içsel deneyimlerini sözcükler aracılığıyla düzenlemesine katkı sağlar. Günlük tutma, bilinç akışı yazıları ya da mektup yazma gibi uygulamalar, bireyin travmatik deneyimlerini anlamlandırmasına ve duygusal sağaltım yaşamasına olanak tanır.

4.3 Kolektif Yaratıcı Etkinlikler

Topluluk içinde gerçekleştirilen tiyatro, müzik veya ortak sanat projeleri, bireyin yalnızca kişisel değil, aynı zamanda kolektif düzeyde arınmasını destekler. Bu tür etkinlikler, toplumsal travmaların paylaşılmasına ve ortak bir sağaltım deneyiminin yaşanmasına aracılık eder.

5. Duyusal Terapiler

Duyusal terapiler, insanın beş duyusunu (görme, işitme, dokunma, koku ve tat) kullanarak bedensel ve ruhsal sağaltım sağlamayı amaçlar. Katarsis sürecinde duyular aracılığıyla deneyimlenen bu pratikler, bireyin farklı kanallardan arınma yaşamasına yardımcı olur.

5.1 Ses ve Müzik Terapileri

Ses titreşimleri, müzik ve ritim, bireyin limbik sistemini doğrudan etkileyerek duygusal dengeyi sağlar. Gong banyosu, şifa davulları ve ses terapisi uygulamaları, katarsis sürecinde zihinsel ve ruhsal rahatlama yaratır (Goldberg, 1994).

5.2 Aromaterapi ve Koku Temelli Uygulamalar

Aromaterapi, bitkisel yağların kokusal etkilerini kullanarak bireyin sinir sistemini düzenlemeyi amaçlar. Özellikle lavanta ve adaçayı gibi kokuların kaygıyı azalttığı ve gevşemeyi desteklediği bilinmektedir (Herz, 2009).

5.3 Işık ve Renk Terapileri

Renklerin psikolojik etkileri uzun süredir araştırılmaktadır. Mavi ve yeşil tonlarının sakinleştirici, kırmızı ve turuncunun ise uyarıcı etkiler yarattığı gösterilmiştir. Işık terapileri, özellikle mevsimsel depresyon tedavisinde kullanılmaktadır (Partonen & Lönnqvist, 2000). Katarsis sürecinde renk ve ışık terapileri, duygusal dengeyi yeniden kurmaya yardımcı olur.

6. EPF İlkelerinin Katarsis ile İlişkisi

Katarsis, Ekosantrik (EPF) Kuram'ın dönüşüm zincirindeki ilk aşamadır ve öznenin travmatik yüklerden arınarak yeniden yapılanma sürecine girmesi için zorunlu bir başlangıç alanı oluşturur. Bu aşama, EPF'nin dört kurucu ilkesinin (eudaimonizm, ekosantrizm, aksiyoloji,

monadizasyon) hem terapötik hem de felsefi düzeyde yeniden düzenlendiği bir eşiği temsil eder. Katarsis süreci, öznenin yalnızca duygusal olarak sağaltımını değil, aynı zamanda değer, anlam ve doğa ilişkilerinde köklü bir yeniden hizalanmayı ifade eder.

6. 1. Eudaimonizm: Hazdan Arınarak Huzura Yönelme

EPF'nin eudaimonist ilkesi, insanın mutluluğunu kısa süreli hazlarda değil, bilgelik ve doğayla uyumlu bir yaşamda temellendirir. Katarsis aşamasında bu ilke, öznenin hedonistik yönelimlerinden arınarak kalıcı huzura yönelmesinde belirleyici olur. Duygusal sağaltım, bastırılmış öfke, suçluluk ve kaygı gibi duyguların çözülmesiyle bireyin bilgelik temelli bir farkındalık kazanmasını sağlar. Bu bağlamda eudaimonizm, katarsiste bir “arınma etiği”ne dönüşür; mutluluk, tüketimle değil, içsel durulma ile yeniden tanımlanır.

6.2 . Ekosantrizm: Doğayla Yeniden Bağ Kurmanın Arındırıcı Deneyimi

Katarsis süreci, insanın doğaya yabancılaşma travmasının çözölmeye başlandığı alandır. Bu aşamada ekosantrizm, yalnızca bir etik ilke değil, aynı zamanda bedensel ve ruhsal bir yeniden bağlantı deneyimidir. Doğa temelli terapiler, orman banyoları, toprakla temas ya da su ritüelleri gibi pratikler, bireyin biyopsikolojik ritmini doğanın döngüleriyle senkronize eder. Bu yeniden bağlanma, öznenin “doğanın efendisi” kimliğinden sıyrılıp “doğanın parçası” olma bilincine geçmesini sağlar. Katarsis, bu anlamda ekosantrik farkındalığın duygusal zeminini kurar.

6.3. Aksiyoloji: Değerlerin Arınma Sürecinde Yeniden Belirlenmesi

Katarsis aşaması, etik ve ahlaki değerlerin yeniden sorgulandığı kritik bir dönüşüm alanıdır. Öznenin bastırılmış duygularla yüzleşmesi, aynı zamanda içsel değer sisteminin kırılan noktalarını görünür kılar. Bu süreçte aksiyoloji, bireyin dışsal otoriteler tarafından dayatılan hazır ahlaki kalıplardan kurtulmasını ve kendi doğasına uygun bir erdem anlayışı geliştirmesini destekler. Katarsis, bu açıdan “etik bir sıfırlanma alanı” olarak işlev görür: birey, geçmiş eylemlerini yargılamaktan ziyade anlamlandırır ve yeni bir erdem temeli inşa etmeye başlar.

6.4 Monadizasyon: Özvarlığın Arınma Yoluyla Hazırlanması

EPF'nin son ilkesi olan monadizasyon, öznenin tarihsel, kültürel ve toplumsal yüklerinden arınarak kendi özgün varlığını kurmasını ifade eder. Katarsis süreci, bu özvarlık inşasının psikodinamik altyapısını oluşturur. Arınma eylemi, bireyin dışsal kimlik kalıplarından, toplumsal rollerden ve narsistik savunma mekanizmalarından uzaklaşmasına olanak tanır. Bu aşamada özne, “kim olmadığını” fark ederek “kim olabileceği”nin imkânlarını keşfeder. Monadizasyonun temelleri böylece katarsis evresinde atılır; metaksis ise bu temelin üzerine yeni benliğin inşasında ilk taşıyıcı kolonları kurar.

SONUÇ

Bu çalışmada, Ekosantrik Psiko-Felsefi (EPF) Kuram'ın temel çerçevesi ve bu kuramın sunduğu zemin üzerinde geliştirilen Metamorfoz Modeli ayrıntılı olarak ele alınmıştır. EPF kuramı, modern ve postmodern öznenin yaşadığı üç temel travma kaynağını —doğaya yabancılaşma, kendine yabancılaşma ve etik sorunlar— bütüncül bir bakış açısıyla tanımlamış, bireyin kalıcı mutluluğa ve ruhsal dengeye ancak ekolojik, felsefi ve psikolojik açılımların birleşmesiyle ulaşabileceğini ortaya koymuştur.

Metamorfoz Modeli ise bu teorik zemini somut bir dönüşüm modeli olarak geliştirmiştir. Katarsis, Metaxis, Palingenesis ve Ataraksis aşamalarından oluşan bu model, bireyin içsel yüklerinden arınarak öz varlığını yeniden inşa etmesine ve nihayetinde ruhsal sükûnete erişmesine aracılık eder. Bu çalışma kapsamında Katarsis aşaması, tarihsel, felsefi, psikolojik ve kültürel bağlamlarıyla derinlemesine incelenmiş; farkındalık ve meditatif pratikler, doğa temelli sağaltım, beden odaklı uygulamalar, sanatsal ifade yöntemleri ve duyuşal terapiler gibi yöntemler ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda katarsis yalnızca bireysel bir duyuşal sağaltım değil, aynı zamanda toplumsal, ekolojik ve manevi bir sağaltım süreci olarak görülmelidir. Katarsis aracılığıyla birey, hem modern yaşamın yarattığı teknolojik ve etik baskılardan hem de doğaya ve kendine yabancılaşmadan kurtulma imkânı bulur. Bu sürecin ekoterapötik boyutu, bireyin doğayla yeniden bağ kurmasını sağlarken; sanatsal, bedensel ve duyuşal boyutları, ruhsal bütünlüğün yeniden inşasına hizmet eder.

Sonuç olarak EPF ve Metamorfoz Modeli, modern öznenin yaşadığı travmaların çözümünde yeni bir yol haritası sunmaktadır. Bu kuramsal çerçeve, bireysel psikoloji, ekoloji, etik ve kültürel boyutları bir araya getirerek, yalnızca bireyin değil, aynı zamanda toplumun ve doğanın da sağaltımına yönelik bütüncül bir yaklaşım önermektedir. Bu yaklaşımın, hem akademik alanda hem de terapötik pratiklerde geleceğe dönük önemli açılımlar sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anscombe, G. E. M. (1958). *Modern Moral Philosophy*. Philosophy, 33(124).
- Aristoteles. (1998). *Nikomakhos'a Etik* (Çev. S. Babür). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Aristoteles. (2018). *Poetika (Şiir Sanatı Üstüne)* (Çev. Nazile Kalaycı). İstanbul: Can Yayınları.
- Baer, R. A. (2003). Mindfulness training as a clinical intervention: A conceptual and empirical review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 125–143. <https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg015>
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Bell, D. (1976). *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books.
- Breuer, J., & Freud, S. (1955). *Studies on Hysteria*. New York: Basic Books. (Orijinal eser 1895).
- Brown, R. P., & Gerbarg, P. L. (2005). Sudarshan Kriya yogic breathing in the treatment of stress, anxiety, and depression: Part II—clinical applications and guidelines. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 11(4), 711–717. <https://doi.org/10.1089/acm.2005.11.711>
- Diamond, J. (1997). *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*. New York: W. W. Norton.
- Dodds, E. R. (1929). *The Greeks and the Irrational*. Berkeley: University of California Press.
- Epikuros. (1962). *Mektuplar ve Maksimler* (Çev. Hayrullah Örs). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Freud, S. (1955). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works*. London: Hogarth Press.
- Fromm, E. (1955). *The Sane Society*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Goldberg, F. S. (1994). Sound healing: An integrative medicine approach. *Journal of Holistic Nursing*, 12(2), 172–185. <https://doi.org/10.1177/089801019401200206>
- Golden, L. (1962). Aristotle on Tragic and Comic Mimesis. *American Journal of Philology*, 83(1).
- Herz, R. S. (2009). Aromatherapy facts and fictions: A scientific analysis of olfactory effects on mood, physiology and behavior. *International Journal of Neuroscience*, 119(2), 263–290. <https://doi.org/10.1080/00207450802333953>
- Jung, C. G. (1961). *Memories, Dreams, Reflections*. New York: Pantheon Books.
- Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. New York: Delacorte.
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Cambridge: CUP.
- Kushlev, K., & Dunn, E. W. (2015). Checking email less frequently reduces stress. *Computers in Human Behavior*, 43, 220–228. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.11.005>
- Külcü, R. (2020). *Ekosantrik Psiko-Felsefi Kuram*. Isparta: Cinius Yayınları.
- Külcü, R. (2021). *EPF-Metamorfoz Modeli*. Isparta: UBÜ Yayınları.
- Levy, F. J. (1992). *Dance movement therapy: A healing art*. Reston, VA: National Dance Association.
- Li, Q. (2018). *Forest bathing: How trees can help you find health and happiness*. New York: Viking.
- Malchiodi, C. A. (2003). *Handbook of art therapy*. New York: Guilford Press.
- Naess, A. (1989). *Ecology, Community and Lifestyle*. Cambridge: CUP.
- Nietzsche, F. (1993). *The Birth of Tragedy* (Çev. W. Kaufmann). New York: Vintage. (Original eser 1872).
- Partonen, T., & Lönnqvist, J. (2000). Bright light improves vitality and alleviates distress in healthy people. *Journal of Affective Disorders*, 57(1–3), 55–61. [https://doi.org/10.1016/S0165-0327\(99\)00082-0](https://doi.org/10.1016/S0165-0327(99)00082-0)
- Pennebaker, J. W. (1997). Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological Science*, 8(3), 162–166. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1997.tb00403.x>
- Platon. (2012). *Phaidon* (Çev. Nazile Kalaycı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books.
- Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Chicago: Aldine Publishing.
- van der Kolk, B. A. (2014). *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. New York: Viking.
- Wang, C., Bannuru, R., Ramel, J., Kupelnick, B., Scott, T., & Schmid, C. H. (2010). Tai Chi on psychological well-being: Systematic review and meta-analysis. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 10(23). <https://doi.org/10.1186/1472-6882-10-23>

KAHRAMANIN YOLCULUĞU MODELİ VE BEAT SHEET YÖNTEMİNİN KLASİK SİNEMA ANLATISINDAKİ ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi, SEMİH KAŞIKÇI ¹

¹ Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, semihkasikci@gmail.com - ORCID

ID: 0009-0000-3023-9627

ÖZET

Bu çalışma, anlatı kuramı ile senaryo yazımı arasındaki ilişkiyi kahramanın yolculuğu modeli ve beat sheet yöntemi üzerinden incelemektedir. İnsanlığın en kadim kültürel yapılarından biri olan hikaye anlatımı, toplumsal belleğin korunması ve deneyimlerin aktarılması açısından temel bir araç olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda araştırma, Joseph Campbell'in kahramanın yolculuğu modelini klasik sinema anlatılarıyla ilişkilendirerek klasik anlatıda senaryo kurgusunun teknik bir yapı olması yanında aynı zamanda tematik ve karakter merkezli bir dönüşüm süreci olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma anlatı analizi yöntemiyle gerçekleştirilen nitel bir çalışmadır. Çalışmada, Yüzüklerin Efendisi üçlemesi, kahramanın yolculuğunun on iki aşaması üzerinden çözümlenmiştir. Her aşamanın karakter gelişimi, dramatik yapı ve tematik süreklilik açısından işlevi değerlendirilmiştir. Bu çözümleme, arketipsel anlatı modelinin sinema diliyle nasıl yeniden üretildiğini ve seyirciyle duygusal bağ kurma sürecine nasıl katkı sağladığını göstermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde Blake Snyder tarafından geliştirilen beat sheet yöntemi ele alınmış, senaryonun ritmik ve yapısal düzeninin oluşturulmasında bu tekniğin önemi vurgulanmıştır. Beat sheet, hikayeyi belirli dramatik anlara bölerek hem olay örgüsünü hem de karakter dönüşümünü dengeleyen bir planlama aracı olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak araştırma, klasik sinema anlatısı üzerinden aktarılmak istenen bir senaryonun yalnızca olay örgüsünden ibaret olmadığını, karakterin içsel dönüşümünü, tematik derinliği ve anlatı ritmini dengeli biçimde bir araya getirmesi gerektiğini savunmaktadır. Kahramanın yolculuğu ve beat sheet modelleri, bu dengeyi sağlayarak izleyiciyle kalıcı bir anlatı bağı kurmayı mümkün kılan evrensel yöntemler olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Senaryo, Kahramanın Yolculuğu, Beat Sheet, Yüzüklerin Efendisi, Sinema

THE ROLE OF THE HERO'S JOURNEY MODEL AND THE BEAT SHEET METHOD IN CLASSICAL CINEMA NARRATIVE

Dr. Öğr. Üyesi, SEMİH KAŞIKÇI ¹

¹ Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, semihkasikci@gmail.com - ORCID

ID: 0009-0000-3023-9627

ABSTRACT

This study examines the relationship between narrative theory and screenwriting through the Hero's Journey model and the Beat Sheet method. Storytelling, one of the most ancient cultural structures of humanity, is considered a fundamental tool for preserving collective memory and transmitting human experience. In this context, the research aims to relate Joseph Campbell's Hero's Journey model to classical film narratives, revealing that the structure of the screenplay in classical storytelling is not only a technical framework but also a thematic and character-centered process of transformation.

The study is a qualitative research based on narrative analysis. The Lord of the Rings trilogy is analyzed through the twelve stages of the Hero's Journey. Each stage is evaluated in terms of its function in character development, dramatic structure, and thematic continuity. This analysis demonstrates how the archetypal narrative model is reproduced through the cinematic language and how it contributes to the emotional engagement between the audience and the story. In the second part, the Beat Sheet method developed by Blake Snyder is discussed, emphasizing its significance in establishing the rhythmic and structural flow of the screenplay. The Beat Sheet is considered a planning tool that divides the story into specific dramatic moments, balancing both plot progression and character transformation.

In conclusion, the study argues that a screenplay within the framework of classical cinema narrative should not be limited to the plot alone but must also integrate the character's inner transformation, thematic depth, and narrative rhythm in a balanced way. The Hero's Journey and Beat Sheet models stand out as universal approaches that enable the creation of a lasting narrative connection with the audience.

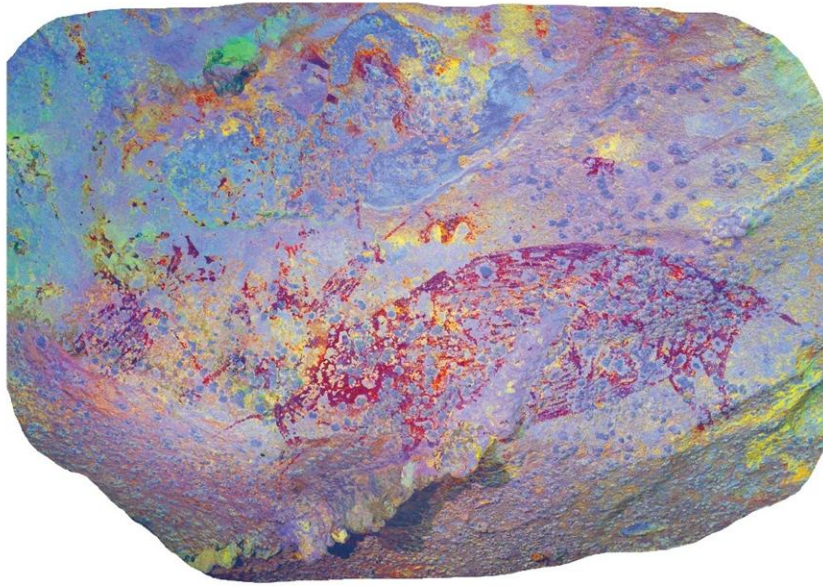
Keywords: Screenwriting, Hero's Journey, Beat Sheet, The Lord of the Rings, Cinema

GİRİŞ

Her toplumun bir hikayesi bulunmaktadır. Bu hikaye çeşitli araçlar vasıtasıyla aktarılmakta; bu araçlar teknolojinin gelişimi ve değişimiyle birlikte farklı biçimlere evrilmekle birlikte temelde aynı amaca hizmet etmektedir: bir hikaye anlatmak. Roland Barthes, anlatının her çağda, her yerde ve her toplumda var olduğunu ve insanlık tarihinin kendisiyle birlikte başladığını belirtmekte ve anlatısı olmayan hiçbir toplumun bulunmadığını eklemektedir (Barthes, 1975, s.237; yazarın kendi çevirisidir).

Hikaye anlatımı, mağara çağlarından itibaren toplumsal yaşamın temel bir parçası olmuştur. Arkeolojik bulgular, özellikle mağara resimleri ve simgesel işaretler, erken dönem insan topluluklarının yaşadıkları deneyimleri, inançlarını ve çevreyle kurdukları ilişkileri aktarmak için görsel ve sözlü hikayeleme yöntemlerini kullandıklarını göstermektedir (Garcia-Pelegrin, Wilkins, & Clayton, 2021, s.5). Antropolojik açıdan bakıldığında, hikaye anlatımı yalnızca bir eğlence biçimi değil, aynı zamanda kolektif hafızanın korunması, bilginin kuşaklar arası aktarımı ve toplumsal normların pekiştirilmesi için işlevsel bir araçtır (Smith ve ark., 2017, s. 5).

Sözelimi Endonezya'nın Sulawesi Adası'nda bulunan bir mağara resminde bir domuz avının resmedildiği ve bu resim yoluyla bir hikaye aktarıldığı keşfedilmiştir (bkz Resim 1). Bu resmin en az 51.200 yıl öncesine ait olduğu düşünülmektedir (Oktaviana ve ark., 2024, s.817).

Resim 1. Endonezya'nın Sulawesi Adası'nda bulunan bir mağara resmi

Hikaye anlatımı insanlığın en eski dönemlerinden itibaren toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak varlığını sürdürmekte, deneyimleri, inançları ve toplumsal değerleri farklı araçlar aracılığıyla oluşturup aktarmaktadır. Mağara resimleri, simgesel işaretler ve sözlü anlatımlar, bu sürecin somut örnekleri olarak, anlatının hem bireysel hem de kolektif hafızayı şekillendirmede oynadığı rolü göstermektedir. Bu evrensel ve süreklilik gösteren anlatı pratiği, günümüzde de farklı biçimlerle devam etmekte ve hikayeyi aktaracak yeni araçlar ortaya çıkarmaktadır.

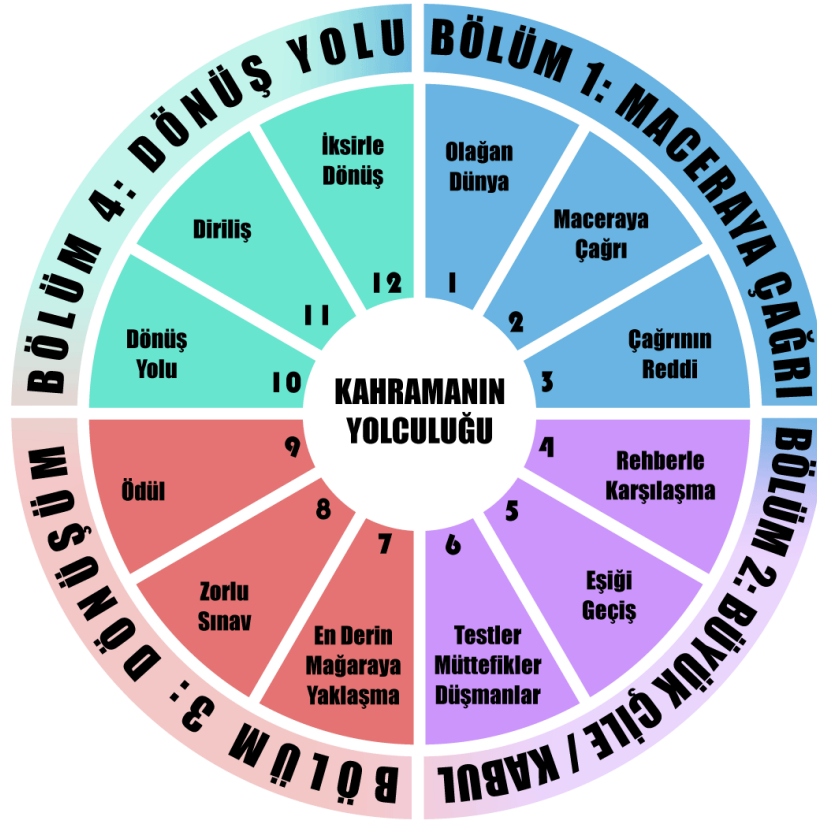
Bu araçlardan biri de sinemadır. Film, görsel ve işitsel unsurları bir araya getirerek hikayeyi izleyiciye sunmakta ve anlatının dramatik ile tematik boyutlarını oluşturarak aktarmaktadır. Klasik sinema anlatısı, karakter gelişimi, tematik derinlik ve dramatik ritmi bir arada oluşturarak izleyiciyle duygusal bağ kurmayı sağlamaktadır. Bu çerçevede, Kahramanın Yolculuğu modeli ve Beat Sheet yöntemi, hikayenin yapısal ve duygusal boyutlarını anlamak ve çözümlemek için kullanılabilecek araçlardan bazılarını oluşturmaktadır.

KAHRAMANIN YOLCULUĞU MODELİ

Snyder (2018), kendisine değerlendirmesi için sunulan senaryoları okuduğunu ve senaristlere “filmin özü” hakkında sorular sorduğunda uzunca bir süre sorusunun cevabını alamadığından bahsetmektedir. Filmin özü kavramı bir senaryonun önemli kısımlarından biridir. Özellikle klasik anlatıyla kurgulanan senaryolarda filmin anlatmak istediği bu öze tanımlanmaktadır. Bu özün önemli yapıtaşlarından birisi olan karakter ve karakterin değişim / gelişim süreci, klasik anlatıyla kurgulanan bir senaryoda senaristin üzerinde durması gereken mühim noktalardan birisidir. Bu bağlamda kahramanın yolculuğu modeli Joseph Campbell tarafından “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu” adı altında kitaplaştırılmış ve öykü / senaryo yazarı için bir başvuru niteliğinde sunulmuştur. Bu bölümde ilgili modelin maddeleri ve klasik anlatıya uygun biçimde kurgulanan, yönetmenliğini Peter Jackson’ın yaptığı Yüzüklerin Efendisi: Yüzük Kardeşliği (2001), Yüzüklerin Efendisi: İki Kule (2002) ve Yüzüklerin Efendisi: Kralın Dönüşü (2003) filmleri örnek olarak sunulmuştur. Filmler, Tolkien’in 1954 yılında yazdığı aynı adlı eserinden uyarlandığı ve birbirinin devamı olacak biçimde kurgulanarak bir hikayeyi işlediği için tek bir film gibi değerlendirilmiş ve ilgili model bu şekilde örneklendirilmiştir.

Campbell (2010), kahramanın bazı aşamalardan geçerek geliştiğini, değiştiğini, hikayeyi şekillendirdiğini ve hikayenin başında bulunduğu konuma geri dönerek bu yeni dünyada var olduğunu savunmaktadır. Kahramanın yolculuğu modeline göre yapının, klasik tragedyada

belirtilen “giriş, gelişme, sonuç” bölümlerinin üç temel aşamasında değil; dört aşamada oluşturulması ve bu dört aşamanın da üçer altbaşlıkta şekillendirilmesini savunmaktadır (bkz. Resim 2).

Resim 2. Kahramanın Yolculuğu Modeli

Modele göre dört ana başlık; 1.maceraya çağrı, 2.büyük çile/kabul, 3.dönüşüm, 4.dönüş yolu aşamalarıyken alt başlıklar ise 1.olağan dünya, 2.maceraya çağrı, çağrının reddi, 4.rehberle karşılaşma, 5.eşiği geçiş, 6. Testler, müttefikler ve düşmanlar, 7.en derin mağaraya yaklaşma, 8.zorlu sınav, 9.ödül, 10.dönüş yolu, 11.diriliş, 12.iksirle dönüş başlıklarıdır.

Maceraya çağrı bölümünün ilk altbaşlığı olan olağan dünya kısmında kahramanın henüz serüven başlamadan önceki gündelik ve güvenli dünyası aktarılmaktadır. Bu aşama, kahramanın kim olduğunu, toplumsal düzenini ve içsel dengesinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Filmde Shire'in gündelik rutini sırasında Gandalf'ın Shire'a gelmesi ve Bilbo'nun doğum günü kutlamanın görünmesi bu aşamanın örneğini oluşturmaktadır (bkz. Resim 3 ve Resim 4)

Resim 3. Shire’da günlük hayat

Resim 4. Bilbo’nun doğum günü partisi

Maceraya çağrı bölümünün ikinci altbaşlığı olan maceraya çağrı kısmında kahraman, kendisini sıradan dünyasından çıkaracak bir tehdit veya fırsat ile karşılaşır. Bu çağrı, anlatının temel çatışmasını ortaya koyar. Bu kısma Bilbo'nun yüzüğü bırakmaya ikna olması sonucunda Gandalf'ın Frodo'ya yüzüğün gücünden bahsetmesi ve bu yüzüğün ne kadar tehlikeli olduğunu anlatması örnek olarak verilebilir (bkz. Resim 5).

Resim 5. Gandalf'ın Frodo'ya yüzüğün gücünden bahsetmesi

Maceraya çağrı bölümünün üçüncü altbaşlığı olan çağrının reddi kısmında kahraman, serüvene çıkmak konusunda şüphe ve korku yaşar. Bu aşama, karakterin insani yönünü ve dönüşüm için gerekli motivasyonu güçlendirir. Frodo'nun Shire'dan ayrılmak istememesi, yüzüğün gücünün büyüklüğünden korkması ve "keşke tüm bunlar benim zamanımda gerçekleşmeseydi" sözleri bu kısma örnek olarak gösterilebilir (bkz. Resim 6).

Resim 6. Frodo'nun serüvene çıkma konusundaki şüpheleri

Büyük çile / kabul bölümünün ilk altbaşlığı olan rehberle karşılaşma kısmında rehber, kahramana bilgi, araç veya motivasyon sağlayarak yolculuğa hazırlanmasını sağlar. Gandalf'ın Frodo'ya yüzüğü neden yok etmesi gerektiğini anlatması ve gitmesi gereken rota, tanışması

gereken yoldaşlar, karşılaşılabilecek tehlikeler hakkında bilgiler sunması bu kısmın örneği olarak sunulabilir (bkz. Resim 7).

Resim 7. Gandalf'ın yolculuk için Frodo'ya rehberlik etmesi

Büyük çile / kabul bölümünün ikinci altbaşlığı olan eşiği geçiş kısmında kahraman, olağan dünyadan bilinmeyen dünyaya geçiş yapar ve temeli atılmış olan hikayenin özü yeni araçlarla desteklenmeye başlar. Frodo ve diğer hobbitlerin, Shire'dan ayrılarak Bree'ye giderken Kara Süvariler (Nazgûl) tarafından kovalanması, Bree'de Aragorn ile karşılaşmaları ve Yüzük Kardeşliği'nin kurulması bu kısma örnek olarak verilebilir (bkz. Resim 8 ve Resim 9).

Resim 8. Hobbitlerin süvariler ile karşılaşmaları

Resim 9. Hobbitlerin Bree’de Aragorn ile karşılaşması

Büyük çile / kabul bölümünün üçüncü altbaşlığı olan testler, müttefikler ve düşmanlar kısmında kahraman, bilinmeyen bu yeni dünyada yeni dostlar kazanır, yeni düşmanlar edinir, karakterini ve becerilerini sınanan testlerden geçer. Yüzük Kardeşliği üyeleri Moria madenlerindeki goblinlerle ve bir troll ile karşılaşır. Gandalf Moria'daki en kötü yaratık olan Balrog ile çarpışırken uçurumdan düşer (bkz. Resim 10).

Resim 10. Hobbitlerin Moria’da Balrog ile karşılaşması

Dönüşüm bölümünün birinci altbaşlığı olan en derin mağaraya yaklaşma kısmında kahraman, en büyük düşmanı ile karşılaşmaya hazırlanır. Bu düşman fiziksel bir düşman olabileceği gibi içsel bir düşman da olabilmektedir. İkinci film olan "İki Kule", film üçlemesinde tam olarak bu noktaya denk gelir. Frodo ve Sam, Mordor’a doğru yaklaşıırken Gollum onlara rehberlik eder.

Bu noktada Yüzüğün Frodo üzerindeki yıkıcı etkileri giderek artar. Aynı zamanda Rohan ve Gondor orduları da Sauron'un kuvvetlerine karşı büyük savaşlara hazırlanır (bkz. Resim 11).

Resim 10. Gollum'un rehberliği ve Gondor ve Sauron'un orduları

Dönüşüm bölümünün ikinci altbaşlığı olan zorlu sınav kısmında Kahraman ölümle yüzleşir; fiziksel ya da ruhsal bir kırılma anı yaşar. Bu aşama, hikayenin zirvesidir. Ölüm bir metafor olarak da kullanılabilir. Frodo yüzüğü yok etmek yerine kendisine saklamayı seçer. Ancak Gollum'un müdahalesi sayesinde Tek Yüzük yok olur. Bu an, Frodo'nun hem zaferi hem de trajedisidir (bkz. Resim 11).

Resim 11. Frodo'nun nefesine yenik düştüğü an

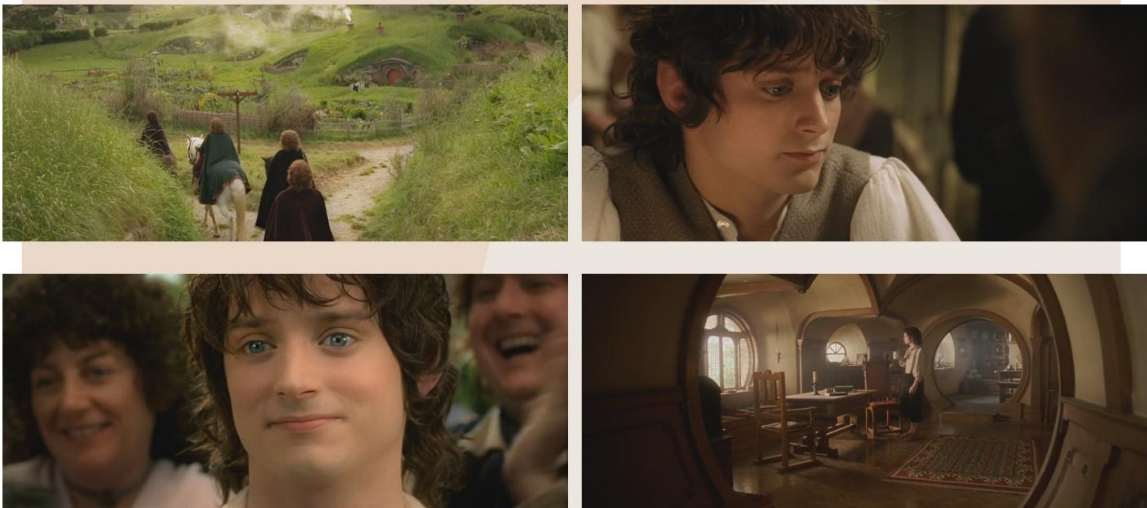
Dönüşüm bölümünün üçüncü altbaşlığı olan ödül kısmında zorlu sınav atlatıldıktan sonra kahraman ödülünü alır. Bu ödül fiziksel bir nesne olabileceği gibi, içsel bir dönüşüm de olabilir.

Yüzüğün yok edilmesiyle Orta Dünya kurtulur. Frodo ve Yüzük Kardeşliği üyeleri, özgürlüğü ve barışı geri kazanır. Aragorn'un taç giymesi, bu ödülün toplumsal düzeydeki yansıması olarak sunulur (bkz. Resim 12).

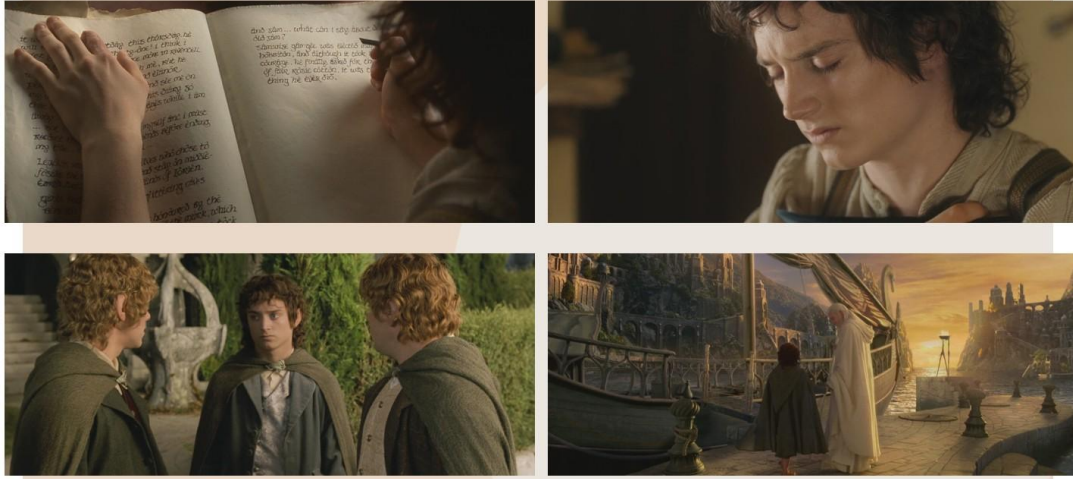
Resim 12. Orta Dünya'nın kurtuluşu

Dönüş yolu bölümünün birinci altbaşlığı olan dönüş yolu kısmında kahraman, zafer sonrasında olağan dünyasına (evine) dönüş sürecine geçer. Ancak bu dönüş süreci kahramanın karakterinde macera süresince değişimler yarattığı için çok zorlu olur. Frodo Shire'a geri döner, fakat yolculuğun travmaları nedeniyle eski hayatına tamamen uyum sağlayamaz. Artık Shire'ın masumiyetine geri dönmek imkansızdır (bkz. Resim 13).

Resim 13. Frodo'nun evine karşı yabancılaşma

Dönüş yolu bölümünün ikinci altbaşlığı olan diriliş kısmında kahraman, son bir sınava daha maruz kalır. Bu sınav genellikle içsel bir çatışma sürecinin sonucudur. Kahraman bu sınavı kazanarak değişmiş olarak yeniden doğar. Frodo taşıdığı yükü kaldıramayarak Gandalf ile birlikte Ölümsüz Topraklar'a yelken açar. Bu, kahramanın kendi olağan dünyasında iyileşemeyeceğini ve yolculuğunun bedelini simgeler (bkz. Resim 14).

Resim 14. Frodo'nun Orta Dünya'yı terk etmesi

Dönüş yolu bölümünün üçüncü altbaşlığı olan iksirle dönüş kısmında kahraman, yolculuk boyunca elde ettiği bilgelik ve değişimle topluma katkıda bulunur. Bu aşama, anlatının çözülmesini sağlar. Frodo, fiziksel olarak Shire'da kalmasa da, hikayesini Kırmızı Kitap'a yazarak bilgeliğini ve deneyimini Sam'e ve gelecek nesillere aktarır. Böylece bireysel yolculuk, kolektif bir hafızaya dönüşür. Sam'in ailesine dönmesi, Shire'ın devam eden yaşam gücünü temsil eder (bkz. Resim 15).

Resim 15. Frodo'nun Kırmızı Kitap'ı Sam'e vermesi

BEAT SHEET YÖNTEMİ

Snyder (2018), Beat Sheet yöntemi ile klasik anlatının dramatik yapısını on beş temel aşamaya ayırarak hikayenin ilerleyişini belirli bir tempo içinde düzenlemiştir. Bu sistemde açılış imgesi, anlatının tonunu belirler ve kahramanın mevcut yaşam koşullarına dair ilk izlenimi sunar. Ardından gelen tema açıklaması, filmin merkezindeki düşünsel çatıyı dolaylı biçimde seyirciye aktarır. Kurulum bölümü, kahramanın olağan dünyasını ve dramatik eksikliğini tanımlarken; katalizör, hikayeyi başlatan kırılma anını temsil eder. Bu kırılmanın ardından kahramanın yaşadığı tereddüt süreci, içsel çatışmayı derinleştirir ve ikinci perdeye geçiş için dramatik gerekçeyi hazırlar.

İkinci perdeye geçiş, kahramanın bilinçli bir biçimde yeni dünyaya adım attığı dönüşüm eşiğidir. Bu noktadan itibaren B hikayesi (yan hikaye) devreye girerek ana anlatıya tematik bir karşı denge oluşturur. Eğlence ve oyunlar bölümü, izleyicinin filmin “vaadini” deneyimlediği, kahramanın yeni dünyanın kurallarını öğrendiği aşamadır. Ardından gelen orta nokta, hikayenin yönünü değiştiren, geçici bir zafer ya da yenilgiyle dramatik gerilimi tazeleyen yapısal bir dönüm noktası işlevi görür.

Orta noktadan sonra kötüler yaklaşır bölümü, dramatik baskının artmaya başladığı süreci temsil eder. Bu yükselen gerilim, her şey kaybedilir anıyla doruğa ulaşır; kahraman en büyük yenilgiyle yüzleşir ve bu yenilgi, anlatının duygusal ağırlık merkezini oluşturur. Ruhun karanlık gecesi bölümü ise kahramanın içsel kırılmasını, varoluşsal sorgulamasını ve yeniden doğuşa hazırlık sürecini sembolize eder.

Bu yaklaşım, bir hikayenin dramatik yapısını zamansal bir düzen içinde analiz etme ve planlama olanağı sunar. Böylece anlatının ritmik bütünlüğü yalnızca sezgisel değil, yapısal olarak da denetlenebilir hale gelir.

Yüzüklerin Efendisi üçlemesinde bu yapısal denge açık biçimde gözlemlenebilir. Filmler, klasik anlatının temel işleyişine sadık kalarak karakter dönüşümünü, dramatik tempo ve ritimle bütünleştirir. Frodo'nun olağan dünyadan çıkışı, yolculuk sürecindeki sınavları ve dönüş aşaması; hem Campbell'ın tanımladığı yapısal dönüşümle hem de Snyder'ın önerdiği dramatik akış ilkeleriyle örtüşür. Bu da klasik anlatı formunun, günümüz sinemasında hâlâ geçerli bir dramatik model olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Kahramanın Yolculuğu modeli ve Beat Sheet yöntemi birlikte ele alındığında, klasik sinema anlatısının başarısının temelinde düzen, denge ve ritim üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bu iki kuramsal yaklaşım, karakterin içsel ilerleyişiyle olay örgüsünün akışını aynı çizgide buluşturarak seyirciye karakterin dönüşümünü ve değişimini aktarmayı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

Barthes, R. (1988). Anlatıların yapısal çözümlemesine giriş (M. Rifat & S. Rifat, Çev.). İstanbul: Gerçek Yayınları.

Campbell, J. (2010). Kahramanın sonsuz yolculuğu. Türkiye: Kabalcı Yayınevi.

d'Errico, F., Colagè, I., Sterelny, K., Bruner, E., Gärdenfors, P., Henshilwood, C., Hodgson, D., Iriki, A., Lombard, M., Mellet, E., Raynal, J. P., Raynaut, C., Texier, P.-J., & Vaesen, K. (2024). Origins and evolution of symbolic behavior. *Nature*, 629(8012), 975–988. <https://doi.org/10.1038/s41586-024-07541-7>

Garcia-Pelegrin, E., Wilkins, C., & Clayton, N. S. (2021). The ape that lived to tell the tale: The evolution of the art of storytelling and its relationship to mental time travel and theory of mind. *Frontiers in Psychology*, 12, 755783. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.755783>

Jackson, P. (Yönetmen). (2001). Yüzüklerin Efendisi: Yüzük Kardeşliği [Film]. ABD: New Line Cinema.

Jackson, P. (Yönetmen). (2002). Yüzüklerin Efendisi: İki Kule [Film]. ABD: New Line Cinema.

Jackson, P. (Yönetmen). (2003). Yüzüklerin Efendisi: Kralın Dönüşü [Film]. ABD: New Line Cinema.

Oktaviana, A.A., Joannes-Boyau, R., Hakim, B. et al. Narrative cave art in Indonesia by 51,200 years ago. Nature 631, 814–818 (2024). <https://doi.org/10.1038/s41586-024-07541-7>

Smith, D., Schlaepfer, P., Major, K., Dyble, M., Page, A. E., Thompson, J., Chaudhary, N., Salali, G. D., Mace, R., Astete, L., Ngales, M., Vinicius, L., & Migliano, A. B. (2017). Cooperation and the evolution of hunter-gatherer storytelling. Nature Communications, 8, 1853. <https://doi.org/10.1038/s41467-017-02036-8>

Snyder, B. (2018). O Kediye Kurtar. İstanbul: Hep Kitap.

DİJİTAL SANATIN TARİHSEL GELİŞİMİNDE TEKNOLOJİ, ESTETİK, TOPLUMSAL YÖNELİMLER ve NAM JUNE PAİK

Öğr. Gör. Ümit PARSIL ¹, Prof. Dr. Fahrettin GEÇEN ²

¹ Adıyaman Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü,
umitparsil@adiyaman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1901-5400

² İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Resim Bölümü,
fahrettin.gecen@inonu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0787-7505

ÖZET

Bu çalışma, dijital sanatın tarihsel evrimini, özellikle Nam June Paik'ın öncü eserleri çerçevesinde ele alarak, teknolojik gelişmeler, estetik yenilikler ve toplumsal yönelimler arasındaki karmaşık etkileşimleri kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Paik, video, televizyon ve elektronik araçları yalnızca iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda sanatsal bir ifade biçimi olarak kullanarak, çağdaş dijital estetiğin ve deneysel sanat anlayışının temellerini atmıştır. Araştırma, dijital sanatın kavramsal gelişimini, izleyici katılımını, mekân ve zaman bağlamında deneyimlenebilirliğini ve küresel-yerel etkileşim boyutlarını detaylı olarak analiz etmektedir. Çalışmada, Paik'ın eserlerinde teknolojinin yalnızca bir araç değil, aynı zamanda yaratıcı bir içerik ve estetik deneyim kaynağı olarak nasıl işlev gördüğü incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, dijital sanatın yalnızca teknik bir yenilik olmadığını, aynı zamanda kültürel ve toplumsal dönüşüm süreçlerinin etkin bir aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Paik'ın sanatı, izleyici ile eser arasındaki etkileşimi merkeze alan bir anlayışı temsil etmekte ve izleyiciyi pasif bir gözlemci konumundan çıkarıp aktif bir katılımcıya dönüştürmektedir. Türkiye özelinde dijital sanat, sanatçılar ve akademisyenler tarafından hem üretim süreçlerinde hem de teorik düzeyde ele alınmakta; teknolojik altyapıların güçlenmesi ve interaktif ortamların çoğalmasıyla çağdaş sanat pratiği sürekli olarak gelişmektedir. Bu bağlamda, dijital sanat, estetik yenilik, teknolojik ilerleme ve toplumsal etkileşimi birleştiren disiplinlerarası bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Çalışma, dijital sanatın sanatsal, toplumsal ve kültürel boyutlarını bütüncül bir şekilde ortaya koymayı hedeflemekte ve Paik'ın öncülüğünde dijital sanatın hem global hem yerel ölçekteki etkilerini tartışmaktadır. Özellikle interaktif enstalasyonlar ve video sanatının öncül örnekleri, çağdaş sanatın teknoloji ile iç içe geçmiş doğasını ve izleyici deneyimindeki dönüşümü anlamak açısından kritik bir referans oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Sanat, Nam June Paik, Video Sanatı, Estetik Yenilik, Toplumsal Etkileşim, Disiplinlerarası Sanat

1. GİRİŞ

Sanat tarih boyunca, insanın teknolojiyle kurduğu ilişkiyle evrilmiştir. Rönesans’tan itibaren bilim ve teknik ilerlemeleriyle etkileşimde bulunan sanat, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dijitalleşme ile daha görünür hâle gelmiştir. 1960’lı yıllarda Fluxus hareketi ve deneysel sanat anlayışı, geleneksel estetik ölçütleri sorgulayan ve teknolojiyle yeni bir ilişki kuran bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Nam June Paik, bu dönemin en önemli temsilcilerinden biri olarak hem kavramsal hem de teknik açıdan sanat-teknoloji ilişkisinin öncüsü olmuştur.

Yeni medya kuramcıları, teknolojik araçların sanat üretiminde sadece biçimsel değil düşünsel bir dönüşüm de yarattığını vurgulamaktadır. Manovich (2013), dijital sanatı “yazılım tarafından şekillendirilen kültürel üretim biçimi” olarak tanımlarken, Paul (2016) dijital sanatın etkileşimli ve değişken doğasına dikkat çekmektedir. Türkiye’de Toptaş (2022) ve Olcay Yaman & Adıgüzel (2025) dijital sanatın kültürel çalışmalar perspektifinden yükselişini analiz etmişlerdir.

2. NAM JUNE PAİK VE DİJİTAL SANATIN KAVRAMSAL TEMELLERİ

Nam June Paik (1932–2006), Kore doğumlu sanatçı, video ve televizyonu sanatsal araçlar hâline getirmiştir. Fluxus hareketiyle ilişkili “anti-art” yaklaşımı, izleyici etkileşimini ön plana çıkaran ve teknolojiyi anlatı aracı olarak kullanan bir yöntem taşımaktadır.

1963’te sergilenen **Exposition of Music – Electronic Television**, televizyon ekranlarını soyut görüntülerle dönüştürerek teknolojinin pasif bir araç olmadığını, estetik bir deneyim yaratabileceğini göstermiştir. Bu eser, çağdaş dijital sanatın temel düşünsel altyapısını oluşturur.

2.1. Nam June Paik’in Öne Çıkan Eserleri ve Analizleri

2.1.1. TV Buddha (1974)

“TV Buddha”, Nam June Paik’in en bilinen ve sıkça akademik literatürde incelenen eserlerinden biridir. Bu enstalasyonda bir Buda heykeli, kendi görüntüsünü yansıtan bir televizyon ekranına yerleştirilmiştir. Kamera, heykelin görüntüsünü canlı olarak ekrana aktarırken, izleyici hem heykeli hem de ekranı aynı anda gözlemleme imkânı bulur. Bu durum, izleyiciye “izleyen ve izlenen” arasındaki paradoksal ilişkiden doğan deneyimi sunar.

Akademik açıdan, “TV Buddha”, teknoloji ve doğu mistisizminin sentezlenmesiyle postmodern bir diyalog kurar. Paik’in eserinde televizyon, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda estetik bir yaratıcı objeye dönüşür. Heykelin durağanlığı ile ekranın dinamik görsel akışı arasındaki kontrast, izleyicinin algısal farkındalığını artırır. Bu yaklaşım, özellikle izleyici katılımını merkeze alan çağdaş sanat tartışmalarında önemli bir örnek teşkil etmektedir (Hanhardt, 2018; Bishop, 2012).

Görsel olarak, TV Buddha’da heykel, meditasyonun durağanlığıyla teknoloji aracılığıyla canlı bir hareketliliğin birleşimini temsil eder. Bu bağlamda eser, dijital ve analog, statik ve dinamik, geleneksel ve modern gibi karşıtlıkları estetik bir bütünlükte bir araya getirir.

Görsel 1: Nam June Paik. TV Buddha (1974) (Konstantinov, 2021:59)

2.1.2. Magnet TV (1965)

“Magnet TV”, Paik’in teknolojiyle deneysel oyunlarını gösteren erken dönem eserlerinden biridir. Bu eserde, televizyon ekranına bir mıknatıs yerleştirilerek görüntü sinyalleri bozulur ve soyut bir görsel estetik yaratılır. Böylece teknoloji, bozulma ve manipülasyon yoluyla sanatsal bir malzeme hâline gelir.

Eser, elektronik medyanın sadece iletim aracı olmadığını, aynı zamanda yaratıcı bir içerik ve estetik yapı aracı olabileceğini gösterir. Magnet TV, televizyonun geleneksel pasif kullanımını tersine çevirerek, ekranı aktif bir sanat nesnesine dönüştürür. Bu çalışma, özellikle dijital sanatın deneysel yönünü ve medyatik bozulmanın estetik potansiyelini vurgulayan akademik analizlerde sıklıkla örnek olarak gösterilir (Rush, 2005; Manovich, 2013).

Görsel perspektiften bakıldığında, eserdeki rastlantısal bozulmalar, soyut ekspresyonizmin görsel dinamizmini andırır. İzleyici, her seferinde farklı bir deneyim yaşar; çünkü mıknatısın etkisiyle ekran görüntüsü sürekli değişir. Bu durum, etkileşimli ve değişken doğasıyla modern dijital sanatın temel prensipleriyle doğrudan ilişkilidir.

Görsel 2: Nam June Paik. TV Buddha (1974) (Kluszczyński, 2021:154)

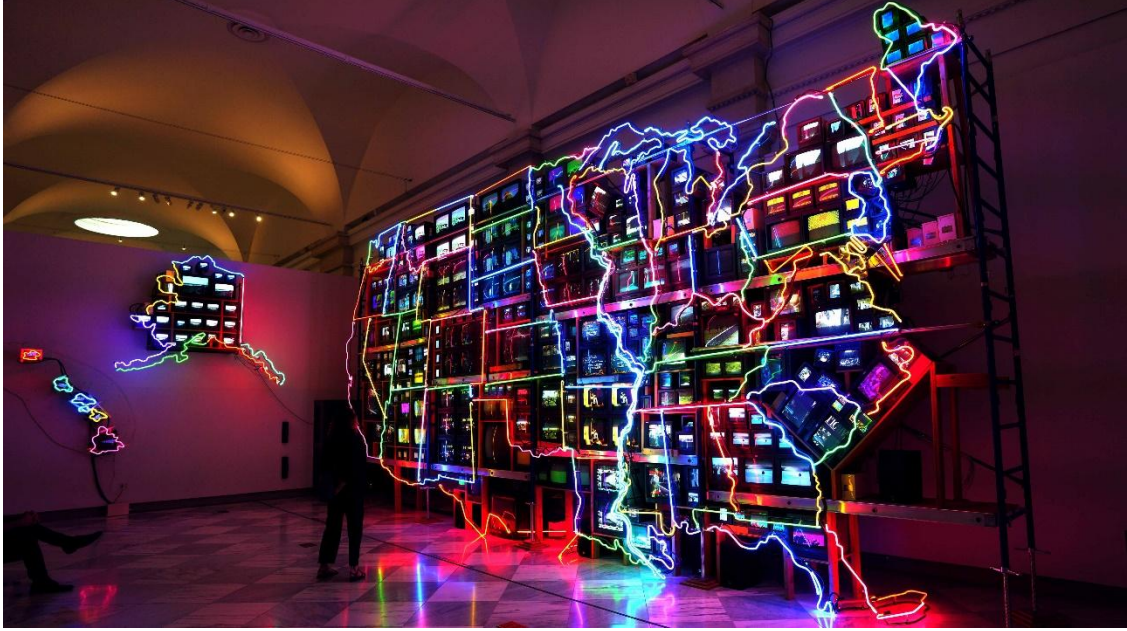
2.1.3. Electronic Superhighway (1995)

Electronic Superhighway, Paik'in ölümünden kısa bir süre önce tamamladığı ve devasa boyutlarda ürettiği bir enstalasyondur. 336 televizyon ekranı ve neon ışıklardan oluşan eser, ABD haritası biçiminde yapılandırılmıştır ve dijital iletişim ağlarının küresel boyutunu sembolize eder.

Akademik perspektifte, eser dijital teknolojinin toplumsal ve kültürel etkilerini önceden sezme açısından önemlidir. Paik, ekranları tek başına birer görüntü kaynağı olmaktan çıkararak, bunları mekânsal bir kurgu içinde entegre eder. Böylece izleyici, küresel medya ağlarının görsel ve mekânsal temsilini deneyimleyebilir (Hanhardt, 2018; Paul, 2016).

Görsel olarak, neon ışıkların ve ekranların bir araya gelişi, modern Amerikan kültürünü, iletişim altyapısını ve bilgi çağını simgeler. İzleyici, eserin içine adım attığında hem mekânsal hem de zaman-bağımlı bir deneyim yaşar; bu da dijital sanatın interaktif ve immersif yönünü ortaya

koyar. Electronic Superhighway, Paik'in teknoloji, mekân ve toplumsal etkileşimi birleştiren vizyonunu somutlaştırmaktadır.

Görsel 3: Nam June Paik. Electronic Superhighway (<https://smarthistory.org/>)

Paik'ın önemli eserleri, yapım yılı ve kullanılan teknolojilerini incelediğimizde temel özelliklerine göre oluşları ise aşağıdaki gibidir.

Eser	Yıl	Teknoloji	Temel Özellik
TV Buddha	1974	Kamera + TV	İzleyici-izlenen paradoksu
Magnet TV	1965	TV + mıknatıs	Görüntü manipülasyonu
Electronic Superhighway	1995	336 TV + neon	Dijital ağ temsili

Dijital Sanatın Türkiye'deki Yansımalarına kısaca göz attığımızda 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de dijital sanat hızla gelişmiştir. Refik Anadol'un veri-temelli enstalasyonları, Paik'in geleneğini günümüze taşımaktadır. Yılmaz & Özkartal (2024) dijital platformların resim sanatına etkisini, Küçükosman & Okkalı (2022) ise müze deneyiminin dijital dönüşümünü incelemiştir.

Görsel 4: Refik Anadol'un İsviçre'deki Galacier Dreams sergisinden. *Fotoğraf: Nevin Tali Ölçer* (<https://www.martidergisi.com/refik-anadolun-buzul-ruyalari/>)

Sanat, Teknoloji ve Toplum Etkileşiminde Paik’a göre teknoloji, insandan bağımsız bir araç değil; bilincin uzantısıdır. Dijital çağda sanat, sosyal medya, yapay zekâ ve veri ekonomisi ile iç içe geçmiştir. Türkiye’de dijital sanatın toplumsal etkisi artmakta; izleyici dijital sergileme yöntemleriyle eserlerin bir parçası hâline gelmektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Nam June Paik, dijital sanatın tarihindeki en önemli figürlerden biridir. Onun yenilikçi yaklaşımları, sanat-teknoloji etkileşimini kalıcı biçimde dönüştürmüştür. Günümüzde dijital sanat, estetik üretim ve teknolojik yeniliği birleştiren bir alan olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de bu alanın daha da gelişmesi, akademik çalışmaların artırılması ve sanat-teknoloji iş birliklerinin desteklenmesi ile mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Bishop, C. *Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship*. Verso. 2012.

Hanhardt, J. G. *Nam June Paik: Global Visionary*. Smithsonian American Art Museum, 2018.

Küçükosman, A., & Okkalı, İ. C., Sanatta ve Müzelerde Dijital Dönüşüm. ARTS: Artuklu Sanat ve Beşerî Bilimler Dergisi, Dijitalleşme Özel Sayısı, 173–193, 2022.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1: Konstantinov, Mihael, (2021): The role of clichés in contemporary digital audiovisual arts, Article in ΠΑΕΗΜΑ Journal of Visual Semiotics · April 2021.

Görsel 2: Kluszczyński Ryszard W. (2019). University of Łódź On the Languages of Media and Postmedia Art Media Education as a Challenge (edited by Prof. Dr. hab. Sławomir Ratajski) Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie Warszawa, 2019.

Görsel 3: <https://smarthistory.org/nam-june-paik-electronic-superhighway-continental-u-s-alaska-hawaii/>
(Erişim Tarihi: 31.10.2025)

Görsel 4: <https://www.martidergisi.com/refik-anadolun-buzul-ruyalari/>
(Erişim Tarihi: 30.10.2025)

İBRAHİM ÇALLI'NIN ESERLERİNDE EMPRESİF ETKİLER

Öğr. Gör. Ümit PARSIL ¹, Nihat LEVENT ²

¹ Adıyaman Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü,
umitparsil@adiyaman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1901-5400

² İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans
Öğrencisi, nihatlavent@gmail.com, Malatya-Türkiye ORCID ID: 0000 0001 6005 3292

ÖZET

Türk resim sanatı birçok evreden geçmiş ve kendine has üsluplarıyla ta varoluşundan beri kendi benliğini sürdürmüştür. Selçuklu ve Osmanlı döneminde minyatürle biçim bulan resim sanatı Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde batılılaşma etkisine girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber çağdaş resim anlayışı Türk resminde önemli bir yer tutmuştur. Çağdaş resim sanatına geçişte birçok önemli sanatçımız arasında bulan bir kimlikte İbrahim Çallı'dır. İbrahim Çallı 1882 yılında Denizli'nin Çal ilçesinde doğmuştur. Sanatçının soyadı da bu coğrafyada olmasından kaynaklı Çallı olmuştur. Sultan II. Abdülhamid döneminde gençliğini sürdüren Çallı rüştiye eğitimini Çal'da, mülki idadi eğitimini ise İzmir'de tamamlamıştır. Askeri eğitim için İstanbul'a geldiği sırada resme duyduğu ilgi Vefa İdadisi öğrencilerinden ders almasına vesile olmuştur. İstanbul'da yaşam mücadelesi verirken tanıştığı Ermeni ressam Roben Efendi'den resim dersleri almaya başlamıştır. Bu süreçte Şeker Ahmed Paşa'nın oğlu İzzet Bey ile kurduğu dostluk resim kariyerinde yeni bir kapı aralamıştır. İbrahim Çallı Osman Hamdi beyin kurduğu Sanayi Nefise Mektebinde eğitim gördükten sonra 1910'da devlet bursuyla Paris'te Julian Akademisi'nde resim eğitimi almış ve batı resim sanatının tüm solugunu kimliğine kazandırmıştır. Bu akademide özellikle empresif resim tekniğini iyice öğrenmiştir. Işık, doğa, renk konusunda empresyonizmden beslenen sanatçı resimleriyle bu etkileri bütünleştirmiştir. Empresyonist resim anlayışıyla yetişen İbrahim Çallı Türk resim sanatında en önemli Empresyonist sanatçılardan biri olmuştur. Sanatçı resimlerinde doğa ve ışık etkilerinin farklı zaman dilimlerinde yakalamaya çabalamıştır. Genelde resimlerinde mat bir görünüm vardır. Kompozisyonları canlıdır. Sanatçı çalışmalarında nü, portre, peysaj ve günlük yaşamı tema etmiştir. Sanatçı Türk resim sanatında sadece resimleriyle bilinmez aynı zamanda kurduğu sanatçı grubu 1914 Çallı Kuşağı sanatçılarıyla da tanınmaktadır. 1914 Çallı Kuşağı sanatçıları ulusla değer ve konuları batılı sanat tarzıyla bütünleştirerek sanatlarını icra etmişlerdir. Araştırma Nitel araştırma yöntemi ile yapılmış verilere ulaşmak için literatür taraması yapılmıştır. Resimlerin analizinde ise Betimsel resim analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: İbrahim Çallı, Empresyonizm, Türk Resmi

1. İBRAHİM ÇALLI (1879-1960) VE SANATA YÖNELİMİ

İbrahim Çallı 1882 yılında Denizli'nin Çal ilçesinde doğmuştur. Sanatçının soyadı da bu coğrafyada olmasından kaynaklı Çallı olmuştur. Sultan II. Abdülhamid döneminde gençliğini sürdüren Çallı rüştiye eğitimini Çal'da, mülki idadi eğitimini ise İzmir'de tamamlamıştır. Askeri eğitim için İstanbul'a geldiği sırada resme duyduğu ilgi Vefa İdadisi öğrencilerinden ders almasına vesile olmuştur. İstanbul'da yaşam mücadelesi verirken tanıştığı Ermeni ressam Roben Efendi'den resim dersleri almaya başlamıştır. Bu süreçte Şeker Ahmed Paşa'nın oğlu İzzet Bey ile kurduğu dostluk resim kariyerinde yeni bir kapı aralamıştır. İbrahim Çallı kendisinin resme nasıl başladığını şu sözlerle anlatmıştır; Bir gün Tavuk Pazarı'nda olan bir meyhanede Ermeni bir ressamla tanıştım ardından bana resim hakkında ve ressam olmaktan bahsetti sonrada isteğim üzerine çalışmalarını gösterdi. Boyaların birbirine karışmasıyla ortaya çıkan şekiller gördüğüm anda beni büyülemişti. Acem Hakkı'ya gidip resme merak saldım. Başlamak için malzemeye ihtiyacım var biraz para bulabilir misin diye sordum. O da bana iki meci diye ödünç verdi. O Ermeni ile birlikte malzemeleri aldık diye Çallı sözlerine devam eder (Okkalı ve Baytar 2020: 127 aktaran Levent ve Geçen 2025: 187). Şeker Ahmed Paşa, İbrahim'in yeteneğini fark etmiş ve ona Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kaydolabilmesi için bir tavsiye mektubu vermiştir (Gezgin, 2023: 119-121 aktaran Levent ve Geçen 2025: 187). Bu sayede Çallı, 1906 yılında Valerive Zarzecki'nin öğrencisi olmaya hak kazanmıştır. Okula devam ederken yaşamını sürdürmeye devam eden Çallı, bir taraftan eğitimine devam ederken diğer taraftan da geçimini sağlamak zorunda kalarak çalıştığı işten ayrılmış, bunun yerine Adliye'deki katiplik görevini sürdürmüştür (Okkalı & Baytar, 2020: 126-137 aktaran Levent ve Geçen 2025: 187). Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurulması, Osmanlı'da Batılı anlamda resim eğitiminin kurumsallaşması açısından önemli bir dönümnoktası kabul edilmektedir (Demir, 2018: 273 aktaran Levent ve Geçen 2025: 187). Çallı, bu okulda aldığı eğitim sayesinde anatomi, perspektif ve kompozisyon gibi temel disiplinlerde bilgi edinmiş ve Batı resminin kurallarına hâkim bir altyapı oluşturmuştur. Döneminde dört yıllık okulu üç yılda bitirerek dikkat çekici bir başarı sergilemiştir (Nurdan, 2025: 7-8). Bu akademik bilgi birikimini ve yetkinliğini zamanla öğrencilerine aşılamış, ve böylece kendini, Türkiye'deki modern sanat eğitiminde saygın bir eğitimci konumuna taşımıştır. Çallı'nın bu eğitimci kimliği, aralarında "1938 yılında kendisinden sanat eğitimi alan Avni Abraş gibi önemli isimlerin de olduğu birçok sanatçının yetişmesine öncülük etmiştir" (Geçen, 2021: 151 aktaran Levent ve Geçen 2025: 187)

2. İBRAHİM ÇALLI'NIN BAZI ESERLERİNİN ANALİZLERİ

2.1. İbrahim Çallı'nın "Atatürk Portresi" Adlı Eserinin Analizi

Görsel 1: İbrahim Çallı, “Atatürk Portresi”, TÜYB, 65x54 cm, 1923

İbrahim Çallı'nın en popüler çalışmalarından biri olan Atatürk portresi, dikey dikdörtgen bir kompoze ettiği tuval üzerinde kurulan açık kompozisyonuyla ilk bakışta direkt izleyiciye baktığı izlenimini hissettiriyor. Kontrast bir iç mekân hissi veren bu çalışma, bilinçli düzenlenmiş veya doğal olması bakımından resmedilen nesnelerin dengeli yerleşimiyle dikkat çeker. Kompozisyon, ilk bakışta fark edilememiş olsa da eserin iki bölüme ayrıldığı söylenebilir. İlk bölümde sol tarafta, kemerli bir açıklıktan şehir ve manzara parçaları görülmektedir. Bu alan, açık mavi ve yeşil tonlarla yumuşak bir atmosfer oluştururken geniş ve hızlı fırça darbeleriyle şekillenen dalgalı izler, ufuktaki dağları arka arkaya gelen sırtlarını belirginleştirir. Sağ yanda kalan tarafta ise koyu bordo perdeler yoğun bir ağırlık merkezi oluşturmuştur. Kırmızının derinleşen tonları ve kadifemsi bir yüzey hissi uyandıran kalın boya katmanları, yüzeyde dalgalı bir hareket bırakmasıyla iki alanın tam ortasında, figürün vücudu çalışmanın dengelenmesi açısından önemli bir tamamlayıcı geçiş görevini üstlenir. Çalışmada vurgu yapılmak istenen Atatürk, tuval yüzeyinin tam merkezinde ayakta durur bir vaziyette tasvir edilmesiyle bütünlük oluşturan bir ritim etkisi yaratmaktadır. Atatürk'ün üzerindeki fraklı ceket, beyaz gömlek ve papyonla kurulan siyah-beyaz dengesi, net ve kontrollü bir duruşu vurgular. Göğsündeki belirsiz ama küçük bir madalya, sıcak sarı bir parlaklıkla fırça darbelerinden çıkması dikkat çekerek yüzeyde bir odak noktası haline gelir. Sağ eli göğüs hizasında, toplanmış parmaklarıyla asil bir duruş sergilerken, sol elinin cepte olması Atatürk'ün rahat ancak otoriter bir yapısına değinerek ölçülü duruşuna vurgu yapmıştır. Yüz ifadesi, duygusal ama derinlerde güçlü bir karakter izlenimi yaratması bakımından sertlik ve düşüncelilik arasında bir denge kurar. Hafifçe çatılmış kaşlar ve izleyiciye yönelen sert bakış, portreye kontrastlık yaratan dokunuşların olmasından dolayı zengin bir ton ve dikkat çekici bir odak noktası ile derinlik kazanır. Çalışmanın genelinde kullanılan ışık, sol pencereden süzülerek yüz ve gömlek bölgesinde yoğunlaşır. Bu aydınlık alan, Atatürk ile arka planı arasında mesafenin olduğunu hissettirmek amaçlı boyut kazandırması için ustalıkla kullandığı renk geçişlerini dengeli olarak birbirinden ayırır. Siyah frağın yüzeyinde grinin katmanlarıyla

oluşturulan yansıma dokunuşları göze çarpar. Çallı, koyu bölgelerde tek bir siyaha bağlı kalmak yerine, gri, mavimsi ve kıızılımsı ara tonlar kullanarak kumaşın katlanmalarını ve üç boyut verme etkisini hissettirir. Arka planın parlak kırmızısı ile sol yandaki serin renkler arasında kurulan zıtlık, figürün dinginliğini daha da belirgin kılarken ön planda yer alan ve bir masayı düşündüren mobilya, kıvrımlı bir şekilde çalışmaya doğal bir odaya ait nesne görevini verir. Ahşap veya toprak tonlarını çağrıştıran kahverengi tonları ile turuncuya yakın dokunuşlar, iç mekânın sıcaklığını artırır. Fırça vuruşları, yüz ve el gibi merkezi bölgelerde kontrollü ve inceyken, perde ve peyzajda daha serbest bir akış sergiler. Bu ayrım, Atatürk'ün duruşu ve otoritesini çağrıştıran güçlü bir etki dengesini kazandırarak esere odaklanmayı kolaylaştırır. Boyanın kalın sürüldüğü yerlerde yüzey, dokulu bir yapı olarak görülür. Perdede görülen hareketlilik kazanması amacıyla arka plana tiyatro hissini yaratan veya kurgulanmış havasını düşündürür. Çallı ince ve detaylı dokunuşlarıyla eserde yer alan pencere tarafında ise izlenimci bir serbestlik olduğu hissini de yansıtmıştır. Binalar küçük dikdörtgen lekelerle resmedilmiş, tepeler dalga gibi üst üste binmiş ve hiçbir ayrıntı kesin hatlarla sınırlandırılmamıştır. Bu yaklaşım, manzaranın bir anının içinden seçilmiş gibi flu bir etki yaratır. Kompozisyonun ağırlık merkezini belirleyen bir diğer alan ise, siyah ve beyazın ustalıkla dengeli kullanılmasıdır. Frak, karanlık bir alan gibi görünse de beyaz gömlek ve papyon, dikey bir formda güçlü bir derinlik oluşturarak bu koyuluğun içinde kaybolmasını engeller. Bu odak noktası, bakışı doğrudan yüz bölgesine taşıyıp Atatürk'ün duruşuna odaklanmaktadır. Yüzdeki sıcak pembe ve yumuşak tonlarının karışımı Atatürk'ün sağlıklı ve canlı bir ten etkisiyle his kazanmasını nitelerken, elmacık kemikleri ve alın üzerindeki fırça darbeleri ışığın yönünü açıkça gösterir. Resmin küçük ancak belirleyici sanat elemanlarından olan çizgiyi, Saçın hareket kazanmasında kullanılmıştır. Figürün ayaklarıyla zemin arasındaki sınır belirgin olmasa da koyu ve sıcak renklerin birbirine karışması mekânı gerçekçi mekân görünümü kazandırır.

2.2. “Gül Koklayan Kadın” Adlı Eser Analizi

Görsel 2: İbrahim Çallı, Gül Koklayan Kadın, TÜYB, 65x50 cm, 1920'ler, özel koleksiyon

İbrahim Çallı'nın "Gül Koklayan Kadın" adlı bu çalışması, dikey dikdörtgen bir düzlem üzerinde oluşturulmuş açık bir kompozisyona sahiptir. Ön planda elinde bir gül tutup koklama hareketiyle duran bir kadın figürü yer alan bu çalışma, arka bahçenin yumuşak yeşilliklerle işlenmiş manzarasının devam ettiği görülür. Doğal bir yaşam alanı duygusu oluşturan bu çalışma, resmin üst bölümünü kaplayan koyu ağaç formuyla gökyüzünü kısmen kapatırken, ortada belirginleşen beyaz evin detayı, mekânın derinliğini hissettiren bir durak noktası işlevi görmektedir. Bu kompozisyonda, arka planın bilinçli flu bırakılması sayesinde izleyicinin bakışını kompozisyonun ön plandaki kadın figürüne odaklanmasıyla güçlü bir yönlendirme hissedilir. Kompozisyonun merkezinde, profilden görünen genç bir kadın figürü, başındaki açık renkli örtü ve dantelli ince giysisi, kıyafetinin hafifliğini ve dokusunu hissettirirken, yüzünü güle doğru yaklaştırması ve yarı kapalı gözleri kadının duygusal bir hareket anını resmettiği görülmektedir. Kadının kolu ile çiçek salkımı arasındaki mesafe dar tutulduğundan, elin oluşturduğu eğrisel çizgi ve boyun hattı arasında etkili bir ritim oluşur. Bedenin hafifçe öne doğru eğilmesi, figürün duruşuna bir zarafet katmaktadır. Resmin renk kullanımı, ağırlıklı olarak yumuşatılmış yeşiller ve mavimsi griler etrafında toplanmıştır. Güllerde kullanılan pembe tonları ve ten renginin sıcaklığı, küçük ancak etkili vurgu noktaları oluşturur. Duvarın kırmızı tonu ve saksının toprak rengi de bu sıcaklıkları desteklemektedir. Işığın kırılma şekli, doğrudan gelen bir güneş ışığından ziyade, bulutlu bir günün dingin aydınlığını yansıtmakla birlikte keskin kontrastlar yerine yumuşak ton geçişleri tercih etmiştir. Tuvalin tüm yüzeyinde ölçülü bir denge korunurken, fırça vuruşları bazı yerlerde belirgin bir serbestlik taşımaktadır. Özellikle ağaç kütleleri ve yapraklarda hızla atılmış geniş fırça darbeleri göze çarpar. Güllerin taç yapraklarında ise daha küçük ve yuvarlak bilinçli vuruşlar kullanılmıştır. Giysideki yarı şeffaflık, fırçanın ince katmanlarla üst üste sürülmesiyle elde edilmiş bir etki bırakırken kenarların çoğu yerde yumuşak bırakılması figürün mekânın içine daha iyi yerleşmesini sağlamaktadır. Yüz ve eldeki biçimsel hatlar dikkatli ancak gösteriştense uzak bir kadının doğallığını da vurgulanmak istenmiştir. Çalışmanın en önemli detayları olan kadın ve güller bile boyanın taze ve doğal kalmasını sağlayan bir sadelikle işlenmiştir. Mekânın oluşmasını sağlayan nesnelerin doğal kurgusu birkaç farklı bakış açısıyla incelenebilir. Ön plandaki güller ve dal parçaları, izleyici ile figür arasında bir düzenleme oluşturur. Orta planda kadınla birlikte güle eğilen kadın figürü ve çiçek üç boyut etkisiyle resmedilmiştir. Daha geride, alçak bir duvar ve onun üzerinden görünen ağaçlar ile beyaz evin cephesi, perspektife derinlik katmaktadır. Bu kompozisyon ile gözün resim üzerinde rahatça dolaşmasını ve kadına odaklanmasında kolaylık sağlar. Figürün başı ile arka plandaki açık pencere arasında kurulan ışıklı leke ilişkisi, odaklanmayı desteklemektedir. Ağaçların koyu üç boyut etkisi resmin üst sınırını belirginleştirirken, aşağı doğru inen açık tonlar kompozisyona bir açıklık hissi verir. Çalışmada ritim ve tekrar, özellikle yuvarlak formlarda hissedilir. Güllerin dairesel yapısı, figürün yüzünün ovaliyle uyumlu bir bütünlük oluşturur. Koldan güle uzanan eğriyle başın eğimi arasında zarif bir S harfine benzer belirleyici çizgisi ortaya çıkar. Bu hat, kompozisyonun omurgasını oluştururken, dikey kompozisyonda olmasının yarattığı yükselme duygusu bu S harfinin hareket benzetmesiyle yumuşatmıştır. Göz, bahçede gezinirken, tekrar eden biçimler sayesinde düzenli bir tempo yakalarken boya katmanlarının yüzeyi, bu ritmin dinginliğini güçlendirir ve gülün formu ile kadının duruşu arasında kurulan ilişki, resme bir zarafet ve akıcılık katmaktadır.

2.3. “Manolyalar” Adlı Eser Analizi

Görsel 3: İbrahim Çallı, “Manolyalar”, TÜYB, 49x61 cm, Tarih Bilinmiyor, Özel Koleksiyon

İbrahim Çallı'nın “Manolyalar” adlı çalışması, yatay dikdörtgen bir düzlem üzerinde kurgulanmış, merkezindeki seramik bir vazoda yer alan üç büyük manolya çiçeği dikkatle betimlenmiş etkili bir kompozisyona sahiptir. Eser sadece bir doğa parçasının tasvirini işlemekten fazlası olan çalışması, Çallı'nın bilinçli kurgu oluşturma eğiliminde olan bir iç mekân sahnesi resmettiğini gösterir. Çiçeklerin ve yaprakların biçimsel olarak yerleştirilmesiyle izleyicinin öncelikle vazoya odaklanarak ardından çevredeki boşluk ve diğer alanlara yönlendirir. Arka planda kullanılan yumuşak bir dokunuşla kullanılmış sıcak tonlar, figüratif unsurları belirginleştirmektedir. Manolyaların beyaz yaprakları, hafif krem ve açık sarı yansımalarla renklendirilmiştir. Yaprak yüzeylerindeki fırça darbeleri, çiçeklerin pürüzsüz dokusunu yansıtacak şekilde yumuşak tutulmuştur. Her bir çiçeğin farklı bir yöne bakacak şekilde yerleştirilmesi, kompozisyonun durağanlığının önüne geçerek asimetrik bir görünüm kazanmasını sağlamıştır. Çiçeklerin ortasındaki sarı tonlar, resimde sıcak ve soğuk renk dengesi açısından önemli bir vurgu oluşturur. Vazonun açık renk yüzeyi, resmin genel kullanımıyla uyum içindedir ve üzerindeki hafif lekeler, objenin yüzeyindeki detayları gösterir. Vazodan uzanan yapraklar geniş ve dairesel olmaktan ziyade elipse yakın biçimlerde işlemiştir. Yeşilin tonları, sıcak kahverengilerle harmanlanarak mekânın genel atmosferine uyum sağlamıştır. Yapraklarda görülen sarımsı damar vurguları, ışık etkisini güçlendirirken resme üç boyut etkisi kazandırmıştır. Yaprakların bir kısmı kompozisyonda yarım olarak görünürken çerçevenin dışında da devam eden bir düzen izlenimi verir. Eserin arka planı, belirli bir mekân ayrımı olmaksızın, lekesele dokular ve yumuşak renk geçişleriyle oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, çiçeklerin ve yaprakların daha fazla öne çıkmasını sağlamaktadır. Arka plandaki fırça darbeleri, çiçeklerdeki kontrollü vuruşlarla karşıtlık oluşturur. Çalışmanın genelinde hâkim olan toprak tonları, beyaz çiçeklerin parlak etkisini güçlendirerek arka planın sıcak tonları ile çiçeklerin soğukluğunu hissettiren beyazlığı arasındaki zıtlık oluşturur. Çalışmanın görsel düzenini oluşturan temel unsurlardan biride güller olurken diğer yandan resimde hissedilen dinginlik, İbrahim Çallı'nın natürmort konusuna eğilimini açıkça gösterir. Manolya çiçeklerinin iri ve olgun açmış halleri, görsel olarak bir olgunluk evresine geldiğini ve yaprakların bazılarında

görülen solgun tonlar sayesinde ise zamanın akışını vurguladığını düşündürmektedir. Bu durum, resim yüzeyinde bir geçicilik ve süreklilik dengesini kurduğunu hissettirmekle beraber fırça hareketlerinin doğallığı, çalışmanın içsel bir duygusal havaya sahip olmasını sağlamıştır. Renklerin birbirine karıştığı yumuşak geçişler, özellikle vazo ile masa yüzeyinin birleştiği alanda belirginleşir. Masa yüzeyi, arka plan gibi detay verilmeden flu biçimde bırakılmış, ancak birkaç renk lekesiyle derinlik hissi kazandırılmıştır. Bu sadelik, gözlerin vazodaki çiçeklerin formuna ve renk uyumuna odaklanması için güçlü bir yönlendirme işlevini hissettirir. Ritmik bir tekrar olarak görülen yaprakların eğiliminde çalışmanın hareket algısının da gelişmiş bir düzeye ulaşmış olduğunu göstermektedir. Sağ tarafa doğru uzanan dal ve yapraklar kompozisyona yatay bir hareket katarken, sol altta yer alan yapraklar bu hareketi dengeler. Çiçeklerin uzun ve kısa boyutlarla kompoze edilmesi, gözlerin resim yüzeyinde yukarıdan aşağıya doğru ayrıntılı incelemeler yaparak ilerlemesini sağlayan cansız gibi duran kurgunun durağan yapısına hafif bir devinim etkisi kazandırır. Eserdeki ışık kullanımı doğrudan bir kaynaktan değil, yumuşak bir ortam aydınlatmasından gelerek çalışmaya hafif bir ışık etkisi sağlamıştır. Bu ışık, çiçeklerin biçimsel yapısını belirginleştirirken sert gölgeler yerine çevresel sınırları yumuşak geçişlerle işlemiştir. Işık ve gölge arasındaki bu yumuşak geçiş, manolyaların ince ve hassas olduğunu vurgulayan yapısını hissettirir. Arka planın lekesele dokusu ile çiçeklerin net formu arasındaki karşıtlık, resme derinlik ve odak kazandırmaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Karşılaştırmalı değerlendirmeler açısından ele alındığında; Araştırma kapsamında sınırlandırılan veriler ışığında, İbrahim Çallı'nın Atatürk Portresi, Gül Koklayan Kadın ve Manolyalar adlı eserleri, Çallı'nın figüratif ve natürmort alanındaki yaklaşımını anlamak için birbirini tamamlayan örnekler sunuyor. Konuları farklı olsa da araştırmanın merkezinde tutulan üç tane eserini kapsamaktadır. Çallı'nın doğrudan yaptığı gözlemlere dayalı tuvallerinde işlediği doğallığı sanatsal bir düzene dönüştürme ve fırça tekniğini amacına yönelik kullanma becerisinde ortak bir zemin buluyor.

Araştırma kapsamında incelenen eserler arasında birincisi olan Atatürk Portresi, İbrahim Çallı'nın, Cumhuriyetin ilk yıllarında modern birey kimliğini güçlü bir şekilde yansıttığı görülüyor. Söz edilen dönem, toplumsal ve kültürel alanda köklü değişimlerin yaşandığı bir süreci temsil ediyor. İbrahim Çallı'nın yarattığı özgün ve önem kazanan sanatı bahsi geçen dönüşümün ruhunu yansıtıyor. Çallı'nın Atatürk Portresi figürünü tuvalin merkezinde olacak şekilde dikey bir kompozisyonda kompoze edilmesi, izleyiciyi doğrudan eserin karşısına alarak kendi iç dünyasında bir gezintiye çıkarma ve dikkat çekici bir sahne etkisi yaratıyor. Eserin sol yarısında kullanılan açık mavi ve yeşil tonlar, modern bir eğilime işaret ederken sağ taraftaki bordo perde devletin ciddiyetini ve otoritesini çağrıştırıyor. Bu iki alanın tam ortasında duran Atatürk figürü dünyaya açılan bir öngörü ve iç disiplini simgeliyor olduğu düşünülmektedir. Çallı'nın tuval yüzeyinde kullandığı fırça darbeleri, figürün psikolojik ağırlığını, duygusal derinliğini ve idari gücünü yansıtıyor. Eserdeki diğer bir nokta ise fraktaki yoğun siyah tonlar kararlılığı, yüz ve gömlekteki açık değerler ise resme nefes veren bir hafifliği ifade ediyor.

Manolyalar adlı natürmort ise tamamen nesnel bir gözlemin sanatsal fırça darbeleri ile tuvale aktarıldığı güçlü etkilere sahip bir çalışma olarak görülmektedir.

Manolyanın Latince adı magnolia' dır. Manolya çiçeğinin anlamı, soyluluk, azim ve doğaya duyulan sevginin sembolleri arasına eklenmiştir. Yumuşak ve incelikli bir renkte, ancak görünüşte güçlü olan bu çiçek, kadınlık ve zarafeti kapsayan güzelliği temsil eder (Şen, & Çölgeçen, 2021: 577-586). Yatay kompozisyonda tasarlanmış eski ismiyle olan "magnolia", seramik vazodaki üç çiçeğinin yer almasıyla çalışmanın odak noktası haline getiriyor. İbrahim Çallı, eserin merkezinde konumlandırılmış çiçeklerin beyaz yapraklarına krem ve sarı tonlarla hareketlilik katarak ön planda çıkarmıştır. Arka planın yumuşak tonları, kompozisyonun durgun yapısını desteklerken yaprakların farklı yönlerde doğru uzanması çalışmaya ekstra doğal bir asimetri kazandırıyor. Renklerdeki komplementer zıtlıklar, beyaz manolyaların parlaklığı ile arka planın toprak tonları arasında çarpıcı bir görsel dinamizm oluşturuyor. İbrahim Çallı'nın bu çalışması, doğanın gelip geçici anlarını kalıcı bir görsele dönüştürerek izleyicide huzur ve dinginlik veren bir duygu uyandırıyor. Araştırmada kapsamında bu üç önemli eser bir arada incelendiğinde, İbrahim Çallı'nın sanat anlayışındaki hem süreklilik hem de çeşitlilik net bir şekilde ortaya çıkıyor. Çallı, Portrelerindeki dikey kompozisyonlarla izleyiciyle doğrudan bir ilişki kurarak, natürmortlarındaki yatay dokunuşlarla ise daha sakin bir mekân hissi yaratıyor.

Renkler, her üç eserde de odaklanmayı ve psikolojik etkiyi güçlendiren temel bir araç olarak işlev görüyor. Fırça teknikleri, portrelerde daha yoğun ve duygusal bir ifade sağlarken, natürmortta sakinlik ve doğallığı ön plana çıkarıyor. Bu eserler, Çallı'nın figürden nesneye, kişiselden evrensele uzanan geniş bir estetik ve duygu çeşitliliğini ustalıkla hareket ettiğini gösteriyor. Çallı'nın eserlerinde, Atatürk Portresi modern bir ulusun ve bireyin geleceğe yönelik kararlı vizyonunu sembolize ederken, "Gül Koklayan Kadın" içsel bir duyarlılığı ve anlık hisleri yansıtıyor. Bu ikiliye ek olarak, Manolyalar eseri de doğanın döngüsel ve kesintisiz varlığını simgeleyerek, zamansız bir güzellik anlayışını ortaya koyuyor. Tüm bu çalışmalar, Çallı'nın renk, ışık, fırça hareketi ve kompozisyon aracılığıyla izleyiciye zaman, duygu ve estetik algılarını aktarma gücünü sergiliyor.

Araştırmanın sonucunda sanatçının tekniksel uygulamalarına bakıldığında; renklerin çeşitliliğine rağmen mat etkisinden dolayı monokrom bir etki sunmaktadır. Ayrıca empresif bir görünüm sergileyen eserler aslında realist bir ifade biçimi sunmaktadır. Empresif yoğunlukta olan çalışmalarında kısmen bazı yerlerde fovist etkilerde sunmaktadır.

Fransa'da aldığı eğitimin etkisiyle empresif çalışan sanatçı resimlerinde atmosferik bir etki yaratıp anlık ışığı yakalamaya çalışmıştır. Bu çabası resimlerinin bazı alanlarının tam anlamıyla boyanmamasına ve ayrıntıların verilmemesine neden olmuştur.

Resimlerinde belirli bir bölgeye ışık yoğunluğu yerine genele yayılan bir ışık dengesi vardır. Sanatçı resimlerinde tonlama değil de renk lekelemeleri genelde yapmıştır. Sanatçının eserlerinde empasto etkileri görülmektedir.

KAYNAKÇA

Levent N.& Geçen F., *Günümüz Türk Resim Sanatında İbrahim Çallı (1879-1960)*, Cumhuriyetten Günümüze Türk Resim Sanatına Akademik Bakış 1 1. Baskı, 185-202, 2025.

Nurdan, G. T., *İbrahim Çallı*. (Ed. M. Karataş), Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, 7-8, 2025.

Okkalı, İ. C., & Baytar, İ., Gelenekten beslenen modernlik; İbrahim Çallı ve Mevleviler Serisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(44), 126-137, 2020.

Gezgin, Ü., Çallı Kuşağı Sanatçılarında Empresyonist Sanat Akımının Etkileri Üzerine, 2023.

Geçen, F., *Yeniler Grubu Üyesi Avni Arbaş'ın Eserlerindeki Sülyetliğin Plastik İfadesi*. 15. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi, Malatya, 2021.

Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat, 8 (16), 119-121.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1: <https://artam.com/makaleler/konular-konuklar/ibrahim-calli-ve-ataturk>
(Erişim Tarihi: 26.10.2025)

Görsel 2: <https://tr.pinterest.com/pin/534802524521273820/>
(Erişim Tarihi: 26.10.2025)

Görsel 3: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-c2/calli-ibrahim/ibrahim-calli-manolyalar-8898/>

ALGISAL YÖNELİM VE GERÇEKLİK İLİŞKİSİNDE POST-DİJİTAL SANAT¹

Doç. Dr. Engin GÜNEY¹, Dr. Serpil UYSAL²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü,
engin.guney@omu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6555-6729

²serpil.uyasal11@gmail.com- ORCID ID:0000-0002-7605-9696

ÖZET

21. yüzyılda geliştirilen teknoloji entegrasyonları yaşamı her yönüyle biçimlendirmekte ve dönüştürmektedir. Dijitalin yaşamın içinde normalleştiği ve derinleştiği bu süreçte teknolojiler bir araç olmanın ötesinde kültürel bir olgu olarak konumlanmakta; çağın yeni kültürel dengelerinin biçimlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Bu anlamda post-dijital çağda; insan-makine etkileşimine dayalı, sanal ve fiziksel gerçekliğin iç içe geçtiği endüstriyel üretim süreçleri, bilimsel araştırmalar ve sanatsal pratikler gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte ekonomi, politika, ideoloji gibi baskın kültürel dinamiklerin oluşturduğu güç bileşkeleri tarafından teknoloji ve sanat araçsallaştırılabilmektedir.

Post-dijital sanatta yapay zekâ, robotik, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, biyoteknoloji, hologram gibi teknolojilerden sanat üretim aracı olarak faydalanılırken; yeni sanat üretim ortamları, estetik üretim teknikleri, sanat ifade yöntemleri ve etkileşim biçimleri geliştirilmektedir. Sanal ve gerçeğin iç içe geçtiği sürükleyici sanat pratiklerinde izleyiciler birer katılımcı olarak konumlanmakta; fiziksel, bilişsel ve psikolojik bir deneyim süreci yaşanmaktadır. İnsan ve makine arasındaki yakınsama çağın estetik üretim teknikleriyle desteklenmekte, sanatsal pratikler insan-makine bütünleşmesini öngören gelecekçi yaklaşımların prototipi olarak değerlendirilmektedir. Teknoloji, insan ve doğa birlikteliğine işaret eden sanatsal pratiklerle çağın insan merkezli düşünce sistemi eleştirilmekte; insan olmanın ne anlama geldiğine dair açılımlar gündeme getirilmektedir. Bu anlamda post-dijital çağın gerçekliği sanatsal pratikler aracılığıyla sorgulanmakta, pekiştirilmekte veya yeniden yapılandırılmaktadır. Çalışmada post-dijital sanat pratikleri üzerinden kültür-sanat arasındaki ilişkinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda post-dijital sanat pratikleri teknik ve tematik bağlamlarıyla irdelenmektedir. Araştırmada post-dijital çağın kavramsal çerçevesini yansıtacak nitelikteki sanatsal pratiklere yer verilmektedir. Bu anlamda çağın teknolojik gelişmelerinin kullanıldığı sanatsal pratiklerde teknoloji-sanat bileşkesi ön plana çıkarken kimi sanatsal pratikler güç bileşkelerinin tekno-kapitalist eğilimleri ve gelecek öngörülerıyla ilişkilendirilmektedir. Sanatın kültürün bir taşıyıcısı olarak konumlandırıldığı zeminde post-dijital sanatın kültürel dönüşümlerdeki rolü araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Post-dijital Sanat, Post-dijital Kültür, Yapay Zeka, Sürükleyici Deneyim

¹ Bildiri metni, TÜBİTAK tarafından 223K449 proje numarasıyla desteklenen “Post-Dijital Sanatta Gerçeklik Algısı” adlı sanatta yeterlik tezinden oluşturulmuştur.

POST-DIGITAL ART IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTUAL ORIENTATION AND REALITY

ABSTRACT

Technological integrations developed in the 21st century are shaping and transforming life in every way. In this process, where digital technology has become normalized and deeply embedded in life, technologies are positioned as a cultural phenomenon beyond being a mere tool; they play an active role in shaping the new cultural balances of the era. In this sense, in the post-digital era, industrial production processes, scientific research, and artistic practices based on human-machine interaction, where virtual and physical realities intertwine, are being carried out. At the same time, technology and art can be instrumentalized by the power structures created by dominant cultural dynamics such as economics, politics, and ideology.

In post-digital art, technologies such as artificial intelligence, robotics, virtual reality, augmented reality, holograms and biotechnology are used as tools for art production, while new art production environments, aesthetic production techniques, methods of artistic expression, and forms of interaction are being developed. In immersive art practices where the virtual and the real intertwine, viewers are positioned as participants; a physical, cognitive, and psychological experience process is experienced. The convergence between humans and machines is supported by the aesthetic production techniques of the era, and artistic practices are evaluated as prototypes of futuristic approaches that anticipate human-machine integration. Technology criticizes the human-centered thought system of the era through artistic practices that point to the unity of humans and nature, bringing to the fore new interpretations of what it means to be human. In this sense, the reality of the post-digital era is questioned, reinforced, or restructured through artistic practices. The study aims to reveal the relationship between culture and art through post-digital art practices. In this regard, post-digital art practices are examined in their technical and thematic contexts. The research includes artistic practices that reflect the conceptual framework of the post-digital age. In this sense, while the technology-art composite comes to the fore in artistic practices that utilize the technological developments of the era, some artistic practices are associated with the techno-capitalist tendencies and future predictions of power composites. The role of post-digital art in cultural transformations is investigated on the ground where art is positioned as a carrier of culture.

Keywords: Post-digital Art, Post-digital Culture, Artificial Intelligence, Immersive Experience

1. GİRİŞ

Günümüzde dijital teknolojiler insan yaşamına derinlemesine temas etmekte; insan davranışlarını, alışkanlarını, iş yapma ve sosyalleşme biçimlerini etkilemektedir. Teknoloji ve insan arasındaki bu etkileşimle beraber yeni kültürel dengelerin ortaya çıktığı, gerçekliğin yeniden tanımlandığı, bireysel ve toplumsal yaşamın dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Çağın sosyo-ekonomik yapısından endüstriyel üretim modellerine, bilimsel araştırmalardan sanatsal üretimlere hemen her alanda sanal ve gerçek arasındaki sınırları aşma motivasyonu, insan ve yapay zekâ/makine etkileşimi aracılığıyla insan öznesini yeniden tanımlama çabası belirmektedir. Bu anlamda yapay zekâ sistemleri ve üretken algoritmalar, artırılmış-sanal-karma gerçeklik, hologram teknolojileri, bulut bilişim, veri tabanları, robotik sistemler ve

biyoteknolojiler çağın gerçekliğini biçimlendiren teknolojiler/teknoloji entegrasyonları olarak ön plana çıkmaktadır. Yeni gerçeklik kavramları tanımlanırken bireyler fiziksel ve sanal evrende gerçekliğin çeşitli katmanlarına temas etmekte; gerçekliğe, mevcudiyete, insan bedenine, zaman ve mekân ilişkisine dair algılar dönüşüm geçirmektedir. Bu süreçte paralel olarak gerçekleştirilen sanatsal pratiklerde de dijital teknolojiler teknik bir araç olmanın ötesine geçmektedir. Sanatçılar dijital teknolojileri teknik ve tematik boyutlarıyla sanat alanına taşımakta, yeni estetik üretim yöntemleriyle çağın gerçekliği yansıtılmaktadır. Bu açıdan sanatsal uygulamalar, kültürel dönüşümlerin bireysel ve toplumsal etkilerine işaret edebildiği ya da çağın gerçekliğini sorgulayabildiği gibi bu dönüşümlerin birer katalizörü olarak konumlanabilmektedir. Dolayısıyla sanat; çağın baskın kültürel dinamikleri doğrultusunda algısal yönelim stratejileri olarak kullanılma potansiyeli taşıırken diğer yandan kültürel dönüşümlerin bireysel ve toplumsal etkilerini ortaya koyan, biçimlenen gerçekliğe yönelik farkındalığa dikkat çeken bir dinamik olarak rol alabilmektedir. Bu bağlamda post-dijital çağda biçimlenen sanat olgusu algısal yönelimler ile ilişkisinde çözümlenmektedir. Çalışmada post-dijital sanat uygulamaları teknik ve tematik bağlamlarıyla irdelenmektedir. Çağın gerçekliğinin inşasında sanatın diğer kültürel dinamiklerle bileşkesine, kültürel dönüşümlerde üstlendiği role, bireysel ve toplumsal yansımalarına odaklanılmaktadır.

2. POST-DİJİTAL KÜLTÜR VE SANAT İLİŞKİSİ

Çağın dijital teknolojileri yaşamın her alanını kapsamakta, insan düşünce ve duygu dünyasına derinlemesine temas etmekte, insan davranışlarını, ilişkilerini ve toplumsal yapıyı benzeri daha önce görülmemiş bir hızla kitlesel boyutta etkileyebilmektedir. Yapay zekâ, sanal/artırılmış/karma gerçeklik, hologram, biyoteknoloji ve robotik teknolojiler her ne kadar çağın insan-makine işbirliğine dayalı, fiziksel ve sanal evreni birleştiren iş modelleri ve üretim sistemleriyle ilişkilendirilse de kullanım alanları, işlevleri ve insan yaşamına etkileri göz önüne alındığında teknolojik birer araç olmanın ötesine geçmektedir. Dijital teknolojilerin artık yeni olarak algılanmadığı, gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline dönüştüğü bu sürecin “post-dijital” kavramıyla izah edildiği gözlemlenmektedir.

Post-dijital kavramına dair 2000’li yılların başında dijital ve analog birlikteliğine yönelik tanımlamalar geliştirilmişse de günümüzde anlam kaymasına uğradığı fark edilmektedir. Akademik çerçevede ilk olarak 2000 yılında Kim Cascone tarafından yayımlanan “The Aesthetics of Failure (Başarısızlığın Estetiği)” adlı makalede ve Robert Pepperell ile Michael Punt’un “The Postdigital Membrane: Imagination, Technology and Desire (Dijital Sonrası Zar: Hayal Gücü, Teknoloji ve Arzu)” adlı kitabında “post-dijital” terimine yer verilmektedir (Alexenberg, 2011: 35; Cascone and Jandrić, 2021; Goicoechea, 2022). Cascone, post-dijital kavramını zamanla değil mekânla ilişkilendirmekte, dijital dünyanın eleştirisi ve yapı söküm stratejisi olarak açıklamaktadır. Pepperell ve Punt ise kavramı “organik bir zar metaforuyla” izah etmektedir. Bu metaforla, analog ve dijitalin iç içe geçişine ve melezliğin karmaşık ilişkilerine işaret edilerek dijitalin ikili kod sisteminden çok daha fazlası olduğuna dikkat çekilmektedir (Alexenberg, 2011: 36; Taffel, 2015).

“Post-dijital kültür” ifadesiyle; dijital ve fiziksel deneyimlerin birbirini tamamladığı, sanal gerçeklik ve yapay zekâ gibi teknolojilerle sanalın ve gerçeğin iç içe geçtiği, insan-makine etkileşiminin ön plana çıktığı bir süreçte işaret edilmektedir (Demetriou, 2018; Güney, 2020;

Alexenberg, 2011; Ertan vd., 2015; Cascone and Jandrić, 2021; Cramer and Jandrić, 2021; Goicoechea, 2022).

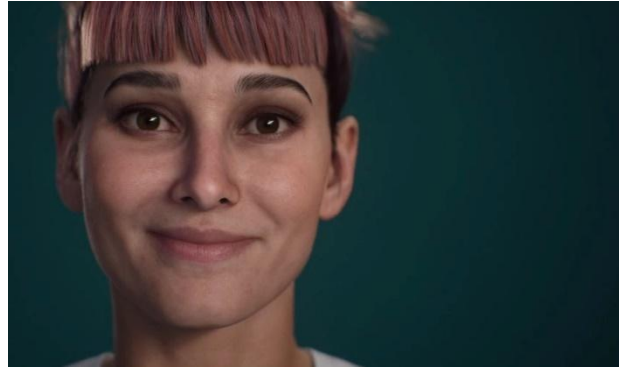
Günümüzde ise post-dijital kavramı, dijital teknolojilere yönelik eleştirel bir söylem taşımadığı gibi sanal ve gerçek, insan ve makine gibi ayrımları belirsiz kılan ve melezleştiren bir yaklaşım sunmaktadır. Bu anlamda melezlik, “birinin özelliklerini diğerinin içinde bulan, şeyleri ayrık, hesaplanabilir, gerçekten ve otomatik hale getirme süreçlerini alışılmışın dışında yollarla kasıtlı olarak karıştıran” olarak açıklanmakta olup post-dijital için anahtar bir kavram olarak kabul edilmektedir (Causey, 2016: 431). Fawns vd. (2023), post-dijitali; dijitalin dijital olmayan dünyaya gömüldüğü ve ondan ayrılmaz olduğu felsefi bir konum ve teorik perspektif olarak izah etmektedir. Kemper’e göre (2023: 52) post-dijital olarak ifade edilen kavram; dijital teknolojilerden kopuş yerine dijitalle yönelik bir doyumluk durumuyla ilişkilendirilmektedir. Bu yönüyle post-dijital durumun, yalnızca teknolojik bir ilerleme süreci olmayıp sosyo-ekonomik, hegemonik, politik ve siyasi boyutları bulunan, karmaşık ilişkiler ağına sahip kültürel bir olgu olarak açıklandığı gözlemlenmektedir. Taffel, post-dijital teriminin bağlamlar içerisinde değerlendirilmesi gerekliliğine dikkat çekerken, Neil Spiller’in “post-dijital mimari” ifadesiyle sanal, gerçek, biyolojik, siborg, artırılmış ve karma gerçeklik arasındaki senteze işaret edilmektedir (Taffel, 2015: 327). Kavramlar, tanımlar ve betimlemeler teknoloji eksenli biçimlenen ve çağın belirleyici diğer dinamikleriyle bileşkesinde yeni dengeler oluşturan kültürel bir zemine işaret etmektedir. Bu kültürel zeminde makine ve insan arasındaki sınırların melezlik yaklaşımlarıyla bulanıklaştırıldığı, sanal ve gerçek kavramlarının iç içe geçtiği yeni gerçeklik katmanlarının oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu dönüşüm teknolojik imkanlar aracılığıyla gerçekleştirilmiş olsa da birbirinden farklı kültürel dinamiklerin etkileşimde biçimlenmektedir. Çağın sanat anlayışı da deneyimlenen bu post-dijital durumu yansıtmakta olup, kültür ve sanat arasındaki ilişkiyi görünür kılmaktadır.

Günümüzde sanatçılar dijital teknolojileri bir araç olarak kullanmanın ötesinde sanat üretim ortamı olarak yararlanmakta, sanat eseri ve izleyici arasındaki fiziksel mesafeyi ortadan kaldırmakta ve izleyiciyi sanatsal sürecin bir parçası olarak konumlandırmaktadır. Görsel 1’de TeamLab tarafından gerçekleştirilen sürükleyici deneyime yer verilmektedir (TeamLab, 2025). Japon tasarım ekibi TeamLab projelerinde projeksiyon haritalama, harekete duyarlı sensörler, ses ve görüntü sistemleri, mekân tasarımı ve mekân içerisinde gerçeklik algısını dönüştüren objeler kullanmakta olup etkileşimli deneyim süreçleriyle katılımcının gerçeklik algısını zorlanmaktadır. Görsel 1’de solda yer verilen Marshmallow Laser Feast adlı ekibin In The Eyes Of Animal projesinde katılımcılar çoklu duyu modalitelerine hitap eden bir deneyim yaşamaktadır (Marshmallow, 2016). Deneyim sürecinde katılımcılar doğayı ve doğadaki tahribatı bir yusufçuğun, sivrisineğin, baykuşun ya da kurbağa gibi canlıların gözüyle deneyimlemektedir. Dijitalin sıradanlaştığı bu süreçte yeni sanat ifade biçimleri ve estetik üretim yöntemleri geliştirilmekte; sanal ve gerçek, insan ve makine, özne ve nesne, organik ve organik olmayan unsurlar arasında melezliği ön plana çıkaran sanatsal uygulamalar tasarlanmaktadır.

Görsel 1. Sağda TeamLab Phenomena, Sürükleyici Deneyim, Abu Dhabi, 2025 ve solda Marshmallow Laser Feast, XR Sürükleyici Deneyimi, 2018

Müzik, sahne sanatları, enstalasyon gibi birbirinden farklı sanat ifade biçimleri çağın teknolojileriyle entegre edilmekte, farklı alan uzmanlarının işbirliğinde holografik sahne performansı, etkileşimli dijital enstalasyon vb. yeni sanat ifade biçimleri geliştirilmektedir. Yapay zekâ entegrasyonları, büyük dil işleme modelleri, hareket yakalama ve 3D grafik animasyon araçlarıyla hiper-gerçekçi video enstalasyonlar üretilirken; yazılım, robotik, hologram teknolojileri ve performans sanatçısı işbirliğinde sanalın ve fiziksel gerçekliğin iç içe geçtiği sahne performansları gerçekleştirilmektedir.

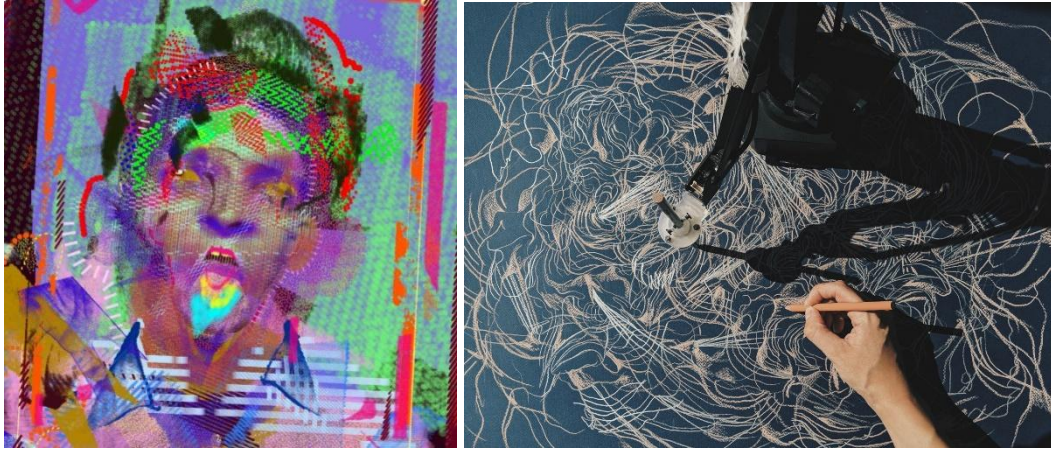

Görsel 2. Hiper-gerçekçi Metahuman karakter tasarımı

Görsel 2’de Unreal Engine 5.6’da tasarlanmış hiper-gerçekçi karakter tasarımı bulunmaktadır. MetaHuman Creator, MetaHuman Animator gibi entegre programlar geliştirilmekte; taranan verilerin yakalanması, sezgisel yüz ve vücut tasarımı, oyuncu performanslarının gerçek zamanlı canlandırılması, sesteki duyguya göre baş hareketlerinin senkronize edilmesi gibi özelliklerle daha gerçek bir gerçeklik sunulmaktadır (MetaHuman, 2025). Sanat ve teknoloji kesişiminde sınırları zorlayan bu pratikler Wang’a göre teknolojilerin estetize edilmesi ve sanatın teknikleştirilmesi olarak izah etmekte; çağın gelişim özelliklerinden biri olarak değerlendirmektedir (Wang, 2023: 88).

Simbelis, kendi sanatsal uygulamalarında deneyimlediği estetik üretim teknikleri “makine estetiği, digital yükselme (digital upcycling), tesadüf ve şans (aleatoricism and chance), silme, tekrarlama, hata estetiği ve aksaklık estetiği” şeklinde kategorize ederek kavramsallaştırmaktadır (Güney, 2020; Simbelis, 2018). Bu açıdan sanatsal çalışmalarda çağın

gelişmiş teknolojilerinin kullanımı, sanal ve gerçek, insan ve makine arasındaki melezleşme perspektifi, sanat eserinin katılımcının da dahil olduğu ve eserle etkileşime girdiği bir sürükleyici deneyime dönüşmesi, hataların ve arızaların estetik üretim sürecine dahil edilmesi gibi durumlar post-dijital çağın estetik üretim anlayışını yansıtmaktadır. Sanatsal uygulamalarda teknolojik cihazların manipülasyonu, kasıtlı dijital bozulmalar, piksel hataları ve sistem arızaları sanatsal üretim sürecine dahil edilmektedir (Marzec, 2018: 39). Görsel 3’de Matt Kane tarafından aksaklık estetiğinin kullanıldığı çalışma yer alırken (Kane, 2023); solda sanatçı Chung Sougwen’in robotik kol ve insan etkileşimine dayalı projesi yer almaktadır (Sougwen, 2023).

Görsel 3. Sağda Glitch Art, Matt Kane ve solda Robotik Kol DOUG ve Chung Sougwen,

Biyoteknolojilerin ve robotik sistemlerin kullanıldığı sanatsal uygulamalarda insanın biyolojik beden sınırlarını aştığı ve teknolojilerle bütünleştiği gelecek senaryoları ön plana çıkarılmaktadır. Bu anlamda post-dijital sanatın da yalnızca teknolojik bir ilerleme sürecini yansıtmadığı; çağın kültürel dinamikleri ve bu dinamiklerin bileşkesinde biçimlenen çok boyutlu karmaşık ilişkiler ağıyla paralellik gösteren kültürel bir olgu olarak konumladığı anlaşılmaktadır.

2. ALGISAL YÖNELİMLER İLE İLİŞKİSİNDE POSTDİJİTAL SANAT

Çağın kültürel yapısını biçimlendiren yeni teknolojiler her ne kadar dönüştürücü ve devrimci niteliklerle ön plana çıkarılsa da Stalder, bu sürecin arka planındaki baskın aktörlere, kurumlara, kültürel nişlere ve potansiyellerine dikkat çekmektedir (Stalder, 2018: 11-12). Benzer şekilde Klein (2021:29) de, dijitalleşmenin teknik karakterinin sosyo-kültürel faktörlerin gerisinde kaldığına işaret etmektedir. Dolayısıyla deneyimlenen süreç yeni teknolojilerin kullanım alanları, işlevleri ya da yaşamı kolaylaştırma gücünün yanı sıra kültürel dönüşüme etkisiyle de ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan post-dijital durum; sürükleyici teknolojilerin kullanımını teşvik eden, insan gerçeklik algısını yeniden biçimlendiren, kitlelerin tutumlarına yön veren ve tüketim davranışlarını belirleyen kültür endüstrilerinden ve şirketlerin tekno-kapitalist gelişim hedeflerinden bağımsız olduğu düşünülememektedir. Baskın bileşkelerin etkisinde çağın teknolojileri hegemonik bir güç aracına dönüşebilmekte, algı yönlendirme stratejileri

aracılığıyla kitlelerin gerçeklik algısı biçimlendirilebilmektedir. Post-dijital çağda baskın bileşkeler doğrultusunda yürütülen algısal süreç ve kültürel etkileri sanatsal pratiklere de yansımaktadır. Yeni kültürel dengeleri ortaya çıkaran bileşkelerin gelecek öngörülerini post-dijital sanat aracılığıyla geliştirilebilmekte/pekiştirilebilmekte ya da sorgulanabilmekte/yapı sökülmesine uğratılabilmektedir.

Post-dijital sanatla karakterize edilen estetik anlayış izleyici ve sanat eseri arasındaki mesafenin ortadan kaldırılması, izleyicinin sanatsal deneyimin aktif bir unsuru olarak konumlanması yönündedir. Sürükleyici teknolojilerin kullanılarak görsel, işitsel ve dokunsal uyarıların bütünleştirildiği oyun tasarımlarında, sürükleyici deneyim sergilerinde ya da dijital enstalasyonlarda katılımcının fiziksel, bilişsel ve psikolojik olarak fiziksel gerçeklikten sıyrılması ve deneyim sürecinin içine dalması hedeflenmektedir (Gao vd., 2022; Mitra and Pradeep, 2025). Projeksiyon haritalama ile gerçekleştirilen sürükleyici deneyimlerde katılımcı fiziksel olarak bir kurgunun içinde var olurken; Görsel 4’de yer verilen Pokemon Go gibi artırılmış gerçeklik teknolojilerinin kullanıldığı çok katılımcılı oyun tasarımlarında gerçek dünya ile tutarlı sanal bir katman oluşturulmaktadır. Eş zamanlı etkileşimlerin gerçekleştirildiği oyunlarda gerçekliğin kesintisiz sürdürülmesi sağlanmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerinde oyuncunun pokemon aradığı sırada yağın yağmur eş zamanlı olarak artırılmış gerçeklik katmanında da simüle edilebilmektedir. Diğer taraftan oyunda tasarlanan karakterlerin de gerçek ve sanalın kesiştiği alanda konumlandığı belirtilmektedir (The Pòkemon, 2025; Siegel, 2016). Görsel 4’de yer verilen sanal influencer Miquela Sousa (VirtualHumans, 2025) ve diğer tamamen dijital varlık olarak tasarlanmış sanal karakterler Maya, Cinema 4D, Unreal Engine, ZBrush, Blender, Photoshop, Illustrator gibi yazılım programlarıyla, yapay zekâ desteğiyle ya da hologramlarla oluşturulabilmektedir. Sanatçı, model, aktivist, psikolog, ressam, marka yüzü vb. niteliklerle ve hikaye anlatısıyla dijital platformlarda geniş kitlelerle buluşmakta, program sunabilmekte, marka yüzü olabilmekte, albüm çıkarabilmekte, sosyal medya paylaşımlarıyla influencer olarak ön plana çıkabilmekte ya da duyarlı bir aktivist olarak tanınırlık kazanabilmektedir. Bu tasarımların geliştirilmesi ve görünürlüğü yapay zekâ sistemleri ve tasarımcı ekipleri tarafından yürütülmesine karşın kitlelere özgün, yaratıcı, düşünebilen, konuşabilen, karşısındaki gerçek bir insanla sohbet geliştirebilen, duygulanabilen, duyarlı insan benzeri bir varlık olarak sunulmaktadır.

Görsel 4. Sağda Pokemon Go Ar deneyimi ve solda sanal influencer Miquela Sousa

Sanal varlıkların yanı sıra animasyon programları veya yapay zekâ destekli üretilen hiper-gerçekçi metahuman karakterler metaverse evrenlerinde, sürükleyici oyun tasarımlarında, sanal prodüksiyonlarında, animasyon filmlerinde veya dijital video enstalasyonlarda kullanılmakta, görsel 5’de yer verildiği gibi kişiselleştirilmiş yüz hareketleri ve mimiklerle gerçekçi bir deneyim oluşturulmaktadır (Metahuman, 2025; Cyberpunk, 2021). Oyuncu beklentileri doğrultusunda kişiselleştirilen gerçek zamanlı etkileşim kurulan oyun deneyimlerinde sinematik efektlere sahip mekânlarla gerçeğe yakın bir gerçeklik sunulmaktadır. Oyun içi özellik satın alma vb. stratejilerle beraber oyunlar giderek yaşamın bir parçası olarak kabul görmekte ve oyuncu oyun evrenini fiziksel evrene tercih edilebilmektedir.

Görsel 5. Metahuman karakter tasarımları

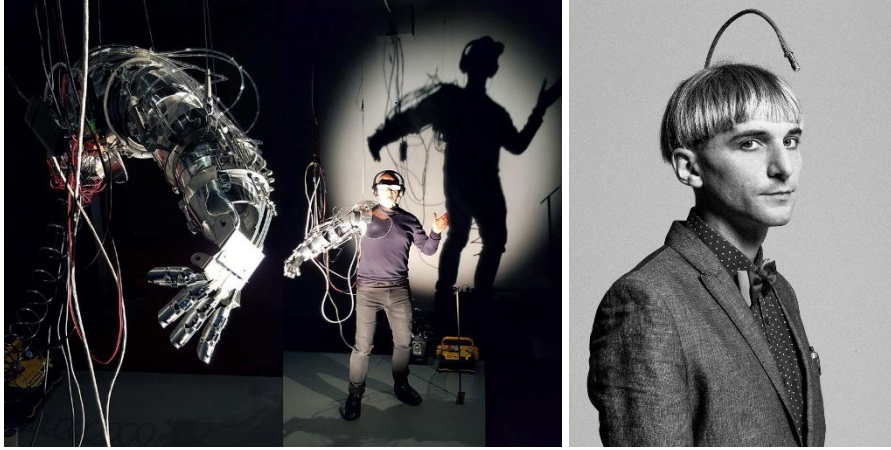
Kitlelerin ilgisini çeken, şaşırtıcılığı, heyecan uyandıran sıradışı etkileşimi ve benzersizliği ile ön plana çıkarılan bu sürükleyici deneyimler her ne kadar birbirinden farklı sanatsal ifade biçimleri içerisinde geliştirilse ve çağın gelişmiş teknolojilerinin büyüleyiciliğiyle özdeşleştirilse de sürükleyici eğlence endüstrisinin küresel pazarı ve biçimlendirdiği teknolo-kültürel bağlamdan bağımsız düşünülememektedir. İnsanın teknolojilerle bütünleşmesini tekno-kurtuluş olarak benimseyen yaklaşımlar ve siborglaşmış biyolojik beden anlatıları bunun insanın evrimsel sürecinin bir parçası olarak sunarken sanatsal pratiklerle bu yaklaşımların gelecek öngörülerini pekiştirilmekte ve normalleştirilmektedir. Sanal ve gerçek ilişkisini yeniden biçimlendiren sanatsal pratiklerin yanı sıra insan-makine arasındaki sınırlara odaklanılan projeler de geliştirilmektedir. Yaşadığımız post-dijital çağ; Endüstri 5.0 hedefleri doğrultusunda insan-makine işbirliğine dayalı üretim modellerinin benimsendiği, insan sinir hücrelerinin iletişim ağının bilgisayar sistemleri ve algoritmalar aracılığıyla simüle edilebildiği, insanın fiziksel ve bilişsel becerilerinin yapay zekâ sistemler tarafından taklit edilebildiği ve insan kapasitesinin aşıldığı bir eşik olarak nitelenmektedir. Bu bakış açısının gelecek öngörüleriyse insan ve makine arasındaki sınırların giderek belirsizleşmesi, insanın biyolojik sınırlarının siborg bedenlere dönüşerek aşılması, teknolojiler aracılığıyla fiziksel veya bilişsel açıdan insanın kendini yeniden tasarlayabilmesi, makinelerin/yapay zekâların bilinç inşa edebilmesi gibi algısal yönlendirmelerle görünür kılınmaktadır. Çağın teknolojileri insan yaşamını kolaylaştırıcı işlevleriyle kullanımının ötesinde sohbet geliştirebilme, bilinç geliştirebilme, duygulanabilme, hata yapabilme, sezgisel hareket edebilme, sanatsal edim gerçekleştirebilme becerileriyle ön plana çıkarılmakta, yaratıcılık ve özgünlük gibi değerler atfedilmektedir. Görsel 6’da yer verilen robotik, yapay zekâ vb. entegrasyonlarla tasarlanmış Ai Da adı verilen

robot, sanat edimi gerçekleştiren bir ressam olarak konumlandırılmaktadır (Globalnews, 2022). Bu anlatı bir yönüyle insan-makine bütünleşmesini öngören, insan öznesini sorgulayan ve yeniden tanımlayan ideolojik yaklaşımların somutlaştırılmasıyla ilişkilendirilmektedir.

Görsel 6. Aidan Meller Tarafından Tasarlanan Ressam Robot Ai-Da

Post-dijital çağda insanın ne anlama geldiğine dair geliştirilen bu anlatılar aracılığıyla insan bilincinin çok katmanlı yapısı maddeye indirgenmekte, bilincin nöral ve bilişsel yönleriyle odaklanılarak ontolojik katmanı görmezden gelinmektedir. Zihin felsefesi açısından bilincin nöral ve bilişsel boyutları teknolojiler aracılığıyla modellenenilse de, ontolojik boyutu zor bir problem olarak izah edilmektedir. İnsan bilincinin fenomenolojik doğasının görmezden gelindiği bu düzlemde insana dair geliştirilen tanımlamalar ve kavramsal yaklaşımlar bütüncül bir anlayış ortaya koymamaktadır. Benzer anlatı sanatsal pratikler üzerinden de gözlemlenebilmekte, çağın hegemonik bileşkelerinin biçimlendirdiği algısal mekanizmalar çağın sanat anlayışına da taşınmaktadır. Bu anlamda yapay zekâ, robotik vb. teknolojiler aracılığıyla insan-makine yakınsamasına işaret eden sanatsal pratikler geliştirilmektedir. Görsel 7’de Stelarc’ın insan-makine etkileşimine odaklandığı Re-wired/Re-mixed adlı projesi ve kendisini cyborg sanatçı olarak tanıtan Harbisson’un renkleri duymasına olanak sunan beyin implantı projesi yer almaktadır (Stelarc, 2015; Adalid, 2017). Stelarc, biyoteknoloji, robotik vb. teknoloji entegrasyonlarını kullandığı çalışmalarıyla insan beden algısının çağın gelişmiş teknolojileri sayesinde dönüşüm geçirdiği işaret etmektedir. İnsan bedenini et, kod ve metalden oluşan çağdaş bir kimera olarak tanımlarken biyolojik beden eskidiğini, savunmasızlığını ve onun güçlendirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda Stelarc, çağın teknolojileri aracılığıyla insan bedeninin yeniden düşünülebilir ve yeniden tasarlanabilir oluşuna dikkat çekmektedir. Harbisson’un ve kendini cyborg sanatçı olarak tanımlayan diğer sanatçıların fiziksel ve biyolojik sınırlarının aşılması, insan algı kapasitesinin genişletilmesi gibi motivasyonlar taşıdığı gözlemlenmektedir.

Görsel 7. Stelarc'ın Re-wired/Re-mixed Performansı ve Harbisson'un Cyborg Anten Projesi

Sanal ve gerçek, insan ve makine arasındaki sınırları bulanıklaştıran hegemonik bileşkelerin biçimlendirdiği kültürel zeminde sanatsal pratiklerin kültürün taşıyıcı bir unsuru olarak konumlandığı gözlemlenmektedir. Sanatsal pratiklerde karşılaşılan gerçeğe yakın deneyimler eğitim simülasyonlarında ya da cerrahi operasyonlarda gözlemlenebildiği gibi çağın endüstriyel gelişim hedeflerini, reklam ve pazarlama stratejilerini, eğlence anlayışını, medya kullanım biçimlerini dönüştürmektedir. Sürükleyici deneyimlerde katılımcı projeksiyonlar, hologramlar, sanal gerçeklik ve duyuşal sensörler aracılığıyla tasarlanan gerçeklikte var olma hissi yaşamaktadır. Sürükleyici sanatsal deneyimleri popüler hale getiren pazarlama stratejileri dünya genelinde coşkulu kitleler oluşturmakta ve merak uyandırmaktadır. Sanatın kitle pazarına uygun hale getirilmesi, kültürün demokratikleştirilmesi, deneyim müzelerinin dünyanın birbirinden farklı mekânlarında her yaştan izleyiciyle buluşması ve medyanın haber dili bu coşkuyu artırırken eserlerin estetik değeri ve sanat tarihi bağlamından kopararak ticarileştirilmesi açısından eleştirilmektedir. Sürükleyici deneyimlerdeki yüksek görsellik ve farklı duyuşal modalitelere hitap eden etkileşim biçimleri aracılığıyla izleyicilerin aktif katılımcılara dönüştüğü ve kendilerine özgü deneyim geliştirdikleri vurgulansa da ziyaretçiler özünde pasif tüketicinin bir parçasına dönüşmekte, kitlesel sürüklenme karşısında eleştirel bakışın yoksunluğu ortaya çıkmaktadır. Sürükleyici eğlence endüstrisinin küresel stratejik iş raporuna göre 2024'te sürükleyici eğlence sektörü küresel pazarı 133,6 milyar ABD doları olarak değerlendirilmekte ve 2030'a kadar 473,9 milyar ABD dolarına ulaşması öngörülmektedir (Research and Markets, 2025). Bu durumsa, dijitalleşen dünyada kapitalizmin sürekliliğinin yeni bağlamlar üzerinden sürdürüldüğüne işaret etmektedir. Ekonomi ve ideoloji bileşkesinde biçimlenen bu düzlemde yapay zekâ, bulut bilişim ve kişiselleştirilmiş algoritmalar gibi çağın teknolojileri aracılığıyla kültür endüstrileri kitleler üzerinde oluşturduğu görünmez etki alanını giderek genişletmektedir. Bu açıdan teknoloji kullanıcıları ürettiği bilgi ve içeriklerle kurumların, şirketlerinin, holdinglerin ya da diğer kültür endüstrisini biçimlendiren aktörlerin gönüllü çalışanları olarak konumlanmaktadır. Rıza üretimi ve gönüllü bağlılık sağlanarak bireysel ve toplumsal algılar biçimlendirmekte, kitleler üzerinde istendik tutum ve davranışlar geliştirilmektedir. Bireysel yaşamlarımızda ve toplumsal alanda hızla benimsenen yenilikler bireyin kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkilerini yeniden

yapılandırmakta, gerçeklikle olan ilişkisini etkilemektedir. Tasarlanan gerçeklik kurgusu alternatif bir gerçeklik olarak yaşam içerisinde normalleşmekte, kitleler tarafından kabul görmekte, nesnel gerçeklikten daha çok arzu edilir hale gelmekte ve gerçekliğe tercih edilebilmektedir. Popüler kültürün üretim ve tüketim endüstrilerini sürdürülebilir kılan kitle, çağın teknolojileri aracılığıyla biçimlenen haz ve hız odaklı tekno-kültürel zeminde dijital eksenli bir sürüklenme ile karşı karşıya kalmaktadır. Gerçek ve sanal arasındaki sınırların belirsizleştiği, insan-makine yakınsamasının ön plana çıkarıldığı kültürel zeminde; hegemonik bileşkeler tarafından biçimlendirilen düşünce, duygu ve davranış biçimleri kültür-sanat aktörleri aracılığıyla kitleler üzerinde etkin kılınmaktadır. Bu doğrultuda kimi sanatçılar sanatsal pratiklerinde çağın kavramsal altyapısını somutlaştırarak tekno-kültürel zemini pekiştirmekte, kimi sanatçılarsa hegemonik bileşkelerce biçimlenen gerçekliği sorgulamakta ve geliştirdiği estetik dili aracılığıyla çağın tekno-kültürel kabullerini yapı sökümüne uğratmaktadır. Sanatçılar üretim motivasyonları doğrultusunda insan-makine bütünleşmesini benimseyen ideolojilerin ve hegemonik bileşkelerin eğilimlerini pekiştirebilmekle birlikte; teknoloji şirketlerinin etik ihlallerini, biyopolitikaları ya da antroposen çağın sorunlarını ortaya koyabilmekte ve biçimlenen gerçekliği sorgulatabilmektedir. Sanatsal uygulamaları aracılığıyla bireysel ve toplumsal boyutta eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine ve yeni medya okuryazarlığının önemine dikkat çekerek toplumsal farkındalığa katkı sunabilmektedir.

3. SONUÇ

Post-dijital çağda dijital teknolojiler, teknolojik bir araç olmanın ötesinde kültürel bir olgu olarak konumlanmaktadır. Yapay zekâ, sanal gerçeklik, bulut bilişim gibi dijital teknolojilerin yaşam içerisinde normalleştiği bu süreçte birey, sanal ve fiziksel evren arasındaki yeni gerçeklik katmanları içerisinde bir varoluş deneyimlemekte, gündemini ve iş yapma biçimlerini, satın alma alışkanlıklarını bu teknolojiler aracılığıyla sürdürmekte, dijital platformlar üzerinden sosyalleşmektedir. Kültür endüstrilerinin ürettiği içerikler, sosyal medya algoritmaları ya da sürükleyici teknolojilerle tasarlanan etkileşimli deneyimler haz ilkesi doğrultusunda geliştirilmektedir. Bu açıdan teknolojilerin bilinçsizce kullanıldığı, eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmediği düzlemde çağın tekno-kültürel ekosistemine uyumlanmış birey, yaşamın sınırsız ihtimalleri ve meşakkatli deneyimleri karşısında sanal evrenin konforlu, eğlenceli, güvenli ve haz verici yapay gerçekliğine sürüklenmektedir. Hegemon güçler tarafından tekno-kapitalist ve ideolojik eğilimler doğrultusunda kurgulanan gerçeklikte tekno-kültürel dönüşümler yaşanmakta; düşünce kalıplarımız, tutumlarımız, gerçekliği algılama biçimlerimiz, ilişkilerimiz, alışkanlık davranışlarımız ve toplumsal yaşamlarımız yeniden şekillendirilmektedir. Teknoloji ve sanatın araçsallaştırıldığı bu zeminde sanal ve gerçek arasındaki ilişki kültür-sanat aktörlerinin finanse ettiği sürükleyici deneyimlerle geliştirilirken birey, tüketim kültürünün bir nesnesi olarak konumlandırılmakta; bireyin paylaşımları, verileri ve içerik üretimi üzerinden rant sağlanmaktadır. Bu hegemonik yapılanma her ne kadar sanatın demokratikleşmesi, alımlama özgürlüğü, izleyicinin aktif katılımı gibi unsurlarla ön plana çıkarılsa da post-dijital sanatsal pratikler estetik deneyimden çok ticari bağlamlarıyla görünür kılınmaktadır. Sanal-gerçek arasındaki sınırları eriten gerçeklik katmanlarının yanı sıra insan-makine yakınsamasının empoze edildiği anlatılarda makinelerle bilinç inşa edebilme, özgünlük, sezgisellik, hata yapabilirlilik ve yaratıcılık gibi özellikler atfedilirken; insanı teknolojilere yakınsayan yaşam biçimleriyle insan öznesi pasifize

edilmektedir. Bu anlamda biyolojik bedenin, fiziksel ve bilişsel sınırların aşılmasını öngören, algı kapasitesinin gelişimine ve ölümün bir hastalık olarak kabul edilmesine dikkat çeken yaklaşımlarla post-dijital çağda insan öznesi yeniden tasarlanmaktadır. Bilinçli edim gerçekleştirebilme yetisinden yoksun robotik ve yapay zekâ sistemlerin sanat eseri üretebilmesi ve dünya genelinde görünürlük kazanması sağlanmakta, medyanın haber dili bu algısal yönlendirme faaliyetlerini teşvik etmektedir. İnsan-makine bütünleşmesini tekno-kurtuluş olarak benimseyen tekno-iyimser gelecek öngörülleri ve tekno-kapitalist eğilimler doğrultusunda insan; fiziksel ve bilişsel yönüyle tanımlanırken; ontolojik boyut ihmal edilmektedir. Çağın kavramsal altyapısını biçimlendiren bu yaklaşımlar sanat projelerine taşınmakta, post-dijital sanat algısal yönlendirme mekanizmalarını etkin kılan kültürel bir olgu olarak konumlanmaktadır. Bu anlamda sanatçıların geliştirdiği estetik üretim yöntem ve teknikler aracılığıyla insan ve teknoloji yakınsamasını mümkün kılan teoriler pratiğe dönüştürülmektedir. Dolayısıyla sanatsal pratikler gerçekliğin ve insanın yeniden tanımlandığı gelecek öngörülerinin birer prototipi olarak somutlaştırılmakta, normalleştirilen gerçeklikler kitlelerin tutum ve davranışlarını biçimlendirmektedir. Bununla beraber etik, estetik ve pragmatik değerlerin gözetildiği sanatsal projeler ise çağın tekno-kültürel dönüşümler karşısında bir direnç mekanizması oluşturmaktadır. Sanatçılar biçimlenen gerçekliği sorgulamakta, bireysel ve toplumsal yansımalarını irdelemekte, tasarlanan algısal yönlendirme mekanizmalarını ifşa etmekte ve yapı sökümüne uğratmaktadır. Bu bağlamda post-dijital sanat; tekno-kapitalist ve ideolojik dönüşümler açısından; hem bir somutlaştırma alanı olarak benimsenmekte hem de eleştirel sorgulama zemini sunmaktadır. Bu anlamda post-dijital sanat, teknolojilerin hegemonik çıkarlar doğrultusunda araçsallaştırılmasına karşı bir direnç mekanizması olarak benimsenebilmekte; bireysel ve toplumsal algıları yönlendirme stratejileri karşısında denge unsuru olarak konumlanabilmektedir. Bu durum ise, insanı anlama çabasına yönelik indirgemeci yaklaşımlar yerine bütüncül bir perspektifin benimsenmesiyle ve post-dijital okuryazarlığın geliştirilmesiyle mümkün görünmektedir. Güç bileşkelerinin biçimlendirdiği gerçeklik karşısında eleştirel düşünme becerilerinin teşvik edildiği, bireysel ve toplumsal farkındalığı önemsendiği sanatsal uygulamalar yaşanan çağın ve geleceğin inşası açısından önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adalid, H. (2017). <https://www.eina.cat/en/blog/lecture-neil-harbisson> (Erişim tarihi: 03.07.2025).
- Alexenberg, M., *The Future of Art in a Postdigital Age: From Hellenistic to Hebraic Consciousness*, Intellect, 2011.
- Cascone, K., and Jandrić, P. The failure of failure: postdigital aesthetics against technomystification. *Postdigital Science and Education*, 3, 566-574, 2021. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00209-1>
- Causey, M. Postdigital Performance. *Theatre Journal*, 68(3), 427-441, 2016.
- Cyberpunk. (2021). <https://forums.unrealengine.com/t/wip-unreal-engine-metahuman-cyberpunk-short-film/263721> (Erişim tarihi: 6.04.2025)

- Demetriou, P. A., ‘Imagineering’ Mixed Reality (mr) Immersive Experiences in the Postdigital Revolution: Innovation, Collectivity, Participation and Ethics in Staging Experiments as Performances. *International Journal of Performance Arts and Digital Media*, 14(2), 169-186, 2018 <https://doi.org/10.1080/14794713.2018.1511138>
- Ertan, E., Fritz, D., Grau, O., ve Parikka, J. (2015). *Dijital sonrası tarihçelere giriş*. E. Ertan (Ed.), *Histories of the post digital*. (s. 3-9), Akbank Sanat/İstanbul, 2015.
- Fawns, T., Ross, J., Carbonel, H., Noteboom, J., Finnegan-Dehn, S., and Raver, M., Mapping and Tracing the Postdigital: Approaches and Parameters of Postdigital Research. *Postdigit Sci Educ* 5, 623–642, 2023. <https://doi.org/10.1007/s42438-023-00391-y>
- Gao, Y., Yang, J., and Yuan, S., Practical Application and Benefits of Immersive Curation: The Uniqueness of Van Gogh Exhibition. 2630-2634, 2022. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220504.477>
- Globalnews, (2022). <https://globalnews.ca/news/8736867/ai-da-robot-painter-ai-technology/> (Erişim tarihi: 10.4.2025).
- Goicoechea, M. The Art Object in a Post-Digital World: Some Artistic Tendencies in The Use of Instagram. *The EDI Law Review*, 2022 <https://doi.org/10.7273/kvq8-h368>
- Güney, E. (2020). Kültürel Değişimler İlişkisinde Post-Dijital Sanat: Sınır İhlalleri. *Journal of Arts*, 3(2), 129-142., 2020. <https://doi.org/10.31566/arts.3.010>
- Kane. (2023). <https://www.instagram.com/p/Cyh0PZmrbWY/> (Erişim tarihi: 07.10.2025).
- Kemper, J. Glitch, the Post-Digital Aesthetic of Failure and Twenty-First-Century Media. *European Journal of Cultural Studies*, 26(1), 47-63, 2023. <https://doi.org/10.1177/13675494211060537>
- Klein, K. Post-Digital, Post-Internet: Propositions for Art Education in the Context of Digital Cultures, Post-Digital, Post-Internet Art and Education: the Future is All-Over, 27-44, Palgrave Macmillan, 2021. https://doi.org/10.1007/978-3-030-73770-2_2
- Marshmellow. (2016). <https://marshmallowlaserfeast.com/project/in-the-eyes-of-the-animal/> (Erişim tarihi: 4.04.2025)
- Marzec, A. *Postdigital Aesthetics – an Art of Imperfection, Disturbances and Disintegration*, Unframing Archives – Essays On Cinema And Visual Arts, 2018.
- MetaHuman. (2025). <https://www.methuman.com/en-US/news/methuman-leaves-early-access-with-a-feature-packed-new-release> (Erişim tarihi: 05.10.2025).
- Mitra, A., and Pradeep, S. A. Exploring the Role of Pokémon Go in Enhancing Emotional Intelligence: a Bibliometric Study, In *Humanizing Technology With Emotional Intelligence*, 385-402, IGI Global Scientific Publishing, 2025. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-7011-7.ch019>

- Pettersen, K., Arnseth, H. C., and Silseth, K. Playing Minecraft: Young Children's Postdigital Play". *Journal of Early Childhood Literacy*, 0(0), 1-25, 2022. <https://doi.org/10.1177/14687984221118977>
- Pòkemon. (2025). <https://pokemongolive.com/> (Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025)
- Research and Markets. (2025) Immersive Entertainment Strategic Market Report 2024-2025 & 2030 Featuring Apple, Barco NV, HTC, Magic Leap, Meta Platforms, and More. GlobeNewswire News Room. <https://www.globenewswire.com/news-release/2025/04/07/3056595/28124/en/Immersive-Entertainment-Strategic-Market-Report-2024-2025-2030-Featuring-Apple-Barco-NV-HTC-Magic-Leap-Meta-Platforms-and-More.html> (Erişim tarihi: 20.04.2025)
- Siegel, Y. (2016). <https://www.edge-ai-vision.com/2016/11/augmented-reality-finally-hits-the-mass-market-with-pokemon-go-whats-next/> (Erişim tarihi: 06.9.2025)
- Simbelis, V. V., *Humanizing Technology Through Post-Digital Art*, PhD Thesis, KTH Royal Institute of Technology, 2018.
- Sougwen. (2023). <https://sougwen.com/> (Erişim tarihi: 07.10.2025).
- Stalder, F., *The Digital Condition*, Pakis, V. A. (çev.), Polity, 2018.
- Stelarc. (2015). http://stelarc.org/_activity-20353.php
- Taffel, S. Perspectives on the postdigital: Beyond rhetorics of progress and novelty. *Convergence*, 22(3), 324-338, 2015 <https://doi.org/10.1177/1354856514567827>
- TeamLab. (2025). <https://www.teamlab.art/e/phenomena/#modal-6> (Erişim tarihi: 3.04.2025)
- Uysal, S. *Post-Dijital Sanatta Gerçeklik Algısı*, Sanatta Yeterlik Tezi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2025.
- VirtualHumans. (2025). <https://virtualhumans.org/human/miquela-sousa> (Erişim tarihi: 05.05.2025).
- Wang, I. (2021). <https://www.itsnicethat.com/features/ones-to-watch-2021-lu-yang-digital-220321> (Erişim tarihi: 10.04.2025).

HAYAT AĞACI MİTOLOJİSİ ve ÇAĞDAŞ SANATTA KULLANIMI

Doç. Dr. Engin GÜNEY¹, Ashhan TURNA²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü,
engin.guney@omu.edu.tr - ORCID ID:0000-0001-6555-6729

²asturna@gmail.com-ORCID ID:0009-0009-0362-3696

ÖZET

Hayat Ağacı miti, birçok kadim uygarlıkta ve kültürde ortak biçimde yer bulan, evrensel düzeyde güçlü bir sembolik değere sahip mitolojik bir unsurdur. Genellikle ağaç figürüyle temsil edilen bu mit, Dünya Ağacı, Evren Ağacı ya da Kozmik Ağaç adlarıyla da anılmakta; mitolojik anlatılarda evrenin merkezi, yaşamın kaynağı ve kozmik düzenin simgesi olarak kabul edilmektedir. Kùltürler arası benzerlikler, bu mitin tüm canlıların ortak kökenine işaret eden bir sembol olarak kültürel kimliklerin inşasında ve korunmasında önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir. Değişen sanat anlayışları ve teknolojik dönüşümler, Hayat Ağacı'nın sembolik işlevinde yeni anlam katmanları oluşturmuştur. Bu dönüşüm, mitin tarihsel kökenlerinden çağdaş sanat pratiklerine kadar geçirdiği evrimin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Araştırmanın odak noktasını, geçmişten günümüze görsel kültürün önemli bir unsuru olan Hayat Ağacı sembolünün çağdaş sanattaki temsilleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, dijital sanat, enstalasyon, heykel ve cam sanatı gibi farklı disiplinlerde çalışan çağdaş sanatçıların üretimleri incelenmiştir. Sanatçılar, mitin evrensel simgeselliğini yeniden yorumlayarak doğa, teknoloji ve insan arasındaki ilişkiyi sorgulamakta; Hayat Ağacı imgesini sürdürülebilirlik, ekoloji, varoluş ve dönüşüm temalarıyla ilişkilendirerek güncel bir anlatı düzlemine taşımaktadır.

Bu çalışma, “Hayat Ağacı Mitolojisi ve Çağdaş Sanatta Kullanımı” başlığı kapsamında Hayat Ağacı mitini yalnızca sembolik anlamlarıyla değil, kültürel ve tarihsel boyutlarıyla da incelemeyi; farklı uygarlıklardaki temsilleriyle çağdaş sanattaki estetik ve kavramsal yansımalarını disiplinlerarası bir yaklaşımla karşılaştırmalı biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kadim bir mitolojik simgenin güncel sanat pratiklerinde kazandığı anlamları analiz ederek, mitoloji ile sanat arasında kurulan ilişkinin hem akademik literatüre hem de çağdaş sanat üretimlerine katkı sağlayacak biçimde yeniden değerlendirilmesi araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayat Ağacı, Mitoloji, Çağdaş Sanat.

Bildiri metni, “Hayat Ağacı Mitinin Sanatta Kullanımı ve Çağdaş Cam Sanatı Uygulamaları” adlı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

THE MYTHOLOGY OF THE TREE OF LIFE and ITS USE IN CONTEMPORARY ART

ABSTRACT

The Tree of Life myth is a mythological element found in many ancient civilizations and cultures, possessing a powerful symbolic value on a universal level. Often represented by the figure of a tree, this myth is also known as the World Tree, the Tree of the Universe, or the Cosmic Tree; in mythological narratives, it is accepted as the center of the universe, the source of life, and the symbol of cosmic order. Cross-cultural similarities show that this myth plays an important role in the construction and preservation of cultural identities as a symbol pointing to the common origin of all living things. Changing artistic understandings and technological transformations have created new layers of meaning in the symbolic function of the Tree of Life. This transformation necessitates an examination of the evolution of the myth from its historical origins to contemporary art practices.

The focus of the research is on the representations of the Tree of Life symbol, an important element of visual culture from past to present, in contemporary art. In this context, the productions of contemporary artists working in different disciplines such as digital art, installation, sculpture, and glass art have been examined. By reinterpreting the universal symbolism of the myth, artists question the relationship between nature, technology, and humans; they bring the image of the Tree of Life into a contemporary narrative plane by associating it with themes of sustainability, ecology, existence, and transformation.

This study aims to examine the myth of the Tree of Life not only in terms of its symbolic meanings but also in its cultural and historical dimensions, under the title “The Mythology of the Tree of Life and Its Use in Contemporary Art.” It seeks to analyze its representations in different civilizations and its aesthetic and conceptual reflections in contemporary art through a comparative, interdisciplinary approach. By analyzing the meanings that an ancient mythological symbol has acquired in contemporary art practices, the study highlights the importance of re-evaluating the relationship between mythology and art in a way that contributes to both academic literature and contemporary art production.

Keywords: Tree of Life, Mythology, Contemporary Art.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca doğayı anlamlandırma çabası, kültürün ve sanatın temelini oluşturmuştur. Mitoloji, bu çabanın en eski ifade biçimlerinden biri olarak, insanın evreni, doğayı ve kendi varoluşunu kavrama arayışının simgesel bir anlatımıdır. Mitler, yalnızca geçmişin efsaneleri değil; aynı zamanda insanın kutsal olanla kurduğu ilişkinin, korkularının ve umutlarının sembolik yansımalarıdır (Eliade, 2001).

Kültür, toplumsal belleğin sürekliliğini sağlayan, kimlik ve aidiyet duygusunu biçimlendiren dinamik bir yapıdır. Tylor’a (1871/1974) göre kültür; bilgi, inanç, sanat, ahlak ve gelenekleri kapsayan karmaşık bir bütündür. Bu bütün, inanç sistemleri ve sanatla sürekli etkileşim hâlinindedir. Luckert (2016), din ile kültür arasındaki karşılıklı ilişkiyi “dinin ışığında kültürün değişimi ve kültürün ışığında dinin dönüşümü” olarak tanımlar. Bu dönüşüm süreci, özellikle mitolojik anlatılarda belirginleşmiştir.

Mitlerde doğa unsurları çoğunlukla tanrılaştırılmış ve sembolleştirilmiştir. Bu semboller arasında en güçlü ve evrensel olanı “Hayat Ağacı”dır. Kökleriyle yeraltını, gövdesiyle yeryüzünü, dallarıyla gökyüzünü birbirine bağlayan ağaç, yaşam döngüsünü, yeniden doğuşu ve evrensel düzeni simgeler (Wilkinson, 2011). Mezopotamya, Orta Asya ve Anadolu uygarlıklarında kutsal bir figür olarak karşımıza çıkan bu sembol, kültürler arası sürekliliğin görsel bir ifadesidir.

Sanat, mitolojik sembollerin çağlar boyunca yeniden üretildiği bir alan olmuştur. Hayat Ağacı figürü, ilkel dönemden günümüze farklı malzeme ve biçimlerle yorumlanmıştır. Bu sembol, yalnızca dini bir öge değil; aynı zamanda insanın doğayla, ruhsallıkla ve evrenle kurduğu ilişkinin görsel bir temsili olarak sanat tarihinde yerini almıştır (Gibson, 2013).

Günümüz çağdaş sanatında Hayat Ağacı miti, doğa, teknoloji ve kimlik arasındaki ilişkiyi sorgulayan çok katmanlı bir sembole dönüşmüştür. Dijital sanat, cam heykel, veri görselleştirmesi ve yerleştirme gibi farklı disiplinlerde yeniden yorumlanan bu figür, geçmişin kutsal imgesinden çağdaş insanın ekolojik ve teknolojik bilincine uzanan bir metafor hâline gelmiştir.

Bu bağlamda çalışma, Hayat Ağacı mitinin tarihsel kökenlerinden çağdaş sanattaki temsillerine uzanan dönüşümünü inceleyerek, mitolojik sembollerin güncel sanat pratikleri içindeki yeni anlam katmanlarını açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

2. HAYAT AĞACI MİTOLOJİSİ

Hayat Ağacı miti, farklı kültürlerde benzer temalar etrafında şekillenen ve evrenin merkezini, yaşamın kaynağını temsil eden evrensel bir sembol olarak karşımıza çıkar. “Kozmik Ağaç”, “Evren Ağacı” veya “Kutsal Ağaç” adlarıyla da anılan bu motif, yaşam–ölüm–yeniden doğuş döngüsünü simgeler. Eliade’ye (2005) göre, Hayat Ağacı; ölüyü diriltme, hastaları iyileştirme, gençliği geri getirme gibi tüm mucizevi bitkilerin ilk örneği, kalıp biçimidir (s. 354). Bu tanım, ağacın yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda metafiziksel, simgesel ve şifalı bir nitelik taşıdığını ortaya koyar.

Mitolojik sistemlerde Hayat Ağacı genellikle üç katmandan oluşan kozmik bir yapıdır: kökleri yeraltına, gövdesi yeryüzüne, dalları ise gökyüzüne uzanır. Bu katmanlar, yaşamın kozmik

hiyerarşisini simgeler. İskandinav mitolojisindeki Yggdrasil, dokuz âlemi birbirine bağlayan kozmik eksen olarak bu anlayışın güçlü bir örneğidir. Benzer biçimde Mezopotamya, Mısır ve Orta Asya kültürlerinde de Hayat Ağacı, evrenin düzeni ve kutsal eksenle ilişkilendirilmiştir (Eliade, 1991; Wilkinson, 2011).

Motif aynı zamanda yaşam ve bilginin kaynağı olarak görülmüştür. Yahudi-Hristiyan geleneğinde Bilgi Ağacı, iyilik ve kötülüğün bilgisiyle insanın bilinç kazanımını temsil ederken; İslam ezoterizminde Tuğba Ağacı, kökleri gökte dalları yerde olan kutsal bir yapı olarak özgün bir anlam kazanmıştır (Ersoy, 2000). Hindu mitolojisinde Ashvattha Ağacı kökleri gökte, dalları yerde olan ters bir kozmik ağaç olarak tasavvur edilirken; Budizm’de Buda’nın altında aydınlandığı Bodhi Ağacı, ilahi bilgiye ulaşmanın simgesi olmuştur (Eliade, 2005; Wilkinson, 2011).

Hayat Ağacı aynı zamanda doğurganlık ve yeniden doğuşla ilişkilendirilmiştir. Anadolu’dan Çin’e kadar uzanan geniş bir coğrafyada, kadınların ağaç altında dua etmeleri ya da doğurganlığı simgeleyen dövmeler bu inanışın izleridir (Ateş, 2001). Eliade’ye (2005) göre, mucizevi ağaç ve meyveler kimi zaman gençliği geri getirir, kimi zaman ölümsüzlük sağlar (s. 348). İskandinav mitolojisinde Odin’in Yggdrasil üzerinde dokuz gece asılı kalarak bilgeliğe ulaşması, ağacın dönüşüm, çile ve aydınlanma kavramlarıyla özdeşleştiğini göstermektedir (Holland, 2016).

Farklı coğrafyalarda gelişmiş mitolojik sistemlerde motif öznel biçimlerde yorumlanmış olsa da yaşamın kaynağı, kozmik düzenin merkezi ve kutsal olanla kurulan ilişkinin simgesel ekseni olarak evrensel bir işlev üstlenmiştir. Bu mitolojik yapı hem bireysel varoluşun anlamlandırılmasında hem de toplumsal düzenin kutsallaştırılmasında kültürel kodlar aracılığıyla aktarılan bir anlatı biçimi olarak değerlendirilebilir. Farklı kültürel bağlamlarda taşıdığı çeşitli anlamlara rağmen Hayat Ağacı’nın ortak sembolik temsilleri, insanlığın evreni, doğayı ve kutsalı kavrama çabasında birleştiği ortak bir bilinç alanına işaret eder. Bu durum, Hayat Ağacı mitosunun yalnızca tarihsel bir unsur değil; çağlar boyunca süren kültürlerarası bir düşünce sürekliliğinin, kolektif bilinç ve sembolik ifade biçimleri aracılığıyla yaşatılan evrensel bir arketip olduğunu ortaya koymaktadır.

3. HAYAT AĞACI MİTİNİN SANATTA YANSIMALARI

Sanat, tarih boyunca toplumların sosyal ve kültürel dönüşümlerinin görsel bir yansıması olmuştur. Bu dönüşümler, biçimsel yeniliklerin yanı sıra sembolik dilin evrimini de içerir. Mitolojik semboller, kolektif bilinçaltının arketipsel öğeleri olarak kültürler arasında süreklilik gösterir. Campbell’e (2011) göre, mitolojik anlatılar yerel çevre koşullarından beslense de özünde zihinsel ve ruhsal süreçlerin dışavurumlarıdır (s. 225). Bu yaklaşım, Hayat Ağacı motifinin hem geçmiş hem de çağdaş sanatta insanın varoluşsal arayışlarını sembolize eden güçlü bir öge olarak işlev görmesini açıklar.

Sanat tarihinde Hayat Ağacı, farklı dönemlerde yaşamın kaynağı, ölüm ve yeniden doğuşun simgesi, kozmik düzenin görsel bir ifadesi olarak temsil edilmiştir. Mezopotamya sanatında Yeni Asur dönemine ait mühürlerde kralların kutsal ağacın önünde betimlenmesi, tanrısal meşruiyetin ve kozmik düzenin vurgulanması açısından önem taşır (Büyükgençoğlu, 2024).

Görşel 1. Yeni Asur Dönemi Kutsal Ağaç Betimi. Kaynak: The British Museum

Antik Mısır’da Hayat Ağacı kavramı, tek bir ağaç türüyle sınırlı kalmamış; farklı formlarla sembolize edilmiştir. Eski Mısırlılar için çınar inciri (*Ficus sycomorus*), bu kavramı en iyi temsil eden tür olarak kabul edilmiştir. “Mezar resimlerinden anlaşıldığına göre, çınar incirinin gölgesinde oturmak, ölümden sonraki yaşamın kutsal nimetlerinden biri olarak görülmüştür” (Kemp, 2005, s. 52–53). Thebes yakınlarında yer alan Nebamun’un mezarındaki betimlemeler, Hayat Ağacı’nın Antik Mısır’daki sembolik temsiline dair önemli görsel veriler sunar.

Görşel 2. Nebamun’un Bahçesi, Nebamun Mezar Şapeli, MÖ 1350 civarı, 18. Hanedanlık, Alçı Üzerine Boya, 64 cm Yükseklik, Teb, Mısır. Kaynak: The British Museum

Antik Yunan sanatında kırmızı ve siyah figürlü vazolar hem mitolojik anlatıları hem de bitkisel sembolleri aktarmıştır (Richter, 1969). Roma sonrası Bizans sanatında motif, Âdem ile Havva’nın düşüş sahnesiyle birleşerek Hristiyan ikonografisinde günah, bilgi ve kurtuluşun simgesine dönüşmüştür (Pischel, 1981).

Doğu geleneklerinde Bodhi Ağacı, Buda’nın aydınlanmasının simgesidir. Erken dönem Budist sanatında Buda antropomorfik olarak değil, ağacın simgesel varlığıyla temsil edilmiştir (Turani, 2010). Bu durum, sanatın yalnızca estetik değil, aynı zamanda pedagojik bir işlev taşıdığını gösterir.

Anadolu Türk sanatında Hayat Ağacı, Orta Asya kökenli simgesel miras ile İslam estetiğini birleştirmiştir. Selçuklu dönemi Kubadabad Sarayı çinilerinde motif, kozmik düzeni temsil eden figüratif anlatılarla yorumlanmıştır (Kırtay, 2022). Osmanlı döneminde ise mimari süslemelerde bitkisel motiflerle bütünleşmiştir. 15. yüzyılda Topkapı Sarayı Harem Dairesi’nde yer alan duvar panelinde, ortada mihrap biçimli bir alan içinde vazanın içinden çıkan dallar görülür; iki yanda yer alan servi ağaçları ölümsüzlüğü, çiçekler yaşamın döngüsünü, hayat ağacı

ise kozmosun merkezini simgeler (Yavuziğit, 2019, s. 340).

Görsel 3. Topkapı Sarayı Harem Dairesi Duvar Paneli, 15. yüzyıl Osmanlı Dönemi.

Kaynak: Yavuziğit (2019, s. 340)

Rönesans dönemiyle birlikte doğa gözlemi ve antik mirasın yeniden keşfi, hayat ağacı motifine yeni anlamlar kazandırmıştır. Mantegna'nın alegorik eserlerinde yeniden yorumlanan bu motif, Art Nouveau döneminde Gustav Klimt'in *Tree of Life* (1905–1909) tablosuyla dekoratif ve simgesel bir bütünlük kazanmıştır (Grafton, 2015). 20. yüzyılda Mondrian'ın *The Gray Tree* (1912) adlı eseri, motifin soyut bir modern yorumudur (Alston, 2014). Frida Kahlo'nun *Roots* (1943) tablosu ise bireysel deneyimle evrensel yaşam döngüsünü birleştirerek hayat ağacını bedensel bir metafora dönüştürmüştür (Zamora, 1994).

Görsel 4. Frida Kahlo, Roots, 1943. Tuval Üzerine Yağlı Boya

İncelenen örnekler Hayat ağacı mitinin, evrensel simgeselliğinin farklı kültürlerde farklı biçimlerde uygulandığını göstermektedir.

4. HAYAT AĞACININ ÇAĞDAŞ SANATTA YANSIMALARI

Günümüz çağdaş sanatında Hayat Ağacı miti, yalnızca bir görsel motif olmaktan çıkarak doğa, zaman ve varoluş arasındaki sembolik ilişkileri temsil eden çok katmanlı bir anlatı aracına dönüşmüştür. Modernizmden postmodernizme uzanan süreçte, küreselleşme, dijitalleşme ve çok kültürlülük gibi dinamiklerle şekillenen sanatsal ortam, bu dönüşümü besleyen temel zeminleri oluşturur.

Postmodern dönemde Joseph Beuys'un *7000 Oaks* (1982) projesi, hayat ağacını ekolojik farkındalık ve kolektif dönüşümün sembolü olarak yeniden tanımlamıştır (Delibaş, 2008; Tate, 2023). Böylece motif, sanat tarihinde yaşamın kaynağı, evrenin düzeni ve insanın varoluşsal

arayışlarını simgeleyen evrensel bir tema olarak sürekliliğini korumuştur.

Video sanatının öncülerinden Bill Viola, mitolojik ve spiritüel temaları çağdaş sanatın diliyle birleştiren sanatçılar arasında öne çıkmaktadır. Viola'nın 1977 tarihli *The Tree of Life* adlı çalışması, karanlık bir gecede projektörle aydınlatılan tek bir meşe ağacı sahnesiyle yaşam ve ölüm, bilinç ve bilinçdışı arasındaki ikilikleri sorgulatır (London, Upton & Stone, 1987). Eserdeki ışık-gölge geçişleri, Hayat Ağacı'nı kozmik zamanın sessiz tanığına dönüştürür. Viola'nın yapıtı, teknolojiyi maneviyatın bir uzantısı haline getirerek mitolojik bir temanın çağdaş görsel dile nasıl aktarılabilceğini göstermektedir (Viola vd., 2018).

Görsel 5. Bill Viola, *The Tree of Life*, 1977. Fort Edward, New York. Yerleştirme/Etkinlik Belgesi.

Benzer biçimde Yoko Ono'nun 1996'da başlattığı *Wish Tree* (Dilek Ağacı) projesi, izleyiciyi aktif bir katılımcıya dönüştürerek Hayat Ağacı mitini toplumsal bir hafıza alanına taşır. İzleyicilerin dileklerini küçük kâğıtlara yazarak ağaca asması, bireysel arzuların kolektif bir umut anlatısına dönüşmesini sağlar (Beram, 2013). Ono'nun çalışması, ağacın kadim birleştirici anlamını çağdaş katılımcı sanat pratiğiyle yeniden üretirken, sanatın iyileştirici ve birleştirici gücünü görünür kılar.

Küresel çevre krizinin derinleşmesiyle birlikte Hayat Ağacı motifi, ekolojik eleştirinin ve politik duruşun güçlü bir taşıyıcısına dönüşmüştür. Çinli sanatçı Ai Weiwei'nin 2019 tarihli *Roots* (Kökler) serisi, Brezilya'nın Atlantik ormanlarında yok edilen ağaç köklerini yeniden sergileyerek ormansızlaşmanın sembolik bir eleştirisini sunar (Girgin, 2022). Weiwei, Hayat Ağacı'nı yalnızca estetik bir nesne değil; aynı zamanda yıkım, direnç ve insanın doğayla olan sorunlu ilişkisinin bir eleştirisidir. Sanatçı, mitolojik bir sembol olan Hayat Ağacı'nı, güncel bir çevresel kaygı ve politik söylemle birleştirerek, onun anlam evrenini genişletir ve izleyiciyi insan-doğa ilişkisini yeniden düşünmeye zorlar.

Görsel 6. Ai Weiwei, *Roots* (Kökler), 2019. Enstalasyon, Lisson Galeri

Bu tarihsel ve kavramsal bağlam içinde, Hayat Ağacı'nın çağdaş sanattaki bireysel yansımalarından biri de Aslıhan Turna'nın cam ve seramik yerleştirmesidir. Eserde kullanılan patte de verre (kalıp ile cam şekillendirme), açık alevde şekillendirme ve seramik şekillendirme teknikleri hem maddi hem de kavramsal düzeyde bir dönüşümü simgeler. Şeffaf camdan biçimlendirilmiş baş formu, zihni ve düşünce evrenini; onu kavrayan topraksı el formu ise doğanın koruyucu ve birleştirici gücünü temsil eder. Elin içinden göğe doğru uzanan dallar, Hayat Ağacı'nın semavi katmanlarını; kolun içine yerleştirilen cam kökler ise yeraltı düzlemini simgeleyerek yaşamın üç âlem arasındaki döngüsel yapısını görünür kılar. Camın kısmen eriyen formu, maddi varoluşun geçiciliğine ve zihinsel çözülmeye işaret ederken; kök ve dalların sürekliliği yaşamın sonsuz devinimini yansıtır. Mitolojik bağlamda eser, Mezopotamya'daki Huluppu Ağacı, İskandinav mitolojisindeki Yggdrasil ve Hint felsefesindeki Bodi Ağacı gibi kozmik ağaç anlatılarıyla paralellik kurar. Bu yerleştirme, Hayat Ağacı'nı yalnızca evrenin yapısal modeli olarak değil, insan zihninin ve ruhsal evrimin sembolik bir haritası olarak yeniden yorumlar. Böylece Turna'nın eseri, doğa ve bilinç arasındaki varoluşsal ilişkiyi cam ve seramiğin dönüşebilir yapısı üzerinden metaforik bir düzlemde tartışmaya açar.

Görsel 7. Varoluşsal Boyut, Patte de Verre, Açık Alevde Şekillendirme ve Seramik. Kaynak: Sanatçının Kişisel Arşivi, 2024

Hayat Ağacı mitolojisi, yaşamın birliği, doğayla insan arasındaki bağ ve yeniden doğuş gibi evrensel temaları temsil eden bir sembol olarak yalnızca görsel sanatlarda değil; sinema, mimarlık, moda, dijital sanat ve video oyunları gibi birçok sanat disiplinde yeniden yorumlanmakta, çağdaş üretimlerde geçmişin mitolojik mirasını günümüz anlatı biçimlerine taşımaktadır.

Sinemada James Cameron'ın Avatar (2009) filminde yer alan "Eywa" adlı kutsal ağaç, Hayat Ağacı mitosunun bilimkurgu estetiğiyle yeniden yorumlanmış biçimidir. Filmde, gelişmiş dijital teknolojilerin ötesinde, çevresel denge, ruhsal birlik ve doğanın sömürsüne karşı duruş gibi temaları Hayat Ağacı metaforu üzerinden işler. Bu yönüyle film, mitolojik sembollerin çağdaş sinemada yalnızca estetik değil, ideolojik ve anlatısal düzeyde de dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla Hayat Ağacı, günümüz sinemasında geçmişin mitolojik öğelerini modern dünyaya taşıyan dinamik ve çok katmanlı bir anlam taşıyıcısı olarak varlığını sürdürmektedir.

Fransa'nın Montpellier kentindeki L'Arbre Blanc (Beyaz Ağaç) binası, Japon mimar Sou Fujimoto tarafından Hayat Ağacı'nın mimarideki soyut bir yorumu olarak tasarlanmıştır.

Yapının çıkıntılı terasları ve dallanıp budaklanan formu, sadece estetik bir referans değil, aynı zamanda pasif iklimlendirme sağlayan işlevsel bir öğedir (Arquitectura Viva, 2020). Bu yapı, mitolojik bir sembolün sürdürülebilir ve biyofilik mimari anlayışla nasıl bütünleşebileceğini göstermektedir.

Alexander McQueen'in 2008 Sonbahar/Kış "The Girl Who Lived in the Tree" koleksiyonu, doğa ve mitolojiden beslenerek Hayat Ağacı'nı bir dönüşüm ve içsel yolculuk metaforu olarak kullanmıştır. Koleksiyondaki giysilerin formları, desenleri ve renkleri, doğayla bütünleşme, büyüme ve yeniden doğuş temalarını çağrıştırarak, mitolojik anlatıyı çağdaş bir moda diline tercüme etmiştir (The Metropolitan Museum of Art, 2011).

The Legend of Zelda serisi, Hayat Ağacı temasını dijital anlatım biçimleriyle birleştiren önemli bir örnektir. Oyunlardaki "Great Deku Tree" karakteri, Ormanlıların koruyucu ruhu ve yaşam kaynağıdır. Karakterin ölümü ve yerini yeni bir filizin alması, doğum-ölüm-yeniden doğuş döngüsünü simgeler (Himekawa, 2013). Bu dijital temsil, mitolojik sembollerin sanal dünyalarda nasıl kültürel süreklilik kazandığını ve oyuncunun etkileşimine açık hale geldiğini göstermektedir.

Post-dijital çağda sanat, fiziksel gerçekliğin ötesine geçerek dijital mecralarda varlık gösteren çok katmanlı bir üretim biçimine dönüşmüştür. Özellikle Hayat Ağacı teması, yaşam, bağlantı ve dönüşüm gibi evrensel kavramları teknolojik estetikle yeniden yorumlayarak günümüz sanatında yeni anlam katmanları üretmektedir.

Yeni medya sanatçısı Refik Anadol'un Fazıl Say'ın Hayat Ağacı adlı senfonik şiirinden esinlenerek Zorlu PSM için gerçekleştirdiği yapay zekâ destekli veri heykeli, bu dönüşümün çarpıcı bir örneğidir. Eser, müzik ve algoritmayı birleştirerek mitoloji, teknoloji ve estetik arasında çok duyulu bir köprü kurmaktadır. Böylece Anadol'un çalışması, Hayat Ağacı mitosunun dijital kültürde yeniden doğuşuna ve yapay zekâ temelli sanatsal dillerin mitolojik sembolleri nasıl dönüştürdüğüne işaret etmektedir (Saethre-McGuirk, 2022; Andante, 2025).

Görsel 8. Refik Anadol'un Hayat Ağacı Temalı Dijital Veri Heykeli, Fazıl Say'ın Senfonik Şiiri Eşliğinde Sahne Görünümü

Amerikan cam sanatının öncü isimlerinden Ginny Ruffner, geleneksel cam işçiliğini dijital teknolojilerle birleştirerek mitolojik sembolleri çağdaş bir perspektifle yeniden yorumlayan

üretimleriyle tanınmaktadır. Sanatçının Reforestation of the Imagination (Hayal Gücünün Yeniden Ağaçlandırılması, 2019) adlı yerleştirmesi, cam heykeller ile artırılmış gerçeklik (AR) teknolojisini bir araya getirerek doğanın yenilenme gücü ile insan hayal gücünü metaforik bir düzlemde bütünleştirmektedir. Renwick Galerisi'nde sergilenen bu çalışma, fiziksel olarak çorak kara kütleleri ve renksiz cam kütüklerden oluşurken, AR uygulamaları aracılığıyla dijital bitki formlarının belirmesiyle ikinci bir yaşam katmanı kazanmaktadır. Bu dijital organizmalar, doğanın yıkımdan sonra bile yeniden var olma potansiyelini temsil etmektedir. Yerleştirmenin merkezindeki ağaç formu, Hayat Ağacı mitosunun çağdaş bir yorumu olarak, doğa, teknoloji ve yaratıcılık arasındaki simbiyotik ilişkiyi vurgulamaktadır. Böylece Ruffner'in eseri, Yggdrasil ve Huluppu ağacı gibi kadim kozmik ağaç anlatılarını dijital çağın estetik ve kavramsal düzleminde yeniden canlandıran güncel bir mitolojik temsil örneği sunmaktadır.

Görsel 9. Ginny Ruffner, Reforestation of the Imagination (Hayal Gücünün Yeniden Ağaçlandırılması)

Hayat Ağacı'nın geleneksel formu, dijital ortamda sembolik bir dönüşüm geçirmiştir: Biyolojik kökler yerini fiber optik kablolarla, dallar ise sonsuz genişleyen veri yollarına ve sosyal ağlara bırakmıştır. Bu simgesel dönüşüm, teknolojik evrimin yalnızca teknik değil, aynı zamanda kültürel kodlar üzerindeki etkisini gösteren önemli bir örnektir. Böylece kadim mitolojik figürler, dijital kültür içinde yeniden inşa edilmekte ve çağdaş anlam dünyasında varlığını sürdürür. Hayat Ağacı mitosunu, tarih boyunca farklı kültürlerde yaşam, doğa ve evren arasındaki ilişkiyi simgeleyen evrensel bir sembol olarak sanatsal üretim süreçlerinde yeniden yorumlanmıştır. Mimari bezemelerden seramik, cam ve tekstil yüzeylerine kadar uzanan geniş bir alanda kullanılan bu motif, mitolojik anlatıların görsel biçimde aktarılmasına olanak tanımış; kültürel belleğin sürekliliğini sağlayan bir araç haline gelmiştir.

Günümüz sanatında ise Hayat Ağacı imgesi, yalnızca sembolik anlamı açısından değil; kullanılan malzeme, teknik ve kavramsal yaklaşımlar bakımından da önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Dijital medya, enstalasyon ve performans gibi çağdaş ifade biçimleri aracılığıyla yeniden inşa edilen motif, geçmişin mitolojik öğelerini günümüz estetik ve teknolojik koşullarıyla bütünleştirmektedir. Bu durum, mitlerin statik değil, sürekli dönüşen ve yeni anlatı biçimlerine uyum sağlayan dinamik yapılara sahip olduğunu göstermektedir. Böylece Hayat Ağacı, çağdaş sanatta kültürel süreklilik ile yenilikçi ifade biçimleri arasında köprü kuran güçlü bir simge olarak varlığını sürdürmektedir.

5. SONUÇ

Mitoloji, insanın doğa, evren ve varoluş karşısındaki konumunu anlamlandırma çabasının en kadim anlatı biçimidir. Toplumsal değerlerin, inanç sistemlerinin ve kültürel kimliğin oluşumunda temel bir yapı taşı olan mitolojik semboller; soyut düşünceleri somut imgelerle ifade ederek kolektif hafızayı şekillendirmiştir. Bu bağlamda Hayat Ağacı miti, yaşamın kaynağını, evrenin düzenini ve insanın kutsalla kurduğu bağı temsil eden çok katmanlı bir anlatı biçimi sunar.

Tarih boyunca farklı kültürlerde Hayat Ağacı; yaratılış, ölüm, yeniden doğuş, bilgi ve ölümsüzlük temalarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu çeşitlilik, mitin kültürlerarası uyarlanabilirliğini ve evrensel simgesel gücünü göstermektedir. Hayat Ağacı, her bir kültürde farklı anlam katmanları kazansa da insanın varoluşsal sorgulamalarına ortak bir yanıt niteliği taşır ve kültürler arasında değişmeyen bir simgesel köprü işlevi görür.

Mitlerin sanattaki temsili, yalnızca geçmişe ait bir sembolün aktarımı değil, aynı zamanda kültürel belleğin yeniden üretildiği yaratıcı bir süreçtir. Hayat Ağacı motif, tarih boyunca tapınak kabartmalarından mezar süslemelerine, seramik ve cam işlerine kadar pek çok sanatsal alanda kültürel kimliğin taşıyıcısı olmuştur. Modern ve çağdaş dönemlerle birlikte, teknolojik ve estetik dönüşümler doğrultusunda bu sembol, sanatçılar tarafından yeni biçim ve anlamlarla yeniden yorumlanmıştır.

Günümüz post-dijital sanat anlayışı, mitolojik sembollerin yapay zekâ, veri görselleştirme ve dijital enstalasyon gibi araçlarla yeniden biçimlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda Refik Anadol gibi sanatçılar, Hayat Ağacı mitini çağdaş estetik, teknoloji ve kolektif bilinçle buluşturarak doğa, insan ve veri arasındaki bağı yeniden tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, geleneksel mitlerin yalnızca tarihsel bir miras değil, çağdaş duyarlılıkların, çevresel farkındalıkların ve bireysel kimlik arayışlarının yansıması olduğunu ortaya koyar.

Sonuç olarak Hayat Ağacı miti, tarih boyunca biçimsel ve kavramsal dönüşümler geçirerek insanlık tarihinin ortak bilinç yapısını temsil eden evrensel bir arketipe dönüşmüştür. Günümüz çağdaş sanatında ise geçmişle geleceği, doğayla teknolojiyi ve bireysel deneyimle kolektif belleği buluşturan dinamik bir ifade alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durum, mitolojinin zamansız bir anlatı gücüne sahip olduğunu ve sanatın dönüşen biçimleri aracılığıyla insanın varoluşsal arayışını ifade etmeye devam ettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Alston, R., *Modernism and Abstraction in European Art*, Thames & Hudson, Londra, 2014.
- Andante, *Refik Anadol'un Hayat Ağacı temalı dijital veri heykeli, Fazıl Say'ın senfonik şiiri eşliğinde sahne görünümü*, Basın Bülteni, 2025.
- Arquitectura Viva, *Torre L'Arbre Blanc*, Arquitectura Viva, 215, 45–49, 2020.
- Ateş, S., *Mitoloji ve semboller dünyası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001.
- Beram, A., *Katılımcı sanat pratikleri ve toplumsal dönüşüm*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Büyükgencoğlu, T., “Mezopotamya sanatında hayat ağacı ikonografisi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 33(1), 45–63, 2024.
- Campbell, J., *Kahramanın sonsuz yolculuğu* (Çev. S. Yüksel), İthaki Yayınları, İstanbul, 2011.
- Delibaş, N., “Joseph Beuys'un ekolojik sanat anlayışı”, *Sanat ve Estetik Dergisi*, 6(2), 121–135, 2008.
- Eliade, M., *Mitlerin özellikleri* (Çev. S. Rifat), Alfa Yayınları, İstanbul, 1991.
- Eliade, M., *Mitler, rüyalar ve gizemler* (Çev. M. A. Kılıçbay), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.
- Ersoy, N., “Tuğba Ağacı: İslam düşüncesinde sembolik anlamları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41(2), 533–550, 2000.
- Girgin, E., *Çağdaş sanatta doğa, bellek ve eleştiri*, Sanat ve Kuram Yayınları, İstanbul, 2022.
- Grafton, A., *Rönesans sanatı ve alegori*, Yale University Press, 2015.
- Himekawa, A., *The Legend of Zelda: Hyrule Historia*, Dark Horse Books, 2013.
- Holland, J., *Viking mitolojisi*, Thames & Hudson, Londra, 2016.
- Hudson, L., *Çağdaş sanatı anlamak: Modernizmden günümüze* (Çev. E. Demir), HayalPerest Yayınevi, İstanbul, 2021.
- Kemp, B., *Antik Mısır: Sanat ve toplum* (Çev. T. Tüfekçioğlu), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kırtay, Z., “Selçuklu çinilerinde hayat ağacı motifi”, *Türk Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 101–119, 2022.
- London, B., Upton, J., & Stone, J., *Bill Viola: Installations and Events*, The Museum of Modern Art, New York, 1987.
- Pischel, R., *Early Christian and Byzantine Art*, Gebr. Mann Verlag, Berlin, 1981.
- Richter, G. M. A., *Greek Vase Painting: A Handbook*, Metropolitan Museum of Art, New York, 1969.
- Saethre-McGuirk, K., “Refik Anadol's Data Sculptures and Mythic Aesthetics”, *Digital Art Review*, 12(3), 27–35, 2022.

- Tate, “Joseph Beuys: 7000 Oaks”, <https://www.tate.org.uk> (Erişim tarihi: 05.11.2025).
- The Metropolitan Museum of Art, *Alexander McQueen: Savage Beauty*, Yale University Press, 2011.
- Turani, A., *Dünya sanat tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.
- Viola, B., Violette, R., & Townsend, C., *Bill Viola: Selected Works*, Thames & Hudson, Londra, 2018.
- Wilkinson, R., *Semboller sözlüğü: Kültürlerarası simgeler rehberi* (Çev. D. Hattatoğlu), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Yavuziğit, B., “Osmanlı sanatında hayat ağacı motifinin ikonografik çözümlemesi”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 211–229, 2019.
- Zamora, M. T., *Frida Kahlo: The Brush of Anguish*, University of Texas Press, 1994.

aVRUPA DEVLETLERİNİN 16. VE 17. YÜZYILLARDA İSPANYA'YA KARŞI KULLANDIKLARI PROPAGANDA ARACI OLARAK “KARA EFSANE”

Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, adibelli@erciyes.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını 1492 yılında keşfetmesinden sonra yeni topraklar üzerinde hâkimiyet iddiasında bulunan İspanyollar ve Portekizler arasındaki ihtilafı gidermek üzere Papa VI. Alexander 1493 yılında “Inter Caetera” genelgesini yayımlamıştır. Cabo Verde Adaları'ndan geçen hayalî bir meridyenin batısındaki bölgeler İspanyolların, doğusundakiler ise Portekizlerin olacaktı. 1494 yılında iki ülke arasında imzalanan Tordesillas Antlaşmasından sonra Avrupa'dan gelen kolonizatörler yeni kıtaya akın etmeye başlamıştır. İspanyolların kurdukları *encomienda* sisteminde yerlilerin ellerinden alınan bütün topraklar İspanya kralının mülkü olarak yerleşimcilerin hizmetine sunulmuştur. Kendisi de on yıl *encomienda* sahibi olduktan sonra haklarından vazgeçerek Dominiken rahibi olan Bartolomé de las Casas, İspanyolların yerlileri köleleştirmesi, onlara tabi tuttukları kötü muameleler ve zulmü duyurmak üzere 1542 yılında *Brevisima relación de la destrucción de las Indias* adlı eserini kaleme almıştır. Başta İngilizler ve Hollandalılar olmak üzere Avrupalı Protestan yazarlar bu eserde anlatılanlara dayanarak hem kendilerini Katolikliğin hamisi olarak gören İspanyol idaresini itibarsızlaştırmak hem de kendi ülkelerinin sömürgeci yayılmacılığını meşru göstermek ve zorbalıklarını örtbas etmek amacıyla İspanyolların bağınaz, zalim ve gaddar oldukları yönünde propaganda faaliyetine girişmişlerdir. Bu çalışmanın amacı, “Kara Efsane” diye daha sonra literatüre giren İspanyol karşıtı söylemin tarihsel bağlamı üzerinde durarak bazı tarihsel gerçekliklerin propaganda yoluyla başka tarihsel gerçekliklerle örtbas edilmeye çalışıldığına dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Kara Efsane, Sömürgecilik, Propaganda, İspanyollar, Bartolomé de las Casas.

1. GİRİŞ

Christophus Columbus'un 1492'de Amerika kıtasını keşfetmesiyle birlikte Yeni Dünya'nın zenginliklerine sahip olmak ve bu topraklara sahip olmak için Avrupa ülkeleri arasında kıran kırana bir sömürgecilik yapışı başlamıştır. Yeni kıtaya ilk ayak basan Altın, gümüş ve değerli kaynaklara ulaşmak ve Hristiyanlığı yaymak amacıyla İspanyollar, Karayipler, Orta Amerika ve Güney Amerika'nın büyük bir bölümünü ele geçirdiler. İspanya adına Meksika'yı işgal eden denizci Hernán Cortés, Aztek İmparatorluğu'nun çöküşüne neden olurken Francisco Pizarro 1532'de Cajamarca Muharebesi'nde İnka imparatoru Atahualpa'yı esir almış ve serbest bırakılması için istenilen bir oda dolusu fidyeyi ödemesine rağmen çeşitli suçlamalarla itham

ettirmiş ve böylece İnka imparatorluğunun tarih sahnesinden silinmesine yol açmıştır. Askerlere eşlik eden Katolik misyonerler görevleri yerli halka kendi dinlerine benimsetmek olmuştur. Papa VI. Alexander tarafından 4 Mayıs 1493 tarihinde yayınlanan *Inter caetera* başlıklı fermanla Katolik Hükümdarlar Aragon Kralı II. Ferdinand ve Kastilya Kraliçesi Isabella'ya Azor adaları veya Yeşil Burun adalarından herhangi birinin 100 fersah batısında ve güneyinde kutuptan kutba bir çizginin “batısında ve güneyinde” kalan tüm toprakların verildiği ilan ederken bu ruhsatın karşılığında Katolikliğin bu coğrafyalara yayılmasını bekliyordu. Papa bu beklentisini bir mektubunda şöyle dile getirmektedir:

“Ben Papa Alexander, , Tanrı'nın hizmetkârlarının hizmetkârı, şanlı hükümdarlara, Mesih'teki sevgili oğlumuz kral Ferdinand'a ve Mesih'teki sevgili kızımız, Kastilya, Leon, Aragon, Sicilya ve Granada kraliçesi Isabella'ya sağlık ve havarisel kutsama diliyorum [...] uzun bir süredir, Kurtarıcımıza ibadet etmek ve Katolik inancını benimsemek amacıyla, uzak ve bilinmeyen ve şimdiye kadar başkaları tarafından keşfedilmemiş bazı adaları ve anakaraları arayıp keşfetmeyi amaçladığınızı öğrendik [...] söz konusu adalarda ve ülkelerde yaşayan bu halklar [...] Eğitilmeleri hâlinde, Kurtarıcı, Rabbimiz İsa Mesih'in adının söz konusu ülke ve adalara kolayca tanıtılacağı umulmaktadır [...] Ayrıca, göreviniz olduğu üzere, bu adalarda ve ülkelerde yaşayan halkları Hristiyan dinini benimsemeye yönlendirmeyi amaçlıyorsunuz [...]” (Alexander VI, 2024).

Papanın buyruğu doğrultusunda Yeni Kıta *conquistador*ları ayak bastıkları bütün topraklarda yaşayan insanlara kendi dinlerini kabul etmeye mecbur bırakmışlardır. İspanyol bu yeni dünyaya ilk ayak bastıklarında burada karşılaştıkları insanların insan olup olmadıkları, bunların bir ruha sahip olup olmadıkları konusunda tereddüt yaşamışlardır. Papa'nın verdiği fetvayla yerlilerin insan oldukları ve dolayısıyla da vaftiz edilmeleri gerektiği neticesine varılmıştır. En büyük suç/günah Hristiyan olmamak şeklinde düşünülmüştür. İspanyol tarihçi Gonzalo Fernández de Oviedo 1535 yılında yayımladığı *Historia general de las Indias* adlı eserinde Tanrının, Amerika yerlilerinin suçlarını yıkıcı kasırgaları ve en sonunda onları fetheden İspanyolları göndererek cezalandırmıştır. Tarihçi, İspanyol *conquistador*ların insan haklarını çiğneyerek ağır suçlar işlemiş olmalarına rağmen, bunun ilahi planın bir parçası olduğunu şöyle savunur:

“Vicdanlarının sesine kulak vermeyen, beşerî ve ilahi adaletten korkmayan kişiler bu bölgelere geldiler ve insanlara değil, ejderhalara ve kâfirlere yaraşır eylemlerde bulundular. Çünkü hiçbir uyarı yapılmadan ve hiçbir insani saygı gösterilmeden, din değiştirebilecek ve kurtarılabilecek olan birçok Yerlinin farklı şekillerde ve yöntemlerle yok olmasına neden oldular. Bu şekilde Hristiyanlaştırılmadan ölen Yerliler eğer hayatta olsalardı Majestelerinin hizmetinde yararlı olabilirler ve Hristiyanlara yararlı ve faydalı olabilirlerdi...” (Myers, 2007, s. 119)

İtalyan tüccar Girolamo Benzoni ilk baskısı 1565 yılında yapıldıktan sonra Avrupa genelindeki okuyucuların dikkatini hızla çeken *Historia del Mondo Nuovo* adlı eserinde İspanyolların Yeni Dünya'yı yönetme ve sömürme konusundaki ahlaki otoritelerini sorgulatan barbarlıklarını sert bir dille anlatır. Yaşadığı dönem ve olaylara doğrudan şahitlik eden bu kitaptaki İspanyol karşıtı söylem, İspanyol sömürgeciliğinin Kara Efsane'sinin oluşmasında önemli bir etkisi olmuştur.

“Okuyucularım, İspanyolların bu Yerli milletleri nasıl bir ruhla fethedip tahakküm ettiklerini anlayabilir. Zira tarihlerinde her zaman Hristiyan inancı uğruna savaştıklarını övseler de, özellikle bu ülkelerdeki deneyimler, açgözlülük uğruna savaştıklarını açıkça gösteriyor. Ve gerçek de bu” (Benzoni, 2017, s. 71).

Benzoni'nin eseri Avrupalı entelektüel çevreler üzerinde belirli bir iz bırakmış olsa da araştırmacılar Kara Efsane'nin oluşmasındaki ön büyük rolün Bartolomé de Las Casas'ın eserlerine ve özellikle de *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* adlı eserine ait olduğu yönünde ittifak etmektedirler. Bu kitabın Hollandaca (1578), Fransızca (1579), İngilizce (1583) ve Almanca (1599) çevirilerinin çok sayıda yeniden basılması ona duyulan ilgiye işaret etmektedir. Las Casas kitabını İspanyolların Yerlilere yönelik gayri insani uygulamalarını engellemek amacıyla dönemin İspanya kralı V. Charles'a hitaben yazmıştır. Yerli halkların haklarını savunmak ve daha Hristiyanca ve barışçıl bir düzenin oluşmasını hedefleyen yazar, İspanyolların Antiller, Meksika, Guatemala ve diğer yerlerde gerçekleştirdiği katliamları, işkenceleri ve yıkımları sıklıkla vurgulanarak anlatır.

16. yüzyılın sonlarından itibaren, İspanya'nın rakip güçleri (özellikle İngilizler ve Hollandalılar gibi Kuzey'deki Protestanlar) Las Casas'ın kitabına adeta dört elle sarılarak onu kendi dinî, siyasi ve ekonomik hedefleri doğrultusunda kullandılar (Rawlings, 2018). Aslında tarihsel bir hakikatin yansıması olan bir durum böylece bir Kara Efsane'ye (İsp. *La Leyenda Negra*) dönüşmüş oldu.

Bu çalışmadaki amaç bu sürecin ana hatları üzerinden ilerleyerek bazı tarihsel gerçekliklerin propaganda yoluyla başka tarihsel gerçekliklerle örtbas edilmeye çalışıldığına dikkat çekmektir.

2. BARTOLOMÉ DE LAS CASAS'IN *BREVÍSIMA RELACIÓN DE LA DESTRUCCIÓN DE LAS INDÍAS* ADLI ESERİ VE ETKİSİ

İspanyollar, Yeni Dünya'daki toprakları ele geçirdikten sonra buralara işletme hakkını ve bu topraklarda yaşayan insanların statüsünü belirleyen *encomienda* adında bir sistem kurdular ve bu, ekonomik ve sosyal düzenin ekseni hâline geldi. Yeni Dünya'da İspanyol sömürgeciler (*encomenderos*) yerlileri sosyo-ekonomik bir topluluk (*encominda*) içinde tutuyor, onlara maddi destek ve atanmış din görevlilerinin (*doctrineros*) işbirliğiyle manevi destek sağlıyorlardı. Yerliler çalışmak zorundaydı ve sistem kısa bir süre sonra bu sistemin köleliğe evrildiği görüldü.

Sistem, 1503 yılında Nicolás de Ovando'nun askeri komutası altında başlayarak kraliyet kararnameleriyle ihdas edildi. *Encomienda*, İspanyol Kralı tarafından uygulanan bir çalışma sistemi. İspanyol yetkililer, İspanyol fatihlere ve askerlere fethedilen bir grup yerlinin sorumluluğunu veriyordu. Genellikle *encomenderos* olarak adlandırılan bu kişiler, kendi çıkarları için yerlileri kullanıyor ve onlara Hristiyanlık eğitimi vermeleri bekleniyordu. *Encomienda*, insanların ve topraklarının Hristiyanlaştırılması bahanesiyle başka insanlara

verilmesinden daha fazlasıydı. Bu sistem sömürge toplumundaki adaletsizliklerin yapısal kökenini oluşturuyordu (Adıbelli, 2024; Benoit, 2013).

Bu sistemin reddi Las Casas'ın adalet uğruna verdiği hayatı boyunca verdiği mücadelenin özünü oluşturuyordu. Hayatı boyunca *encomienda* ile süregelen bir mücadeleydi. Las Casas, V. Charles'ın huzuruna çıkmayı beklerken, 1542'de yazdığı *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* (*Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?* çev. Meryem Ural, İstanbul: Şule Yayınları, 1997; *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi*, çev. Oktay Etiman, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009) adlı eserinde İspanyolların gerçek ve asıl niyetine çok açık bir biçimde ortaya koyar: “Hristiyanların bu kadar çok sayıda insanı öldürüp yok etmelerinin nedeni, altın arzusu ve kısa sürede zenginleşme arzusuyla hareket etmeleridir” (de Las Casas, 2009, s. 14). Söz konusu eserinde verdiği rakamları tarihçiler çoğu zaman abartılı bulsalar da Las Casas, anlattığı şeylere birebir şahit olmuştur. Dolayısıyla onun anlattıkları birinci elden tarihî bir kaynak niteliği taşımasından ötürü anlamlıdır. Las Casas'ın Katolik İspanyolların yerli halka karşı zalimane tutumlarıyla ilgili verdiği onlarca örnekten sadece birini vermek yeterli olacaktır:

“İspanyollar, karşılaştıkları koyun kadar uysal yerlilere kısa süre sonra açlıktan kudurmuş, insafsız kaplanlar, kurtlar ve aslanlar gibi saldırmaya başladılar. Bu zavallı, bahtsız insanlar kırk yıldan beri benzeri daha önce ne işitilmiş ne de görülmüş türde işkencelerle, merhametsizce ve insanlık dışı yöntemlerle kılıçtan geçirilerek öldürülmektedirler. Yerlilere işkence etmeyen, vahşi hayvanlar gibi saldırmayan, onları öldürmeyen tek bir İspanyol yoktur. İspanyollar Hispaniola Adası'nda o kadar büyük kıyımlar yaptılar ki benim tahminlerime göre bu adada eskiden 3 milyon yerli yaşamaktayken bugün sadece 300'ü hayatta kalmış bulunuyor. Onlar da öldürülme korkusu içinde yaşamaktadırlar [...]

Bu kırk yıl içinde İspanyollar tiksindirici insafsızlıkları ve iğrenç zorbalıklarıyla bu topraklarda 20 milyonun üzerinde erkek, kadın ve çocuğu hiçbir suçları olmadığı halde katletmişlerdir. Aslında anakarada canı alınan yerli sayısının 50 milyon civarında olduğuna inanıyorum. Kendilerine Hristiyan diyen ve Batı Hint Adaları'na bu zavallı milletlerin kökünü yeryüzünden kazımak amacıyla giden İspanyollar merhametsiz, kanlı ve haksız savaşlar yaptılar. Canlarını kurtarmak ya da işkenceye maruz kalmamak için savaşanları kılıçtan geçirip bütün yerli yöneticileri ve gençleri yok ettikten sonra, öldürmediklerini tutsak edip köle olarak kullanıyorlardı. İspanyollar genellikle kadınları ve çocukları canlı ele geçirip vahşi hayvanlara bile yaptırılmayacak kadar ağır hizmetler gördürmek üzere köleleştiriyorlardı. Sayısız zavallı masum yerli, köle olarak hizmet ettikleri İspanyolların yaptıkları canavarlıklardan dolayı öldü. Yerliler iki şekilde yok edildiler: İspanyollara karşı savaşırken ve onlara köle olarak hizmet ederken” (de Las Casas, 2009, s. 33-35).

Bir din adamı olarak Amerika'da uzun yıllar yaşayan Las Casas yaşanan problemlere hem yakından vakıf hem de bu konuda bir sorumluluk hissediyordu. 1520'de İspanya Kralı V. Charles'ın huzuruna çıkarak yerlilere yapılan muameleyi eleştirmiş ve yerlilerin Hristiyanlığa ancak barışçıl yöntemlerle kazandırılabilceğini savunmuştur. Uzun tartışmalardan sonra fikirlerinin doğru olduğunu kabul eden kral, *encomienda* düzenini yasaklayan bir yasa çıkarttı ve Casas'ın “özgür yerli kentleri” kurulması önerisini desteklemiştir (Etiman, 2009, s. 10). Las

Casas'ın görüşleri ve eylemleri doğal olarak bazı çıkar gruplarını son derece rahatsız etmiş ve onların husumetine yol açmıştır. Las Casas'ın rahatsız eden önemli görüşlerinden biri olan Amerika yerlilerine karşı yürütülen savaşın adil olmadığı konusunu tartışmak üzere Valladolid'de bir toplantı düzenlenmiştir.

Las Casas, verdiği rakamların ve yaptığı tasvirlerin abartılı olduğu yönünde eleştiriye tabi tutulmuştur. Elbette, Las Casas, Fetih sırasında 15 ila 20 milyon Yerlinin öldüğüne dair genel rakamlar hususunda tam isabetli olmayabilir. Yine de, Amerika'daki Columbus öncesi nüfusa dair bazı modern tahminler (örneğin, 100 milyondan fazla olduğu yönündeki iddia), Las Casas'ın istatistiklerine yeni bir inandırıcılık kazandırmıştır. Las Casas'ın haricindeki kaynaklar da Yerliler arasında salgın hastalıklar dışındaki nedenlerle çok yüksek ölüm oranları olduğunu doğruluyor. Örneğin Bataillon, fetihçi ve encomendero Rodrigo Lozano'nun, 1544-1548 Peru iç savaşlarının, İspanyollara taşıyıcı olarak hizmet etmeye zorlanan Yerlilerin "yarısından fazlasının", muhtemelen "beşte üçünün" ölümüne neden olduğu tahminini aktarmaktadır (Keen, 1969, s. 710).

3. İSPANYA KARŞITLARININ PROPAGANDA ARACI OLARAK KARA EFSANEYİ KULLANMALARI

Kara Efsane'ye yapılan atıflar, Efsane'nin yaratılışının ve yayılmasının temel nedenlerinin neredeyse her zaman, İspanya'nın rakibi olan diğer Avrupa ülkelerin Amerika kıtasının zenginliklerine duyduğu kıskançlığı ve imparatorluğunu ele geçirme arzuları olduğunu göstermektedir. Kara Efsane'nin, İspanyolların (ve daha az ölçüde Portekizlilerin) kötü, zalim, ahlaksız, bağınaz ve aptal oldukları inancını sürdürdüğüne dikkat çeken Hubert Herring, "zeki bir İspanyol" olan Salvador de Madariaga'nın şu ifadesini onaylayarak aktarır: "Kabile sevgisi, İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın İspanya'yı karalamasını gerekli kıldı; çünkü dünyanın gördüğü en zengin ve en görkemli imparatorluk, üç yüz yıl boyunca İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın kendi [imparatorluklarını] kurduğu taş ocağıydı. İspanya'nın yanılmış olması gerekiyordu ki, Fransa, Hollanda, İngiltere ve daha sonra Amerika Birleşik Devletleri haklı olabilsin."(Herring, 1965, s. 58)

Fransız tarihçi Pierre Chaunu bu rekabet ve kıskançlık tezini tekrar dillendirdi. Las Casas'ın ölümünden sonra İspanya'nın insafsız düşmanları tarafından istismar edilmesinin talihsiz kaderinden yakındı. Chaunu, *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*'ın "Avrupa'da, Atlantik Okyanusu'nda, Amerika'da ve kısa süre sonra Hint Okyanusu ve Uzak Doğu'da, Avrupa'nın ilk İber Yarımadası yayılma dalgasının ve güçlü, sonradan gelenlerin ikinci dalgasının belalı sahiplerine karşı mücadelenin zirvesinde İspanya'nın muhalifleri tarafından bir silah olarak ele geçirildiğini" yazdı. Las Casas'ın kitaplarının yabancı dillere çevrilmesi, "İspanyol İmparatorluğu'na düşman emperyalizmlerin polemik cephaneliğinde", "psikolojik savaşın alaycı silahları" hâline geldi. Böylece, "onları esinlendiren asil amaçla" hiçbir ilgisi olmayan amaçlara dönüştürüldüler (Chaunu, 1963).

Chaunu, *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* ve Las Casas'ın diğer üç önemli risalesinin neşriyatı hakkında istatistiksel bir analiz sunar. Dört risalenin büyük çoğunluğunun

İspanya'da değil, yurt dışında yayımlandığını tespit eder. Chaunu ayrıca, 1700 yılına kadar baskıların ülkelere göre dağılımının "İspanya'nın düşmanları hiyerarşisine" denk geldiğini ve en fazla çevirinin Hollanda'da, ardından Fransa ve İngiltere'de yayınlandığını gösterir. Chaunu'nun analizi ayrıca, İspanya ile düşmanları arasındaki mücadelenin kaderi ile yabancıların Las Casas'ın kitaplarına olan ilgisinin yükselişi ve düşüşü arasında bir korelasyon olduğunu ortaya koyar. Ancak Benjamin Keen, Chaunu'nun analizlerinin sonuçlarında eksiklik olduğunu düşünür. Keen'e göre Chaunu, Las Casas'ın yabancı çevirilerinin yalnızca veya hatta esas olarak aşağılık emperyalist amaçlar için, "İspanyol İmparatorluğu'na düşman emperyalizmlerin polemik cephaneliğindeki" silahlar olarak kullanıldığını kanıtlamadı ve kanıtlayamadı. Kara Efsane kitaplarının belirli baskılarını çevreleyen koşulların dikkatli bir incelemesi, milliyetçi özlemlerin, Karşı Reformasyon İspanya'sıyla dinî ve diğer ideolojik çatışmaların, hatta bazen gerçek bir hümanizmin ve tüccar kapitalist grupların yayılmacı çıkarlarının, Kara Efsane'nin karmaşık yayılma sürecinde rol oynadığını göstermektedir. Özetle Keen, Las Casas'ın kitaplarına duyulan ilginin sadece İspanya'ya karşı bir emperyalist rekabetten ibaret değildir.

Keen daha sonra Chaunu'nun sonuçlarındaki eksikliği örneklendirmek için Hollandalıların Las Casas'ı emperyalist amaçlarla kullanmasına özel bir önem atfettiğinden, Las Casas'ın ilk çevirilerinin Hollanda'da ortaya çıktığı tarihsel şartlar üzerinde durur. 1578'de, Las Casas'ın *Brevisima relación de la destrucción de las Indias* adlı kitabıyla diğer iki risalesinin çevirilerini içeren bir cilt Hollanda'da yayımlanmıştır. O tarihte Hollanda Devrimi yaşam mücadelesi veriyordu. Pieter Geyl'e göre bu devrim, "Philip'in yönetiminin gayri millî eğilimlerine, İspanyol birliklerine, aşırı merkezileşmeye ve dini zulme karşı direnişle" başlamıştı. Las Casas'ın ilk Hollanda baskısıyla bağlantılı olarak emperyalist saiklerden bahsetmek, gerçekte yüz yüze gelmektir. Kitabın propaganda amacı, açıkça, hem Eski hem de Yeni Dünya'daki vahşetleri böylesine büyük bir katliam gerçekleştiren bir düşmanın acımasız ve adaletsiz doğasını göstererek Hollanda birliğini ve mücadele ruhunu desteklemektir. Bir yıl önce, o zamanlar isyancıların elinde olan Anvers'te *Brevisima relación de la destrucción de las Indias*'ın Fransızca bir baskısı çıkmıştı. Bu baskının, bağımsızlık mücadelesinde Fransızca konuşan Valonların desteğini kazanmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Bağımsızlık az çok kesin bir şekilde güvence altına alındıktan sonra, Hollanda tüccar kapitalizmi yayılmacı eğilimler sergilemeye başladı. Brezilya ve Güney Amerika'nın kuzeyine ilk Hollanda korsan seferleri, on altıncı yüzyılın son on yılına dayanmaktadır. Hollanda Batı Hint Adaları Şirketi 1621'de kurulmuştur. Hollandalıların sömürgeci amaçları desteklemek için *Brevisima relación de la destrucción de las Indias*'ı kullanmasının olası erken bir örneği, önsözünde Hintlilerin Hollandalıların yardımıyla zalimlerin kurtuluşundan bahseden Amsterdam baskısıdır (1620). Şüphesiz, Las Casas'ın on yedinci yüzyıl boyunca yayımlanan çok sayıdaki kitabının Felemenkçe baskısının Hollandalıların ticari ve sömürgeci arzularıyla büyük ilgisi vardı. Ancak bu neşriyatın ortaya çıkmasında başka hiçbir güdünün (dinî, ideolojik) rol oynamadığını varsaymak, tarihin çok basitleştirilmiş bir yorumunu kabul etmektir.

Nitekim Hollandalılar da, Habsburg yönetimine karşı isyana destek sağlamak amacıyla Kara Efsane'yi kullandılar. On altıncı yüzyılın sonlarındaki Hollanda broşürleri ve baskıları, Seksen

Yıl Savaşları sırasında İspanyolların işlediği vahşeti vurgulayarak, İspanya'yı zulmü Avrupa'dan Amerika kıtasına uzanan bir rejim olarak tasvir ediyordu. Hollandalı propagandacılar, iç baskıyı sömürgeci vahşetle ilişkilendirerek isyanlarını hem milliyetçi hem de ahlaki bir mücadele olarak tasvir ettiler. Hollandalıların amacı, İspanya'nın Amerika kıtasındaki zulümlerini emsal göstererek, Aşağı Ülkeler'deki İspanyol yönetimine karşı bir silah olarak kullandılar.

Keen'e göre Chaunu'nun Las Casas'ın yabancı baskıları ile sömürge rekabeti arasında yapısal bir bağ olduğuna dair inancı, İngiltere örneğinde artık destek bulmuyor. Rus bilim insanı Afanasiev, Las Casas'ın *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* adlı eserinin ardışık İngilizce baskılarının (1583, 1625, 1656, 1689, 1699, 1745), sömürge ve ticari meselelerin hâkim olduğu İngiliz-İspanyol gerginliği dönemleriyle veya Stuart restorasyonu ve "Papalık" tehdidinin neden olduğu iç siyasi krizlerle aynı zamana denk geldiğini göstermiştir. İkinci baskı grubunda ise sömürge meselesi en fazla ikincil bir rol oynamıştır (Keen, 1969).

İngiltere'de Kara Efsane, dinî ve ulusal rekabetlerle yakından bağlantılıydı. Protestan yazarlar, İspanya'nın Katolik fanatizmini vurgulayarak, İspanyol Engizisyonunu daha geniş bir ahlaki yozlaşmanın simgesi olarak tasvir ettiler. Elizabeth dönemi broşürleri, oyunları ve kronikleri, İspanyolları sık sık zalim ve ahlaksız olarak tasvir ederek, İngiliz sömürge girişimlerini ahlaki açıdan üstün alternatifler olarak gösterdiler. Bu tasvirler salt abartılar değildi; İrlanda'daki veya yeni kurulan Amerikan kolonilerindeki İngiliz kuvvetlerinin benzer suistimallerini göz ardı ederken, İspanyol uygulamalarından seçici bir şekilde yararlandılar. Ancak retorik etkisi güçlüydü: Eşsiz İspanyol vahşeti anlatısı, İngiliz yayılcılığı için ahlaki bir gerekçe yarattı (Kamen, 1998).

Netice itibarıyla Kara Efsane'nin farklı siyasi bağlamlara ve kitlelere nasıl esnek ve uyarlanabilir bir şekilde işlediğini gösterir. Dahası, Kara Efsane'nin yayılması yalnızca metinsel kaynaklarla sınırlı değildi. Gravürler, resimli broşürler ve halka açık gösteriler, sözlü anlatıları güçlendiren İspanyol zulmünün imgelerini dolaştırdı. İkonografi genellikle işkence, katliam ve dinsel zulmü vurgulayarak, zihinlerde İspanyol barbarlığına dair kaçınılmaz bir olumsuz imge meydana getirmiştir

4. SONUÇ

Kara Efsane, tarihsel gerçeklik, dinsel eleştiri ve siyasi propagandanın karmaşık bir kesişimini temsil eder. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda ortaya çıkan bu efsane, büyük ölçüde İspanyol sömürgecilerin suistimallerini kınayan Bartolomé de las Casas gibi İspanyol eleştirmenlerin yazılarına dayanmaktadır.. Bu eleştirmenlerin sömürgeci suistimalleri kınamaları, Avrupalı rakiplerinin benzersiz bir İspanyol zulmü anlatısı inşa etmeleri için hammadde sağlamıştır. İngiliz ve Hollandalı propagandacılar, kendi dini, siyasi ve emperyal emellerini haklı çıkarmak için bu anlatıları güçlendirip yeniden yorumlamış, İspanyol uygulamalarını seçici bir şekilde çerçevelerken diğer güçlerin benzer suistimallerini en aza indirmişlerdir. Kara Efsane'nin analizi, onun ikili yapısını ortaya koymaktadır: Gerçek tarihsel olaylara dayanmaktadır, ancak seçici temsil ve retorik abartı yoluyla güçlü bir ideolojik savaş aracına dönüştürülmüştür.

Kara Efsane'nin edebiyat, kültür ve kolektif hafıza üzerindeki kalıcı etkisi, propagandanın yüzyıllar boyunca algıları şekillendirmedeki kalıcı gücünü vurgular. Sonuç olarak, Kara Efsane'yi anlamak, hem İspanyolların işlediği gerçek adaletsizliklerin farkına varmayı hem de bu eylemleri körükleyen ideolojik manipülasyonun eleştirel farkındalığını gerektirir. Bu, seçici tarihsel anlatıların nasıl kalıcı olabileceğine dikkat çekici bir örnek teşkil eder ve yalnızca güncel tartışmalara değil, aynı zamanda toplumların geçmişi hatırlama ve yorumlama biçimlerine de ışık tutar.

Kara Efsane olayı Avrupalıların ister dinî, istek millî, ister siyasi ya da ekonomik olsun kendi menfaatlerini gerçekleştirmek için kendi gerçekliklerini örtbas etmek için başka bir tarihsel gerçekliği gözler önüne sererek arka planı yok etme gayretlerinin bir ürünüdür. Fakat bundan daha kötü olan durum, tarihsel gerçekliği olmayan bir şeyi hakikatmiş gibi kitlelere empoze ederek çıkar sağlamaktır. Batı dünyasındaki Türkofobi ve İslamofobinin arka planında asırlardır devam eden bu mekanizma yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Adıbelli, R. (2024). Valladolid Tartışması Bağlamında Avrupalıların Ötekine Bakış. İçinde

Anadolu 16. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Proceeding Book (ss. 1618-1628).

Academy Global Publishing House.

Benoit, J.-L. (2013). L'évangélisation des Indiens d'Amérique. Autour de la « légende

noire ». *Amerika*, 8.

Benzoni, G. (2017). *The History of the New World: Benzoni's Historia del Mondo Nuovo*.

The Pennsylvania State University Press.

Chaunu, P. (1963). Las Casas et la première crise structurelle de la colonisation espagnole

(1515-1523). *Revue Historique*, 229(1), 59-102.

Herring, H. (1965). *A History of Latin America from the Beginnings to the Present* (2. bs).

Alfred A. Knopf.

Kamen, H. (1998). *The Spanish Inquisition: A Historical Revision*. Yale University Press.

Keen, B. (1969). The Black Legend Revisited: Assumptions and Realities. *The Hispanic*

American Historical Review, 49(4), 703-719.

Myers, K. A. (2007). *Fernández de Oviedo's Chronicle of America: A New History for a New*

World. University of Texas Press.

Rawlings, H. (2018). Chapter 3. Bartolomé de Las Casas' Breve Relación de la Destrucción de Las Indias (Brief Account of the Destruction of the Indies) (1552) in translation: The politics of linguistic and cultural appropriation. İçinde K. Malmkjær, A. Şerban, & F. Louwagie (Ed.), *Key Cultural Texts in Translation* (ss. 37-52). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/doi:10.1075/btl.140.03raw>

AŞKENAZ YAHUDİLERİN TÜRK KÖKENLİ OLUP OLMADIKLARINA DAİR TARTIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, adibelli@erciyes.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

Kafkasların kuzeyi ile Karadeniz'in kuzeyinde kurulan Hazar Kağanlığı M. S. 8. yüzyılda devlet din olarak Yahudiliği kabul etmiştir. 11. yüzyılda Rus orduları karşısında hezime uğrayarak tarih sahnesinden silinmiştir. İmparatorluklarının çöküşünün ardından Yahudi-Hazarlar Doğu Avrupa'ya göç etmiş ve bunlardan *Aşkenaz* diye adlandırılan Doğu Avrupa Yahudilerinin türemiştir. Dünya çapında 13 milyondan fazla Yahudinin yaklaşık %90'ını oluşturan Aşkenazlar böylece dünyadaki Yahudi topluluklarının en büyük etno-dini topluluğudur. Aşkenaz Yahudilerin kökenine dair "Hazar hipotezi" diye adlandırılan bu görüş 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ortaya çıkmıştır. 1943 yılında Abraham Polak Doğu Avrupa Yahudilerinin Hazarya'dan geldiği sonucuna vardığı bir İbranice monografi yayımlamıştır. Kendisini "Yahudilerin Devleti" olarak tanımlayan İsrail'in 1948 kurulmasıyla bütün Yahudileri, Abraham'ın soyundan gelen tek bir etnik kökene dayandırma yönünde ideolojik bir yönelim benimsenmiştir. Hazar-Aşkenaz hipotezi, Arthur Koestler'in 1976'da yayınlanan *On Üçüncü Kabile* adlı kitabıyla geniş bir kitlenin dikkatine sunulmuştur. Bu kitapta, Hazarların katkısı olmadan Doğu Avrupa'daki Yahudilerin 8 milyona ulaşamayacağı savunulmuştur. Siyonizm savunucularının karşı çıktığı bu görüş modern dönemde Paul Wexler gibi dilbilimciler, Shlomo Sand gibi tarihçiler ve Eran Elhaik gibi genetik bilimciler tarafından yeniden gündeme getirilmiştir. İsrail devletinin de desteklediği genetik çalışmaların ispat etmeye çalıştığı Renanya hipotezi, Avrupalı Yahudilerin Orta Doğu kökenli olduğunu ve Avrupalı Yahudiler arasında yüksek genetik benzerlik olduğu iddiasına dayanmaktadır. Bu çalışmadaki amaç Türk tarihi ve kültürü açısından önem arz eden Aşkenaz Yahudilerin Hazar Türklerinin soyundan gelip gelmediği konusuna ışık tutmaktır. Hazar-Aşkenaz hipotezi ile Renanya hipotezlerinin tarihsel gelişimi ve görüşlerin arkasındaki ideolojik hedeflere dikkat çekilerek tarihsel durum netleştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hazarlar, Yahudilik, Aşkenaz, Türk.

1. GİRİŞ

Yahudiliğe geçen Hazarlar hakkındaki hikâye, Avrupa Yahudiliği tarihinin tartışmalı bir parçasını oluşturur. Jits van Straten'in belirttiği gibi Hazar Yahudilerinin Doğu Avrupa Yahudiliğinin gelişimindeki rolü hakkındaki görüşler, "Orta Çağ'da Polonya ve Rusya'ya göç eden ve oraya yerleşen Yahudilerin Hazarların soyundan geldiği kabul edilmelidir" ifadesinden, "Hazar hipotezinin belirli bir dramatik geçmişi vardır ve on dokuzuncu yüzyıldaki

büyük çaplı tahrifatlar sonucunda ortaya atılmıştır" ifadesine kadar çeşitlilik gösterir (van Straten, 2011). Hazarların Yahudiliği meselesini ve diğer taraftan da Aşkenaz Yahudilerin Hazar kökenli olup olmadıklarını açıklığı kavuşturmak için farklı disiplinlerdeki araştırmacılar bir asırdan beri çok sayıda çalışma üretmiştir. Bütün bu emek ve gayretlere rağmen problem çözülemediği gibi daha da karmaşık hâle gelmiştir. Bu komplikasyonun altında yatan nedenlerden biri bazı konularda tarihsel ve demografik veri eksikliği, diğeri ise ideolojik perspektiflerin kendi gerçeklerine empoze etme çabasıdır. Özetleyecek olursak amaçlar konunun mahiyetini belirlemekte ve bunların farklılığı da ortak bir görüşe varmayı imkânsız hâle getirmektedir.

Konuyla ilgili birbiriyle ilgili iki dönüm noktası görülmektedir. 19. yüzyılda ortaya çıkan Siyonist ideoloji Yahudileri bir araya getiren bir ülke hayali kurdu ve bir asır geçmeden 1948 yılında bu hayal İsrail devleti şeklinde tecessüm etmiş oldu. Siyonizmin bütün Yahudileri bir ülkede toplama projesi doğrultusunda tek bir ırka dayalı ortak bir kimlik inşa süreci de başladı ve ülke kurulduktan sonra pekiştirilerek devam etti.

Bu çalışmadaki amaç Türk tarihi ve kültürü açısından önem arz eden Aşkenaz Yahudilerin Hazar Türklerinin soyundan gelip gelmediği konusuna ışık tutmaktır. Hazar-Aşkenaz hipotezi ile Renanya hipotezlerinin tarihsel gelişimi ve görüşlerin arkasındaki ideolojik hedeflere dikkat çekilerek tarihsel durum netleştirilmeye çalışılacaktır. Konunun devasa boyutları nedeniyle ayrıntıya girmeden önemli kesitler üzerinde durulacaktır.

2. Hazar Hipotezinin Kökenleri ve Erken Dönem Tartışmaları

Hazar fikri, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Bu dönemin araştırmacıları Doğu Avrupa Yahudiliğiyle Hazar dünyası arasında bağlar kurmaya çalışmışlardır. Fransız Renan (1883) Yahudilik hakkındaki dersinde, Hazarların din değiştirmesinin Tuna Nehri kıyısında ve Rusya'nın güneyinde yaşayan Yahudilerin kökeni açısından çok önemli olduğunu söyler. Renan, "Yahudi" diye adlandırılan birçoğunun soylarının Filistin'e dayanmadığı kanaatindeydi. Ona göre tarihi boyunca farklı ırklara mensup olan çok sayıda insan Yahudi dinine girmiştir. Yahudiliği benimseyen önemli topluluklardan biri de Hazarlardır. Rusların saldırıları neticesinde çöken Hazar Hanlığı'ndan batıya, Avrupa'ya göç eden mülteciler arasında Aşkenaz Yahudiler ortaya çıkmıştır.

Rus Yahudi hekim ve fiziksel antropolog Samuel Weissenberg (1867-1928), memleketi Elizavetgrad'da 1.350 Yahudinin fiziksel ölçümlerini kullanarak, Doğu Avrupalı Yahudilerin, Alman Yahudileri gibi, Orta Çağ Fransa'sından göçmen olarak geldiği fikrine meydan okudu. Doğu Avrupa'daki Yahudi yerleşimi çok erken bir dönemde gerçekleşti ve bu köklü doğu toplulukları, din değiştiren Hazarları kolayca aralarına kabul ederek binlercesini Kiev İmparatorluğu'na dâhil etti. Bu teori, Yahudi kültürünün Rusya'nın yükselişinden öncesine dayandığını ima ediyordu ve bu da Stalin'in onlarca yıl sonra Sovyetler Birliği'nde Hazar çalışmalarını yasaklamasına yol açtı. Irk bilimi ve fiziksel antropolojinin öncülerinden Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840), daha önce "Avrupalı" ırkın kökeninin Kafkasya'da yattığını ileri sürmüştü. Bu bağlamda, Weissenberg'in Doğu Yahudilerini Kafkas Hazarları ile

Yahudilerin karışımından gelen torunlar olarak tanımlaması, uzun zamandır Batılı Sefarad Yahudilerinden daha aşağı veya daha az asil olduğu düşünülen doğu Yahudilerini, Avrupa Yahudi geleneğinin gerçek, hakiki mirasçıları olarak sunmuştur (Weissenberg, 1895).

Abraham Nahum Polak'ın ilk baskısı 1943 yılında İbranice yayımlanan *Khazaria: History of a Jewish Kingdom in Europe* (Tel Aviv: Mosad Bialik) başlıklı kitabı yalnızca Hazarlar meselesine kapsamlı yaklaşımı nedeniyle değil, aynı zamanda özellikle ilk kez İslami kaynakların kullanılması nedeniyle de çığır açıcıydı. Bu kaynaklar, esasen Batı'daki araştırmacılar tarafından bilinmiyordu ve Polak, Arap, Fars ve Kürt yazarlara dayanan çalışmasıyla ortaya çıkarıldı. Polak, kitabında iki önemli ancak tartışmalı varsayım ortaya koydu: Birincisi, Doğu Avrupalı Yahudilerin çoğunun Orta Doğu kökenli olmadığı varsayımıydı; ikincisi ise, Yidiş'in daha önce inanıldığı gibi Almanya'da değil, Kırım'da doğduğunu iddia ediyordu.

O yılların önde gelen Yahudi tarihçilerinden Salo Wittmayer Baron ve Ben-Zion Dinur bile Polak'ın temel varsayımlarını kabul etti. Baron, "... Yahudiler Hazarya'dan Doğu Avrupa'nın uçsuz bucaksız ovalarına yayılmaya başladı. Bu göç hem Hazar Krallığı'nın zirve döneminde hem de çöküş döneminde gerçekleşti" der. Dinur ise, Hazarya'nın "en büyük diasporalardan biri olan Rusya, Litvanya ve Polonya diasporasının kökeni" olduğunu doğrulamaktan çekinmemiştir.

Yine de, Polak'ın kitabında sunduğu bu varsayımlar, Yahudilerin İsrail'e yerleşme hakkı üzerindeki olası etkileri nedeniyle çeşitli çevrelerde eleştirilerin hedefi oldu. Shlomo Sand'a göre Eleştirilerin bir bölümü özellikle Polak'ın sonuçlarını hedef alıyordu. Bu sonuçlar onun esas günahını ortaya sermekteydi. İsraili araştırmacı Doğu Avrupa Yahudiliğinin çoğunluk itibarıyla Hazar İmparatorluğu'nun iktidarı altındaki uzamlardan kaynaklandığını kesin bir şekilde ileri sürüyordu. Kitabı okuyunca "başı dönen" bu vatansever tarihçi, "Yahudi kökenlerimiz yerine Türk ve Moğol bir soy keşfettiğimizde niçin bunca sevinç ve gurur duymamız gerektiğini düşündüğünü anlamıyorum" diye dert yanıyordu (Sand, 2011).

3. Popüler Canlanma: Koestler ve Sonrası

Hazar hipotezini popülerleştirmede Arthur Koestler ve *The Thirteenth Tribe* [On Üçüncü Kabile] adlı kitabının çok önemli bir etkisi olmuştur. Bu kitapla Hazar-Aşkenaz hipotezi çok daha geniş bir kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Koestler, Hazar teorisinin Avrupa'daki ırk temelli antisemitizmi azaltacağını savundu. Bu kitapta, Hazarlar arasında Hazar mirası olduğuna dair kapsamlı iddialar yer alıyordu; bunların arasında Yahudilerin Doğu Avrupa'daki nüfusunun Hazarların katkısı olmadan 8 milyona ulaşamayacağı iddiası da vardı.

Kitabı hem olumlu hem de olumsuz eleştiriler aldı. İsrail'in Britanya büyükelçisi bunu "Filistinliler tarafından finanse edilen anti-Semitik bir eylem" olarak nitelerken, Bernard Lewis bu fikrin hiçbir kanıtlarla desteklenmediğini ve "tüm ciddi akademisyenler tarafından terk edildiğini" iddia etti.

Aşkenaz Yahudilerin Hazar kökenli olduğunu savunan bunca çalışmaya rağmen Shaul Stampfer tam aksi bir görüşü benimseyerek Hazarların hiçbir şekilde Yahudiliğe girmediğini iddia etmektedir. Ona göre Orta Asya halklarından Hazarların bir kısmının veya tamamının dokuzuncu veya onuncu yüzyıl içinde bir noktada Yahudiliğe geçtiği görüşü yaygın olarak kabul görmektedir. Ancak kaynakların dikkatli bir incelemesi, bazılarının sahte yazıtlar olduğunu, geri kalanının ise güvenilirliğinin şüpheli olduğunu göstermektedir. Hazarlardan bahseden en güvenilir çağdaş metinlerin çoğu, onların dönüşümü hakkında hiçbir şey söylemediği gibi, buna dair herhangi bir arkeolojik kanıt da bulunmamaktadır. Bu da bizi böyle bir dönüşümün asla gerçekleşmediği sonucuna götürmektedir (Shaul Stampfer, 2013).

Bu radikal görüşlerin yanında modern araştırmacıların daha temkinli davrandıklarını kaydetmek gerekir. Raphael Patai, Hazar kalıntılarının Doğu Avrupa Yahudi topluluklarının büyümesinde rol oynadığı fikrini destekleyen bazı kanıtlar kaydetti (Patai & Patai, 1975) ve Boris Altschüler (1994) ve Kevin Alan Brook gibi birkaç amatör araştırmacı bu tezi kamuoyunun gözünde tuttu. Brook'un görüşleri yeni veriler elde edildikçe gelişti: Kitabının ilk baskısında (1999), Aşkenaz soyunun yaklaşık dörtte birinin Hazarlara dayanabileceğini ileri sürdü, ikinci baskıda (2006) ise Hazar katkısını "küçük" olarak değerlendirdi ve üçüncü baskıda (2018) herhangi bir Hazar katkısına karşı çıktı. Brook vardığı (şimdilik) nihai görüşe göre "Doğu Avrupa Yahudilerinin genetiğine dair analiz, modern Aşkenaz nüfusunda küçük bir Türk Hazar unsurunun bile bulunma olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Bazı Yahudi Hazarlar, krallıklarının yıkılmasından çok sonra bile hayatta kalmış olsalar da ve Hazar Yahudilerini Doğu Avrupa'daki sonraki Yahudi yerleşimlerinden ayıran önemli bir coğrafi veya kronolojik boşluk bulunmasa da, Kiev Rus ve Litvanya Büyük Dükalığı'ndaki Doğu Slavca konuşan Yahudiler arasında veya onların Yidiş konuşan torunları arasında Hazar soyundan gelen herhangi birinin bulunabileceğine dair güvenilir bir kanıt yoktur" (Brook, 2018, s. 208).

4. Genetik Çağ ve Yeni Kanıtlar

Yahudilerin genetik yapılarıyla ilgili çalışmalar İsrail devleti tarafından Yahudilerin tek bir kökten geldiğine dair ideolojisini doğrulamak ya da desteklemek üzere teşvik edilmişti. Tel-Aviv Üniversitesi çerçevesinde yürütülen bir doktora çalışmasında, Nurit Kirş İsrail'de genetik araştırmanın başlangıcını analiz etti. Çıkardığı sonuçlar kesindir: İsrail'de 1950'li yıllardaki arkeoloji gibi genetik de, dünyadaki Yahudiler arasında biyolojik bir homojenlik bulmaya çabalayan ulusal bir tarih anlayışına tamamen bağımlı, dolambaçlı yollara başvuran bir bilimdi. Genetikçiler Siyonist miti içselleştirmişti ve yan bilinçli bir süreçle, kendi araştırmalarının sonuçlarını bu mite uyarlamaya çalışıyorlardı (Sand, 2011).

İsrailli tarihçi Shlomo Sand'ın Sand'ın Yahudilikteki ırk meselesine ve bu bağlamda da Aşkenaz Yahudilerin tarihsel kökenlerine bir tarihçi gözüyle ortaya koyduğu çalışmalar Arthur Koestler'den sonra dünya çapında en çok ilgi gören çalışmalar arasında yer aldığını söylemek abartılı olmasa gerektir. Sand'ın *The Invention of the Jewish People*, *The Invention of the Land of Israel: From Holy Land to Homeland*, *How I Stopped Being a Jew*, ve *Twilight of History* gibi çalışmalarında Yahudilik tarihine ve Yahudi kimliğine eleştirel tarih perspektifinden yeni bir ışık tutmaktadır. Hem bir İsrailli olarak bir içten bakış sunması hem de bir bilim adamı olarak objektiflik kaygısı güden Sand'ın analizleri önem arz etmektedir (Adibelli, 2023). Sand,

kişisel duruşunu şöyle ifade etmektedir: “Bir tarihçi olarak aradığım şey tam olarak şu: Hakikat ya da hakikat olduğuna inandığım şey [...] Hiçbir şey saklamıyorum, iki şeyi açığa vuruyorum: Nereden konuşuyorum ve neden konuşuyorum. Yahudi tarihini şekillendiren bu Siyonist miti, bu muhayyileyi yapısöküme uğratmaya çalışıyorum” (Sand & Ksikes, 2010).

Sand’a göre tarihsel veriler, “Yahudiler” diye adlandırılan toplulukların tek bir etnik kökene dayanmadığına, bilakis birçok millete mensup insan ve toplulukların Yahudi dinini benimsemesi sonucunda “Yahudi” niteliğini taşımış olmasına rağmen neden İsrail devleti ve Siyonist ya da pro-Siyonist yazarlar bir “Yahudi ırkı”ndan bahsediyor? Siyonist yazarlar ve taraftarları bu tarihsel gerçekliklerden habersiz miydi? Sand bu meselenin de Siyonist ideolojiyle doğrudan alakalı olduğu kanaatindedir:

Yahudilerin çoğul kökenlerine ilişkin bu hikâyeler, 1960’lara kadar Siyonist tarih yazımında az çok tereddütle yer alır; bunlar daha sonra İsrail’de kamusal hafızadan kaybolmadan önce yavaş yavaş marjinalleştirildiler. 1967’de Davut şehrinin [Kudüs’ün] fatihleri, -Tanrı korusun!- Berberi savaşçıların veya Hazar atlılarının mirasçıları değil, onun efsanevi krallığının doğrudan torunları olmalıydılar. Yahudiler daha sonra iki bin yıllık sürgün ve göçün ardından başkenti Kudüs’e dönen farklı bir “etnos” olarak ortaya çıktılar. (Sand vd., 2009)

Sand’ın kitapları Aşkenaz Yahudilerin kökeni meselesini yeniden alevlendirmiş ve modern teknolojinin sunduğu en yeni trendlerden biri olan genetik araştırmalarla konu aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu çalışmaların da bir konsensüse varamadıkları görülmektedir. Bazı genetik çalışmalar Aşkenaz topluluklarının karma bir kökene sahip olduğunu göstermektedir. Doron M. Behar (Behar vd., 2010) ve Gil Atzmon (Atzmon vd., 2010) Orta Doğu bağlantısını, Eran Elhaik (Elhaik, 2013) ise Kafkasya-Hazar bağlantısını öne sürmüştür.

Yahudiler üzerinde yapılan bir takım genetik çalışmalar, Aşkenaz Yahudileri arasında Hazar kökenine dair önemli bir kanıt bulamamıştır. Doron Behar ve diğerleri gibi genetikçiler, böyle bir bağlantının olası olmadığı sonucuna varmış ve Hazar hipotezini genetik kullanarak test etmenin zor olduğunu belirtmişlerdir çünkü Hazarların Aşkenaz Yahudi soyuna katkısına dair net bir test sağlayabilecek net modern soyundan gelenlerin eksikliği vardır, ancak Aşkenaz Yahudilerinde onları Kafkasya/Hazar bölgesi halklarına bağlayacak hiçbir genetik belirteç bulamamışlardır. Atzmon ve diğerleri, Aşkenazların Yakın Doğu ve Güney Avrupa/Akdeniz kökenlerinin karışımı olduğuna dair kanıtlar bulmuşlardır, ancak MS 100’den sonra Hazar ve Slav topluluklarıyla bir miktar karışım da dışlanmamıştır. Xue ve diğerleri (Xue vd., 2017), Aşkenaz karışımlarının karmaşıklığı göz önüne alındığında, tamamen Hazar/Türk/Orta Doğu kökeninin söz konusu olmadığını belirtmişlerdir. Konuyla ilgili yayın yapan çağdaş genetikçilerin çoğunluğu bunu reddetse de, bunun makul olduğunu savunanlar veya Aşkenazların oluşumunda bir Hazar unsurunun olma olasılığını dışlamayanlar da var.

Eran Elhaik çalışmasında Avrupa Yahudi atalarına ait, Hazar-Avrupa-Orta Doğu karışımı ve yalnızca Orta Doğu kökenlerini gösteren iki genetik modeli karşılaştırmıştır. Çağdaş popülasyonlar, antik Hazarlar ve Yahudilerin yerine kullanıldı ve bunların Avrupa Yahudileriyle akrabalıkları kapsamlı bir genetik analiz seti üzerinden karşılaştırılmıştır. Bulgular, Güney Avrupa, Orta Doğu ve Doğu Avrupa atalarıyla birlikte geniş bir Yakın Doğu-

Kafkas atasını gösteren Hazar hipotezini desteklemektedir. Bu da son çalışmalar ve sözlü ve yazılı geleneklerle uyumludur. Elhaik çalışmasında Avrupa Yahudilerinin genomunun, Yahudileşmiş Hazarlar, Greko-Romen Yahudileri, Mezopotamya Yahudileri ve Yahudiler de dâhil olmak üzere antik popülasyonların bir dokusu olduğu ve nüfus yapılarının Kafkasya ve Volga kıyılarında olduğu, köklerinin Kenan ve Ürdün kıyılarına kadar uzandığı sonucuna varmaktadır.

5. SONUÇ

Mevcut bilimsel literatür, Aşkenaz Yahudilerinin kökeninin tamamen Türk / Hazar kökenli olduğunu değil, çok bileşenli bir karışım olduğunu göstermektedir. Hazar Hipotezi, tarihsel ve genetik olarak ilginç bir hipotez olmakla birlikte, tam olarak doğrulanmış bir model değildir. Daha çok alternatif bir katkı olarak görülmektedir. Gelecekte antik DNA (ancient DNA) çalışmaları, Hazar bölgesinden çıkarılacak kalıntılar, daha geniş coğrafyalardan referans nüfus genetik verileri ve tarih-dil-coğrafya disiplinlerinin birlikte çalışması bu tartışmayı daha netleştirebilir.

Aşkenaz Yahudilerin etnik kökenleriyle ilgili mevcut bilimsel veriler kesin niceliksel sonuç sağlamasa da tarihsel veriler bu grubun bir kısmının Türk kökenli oldukları sonucuna varmayı zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Adıbelli, R. (2023). Yahudilikteki Din-Milliyet Problemine Shlomo Sand Perspektifinden Bir

Bakış. İçinde *Avrasya 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (24—26 Kasım 2023,*

Tiflis – Gürcistan) Bildiri Kitabı. Academy Global Publishing House.

Atzmon, G. (2010). Abraham's Children in the Genome Era: Major Jewish Diaspora

Populations Comprise Distinct Genetic Clusters with Shared Middle Eastern Ancestry.

American Journal of Human Genetics, 86(6), 850-859.

Behar, D. M., Yunusbayev, B., Metspalu, M., Metspalu, E., Rosset, S., Parik, J., Rootsi, S.,

Chaubey, G., Kutuev, I., Yudkovsky, G., Khusnutdinova, E. K., Balanovsky, O.,

Semino, O., Pereira, L., Comas, D., Gurwitz, D., Bonne-Tamir, B., Parfitt, T.,

Hammer, M. F., ... Villems, R. (2010). The genome-wide structure of the Jewish

people. *Nature*, 466(7303), 238-242. <https://doi.org/10.1038/nature09103>

Brook, K. A. (2018). *The Jews of Khazaria* (3. bs). Rowman & Littlefield.

- Elhaik, E. (2013). The Missing Link of Jewish European Ancestry: Contrasting the Rhineland and the Khazarian Hypotheses. *Genome Biology and Evolution*, 5(1), 61-74.
<https://doi.org/10.1093/gbe/evs119>
- Patai, R., & Patai, J. (1975). *The Myth of the Jewish Race*. Charles Scribner's Sons.
- Sand, S. (2011). *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitabı Mukaddes'ten Siyonizme*. Doğan Kitap.
- Sand, S., & Ksikes, D. (2010). "Les Israéliens croient aux mythes préfabriqués": Entretien avec Shlomo Sand. *La pensée de midi*, 125-134.
- Sand, S., Sartre, M., Winock, M., & Benbassa, E. (2009). Enquête sur le peuple juif. *L'Histoire*, 8-21.
- Shaul Stampfer. (2013). Did the Khazars Convert to Judaism? *Jewish Social Studies*, 19(3), 1-72.
- van Straten, J. (2011). *The Origin of Ashkenazi Jewry: The Controversy Unraveled*. De Gruyter.
- Weissenberg, S. (1895). *Die südrussischen Juden: Eine anthropometrische Studie mit Berücksichtigung der allgemeinen Entwicklungsgesetze*. Friedrich Vieweg und Sohn.
- Xue, J., Lencz, T., Darvasi, A., Pe'er, I., & Carmi, S. (2017). The time and place of European admixture in Ashkenazi Jewish history. *PLoS Genetics*, 13(4).

NASÎRÜDDİN TÛSÎ'NİN “TEZKİRATÜ Fİ'L-MEBDE VE'L-MEAD” ADLI ESERİNDEN HAREKETLE AHİRET HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Fevzi YİĞİT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, fevziyigit@cumhuriyet.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9420-5186

ÖZET

İbn Sînâ'nın *el-Mebde ve'l-Meâd* adlı bir eser yazarak başlangıç ve sona dair felsefî araştırmaları sistematik bir karaktere kavuşturduğu görülür. Nasîrüddin Tûsî ise yazdığı *Ağaz ve Encam* -ki Arapça'ya “Tezkiratü fi'l-Mebde' ve'l-Mead” ve Türkçe'ye ise “Mebde ve Meâd” şeklinde çevrilmiştir- adlı eseriyle bu geleneği farklı bir noktaya taşımıştır. Tûsî bu eserini Kur'ân'dan ilham alarak yazdığını belirtir. O, Kur'ânî yöntem gereği meadı öne çıkarmış; eserinde daha çok ahiret, cennet ve cehennemin hallerini anlatmıştır. Tûsî'nin bu eseri özellikle Molla Sadrâ ve Feyz-i Kâşanî'yi derinden etkilemiştir. Özellikle Molla Sadrâ, Tûsî'nin yorumlarını daha ileriye taşımıştır. Tûsî'ye göre Allah Teâlâ bütün yaratılmışların mebdesidir, her şeyin sonu ve hatta bütün her şeyin kendisidir. Mebde açısından âlem kendisi bakımından - imkân anlamında- yok iken ilkesi bakımından varlıktan kaynaklanır. Meâd açısından âlem açık bir yol, kılavuzları mevcut ve yol alışı kolaydır. Buna rağmen dünyevileşme, kötü ahlak, taklit ve cehalet gibi sebeplerle ahiretten yüz çevrilmektedir. Nitekim insanın cennetten dünyaya gelişi yetkinlikten noksanlığa düşmek iken dünyadan ahirete yönelmek noksanlıktan yetkinliğe doğru hareket etmektir. Bu noktada insanın bu yönelişi Hz. Muhammed gibi mebdde ve meadı kendisinde toplayan kişileri takip etmekle tam olarak yerine getirilebilir. Nitekim Hz. Muhammed insanlık cevherinin en seçkin numunesi olarak doğu ve batıyı birleştirendir. Tûsî'ye göre ahirette bahsedilen sırat bu dünya hayatında gidilen bir yoldur. Meleklerin insanın amellerini yazmasından maksat nefse işleyen kalıcı düşünce ve işlerdir. Araf ehli hesaba çekilmekten muaf olan iyilerdir. Tûsî'nin yaptığı en orijinal yorumlardan birisi cennet ve cehennemin bekçileri hakkındadır. Cehennemin on dokuz bekçisi nefsin kuvveleri ve bedeninin duyumlarına karşılık gelir. İnsanın her bir duyumu cennet veya cehenneme açılan kapılardır. Tûsî'ye göre cennetteki süt zahiri bilgiye, bal seçkinler ve muhakkiklerin sahip oldukları hakikate ve şarap ise akıllı, temiz ve iyi olanlara hastır. Tûbâ ağacı ilim, irade ve kudreti kendinde toplayan cennetliklerin isteklerini karşılayan birlik ağacıdır. Oysa zakkum ağacı cüzi arzuların doğar ve şeytanların reisleri dünyevî arzuların kaynağıdır. Ahirette melekler en güzel sûretle görünür. Hasılı Tûsî'ye göre mebdde, ilk fitrattır; mead ise bu fitrata dönüşür.

Anahtar Kelimeler: İslâm Felsefesi, Nasîrüddin Tûsî, Mebdde, Mead, Ahiret.

1. GİRİŞ

İbn Sînâ (ö. 428/1037) *el-Mebde ve'l-meâd* eserini yazarak Nasîrüddin Tûsî (ö. 672/1274) ve Molla Sadrâ'nın (ö. 1050/1641) takip ettiği bir gelenek başlatmıştır. Ancak Tûsî yazdığı “Ağaz ve Encam” -ki Arapça'ya “Tezkiratü fi'l-Mebde' ve'l-Mead”, Türkçe'ye ise “Mebde ve Meâd”

şeklinde çevrilmiştir- adlı eserinde İbn Sînâ'nın bu eserini farklı bir formatta yorumlamıştır. Şöyle ki Tûsî, kitabını yakın arkadaşlarından birisinin talebi üzerine Kur'ân-ı Kerim'den hareketle ahiret yolunun salıklarının ve yaratılış gayesine şahit olanların gördükleri şeyler etrafında yazmıştır. (Tûsî, 2008, s. 67)

Tûsî'nin eserini felsefe ve tasavvuf metafiziğinin etkisi altında yazdığı söylenebilirken (Döner, 2017, s. 209) onun Molla Sadrâ'yı oldukça güçlü bir şekilde etkilediği görülür. Nitekim Molla Sadrâ'ya göre ahiret ilmi zevkî bir ilimdir. Hakikate sadece teorik bilgiyle ulaşmak mümkün olmayıp bunun yanında zevk ve müşahade gerekir. Bunun örneği helvanın tarifini bilmek ile helva yemek, siyaset okumak ile sultan olmak arasındaki fark gibidir. Bunun için kalp hevadan temizlenmeli, dünyevî amaçlardan arınmalı, şöhret ve insanlarla muaşeretten uzaklaşılmalıdır. (Molla Sadrâ, 1411, s. 7/10-11)

Molla Sadrâ'ya göre nefsin berzah âlemi ve yeniden dirilişte sahip olduğu bilgi, ahlak ve hayal gücü esastır. Dolayısıyla dünyevî ve cismanî bedenın geri dönmesi diye bir şey söz konusu değildir. (Hamenei, 2006, s. 98) Aksine nefis hayal gücünü de kullanarak yarı soyut bedenini yaratır ve bu bedenle bağlantısında ya acı çeker ya da mutlu olur. (Meçin, 2020, s. 158-159); (Sadrâ, 2022, s. 87)

Tûsî, *Mebde ve Meâd* adlı eserinde gayretini meâda verdiği için mebde hakkında kısa bilgiler verir. Ona göre mebde ilk fitrattır, meâd ise bu fitrata dönüşür. (Tûsî, 2008, s. 75) Tûsî buna şu âyette işaret edildiğini dile getirir: “Yüzünü hanif olarak dine, insanları üzerinde yarattığı fitrata çevir. Allah'ın yaratmasında değişiklik yoktur. İşte kaim din budur.” (Rûm, 30/30)

Tûsî'nin yaptığı açıklamalara bakılırsa o, fitrata dönüşü insanın idrak gücünün ahirete yönelmesi şeklinde yorumlar. Ona göre idrakin zan, ilim ve müşahade gibi farklı dereceleri vardır. (Tûsî, 2019, s. 84) Tahkik ehli nezdinde iman kesin bilgileri doğrulamadır. (Tûsî, 2009, s. 45). Bir açıdan zan bu dünyaya, ilim ise ahirete ait iken başka bir açıdan tersi geçerlidir. Tûsî hakka'l-yakîni bu dünyada yüzünü ahirete çevirmek olarak yorumlar. İlme'l-yakîn ahiretin mükemmelliğini elde edenlerin seviyesidir. Ayne'l-yakîn ise ahireti de geçip vahdete erenlerin makamıdır (Tûsî, 2019a, s. 43) Gerçekte yakîn bilenın bilgisinden ve bu bilginin hilafının muhal olduğu bilgisinden oluşmaktadır. İlme'l yakîn karanlıkta ateşin ışıyla etraftaki nesneleri görebilmeye, ayne'l yakîn ateşi göremeye, hakka'l-yakîn ise ateşe girip ona dönüşmeye benzer. (Tûsî, 2009, s. 97)

2. MEAD VE MEÂD (BAŞLANGIÇ VE SON)

Tûsî'ye göre bütün yaratılmışlar mebde-meâd, gayb-şehadet, emir-halk, melekût-mülk, akledilir-duyulur, batın-zahir, ahiret ve dünya şeklinde iki yöne ayrılır. (Tûsî, 2008, s. 71) Mebde gayb âleminden şehadet âlemine geçiş iken meâd, şehadet âleminden gayb âlemine dönüşür. Yani somut evrenden emir âlemine/soyut evrene geçiştir. (Döner, 2017, s. 211) Tûsî bütün yaratılmışların mebde ve meâdı olarak Allah Teâlâ'yı kabul eder. Allah Teâlâ, şeylikleri itibariyle değil varlıkları itibariyle bütün yaratılmışların mebde ve meâdıdır. (Tûsî, 2008, s. 65)

Tûsî'ye göre dünya bir çocuk gibi kusurlu olduğundan zaman ona dadılık, mekân ise beşiklik yapmaktadır. Zaman ve mekân tabiatları icabı kusurlu olsalar da sahip oldukları yönünden kusurlu değildir. Zaman ve mekânın kusuru, parçalardan oluşmaları ve parçalarının birbirine

kapalı olmasıdır. Oysa ahiret hayatı, kendisinde noksanlık bulunmadığı için zaman ve mekandan münezzehtir. (Tûsî, 2008, s. 89-90)

İbn Sînâ'ya göre ahiretle ilgili olarak Kur'ân'ın aktardığı bedenlerin diriltilmesi gibi durumlar, kanıtlanması ancak peygamberin haberlerini doğrulamak yoluyla mümkün olan durumlardır. (İbn Sînâ, 2013, s. 2/169) Oysa Tûsî'ye göre ahiret yolu açık, yol göstericileri mevcut, yolun işaretleri net ve yol alışı kolaydır. Yolun kolay alınmasının sebebi insanların geldiği yol olmasıdır. Başka bir deyişle nefis öte dünyadan geldiği için ahirete gitmesi kolay olmaktadır. Öte taraftan insan sözü dinlemediği, kendisine ve çevresine nazar gözüyle bakmadığı için ahireti unutmaktadır. Tûsî bu noktada konuyla ilgili olarak şu âyeti delil olarak getirir: “Biz Âdem'den daha önce söz aldık. Ancak o unuttu ve onu azmetmiş bulamadık.” (Tâ-Hâ, 20/115); (Tûsî, 2008, s. 71)

Nefsi tanımak ve bilmek bize mebde ve meâdın bilgisini vermektedir. Buna göre nefis menşei itibarıyla ilâhî olsa da bu dünyada teşahhus etmesi itibarıyla hâdistir. Nefis, bilkuvve hayat sahibi organik cismin ilk yetkinliğidir. (Tûsî, 1407, s. 156) Nefis ikincil yetkinliklerini düşünce vasıtasıyla elde eder. Tûsî'ye göre âlem kendinde yok iken varlığını kendisine borçlu olduğu Tanrı sayesinde mevcut olmuştur. Buna göre âlem özdeşliği bakımından yokluğa dönerken varlığı açısından Tanrı'ya dönecektir. Şu hâlde Tanrı sadece mebde değil aynı zamanda her şeyin kendisine döndüğü meâddır. İnsanın yaratılışı bağlamında mebde cennet olarak da isimlendirilir. Cennetten yeryüzüne iniş bir tür yokluğa iniş iken insanın tevhid/birliğe ulaşması da kendi yokluğuna dönmesi anlamına gelir. Bu ikincisi tevhit ehlinin gireceği cenneti temsil eder. Hâsılı cennetten dünyaya geliş yetkinlikten noksanlığa yönelmek iken tersi noksanlıktan yetkinliğe yönelmektir. Önce nüzul ve iniş gerçekleşir sonra urûc ve çıkış gerçekleşir. Kadir gecesi mebdeye işaret ederken ahiret günü ise meâda işaret eder. (Tûsî, 2008, s. 76-77) Bu noktada Tûsî'nin cenneti iniş süreçlerinin bir aşaması olarak görmesi genel kabule uygundur.

Tûsî'ye göre Allah Teâlâ mebde/başlangıç ve meâd/sondur. Hz. Muhammed de mebde ve meâd kendisinde toplayan kişidir. O, doğu ve batıyı birleştiren insanlık cevheridir. Bu yüzden peygamberler insanları bu dünyadan ötekine çağırmak için gelmiştir. (Tûsî, 2019, s. 70-71) Ahiret yolu fitrat yolu olsa da insanlar ona yönelmekte isteksizdir. Tûsî bu noktada şu âyete işaret eder: “Lakin insanlar ahiretten yüz çevirmektedir” (Yûsuf, 12/105) İnsanlar peygamberlerin bu çağrısına kulak vermekte yavaştır. Tûsî, nefsin ahiretten yüz çevirmesinin sebeplerini üç şey olarak belirler: Birincisi nefsin güçleri olan şehvet, gazap ve bunlara tâbi olan mal ve şöhret sevgisidir. İkincisi nefsi emmarenin vesveseleri, kötü ameller, bozuk hayaller, yalan vehimler, rezil ahlak ve kötü melekelerin lazımlarıdır. Üçüncüsü beşeri cesetlere sahip şeytanların takipçileri gibi aldanmışların günahıdır. Bu, ilim sahibiymiş gibi görünen cahilleri taklit, insan ve cin şeytanların heva ve saptırmasıdır. Ahiretten yüz çevirmenin sonucu bu âlemdeki darlık ve ebedi şekavettir. İnsan için en büyük şekavet Allah katında unutulmaktır. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: “Allah ‘Böyledir, ayetlerimiz sana gelmişti de sen onları unutmuştun, bugün de öylece unutulursun’ der.” (Tâ-Hâ, 20/126) Asıl körlük kalp gözü'nün kör olmasıdır. Tûsî bu noktada “Gözler kör olmaz lakin göğüslerdeki kalpler kör olur” (Hac, 22/46) âyetine işarette bulunur. (Tûsî, 2019, s. 72-73)

3. MEÂDİN HALLERİ: CENNET VE CEHENNEM

Tûsî'ye göre meâd/son aklın yöntem ve kanunları bakımından zorunludur. (Tûsî, 1407, s. 213) Meâd aslında iki aşamalıdır. Birinci aşamada ahiret halleri şeklinde kendini gösterirken ikinci aşamada nefsin bireyselliğini kaybederek Tanrı'ya dönmesi şeklinde kendini gösterir. Birinci aşama cennet ve cehennem diye adlandırılır. Kur'ân-ı Kerim'de işaret edildiği üzere dereceleriyle birlikte iki çeşit cennetin olduğunu söylenir: “Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.” (Rahmân, 55/46) Bunlardan birincisi hissi diğeri ise aklîdir. (Molla Sadrâ, 1411, s. 7/27); (Bulut, 2017, s. 301).

İnsanların bilgi ve amellerine göre cennet ve cehennem şu an hazırlanmaktadır. (Döner, 2017, s. 211) Cennetin yani meâdın hazırlanması demek insanın ilk fıtrata dönüşüdür ve bunun için insanın sonradan kazandığı sıfatlardan arınması gerekir. İnsanın iradesini terk etmesi Tanrı'dan ve yaptıklarından razı olması anlamına gelir. Bu sebeple cennetin bekçilerine “razı olmak” kökünden “Rıdvan” denir. Sonra kudret terk edilmelidir ki bu tevekkül anlamına gelir. Sonunda ise ilim terk edilmeli ve bütün bilgi Tanrı'ya hasredilmelidir. (Tûsî, 2008, s. 175-176) Tûsî'ye göre cehennemin hazırlanması demek insanın şehvet ve gazap güçlerine kapılması anlamına gelir. (Tûsî, 2019a, s. 36) Zaten şeytanların önderleri de cüzi arzular şeklinde anlaşılır. (Tûsî, 2019, s. 115) Arzu ve şehvet güçlerinin serkeşliği insanı Allah'ın rahmetinden kapanmaya ve ondan uzaklaşmaya götürür. İşte bu uzaklığın adı cehennemdir. (Meçin, 2020, s. 162) Yine cehenneme girmek demek insanın hüviyetinin yok olması anlamına gelir. (Tûsî, 2009, s. 97)

Tûsî'ye göre cehennem ve cennetin ayrıntılarını tam olarak din ve şariat verir. (Tûsî, 1992, s. 103) Bununla birlikte Tûsî kıyamet ve mahşer sahnelerinden birçoğunu yorumlar ve bazılarında oldukça başarılıdır. Diğer başarılı yorumlar için Molla Sadrâ'yı beklemek gerekir. Örneğin Tûsî'ye göre kıyameti koparan ilk üfleme indirilen kitapların sadece zahirini veya sadece batınını bilenlerin ölümüdür. Bu iki grubu “görülürleri esas alanlar” ile “akledilirleri esas alanlar” şeklinde yorumlamak da mümkündür. Böylece bunlar görüşlerinin ve dini iddialarının gerçekte neye tekabül ettiğini, takip ettikleri yolun ve sahip olduklarını söyledikleri ilmin geçersizliğini görürler. (Tûsî, 2008, s. 133-134) Bu noktada Tûsî şu âyete işaret eder: “Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunuzunuz.” (Enbiyâ 21/98)

İkinci üfleme cehalet uykusundan uyanış olarak değerlendiren Tûsî bazı kişilerin dünyası ile ahiretini birleştirdiğini ifade eder. Bu noktada o, Hz. Ali'ye atfedilen “Perdeler kalksa yakînim artmaz” sözünü nakleder. Bunların eylemleri mükafatlarının ta kendisidir. Yine bunlar dışındaki herkes dünyada kendilerine atfettikleri mevhûmî varlıklarının gerçekte yokluk, ikinci dirilişteki yokluklarının ise gerçekte varlık olduğunu ancak o zaman öğrenirler. Diğer bir tabirle bunlar hakkı, zahir ve batın perdesinin kalkmasıyla ancak onu tanırlar. (Tûsî, 2008, s. 134-135) Tûsî'ye göre yeniden yaratılış bir tür tenasüh değildir zira tenasüh bir beden iki nefsi olmasını gerektirir ki bu batıldır. (Tûsî, 2015, s. 78)

Ahiret ehli; muvahhitler, sağdakiler ve soldakiler şeklinde üçe ayrılır. Muvahhitler cennet veya cehennem yolunda ilerlemezler bilakis onların tek bir hedefi vardır o da gerçek birliğin ta kendisi olan Tanrı'dır. İşte bu yüzden onlar yola girenlerin maksadıdır ancak halkın onları gerçek anlamda tanıyarak onların peşine düştüğü söylenemez. Bunlar sadece görünür âlemde

değil görünmeyen âlemde de önderdir zira onlar ölümle yok olup kaybolmazlar. (Tûsî, 2008, s. 97-98) Tûsî bunlarla ilgili olarak şu âyeti örnek verir: “Sabah akşam Rablerine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zinetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma.” (Kehf, 18/28)

Tûsî ahiret ehlini başka bir yönden üçe ayırır: Bu ayrımın esası, insanı mutlu veya mutsuz yapan iradî fiillerin insanlardan sadır olmasıdır. İradî fiiller aklî, gazabî ve şehvî olmak üzere üç kısımdır. Gazabî ve şehvî güçlerin insana hakim olmasıyla hemen elde edilen geçici bir mutluluk hasıl olur. Oysa bu durum ahirette elde edilecek olan mutluluğa engeldir ve ancak ahiretteki mutluluk kalıcı ve üstündür. İnsanlara genellikle cehalet, şehvet ve gazap hakimdir. Ancak bu durum insanın ahirette kalıcı mutsuzluğa düşmesine neden olmaz. Zira insanı ahirette tamamıyla hüsrana iletecek olan cehalet kökleşmiş cehl-i mürekkeptir ve bu az görülür. Halkın geneline hakim olan basit cehalettir ve bu, insana ahirette çok zarar vermez. Nitekim insanları mutluluğun zirvesine ulaştıran yakîn de çok az insanda kendini gösterir. Hâsılı ahlakî rezilet ve fazilet yönünden insanların çoğu uçlarda değil aradadır; azınlıkta değil çoğunlukta. (Tûsî, 1993, s. 3/378).

Tûsî’ye göre “kirâmen kâtibin” şeklinde ifade edilen kıymetli yazıcı meleklerin yazdığı amellerden kasıt nefse işleyen kalıcı işler ve şeylerdir. Kalıcılık melekelerin kazanılmasını sağlayan tekrar vasıtasıyla elde edilir. (Tûsî, 2008, s. 112) İnsan topraktan yaratıldığı için ağırlığı ve tartıyı gerektirir. (Tûsî, 2008, s. 125) Fakat bununla birlikte gerçekte amel defterlerinden maksat insanî nefislerdir. (Tûsî, 2008, s. 160) Tûsî’nin yorumlamakta sıkıntı çektiği bu meseleyi Molla Sadrâ’nın tamamladığı görülür. Ona göre mizan ve amellerin tartılması insanın kendini ölçebileceği nihai tartı olan örnek insandır/imamdır. (Sadrâ, 2022, s. 113)

Tûsî’ye göre “heva”, nefsin arzu ve öfke gücüne tâbi olmaya denir. Hevasına tâbi olanlar akıllarını hevalarının hizmetine sunarlar ve bu da onların helakına sebep olur. (Tûsî, 2008, s. 156) Bu durum şu iki âyette dile getirilir: “Nefsinin arzusunu ilah edineni gördün mü?” (Câsiye 45/23) “Cehennemin yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır.” (Hicr, 15/44) İnsan süflî âleme mahkum olduğu müddetçe bu güçlerin etkisi altında kalır ve dolayısıyla insan nasıl yaşarsa öyle ölür ve nasıl ölürse öyle dirilir. (Tûsî, 2008, s. 163)

Tûsî cehennemin bekçilerinin/zebanilerin sayısının on dokuz olduğunu belirten Müddessir sûresi otuzuncu âyeti yorumlamadan önce göksel âlemde işleri yöneten yedi yıldız ve on iki burca işaret eder. Buna şu âyeti delil getirir: “İşi çekip çevirenlere and olsun” (Nazi‘ât, 79/4-6) Bunların insan âlemindeki yansıması yedi bitkisel ve on iki hayvani kuvvedir. Bitkisel güçlerin üçü asıldır ki bunlar büyüme, şekil verme ve çoğalma güçleridir. İkincil olan diğer dört güç ise beslenme/çekme, tutma, sindirme ve boşaltım güçleridir. Hayvani güçlerin beşi dış duyular iken beşi iç duyulardır. İç duyular ortak duyu/hissi müşterek, vehim, hayal, hafıza ve hatırlamadır. Diğer iki güç ise hareket etmeyi sağlayan arzu/shahvet ve uzaklaşma/öfke güçleridir. (Tûsî, 2008, s. 160-161) Hayvanî iç idrak güçlerinden hayal, sûretleri idrak ederken vehim ise manaları idrak eder. Fikir, hafıza ve hatırlama ise birer duyu olmayıp hayal ve vehim gücünün yardımcılarıdır. (Tûsî, 2008, s. 150-153)

Tûsî'ye göre eğer diğer bütün duyular ve güçler akla hizmetçi kılınır ve akıl hepsinin reisi olursa her biri işini doğru bir şekilde yapar. Bu durumda beş dış ve iki iç duyuyla birlikte akıl cennet kapılarına döner ki toplamda sekiz eder. (Tûsî, 2019, s. 105) Dış duyuların en önemlilerden olan işitmeye Kur'ân'da şöyle temas edilir: "Eğer kulak vermiş veya akletmiş olsaydık ateş ehlinde olmazdık." (Mülk, 67/10)

Tûsî sıratı Allah'a götüren yol olarak kabul eder ve bu noktada doğru yola iletinin Hz. Muhammed olduğunu ifade eden Şûrâ sûresi 52'nci âyetini aktarır. Devamında insan için yolun kıldan ince kılıçtan keskin olduğunu ifade eder. Tûsî, bunu şöyle yorumlar: Sıratın kıldan ince olması yolun iki tarafından birine kayılması durumunda helaka neden olmasıdır ki bu, zıtların karşıtlığına benzer. Keskin olması ise yolda durulması durumunda bunun helaka neden olmasıdır. Başka bir deyişle sırat bu dünyadır ve kıldan ince olması yolun nazari ve amelî akıl arasında denge ve ortada olmayı temsil etmesi, kılıçtan keskin olması ise üzerinde durup kalana zarar vermesi şeklinde yorumlanır. (Tûsî, 2019, s. 88) Molla Sadrâ bu yorumu geliştirip sıratın Hz. Muhammed ve ehli beytinden Ali gibi filozof imamlar olduğunu dile getirir. (Tûsî, 2019, s. 98)

Tûsî'ye göre cennetteki süt zahiri bilgiye işaret eder. Bal ise seçkinler ve muhakkiklerin sahip oldukları hakikatler, derin ilimler ve sırlardır. Şarap ise insana has bir içecek olup cennet ehli için temiz ve helaldir. (Tûsî, 2008, s. 169)

Tûsî araf ehlinin hesaba çekilmekten muaf olan iyilerden oluştuğunu dile getirerek genel anlayıştan uzaklaşır. (Tûsî, 2008, s. 121) Tûba ağacı ise ilim, irade ve kudreti kendinde toplayan cennetliklerin isteklerini karşılayan birlik ağacıdır. Oysa zakkum ağacı cüzi arzulardan doğar. Şeytanların reisleri dünyevi arzuların kaynağıdır. (Tûsî, 2008, s. 180-182)

Ahirette melekler ise en güzel sûretle görünür. Tûsî hurilerin varlığını Hz. Meryem kıssasındaki "O, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü" (Meryem, 19/17) âyetiyle açıklar. Bu aynı zamanda birliğin bir yansımasıdır çünkü sûret sahibi bir mevcut zât ve sûretin birleşmesinden meydana gelir. Bu birleşme sürekli yenilendiği için meydana gelen mevcut yeni bir mevcut ve bununla beraber olmak da sürekli yenilenen bir hazzdır. (Tûsî, 2008, s. 184-185) Molla Sadrâ tûba ağacını Hz. Peygamberin Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evine diktiği kendi seçilmiş soy ağacı (ehl-i beyti) olduğunu ifade eder. Bu aynı zamanda İslam ağacı anlamına gelir ki bütün iyilik ve güzelliklerin menşei bu evliliğin semeresidir.

4. SONUÇ

İnsanın, fitratı gereği her şeyin başlangıç ve sonunu merak ettiği ve araştırdığı aşıkardır. Modern çağda bu merak ve araştırma hissinin daha da arttığı söylenebilir. Modern çağların önceki çağlara oranla daha rasyonel ve seküler olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda meâdın akli izahlarının yapılması ve insanın fitratında olan "sonrasını düşünme" özelliğinin doğru yöne yönlendirilmesi önemlidir. Yine meâdın doğru bir şekilde anlaşılması modern insanı madde cehenneminden kurtarmakta etkili olabilir. Hâsılı ahiret ve hallerini makul izah biçimlerine kavuşturmak insanın anlam arayışında olduğu kadar yetkinliği ve mutluluğu açısından çok önemlidir.

Bu bağlamda Nasîrüddin Tûsî, İbn Sînâ'nın mebdde ve mead yazma geleneğini sürdürmüş ancak ona yeni bir form kazandırmıştır. Tûsî yazım faaliyetinde bulunduğu bütün alanlarda kendisinden sonrasını güçlü bir şekilde etkilemiştir. Bunlardan birisi de Molla Sadrâ'dır. O birçok eserinde meâdî Tûsî çizgisinde yorumlamıştır. Tûsî ve takipçisi Molla Sadrâ'nın yorumlarıyla Kur'ân'da anlatılan ahiret halleri daha felsefî izah biçimlerine kavuşmuştur. Bu iki filozofa göre varlık ve sebeplik kavramları doğal olarak bilgiyi de doğurmaktadır. Dolayısıyla insan ahiret ve hallerini mümkün olduğu kadar bilebilir.

Tûsî mebdde ve meâd olarak Tanrı'yı kabul eder. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'in Hadîd sûresi 3'üncü âyetinde şöyle dile getirilir: "O iltir, sondur, zahirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir." Tûsî Rum otuzuncu âyeti esas alarak mebddeyi, yaratılışı ve yaratılışın bozulmamış hali olan ilk fitrat şeklinde, meâdî ise se bu fitrata dönüş şeklinde yorumlar.

Metafizik bilginin temelinde varlık ve varlığın soyut-somut, gayb-şehadet, dünya-ahiret ve görünür-görünmez gibi ayrımlara tâbî tutulması yatar. Buna göre soyut ve gaybî olan başlangıç iken somut ve görünür olan sondur. Bütün mevcudat soyut bir asıldan gelip tekrar o soyut asla geri döner. Başka bir deyişle sudûr akılla başlayıp sonra nefis ve en sonunda cismin meydana gelmesiyle sona erer. Sonra yükseliş hareketiyle cansızlar, bitkiler, hayvanlar ve insan meydana gelir. İnsandan kasıt akıldır. Şu hâlde Tanrı'dan/akıldan başlayan varlık dairesi Tanrı'ya/akla ulaşılma ile tamamlanmış olur. Bir açıdan Tanrı mebdde ve mead iken başka bir açıdan insan nefsi başlangıç ve sondur. Başka bir deyişle mebdde ve meâdî kendinde birleştiren varlık Tanrı/akıl iken sürecin kendisinde gerçekleştiği varlık ise insan nefsidir.

KAYNAKÇA

- Bulut, Z. (2017). Tûsî'nin Filozof ve Kelâmcı Olarak Savunduğu İki Farklı Haşir Anlayışı. *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 15(2).
- Döner, N. (2017). Tûsî'nin Asr Suresi Tefsiri ve Kur'an Ayetleri ışığında Tasavvufî Düşünce Boyutu. İçinde A. Kar & A. Gafarov (Ed.), *Bilime Adanmış Ömür Nasîruddîn Tûsî*. Gece Kitaplığı.
- Hamenei, S. M. (2006). *Molla Sadrâ ve Hikmet-i Müteâliye* (S. Baran, Çev.). Denge Yayınları.
- İbn Sînâ. (2013). *Kitâbü 'ş-Şîfa: Metafizik 2* (E. Demirli & Ö. Türker, Çev.; C. 2). Litera Yayıncılık.
- Meçin, M. (2020). *Molla Sadrâ'da Ölüm Sonrası Hayat*. Fecr Yayınları.
- Molla Sadrâ. (1411). *Teşîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (M. Hâcevî, Ed.; Vols. 1-7). İntişârât-i Bîdâr.
- Molla Sadrâ. (2022). *Arş'a Ait Hikmetler* (F. Yiğit, Çev.; 2. bs). Önsöz Yayıncılık.
- Tûsî, N. (1407). *Tecrîdü'l-İtikâd* (M. C. Hüseyinî el-Celâlî, Ed.). Mektebü'l-A'lâmî'l-İslâmî.
- Tûsî, N. (1992). *Risaletü fi kavâidü'l-akâid* (A. H. Hâzım, Ed.). Dârü'l-Gurbe.
- Tûsî, N. (1993). *Şerhü İşârât ve't-tenbihât* (S. Dünya, Ed.; Vols. 1-4). Dârü'l-Maârif.
- Tûsî, N. (2008). *Tezkiratü fi'l-mebde' ve'l-meâd* (S. C. eş-Şattî, Çev.). Daru'l-Hâdî.
- Tûsî, N. (2009). *Seçkinlerin Ahlâkı* (A. Gafarov, Çev.). İz Yayıncılık.
- Tûsî, N. (2015). *Felsefe Mektupları* (M. Demirkol, Çev.). Fecr Yayınları.
- Tûsî, N. (2019). *Mebde ve Meâd* (H. Işık & Y. İpek, Çev.). İçinde *Üç Risale*. İlke Yayıncılık.
- Tûsî, N. (2019a). *Tevellâ-Teberrâ* (H. Işık & Y. İpek, Çev.). İçinde *Üç Risale*. İlke Yayıncılık.

"YOKSULLUK" VE "SOSYAL ÇALIŞMA/SOSYAL HİZMET" KAVRAMLARIYLA İLGİLİ ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER KULLANILARAK NİCEL ANALİZİ: BİBLİYOMETRİK BİR YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin DOĞAN ¹, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet USANMAZ ², Dr. Öğr. Üyesi, Resul DURAN ³

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Hizmet, shuhuseyindgn@gmail.com, 0000-0002-0375-8437

² Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Hizmet, ahmetusanmaz6@gmail.com, 0000-0001-9498-1521

³ Hakkari Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri, resulduran@hakkari.edu.tr, 0000-0002-7149-834X

ÖZET

Bu çalışmada, yoksulluk ve sosyal çalışma/sosyal hizmet literatürünün VOSviewer aracılığıyla bibliyometrik olarak haritalanması hedeflenmektedir. Yapılan çalışmayla üretim dinamikleri, tematik kümeler, işbirliği ve atıf ağlarının sistematik biçimde ortaya konulması amaçlanmaktadır. Araştırmada analiz birimi olarak tercih edilen Web of Science veri tabanında 5 Ekim 2025 tarihinde yapılan tarama sonucunda tespit edilen 1980-2025 yılları arasındaki toplam 223 veri baz alınmıştır. Konuyla ilgili 223 çalışmanın yıl bazlı dağılımına bakıldığında; en yüksek yayın sayıları 2021’de 49, 2020’de 31, 2018 ve 2023’te ise 26’şar yayın olarak kaydedilmiştir. Bu dört yıl tek başına toplam üretimin yaklaşık %59’unu oluşturarak (132/223) literatürdeki hızlanmanın yakın dönemde yoğunlaştığını göstermektedir. Anahtar kelime ağında “yoksulluk” ve “sosyal hizmet”in merkezde konumlandığı, “sosyal dışlanma”, “çocuk yoksulluğu”, “refah devleti” ve “politik müdahale” kavramlarının tematik köprüler oluşturduğu görülmektedir. Yazar işbirliği ağında belirli araştırmacı gruplarının öne çıktığı ve küresel düzeyde bağlantıların güçlendiği dikkati çekmektedir. Atıf analizinde son yıllarda yayımlanan çalışmaların alanda belirgin bir etki yarattığı, kurumsal düzeyde yapılan incelemede ise bazı üniversitelerin hem üretkenlik hem de atıf etkisi açısından merkezî konumda olduğu saptanmıştır. Ülkeler arası işbirliği ağında ABD ve İngiltere’nin öncü konumda bulunduğu, Avrupa ülkeleriyle birlikte Türkiye’nin de artan biçimde bu alana katkı sunduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, yoksulluk ve sosyal hizmet literatürünün son yıllarda belirgin biçimde çeşitlendiğini, kavramsal yoğunluğun arttığını ve uluslararası işbirliğinin güç kazandığını göstermektedir. Gelecek araştırmaların, tematik alanlardaki gelişmeleri nitel analizlerle desteklemesi ve uluslararası işbirliği ağlarının sosyal politika sonuçlarına etkisini incelemesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Hizmet, Bibliyometrik Analiz, VOSviewer, Sosyal Politika, Literatür Haritalama

QUANTITATIVE ANALYSIS OF STUDIES RELATED TO THE CONCEPTS OF "POVERTY" AND "SOCIAL WORK/SOCIAL SERVICE" USING VOSVIEWER: A BIBLIOMETRIC APPROACH

ABSTRACT

This study aims to map the literature on poverty and social work/social welfare through bibliometric analysis using VOSviewer. The research seeks to systematically identify production dynamics, thematic clusters, collaboration networks, and citation structures within the field. As the unit of analysis, data obtained from the Web of Science database on October 5, 2025, covering the years 1980–2025, were used. A total of 223 records were identified. Examining the annual distribution of these studies, the highest number of publications occurred in 2021 (49), 2020 (31), and in both 2018 and 2023 (26 each). These four years together account for approximately 59% of total production (132/223), indicating that research activity has intensified in recent years. The keyword network shows that “poverty” and “social work” occupy central positions, while “social exclusion,” “child poverty,” “welfare state,” and “policy intervention” serve as thematic bridges. The author collaboration network reveals distinct researcher clusters and the strengthening of global connections. Citation analysis demonstrates that recent publications have had a strong influence in the field, while institutional analysis indicates that certain universities occupy central positions in terms of both productivity and citation impact. The international collaboration network highlights the leading roles of the United States and the United Kingdom, along with increasing contributions from European countries and Turkey. The findings indicate that research on poverty and social work has become more diverse, conceptually rich, and internationally connected in recent years. Future studies are encouraged to complement bibliometric findings with qualitative analyses and to explore how international collaboration networks influence social policy outcomes.

Keywords: Poverty, Social Work, Bibliometric Analysis, VOSviewer, Social Policy, Literature Mapping

1. GİRİŞ

Yoksulluk, tarih boyunca toplumsal yapının en temel sorunlarından biri olarak varlığını sürdürmüş, ekonomik, kültürel ve politik dinamiklerle sürekli yeniden tanımlanmıştır (Chipunza & Ntsalaze, 2025). İnsanlığın gelişim süreci boyunca, üretim biçimleri, gelir dağılımı, sosyal eşitsizlikler ve refah politikaları yoksulluğun biçimini ve derinliğini belirleyen başlıca unsurlar olmuştur (Clementi, 2024). Sanayi devrimiyle birlikte yoksulluğun yapısal boyutları belirginleşmiş, modern toplumlarda bu olgu yalnızca ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal dışlanma ve sosyal adaletsizlikle iç içe geçmiş bir mesele hâline gelmiştir (Roblek & Kejžar, 2025). Günümüzde yoksulluk, yalnızca gelir eksikliğiyle açıklanamayacak kadar karmaşık bir toplumsal olgudur. Eğitim, sağlık, istihdam, barınma ve sosyal güvenlik gibi çok boyutlu göstergeler, yoksulluğun kapsamını genişletmiştir (Kakwani & Son, 2025). Bu nedenle, yoksulluk üzerine yapılan çalışmalar sosyal bilimlerin merkezinde yer almakta, kavramsal ve uygulamalı boyutlarıyla disiplinlerarası bir analiz alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla, yoksulluğun incelenmesi yalnızca ekonomik göstergelere değil, toplumsal yapının dinamiklerine ve bireylerin yaşam deneyimlerine de ışık tutmaktadır (Edmiston, 2023).

Yoksullukla mücadele sürecinde sosyal çalışma ve sosyal hizmet disiplinlerinin rolü, bireysel refahın artırılmasından toplumsal adaletin güçlendirilmesine kadar uzanan geniş bir çerçevede belirleyici bir konuma sahiptir (Saar-Heiman vd., 2025). Sosyal hizmet, insan haklarını ve sosyal eşitliği temel alan bir meslek disiplini olarak, yoksulluğu hem bireysel bir yoksunluk durumu hem de toplumsal bir adaletsizlik göstergesi olarak ele almaktadır (Tarshish & Benish, 2025). Bu disiplin, bireylerin, ailelerin ve toplulukların yaşam koşullarını iyileştirmeyi, toplumsal katılımı güçlendirmeyi ve yapısal eşitsizliklerle mücadele etmeyi hedefleyen bütüncül bir yaklaşım benimsemektedir (Pitt vd., 2024). Sosyal hizmet uzmanları, yalnızca bireylerin ihtiyaçlarına yönelik doğrudan müdahalelerde bulunmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal politika oluşturma süreçlerinde etkin rol üstlenerek sosyal adaletin sağlanmasına katkı sunmaktadırlar (Marks & Thyer, 2025). Bu yönüyle sosyal hizmet, yoksulluğun neden olduğu toplumsal dışlanma, güvencesizlik ve kırılganlık biçimlerini dönüştürmeye odaklanan hem pratik hem de politik bir disiplindir (Einhorn, 2025). Son yıllarda küresel ölçekte artan gelir eşitsizliği, işsizlik, göç ve ekonomik krizler, sosyal hizmetin yoksullukla ilişkisinin daha da derinlemesine incelenmesini zorunlu kılmıştır (Robeyns, 2025). Bu doğrultuda, yoksulluk ve sosyal hizmet konularında artan akademik üretim, alanın entelektüel birikimini zenginleştirmiş; farklı ülkelerde yürütülen disiplinlerarası araştırmalar, sosyal hizmetin yoksulluğa yaklaşımında yeni kuramsal ve metodolojik perspektiflerin gelişmesini teşvik etmiştir (Sun vd., 2025). Ancak bu çalışmaların yönelimlerini, kavramsal eğilimlerini ve bilimsel işbirliği ağlarını sistematik biçimde ortaya koymak, alanın gelişimini daha bütüncül bir biçimde anlamayı gerektirmektedir. Bu nedenle bibliyometrik analizler, yoksulluk ve sosyal hizmet literatürünü nesnel, ölçülebilir ve karşılaştırılabilir veriler ışığında inceleme olanağı sunmaktadır. Özellikle VOSviewer gibi yazılımlar, araştırma alanının entelektüel yapısını görselleştirerek hangi temaların öne çıktığını, hangi araştırmacıların, ülkelerin ya da kurumların etkili olduğunu belirleme konusunda güçlü bir yöntemsel çerçeve sağlamaktadır (Chipunza & Ntsalaze, 2025). Böylelikle, sosyal hizmet disiplininin yoksulluk olgusuna yönelik bilimsel yönelimlerini, işbirliksel ağlarını ve bilgi üretim yoğunluklarını değerlendirmek, yalnızca akademik literatürün mevcut durumunu anlamakla kalmaz, aynı zamanda gelecekteki araştırmalara yön verecek stratejik çıkarımların da önünü açmaktadır.

Yoksulluk ve sosyal hizmet arasındaki ilişki, toplumsal adaletin sağlanması, sosyal dışlanmanın önlenmesi ve dezavantajlı grupların güçlendirilmesi açısından stratejik bir öneme sahiptir (Hingley-Jones & Kirwan, 2023). Bu iki kavram, hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde birbirini tamamlayan bir yapıya sahiptir. Yoksulluk, sosyal hizmetin müdahale alanlarının odağında yer almakta; sosyal hizmet ise yoksulluğun etkilerini azaltmayı, sosyal katılımı güçlendirmeyi ve refah düzeyini artırmayı amaçlayan bir disiplin olarak öne çıkmaktadır (López Peláez vd., 2023). Bu nedenle, yoksulluk ve sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi akademik üretim açısından nicel olarak değerlendirmek, alanın bilgi birikimini görünür kılmak ve araştırma eğilimlerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda artan akademik yayınlar, disiplinlerarası çalışmaların yoğunlaşması ve uluslararası işbirliklerinin gelişmesi, bu konunun bilimsel gündemdeki yerini güçlendirmiştir (Kara ve Kutlu, 2025). Bu noktada bibliyometrik analiz yöntemleri, yoksulluk ve sosyal hizmet literatürünün dinamiklerini anlamak için güçlü bir yöntemsel araç sunmaktadır. VOSviewer gibi yazılımlar, literatürdeki yazar işbirliklerini, atıf ağlarını ve tematik kümelenmeleri görselleştirerek alanın

entelektüel yapısına ışık tutmaktadır. Bu tür bir analiz, hangi dönemlerde hangi temaların ön plana çıktığını, hangi ülkelerin ya da kurumların bu alanda etkili olduğunu ortaya koyarak sosyal hizmet araştırmalarına yön verebileceği açıktır. Ayrıca, disiplinin gelişim çizgisini ve geleceğe dönük araştırma potansiyelini belirlemek açısından da önemli ipuçları sağlayabilmektedir. Böyle bir çalışmanın ortaya koyacağı bulgular, hem akademik üretimin yönünü anlamaya hem de sosyal hizmet politikalarının bilimsel temellere dayandırılmasına katkı sunacaktır. Bu çerçevede, gerçekleştirilecek araştırmanın temel amacı, VOSviewer aracılığıyla yoksulluk ve sosyal hizmet alanındaki akademik üretimin nicel yapısını, eğilimlerini ve tematik ilişkilerini sistematik biçimde ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

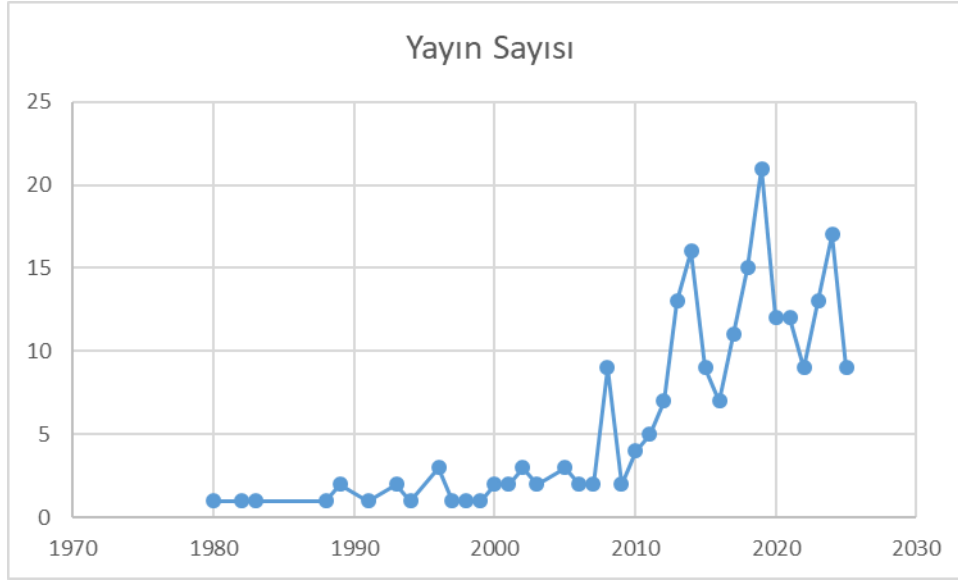
Bu çalışmanın amacı, yoksulluk ve sosyal çalışma/sosyal hizmet kavramlarıyla ilgili akademik literatürü VOSviewer yazılımı aracılığıyla bibliyometrik yöntemle nicel olarak analiz ederek, alandaki araştırma eğilimlerini, tematik yoğunlaşmaları, yazar işbirliklerini ve bilimsel etkileşim ağlarını sistematik biçimde ortaya koymaktır.

2.2. Veri ve Analiz

Bu araştırma ikincil verilere dayalı bir bibliyometrik çalışmadır. Veri kaynağı Web of Science (WoS) Core Collection'dır. 5 Kasım 2025'te, "*başlık*" kelime alanlarında "*poverty*" ve "*social work/social service*" terimleriyle tarama yapılmıştır. 1980–2025 dönemine ait toplam 223 kayıt elde edilmiştir. Yinelenenler ayıklanmış, eksik bibliyografik bilgiler düzeltilmiştir. Yıllara göre üretim eğilimi tanımlayıcı istatistiklerle incelenmiştir. VOSviewer ile eş-yazarlık, anahtar kelime eş-görünüm ve atıf ağları görselleştirilmiştir. "Co-authorship", "co-occurrence" ve "citation" modülleri kullanılmıştır. Eşik değerleri en az 1 yayın ve 1 atıf olarak belirlenmiştir. Amaç; alanın zaman içindeki gelişimini, tematik kümelenmelerini ve bilimsel etkileşim ağlarını sistematik biçimde ortaya koymaktır.

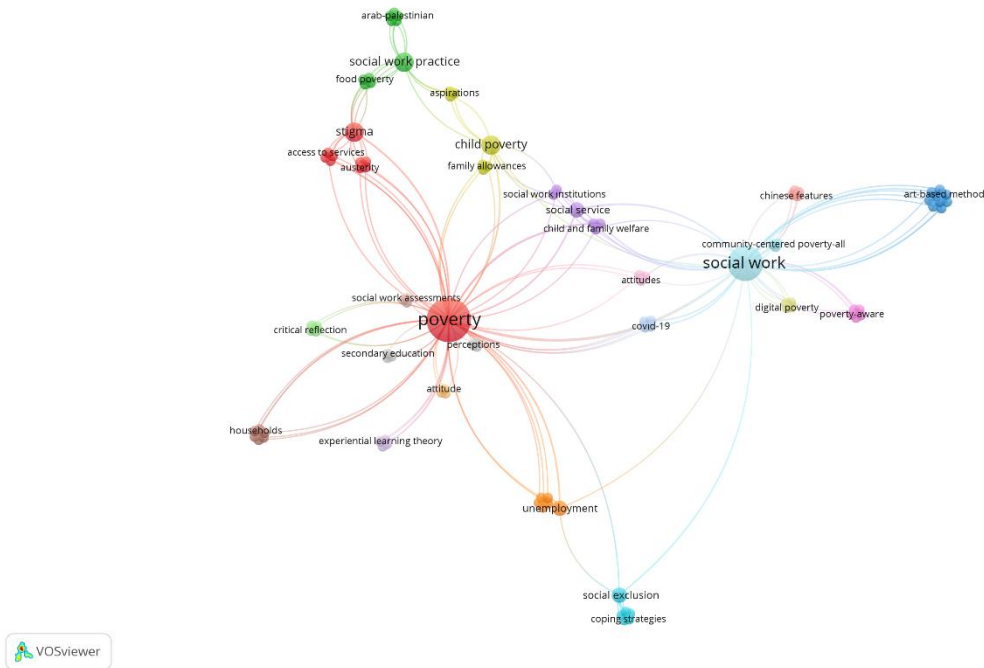
3. BULGULAR

Bu bölümde, yoksulluk ve sosyal hizmet konularına ilişkin literatürdeki akademik üretimin nicel analizine dayalı bulgular VOSviewer programı aracılığıyla sunulmuştur. Bulgular, yayınların yıllara göre dağılımı, anahtar kelime ilişkileri, yazar, kurum ve ülke işbirlikleri ile atıf ağlarının görselleştirilmesi yoluyla alanın genel yapısını ele almaktadır.

Grafik 1. Yıllara göre dağılım

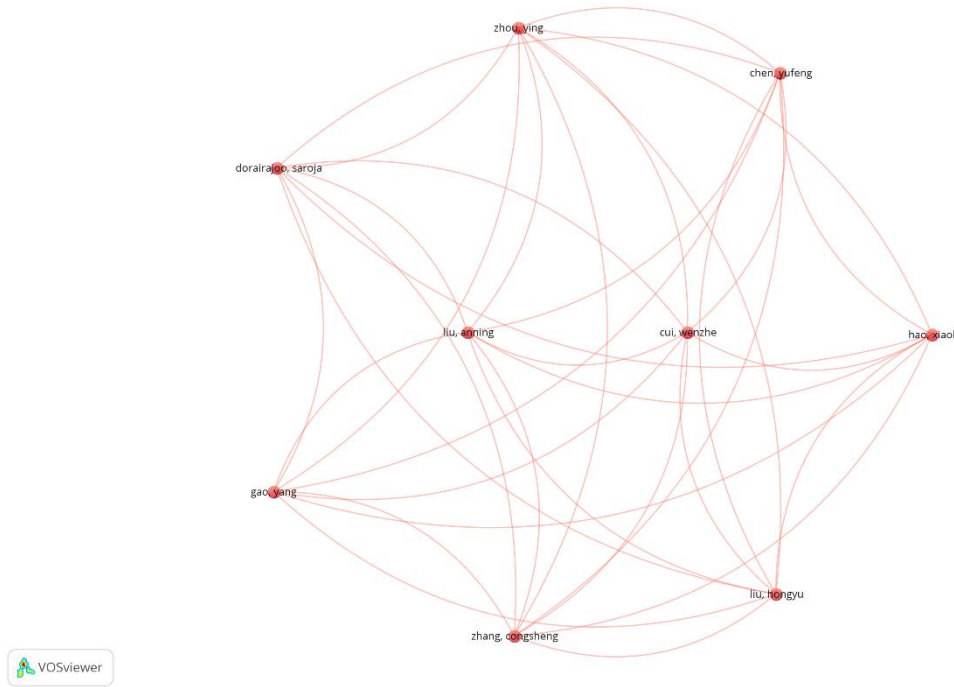
Grafik 1, 1980–2025 döneminde konuya ilişkin yayınların yıllara göre dağılımını ortaya koymaktadır. Verilere göre toplam 223 çalışma tespit edilmiş; üretimin özellikle son yıllarda belirgin biçimde yoğunlaştığı görülmüştür. En yüksek yayın sayıları 2021’de 49, 2020’de 31, 2018 ve 2023’te ise 26’şar yayın olarak kaydedilmiştir. Bu dört yıl tek başına toplam üretimin yaklaşık %59’unu oluşturarak (132/223) literatürdeki hızlanmanın yakın dönemde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu eğilim, erken yıllara kıyasla artan akademik ilgi ve alanın kurumsallaşmasıyla birlikte yayın hacminde belirgin bir ivmelenmeye işaret etmektedir.

Şekil 1. Anahtar kelimeler

Şekil 1’deki VOSviewer anahtar kelime ağında “yoksulluk” düğümü, en yüksek toplam bağ gücüyle (68) merkezde konumlanmaktadır. “Sosyal hizmet” (47) ile “stigma” (15) ve “sosyal hizmet uygulamaları” (14) düğümleri yoksullukla yoğun eş-oluş göstererek alanın çekirdeğini

oluşturmaktadır. “Çocuk yoksulluğu”, “işsizlik” ve “sosyal dışlanma” alt temaları ağın çevresel fakat köprüleyici bileşenleri olup literatürde yoksulluğun çok boyutlu niteliğine işaret etmektedir. Ayrıca “sanat temelli yöntemler”, “dijital yoksulluk” ve katılımcı yaklaşımların sosyal hizmetle bağlanması, güncel ve yenilikçi araştırma yönelimlerinin güçlendiğini göstermektedir.

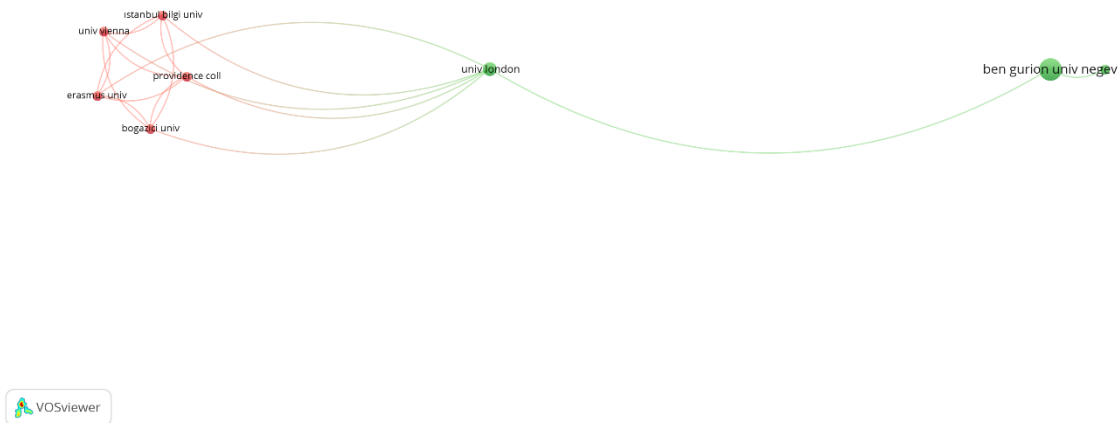
Şekil 2. Yazar bilgileri

Şekil 2’de, yazarlar arasındaki işbirliği ağları VOSviewer programı aracılığıyla görselleştirilmiştir. Analiz sonucuna göre en fazla yayına sahip araştırmacılar arasında Krumer-Nevo, Michal (5 yayın, 40 atıf) ve Saar-Heiman, Yuval (3 yayın, 10 atıf) öne çıkmaktadır. Ağ yapısında Chen Yufeng, Liu Anning, Hao Xiaoli ve Cui Wenzhe gibi araştırmacıların güçlü bağlantılarla birbirine bağlı olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle Çin kökenli araştırmacılar arasında yüksek düzeyde işbirliği ve ortak üretim eğiliminin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca ağın yapısı, alanın uluslararası düzeyde henüz sınırlı ancak bölgesel olarak yoğunlaşan bir yazar etkileşim ağına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 3. Atıflar

Şekil 3'te, çalışmalara ait atıf ağları VOSviewer yazılımı aracılığıyla görselleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Krumer-Nevo (2022) ve Khoury (2023) en yüksek atıf sayısına (15'er atıf) sahip yayınlar olarak öne çıkmaktadır. Bu iki çalışma, sosyal hizmet ve yoksulluk temalı literatürde kavramsal çerçeveye yön veren temel kaynaklar konumundadır. Ayrıca Timor-Shlevin (2023), Saar-Heiman (2023) ve Morley (2024) gibi araştırmacıların eserleriyle oluşturulan bağlantılar, alandaki güncel akademik etkileşimi göstermektedir. Ağ yapısı, özellikle Krumer-Nevo ekseninde şekillenen bir merkezî yapılanmayı ortaya koyarken, 2022–2025 döneminde yoksulluk ve sosyal hizmet literatüründe belirgin bir atıf yoğunluğu oluştuğunu göstermektedir.

Şekil 4. Kurumlar

Şekil 4’te, kurumlar arasındaki işbirliği ağları VOSviewer yazılımı aracılığıyla görselleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Ben Gurion University of the Negev en fazla yayın (5) ve en yüksek atıf sayısına (40) sahip kurum olarak öne çıkmaktadır. University of London (2 yayın, 3 atıf) bu kurumla en güçlü bağlantıya sahip merkezlerden biri olup uluslararası işbirliğinin köprü konumundadır. Ayrıca İstanbul Bilgi Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, University of Vienna ve Erasmus University gibi kurumların kendi aralarındaki yoğun bağlantılar, Avrupa merkezli akademik etkileşim ağının güçlü olduğunu göstermektedir.

Şekil 5. Ülkeler

Şekil 5’te, ülkeler arasındaki bilimsel işbirliği ağları VOSviewer ile görselleştirilmiştir. Analize göre Amerika Birleşik Devletleri (9 yayın) ve İngiltere (7 yayın) üretkenlik açısından öne çıkarken, İsrail de (6 yayın) görünür katkı veren ülkelerden biridir. Ağ yapısında İngiltere; Avusturya, Hollanda ve Türkiye gibi Avrupa ülkeleriyle kurduğu bağlantılar sayesinde uluslararası işbirliklerinde bir köprü görevi üstlenmektedir. Buna karşılık ABD’nin daha çok kendi bölgesel etkileşimleri içinde kümелendiği ve Avrupa ile bağlantılarının sınırlı kaldığı görülmektedir. Genel olarak yapı, sosyal hizmet ve yoksulluk alanında Batı merkezli bir üretim yoğunluğunu işaret ederken, Türkiye gibi ülkelerin bu ağlara giderek daha fazla dâhil olduğu anlaşılmaktadır.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, yoksulluk ve sosyal hizmet alanındaki akademik üretimin son yıllarda belirgin bir artış gösterdiği ve alanın giderek kurumsallaştığı görülmektedir. Grafik ve şekillerde ortaya konan veriler; araştırma konularında tematik çeşitliliğin arttığını, yazar ve kurumlar arasında sınırlı da olsa bölgesel işbirliklerinin güçlendiğini ve literatürde Batı merkezli bir üretim ağı yapısının hâkim olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye gibi ülkelerin de bu ağlara dahil olarak uluslararası görünürlüğünü artırdığı dikkat çekmektedir. Bu bulgular, sosyal hizmet disiplininin yoksulluk konusundaki akademik ilgisinin hem derinleştiğini hem de küresel ölçekte daha geniş bir etkileşim alanına yayıldığını ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA

Yoksulluk ve sosyal hizmet alanında yürütülen çalışmaların yıllar içinde gösterdiği artış, sosyal bilimlerde bu konulara yönelik duyarlılığın belirgin biçimde yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bibliyometrik bulgular, araştırma üretiminin 2020’li yıllarda hızla arttığını ve alanın kurumsallaşma eğilimi kazandığını göstermektedir (Chipunza & Ntsalaze, 2025). Bu ivme, yoksulluğun yalnızca gelir yoksunluğu üzerinden değil, sosyal dışlanma ve insan hakları bağlamında da ele alınmasıyla ilişkilidir (Kakwani & Son, 2025). Literatürdeki kavramsal genişleme, yoksulluğun sosyal politika, çocuk refahı ve eşitsizlik dinamikleriyle daha sıkı biçimde bağlantılandırıldığını düşündürmektedir (Roblek & Kejžar, 2025). Sosyal hizmet disiplininin bu çerçevede geliştirdiği hak temelli yaklaşımlar, mesleğin eleştirel yönünü güçlendirmiştir (Tarshish & Benish, 2025). Disiplinin özellikle yoksullukla mücadeledeki aracı rolü, sosyal adalet ve insan onuru ekseninde daha belirgin bir teorik konum kazanmıştır (Edmiston, 2023). Bu gelişme, sosyal hizmetin yalnızca bireysel destek mekanizması değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün bilgi üreten bir aktörü olarak yeniden konumlandığını göstermektedir.

Yazar, kurum ve ülke düzeyindeki işbirliği ağları, bilimsel üretimin küresel ölçekte farklı düzeylerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Bulgular, İsrail, İngiltere ve ABD merkezli kurumların literatürde belirgin bir etki gücüne sahip olduğunu göstermektedir (Kara & Kutlu, 2025). Bu etki, hem atıf düzeyinde hem de ortak yazarlık ilişkilerinde yapısal bir merkezilik yaratmaktadır. Ancak son yıllarda Türkiye gibi ülkelerin bu ağlara giderek daha fazla katılması, bilgi dolaşımında yeni coğrafi açılımlar oluşturmuştur. Ben Gurion University of the Negev ve University of London gibi kurumların yüksek üretkenliği, işbirliği ağlarının kurumsal güçle ilişkili olduğunu göstermektedir. Avrupa merkezli bağlantıların görece daha yoğun, ABD’nin ise bölgesel olarak sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir (Sun, Yee Whah & Wang, 2025). Bu yapı, literatürde hâlâ Batı merkezli bir bilgi üretim ekseninin baskın olduğunu, ancak çevresel aktörlerin giderek daha görünür hâle geldiğini ortaya koymaktadır. “Sanat temelli yöntemler”, “dijital yoksulluk” ve “katılımcı yaklaşımlar” gibi temaların yükselişi, disiplinin yalnızca kavramsal değil, aynı zamanda yöntemsel bir dönüşüm içinde olduğunu göstermektedir (Einhorn, 2025; Pitt, Crichton-Hill & Maidment, 2024). Bu eğilim, yoksulluk araştırmalarının disiplinlerarası karakterini güçlendirmekte ve sosyal hizmetin toplumsal değişime duyarlı bir bilgi alanı hâline gelmesine katkı sunmaktadır. Ayrıca, analiz sonuçlarında gözlenen tematik çeşitlilik, farklı ülkelerdeki sosyal politika yönelimleriyle paralel bir gelişim çizgisine işaret etmektedir. Bu durum, yoksullukla mücadeleye ilişkin bilimsel söylemin küresel ölçekte yeniden şekillendiğini düşündürmektedir.

Bibliyometrik analizler, yoksulluk ve sosyal hizmet literatüründe kavramsal derinleşmenin yanı sıra bilgi paylaşım ağlarının da çeşitlendiğini göstermektedir. Literatürün yapısal olarak merkezileştiği, ancak bu merkeziliğin zamanla kırılarak daha çoğulcu bir üretim alanına evrildiği anlaşılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki araştırmacıların artan katılımı, disiplinin küresel temsil kapasitesini güçlendirmektedir (Robeyns, 2025). Aynı zamanda, yeni araştırma temalarının görünürlük kazanması, sosyal hizmetin teknoloji, sanat ve kültür ekseninde yeni müdahale alanları oluşturmaya olanak tanımaktadır (Tarshish & Benish, 2025). Bu yönelim, hem mesleki pratiğin hem de akademik üretimin yenilikçi bir karakter kazandığını göstermektedir. Bibliyometrik bulguların, gelecekteki nitel araştırmalarla desteklenmesi, sosyal

hizmetin yoksullukla ilişkili politik süreçlerdeki etkisini daha net biçimde ortaya koyabilir (Kakwani & Son, 2025). Bu bağlamda disiplinin, yapısal eşitsizliklerle mücadelede teorik ve metodolojik esnekliğini sürdürmesi önem taşımaktadır. Son yıllarda gözlenen artan üretim hacmi, yalnızca niceliksel bir büyüme değil, aynı zamanda eleştirel sosyal politika düşüncesinin de derinleştiğine işaret etmektedir. Genel eğilim, sosyal hizmetin yoksulluğu yeniden anlamlandırma biçimlerinin giderek daha fazla toplumsal bağlamı içeren bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoksulluk ve sosyal hizmet literatürüne ilişkin bibliyometrik çözümleme, son yıllarda alanda hem kuramsal derinleşme hem de tematik çeşitlenme eğiliminin belirgin biçimde arttığını göstermektedir. Bulgular, yoksulluğun çok boyutlu bir toplumsal olgu olarak ele alındığını ve sosyal hizmet disiplininin bu olguyu yalnızca bireysel değil yapısal düzeyde de değerlendiren bütüncül yaklaşımlar geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Disiplinin hak temelli uygulamalara yönelmesi, sosyal politika yapım süreçlerinde daha aktif bir bilgi üretim alanı oluşturduğunu düşündürmektedir. Kurumsal ve coğrafi düzeyde genişleyen uluslararası işbirlikleri, bilgi dolaşımının merkezleşmesini kısmen kırarak daha dengeli bir bilimsel etkileşim ağı oluşumuna katkı sağlamaktadır. Yöntemsel düzlemde dijital yoksulluk, sanat temelli uygulamalar ve katılımcı araştırma tasarımları gibi yenilikçi yönelimlerin öne çıkması, alanın disiplinlerarası kapasitesini güçlendirmektedir. Bu bulgular, sosyal hizmet araştırmalarının yalnızca akademik üretimi değil, aynı zamanda sosyal adaletin kurumsal dayanaklarını da yeniden şekillendirdiğini göstermektedir. Gelecek araştırmalar, bibliyometrik verileri nitel analizlerle destekleyerek uluslararası işbirliği ağlarının sosyal politika sonuçları üzerindeki etkilerini incelemeye odaklanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Chipunza, T., Ntsalaze, L. (2025). Multi-dimensional poverty: a bibliometric analysis and content co-occurrence literature review. *Humanit Soc Sci Commun* 12, 582. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04924-7>
- Chipunza, T., Ntsalaze, L. (2025). Multi-dimensional poverty: a bibliometric analysis and content co-occurrence literature review. *Humanit Soc Sci Commun* 12, 582. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04924-7>
- Clementi, F. (2024). Income Distribution, Inequality and Poverty: Evidence, Explanations and Policies. *Economies*, 12(10), 276. <https://doi.org/10.3390/economies12100276>
- Edmiston, D. (2023). Who counts in poverty research? *The Sociological Review*, 72(2), 235-257. <https://doi.org/10.1177/00380261231213233>
- Einhorn, L. (2025). Practices of resistance in social work: navigating power in a local social work programme in Germany. *Critical and Radical Social Work* (published online ahead of print 2025). Retrieved Oct 28, 2025, from <https://doi.org/10.1332/20498608Y2025D000000090>
- Hingley-Jones, H., & Kirwan, G. (2023). Poverty: social work perspectives. *Journal of Social Work Practice*, 37(2), 131-135. <https://doi.org/10.1080/02650533.2023.2233845>
- Kakwani, N., & Son, H. H. (2025). Multidimensional Poverty: A New Perspective on Measurement. *The Journal of Development Studies*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/00220388.2025.2530471>

- Kara, H. Z., & Kutlu, İ. (2025). Bibliometric Analysis of Social Work Studies Published in WoS from Turkey. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/26408066.2025.2541632>
- López Peláez, A., Aramendia-Muneta, M. E., & Erro-Garcés, A. (2023). Poverty, social work, and social intervention: decent work as a strategy to overcome poverty after the Covid-19. *Journal of Social Work Practice*, 37(2), 213–229. <https://doi.org/10.1080/02650533.2023.2214309>
- Marks, L. L., & Thyer, B. A. (2025). Promoting Policy Practice among Social Work Students: A Review of Outcome Studies. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 52, 75. <https://doi.org/10.15453/0191-5096.4814>
- Pitt, L., Crichton-Hill, Y., & Maidment, J. (2024). A poverty informed social work practice framework. *Advances in Social Work and Welfare Education*, 25(1), 5-20.
- Robeyns, I. (2025). Why Economic Inequality Should be Central to Strategies for the Future. *Journal of Human Development and Capabilities*, 26(2), 161–176. <https://doi.org/10.1080/19452829.2025.2479028>
- Roblek, V., Kežar, A. (2025). A comprehensive examination of indicators for evaluating poverty and social exclusion. *Discov glob soc* 3, 51. <https://doi.org/10.1007/s44282-025-00192-7>
- Saar-Heiman, Y., Zeira, A., & Thoburn, J. (2025). Committed but constrained: Social workers' perspectives on practice with children and families living in poverty. *Children and Youth Services Review*, 108342. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2025.108342>
- Sun, B., Yee Whah, C., & Wang, Y. (2025). A systematic review of significant research on poverty alleviation by social organizations: comparing distinctive approaches in China and the world. *Cogent Social Sciences*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2025.2484468>
- Tarshish, N., Benish, A. (2025). The Three Spheres of Rights-Based Practice in Social Work: Respecting, Claiming, and Changing. *Clin Soc Work J.* <https://doi.org/10.1007/s10615-025-00998-7>

DİJİTALLEŞME ÇAĞINDA SOSYAL HİZMET: MÜDAHALE DÜZEYLERİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

**Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin DOĞAN¹, Dr. Öğr. Üyesi, Resul DURAN², Dr. Öğr. Üyesi
Ahmet USANMAZ³**

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Hizmet, shuhuseyindgn@gmail.com, 0000-0002-0375-8437

² Hakkari Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri, resulduran@hakkari.edu.tr, 0000-0002-7149-834X

³ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Hizmet, ahmetusanmaz6@gmail.com, 0000-0001-9498-1521

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, dijitalleşmenin sosyal hizmette mikro, mezo ve makro düzeylerdeki etkilerini kuramsal temeller ve etik ilkeler ışığında bütüncül biçimde incelemektir. Mikro düzeyde çevrimiçi danışmanlık, teleterapi ve dijital okuryazarlık müdahaleleri bireysel güçlenmeyi artırmakta; mahremiyet, güvenlik ve bilgilendirilmiş onam gerekliliklerini yeniden tanımlamaktadır. Mezo düzeyde çevrimiçi grup çalışmaları ve topluluk platformları sosyal destek ağlarını genişletmekte; katılım ve aidiyet süreçlerini süreklileştirmektedir. Makro düzeyde e-devlet uygulamaları, veri yönetimi ve dijital savunuculuk mekanizmaları politika tasarımı dönüştürmekte; eşitlik ve hesap verebilirlik standartlarını kurumsallaştırmaktadır. Çalışma, ekolojik sistem, güçlendirme ve insan hakları yaklaşımlarını dijital bağlama uyarlamakta; veri temelli karar verme ile etik risk azaltımının birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir. Gelecek araştırmalar, düzeyler arası etki zincirlerini nedensel tasarımlarla sınamaya, kanıta dayalı dijital müdahaleleri karşılaştırmalı ölçütlerle değerlendirmeye ve erişim-eşitlik ile etik etki değerlendirmelerini standardize edecek göstergeler geliştirmeye odaklanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dijital sosyal hizmet, Mikro düzey, Mezo düzey, Makro düzey, Dijital etik

SOCIAL WORK IN THE DIGITALIZATION ERA: AN EVALUATION IN TERMS OF LEVELS OF INTERVENTION

ABSTRACT

The purpose of this study is to holistically examine the impacts of digitalization on social work at the micro, mezo, and macro levels in light of core theoretical foundations and ethical principles. At the micro level, online counseling, teletherapy, and digital literacy interventions enhance individual empowerment while reshaping requirements related to privacy, security, and informed consent. At the mezo level, online group work and community platforms expand social support networks and sustain participation and belonging processes. At the macro level, e-government initiatives, data governance structures, and digital advocacy mechanisms

transform policy design and institutional practices, advancing standards of equity and accountability. The study adapts ecological systems theory, empowerment perspectives, and human-rights-based approaches to digital contexts and demonstrates the necessity of integrating data-driven decision-making with ethical risk mitigation. Future research should focus on testing cross-level causal pathways through rigorous designs, evaluating evidence-based digital interventions using comparative indicators, and developing standardized metrics for access–equity and ethical impact assessments.

Keywords: Digital social work, Micro levels, Mezzo levels, Macro levels, Digital ethics

1.GİRİŞ

Dijitalleşme, 21. yüzyılın toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümünü şekillendiren en temel olgulardan biridir (Guenduez vd., 2025; Eom & Lee, 2022). Teknoloji, artık yalnızca bir araç değil; sosyal ilişkilerin, üretim biçimlerinin, eğitim ve sağlık hizmetlerinin, hatta bireylerin kimlik ve aidiyet algılarının yeniden inşa edildiği bir yaşam alanına dönüşmüştür (Soh vd., 2024; Sirin vd., 2024). Bu dönüşüm, bireylerin toplumla kurduğu etkileşimi, kamusal hizmetlerin işleyişini ve sosyal politika süreçlerini köklü biçimde değiştirmiştir (Szedmák vd., 2025; Djatmiko vd., 2025). Sosyal hizmet disiplini de bu kapsamlı dönüşümden bağımsız düşünülemez; zira dijitalleşme, hem hizmet sunum biçimlerini hem de mesleğin değer ve etik temellerini doğrudan etkilemektedir (National Association of Social Workers [NASW] vd., 2017; NASW, 2025). Günümüzde sosyal hizmet, yalnızca yüz yüze etkileşimlerle sınırlı olmayan; çevrimiçi danışmanlık, dijital vaka yönetimi, sanal topluluk destek ağları gibi yeni uygulama biçimleriyle genişleyen bir alan haline gelmiştir (Nordesjö & Scaramuzzino, 2023; Yuan vd., 2025). Böylece dijitalleşme, sosyal hizmetin hem kapsamını hem de etki alanını dönüştürmekte, disipline yeni fırsatlar ve aynı zamanda yeni sorumluluklar yüklemektedir (Segal vd., 2025).

Sosyal hizmet mesleği tarihsel olarak insan refahını güçlendirmeyi, sosyal adaleti sağlamayı ve dezavantajlı grupların yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen bir disiplindir (Atteberry-Ash, 2023). Ancak dijital çağ, bu hedeflerin gerçekleştirilme biçimlerini yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Bilgiye erişim, hizmetlere katılım ve toplumsal görünürlük artık büyük ölçüde dijital ortamlar üzerinden sağlanmaktadır (Jeyasingham & Devlin, 2024). Bu durum, dijital araçlara erişemeyen bireyler için yeni türden sosyal dışlanma biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Mee vd., 2025). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları, dijital eşitsizlikleri tanımlamak, teknolojiye erişimi bir hak olarak savunmak ve bireylerin dijital ortamda güçlenmelerini desteklemekle yükümlüdür (Sanders & Scanlon, 2021). Bu noktada, dijitalleşme yalnızca bir teknik yenilik değil, sosyal adaletin dijital bağlamda yeniden yorumlanmasını zorunlu kılan etik ve yapısal bir meseledir. Sosyal hizmetin insana ve insan onuruna dayalı değer sistemi, dijital dünyanın hız ve verimlilik mantığıyla dengelenmek zorundadır (Umbrello & O'Hara, 2025).

Dijitalleşme süreci, sosyal hizmetin kuramsal ve uygulamalı boyutlarını çok katmanlı biçimde etkilemektedir (Li vd., 2023). Ekolojik sistem yaklaşımı, artık birey-çevre etkileşimini dijital ekosistemler üzerinden de değerlendirmeyi gerektirirken; güçlendirme kuramı, bireylerin dijital araçları etkin biçimde kullanarak kendi yaşamları üzerinde daha fazla kontrol kazanmalarını hedeflemektedir (Karim, 2023). İnsan hakları temelli yaklaşım ise dijital mahremiyet, veri

güvenliği ve eşit erişim gibi konuları sosyal adaletin yeni boyutları olarak ele almaktadır. Bu kuramsal yaklaşımlar, sosyal hizmetin dijitalleşme karşısındaki duruşunu yalnızca araçsal değil, aynı zamanda değer temelli bir dönüşüm olarak konumlandırmaktadır (Wernick & Artyushina, 2023). Böylece sosyal hizmet, teknolojik gelişmeleri eleştirel biçimde değerlendirirken, insan refahını artırma misyonunu koruyarak çağın gerekliliklerine uyum sağlamayı amaçlamaktadır (López-Peláez vd., 2024). Bu dönüşüm, hem mesleki kimliğin yeniden tanımlanmasını hem de dijital ortamlarda yürütülen uygulamaların etik çerçevede yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir.

Dijitalleşme çağında sosyal hizmet disiplini, hem fırsatlar hem de karmaşık sorumluluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Teknolojinin hizmet sunum süreçlerine entegrasyonu, sosyal hizmetin erişilebilirliğini artırırken aynı zamanda mahremiyet, etik sınırlar ve dijital eşitsizlik gibi yeni sorun alanları doğurmaktadır (Rodríguez-Martínez vd., 2024). Dijital araçlar, bireylerin ve toplulukların güçlenmesini destekleyen önemli kaynaklar haline gelse de, bu kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler sosyal adalet ilkesini yeniden tartışmaya açmaktadır (Imran, 2023). Bu bağlamda dijitalleşme, sosyal hizmetin yalnızca yöntemsel araçlarını değil, aynı zamanda değer temellerini, profesyonel rollerini ve toplumsal işlevlerini yeniden tanımlamayı zorunlu kılmaktadır. Özellikle birey, grup ve toplum düzeyinde yürütülen sosyal hizmet uygulamalarının dijital ortamlarda nasıl biçimlendiği; hangi kuramsal yaklaşımlarla desteklendiği ve etik çerçevenin bu yeni yapıya nasıl uyarlandığı soruları günümüzde giderek daha fazla önem kazanmaktadır (López-Peláez vd., 2024). Bu noktada, müdahale düzeyleri (mikro, mezo ve makro), sosyal hizmetin dijitalleşme sürecini çok boyutlu olarak anlamayı sağlayan temel bir analitik çerçeve sunmaktadır (Rodríguez vd., 2021). Mikro düzeyde bireysel güçlenme ve dijital danışmanlık uygulamaları; mezo düzeyde topluluk temelli etkileşim ve çevrimiçi grup çalışmaları; makro düzeyde ise dijital sosyal politikalar, veri temelli yönetim ve e-devlet uygulamaları, mesleğin dijital dönüşümünü farklı boyutlarda yansıtmaktadır (Goldkind vd., 2018). Ancak literatürde dijitalleşmenin bu üç düzey arasındaki etkileşim bağlamında bütüncül biçimde ele alınmadığı görülmektedir. Bu durum, hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde bir boşluk oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın önemi dijitalleşme olgusunu sosyal hizmetin çok düzeyli müdahale yapısı üzerinden analiz ederek, mesleğin çağın teknolojik ve etik gereklilikleri doğrultusunda nasıl yeniden konumlandığını ortaya koymasında yatmaktadır. Çalışma, sosyal hizmetin dijital dönüşüm sürecini yalnızca teknik bir değişim olarak değil, aynı zamanda bireyden topluma uzanan bütüncül bir sosyal yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Aşağıda yer alan başlıklarda bu durum detaylandırılarak dijitalleşme, sosyal hizmetin insani değerlerini teknolojiyle buluşturan, yeni bir mesleki yapı olarak bu kuramsal temel üzerinden tartışılmaktadır.

2. DİJİTALLEŞME VE SOSYAL HİZMETİN DÖNÜŞEN YAPISI

Dijitalleşme, yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal yapıların, ekonomik ilişkilerin ve insan davranışlarının yeniden şekillenmesine yol açan çok boyutlu bir süreçtir (Qureshi, 2023). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, bireylerin sosyal etkileşim biçimlerinden kamu hizmetlerinin işleyişine kadar birçok alanı derinden etkilemiştir (Van Dijk, 2020). Bu dönüşüm, sosyal hizmetin dayandığı insan merkezli, hak temelli ve bütüncül müdahale anlayışını da yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır (Banks, 2020). Sosyal hizmetin hedef kitlesi olan dezavantajlı bireyler ve topluluklar, dijital çağın getirdiği

fırsatlardan eşit biçimde yararlanamadığında yeni biçimlerde dışlanma ve eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır (Osian-Gabrie, 2024). Dolayısıyla dijitalleşme, sosyal hizmetin yalnızca yöntemlerini değil, müdahale önceliklerini de dönüştürmektedir. Artık sosyal hizmet uzmanlarının dijital ortamda etkileşim kurma, veri güvenliğini sağlama ve teknolojik araçları etik biçimde kullanma yeterliliği mesleki bir zorunluluk haline gelmiştir (Rodríguez-Martínez vd., 2024). Bu bağlamda dijitalleşme, sosyal hizmet disiplinine hem yenilikçi uygulama alanları kazandırmakta hem de yeni etik ve yapısal sınavlar getirmektedir (Storer vd., 2023). Bu noktada, sosyal hizmetin dijital dönüşüm süreci, insan refahını destekleme misyonunu korurken teknolojik gelişmelere eleştirel ve etik bir gözle uyum sağlama çabasını ifade etmektedir.

Dijitalleşme ile birlikte sosyal hizmetin kuramsal temelleri de yeniden yorumlanmaktadır. Ekolojik sistem yaklaşımı, artık birey-çevre etkileşimini yalnızca fiziksel değil, dijital ekosistemler üzerinden de değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bireyin dijital ortamlardaki varlığı, kimlik inşası ve sosyal ilişkileri, sosyal hizmetin müdahale alanını fiziksel mekânın ötesine taşımıştır (López Peláez & Marcuello-Servós, 2018). Aynı zamanda güçlendirme yaklaşımı, bireylerin dijital araçları kullanma kapasitesini artırma ve dijital okuryazarlık yoluyla katılımı teşvik etme yönünde genişlemiştir (Zgoda & Shane, 2018). İnsan hakları temelli sosyal hizmet anlayışı ise dijital ortamda mahremiyetin, veri güvenliğinin ve dijital eşitliğin korunmasını öncelikli bir hak alanı olarak ele almaktadır (Carvalho & Albuquerque, 2025). Bu dönüşüm, sosyal hizmetin değer sisteminde teknolojik erişimin bir adalet unsuru olarak görülmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla dijitalleşme, mesleğin yalnızca araçsal boyutunu değil, epistemolojik yönünü de yeniden tanımlamaktadır. Bilginin üretimi, paylaşımı ve kullanımı artık dijital ortamlar üzerinden gerçekleşmekte; bu da sosyal hizmette karar verme süreçlerinde veri temelli yaklaşımların önemini artırmaktadır (Andersen vd., 2022). Bu yönüyle dijitalleşme, mesleğin geleneksel uygulamalarını dönüştürürken, aynı zamanda yeni bir profesyonel kimlik ve yetkinlik alanı da yaratmaktadır.

Dijital çağın sunduğu olanaklar, sosyal hizmet uygulamalarında yenilikçi müdahale biçimlerinin gelişmesini sağlamaktadır; ancak bu süreç aynı zamanda disiplinin özündeki etik ilkelerin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır (Rodríguez-Martínez vd., 2024). Bireylerin çevrimiçi ortamda danışmanlık ve destek hizmeti alması, hizmet sunumunda esneklik sağlarken mahremiyetin korunması açısından yeni risk alanları yaratmaktadır. Sosyal medya platformları, topluluk temelli dayanışma ve farkındalık çalışmalarında önemli fırsatlar sunsa da yanlış bilgilendirme, dijital damgalama ve çevrimiçi istismar gibi sorunları da beraberinde getirmektedir (Gillett vd., 2022). Kurumsal düzeyde dijital veri yönetimi, hizmetlerin planlanmasında kolaylık sağlarken, etik ihlallerin önlenmesi için güçlü denetim mekanizmaları gerektirmektedir. Ayrıca dijital erişim eşitsizliği, dezavantajlı grupların sosyal hizmetlerden dışlanmasına neden olabilmekte; bu durum sosyal adalet ilkesinin dijital bağlamda yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır (López-Aguado vd., 2022). Sosyal hizmet uzmanlarının dijital yetkinliklerinin artırılması, bu dönüşümün sağlıklı biçimde yürütülmesi için kritik bir ön koşuldur. Bu nedenle dijitalleşme sürecine yönelik yaklaşımlar, yalnızca teknik yeterlilikle sınırlı kalmamalı; etik duyarlılık, sosyal sorumluluk ve insan hakları perspektifiyle bütünleşmesi gerektiği düşünülmektedir.

3. SOSYAL HİZMETTE DİJİTAL MÜDAHALE DÜZEYLERİ: KURAMSAL BİR ÇERÇEVE

Dijitalleşme süreci, sosyal hizmet disiplininin geleneksel müdahale düzeylerini yeniden düşünmeyi zorunlu kılan çok katmanlı bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Sosyal hizmet, tarihsel olarak birey, grup ve toplum düzeyinde işlev gören çok yönlü bir meslektir; ancak dijital çağ, bu düzeylerin her birine özgü yeni araçlar, yöntemler ve etik sorumluluklar üretmiştir (Gillett vd., 2022). Teknolojinin hızla yaygınlaşması, sosyal hizmetin hem erişim alanını genişletmiş hem de müdahale biçimlerinin sınırlarını belirsizleştirmiştir (Afrouz & Lucas, 2023). Artık bireylerle çevrimiçi platformlar üzerinden doğrudan iletişim kurulabilmekte, grup çalışmaları dijital topluluklar aracılığıyla yürütülebilmekte ve kamu politikaları veri temelli sistemler üzerinden şekillenebilmektedir (Savadye vd., 2025). Bu durum, mikro, mezo ve makro düzeylerin birbiriyle daha etkileşimli hale geldiği yeni bir uygulama ekosistemi yaratmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanının rolü yalnızca yardım eden veya kolaylaştıran kişi olmaktan çıkmakta; aynı zamanda dijital ortamda rehberlik eden, etik sınırları gözeten ve teknoloji okuryazarlığı geliştiren bir aktöre dönüşmektedir (Goldingay & Boddy, 2016). Bu bağlamda, sosyal hizmetin dijital müdahale düzeyleri arasındaki geçişkenlik, disiplinin esnekliğini ve toplumsal değişime uyum kapasitesini göstermektedir. Her düzeydeki uygulama, belirli kuramsal yaklaşımlar ve etik ilkeler çerçevesinde şekillenmektedir (Boetto, 2025). Ekolojik sistem yaklaşımı, dijital çevreyi bireyin yaşam alanının bir uzantısı olarak görürken; güçlendirme kuramı, dijital araçların bireysel kapasiteyi artırma potansiyelini vurgulamaktadır (Kam, 2020). Bu nedenle, dijitalleşme bağlamında müdahale düzeylerinin incelenmesi, sosyal hizmetin hem teorik hem de pratik yönlerini bütünleştiren bir çerçeve sunmaktadır.

Mikro düzeyde dijital sosyal hizmet uygulamaları, birey ve aile temelli müdahalelerin dijital ortama taşındığı alanı ifade etmektedir (Nordesjö & Scaramuzzino, 2023). Bu düzeyde amaç, bireylerin kişisel iyilik halini desteklemek, psikososyal sorunlarla başa çıkmalarını kolaylaştırmak ve dijital erişim yoluyla sosyal destek mekanizmalarına ulaşmalarını sağlamaktır (Afrouz & Lucas, 2025). Çevrimiçi danışmanlık, dijital vaka yönetimi, teleterapi ve mobil uygulamalar aracılığıyla bireylerin ihtiyaçlarına anlık çözümler üretmek mümkün hale gelmiştir (Eriksson vd., 2025; Haaf vd., 2024). Bu uygulamalar, özellikle coğrafi engellerin, hareket kısıtlılıklarının veya pandemi gibi olağanüstü koşulların hizmete erişimi zorlaştırdığı durumlarda büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, mikro düzeydeki dijital müdahalelerde mahremiyetin korunması, veri gizliliği ve güvenli iletişim kuralları kritik bir yer tutmaktadır (Schneider, 2022). Güçlendirme kuramı, bireyin dijital araçları etkin biçimde kullanabilmesini, böylece kendi yaşamı üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını destekleyen bir temel sunmaktadır (Kam, 2022). Sosyal hizmet uzmanı, bu düzeyde dijital okuryazarlığı artırarak bireyin bilgiye erişimini kolaylaştırmalı ve çevrimiçi ortamda güvenli etkileşim kurmasını sağlamalıdır. Ekolojik sistem yaklaşımı ise bireyin çevrimiçi etkileşimini dijital bağlamda da değerlendirerek, müdahalenin bireyin yaşam alanına bütüncül biçimde entegre edilmesini önermektedir (Siporin, 1980). Bu sayede mikro düzeyde dijital sosyal hizmet, bireysel iyilik halini artırmanın yanı sıra, kişisel güçlenme ve toplumsal katılım arasında bir köprü işlevi görebileceği açıktır.

Mezzo düzeyde dijital müdahaleler, topluluk, grup ve kurum temelli etkileşimlerin dijital ortamda yeniden tanımlanmasını kapsamaktadır (Griffin, 2022; Dworak-Peck School of Social Work, 2018). Geleneksel grup çalışmaları, çevrimiçi grup terapileri, dijital eğitim seminerleri ve sosyal medya temelli topluluk destek ağları biçiminde dönüşüm geçirmiştir. Bu düzeyde amaç, bireylerin ortak sorunlar karşısında dayanışma geliştirmesini ve sosyal bağlarını dijital ortamda güçlendirmesini sağlamaktır (Castillo de Mesa vd., 2021). Sosyal medya, çevrimiçi forumlar ve mobil topluluk uygulamaları, grup üyeleri arasında bilgi alışverişini kolaylaştırmakta ve sosyal destek mekanizmalarının sürekliliğini artırmaktadır (Knowles & Danzi, 2025). Ancak dijital topluluklarda aidiyet duygusunun sürekliliği, çevrimiçi etkileşimin niteliğine bağlıdır; anonimlik, yüz yüze iletişimin yokluğu ve dijital yorgunluk gibi faktörler grup dinamiklerini zayıflatabilmektedir (Oksanen vd., 2024). Bu nedenle mezzo düzeyde etkili dijital müdahale, güven, katılım ve sürdürülebilir etkileşim ilkeleri üzerine inşa edilmelidir. Ekolojik sistem kuramı bu düzeyde, bireylerin dijital topluluklar aracılığıyla mikro çevrelerinin ötesinde yeni sosyal ağlar oluşturduklarını vurgulamaktadır (Siporin, 1980). Aynı zamanda güçlendirme yaklaşımı, grup üyelerinin kolektif eylem ve dayanışma yoluyla dijital alanda da seslerini duyurabilmelerini desteklemektedir (Kam, 2022). Dolayısıyla mezzo düzeyde dijital sosyal hizmet, bireylerin bir araya geldiği, paylaştığı ve birlikte dönüştüğü bir dijital topluluk alanı olarak değerlendirilebilir.

Makro düzeyde dijital sosyal hizmet uygulamaları, sistem, politika ve yapısal dönüşüm odaklı müdahaleleri kapsamaktadır (Markovič, 2024). Bu düzeyde sosyal hizmetin amacı, dijitalleşmenin sunduğu olanakları kamu politikaları, sosyal planlama ve hizmet yönetimi süreçlerine entegre etmektir (Kuran, 2025). E-devlet uygulamaları, dijital başvuru sistemleri ve sosyal yardım platformları, hizmetlerin daha hızlı, şeffaf ve erişilebilir biçimde sunulmasını sağlamaktadır. Ayrıca, büyük veri analizleri ve yapay zekâ destekli karar mekanizmaları, sosyal risklerin önceden tespit edilmesine ve kaynakların daha etkin kullanılmasına imkân tanımaktadır. Ancak bu gelişmeler, veri güvenliği, etik standartların korunması ve dijital dışlanmanın önlenmesi açısından yeni sorumluluklar doğurmaktadır (Rodríguez-Martínez vd., 2024). Makro düzeyde dijital sosyal hizmet, yalnızca politika üretiminde değil, aynı zamanda toplumsal farkındalık ve savunuculuk faaliyetlerinde de etkili bir araçtır (Hartman-van der Laan vd., 2025). Sosyal medya kampanyaları, çevrimiçi imza hareketleri ve dijital savunuculuk ağları, sosyal adalet ve insan hakları temelli söylemlerin geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır (Oluwatoyosi, 2024). İnsan hakları temelli yaklaşım, bu düzeyde dijitalleşmeyi sosyal adaletin güçlendirilmesi ve dezavantajlı grupların görünürlüğünün artırılması için bir fırsat olarak görmektedir. Dolayısıyla makro düzeyde dijitalleşme, yalnızca hizmet sunum araçlarını değil, sosyal hizmetin toplumsal rolünü de yeniden tanımlar.

Genel olarak ele alındığında, dijitalleşme süreci sosyal hizmetin müdahale düzeylerini birbirine yakınlaştıran, sınırlarını bulanıklaştıran ve yeni bütüncül uygulama modelleri ortaya çıkaran bir dönüşüm yaratmıştır (Jacob & Souissi, 2023). Mikro düzeyde bireyin güçlenmesi, mezzo düzeyde topluluk dayanışması ve makro düzeyde adil sosyal politikalar birbirini tamamlayan süreçler haline gelmiştir. Dijitalleşme, sosyal hizmetin çok katmanlı yapısını destekleyen bir araç olduğu kadar, aynı zamanda mesleğin değerlerini sınavan bir meydan okumadır (Banks vd., 2024). Teknolojiyle birlikte mesleğin etik, uygulama ve eğitim boyutları yeniden yapılandırılmakta; dijital yetkinlikler profesyonel standardın ayrılmaz bir parçası haline

gelmektedir (Rodríguez-Martínez vd., 2024). Bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarının dijital dönüşüme eleştirel ama uyumlu bir yaklaşım geliştirmesi önem taşımaktadır. Kuramsal olarak, ekolojik sistem yaklaşımı dijital çevreyi sosyal yaşamın bir bileşeni olarak kabul ederken; güçlendirme kuramı dijital araçların birey ve toplum üzerindeki dönüştürücü potansiyelini vurgular (Kam, 2022; Siporin, 1980). İnsan hakları temelli yaklaşım ise dijital adalet, erişim hakkı ve mahremiyetin korunmasını mesleki sorumluluk alanına dahil etmektedir (Oluwatoyosi, 2024). Tüm bu çerçevede, dijital sosyal hizmet müdahaleleri, teknolojinin sunduğu olanakları insan onuru, etik sorumluluk ve sosyal adalet ilkeleriyle uyumlu hale getiren bir vizyon geliştirmeyi amaçlamaktadır (Rodríguez-Martínez vd., 2024). Bu yönüyle dijitalleşme, sosyal hizmetin geleceğinde yalnızca yöntemsel bir yenilik değil, aynı zamanda paradigmatik bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirilmektedir.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijitalleşme çağında sosyal hizmet, yalnızca hizmet sunum biçimlerinde değil, mesleğin anlam, değer ve işlev boyutlarında da köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm, sosyal hizmetin insan refahını güçlendirme ve sosyal adaleti tesis etme misyonunu yeni bir teknolojik bağlam içinde yeniden konumlandırmaktadır. Dijitalleşme, sosyal hizmet disiplinine hem hız, erişilebilirlik ve verimlilik gibi olanaklar kazandırmış, hem de etik, eşitsizlik ve mahremiyet alanlarında yeni tartışmaları gündeme taşımıştır. Bireylerin, ailelerin, toplulukların ve toplumun farklı düzeylerinde teknolojiyle kurduğu ilişki, sosyal hizmet müdahalelerinin de yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Bu süreçte dijital araçlar, yalnızca hizmet aktarımını kolaylaştıran teknik araçlar olmaktan çıkarak; sosyal katılımı artıran, bireyi güçlendiren ve toplumsal bütünleşmeyi destekleyen birer etkileşim aracı haline gelmiştir. Ancak dijitalleşmenin fırsatları kadar risklerinin de bulunduğu unutulmamalıdır. Dijital eşitsizlikler, düşük dijital okuryazarlık, veri güvenliği ihlalleri ve etik ikilemler, sosyal hizmetin müdahale kapasitesini doğrudan etkileyen yapısal sorun alanları olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle dijitalleşme süreci, mesleğin insancıl değerleriyle teknolojik yeniliklerin dengelenmesini gerektiren bir dönüşüm olarak görülmelidir.

Mikro, mezzo ve makro düzeyde gerçekleştirilen dijital sosyal hizmet uygulamaları, disiplinin çok katmanlı yapısının dijital çağda nasıl yeniden biçimlendiğini göstermektedir. Mikro düzeyde dijital danışmanlık, vaka yönetimi ve çevrimiçi destek modelleri; bireyin güçlenmesi, psikososyal iyilik halinin sürdürülmesi ve hizmete erişim olanaklarının artırılması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Mezzo düzeyde dijital platformlar üzerinden yürütülen grup çalışmaları ve topluluk destek ağları, dayanışma kültürünü güçlendirerek sosyal bağları yeniden üretmektedir. Makro düzeyde ise dijital sosyal politikalar, e-devlet uygulamaları ve veri temelli karar mekanizmaları, sosyal adaletin sağlanmasına yönelik yeni yönetim biçimlerinin gelişmesini sağlamaktadır. Ancak bu düzeylerin her birinde dijital etik, mahremiyet, veri güvenliği ve eşit erişim ilkeleri temel belirleyici unsurlar olarak gözetilmelidir. Dijitalleşme, bu anlamda sosyal hizmetin yalnızca teknik değil, aynı zamanda değer temelli bir yenilenme sürecidir. Sosyal hizmet uzmanlarının, dijital araçları eleştirel biçimde kullanabilen, etik duyarlılığa sahip ve teknolojiyi insan onuru merkezinde yorumlayan bir profesyonel kimlik geliştirmesi, bu sürecin sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Afrouz, R., & Lucas, J. (2023). A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*, 23(5), 953-974. <https://doi.org/10.1177/14680173231165926>
- Andersen, L. B., Christensen, M., Danholt, P., & Lauritsen, P. (2022). The Role of Digital Data on Citizens in Social Work Research: A Literature Review. *The British Journal of Social Work*, bcac158. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcac158>
- Atteberry-Ash, B. E. (2023). Social work and social justice: A conceptual review. *Social Work*, 68(1), 38-46. <https://doi.org/10.1093/sw/swac042>
- Banks, S. (2020). *Ethics and values in social work*. Bloomsbury Publishing.
- Banks, S., Bertotti, T., Cairns, L., Shears, J., Shum, M., Sobočan, A. M., Strom, K., & Úriz, M. J. (2024). Social work beyond the pandemic: Exploring social work values for a new eco-social world. *International Social Work*, 67(4), 890-904. <https://doi.org/10.1177/00208728241227062>
- Boetto, H. (2025). Artificial Intelligence in Social Work: An EPIC Model for Practice. *Australian Social Work*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2025.2488345>
- Carvalho, M.I., Albuquerque, C. (2025). Human Rights-Based Social Work Perspective, Ethics, and Practice: An Exploratory Literature Review. *J. Hum. Rights Soc. Work*. <https://doi.org/10.1007/s41134-025-00393-9>
- Castillo de Mesa, J., López Peláez, A., & Méndez Domínguez, P. (2021). Digital social work practice through social networking sites. Case study with users of Social Services Community Centre from Malaga (Spain) on Facebook. *Groupwork*, 29(3). <https://doi.org/10.1921/gpwk.v29i3.1373>
- Djarmiko, G. H., Sinaga, O., & Pawirosumarto, S. (2025). Digital Transformation and Social Inclusion in Public Services: A Qualitative Analysis of E-Government Adoption for Marginalized Communities in Sustainable Governance. *Sustainability*, 17(7), 2908. <https://doi.org/10.3390/su17072908>
- Dworak-Peck School of Social Work. (2018). Do You Know the Difference Between Micro-, Mezzo- and Macro-Level Social Work. University of Southern California. <https://dworakpeck.usc.edu/news/do-you-know-the-difference-between-micro-mezzo-and-macro-level-social-work/>
- Eom, S. J., & Lee, J. (2022). Digital government transformation in turbulent times: Responses, challenges, and future direction. *Government information quarterly*, 39(2), 101690. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2022.101690>
- Eriksson, P., Gabrielsson-Järhult, F., Thorold Nylin, H., & Nilsson, E. (2025). Patients' Experiences With Using a Digital Platform for Chat-Based Consultation in Primary Health Care in Sweden: Qualitative Study. *Journal of Medical Internet Research*, 27, e77478. <https://doi.org/10.2196/77478>
- Gillett, R., Stardust, Z., & Burgess, J. (2022). Safety for Whom? Investigating How Platforms Frame and Perform Safety and Harm Interventions. *Social Media + Society*, 8(4). <https://doi.org/10.1177/20563051221144315> (Original work published 2022)

- Goldingay, S., & Boddy, J. (2016). Preparing Social Work Graduates for Digital Practice: Ethical Pedagogies for Effective Learning. *Australian Social Work*, 70(2), 209–220. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2016.1257036>
- Goldkind, L., Wolf, L., & Freddolino, P. P. (Eds.). (2018). *Digital social work: Tools for practice with individuals, organizations, and communities*. Oxford University Press.
- Griffin, G. (2022, March 23). Digital Technology. *Encyclopedia of Social Work*. Retrieved 2 Nov. 2025, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.1440>
- Guenduez, A. A., Demircioglu, M. A., Mueller, E. M., & Cinar, E. (2025). Digital innovation strategies in the public sector. *Research Policy*, 54(8), 105274. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2025.105274>
- Haaf, R., Schefft, C., Krämer, R., Klein, J. P., & Köhler, S. (2024). Working alliance and its link to guidance in an internet-based intervention for depressive disorders: a secondary analysis of a randomized controlled trial. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1448823. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1448823>
- Hartman-van der Laan, M., Van Deursen, A. J. A. M., Van Laar, E., & Tuinstra, J. (2025). The role of social work in digital inclusion: a systematic literature review. *European Journal of Social Work*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/13691457.2025.2553856>
- Imran, A. (2023). Why addressing digital inequality should be a priority. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 89(3), e12255. <https://doi.org/10.1002/isd2.12255>
- Jacob, S., & Souissi, S. (2023). Social Workers in the Context of Digital Transformations. *Revue des politiques sociales et familiales*, 149(4), 207-216.
- Jeyasingham, D., & Devlin, J. (2024). Hybrid and digitally mediated practice in child and family social work: Impacts on more and less experienced practitioners' communication, relationships, sense-making and experiences of work. *The British Journal of Social Work*, 54(5), 2163-2180. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcae025>
- Kam, P. K. (2020). Strengthening the empowerment approach in social work practice: An EPS model. *Journal of Social Work*, 21(3), 329-352. <https://doi.org/10.1177/1468017320911348>
- Karim, S. (2023). Power-informed practice in social work. *Journal of Social Work*, 23(6), 1062-1079. <https://doi.org/10.1177/14680173231180307> (Original work published 2023)
- Knowles, E. A., & Danzi, B. A. (2025). The role of online social support in mental health: Comparing rural and urban youth. *Children*, 12(2), 113. <https://doi.org/10.3390/children12020113>
- Kuran, M. (2025). Smart Social Policies: Digital Transformation And The Transformation Of Social Assistance. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*(Special Issue of the Conference on Digitalization and Society), 109-121. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.1782085>
- Li, J. C. M., Reamer, F., Manning, M., & Jia, C. X. (2023). Social work research and practice in the digital age. *China Journal of Social Work*, 16(2), 117–120. <https://doi.org/10.1080/17525098.2023.2266185>

- López Peláez, A., & Marcuello-Servós, C. (2018). e-Social work and digital society: re-conceptualizing approaches, practices and technologies. *European Journal of Social Work*, 21(6), 801–803. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1520475>
- López-Aguado, M., Gutiérrez-Provecho, L., Quintanal Díaz, J., & García Llamas, J.L. (2022). Social exclusion and the digital divide. *Journal of e-Learning and Knowledge Society*, 18(3), 74-82. <https://doi.org/10.20368/1971-8829/1135660>
- López-Peláez, A., Kalenda Vávrová, S., Gojová, A., Erro-Garcés, A., & Acebes Valentín, R. (2024). Digital social work. *International Social Work*, 68(4), 728-734. <https://doi.org/10.1177/00208728241267804> (Original work published 2025)
- Markovič, D. (2024). Digital social work or e-social work? Towards social work in a digital environment. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 184, p. 05005). EDP Sciences. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202418405005>
- Mee, P., Gussy, M., Huntley, P. et al. (2025). Digital exclusion as a barrier to accessing healthcare: a summary composite indicator and online tool to explore and quantify local differences in levels of exclusion. *Univ Access Inf Soc* 24, 1425–1437. <https://doi.org/10.1007/s10209-024-01148-5>
- NASW. (2025). Telemental health. National Association of Social Workers. <https://www.socialworkers.org/About/Legal/HIPAA-Help-For-Social-Workers/Telemental-Health>
- National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. (2017). Standards for technology in social work practice. <https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-for-Technology-in-Social-Work-Practice>
- Nordesjö, K., & Scaramuzzino, G. (2023). Digitalization, stress, and social worker–client relationships during the COVID-19 pandemic. *Journal of Social Work* (London, England), 14680173231180309. <https://doi.org/10.1177/14680173231180309>
- Oksanen, A., Celuch, M., Oksa, R. et al. (2024). Online communities come with real-world consequences for individuals and societies. *Commun Psychol* 2, 71. <https://doi.org/10.1038/s44271-024-00112-6>
- Oluwatoyosi, A. D. (2024). Social Media Mobilization and Advocacy: A Case Study. *Journal of Information and Knowledge*, 83-89. <https://doi.org/10.17821/srels/2024/v61i2/171307>
- Osian-Gabrie, J. A. (2024). The impact of digital disruption on social inequality: Challenges and opportunities for social work practice. *Arabian Journal of Business and Management Review* (Oman Chapter), 11(2), 45-49.
- Qureshi, S. (2023). Digital transformation for development: a human capital key or system of oppression? *Information Technology for Development*, 29(4), 423–434. <https://doi.org/10.1080/02681102.2023.2282269>
- Rodriguez, M., Storer, H., & Shelton, J. (2021). Organizing in the digital age: digital macro practice is here...to stay. *Journal of Community Practice*, 29(3), 199–202. <https://doi.org/10.1080/10705422.2021.1984178>

- Rodríguez-Martínez, A., Amezcua Aguilar, M. T., Cortés Moreno, J., & Jiménez-Delgado, J. (2024). Ethical Issues Related to the Use of Technology in Social Work Practice. A Systematic Review. *Sage Open*, 14(3). <https://doi.org/10.1177/21582440241274842>
- Sanders, C.K., Scanlon, E. (2021). The Digital Divide Is a Human Rights Issue: Advancing Social Inclusion Through Social Work Advocacy. *J. Hum. Rights Soc. Work* 6, 130–143. <https://doi.org/10.1007/s41134-020-00147-9>
- Savadye, L.T., Mwapaura, K. & Kachidza, T. (2025). Digital platforms driving social work service delivery at we act for her Zimbabwe. *Discov glob soc* 3, 139. <https://doi.org/10.1007/s44282-025-00290-6>
- Schneider, D. (2022). Ensuring Privacy and Confidentiality in Social Work Through Intentional Omissions of Information in Client Information Systems: a Qualitative Study of Available and Non-available Data. *DISO* 1, 26. <https://doi.org/10.1007/s44206-022-00029-9>
- Segal, M., Lens, O., & Gur, A. (2025). Perspectives on Social Work in the Digital Age. *Ethics and Social Welfare*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/17496535.2025.2517104>
- Siporin, M. (1980). Ecological systems theory in social work. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 7, 507. <https://doi.org/10.15453/0191-5096.1428>
- Sirin, S. R., Brauer, S. Z., & Tugberk, R. C. (2024). Reframing Adolescent Identity: A Global Perspective for the Digital Age. *Annual Review of Developmental Psychology*, 6. <https://doi.org/10.1146/annurev-devpsych-010923-101059>
- Soh, S., Talaifar, S., & Harari, G. M. (2024). Identity development in the digital context. *Social and Personality Psychology Compass*, 18(2), e12940. <https://doi.org/10.1111/spc3.12940>
- Storer, H. L., Scott, C. F., Eggleston, M., Shulruff, T., & Rodriguez, M. Y. (2023). Reimagining Social Work's Digital Future: The Critical Role of Interdisciplinary Tech Partnerships. *Journal of Social Work Education*, 59(sup1), S105–S120. <https://doi.org/10.1080/10437797.2023.2186994>
- Szedmák, B., Varga, L., & Szabó, R. Z. (2025). Digital Transformation of Public Services: The Case of the Document Management Application. *International Journal of Public Administration*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/01900692.2025.2520522>
- Umbrello, S., & O'Hara, P. (2025). Human Dignity in the Digital Age. 35(1). <https://doi.org/10.55613/jeet.v35i1.165>
- Van Dijk, J. (2020). *The Digital Divide*. Polity Press.
- Wernick, A., & Artyushina, A. (2023). Future-proofing the city: A human rights-based approach to governing algorithmic, biometric and smart city technologies. *Internet policy review*, 12(1), 1-26. <https://doi.org/10.14763/2023.1.1695>
- Yuan, S., Davidson, G. & Best, P. (2025). Online mental health peer support: a systematic scoping review of theoretical mechanisms of effect. *BMC Digit Health* 3, 68. <https://doi.org/10.1186/s44247-025-00205-0>
- Zgoda, K. & Shane, K. (2018). Digital Literacy in Social Work Education: A Case Study Incorporating Technology and Social Media Within the Social Work Curriculum. *Journal of Nonprofit Education and Leadership*, 8(1), 32-40. <https://doi.org/10.18666/JNEL-2018-V8-I1-8350>

DEVELOPING DESIGN PRINCIPLES FOR TEACHER SUPPORT FOR STUDENT' IN ENGLISH LANGUAGE SKILLS

Menik DARMIATI ¹, Rully Charitas Indra PRAHMANA ², Suyitno ³

¹Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia; 2436082040@webmail.uad.ac.id

²Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia; rully.indra@mpmat.uad.ac.id

³Universitas Muhammadiyah Purworejo, Indonesia; yitno@umpwr.ac.id

ABSTRACT

This research aimed to develop design principles for teacher support to enhance students' English language skills through adaptive, communicative, and reflective practices. Conducted using a design-based research framework, the study involved 7 English teachers and 85 students from three junior high schools in Purworejo, Central Java, Indonesia. The study was carried out in three phases: Preliminary Investigation, Design and Development, and Implementation and Reflection. Data were collected through classroom observations, interviews, teacher journals, and student assessments. Findings revealed that most teachers initially relied on traditional textbook methods and lacked communicative training. After the implementation of the developed design principles, both teacher adaptability and student engagement improved significantly. Quantitative results showed an increase in students' speaking, writing, and reading comprehension scores by 16–22%, while qualitative reflections indicated enhanced teacher confidence, creativity, and reflective practice. The study concludes that integrating adaptive and communicative approaches with reflective teacher support effectively promotes meaningful English language learning and continuous pedagogical improvement.

Keywords: Teacher Support, English Language Skills, Design-Based Research, Communicative Learning

INTRODUCTION

In the current era of globalization and rapid technological development, English has become the main international language used in education, communication, business, and innovation (Rahmani & Karimi, 2025), (Octaberlina, 2023), (Chandan, 2022). The ability to use English effectively is no longer an option but a necessity for students to compete globally (Yaccob et al., 2022). However, around the world, many students still face difficulties in mastering English skills, especially in speaking, writing, and critical communication (Aldi & Thoyyib Shof, 2024; Harselina et al., 2024). These challenges often arise because English

teaching in many countries still focuses on theory and grammar rather than meaningful communication and real-life use of the language.

At the national level, Indonesia also faces similar challenges. Although English has long been taught in schools, many students still struggle to achieve adequate levels of fluency and confidence in using English (Fachrunnisa & Nuraeni, 2022; Jon et al., 2022). The implementation of the new curriculum, which emphasizes independent and student-centered learning, requires teachers to adopt more creative and adaptive approaches (Abduh et al., 2022; Ni'mah et al., 2024), (Yunus & Latief, 2023). However, in practice, many teachers still find it difficult to design learning activities that truly develop students' communication skills (Gu, 2025; Nurfitri et al., 2020). They often lack structured guidance or design models that can help them plan and implement effective English teaching strategies.

From a research perspective, many previous studies have focused on language teaching methods or teacher training programs, but few have examined how design principles can be developed to provide continuous and practical support for teachers in classroom implementation (Hwang & Lim, 2024). This creates a gap between theoretical research findings and the real teaching practices that occur in schools. Teachers often know *what* should be done, but they need more concrete guidelines on *how* to apply those ideas effectively.

The novelty of this study lies in the development of design principles that integrate theory, teacher experience, and classroom practice. The research emphasizes teacher participation in the process of designing and testing learning strategies, so that the principles developed are not only theoretical but also relevant and applicable in real teaching situations. This study views teachers as co-designers who actively contribute to shaping effective learning models.

The main purpose of this study is to develop and validate design principles that can support teachers in improving students' English language skills. Specifically, this study aims to:

1. Identify the real challenges faced by teachers in developing students' English communication skills.
2. Design and implement teacher support strategies that are adaptive and easy to apply in the classroom.
3. Formulate practical and research-based design principles that can guide teachers in planning, implementing, and evaluating English language learning effectively.

Through these objectives, the research is expected to contribute both to the theoretical development of teacher support models and to practical improvements in English teaching and learning in Indonesian schools.

METHOD

This study employed a Design-Based Research (DBR) approach, which integrates the development of educational design principles with iterative testing in authentic classroom contexts. The DBR approach was chosen because it allows close collaboration between researchers and teachers to bridge the gap between theory and practice in English language teaching.

1. Research Design

The research consisted of three main phases:

- a. Preliminary Investigation: Identifying teachers' needs, challenges, and existing practices in teaching English language skills through surveys, classroom observations, and interviews.
- b. Design and Development: Creating prototype design principles and teacher support materials based on findings from the first phase and relevant pedagogical theories such as communicative language teaching and adaptive learning models.
- c. Implementation and Reflection: Applying the developed principles in classroom settings, followed by evaluation through teacher reflections, student performance analysis, and focus group discussions to refine the design.

2. Participants

The participants consisted of 7 English teachers and 85 students from three junior high schools in Purworejo Central Java Indonesia. The teachers were selected purposively based on their experience in teaching English and willingness to collaborate in a reflective, design-oriented process.

3. Data Collection Techniques

Multiple methods were used to collect data, including:

- a. Classroom Observations: To examine how teachers implemented the design principles in real teaching contexts.
- b. Semi-structured Interviews: Conducted with teachers to explore their perceptions, challenges, and reflections on using the design principles.

- c. Teacher Reflection Journals: Used to record teachers' self-assessment and adaptation processes.
- d. Student Learning Outcomes: Measured through formative assessments focusing on speaking, writing, and comprehension skills.

4. Data Analysis

Data were analyzed through qualitative thematic analysis to identify emerging patterns, challenges, and improvements in teacher support mechanisms. Quantitative data from student performance were analyzed descriptively to determine learning progress. The integration of qualitative and quantitative findings led to the formulation and refinement of final design principles.

5. Validity and Reliability

To ensure research credibility, triangulation of data sources (observations, interviews, and documents) was applied. Member checking was also conducted by sharing findings with participating teachers to verify interpretations.

FINDINGS AND DISCUSSION

1. Overview

This study was conducted in three main phases: 1) Preliminary Investigation 2) Design and Development and 3) Implementation and Reflection. Each phase contributed to the creation and refinement of design principles to support teachers in improving students' English language skills.

2. Preliminary Investigation

The first phase identified the teachers' needs, classroom challenges, and existing teaching practices. Results showed that most teachers depended heavily on textbooks, lacked exposure to communicative teaching methods, and faced difficulties in classroom management, especially during group activities.

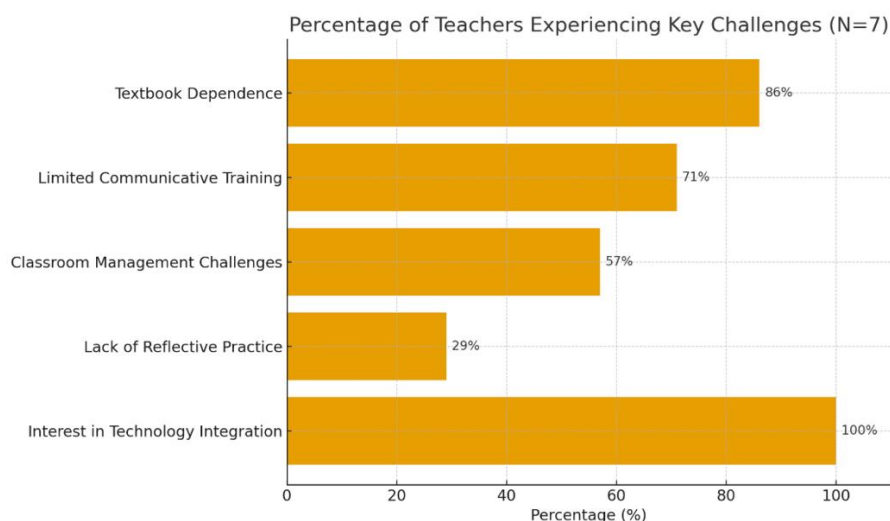

Figure 1. Teachers' Challenges in Teaching English (N = 7)

The data show that most teachers (86%) still depend on textbooks and traditional grammar-based methods, while all (100%) expressed a strong willingness to integrate technology in English learning. This shows that teacher support programs should focus on bridging practical training with digital-based communicative learning.

3. Design and Development

In the second phase, prototype design principles were created to address these challenges. Three key principles were developed:

Table 1: Developed Design Principles

Design Principle	Purpose	Expected Outcome
Adaptive Support	Allow teachers to adjust materials based on student proficiency and context.	Increased student engagement and confidence.
Communicative Approach	Encourage real-life communication and task-based learning.	Improved speaking and writing performance.
Reflective Practice	Support teachers in evaluating their classroom methods and student responses.	Continuous improvement of teaching quality.

During this stage, teachers tested selected learning activities and materials. Feedback showed that they found the design easy to adapt and practical for classroom use. Some revisions were made to clarify activity steps and examples.

4. The Implementation and Reflection Phase

The implementation involved teachers applying the design principles in their classes for one semester. The outcomes were evaluated through classroom observations, reflection journals, and student performance assessments.

Table 2. Summary of Classroom Implementation Results

Aspect	Before Implementation	After Implementation	Improvement (%)

Student Participation	Moderate	Active and interactive	+30%
Teacher Adaptability	Limited	More flexible and student-centered	+40%
Lesson Creativity	Textbook-based	Integrated videos, slides, and group tasks	+35%
Speaking Scores	Average 68	Average 82	+20%
Writing Scores	Average 65	Average 79	+22%
Reading Comprehension	Average 70	Average 81	+16%

After applying the model, both teacher and student performance improved.

Students became more active and confident in using English. Teachers demonstrated higher adaptability and creativity, especially in lesson planning and media use.

5. Qualitative Reflections from Teachers

From interviews and journals, several key themes emerged:

- Increased Confidence:** Teachers reported feeling more confident when using digital materials and communicative activities.
- Collaborative Learning:** Group discussions and student presentations increased motivation and participation.
- Reflective Growth:** Teachers began to reflect on lesson effectiveness and student responses after each class, leading to gradual improvement.

DISCUSSION

The integration of adaptive, communicative, and reflective principles significantly enhanced both teacher and student outcomes. The Design-Based Research approach enabled iterative improvement, aligning theoretical frameworks with real classroom needs. Teachers evolved from being mere implementers to becoming co-designers of their instructional strategies. Overall, the study confirms that context-sensitive, teacher-centered design support can bridge the gap between theory and classroom practice, fostering more sustainable improvement in English language learning.

CONCLUSION

This study demonstrates that developing and applying design principles grounded in adaptive, communicative, and reflective practices can significantly enhance both teaching and learning in English language classrooms. Through the three-phase design-based research process Preliminary Investigation, Design and Development, and Implementation and Reflection teachers evolved from traditional textbook-based instruction toward more interactive, student-centered approaches. The implementation of adaptive support enabled teachers to tailor materials to diverse student needs, the communicative approach encouraged

active participation through real-life language use, and reflective practice fostered continuous professional growth. Quantitative data showed notable improvement in student speaking, writing, and comprehension scores, while qualitative findings highlighted teachers' increased confidence, creativity, and reflective engagement. These results affirm that well-designed teacher support frameworks can sustainably improve English language skills and pedagogical quality in junior high school contexts.

REFERENCES

- [1] Abduh, A., Sakkir, G., Rosmaladewi, R., Andrew, M., & Yasdin, Y. (2022). Teachers' Perceptions of English Teaching Strategies in the Current Curriculum Change. *International Journal of Language Education*, 6(4), 437. <https://doi.org/10.26858/ijole.v6i4.25246>
- [2] Aldi, A. S., & Thoyyib Shof, A. (2024). Exploring Difficulties in English Speaking Skills Among Eleventh Grade Students. *Darussalam English Journal (DEJ)*, 4(1), 45–62. <https://doi.org/10.30739/dej.v4i1.3025>
- [3] Chandan. (2022). THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON ENGLISH LANGUAGE PEDAGOGY IN INDIA. *ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts*, 3(2). <https://doi.org/10.29121/shodhkosh.v3.i2.2022.3775>
- [4] Fachrunnisa, N., & Nuraeni, N. (2022). SPEAKING INTERACTION PROBLEMS AMONG INDONESIAN EFL STUDENTS. *ETERNAL (English, Teaching, Learning, and Research Journal)*, 8(1), 108–120. <https://doi.org/10.24252/Eternal.V8i1.2022.A7>
- [5] Gu, M. (2025). Challenges for EFL Teachers in Designing Communication Activities: A Chinese Perspective. *SAGE Open*, 15(2), 21582440251341286. <https://doi.org/10.1177/21582440251341286>
- [6] Harselina, H., Idayani, A., & Sailun, B. (2024). Students' Difficulties with Vocabulary Mastery in English Language Education at the University Level. *J-SHMIC : Journal of English for Academic*, 11(2), 120–134. [https://doi.org/10.25299/jshmic.2024.vol11\(2\).18668](https://doi.org/10.25299/jshmic.2024.vol11(2).18668)
- [7] Hwang, Y., & Lim, C. (2024). Development of instructional design principles for using ICT in resource-limited learning environments: A case of Bangladesh. *Asia Pacific Education Review*, 25(5), 1465–1481. <https://doi.org/10.1007/s12564-024-09996-9>
- [8] Jon, R. B., Fitri, H. A., & Purnama, B. (2022). Eight Factors Bringing about Students' Speaking Disfluency in Indonesia. *International Journal of English and Applied Linguistics (IJEAL)*, 2(1), 83–94. <https://doi.org/10.47709/ijeal.v2i1.1427>
- [9] Ni'mah, F., Wafa, Z., & Sulistiyaningsih, E. F. (2024). The Implementation of Merdeka Curriculum in English Language Teaching in High School. *English Education and Literature Journal (E-Jou)*, 4(02), 99–106. <https://doi.org/10.53863/ejou.v4i02.996>
- [10] Nurfitri, N., Regina, R., & Yulian, R. (2020). English teacher's difficulties in designing lesson plan based on Indonesian 2013 curriculum. *JELTIM (Journal of English Language Teaching Innovations and Materials)*, 2(2), 85. <https://doi.org/10.26418/jeltim.v2i2.39078>
- [11] Octaberlina, L. R. (2023). Exploring the Use of Digital Technology in English Language Teaching: Strategies and Methods for Effective Implementation. *ENGLISH FRANCA : Academic Journal of English Language and Education*, 7(1), 175. <https://doi.org/10.29240/ef.v7i1.6977>

- [12] Rahmani, H., & Karimi, M. I. (2025). The Impact of Globalization and Modern Technology on the English Language. *International Journal of Language and Literary Studies*, 7(2), 31–41. <https://doi.org/10.36892/ijlls.v7i2.2043>
- [13] Yaccob, N. S., Yunus, M. Md., & Hashim, H. (2022). Globally competent teachers: English as a second language teachers' perceptions on global competence in English lessons. *Frontiers in Psychology*, 13, 925160. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.925160>
- [14] Yunus, H., & Latief, M. R. A. (2023). Student-Centred Learning in Higher Education: Exploring Indonesian English Language Lecturers' Perception. *ELS Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 6(4), 775–785. <https://doi.org/10.34050/elsjish.v6i4.32221>

ELIMINATING BULLYING THROUGH COLLABORATIVE SCHOOL CULTURE: A CASE STUDY AT SMA PESANTREN UNGGUL AL BAYAN PUTRI SUKABUMI

Winarno ¹, Suparman ², Ani SUSANTI ³

¹Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia; 2436082033@webmail.uad.ac.id,

²Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia; suparman@pmat.uad.ac.id

³Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia; ani.susanti@pbi.uad.ac.id

ABSTRACT

Bullying remains a global challenge in educational settings, impacting student mental health and learning outcomes. However, Al Bayan Putri Islamic Boarding School in Sukabumi has successfully maintained a bullying-free culture through collaborative practices and multi-stakeholder synergy. This study aims to describe and analyse in depth the factors, mechanisms, and practices that contribute to the creation of a bullying-free school environment. A qualitative descriptive case study design was used, involving the principal, teachers, students, and parents as key informants. Data were collected through in-depth interviews, participant and non-participant observation, and document analysis. Thematic analysis with triangulation of sources and methods was applied to ensure data validity. The findings indicate that the absence of bullying in this school is the result of a dynamic, collaborative culture built on three main pillars: (1) preventative and participatory school policies, (2) cross-grade collaboration that fosters solidarity and meritocracy, and (3) active parental involvement in monitoring and values education. The synergy of these pillars forms a collaborative, values-based conceptual model for bullying prevention, which not only eliminates violence but also fosters empathy, responsibility, and social leadership among students. This study underscores the importance of transforming school culture as a sustainable approach to bullying prevention and recommends that this model be adapted to other schools with appropriate local contextualization.

Keywords: bullying, collaborative culture, prevention model, character education, boarding school.

1. INTRODUCTION

Bullying persists as a pervasive and detrimental issue within global educational systems. According to data from the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2019, nearly one in three students (32%) worldwide has been victimized by their peers at school in the preceding month. These adverse experiences, which manifest in verbal, physical, and social forms, extend beyond momentary distress; they fundamentally disrupt the

educational process and are strongly associated with severe long-term consequences, including psychological trauma, academic disengagement, and a diminished quality of life [1]. The pervasiveness of this issue underscores it as a critical public health and educational priority.

In the Indonesian context, bullying presents a particularly alarming challenge. Data from the United Nations Children's Fund [2] indicates that 18% of female and 24% of male students in Indonesia have reported experiencing bullying or humiliation within school settings. This is further corroborated by findings from the Organisation for Economic Co-operation and Development [3], which revealed that approximately 41.1% of 15-year-old Indonesian students faced bullying at least several times a month—a rate nearly double the OECD average of approximately 22.7%. On the official front, the Indonesian Child Protection Commission [4] recorded 3,800 cases of violence and bullying in educational environments throughout 2023, with the majority occurring in schools and Islamic boarding schools (*pesantren*). Despite the Indonesian government's efforts to implement anti-bullying policies and national campaigns, their effectiveness in cultivating a genuinely safe and inclusive school culture remains limited. This is evidenced not only by the persistently high incidence rates reported by official monitors [5] but also by academic analyses which point to a significant gap between policy and practice in the school environment [6].

The urgency of effective bullying prevention is magnified within value-based educational institutions like *pesantren*. As integral institutions in the Indonesian educational landscape, *pesantren* hold a crucial role in shaping students' character, spirituality, and social solidarity [7]. The unique environment of a *pesantren*, which integrates academic, spiritual, and moral dimensions within a residential setting, provides a fertile ground for not only transmitting knowledge but also for deliberately cultivating a culture of mutual respect, empathy, and non-violence [8]. Therefore, understanding how such institutions successfully prevent bullying is of paramount importance.

This study aims to describe and analyze in-depth the factors, mechanisms, and practices that contribute to a bullying-free environment at SMA Pesantren Unggul Al Bayan Putri Sukabumi. The research focuses specifically on the school's distinctive collaborative culture across grade levels and the synergistic engagement of multiple stakeholders—including school management, teachers, students, and parents—in building an inclusive, supportive, and merit-based school climate. The central research question guiding this inquiry is: How has SMA Pesantren Unggul Al Bayan Putri Sukabumi successfully eliminated bullying through a collaborative, value-based approach?

Through a systematic, qualitative descriptive case study methodology, this research delves into the lived experiences and collaborative mechanisms that underpin this institution's success. It demonstrates that a robust anti-bullying culture is not a passive outcome but can be deliberately cultivated and sustained through intentional design and shared responsibility. Consequently, this paper contributes to the field by proposing a collaborative culture-based model for bullying prevention, which offers a replicable framework for other educational institutions, both secular and religious, with appropriate contextual modifications.

2. METHOD

This study employed a qualitative approach with a descriptive case study design [9], aiming to deeply understand the processes, mechanisms, and cultural dynamics that shape a bullying-free environment at SMA Pesantren Unggul Al Bayan Putri Sukabumi. This approach allows the researcher to explore the meanings, perceptions, and experiences of individuals directly involved in the anti-bullying practices.

Participants or key informants were selected using purposive sampling technique [10], based on their direct involvement in the school's anti-bullying programs and culture. The informants included:

- a. School Representatives: The principal, guidance and counselling teachers, and teachers serving on the Anti-Bullying Monitoring Team.
- b. Student Representatives: The Student Council (*OSIS*) president, council members from grades X–XII, members of the *Alacazam* event committee, and tenth-grade students who represented the school in competitions.
- c. Parent Representatives: Members of the School Committee or the Anti-Bullying Monitoring Team representing parents.

Data were collected using three main techniques:

- a. In-Depth Interviews with key informants to explore their perspectives, experiences, and strategies in sustaining an anti-bullying culture.
- b. Participant and Non-Participant Observation during various school activities such as flag ceremonies, *class meetings*, anti-bullying co-curricular projects, student council meetings, and preparations for the *Alacazam* event.
- c. Document Analysis, including the review of school regulations, Student Council by-laws, anti-bullying project reports, and official documents from the Anti-Bullying Monitoring Team.

The data were analyzed using thematic analysis following the systematic phases outlined by Braun and Clarke (2006). The process involved:

- a. Organizing and transcribing interview data and observation notes.
- b. Identifying key themes such as *cross-grade collaboration*, *meritocracy*, *student leadership development*, and *multi-stakeholder commitment*.
- c. Conducting source and method triangulation [12] to ensure the validity of findings by comparing data obtained from interviews, observations, and documents.

To ensure data trustworthiness, the study applied the four criteria of qualitative validity—credibility, transferability, dependability, and confirmability [13]. Strategies included triangulation, member checking, audit trails, and rich contextual description (*thick description*). This study adhered to research ethics by obtaining informed consent from participants, maintaining confidentiality of identities, and ensuring that all data were used solely for academic and educational development purposes.

3. RESULT AND DISCUSSION

The findings reveal that SMA Pesantren Unggul Al Bayan Putri Sukabumi has successfully maintained a bullying-free environment through the establishment of a collaborative cross-grade culture and strong multi-stakeholder commitment. There are no reported or observed cases of bullying—verbal, physical, or social. This condition is not accidental; it is the outcome of a systematically designed, implemented, and continuously evaluated approach involving all members of the school community.

The school plays a pivotal role in establishing a comprehensive preventive system. The implemented strategies include:

- a. Formulating an Anti-Bullying Code of Conduct that emphasizes respect, empathy, and accountability.
- b. Establishing an Anti-Bullying Monitoring Team, consisting of teachers and parent representatives, to supervise, follow up on reports, and provide ongoing education.
- c. Regular socialization programs, particularly at the beginning of each academic year, to reinforce anti-bullying commitments and introduce safe reporting mechanisms.
- d. Anti-Bullying Co-Curricular Projects, in which students work in teams to campaign for anti-bullying values and sign a collective “Anti-Bullying Agreement.”

- e. Orientation programs for new students, ensuring they feel safe and welcomed without seniority pressure.
- f. Merit-based selection in competitions, where students are chosen based on competence rather than grade level, reinforcing fairness and inclusion.

Students act as the primary agents in sustaining the anti-bullying culture through participatory leadership and cross-grade collaboration. Key findings include:

- a. Student Council leaders actively reinforce the school's zero-bullying stance while promoting teamwork and cooperation.
- b. Mixed-grade teams in sports, choir, and the *Alacazam* event strengthen solidarity and collective responsibility.
- c. Leadership regeneration systems in student organizations ensure that younger students gain early leadership experience and mutual respect.
- d. The *Alacazam* project serves as a powerful example of collaborative learning, where students from different grades manage a large-scale national event with shared ownership and trust.

Parental involvement in the monitoring team and school activities reinforces home–school synergy. Parents act not only as overseers but also as active educational partners who nurture empathy and social responsibility at home, complementing the school's anti-bullying efforts.

Thematic analysis indicates that the cross-grade collaborative culture serves as the primary factor in eliminating opportunities for bullying. The values of meritocracy, participatory leadership, and healthy regeneration foster an egalitarian social structure, preventing *power imbalances*—the root of bullying—from taking hold.

This collaborative culture aligns with the concept of *positive school climate* (Cohen et al., 2009), which emphasizes positive social relationships, a sense of belonging, and active engagement from all members of the school community. Moreover, the *experiential learning* approach embedded in projects such as *Alacazam* reinforces empathy and social responsibility through authentic, hands-on experiences.

The findings suggest that effective bullying prevention in boarding schools requires not only disciplinary policies but a transformation of school culture. SMA Pesantren Unggul Al Bayan Putri Sukabumi represents a collaborative, value-based conceptual model, in which the

integration of school, students, and parents serves as the foundation for a sustainable anti-bullying environment.

4. CONCLUTION AND RECOMENDATION

This study concludes that the success of SMA Pesantren Unggul Al Bayan Putri Sukabumi in eliminating bullying is not merely the result of strict enforcement of rules, but rather the outcome of a living and sustainable collaborative culture. This culture emerges from the synergy among school administrators, students, and parents in building an egalitarian, respectful, and character-oriented social ecosystem. Three main pillars underpin this success:

- a. Preventive school policies and systems, including the anti-bullying code of conduct, monitoring teams, and continuous awareness programs.
- b. Cross-grade collaborative student culture, fostering solidarity, trust, and participatory leadership.
- c. Active parental involvement, ensuring continuity of anti-bullying values between school and home.

The synergy among these pillars forms a collaborative and value-based conceptual model for bullying prevention—one that not only eliminates violence but also nurtures empathy, responsibility, and social leadership among students.

Based on the findings, several recommendations are proposed:

- a. For other schools, particularly boarding schools, it is essential to adopt a preventive approach that goes beyond regulations and instead cultivates collaboration and empathy through cross-grade joint activities.
- b. For policymakers, national guidelines should emphasize *school culture transformation* as the foundation for sustaining anti-bullying initiatives across educational institutions.
- c. For future researchers, longitudinal studies are recommended to examine the sustainability of collaborative culture and its impact on students' socio-emotional development.
- d. For teacher training institutions, integrating school culture management and collaborative learning strategies into professional development programs is necessary, especially for educators working in boarding school contexts.

The case of SMA Pesantren Unggul Al Bayan Putri Sukabumi demonstrates that a bullying-free educational environment can be achieved through the power of values, collaboration, and empathy-driven leadership. Such a culture not only protects students but also shapes a generation of learners with strong character, confidence, and a genuine commitment to social contribution.

REFERENCES

- [1] UNESCO and I. of APCEIU, “Addressing school violence and bullying: A joint report of the UNESCO and the Institute of APCEIU,” UNESCO, 2021.
- [2] UNICEF, “Bullying in Indonesia: Key Facts, Solutions, and Recommendations,” United Nations Children’s Fund, 2020.
- [3] OECD, *PISA 2018 Assessment and Analytical Framework*. OECD Publishing, 2019. doi: 10.1787/b25efab8-en.
- [4] K. P. A. I. KPAI, “Data kasus perlindungan anak tahun 2023,” 2023.
- [5] K. P. A. I. KPAI, “Laporan Akhir Tahun KPAI 2023: Jalan Terjal Perlindungan Anak – Ancaman Serius Generasi Emas Indonesia,” Komisi Perlindungan Anak Indonesia, 2023.
- [6] B. Suryadi and S. Lestari, “The challenges of implementing anti-bullying policies in Indonesian schools: A qualitative study,” *Journal of Educational Research and Practice*, vol. 12, no. 1, pp. 45–60, 2022, doi: 10.5590/JERAP.2022.12.1.04.
- [7] A. Azra, *Pendidikan Islam: tradisi dan modernisasi di tengah tantangan milenium III*. Prenada Media, 2019.
- [8] M. Kibtiyah, “Pemikiran Azyumardi Azra tentang modernisasi pendidikan pesantren,” *Contemplate: Jurnal Ilmu-Ilmu Ushuluddin*, vol. 1, no. 1, pp. 1–15, 2021.
- [9] J. W. Creswell and C. N. Poth, *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*, 4th ed. SAGE Publications, 2018.
- [10] M. Q. Patton, *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*, 4th ed. SAGE Publications, 2015.
- [11] V. Braun and V. Clarke, “Using thematic analysis in psychology,” *Qualitative research in psychology*, vol. 3, no. 2, pp. 77–101, 2006.
- [12] N. K. Denzin, *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*, 2nd ed. McGraw-Hill, 1978.
- [13] Y. S. Lincoln and E. G. Guba, *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1985.

A PHENOMENOLOGICAL PHILOSOPHY PERSPECTIVE ON EDUCATIONAL TRANSFORMATION IN THE KASEPUHAN GELAR ALAM INDIGENOUS VILLAGE, SUKABUMI REGENCY

Edeh Dike MARISKE ¹, Dwi SULISWORO ², Ika MARYANI ³

¹ Universitas Ahmad Dahlan Yogyakarta -Indonesia; 2436082032@webmail.uad.ac.id

² Universitas Ahmad Dahlan Yogyakarta -Indonesia; dwi.sulisworo@uad.ac.id

³ Universitas Ahmad Dahlan Yogyakarta -Indonesia; ika.maryani@pgsd.uad.ac.id

ABSTRACT

The Kasepuhan Gelar Alam, an indigenous community that firmly upholds ancestral traditions, inherently faces the unavoidable dynamics of social change and modernization, which significantly impact its education system. This research aims to deeply describe and analyze the essential experiences (meaning of life, values, and practices) of the Kasepuhan Gelar Alam community in responding to, internalizing, and re-engineering the educational process amid this current of transformation. Utilizing a literature review (library research) method, data were collected from various primary and secondary sources, including academic manuscripts, research reports, historical documents, and cultural narratives related to Kasepuhan Gelar Alam, phenomenological philosophy, and indigenous education. The phenomenological approach, particularly as developed by Edmund Husserl and Maurice Merleau-Ponty, was applied to perform *epoche* (suspension of assumptions) regarding modern education concepts and to focus on the "life-world" (*Lebenswelt*) experience of the indigenous community. The findings of the review indicate that the transformation of education in Kasepuhan Gelar Alam is not merely the adoption of modern elements, but rather a process of co-existence and philosophical negotiation between traditional values and the demands of formal education. This article concludes that education in the Indigenous Kasepuhan community is rooted in being education that emphasizes ecological, social, and spiritual harmony. The implications of these findings highlight the necessity of a culturally sensitive educational policy framework that recognizes the epistemic autonomy of indigenous communities in defining and transforming their own education.

Keywords: *Phenomenology; Educational Transformation; Kasepuhan Gelar Alam Indigenous Village*

INTRODUCTION

Education plays a central role in sustaining and advancing human civilization. It is not merely a means of transmitting knowledge, but also a process that shapes character, culture, and a sustainable social foundation (Hendrizar et al., 2025). Through education, individuals

are molded into persons of character who are critical, adaptive to changes of the times, and capable of strengthening their cultural and social identity (Sriatun et al., 2024). However, education should not be understood merely as a formal process that takes place in schools. It also encompasses the internalization of values and knowledge that occurs within communities, including indigenous communities (Baeza et al., 2023). Education in indigenous communities emphasizes the active participation of the people, the integration of local wisdom, and collaboration between formal and informal learning systems (Da Silva et al., 2023).

One such indigenous community that is currently undergoing educational transformation—embracing modern technology while persistently preserving its cultural traditions—is the *Kasepuhan Gelar Alam* traditional community. *Kasepuhan Gelar Alam* is one of the indigenous communities in the Sundanese region, located in Sukabumi Regency, West Java Province. The community has steadfastly upheld ancestral traditions that have been passed down from generation to generation since 1368. Almost every aspect of daily life remains inseparable from belief systems, cultural practices, and traditions, particularly in the agricultural sector (Prabowo & Sudrajat, 2021). The *Kasepuhan Gelar Alam* community possesses a unique worldview regarding life, nature, and human relationships, which forms the basis of their educational practices (Nurhayati et al., 2025).

Amidst the rapid currents of modernization and globalization, this community faces various dynamics in its educational transformation. Such transformation is not merely technical or administrative but also involves shifts in values, social practices, and community perspectives on the education of children and the younger generation. Local wisdom plays a crucial role in preserving cultural sustainability and ensuring its continuity (Budiaman et al., 2021). The term *kasepuhan* implicitly refers to a community that strives to preserve the traditional values inherited from their ancestors, known as *tatali paranti karuhun* (Johani et al., 2021). In the context of the *Kasepuhan Gelar Alam* traditional community, education operates within the framework of local values, spirituality, and ancestral wisdom handed down across generations. Values such as mutual cooperation (*gotong royong*), harmony with nature, and the performance of customary rituals form an integral part of daily educational practices (Budiaman et al., 2021).

The transformation of education in this traditional community is a compelling issue to explore in depth, as it intersects with efforts to maintain cultural identity while adapting to the demands of modern development (Fatmawati et al., 2024). Previous studies on the integration of local wisdom into education highlight its importance in shaping a generation with a strong

cultural identity, noble character, and meaningful contributions to building a harmonious and cultured society. This research focuses on exploring the phenomenological-philosophical perspective of educational transformation within the *Kasepuhan Gelar Alam* traditional community located in Sukabumi Regency, West Java. The research questions for this study are:

- How does the Kasepuhan Gelar Alam Indigenous Village community respond to shifts in education, and what is their understanding of both formal and informal educational processes?
- To what degree are the values of local wisdom preserved within the day-to-day educational practices?
- What is the process of educational transformation within the indigenous community that successfully integrates the preservation of local cultural values into the education of its younger generation?

Using phenomenological philosophy as a basis, this study will discuss educational transformation in indigenous communities and the views of the Kasepuhan Gelar Alam community on formal and non-formal education, with the aim of:

- To describe the Kasepuhan Gelar Alam community's views regarding formal and non-formal education.
- To uncover the process of educational transformation occurring within the indigenous community and to analyze the community's efforts in preserving local cultural values in the education of the younger generation.
- To contribute the development of educational policies that are sensitive to local wisdom, thereby supporting the establishment of equitable and sustainable educational development.

Thus, this paper has theoretical benefits, namely contributing to the phenomenological study of education in indigenous communities and developing insights into educational transformation in traditional societies. In addition, it has practical benefits, serving as material for local governments to consider when formulating local wisdom-based educational policies, as well as providing insights for educators to integrate local cultural values into formal education in indigenous villages.

METHOD

The type of research conducted is qualitative research because it aims to explore meaning, understand experiences, and explain the process of educational transformation in indigenous communities. This research uses a literature review (or documentary study) approach, utilizing data sourced from various primary and secondary materials, including academic manuscripts, relevant scientific articles, historical records, and specific cultural narratives about the Gelar Alam indigenous village. The primary sources used in this research are:

Table 1. Data Sources

No	Research Subject	Number	Remark
1	Traditional Leaders	3	The Customary Elders
2	Parents atau warga Masyarakat	3	Members of the Customary Village Community
3	Children and Adolescents	5	Students from various school levels
4	Teachers and Educators	3	Educators in the Schools located in Gelar Alam
5	External Parties	3	Community Leaders

The data collection in this research is designed to deeply understand the phenomenon of educational transformation within the context of the life of the Kasepuhan Gelar Alam customary community. The techniques employed focus on the exploration of culture, educational practices, and the experiences of the research subjects through three distinct approaches. The observation activity is carried out by directly observing the daily life of the community, including educational practices, social interactions, and cultural dynamics. The researcher will live within the community environment for a period of time tailored and adjusted to the required data needs. The researcher will participate in daily activities, customary ceremonies, and educational activities. This observation activity involves recording behavior patterns, traditions, and changes in the education system, thereby obtaining data on informal and formal educational practices within the customary context. Documentation is used to analyze secondary data relevant to education in the customary community. The types of documentation collected are historical and community archives, photos, videos, and cultural artifacts related to education, and administrative records from local educational institutions. This involves reviewing articles related to this research.

FINDINGS

The key conceptual foundation that emerged in the early stages of phenomenology, crucial for building a scientific psychology that meaningfully considers mental phenomena, is contained within the concept of intentionality. This concept is fundamental to the construction and development of phenomenological discourse (Cudjoe, 2023). The intentional object is not a psychological phenomenon; rather, it is one of the constitutive elements of the original ontology of a given matter a "building block" that consistently forms every ontological structure (Kuchinke, 2022). The educational transformation in the Kasepuhan Gelar Alam Customary Village is an intelligent process of adaptation, where the community does not outright reject the modern education system, but rather selectively and strategically integrates it with their long-standing customary education system.

The core of this transformation lies in how they successfully achieve a balance, ensuring that the advancement of knowledge does not compromise their cultural identity and local wisdom (Nurhayati et al., 2025). The Kasepuhan Gelar Alam community understands the importance of formal education (public schooling) to equip their children with modern-era relevant knowledge and skills, such as reading, writing, arithmetic, science, and language. However, this acceptance is not passive, as the community ensures that formal education does not erode their customary values (Istiadi et al., 2020).

This educational transformation demonstrates that indigenous communities can adapt to contemporary progress without sacrificing their identity. The community is capable of harnessing the benefits of technology while simultaneously safeguarding the essence of local wisdom that has proven relevant for centuries. The educational transformation in Kasepuhan Gelar Alam is a concrete example of how a community can become modern without becoming Westernized; instead, it becomes stronger by integrating the best aspects of both worlds: enduring local wisdom and relevant global knowledge (Budiaman et al., 2021). In the context of Kasepuhan Gelar Alam, the educational transformation modifies, but does not destroy, their *Lebenswelt* (Life-World).

The introduction of formal education expands the *Lebenswelt* of Kasepuhan Gelar Alam's children. Learning, whether customary or formal, is an intersubjective experience. Children learn from elders, parents, teachers, and peers. The meaning of education is not only formed individually but is also shared and confirmed through social interaction. How these learning experiences are collectively given meaning by the community is the core of the phenomenological analysis (Kuchinke, 2022). Education that emphasizes *gotong royong*

(mutual cooperation), *musyawarah* (deliberation/consensus-seeking), and respect for others strengthens the social bonds within the community. Despite modern influences, the values of togetherness and solidarity are maintained, mitigating potential conflict and fostering a harmonious social environment (Arif, 2021).

In phenomenology, the initial step is the phenomenological reduction or *epoché* (suspension/bracketing). Its meaning is to suspend all assumptions, theories, or preconceptions regarding modern or traditional education in order to perceive the phenomenon of educational transformation in Gelar Alam in its pure form (Gritsenko, 2023). From a phenomenological perspective, the educational transformation in the Kasepuhan Gelar Alam Customary Village is not merely a structural change in curriculum or facilities; rather, it is a conscious and intentional effort to shape the consciousness of the next generation, ensuring that they continue to inhabit their Life-World (*Lebenswelt*) with strong local wisdom while simultaneously interacting with modernization (Nurhayati et al., 2025). In Phenomenology, through the *epoché*, we set aside the view that modern education is inherently superior or more advanced than customary education. Through the *epoché*, the focus shifts to how the Gelar Alam community itself experiences education: What do they feel when their children attend formal school (Khanal et al., 2023).

DISCUSSION

Education in Gelar Alam is a phenomenon that is continually lived, given meaning, and shaped by the collective consciousness of its community. It is not just about what is taught, but how the learning experience is felt, internalized, and integrated into both self and communal identity, resulting in individuals who are deeply rooted in tradition yet broad-minded toward the future (Kwon et al., 2025).

From a phenomenological point of view, the educational transformation in the Kasepuhan Gelar Alam Customary Village is a conscious and intentional project to shape and enrich their *Lebenswelt* (Life-World), which is defined as:

- The educational transformation in the Kasepuhan Gelar Alam Indigenous Community is a phenomenon that is continually lived, given meaning, and shaped by the collective consciousness of its people.
- It is not merely about what is taught, but rather how the learning experience is perceived, internalized, and integrated into self and communal identity, thus

producing individuals who are deeply rooted in tradition yet possess a forward-looking perspective.

- From a phenomenological viewpoint, the educational transformation in the Kasepuhan Gelar Alam Indigenous Village is a conscious and intentional project aimed at shaping and enriching their lived world (Lebenswelt).

CONCLUSION

Based on the research findings and discussion, it can be concluded that, for the Kasepuhan Gelar Alam Customary Village community, education is understood as the path to cultivating knowledge (*ilmu*), morals (*akhlak*), and maintaining harmony with nature and humanity. The phenomenological approach was effective in extracting the community's internal perspective on education, revealing that they perceive education as a means of improving the quality of life without sacrificing their identity as an indigenous community.

Therefore, it can be concluded that the educational transformation for the Kasepuhan Gelar Alam customary community is:

- For the Kasepuhan Gelar Alam Indigenous Community, education is viewed as a means to cultivate knowledge, morality, and to uphold ecological and social harmony. It functions not just for academic attainment, but primarily as a vehicle for the preservation of customary and cultural values.
- The educational transformation unfolds gradually, integrating formal education as a contemporary need without discarding indigenous pedagogy. Children participate in formal schooling while simultaneously engaging in customary rituals, *gotong royong* (mutual assistance), and the transmission of local wisdom from elders.
- Values such as mutual assistance, ecological reverence, and spirituality are integral to children's education in Gelar Alam. This transformative process demonstrates a complementary dialectic between modernity and tradition.

Therefore, it is crucial for education authorities and the government to develop education policies based on local wisdom in customary village areas, such as Gelar Alam. Furthermore, this involves providing training to teachers on integrating local cultural values into learning and improving educational access while consistently respecting the values and customs of the local community.

REFERENCES

- Arif, M. (2021). Compromise between traditionality and modernity (study on utilization of information and communication technology in the Kasepuhan Ciptagelar community). *Emerging Trends in Technology for Education in an Uncertain World*.
<https://doi.org/10.1201/9781003219248-16>
- Baeza, A., Anderson, P., & White, S. (2023). Highlighting the voice of Indigenous communities for education: Findings from a case study in rural Chile. *The Australian Journal of Indigenous Education*. <https://doi.org/10.55146/ajie.v52i2.331>
- Budiaman, B., Purwandari, D. A., & H., S. (2021). Local wisdom as environmental education on Kasepuhan Ciptagelar. *Linguistics and Culture Review*.
<https://doi.org/10.21744/lingcure.v5ns3.1818>
- Cudjoe, E. (2023). Making Sense of Husserlian Phenomenological Philosophy in Empirical Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 22.
<https://doi.org/10.1177/16094069231171099>
- Da Silva, C., Pereira, F., & Amorim, J. P. (2023). The integration of indigenous knowledge in school: a systematic review. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 54, 1210–1228. <https://doi.org/10.1080/03057925.2023.2184200>
- Fatmawati, F., Nurjanah, N., Juniati, A., Septianingsih, & Maulana, A. (2024). Pendidikan Dan Pelestarian Kearifan Lokal: Studi Komparatif Tradisi Kampung Adat Cireundeu. *Jurnal Pendidikan Kewarganegaraan Dan Politik*. <https://doi.org/10.61476/sy3mtm88>
- Gritsenko, A. (2023). CONCEPTUAL BACKGROUND FOR THE FORMATION OF PHENOMENOLOGY IN THE GERMAN PHILOSOPHY OF THE 19th CENTURY. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Philosophy, Pedagogy*.
<https://doi.org/10.54891/2786-7013-2023-2-5>
- Hendrizar, H., Shorlah, K. A., Lovita, N., Putri, R. I., Asmelawati, A., Sasmiyarti, S., & Wati, J. (2025). Exploring the Nature of Humanity and Its Relationship with Education in Shaping the Character and Civilization. *TOFEDU: The Future of Education Journal*.
<https://doi.org/10.61445/tofedu.v4i2.416>
- Istiadi, Y., Istiana, R., & Hatasura, I. N. (2020). *Educational Board Game Development to Increase the Knowledge of Local Wisdom*. 88–91. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.200513.020>
- Johani, M., Rinawati, R., & Japar, J. (2021). Pengaruh budaya modern terhadap kebudayaan asli Kasepuhan Sinar Resmi. *Jurnal Citizenship Virtues*, 1(2), 105–112.
- Khanal, J., Chhetri, G. R. K., & Ghimire, S. N. (2023). Exploring marginalized indigenous communities' expectations and experiences with the national school education system in Nepal: a study of Kham Magars. *Discover Global Society*, 1. <https://doi.org/10.1007/s44282-023-00008-6>

- Kuchinke, K. (2022). Phenomenology and Human Resource Development: Philosophical Foundations and Implication for Research. *Human Resource Development Review*, 22, 36–58. <https://doi.org/10.1177/15344843221139352>
- Kwon, N.-Y., Kang, E.-W., & Kim, D.-H. (2025). How Do Village Education Activists Perceive the Development Process of School-Community linked education? *Regional Entrepreneurship Education Research Center*. <https://doi.org/10.23108/decre.2025.7.1.57>
- Nurhayati, T., Wahyudin, U., Saripah, I., & Pramudia, J. (2025). The Role of Indigenous in Maintaining Traditional Ritual and Transfer Knowledge to Next Generation. *International Journal of Science and Society*. <https://doi.org/10.54783/ijsoc.v7i1.1354>
- Prabowo, Y. B., & Sudrajat, S. (2021). Kearifan Lokal Kasepuhan Ciptagelar: Pertanian Sebagai Simbol Budaya & Keselarasan Alam. *Jurnal Adat Dan Budaya Indonesia*, 3(1), 6–16. <https://doi.org/10.23887/jabi.v3i1.31102>
- Sriatun, S., Sugiono, S., Kurniasih, N. B., & Hendrizal, H. (2024). The Essence of Education. *Education Achievement: Journal of Science and Research*. <https://doi.org/10.51178/jsr.v5i2.1910>

ÖĞRETMEN İŞ BİRLİĞİ ARAŞTIRMALARINDAKİ EĞİLİMLER VE ENTELEKTÜEL YAPININ HARİTALANMASI (1985–2024): BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

MAPPING THE TRENDS AND INTELLECTUAL STRUCTURE OF TEACHER COLLABORATION RESEARCH (1985–2024): A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

Öğr. Gör. Sezai ÖZEL¹

¹Munzur Üniversitesi, Rektörlük, Yabancı Diller Bölümü, Tunceli, Türkiye.

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0716-6794>

¹sozel@munzur.edu.tr

Doç. Dr. Muhammed ZİNCİRLİ²

²Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi, Elazığ, Türkiye.

²ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3374-2417>

²mzincirli@firat.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, öğretmen iş birliği ile ilgili makalelerin bibliyometrik analizini sunmaktadır. Konuyla ilgili mevcut bilimsel çalışmalar, özellikle tanımlayıcı ve bibliyometrik özellikleri açısından kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışma için veriler Web of Science veri tabanından elde edilmiştir. Arama, Web of Science veri tabanında belirlenen 50 yıllık bir zaman aralığını kapsayan 1223 yayınlı sonuçlanmıştır. Makalelerin seçimi, belirlenen dahil etme ve hariç tutma kriterlerine göre, yayın türü makale ve yayın kategorisi eğitim araştırması olarak belirlenerek gerçekleştirilmiştir. Bu kısıtlamaların uygulanmasının ardından, çalışma sayısı 853 olarak belirlenmiştir. Bu araştırmanın yapıldığı 2025 yılı henüz sona ermediğinden, bulguları etkilememek ve yorumlamayı zorlaştırmamak için bu yıldan 68 çalışma analizden hariç tutulmuştur. Sonuç olarak, yayın sayısı 785'e düşürülmüştür. İncelenen 785 çalışmanın veri görselleştirilmesi ve bibliyometrik veri analizi Vosviewer programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada incelenen akademik çalışmalar arasında yayın yılı, yıla göre atıf sayısı, en çok atıf alan kaynaklar, en çok atıf alan yazarlar ve çalışmaların anahtar kelime dağılımı yer almaktadır. Analiz sonuçları, öğretmen iş birliği konusunda en fazla yayın ve atıf sayısının 2024 yılında kaydedildiğini ortaya çıkmıştır. En çok atıf alan çalışma Feiman-Nemser'in 2001 tarihli araştırmasıdır (f = 1156), yazar ortak atıf ağına göre Hargreaves konu alanı ile ilgili en etkili araştırmacıdır (f = 406). Anahtar kelime analizi, "öğretmen iş birliği" (f = 315) teriminin en sık kullanılan terim olduğunu göstermiştir. Bu araştırmanın, öğretmen iş birliği alanında yürütülen çalışmalara yön verecek bütüncül bir çerçeve sunması ve alandaki mevcut araştırma eğilimlerini ortaya koyarak ilgili literatüre anlamlı katkılar sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: öğretmen iş birliği, mesleki gelişim, iş birliği, bibliyometrik analiz, Vosviewer

ABSTRACT

The present study offers a bibliometric analysis of articles related to teacher collaboration. A comprehensive review of extant scientific studies on the subject has been undertaken, with particular attention paid to their descriptive and bibliometric characteristics. The data for the study were obtained from the Web of Science database. The search yielded 1,223 publications covering a 50-year period, as identified in the Web of Science database. The selection of articles was carried out in accordance with the predetermined inclusion and exclusion criteria, with the publication type designated as articles and the publication category defined as educational research. Following the implementation of these restrictions, the number of studies was determined to be 853. As the year 2025, the year in which this research was conducted, has not yet concluded, 68 studies from this year were excluded from the analysis in order to avoid influencing the findings and complicating the interpretation. Consequently, the number of publications was reduced to 785. The data visualisation and bibliometric data analysis of the 785 studies examined was performed using the VOSviewer programme. The academic studies examined in the research included publication year, number of citations per year, most cited sources, most cited authors, and keyword distribution of the studies. The analysis yielded results indicating that the year 2024 was the one in which the highest number of publications and citations concerning teacher collaboration was recorded. The most frequently cited study is Feiman-Nemser's 2001 research ($f = 1156$), and according to the author co-citation network, Hargreaves is the most influential academic in the subject area ($f = 406$). A thorough investigation into keyword usage revealed that the term 'teacher collaboration' ($f = 315$) was the most frequently used term in the field. It is anticipated that this research will furnish a comprehensive framework to guide studies in the field of teacher collaboration and to make meaningful contributions to the relevant literature by revealing current research trends in the field.

Keywords: teacher collaboration, professional development, collaboration, bibliometric analysis, Vosviewer

THE IMPACT OF SPANISH COLONIALISM ON PHILIPPINE LANGUAGE VARIETIES

Prof. Dr. Maria Rosario Santos

Dr. Jona Mae Cruz

Department of Language, University of the Philippines, Philippines

Abstract

This paper investigates the enduring impact of Spanish colonialism on Philippine language varieties, focusing on lexical, phonological, and syntactic influences observable in contemporary Filipino and selected regional languages. Through historical linguistics and sociolinguistic fieldwork, the study traces patterns of borrowing and structural convergence that emerged during more than three centuries of Spanish rule. It examines domains such as religion, administration, education, and everyday life, showing how Spanish vocabulary became embedded in local semantic fields and how certain phonetic features were adapted to fit indigenous phonological systems. The article also explores how Spanish-based creoles and contact varieties, such as Chavacano, complicate straightforward narratives of linguistic influence. Beyond structural analysis, the study addresses the symbolic dimensions of Spanish in the Philippines: its association with elite status, Catholicism, and historical memory. Contemporary attitudes towards Spanish loanwords and Hispanicized names are considered in light of national language planning and globalization. The findings demonstrate that Spanish influence is neither superficial nor uniform; rather, it is layered, regionally differentiated, and continually reinterpreted. By situating Philippine language varieties within a broader postcolonial and contact-linguistic framework, the article contributes to understanding how colonial languages can persist, transform, and coexist with national and local languages in complex ways.

Keywords: Spanish colonialism, Philippine languages, contact linguistics, lexical borrowing, creoles

GENDER, CULTURE, AND MODERNITY IN FILIPINO WOMN'S FICTION

Assis. Prof. Dr. Ana Patricia Gomez

Department of English, De La Salle University, Philippines

Abstract

This article analyzes how Filipino women's fiction negotiates the intersections of gender, culture, and modernity in a rapidly changing Philippine society. Focusing on novels and short stories published from the late twentieth century to the present, the study examines how women authors represent the tensions between traditional expectations—familial duty, religiosity, and community norms—and new possibilities opened by urbanization, migration, and digital culture. Using feminist literary criticism and cultural studies approaches, the article explores narrative constructions of female agency, embodiment, and desire. It highlights the use of multiple temporalities, shifting points of view, and experimental forms to depict women's efforts to rewrite inherited scripts about marriage, motherhood, and respectability. The research also attends to class and regional differences, showing how women from rural, urban poor, and middle-class backgrounds experience modernity in divergent ways. Diasporic narratives, in particular, foreground fragmented identities and the emotional costs of transnational labor. The article argues that Filipino women's fiction functions as a critical space where dominant gender ideologies are questioned and alternative models of subjectivity are imagined. Rather than simply opposing tradition and modernity, these texts often stage their entanglement, suggesting that women's lives are shaped by negotiations rather than clear breaks.

Keywords: Filipino women's fiction, gender, modernity, feminist criticism, cultural change

MODERN VIETNAMESE POETRY: MOVEMENTS, THEMES, AND TRANSNATIONAL CONNECTIONS

Dr. Nguyen Thi Minh

Assis. Prof. Dr. Pham Van Khoa

Department of Literature, Vietnam National University, Vietnam

Abstract

This study offers a comprehensive overview of modern Vietnamese poetry, mapping key movements, thematic concerns, and transnational connections from the mid-twentieth century to the present. It traces the transition from classical forms influenced by Sino-Vietnamese literary traditions to the New Poetry movement, wartime verse, and post-renovation (Đổi Mới) experimentation with free verse and visual poetry. Drawing on close readings and archival research, the article identifies recurring themes such as war and memory, rural-urban transformation, environmental degradation, and intimate emotional life. Particular attention is paid to how poets negotiate censorship, historical trauma, and market pressures while seeking new aesthetic vocabularies. The study further highlights the role of diaspora poets and digital platforms in reshaping Vietnamese poetic networks, enabling cross-border collaborations, translations, and festivals. These transnational circuits contribute to a diversification of voices and styles, situating Vietnamese poetry within global conversations on postcolonialism, ecopoetics, and experimental form. The article argues that modern Vietnamese poetry is best understood as a dynamic field where local histories and global influences intersect, producing works that are at once deeply rooted and outward-looking.

Keywords: Vietnamese poetry, literary movements, transnational literature, Đổi Mới, war and memory

VIETNAMESE FOLKTALES AND THEIR REINTERPRETATION IN CHILDREN'S LITERATURE

Prof. Dr. Le Quang Hung

Department of Literature, Hanoi University, Vietnam

Abstract

This article examines how traditional Vietnamese folktales are reinterpreted in contemporary children's literature, focusing on adaptations in picture books, school readers, and animated narratives. It begins by outlining the core characteristics of canonical folktales—didacticism, moral dualism, and the presence of supernatural helpers—and their role in transmitting cultural values such as filial piety, communal solidarity, and respect for nature. The study then analyzes a selection of modern adaptations to identify changes in plot structure, characterization, and narrative voice. These retellings often simplify complex moral dilemmas, update language, and introduce humorous or dialogic elements to engage young readers. Visual aesthetics also play a significant role, with illustrators drawing on both traditional motifs (Dong Ho prints, lacquer colors) and globalized cartoon styles. While many texts preserve core ethical messages, others subtly revise gender roles, depictions of authority, and representations of ethnic minorities, reflecting contemporary debates about inclusivity and child-centered pedagogy. The article argues that such reinterpretations function as a bridge between heritage and modern childhood, keeping folktales culturally relevant while opening space for critical reflection. At the same time, it raises questions about commercialization and the potential loss of narrative complexity.

Keywords: Vietnamese folktales, children's literature, adaptation, cultural heritage, illustration

İKLİM KANUNU: HAYAL Mİ? HEDEF Mİ?

Prof. Dr. KEMAL YAMAN ¹

¹ KARABÜK ÜNİVERSİTESİ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kyaman@karabuk.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0001-9844-4264

ÖZET

2 Temmuz 2025'te TBMM'de kabul edilerek yasalaşan 7552 sayılı İklim Kanunu Türkiye'nin küresel iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında uygulamaya koyduğu en önemli bir mevzuattır. İklim Kanunu 20 asıl ve 2 geçici maddeden oluşmaktadır. Kanunu temel amacı yeşil büyüme vizyonu ve net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda iklim değişikliğiyle mücadele etmek şeklinde tanımlanmıştır. Net sıfır emisyon kavramına bu kanunda yer verilmesi Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yayınlanan "2053 Net-Sıfır Hedefi ve Türkiye'nin Uzun Dönemli İklim Değişikliği Stratejisi" kapsamında tanımlana 2053 Net-Sıfır Hedefine ulaşmada Türk kamu yönetiminin kararlılığını göstermektedir.

Türkiye'nin İklim Kanununu yürürlüğe koyması, 2021 yılında Paris Antlaşmasına taraf olmasının sonucu iklim değişikliği ile yasal zemine kavuşmuş olması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca İklim Değişikliği Başkanlığının kurulması iklim değişikliğinde çok başlılık yerine merkezi bir noktadan kurumsal koordinasyonun daha etkin yürütülmesini sağlayacaktır. Ayrıca sera gazı emisyonu azaltmayı hedefleyen Emisyon Ticaret Sisteminin kurulmuş olması kanunun getirdiği önemli yenilikler arasındadır.

Ancak iklim değişikliği ile mücadelede uygulamaya konulan radikal nitelikteki değişiklikler beraberinde bazı soru ve sorunları da gündeme getirmektedir. Bunların başında 2053 yılı net sıfır emisyon hedefine ulaşmak için ara hedeflerin tanımlanmamış olmasıdır. Örneğin en azından beşer yıllık periyodlar halinde emisyon azaltım hedefleri tanımlanmış olsa idi hedefe ulaşmadaki gelişim ve değişimler daha net gözlemlenebilirdi. Ayrıca 2023 yılı verilerine göre karbondioksit emisyonunun yaklaşık %71'i enerji sektörü kaynaklı olduğu göz önüne alınırsa bu sektöre yönelik azaltım stratejilerinin nasıl olacağı kanunda belirtilmemiştir.

Sonuç olarak ulusal çevre politikası açısından İklim Kanununu yürürlüğe alınması iklim değişikliği ile mücadelede edebilmek için önemli bir aşamadır. Yol açacağı riskleri en aza

indirmek ve 2053 yılı sıfır emisyon hedefine ulaşmak için kanunun öngördüğü uygulamaları hayata geçirmek Türk kamu yönetiminin önemli bir görevidir.

Anahtar Kelimeler : İklim Kanunu, İklim Değişikliği, Net Sıfır Emisyon

Dr. Öğr. Üyesi FATMA (ALBAK) YALINIZ¹, AYŞENUR KAMALAK ²

Gaziantep / TÜRKİYE, albak@gantep.edu.tr ORCID: 0000-0002-2002-3037.

Gaziantep University, Tourism Faculty Department of Gastronomy and Culinary Arts,
Gaziantep / TÜRKİYE, aysdenurkamalak14@gmail.com, ORCID: 0009- 0003- 8921- 6122

The primary objective of this research is to understand the impact of religious rituals on individuals' gastronomic consumption habits. This study focuses on analyzing the spiritual bonds individuals with food share, and the impact of religious beliefs on table setting, sharing culture, consumption awareness, and nutritional preferences. The ways in which religious and culturally rooted concepts such as "table," "blessing," "gratitude," "halal," "fasting," and "treat" shape daily consumption behavior will be evaluated through the lens of past and present differences. In this context, the study contributes not only to gastronomy but also to cultural anthropology, sociology, and disciplines that investigate the impact of religious rituals on social life. It also serves as an important document for preserving traditional knowledge and transmitting it to the future by revealing the reflections of spiritual values on tables that are fading with the modernization process. As a result, this dataset, informed by the experiences shared by older individuals, offers a qualitative contribution to the academic literature and aims to raise awareness of cultural sustainability

Key words : Religion, halal, rituals, culture.

KIRSAL ALANLARDA YÜRÜTÜLEN EĞİTİM VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Dr. Naif KARDAŞ

Milli Eğitim Bakanlığı, naifkardas@hotmail.com-ORCID ID:0000-0002-4802-7478

Merve Nur SEZGİN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, nursezgin2014@gmail.comORCID ID: 0009-0009-4224-9457

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı taşrada yürütülen eğitim-öğretim faaliyetlerinde yaşanan sorunları tespit etmektir. Çalışma nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanmıştır. Çalışma nitel araştırma modellerinden “durum çalışması” ilkeleri esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Çalışmanın katılımcılarını Van iline bağlı bir ilçedeki köy okulunda çalışan farklı branşlardan 8 öğretmen oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formun geliştirilmesi sürecinde alan uzmanlarının görüşleri dikkate alınmıştır. Veri toplama aracıyla toplanan verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışma bulguları incelendiğinde öğretmenlerin ulaşım, sosyalleşme, teknolojik alt yapı ve donatılar, maddi imkanlar, derslikler, öğrenci hazırbulunuşluğu, akademik başarı, iletişim, motivasyon, ebeveyn eğitim durumu, iklimsel özellikler konularında oldukça büyük sorunlar yaşadıkları, bu sorunların layıkıyla hizmet vermeleri önünde engel olduğunu ifade ettikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kırsalda eğitim, sorunlar, öğretmen, görüşler

A STUDY ON PROBLEMS ENCOUNTERED IN EDUCATION AND TEACHING ACTIVITIES CONDUCTED IN RURAL AREAS

ABSTRACT

The primary objective of this study is to identify the problems encountered in education and training activities carried out in rural areas. The study was designed in accordance with qualitative research methods. It was prepared based on the principles of the “casestudy” model of qualitative research. The participants in the study were determined using purposives ampling. The participants in the study consisted of eight teachers from different disciplines working at a villageschool in a district of Van province. A semi-structuredinterview form developed by there

searchers was used to collect data. The opinions of field experts were taken in to account during the development of the form. Content analysis was used to analyze the data collected with the data collection tool. An examination of the study findings reveals that teachers experience significant problems in the areas of transportation, socialization, technologicalinfra structure and equipment, financial resources, classrooms, studentreadiness, academicachievement, communication, motivation, parentaleducationstatus, andclimaticcharacteristics, andthattheseproblemsconstituteobstaclestotheirprovidingadequate service.

Keywords: Education in ruralareas, problems, teachers, opinions

ÖĞRETMENLERİN ALANLARI İLE İLGİLİ YAYIMLANAN AKADEMİK METİNLERİ TAKİP ETME DURUMLARI

Dr. Naif KARDAŞ

Milli Eğitim Bakanlığı, naifkardas@hotmail.com -ORCID ID:0000-0002-4802-7478

Sevgi DURAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, sevgiduran248@gmail.com -ORCID ID: 0009-0003-5775-5009

ÖZET

Eğitim alanında her yıl onlarca akademik çalışma yayınlanmaktadır. Yayınlanan çalışmaların birçoğu öğretmenleri yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmanın amacı da sahadaki öğretmenlerin akademik okuma yapma düzeylerini irdelemeye yöneliktir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması sürecinde nitel araştırma modellerinden “durum çalışması”da kullanılan “yarı yapılandırılmış görüşme” ilkelere esas alınmıştır. Görüşme öncesinde sorulacak sorular hazırlanmış ve bu çalışma bağlamında uzman görüşü alınarak görüşme formu geliştirilmiştir. Görüşme esnasında dinleme, not alma ve ses kaydı alma gibi çeşitli görüşme teknikleriyle veriler kayıt altına alınmıştır. Çalışma kapsamında mesleğinde en az 10 yıllık tecrübe sahibi olan ve aktif olarak çalışmaya devam eden 10 farklı öğretmenin görüşleri alınmıştır. Görüşülen öğretmenler farklı branşlardan seçilmiştir (2 Türkçe öğretmeni, 3 sınıf öğretmeni, 1 sosyal bilgiler öğretmeni, 1 resim iş öğretmeni, 2 matematik öğretmeni, 1 rehberlik ve psikolojik danışman). Tematik içerik analizi kullanılarak görüşmelerden elde edilen veriler raporlaştırılmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuçlarda; öğretmenlerin çoğunluğunun mesleki gelişim açısından akademik metinleri gerekli bulduğu fakat yoğun iş yükü, zaman yetersizliği, dilsel engeller, akademi ve akademik metinlerin Millî Eğitim Bakanlığı uygulamalarından uzak olması, akademik metinlerin sahada karşılığının olmadığı kanısı gibi çeşitli nedenlerle akademik metinleri yeterince takip edemedikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Akademik okuma, öğretmenler, görüşme

TEACHERS' ABILITY TO KEEP UP WITH ACADEMIC TEXTS PUBLISHED ON THEIR SUBJECTS

ABSTRACT

Every year, dozens of academic studies are published in the field of education. Many of these studies are of great interest to teachers. The aim of this study is to examine the academic reading

levels of teachers in the field. A qualitative research method was used in the study. During the data collection process, the “semi-structured interview” principles used in the “case study” model of qualitative research were adopted. Questions to be asked during the interviews were prepared in advance, and an interview form was developed based on expert opinion with in the context of this study. Data were recorded using various interview techniques such as listening, note-taking, and audiorecording during the interviews. The opinions of 10 different teachers with at least 10 years of experience in their profession and who are stil actively working were collected with in the scope of the study. The interviewed teachers were selected from different branches (2 Turkish teachers, 3 classroom teachers, 1 social studies teacher, 1 art teacher, 2 math teachers, 1 guidance and psychological counselor). The data obtained from th einterviews were reported using the maticcontent analysis. The results of the study show that the majority of teachers find academic texts necessary for their professional development but are unable to follow them sufficiently due to various reasons such as heavy work load, lack of time, language barriers, the distance between academia and academic texts from the practices of the Ministry of National Education, and the perception that academic texts have no counterpart in the field.

Keywords:Academic reading, teachers, interviews

DIGITAL PEDAGOGY TRANSFORMATION IN POST-COVID CLASSROOMS FOR HIGHER EDUCATION LEARNERS

Rashad Guliyev — Azerbaijan State Oil and Industry University, Azerbaijan

Nigar Ahmadova — Azerbaijan University of Languages, Azerbaijan

Abstract

This study investigates the transformation of digital pedagogy in post-COVID higher education classrooms, focusing on how universities have moved from emergency remote teaching toward more sustainable, pedagogically grounded digital practices. Drawing on mixed-method data from engineering and language departments at two Azerbaijani universities, the research examines changes in course design, assessment strategies, and student–teacher interaction after campuses reopened. Quantitative survey results from undergraduate and graduate learners are combined with qualitative interviews with faculty to capture perceived benefits and challenges of new hybrid and technology-enhanced learning models. The findings indicate a clear shift from content-focused lectures delivered via video platforms to more interactive learning designs that incorporate learning management systems, collaborative tools, and multimedia resources. However, the transition has not been uniform: instructors differ significantly in digital competence and pedagogical beliefs, while students report varying levels of access to devices and connectivity outside campus. The study also identifies tensions between institutional quality assurance demands, such as standardized assessments, and innovative practices like project-based learning and continuous formative feedback. Despite these obstacles, evidence suggests that thoughtfully implemented digital pedagogy can improve flexibility, student engagement, and opportunities for self-regulated learning. The article concludes with recommendations for targeted professional development, participatory instructional design involving students, and strategic policy support to consolidate digital transformation beyond the crisis period and embed it as a core dimension of teaching and learning in higher education.

Keywords: digital pedagogy, post-COVID education, higher education, hybrid learning, Azerbaijan

AI-SUPPORTED ADAPTIVE ASSESSMENT MODELS FOR COMPETENCY-BASED HIGHER EDUCATION IN AZERBAIJAN

Elvin Mammadli — Baku Engineering University, Azerbaijan

Sevinj Babayeva — Nakhchivan State University, Azerbaijan

Abstract

This paper explores the design and implementation of artificial intelligence (AI)-supported adaptive assessment models for competency-based higher education within the Azerbaijani context. The study responds to the growing demand for assessment systems that move beyond traditional summative exams and instead provide continuous, individualized evidence of student competency development. Using a design-based research approach, the authors collaborated with faculty in engineering and education programs to develop a prototype assessment platform that employs item response theory, learning analytics, and rule-based recommendation engines to tailor assessment tasks to each learner's performance profile. Data were collected from two pilot cohorts over one academic year, including log data from the platform, competency scores, and survey feedback from students and instructors. Results show that adaptive assessment can reduce test anxiety, increase perceived fairness, and offer more precise insights into specific strengths and weaknesses than one-size-fits-all examinations. At the same time, the study highlights several challenges, such as the need for high-quality item banks aligned with competency frameworks, concerns about algorithmic transparency, and workload implications for staff. The analysis suggests that successful adoption of AI-supported assessment requires both robust technical infrastructure and clear governance principles around data use and ethical considerations. The article concludes that, when carefully designed, adaptive assessment models can support a more learner-centered, competency-based approach to higher education in Azerbaijan, while also informing curriculum improvement and institutional decision-making through richer assessment data.

Keywords: adaptive assessment, artificial intelligence, competency-based education, higher education, Azerbaijan

STUDENT MOTIVATION SHIFT IN MOBILE LEARNING ENVIRONMENTS WITHIN TEHRAN-BASED UNIVERSITIES

Seyyed Ali Mirzaei — University of Tehran, Iran

Maryam Soltani — Sharif University of Technology, Iran

Abstract

This study examines how the integration of mobile learning environments has reshaped student motivation in Tehran-based universities. Against the backdrop of rapid smartphone adoption and expanding educational app ecosystems, the research investigates the extent to which mobile learning tools influence intrinsic and extrinsic motivation, engagement, and self-regulated learning behaviors among undergraduate and graduate students. A mixed-method design was employed: a large-scale survey measured motivational constructs based on established frameworks, while follow-up focus groups provided deeper insight into student experiences with course-specific mobile applications, messaging platforms, and micro-learning resources. Findings reveal a nuanced motivational shift. On the positive side, students report increased autonomy, flexibility in time and place of study, and heightened perceived relevance of learning when instructors integrate mobile quizzes, discussion channels, and just-in-time explanatory videos. These features are associated with stronger intrinsic motivation and persistence, especially in demanding STEM courses. However, the research also identifies challenges, including distraction from non-academic notifications, uneven digital literacy, and the perception that some mobile activities add workload without clear learning value. The analysis underscores the importance of intentional instructional design: mobile tools enhance motivation when they are tightly aligned with course objectives, provide timely feedback, and support collaboration, rather than simply replicating static content on smaller screens. The article concludes with recommendations for faculty training in mobile pedagogy, institutional guidelines to support focused learning, and further research on long-term motivational trajectories in mobile-first academic environments.

Keywords: mobile learning, student motivation, higher education, Tehran, self-regulated learning

COMPARATIVE LEARNING ANALYTICS FOR ENGINEERING STUDENTS USING DIFFERENT DIGITAL CONTENT ARCHITECTURES

Mohammad Reza Taghavi — Iran University of Science and Technology, Iran

Zahra Farshad — Ferdowsi University of Mashhad, Iran

Abstract

This paper presents a comparative learning analytics study investigating how different digital content architectures affect learning behaviors and outcomes among engineering students. Two cohorts from separate Iranian universities engaged with parallel versions of a core engineering module: one delivered through a linear, module-based content structure and the other through a non-linear, resource-rich architecture emphasizing navigational freedom and exploratory learning. Using log data from learning management systems, the authors analyzed patterns of content access, time-on-task, revisit frequency, forum participation, and assessment performance. These behavioral indicators were complemented by student questionnaires and instructor interviews to interpret the data from pedagogical and usability perspectives. Results suggest that the non-linear content architecture fosters more frequent revisits, peer interaction, and self-directed exploration, particularly among highly motivated students, but can overwhelm those with weaker prior knowledge or less developed self-regulation skills. In contrast, the linear structure appears to support more consistent progression for at-risk learners while potentially constraining advanced students who seek deeper or broader engagement. The study argues that learning analytics can reveal subtle trade-offs between structure and flexibility that are not easily visible through grades alone. It recommends a hybrid content design approach, combining clear navigational scaffolding with optional exploratory pathways, and the use of analytics dashboards to help instructors identify students who may be struggling with either overload or under-stimulation. The findings demonstrate the value of comparative analytics for evidence-based decisions about digital course architecture in engineering education and beyond.

Keywords: learning analytics, digital content architecture, engineering education, learning management systems, self-regulated learning

COGNITIVE LOAD REDUCTION BY MICRO-LEARNING ITEMS IN STEM-FOCUSED ROMANIAN HIGHER EDUCATION

Adrian Ionescu — University Politehnica of Bucharest, Romania

Ioana Moldovan — Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania

Abstract

This study investigates the potential of micro-learning items to reduce cognitive load and improve learning outcomes in STEM-focused Romanian higher education. Micro-learning, understood as the delivery of content in small, self-contained units that can be accessed flexibly and repeatedly, has been widely promoted but less frequently evaluated through the lens of cognitive load theory in authentic university settings. The researchers designed a quasi-experimental study in which students in engineering and computer science courses were divided into two groups: one following traditional lecture-plus-PDF materials, and another receiving the same content broken into short video explanations, interactive mini-quizzes, and concise concept cards accessible via a mobile-friendly platform. Cognitive load was measured using validated self-report scales, while learning performance was assessed through midterm and final exam scores, as well as practical project evaluations. Results indicate that the micro-learning group reported significantly lower extraneous load and higher germane load, suggesting that breaking down complex concepts into well-structured, bite-sized items helps students focus on meaningful schema construction rather than navigating dense materials. Performance gains were particularly pronounced for students with medium prior achievement, though high performers also valued the format for quick review and exam preparation. Qualitative feedback highlights the importance of coherent sequencing and clear alignment between micro-items and summative assessments; poorly integrated fragments risk being perceived as fragmented and superficial. The article concludes that micro-learning can be an effective strategy for cognitive load management in STEM higher education when it is intentionally designed and embedded within a broader course structure rather than used as an add-on.

Keywords: micro-learning, cognitive load, STEM education, higher education, Romania

DEVELOPMENT OF AN EDTECH MATURITY INDEX FOR QUALITY INDICATORS IN ROMANIAN SECONDARY SCHOOLS

Catalin Dumitru — Transilvania University of Braşov, Romania

Elena Stan — Babeş-Bolyai University, Romania

Abstract

This paper presents the development and pilot validation of an EdTech Maturity Index designed to measure the level of technology integration and its relationship to quality indicators in Romanian secondary schools. Building on international frameworks for digital schooling and national policy priorities, the authors constructed a multi-dimensional index encompassing infrastructure, teacher digital competence, pedagogical use of technology, leadership and vision, student digital skills, and data-informed decision-making. The instrument was applied in a sample of urban and rural schools, using surveys, document analysis, and interviews with principals and ICT coordinators. Results reveal substantial variation in EdTech maturity both between and within regions, with infrastructure gaps remaining a major constraint in rural contexts, and pedagogical integration emerging as a key differentiator even among similarly equipped schools. Higher index scores correlate with more frequent use of student-centered pedagogies, better student engagement reported by teachers, and more systematic monitoring of learning outcomes through digital tools. However, the study also identifies risks of equating maturity with mere device counts, emphasizing that leadership commitment, ongoing professional development, and a clear pedagogical vision are critical for meaningful digitalization. The article argues that the EdTech Maturity Index can support ministries, inspectorates, and school leaders in diagnosing strengths and weaknesses, prioritizing interventions, and tracking progress over time. It concludes with recommendations for refining the index through longitudinal studies and expanding it to capture emerging dimensions such as AI use and data ethics.

Keywords: educational technology, maturity index, secondary education, school quality, Romania

INQUIRY-BASED STEM TEACHING MODELS FOR RURAL MOROCCAN SCHOOLS IN LOW-RESOURCES CONTEXTS

Youssef El Amrani

Mohammed V University in Rabat, Morocco

Abstract

This study explores the design and implementation of inquiry-based STEM teaching models tailored to rural Moroccan schools operating in low-resource contexts. Recognizing that conventional laboratory-intensive approaches are often impractical in such settings, the research focuses on low-cost, locally adaptable inquiry activities that foster scientific thinking, problem-solving, and collaboration without requiring extensive infrastructure. The project involved co-design workshops with rural teachers, development of contextually relevant inquiry units aligned with national curricula, and classroom implementation across several middle schools. Data were collected through classroom observations, student work samples, pre- and post-tests of conceptual understanding, and teacher reflection logs. Findings show that even simple materials—such as everyday household items, natural objects, and recycled components—can support rich inquiry experiences when guided by clear questions, structured exploration, and opportunities for student explanation and argumentation. Students exposed to the inquiry-based units demonstrated higher gains in conceptual understanding and reported greater interest in STEM subjects compared to peers in traditional lecture-dominated classes. Teachers noted initial discomfort with facilitating open-ended activities but gradually reported increased confidence and a stronger sense of professional agency. The study underscores that inquiry-based STEM education is feasible in low-resource rural schools if supported by targeted professional development, collaborative planning, and recognition of teachers' local knowledge. The article recommends scaling such models through regional teacher networks and integrating inquiry-based competencies into teacher training programs to reduce rural–urban disparities in STEM learning opportunities.

Keywords: inquiry-based learning, STEM education, rural schools, low-resource contexts, Morocco

EMOTIONAL PRESENCE AS A VALIDATED LEARNING OUTCOME METRIC IN HYBRID MOROCCAN CLASSROOMS

Amina Bouhlal

Université Hassan II de Casablanca, Morocco

Zakaria Tazi

Université Cadi Ayyad, Morocco

Abstract

This paper investigates emotional presence as a measurable and meaningful learning outcome metric in hybrid Moroccan university classrooms that combine face-to-face and online components. Drawing on the Community of Inquiry framework and recent research on affect in learning, the authors conceptualize emotional presence as students' expressed and experienced emotions that are connected to engagement, belonging, and persistence. A mixed-methods study was conducted in social science and STEM courses at two universities, where students participated in hybrid learning experiences using learning management systems, synchronous videoconferencing, and in-person sessions. Quantitative instruments were used to measure emotional presence alongside cognitive and social presence, while qualitative data from reflective journals and focus groups provided rich descriptions of students' emotional trajectories throughout the semester. Results indicate that emotional presence is not merely a by-product of instructional design but a distinct dimension that correlates with participation, satisfaction, and course completion. Positive emotions such as curiosity, enjoyment, and pride were strongly associated with active participation in both online and in-person activities, whereas persistent frustration and anxiety predicted withdrawal behaviors. The study further finds that instructor behaviors—such as timely feedback, empathy in communication, and acknowledgment of students' challenges—play a significant role in shaping emotional presence. The article argues that integrating emotional presence indicators into course evaluation and learning analytics dashboards can help educators identify at-risk students earlier and adapt pedagogical strategies accordingly. It concludes that recognizing and intentionally cultivating emotional presence is essential for maximizing the potential of hybrid learning models in the Moroccan higher education context.

Keywords: emotional presence, hybrid learning, higher education, Community of Inquiry, Morocco

ARCHAEOLOGICAL HERITAGE ROUTES AND NOMADIC NETWORKS IN THE TIEN SHAN REGION

Dr. Aizada Sadykova

Kyrgyz National University, Bishkek, Kyrgyzstan

Bakytbek Omurzak

Kyrgyz Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan

Abstract

This paper investigates the relationship between archaeological heritage routes and historical nomadic networks in the Tien Shan region, focusing on how mobility, landscape, and material culture intersected over the *longue durée*. The study synthesizes survey data, excavation reports, and historical sources to reconstruct corridors of movement used by pastoralist groups, merchants, and political emissaries. Particular attention is paid to mountain passes, valley junctions, and seasonal pastures, where artifact clusters and architectural remains indicate repeated use across different periods. The research applies a landscape archaeology framework supported by GIS mapping to identify patterns of connectivity between burial complexes, fortified sites, shrines, and waystations. These patterns suggest that routes were not merely economic arteries but also vectors of religious practice, kinship interaction, and cultural exchange. The paper explores how portable material culture—such as metalwork, ceramics, and textiles—traces the integration of the Tien Shan into broader Inner Asian exchange systems, while rock art and ritual sites illuminate the symbolic dimensions of mobility. The study also considers the implications for current heritage management, arguing that recognizing linear and networked forms of heritage is essential for protecting sites threatened by infrastructure projects and climate change. By conceptualizing the Tien Shan as a historically layered mobility landscape rather than a remote periphery, the paper contributes to re-centering nomadic actors in regional history and to rethinking how archaeological routes can be interpreted, signposted, and integrated into sustainable cultural tourism initiatives today.

Keywords: Tien Shan, archaeological routes, nomadic networks, landscape archaeology, mobility

OTTOMAN–RUSSIAN FRONTIER INTERACTIONS AND RELIGIOUS ARCHIVES IN NORTHERN FERGANA

Prof. Dr. Almazbek Zhaparov

International Ataturk-Ala Too University, Bishkek, Kyrgyzstan

Abstract

This study examines the Ottoman–Russian frontier in the wider Fergana region through the lens of religious archives, focusing on how local Muslim communities navigated overlapping imperial influences in the late nineteenth and early twentieth centuries. Rather than treating the frontier as a fixed geopolitical line, the paper conceptualizes it as a zone of layered sovereignties in which chancery documents, court registers, waqf records, and Sufi lodge archives reveal complex patterns of legal and spiritual affiliation. Drawing on archival collections held in Central Asia, Turkey, and Russia, the research reconstructs cases where litigants, clerics, and merchants strategically invoked Ottoman or Russian authority to defend property rights, religious endowments, and communal privileges. Particular attention is given to the role of qadi courts and Sufi networks as intermediaries, translating imperial reforms into local practice while preserving older notions of autonomy. The study also analyzes shifts in record-keeping practices—changes in language, scripts, and formulae—as indicators of broader transformations in political identity and administrative rationality. By foregrounding religious archives as primary evidence, the paper challenges state-centric narratives that portray frontier populations as passive recipients of imperial policy. Instead, it demonstrates how local actors actively curated, copied, and circulated documents to negotiate power and maintain continuity amidst changing borders. The article argues that integrating archival microhistory with frontier studies reshapes understanding of Ottoman–Russian competition and cooperation in Inner Asia, and underscores the urgent need to preserve vulnerable manuscript collections that are crucial for reconstructing the legal and social history of Northern Fergana.

Keywords: Fergana, Ottoman–Russian frontier, religious archives, legal pluralism, Muslim communities

INTELLECTUAL EXCHANGES BETWEEN QAJAR IRAN AND CENTRAL ASIA DURING THE 19TH CENTURY

Mahdi Farhadi

University of Tehran, Tehran, Iran

Farzaneh Ghaffari

Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Arash Mirjalili

Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Abstract

This paper explores the intellectual exchanges between Qajar Iran and Central Asia in the nineteenth century, challenging historiographical narratives that treat these regions as increasingly isolated from one another under the pressures of imperial encroachment. Using correspondence, travelogues, madrasa curricula, and lithographed texts, the study reconstructs networks linking scholars, poets, jurists, and Sufi masters across cities such as Tehran, Mashhad, Bukhara, Samarkand, and Khiva. It traces the circulation of commentaries in jurisprudence, logic, and theology alongside collections of poetry and ethical treatises, showing how shared Persianate literary and scholarly idioms underpinned a common intellectual horizon. Particular attention is given to itinerant scholars whose careers spanned both Qajar and Central Asian courts and seminaries, and who mediated debates on reform, orthodoxy, and the challenge of European power. The research also considers the impact of new communication technologies, including print and telegraph, on the speed and scope of these exchanges while noting the continued importance of manuscript culture and oral transmission. By mapping citations and marginalia across manuscripts and printed books, the study identifies clusters of debate on topics such as political legitimacy, Sufism, and scientific learning. It argues that far from being peripheral, these transregional conversations shaped emerging discourses on modernization and religious authority. The article concludes that re-centering Qajar–Central Asian contacts helps to overcome rigid national frames and highlights the resilience of older intellectual geographies in the face of shifting state borders and imperial rivalries.

Keywords: Qajar Iran, Central Asia, intellectual networks, Persianate world, nineteenth century

THE TRANSFORMATION OF SAFAVID MILITARY ELITES AFTER THE AFGHAN INVASION (1722–1760)

Assoc. Prof. Dr. Leyla Karimi

Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Abstract

This article investigates the fate and transformation of Safavid military elites in the decades following the Afghan capture of Isfahan in 1722, focusing on the period up to the consolidation of power by the Zand and early Qajar rulers. Drawing on chronicles, archival fragments, and genealogical materials, the study tracks the trajectories of qizilbash tribal leaders, ghulam households, and provincial commanders as they navigated the breakdown of central authority. It shows how some elite lineages were destroyed or marginalized, while others successfully repositioned themselves as intermediaries for Afghan, Ottoman, or emerging Iranian claimants to sovereignty. The research highlights regional case studies in Khorasan and the Caucasus, where former Safavid officers leveraged local power bases, matrimonial alliances, and control of fortresses to maintain influence. By analyzing shifts in titles, revenue assignments, and patterns of military recruitment, the paper documents a gradual reconfiguration of the elite from a predominantly confessional-tribal coalition into more territorially anchored power networks. The study argues that this period should not be seen merely as an interregnum of chaos but as a crucible in which new military-political configurations emerged, shaping the later state-building projects of Nader Shah and his successors. Methodologically, the article combines prosopographical analysis with close reading of narrative sources to reconstruct fragmented careers and networks. It concludes that understanding the adaptive strategies of Safavid military elites is essential for explaining both the resilience and the transformation of Iranian political structures in the eighteenth century.

Keywords: Safavid elites, Afghan invasion, military history, Iran, eighteenth century

CHRISTIAN MONASTIC TRADITIONS IN THE GONDAR HIGHLANDS AND THEIR LEGACIES IN MODERN ETHIOPIA

Dr. Alemu Bekele

Addis Ababa University, Addis Ababa, Ethiopia

Abstract

This study analyzes the historical development of Christian monastic traditions in the Gondar highlands and evaluates their legacies in modern Ethiopian religious, cultural, and political life. Centering on monastic communities around Lake Tana and the former imperial capital of Gondar, the paper examines how monasteries functioned as centers of theology, manuscript production, artistic patronage, and local governance from the seventeenth to the nineteenth centuries. Drawing on monastic chronicles, land charters, and hagiographies, as well as fieldwork in contemporary monastic sites, the research reconstructs patterns of spiritual authority and economic power. It explores how monastic networks mediated relations between emperors, regional nobles, and peasant communities, often acting as custodians of sacred landscapes and arbiters in disputes. The article then traces how these traditions have been reshaped by modernizing reforms, land nationalization, and the expansion of state education systems. While many monasteries lost economic privileges in the twentieth century, they remain influential as pilgrimage destinations, repositories of artistic heritage, and guardians of liturgical learning. The study argues that monastic institutions continue to provide models of moral authority and social solidarity that inform contemporary debates on national identity, heritage preservation, and church–state relations. By linking historical analysis with ethnographic observation, the article highlights the enduring capacity of Gondarine monastic traditions to adapt to changing political contexts while maintaining a distinctive spiritual and cultural imprint on Ethiopian society.

Keywords: Ethiopian monasticism, Gondar, Orthodox Christianity, heritage, religious authority

A COMPARATIVE STUDY OF PRE-AXUMITE TRADE SEALS AND EARLY RED SEA PORT SYSTEMS

Dr. Hiwot Gebremariam

Bahir Dar University, Bahir Dar, Ethiopia

Yohannes Tesfay

Addis Ababa University, Addis Ababa, Ethiopia

Abstract

This paper offers a comparative analysis of pre-Axumite trade seals from the northern Horn of Africa and the organizational patterns of early Red Sea port systems. Drawing on archaeological finds from inland sites and coastal areas, as well as epigraphic and iconographic evidence, the study investigates how sealing practices illuminate mechanisms of control, identity, and exchange in emerging complex societies. The authors catalog seal typologies, materials, and motifs, exploring their distribution in relation to caravan routes, riverine corridors, and maritime hubs. By comparing these data with structural remains and artifact assemblages from ports along both the African and Arabian littorals, the research reconstructs networks that connected interior polities to wider Red Sea and Indian Ocean trade circuits. Special attention is paid to the role of seals in authorizing transactions, marking ownership, and signaling political or cultic affiliations. The study argues that variations in seal iconography reflect hybrid cultural influences, including South Arabian, Nile Valley, and local traditions, demonstrating that pre-Axumite societies actively participated in cross-regional exchange rather than merely receiving outside influences. Methodologically, the paper combines spatial analysis with micro-stylistic comparison to highlight both macro-regional patterns and localized workshop practices. The authors conclude that integrating seal studies with port archaeology significantly refines understanding of early state formation and commercial organization in the Red Sea world, paving the way for future research on administrative technologies in the rise of Axum and related polities.

Keywords: pre-Axumite, trade seals, Red Sea ports, early state formation, Indian Ocean trade

FRENCH COLONIAL CARTOGRAPHY AND THE MAKING OF THE SAHARA BORDER SYSTEM (1881–1918)

Ahmed Cherrad

University of Algiers 2, Algiers, Algeria

Samia Chikhi

University of Tlemcen, Tlemcen, Algeria

Abstract

This article examines how French colonial cartography contributed to the construction of the Sahara border system between 1881 and 1918, transforming fluid desert spaces into lines on maps and, eventually, into international frontiers. Using military surveys, expedition reports, and printed maps produced by the French army and geographical societies, the study traces the technical and political processes through which oases, tribal territories, and caravan routes were translated into coordinates, grids, and boundary proposals. It highlights the roles of officers, engineers, and local guides in gathering geographic knowledge and shows how cartographic representations both reflected and shaped strategic priorities, including control of trans-Saharan trade, suppression of resistance, and competition with other European powers. The article argues that maps functioned as instruments of negotiation in diplomatic arenas as well as tools of military planning on the ground, providing a putative scientific basis for claims over vaguely defined zones. At the same time, it documents the disconnect between neat cartographic lines and the lived geographies of nomadic groups whose seasonal movements and customary rights were poorly captured in colonial surveys. Drawing on recent critical cartography, the authors contend that understanding the epistemic violence embedded in these maps is essential for explaining many of the border disputes and governance challenges that persist across the Sahara today. The article concludes by calling for the systematic digitization and critical annotation of colonial map archives to support both scholarly research and contemporary boundary dialogue.

Keywords: French colonialism, cartography, Sahara, borders, territoriality

CONTEMPORARY PUBLIC ART AND URBAN TRANSFORMATION IN BISHKEK

Dr. Aizada Sadykova

Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

Prof. Dr. Ruslan Toktomushev

American University of Central Asia, Kyrgyzstan

Abstract

This paper examines the role of contemporary public art in shaping processes of urban transformation in Bishkek, the capital of Kyrgyzstan. It investigates how murals, sculptures, installations, and community-based artistic interventions reconfigure perceptions of public space and contribute to ongoing negotiations of post-Soviet identity. Using a mixed qualitative methodology that combines visual analysis, site observation, and interviews with artists, municipal officials, and local residents, the study maps key public art projects produced over the last decade. Particular attention is given to how these works engage themes such as memory, migration, environmental concern, and generational change. The analysis shows that public art in Bishkek functions simultaneously as a tool of soft urban regeneration and as a platform for critical commentary on social inequalities and governance. While some projects are sponsored or endorsed by city authorities and international organizations, others emerge from grassroots initiatives that challenge official narratives and claim visibility for marginalized communities. The paper argues that the spatial distribution and iconography of public art reveal contested visions of the city's future, oscillating between touristic branding, nostalgic references to Soviet modernism, and experimentation with global visual languages. Ultimately, the study demonstrates that contemporary public art has become a significant arena where questions of citizenship, belonging, and urban development are debated, negotiated, and made visible in Bishkek's evolving cityscape.

Keywords: public art, urban transformation, Bishkek, post-Soviet city, visual culture

TRADITIONAL KYRGYZ FELT-MAKING: FROM FOLK CRAFT TO MODERN DESIGN

Assis. Prof. Dr. Gulnara Jangaraeva

Kyrgyz State University of Culture and Arts, Kyrgyzstan

Abstract

This article explores the transformation of traditional Kyrgyz felt-making (shyrdak and ala-kiyiz) from a primarily domestic folk craft into a dynamic field of contemporary design. Situating felt-making within its historical, social, and cosmological contexts, the study first outlines the craft's traditional functions in nomadic life, including its roles in housing, ritual, and the transmission of symbolic patterns across generations. It then traces how economic transition, heritage policies, and global market demands have reshaped production practices and aesthetic choices since the late twentieth century. Drawing on ethnographic fieldwork in workshops, design studios, and craft fairs, as well as interviews with artisans, designers, and cultural policymakers, the research highlights the tensions between authenticity, innovation, and commercialization. New product lines—such as fashion accessories, interior objects, and urban signage—demonstrate how artisans adapt motifs and techniques to appeal to tourists and international buyers while seeking to retain cultural meaning. At the same time, younger designers experiment with minimalist forms, unconventional color palettes, and hybrid materials that challenge stereotypes of “ethnic craft.” The paper argues that contemporary felt-making operates as a site where questions of gender, labor, and national branding intersect, offering both opportunities for rural livelihoods and risks of symbolic simplification. It concludes that recognizing artisans as creative partners rather than mere tradition bearers is essential for sustainable craft development and for preserving the depth of Kyrgyz visual heritage in modern design ecosystems.

Keywords: Kyrgyz felt-making, craft heritage, design innovation, cultural identity, commercialization

THE EVOLUTION OF MOSAIC ART IN KOSOVO: INTERPLAY OF RELIGIOUS AND SECULAR THEMES

Dr. Arben Krasniqi

University of Pristina, Kosovo

Prof. Dr. Eda Berisha

University for Business and Technology, Kosovo

Abstract

This study investigates the evolution of mosaic art in Kosovo, focusing on the dynamic interplay between religious and secular themes from the socialist period to the present day. Beginning with an overview of late antique and medieval mosaics associated with Christian ecclesiastical architecture, the article traces how mosaic techniques and iconographies were reinterpreted in the twentieth century to serve new ideological functions in public buildings, monuments, and educational institutions. Drawing on visual analysis of selected works, archival research, and interviews with artists and curators, the research reveals how mosaics have been used to articulate shifting narratives of national history, resistance, and everyday life. In the post-war period, artists increasingly juxtapose sacred symbols with secular motifs—such as urban skylines, market scenes, and portraits of ordinary citizens—thereby questioning rigid boundaries between religious heritage and civic identity. The paper argues that mosaic art in Kosovo functions as a medium of cultural memory and negotiation, where competing discourses about ethnicity, faith, and statehood are layered in stone and glass. By examining sites ranging from church interiors and cultural centers to municipal facades and commemorative spaces, the study demonstrates that contemporary mosaics invite viewers to reconsider inherited dichotomies between sacred and profane. Ultimately, the article positions Kosovar mosaic art as a vital lens through which to understand broader transformations in post-conflict society, highlighting how visual culture contributes to processes of reconciliation, pluralism, and urban regeneration.

Keywords: mosaic art, Kosovo, religious imagery, secular themes, cultural memory

VISUAL NARRATIVES OF POST-WAR IDENTITY IN KOSOVO PHOTOGRAPHY

Dr. Liria Sahiti

University of Prizren, Kosovo

Assis. Prof. Dr. Erion Hoxha

University of Gjakova, Kosovo

Abstract

This article analyzes how contemporary photographers in Kosovo construct visual narratives of post-war identity, memory, and belonging. Focusing on works produced from the early 2000s to the present, the study examines both gallery-oriented art photography and documentary projects disseminated through exhibitions, photobooks, and digital platforms. Using a combination of visual semiotic analysis and interviews with photographers, curators, and viewers, the research identifies recurring motifs such as ruins and reconstruction, family archives, border crossings, youth culture, and everyday rituals in transformed landscapes. These images move beyond immediate representations of conflict to explore long-term psychological and social consequences, including migration, interethnic distance, and generational gaps. The paper argues that photographic projects in Kosovo function as a form of “vernacular memorialization,” enabling individuals and communities to process trauma while negotiating contested versions of history. By foregrounding ordinary lives rather than heroic or victimizing stereotypes, many photographers challenge dominant nationalist narratives and open space for more nuanced, plural perspectives. At the same time, the study notes the influence of international funding and festival circuits, which can shape aesthetic choices and thematic emphases. The article concludes that Kosovo’s post-war photography constitutes an important visual archive of transition, offering insights into how art participates in identity formation, critical reflection, and the fragile work of imagining a shared future in a society marked by conflict.

Keywords: photography, post-war identity, Kosovo, visual narrative, memory

THE IMPACT OF MALAY TRADITIONAL BATIK ON CONTEMPORARY FASHION DESIGN IN MALAYSIA

Dr. Nur Aisyah Rahman

University of Malaya, Malaysia

Assoc. Prof. Dr. Ahmad Faizal Musa

National University of Malaysia, Malaysia

Abstract

This paper explores the impact of Malay traditional batik on contemporary fashion design in Malaysia, highlighting how designers reinterpret a heritage textile practice within globalized style networks. After outlining the historical development of batik as a hand-crafted resist-dye technique associated with courtly culture, regional symbolism, and everyday attire, the study analyzes how commercial expansion and tourism have influenced motif standardization and production methods. Drawing on interviews with fashion designers, artisans, and consumers, as well as analysis of runway collections and retail catalogs, the research demonstrates that contemporary designers employ batik not merely as surface ornamentation but as a conceptual resource for storytelling and identity branding. Hybrid garments—combining batik panels with Western silhouettes, technical fabrics, or modest-wear design—illustrate how tradition is negotiated in relation to youth culture, Islamic fashion, and sustainability discourses. The article also examines tensions surrounding authenticity and appropriation, particularly in mass-produced printed “batik-style” fabrics that threaten the livelihoods of hand-block and hand-drawn batik makers. By situating Malaysian batik fashion within wider debates on cultural industries and creative economies, the paper argues that policy support, fair labor practices, and education about craft value are essential to avoid reducing batik to a superficial motif. Ultimately, the study shows that contemporary fashion can serve as a dynamic site where Malay cultural heritage is revitalized, contested, and projected onto regional and global stages.

Keywords: batik, Malaysia, fashion design, cultural heritage, creative industry

DIGITAL ART EDUCATION IN MALAYSIA: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN A POST-PANDEMIC ERA

Prof. Dr. Siti Nabilah Abdul Karim
Universiti Teknologi MARA, Malaysia
Dr. Faridah Mohamad
Universiti Putra Malaysia, Malaysia

Abstract

This article investigates the rapid expansion of digital art education in Malaysia following the COVID-19 pandemic and the transition to hybrid and online learning environments. It examines how art and design faculties adapted curricula, pedagogy, and assessment to accommodate remote delivery while attempting to maintain studio-based values such as experimentation, material engagement, and peer critique. Based on surveys and interviews with lecturers and students from several Malaysian universities, combined with analysis of course outlines and student portfolios, the study identifies key challenges: unequal access to hardware and high-speed internet, limitations in software licensing, reduced opportunities for embodied collaboration, and increased screen fatigue. At the same time, it documents significant innovations, including virtual studios hosted on learning management systems, collaborative online exhibitions, cross-institutional workshops, and the integration of industry-standard digital tools in illustration, animation, and interactive media. The paper argues that the post-pandemic period has accelerated a long-term shift toward a more blended model of art education, where physical and digital practices intersect rather than compete. The authors highlight emerging best practices such as flexible asynchronous content, scaffolded project briefs, and formative feedback using digital annotation. They conclude that sustainable digital art education in Malaysia will depend on institutional investment in infrastructure, continuous professional development for instructors, and inclusive policies that address the digital divide, ensuring that technological innovation enhances rather than restricts creative learning opportunities.

Keywords: digital art education, Malaysia, online learning, hybrid pedagogy, post-pandemic teaching

REVIVAL OF INDIAN MINIATURE PAINTING IN GLOBAL ART DISCOURSE

Prof. Dr. Ramesh Chandra
Jawaharlal Nehru University, India

Dr. Kavita Joshi
Delhi University, India

Abstract

This paper analyzes the contemporary revival of Indian miniature painting within global art discourse, tracing how a practice once associated with royal ateliers and historical manuscripts has been reimagined by modern and contemporary artists. It first outlines the aesthetic conventions and regional schools of miniature painting, noting their decline under colonial modernity and shifts in patronage. The study then examines how post-independence artists and collectives have engaged miniature techniques, formats, and iconographies to comment on issues such as gender, postcolonial identity, environmental crisis, and religious nationalism. Through close readings of selected works exhibited in international biennials, galleries, and museums, supported by interviews with artists and curators, the article demonstrates that contemporary miniature-inspired practices are neither nostalgic replicas nor purely decorative trends. Instead, they mobilize the miniature's dense symbolism, intimate scale, and narrative strategies to stage critical dialogues with photography, conceptual art, and digital media. The paper also situates the revival within global circuits of art education, residencies, and markets, exploring how curatorial framing and institutional collecting influence which kinds of "miniature" are made visible and valued. Tensions between preservation of artisanal lineages and experimentation with radical content are discussed, particularly in collaborations between hereditary painters and academically trained artists. Ultimately, the study argues that the renewed prominence of Indian miniature painting challenges Eurocentric art histories by foregrounding non-Western genealogies of modernism and visual storytelling, reaffirming the miniature as a living, adaptable language in contemporary global art.

Keywords: Indian miniature painting, contemporary art, postcolonialism, visual narrative, global art discourse

MACROECONOMIC POLICY RESPONSES AND FISCAL SUSTAINABILITY IN NIGERIA

Dr. Olufemi Adekunle

Prof. Dr. Amarachi Okafor

Department of Economics, University of Lagos, Nigeria

Abstract

This paper examines the relationship between macroeconomic policy responses and fiscal sustainability in Nigeria over the past two decades, with particular attention to periods of oil price volatility, exchange rate pressure, and slowing growth. The study evaluates how fiscal and monetary authorities have reacted to internal and external shocks, and whether these responses have supported or undermined long-run debt sustainability and macroeconomic stability. Using a combination of descriptive analysis, a fiscal reaction function, and debt sustainability indicators, the paper traces the evolution of government revenues, expenditures, deficits, and public debt dynamics. Special emphasis is placed on the procyclical nature of spending during commodity booms, the limited effectiveness of countercyclical policy during downturns, and the recurrent resort to domestic and external borrowing. The analysis shows that while short-term stimulus measures and exchange rate adjustments have occasionally stabilized output and prices, they have often been accompanied by rising debt service burdens and crowding-out of priority social and infrastructure spending. The paper argues that the absence of credible medium-term fiscal frameworks, weak non-oil revenue mobilization, and rigid expenditure structures have constrained the effectiveness of macroeconomic policy in promoting sustainable growth. It concludes that Nigeria's fiscal sustainability depends on institutionalized fiscal rules, stronger public financial management, and deeper structural reforms that broaden the tax base, rationalize subsidies, and prioritize high-impact investments over recurrent consumption.

Keywords: macroeconomic policy, fiscal sustainability, public debt, Nigeria, oil revenue

ECONOMIC INEQUALITY AND SOCIAL MOBILITY IN URBAN NIGERIA: A MULTILEVEL ANALYSIS

Assis. Prof. Dr. Victor Chukwu

Department of Economics, University of Ibadan, Nigeria

Abstract

This study investigates the links between economic inequality and social mobility in urban Nigeria using a multilevel analytical framework that combines household survey data with neighborhood-level indicators. The paper first documents the extent of income and consumption disparities across major cities, highlighting how rapid urbanization, labor market dualism, and informal employment structures have shaped contemporary inequality patterns. It then examines intergenerational mobility by exploring the relationship between parental socioeconomic status and children's educational attainment and occupational outcomes. By using multilevel models, the analysis distinguishes between individual- and community-level effects, showing how living in deprived neighborhoods with poor infrastructure, limited school quality, and weak social networks significantly dampens the prospects of upward mobility even for relatively motivated and skilled individuals. The results indicate that high inequality is not merely a static distributional concern but is closely associated with persistent mobility gaps that undermine perceptions of fairness and social cohesion. The paper argues that policy interventions must go beyond national-level redistribution to include spatially targeted investments in education quality, public services, and labor market access in disadvantaged urban areas. Strengthening social protection, promoting inclusive urban planning, and supporting youth-oriented employment programs emerge as central components of an effective strategy for improving mobility prospects in Nigeria's growing cities.

Keywords: economic inequality, social mobility, urban Nigeria, multilevel analysis, neighborhoods

TRADE LIBERALIZATION AND EXPORT PERFORMANCE IN GEORGIA: ASSESSING SECTORAL DYNAMICS

Prof. Dr. Irakli Dolidze

Dr. Tamara Beridze

Department of Economics, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Abstract

This paper evaluates the impact of trade liberalization on Georgia's export performance, with a particular focus on sectoral dynamics following the country's accession to key regional and bilateral trade agreements. The analysis begins by outlining major trade policy reforms, including tariff reductions, regulatory alignment with international standards, and efforts to facilitate customs procedures. Using disaggregated export data, the study examines changes in export volumes, product diversification, and market destinations across manufacturing, agriculture, and services. Econometric estimations investigate whether sectors with greater exposure to liberalized markets exhibit stronger growth and productivity gains than more sheltered industries. The findings suggest that trade openness has contributed to increased export orientation in specific niches—such as certain food products, metals, and tourism-related services—while other sectors have struggled to adjust due to limited competitiveness, inadequate infrastructure, and financing constraints. The paper argues that trade liberalization alone is insufficient to guarantee broad-based export growth; complementary policies are required to strengthen human capital, upgrade logistics, foster innovation, and support small and medium-sized enterprises in accessing foreign markets. It concludes that a targeted industrial and trade-promotion strategy, anchored in realistic assessments of comparative advantage and institutional capacity, is essential for Georgia to translate liberalization into sustainable export expansion.

Keywords: trade liberalization, export performance, sectoral dynamics, Georgia, competitiveness

THE IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT ON LOCAL ECONOMIES IN GEORGIA

Assis. Prof. Dr. Giorgi Margvelashvili

Nina Kobakhidze

Department of Economics, Caucasus University, Georgia

Abstract

This study analyzes how tourism development affects local economies in Georgia, focusing on employment creation, income generation, and structural transformation in key regions such as Tbilisi, Batumi, and major mountain destinations. Combining regional statistics, enterprise surveys, and qualitative interviews with local stakeholders, the paper assesses both the direct and indirect effects of tourism on households and firms. The results show that tourism has become an important driver of service-sector growth, stimulating new businesses in accommodation, food services, transport, and cultural industries. However, the benefits are unevenly distributed: while some communities experience rising incomes and investment, others face seasonal volatility, rising living costs, and pressure on local infrastructure and natural resources. The analysis explores linkages between tourism and agriculture, crafts, and other traditional activities, identifying conditions under which tourism can support inclusive and sustainable development instead of deepening regional disparities. The paper concludes that maximizing the developmental impact of tourism in Georgia requires careful planning, investment in skills and local supply chains, and effective regulation to protect cultural and environmental assets that constitute the basis of the country's attractiveness.

Keywords: tourism development, local economies, Georgia, regional development, sustainability

FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION IN PAKISTAN: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Assoc. Prof. Dr. Yasir Mahmood

Prof. Dr. Rabia Khan

Department of Economics, Lahore University of Management Sciences, Pakistan

Abstract

This paper explores the role of financial technology (fintech) in promoting financial inclusion in Pakistan, where large segments of the population remain unbanked or underbanked despite recent digitalization efforts. The study maps the rapid expansion of mobile wallets, digital payment platforms, and branchless banking services, examining their potential to overcome traditional barriers related to distance, documentation requirements, and transaction costs. Drawing on national data, regulatory documents, and stakeholder interviews, the paper assesses how fintech solutions have expanded access to basic financial services for low-income households, women, and small businesses. The analysis reveals notable progress in account ownership and digital transaction volumes, but also identifies persistent challenges such as limited digital literacy, patchy internet coverage, trust deficits, and concerns about data protection and consumer rights. Regulatory frameworks are found to be evolving but occasionally fragmented, with tensions between fostering innovation and ensuring prudential oversight. The authors argue that fintech can significantly advance financial inclusion only if supported by coherent policies that encourage interoperability, promote competition, and strengthen consumer protection. The paper concludes that targeted financial education, investment in digital infrastructure, and inclusive product design tailored to local needs are critical to realizing the transformative potential of fintech in Pakistan.

Keywords: fintech, financial inclusion, digital finance, Pakistan, regulation

AGRICULTURAL PRODUCTIVITY AND FOOD SECURITY STRATEGIES IN RURAL PAKISTAN

Dr. Asadullah Qureshi

Assis. Prof. Dr. Shabana Irfan

Department of Economics, University of the Punjab, Pakistan

Abstract

This study examines the relationship between agricultural productivity and food security in rural Pakistan, analyzing both farm-level constraints and policy responses. Using a mix of household survey data and secondary statistics, the paper identifies key determinants of productivity, including access to irrigation, quality of inputs, land tenure arrangements, and availability of extension services. The findings show that smallholders, who form the backbone of the rural economy, often face limited access to credit, modern technology, and market information, which constrains yields and income stability. In addition, climate variability and water scarcity are intensifying risks to production, particularly in rain-fed and marginal areas. The paper evaluates existing food security strategies—such as input subsidies, support prices, and social safety nets—and considers their effectiveness in improving both availability and affordability of food for vulnerable households. The analysis suggests that while short-term interventions can cushion shocks, long-term food security requires sustained investment in rural infrastructure, research and development, climate-smart agriculture, and more equitable market institutions. The authors argue that empowering smallholders through inclusive value-chain development and cooperative models can simultaneously enhance productivity, resilience, and household nutrition outcomes in rural Pakistan.

Keywords: agricultural productivity, food security, rural Pakistan, smallholders, climate risk

ENERGY POLICY TRANSFORMATIONS AND ECONOMIC GROWTH IN IRAN

Prof. Dr. Reza Farhadi

Dr. Laleh Taheri

Department of Economics, University of Tehran, Iran

Abstract

This paper investigates how recent transformations in Iran's energy policy have influenced economic growth, structural change, and macroeconomic stability. It reviews major policy shifts, including energy price reforms, subsidy reductions, investment in natural gas and renewables, and responses to international sanctions affecting oil exports. Using time-series data and growth diagnostics, the study evaluates the contribution of the energy sector to GDP, government revenue, and external balances, while also examining how price and allocation reforms have affected energy intensity and industrial competitiveness. The findings show that although energy price rationalization has improved fiscal balances and partially reduced wasteful consumption, it has also generated inflationary pressures and adjustment costs for energy-intensive industries and low-income households. Sanctions have constrained export volumes and investment, yet they have also encouraged diversification efforts within the energy mix and catalyzed domestic technological initiatives. The paper argues that for energy policy to support sustainable growth, reforms must be carefully sequenced and accompanied by targeted social protection, industrial upgrading, and stronger regulatory institutions. Ultimately, the transition to a more efficient and diversified energy system is presented as both a challenge and an opportunity for Iran to reduce vulnerability to external shocks and foster more balanced economic development.

Keywords: energy policy, economic growth, Iran, subsidy reform, energy transition

THE ROLE OF EDUCATION INVESTMENT IN REDUCING YOUTH UNEMPLOYMENT IN IRAN

Assis. Prof. Dr. Samira Yazdani

Department of Economics, Shahid Beheshti University, Iran

Abstract

This study analyzes the role of education investment in addressing persistently high youth unemployment in Iran, focusing on both the quantity and quality of educational expansion. The paper examines trends in secondary and tertiary enrollment, public and private spending on education, and labor-market outcomes for young graduates. Using micro-data on employment status, fields of study, and skill profiles, the analysis explores the extent of skills mismatches between educational output and labor-market demand. Results indicate that while increased access to higher education has raised average educational attainment, it has not translated proportionally into better employment prospects, especially for humanities and some social-science graduates. Structural factors—such as slow private-sector job creation, regulatory uncertainty, and limited entrepreneurship opportunities—constrain the absorptive capacity of the economy. The paper argues that education investment can contribute more effectively to reducing youth unemployment if it is reoriented toward demand-driven curricula, stronger vocational and technical training, and closer partnerships between universities and industry. Enhanced career guidance, internship programs, and support for start-ups are identified as key complementary measures. The study concludes that education should be viewed not only as a social right but as a strategic tool for labor-market integration, requiring coordinated reforms in both the education system and broader economic policy in Iran.

Keywords: youth unemployment, education investment, skills mismatch, Iran, labor market

IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON PUBLIC SECTOR PERFORMANCE AND SERVICE QUALITY

Dr. Samir Bouzid

Assoc. Prof. Dr. Nadia Belkacem

University of Algiers 1, Algeria

Abstract

This paper examines how digital transformation initiatives influence performance and service quality in the Algerian public sector. The study conceptualizes digital transformation not merely as the introduction of new technologies, but as a comprehensive organizational change that reshapes processes, structures, and citizen–state interactions. Using a mixed-methods approach that combines surveys of civil servants and citizens with case studies of selected ministries and local administrations, the research evaluates changes in efficiency, transparency, responsiveness, and user satisfaction following the deployment of e-services and digital platforms. Quantitative findings indicate reductions in processing times, fewer administrative errors, and improvements in service accessibility, particularly where online portals and integrated information systems have been effectively implemented. Qualitative data, however, reveal persistent challenges, including uneven digital skills among staff, resistance to change, fragmented systems, and a digital divide affecting vulnerable groups. The analysis highlights the importance of clear strategy, leadership commitment, and continuous training to ensure that technology investments translate into tangible performance gains. The paper argues that digital transformation yields the greatest benefits when embedded in broader public management reforms focused on citizen-centric service design, inter-agency coordination, and performance measurement. Ultimately, the findings suggest that while digitalization in Algeria has already contributed to more efficient and transparent public services, its full potential for enhancing service quality depends on sustained institutional support, inclusive access policies, and ongoing evaluation.

Keywords: digital transformation, public sector performance, service quality, e-government, Algeria

STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PRACTICES IN ALGERIAN PUBLIC ENTERPRISES

Prof. Dr. Hakim Cherif

Dr. Leila Bensaid

University of Batna 1, Algeria

Abstract

This article investigates the extent to which strategic human resource management (SHRM) practices are adopted in Algerian public enterprises and how they contribute to organizational effectiveness. Moving beyond traditional personnel administration, SHRM is conceptualized as the alignment of human resource policies with long-term organizational goals, encompassing workforce planning, talent development, performance management, and employee engagement. The research draws on survey data from HR managers and line managers across multiple public enterprises in sectors such as energy, transport, and public utilities, complemented by semi-structured interviews and document analysis. Results indicate that while certain strategic practices—such as competency-based recruitment, targeted training, and formal performance appraisal systems—are increasingly present on paper, implementation remains uneven and often constrained by bureaucratic procedures, budgetary limitations, and regulatory frameworks. The study finds a positive association between the perceived strategic orientation of HRM and indicators such as innovation, service reliability, and employee commitment. However, it also identifies gaps in succession planning, data-driven HR decision-making, and integration of HR metrics into organizational performance dashboards. The paper argues that for Algerian public enterprises to meet growing expectations for efficiency and accountability, HRM must be repositioned as a strategic partner in reform processes rather than a purely administrative function. Recommendations emphasize strengthening HR analytics, empowering HR departments within governance structures, and building leadership capacity to foster a performance-oriented culture that supports modernization efforts.

Keywords: strategic human resource management, public enterprises, organizational performance, HR practices, Algeria

E-GOVERNANCE IMPLEMENTATION AND ITS CHALLENGES IN THE GEORGIAN PUBLIC ADMINISTRATION

Dr. Irakli Tsereteli

Prof. Dr. Nino Khurtsidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Abstract

This study analyzes the implementation of e-governance in Georgia and the key challenges that shape its impact on public administration. E-governance is understood as the use of digital technologies to improve government processes, enhance transparency, and foster citizen participation. Drawing on policy analysis, expert interviews, and a survey of public officials and service users, the research assesses progress in areas such as online service delivery, digital identification, open data, and electronic communication between agencies. Empirical findings point to notable advancements in simplifying procedures, reducing opportunities for petty corruption, and improving access to information through government portals. Nonetheless, the study identifies significant obstacles, including fragmented IT systems, limited interoperability between institutions, uneven technical capacity in regional administrations, and societal disparities in digital literacy and internet access. Additionally, issues of data protection, cybersecurity, and trust in digital channels constrain citizen uptake of e-services. The article argues that successful e-governance in Georgia requires moving beyond isolated projects toward an integrated digital strategy that links technological solutions with administrative reform, legal safeguards, and user-centered design. It concludes that sustained investment in infrastructure, capacity building, and participatory policy-making is essential for e-governance to become a transformative force in Georgian public administration rather than a collection of pilot initiatives.

Keywords: e-governance, public administration, digital government, implementation challenges, Georgia

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABLE BUSINESS MODELS IN GEORGIAN FIRMS

Dr. Tamar Abashidze

Dr. Giorgi Meladze

Caucasus University, Georgia

Abstract

This paper examines how Georgian firms integrate corporate social responsibility (CSR) into their business models to support sustainable development goals. Building on stakeholder theory and the concept of shared value, the study analyzes whether CSR in Georgia is primarily philanthropic, regulatory-driven, or strategically embedded in core operations. Data were collected through a survey of medium and large enterprises across sectors such as banking, food and beverage, tourism, and construction, supplemented by in-depth interviews with managers and content analysis of sustainability reports and corporate communications. The findings reveal a gradual shift from ad hoc charitable activities toward more structured CSR initiatives in areas like environmental management, employee welfare, community engagement, and ethical supply chains. However, the degree of integration varies considerably, with many firms treating CSR as a reputational tool rather than as a driver of innovation or long-term competitiveness. Barriers include limited awareness of international sustainability standards, resource constraints, and a lack of consistent policy incentives. The article argues that Georgian firms can benefit from aligning CSR with business strategy by identifying opportunities where social and environmental investments directly enhance efficiency, market access, and risk management. It recommends clearer regulatory frameworks, stronger reporting requirements, and collaborative platforms involving business associations, government, and civil society to accelerate the transition toward genuinely sustainable business models.

Keywords: corporate social responsibility, sustainable business models, stakeholder theory, Georgia, sustainability

FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES FOR ENTREPRENEURSHIP GROWTH IN TUNISIA

Prof. Dr. Yasmine Ben Ghalia

Dr. Rami Dhouib

Dr. Ahmed Majdoub

University of Tunis, Tunisia

Abstract

This article explores the role of financial inclusion strategies in fostering entrepreneurship growth in Tunisia, particularly in the aftermath of economic and social transitions. Financial inclusion is defined as broad, affordable access to a range of financial services—including credit, savings, payments, and insurance—for individuals and small and medium-sized enterprises (SMEs). Using a combination of survey data from entrepreneurs, interviews with financial institutions, and analysis of policy initiatives, the study assesses how microfinance, mobile banking, guarantee schemes, and public support programs affect business creation, survival, and expansion. The results show that improved access to finance has supported start-ups in sectors such as agriculture, crafts, and digital services, especially for youth and women entrepreneurs who were previously excluded from formal credit markets. Nonetheless, the research highlights persistent challenges: high collateral requirements, limited financial literacy, geographic disparities in service provision, and administrative complexity in public programs. The article argues that financial inclusion policies must be complemented by mentoring, capacity-building, and simplified regulatory procedures to translate financial access into sustainable entrepreneurial activity. It concludes that a coordinated ecosystem approach—linking banks, microfinance institutions, fintech firms, and development agencies—offers the most promising path for leveraging financial inclusion as a catalyst for inclusive economic growth in Tunisia.

Keywords: financial inclusion, entrepreneurship, SMEs, microfinance, Tunisia

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT: POLICY AND PRACTICE IN TUNISIA

Assis. Prof. Dr. Amira Bouaziz

Dr. Salim Jaziri

University of Carthage, Tunisia

Abstract

This study evaluates the use of public-private partnerships (PPPs) as a policy instrument for infrastructure development in Tunisia, focusing on sectors such as transport, energy, and water. The paper first reviews the legal and institutional framework governing PPPs, including recent reforms designed to attract private investment while safeguarding public interests. It then analyzes a set of case studies to assess how PPP projects have performed in terms of cost efficiency, risk allocation, service quality, and long-term fiscal implications. Data are drawn from official documents, project contracts, interviews with public officials and private partners, and secondary evaluations. The findings reveal that PPPs have helped mobilize additional resources and technical expertise, accelerating the implementation of some large-scale projects. However, they also expose weaknesses in project preparation, transparency, and contract management, leading in some instances to renegotiations, delays, or public controversy over tariffs and guarantees. The article argues that PPPs are neither a panacea nor inherently problematic; their success depends on robust governance, realistic risk sharing, and strong regulatory oversight. The authors recommend strengthening institutional capacity for project appraisal, public consultation, and monitoring, as well as developing standardized guidelines to ensure that PPPs contribute effectively to sustainable infrastructure development and fiscal responsibility in Tunisia.

Keywords: public-private partnerships, infrastructure development, governance, risk allocation, Tunisia

INNOVATION MANAGEMENT AND BUSINESS PERFORMANCE IN MOROCCAN COMPANIES

Dr. Soukaina El Hachimi

Assoc. Prof. Dr. Rachid Boutkhil

University Mohammed V, Morocco

Abstract

This paper investigates the relationship between innovation management practices and business performance in Moroccan companies operating in manufacturing and service sectors. Innovation management is understood broadly to include idea generation, R&D activities, process and product innovation, and organizational and marketing changes aimed at creating value. The study utilizes survey data from firm managers combined with financial indicators and qualitative interviews to assess how systematically managing innovation affects growth, productivity, and competitiveness. Results indicate that firms with formalized innovation processes—such as dedicated teams, clear evaluation criteria, and collaboration with universities or research centers—report higher levels of new product introduction, market expansion, and export activity. However, many small and medium-sized enterprises still rely on informal, opportunistic approaches to innovation, constrained by limited financial resources, skills gaps, and uncertainty about returns. The analysis highlights the importance of leadership commitment, organizational culture, and external networks in fostering continuous innovation. The article argues that national policies encouraging R&D incentives, innovation clusters, and knowledge transfer can significantly enhance the innovation capacity of Moroccan firms. It concludes that integrating innovation management into core corporate strategy is essential not only for firm-level performance but also for Morocco's broader objectives of diversification and sustainable economic development.

Keywords: innovation management, business performance, competitiveness, SMEs, Morocco

SOCIAL INNOVATION IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS: THE CASE OF MOROCCO

Prof. Dr. Youssef Sekkat

Assis. Prof. Dr. Mouna Arroud

University Hassan II Casablanca, Morocco

Abstract

This article explores how social innovation emerges and evolves within Moroccan public sector organizations as they respond to complex social challenges such as youth unemployment, regional inequality, and access to basic services. Social innovation is defined as new ideas, practices, or partnerships that create social value by improving the effectiveness, inclusiveness, or sustainability of public interventions. The study employs a qualitative case study approach, examining innovative programs in areas like local economic development, social protection, and digital citizen services. Data are collected through document analysis and interviews with civil servants, local officials, and civil society partners. The findings show that social innovation often originates from frontline experimentation and collaborative initiatives between administrations, NGOs, and community groups. Key enabling factors include leadership that tolerates calculated risk, flexible funding mechanisms, and supportive legal frameworks that allow for piloting and scaling. At the same time, the research identifies obstacles such as hierarchical cultures, rigid procedures, and limited evaluation capacity, which can hinder learning and diffusion of successful practices. The article argues that embedding social innovation in the public sector requires institutionalizing mechanisms for co-creation, feedback, and evidence-based decision-making. It concludes that Moroccan experiences demonstrate the potential of social innovation to enhance public value, but that sustained impact depends on aligning innovative initiatives with broader governance reforms and long-term policy commitments.

Keywords: social innovation, public sector, governance, co-creation, Morocco

MIGRATION TRENDS AND SOCIAL SECURITY CHALLENGES IN AZERBAIJAN

Dr. Orkhan Hashimli

Baku State University, Department of Economics - Azerbaijan

Abstract

This study examines recent migration trends in Azerbaijan and their implications for the sustainability and coverage of the national social security system. Over the last decades, Azerbaijan has experienced both outward labour migration and episodic return migration, alongside modest inward flows, all of which interact with demographic change and labour-market restructuring. The paper first outlines key patterns in emigration, including the age, skill profiles, and destination countries of migrants, and relates these to structural factors such as wage differentials, employment opportunities, and regional disparities. It then analyzes how these movements affect contribution bases for social insurance schemes, pressure on pension funds, and the design of health and unemployment insurance. Special attention is given to how migration contributes to population ageing and changing dependency ratios, creating fiscal and administrative challenges for long-term social security planning. The study also reviews current legal frameworks and bilateral agreements relevant to portable social security rights, highlighting gaps that leave many migrants and their families with fragmented or uncertain protection. Using available statistical data and secondary literature, the paper argues that while remittances partially mitigate social risks at the household level, they cannot substitute for coherent institutional reforms. The findings suggest that Azerbaijan needs to adapt its social security architecture to a more mobile population by expanding coverage for informal and overseas workers, improving data collection on migrant contributions, and enhancing coordination with destination countries' systems. The paper concludes that migration is not only a labour-market phenomenon but also a core social policy issue that must be integrated into long-term social protection strategies.

Keywords: migration trends, social security, Azerbaijan, labour mobility, demographic change

THE IMPACT OF EMIGRATION ON FAMILIAL SOCIAL SECURITY NETWORKS IN AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Leyla Aliyeva

Baku State University, Department of Sociology - Azerbaijan

Abstract

This article investigates how emigration reshapes traditional familial social security networks in Azerbaijan, where extended families have historically played a central role in providing care, income pooling, and informal protection against poverty. The study focuses on households with one or more members living and working abroad, analyzing how transnational family arrangements affect caregiving responsibilities, gender roles, and intergenerational support. Drawing on qualitative interviews and existing survey evidence, the paper explores both the protective and disruptive effects of emigration. On one hand, remittances can stabilize household budgets, finance education and healthcare, and reduce immediate vulnerability to economic shocks. On the other hand, prolonged physical separation, shifting authority structures, and unequal access to remittance flows may weaken traditional expectations of mutual aid and co-residence, particularly in rural areas and among older relatives. The analysis pays special attention to the situation of children and elderly family members who remain in Azerbaijan, often relying on a single caregiver or a reduced local support network. The paper also considers how formal social protection schemes interact with these evolving family systems, noting that public programmes often implicitly assume the continued strength of familial solidarity. The findings indicate that emigration can create new forms of transnational security but also new vulnerabilities that are not fully captured by current policy frameworks. The article concludes that social policy in Azerbaijan needs to better recognize the changing composition and geography of families, strengthening services for dependants left behind and exploring ways to integrate emigrant contributions into more predictable, rights-based forms of social protection.

Keywords: emigration, family networks, social security, Azerbaijan, remittances

MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION AMONG RETURNEES IN ALBANIA

Prof. Dr. Arben Dervishi

University of Tirana, Department of Social Sciences - Albania

Abstract

This paper analyzes contemporary migration patterns and the social integration experiences of returnees in Albania, a country characterized by substantial outward migration and growing, though uneven, return flows. The study first maps key phases of Albanian emigration, highlighting shifts from irregular to more regular routes, changes in main destination countries, and the diversification of migrant skill profiles. It then focuses on return migration, distinguishing between voluntary and forced returns, circular migrants, and long-term emigrants who resettle with families. Using available empirical studies and policy reports, the article examines how returnees reintegrate into local communities in terms of employment, education, social participation, and access to social protection. Particular attention is given to the transfer of skills, savings, and ideas that returnees bring back, as well as to barriers such as labour-market mismatches, bureaucratic hurdles, and social stigma faced by those perceived as “failed migrants.” The analysis also reviews state programmes targeting returnees, including economic incentives, advisory services, and limited social assistance measures, assessing their reach and effectiveness. The findings suggest that successful reintegration depends on aligning local development strategies with the capacities and expectations of returnees, ensuring that their transnational experience is recognized as an asset rather than a liability. The paper concludes that a comprehensive approach to return migration in Albania should integrate employment, education, psychosocial support, and social security measures, moving beyond a narrow focus on border control or short-term assistance.

Keywords: return migration, social integration, Albania, reintegration policy, labour markets

CHALLENGES OF PROVIDING SOCIAL SECURITY TO MIGRANT WORKERS IN THE ALBANIAN LABOR MARKET

Dr. Mira Shkreli

Epoka University, Department of Social Policy - Albania

Abstract

This article explores the challenges involved in extending effective social security coverage to migrant workers engaged in the Albanian labour market. Migrant workers in Albania include both returning Albanian citizens and foreign nationals employed in sectors such as construction, agriculture, care work, and services, where informal contracts and fluctuating employment are common. The paper reviews the existing legal framework governing social insurance, health coverage, and labour rights, identifying gaps in eligibility, registration, and enforcement that disproportionately affect migrants. It then examines how limited information, language barriers, and precarious residence status further undermine migrants' ability to claim entitlements, even when they are formally insured. Drawing on secondary data and policy analyses, the study argues that contributions made by migrant workers are often not matched by adequate protection, resulting in heightened vulnerability to illness, injury, and unemployment. The article also considers Albania's position within regional mobility systems, including its role as both a sending and transit country, and how this complicates coordination of social security rights across borders. It highlights emerging policy discussions about bilateral agreements, portable benefits, and mechanisms for registering short-term or seasonal workers. The findings underline that inclusive social security for migrants is fundamental not only to individual well-being but also to fair competition and social cohesion. The paper concludes by recommending targeted outreach, simplified procedures, and stronger inspection capacities to ensure that migrant workers in Albania are not left at the margins of the social protection system.

Keywords: migrant workers, social security, Albania, informal employment, labour rights

THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL MIGRATION ON SOCIAL INSURANCE SYSTEMS IN KOSOVO

Dr. Fatmir Hashani

University of Prishtina, Faculty of Philosophy - Kosovo

Abstract

This study assesses how international migration affects the design, financing, and equity of social insurance systems in Kosovo. With a significant share of its population living abroad, Kosovo relies heavily on remittances, yet its formal pension and health insurance schemes remain relatively young and financially constrained. The paper outlines key migration trends, including long-term residence of Kosovars in Western Europe and seasonal work in neighbouring countries, and analyzes how these patterns shape contribution histories, coverage gaps, and future benefit entitlements. It explores the paradox that while emigration can relieve short-term labour-market pressures and inject foreign currency into the economy, it simultaneously reduces the domestic contributory base needed to support pay-as-you-go systems. The article also reviews the fragmented institutional landscape, in which war veterans' benefits, basic pensions, and social assistance overlap with limited contributory schemes, complicating efforts to build a coherent, sustainable system. Using existing research and policy documentation, the study argues that better integration of migration into social insurance planning is essential, including data on migrants' earnings abroad and their potential return trajectories. The paper highlights the importance of bilateral and multilateral social security agreements to secure portability of rights, especially for younger cohorts who may spend substantial parts of their working lives outside Kosovo. It concludes that without such measures, international migration risks deepening inequalities between well-connected households able to leverage remittances and those left reliant on underfunded domestic schemes, thereby undermining the long-term legitimacy of social insurance in Kosovo.

Keywords: international migration, social insurance, Kosovo, remittances, portability of rights

SOCIAL PROTECTION MEASURES FOR RETURN MIGRANTS IN POST-CONFLICT KOSOVO

Assis. Prof. Dr. Arjeta Mehana

University of Prishtina, Department of Social Work - Kosovo

Abstract

This paper investigates social protection measures targeting return migrants in post-conflict Kosovo, focusing on both forced and voluntary returns from European countries. The analysis starts by outlining the main categories of returnees—rejected asylum seekers, irregular migrants, and individuals returning after temporary protection—as well as their typical socio-economic profiles. It then critically reviews national and donor-supported programmes designed to facilitate reintegration, including short-term housing support, vocational training, small business grants, and limited psychosocial services. Drawing on evaluations and qualitative testimonies, the study finds that while such programmes provide essential immediate assistance, they often lack long-term follow-up, are unevenly implemented across municipalities, and rarely integrate systematically with mainstream social services. Returnees frequently face stigma, debt burdens, and mismatches between skills acquired abroad and opportunities in the local labour market, increasing their risk of re-emigration or chronic poverty. The paper emphasizes the role of social workers and local NGOs in bridging gaps between return programmes, employment agencies, schools, and health services, but notes that these actors often operate with insufficient resources and coordination. It concludes that sustainable reintegration in Kosovo requires a shift from project-based, short-term interventions toward a more institutionalized, rights-based approach, in which returnees are fully integrated into national social protection systems. This includes improving case management, ensuring access to health insurance and social assistance where needed, and involving returnees in the design of policies that affect them.

Keywords: return migrants, social protection, Kosovo, reintegration, social work

MIGRATION AND ACCESS TO HEALTH AND SOCIAL SECURITY PROGRAMS IN LAOS

Prof. Dr. Somchith Pholsena

National University of Laos, Faculty of Social Sciences - Laos

Abstract

This article examines how internal and international migration in Laos affects migrants' access to health services and social security programmes. It distinguishes between rural-to-urban migrants, cross-border workers in neighbouring countries, and returning migrants, analyzing each group's position within national policy frameworks. The study reviews the structure of health financing and social protection in Laos, including community-based health insurance, contributory schemes for formal workers, and emerging social assistance initiatives. Evidence from existing studies suggests that many migrants, particularly those in informal employment or without regular documentation, remain outside formal coverage, relying on out-of-pocket payments, traditional medicine, or ad hoc support from family and employers. The article highlights barriers such as lack of information, administrative residence requirements, language and cultural differences in border areas, and the limited portability of benefits across provinces and borders. It also considers the impact of migration on sending communities, where the absence of working-age adults can increase care burdens for women and older people, even when remittances improve household income. The paper argues that integrating a migration perspective into health and social protection policy is crucial for achieving universal coverage and reducing inequalities. Recommended measures include simplifying enrolment procedures for mobile populations, strengthening cross-border cooperation on health care for migrant workers, and expanding non-contributory programmes that can protect low-income households regardless of employment status.

Keywords: migration, health access, social security, Laos, informal workers

THE ROLE OF INFORMAL NETWORKS IN SOCIAL SECURITY OF MIGRANT COMMUNITIES IN LAOS

Dr. Mai Sakhanh

National University of Laos, Department of Sociology - Laos

Abstract

This study explores how informal networks function as de facto social security systems for migrant communities in Laos, complementing or substituting for limited formal protection. Focusing on internal migrants in urban centres and cross-border migrants with ties to Thai labour markets, the research synthesizes available qualitative and survey-based evidence on kinship support, village-based associations, religious organizations, and rotating savings groups. It shows that these networks provide crucial assistance in times of illness, unemployment, and family crisis, often stepping in where state programmes are absent or difficult to access. The paper analyzes the strengths of such arrangements—flexibility, cultural legitimacy, and rapid response—while also highlighting vulnerabilities, including unequal power relations, gendered expectations of care, and the risk of network collapse in the face of covariate shocks such as pandemics or economic downturns. The article further considers how migration reshapes traditional forms of solidarity, for instance through translocal ties that connect urban migrants to rural home communities or link Laotian migrants across borders. It argues that policy efforts to expand formal social protection should not ignore or undermine these informal systems but should instead seek ways to recognize and support them, for example through community-based insurance models, partnership with local associations, and legal frameworks that protect collective savings. The study concludes that understanding informal networks is essential for designing realistic and culturally embedded strategies to improve social security for migrants in Laos, especially under conditions of rapid social and economic change.

Keywords: informal networks, social security, migrant communities, Laos, community support

PSYCHOLOGICAL SAFETY AND WELL-BEING IN HIGH-STRESS MEDICAL ENVIRONMENTS: INSIGHTS FROM EGYPTIAN HOSPITALS

Dr. Salma El-Sayed

Faculty of Medicine, Cairo University, Egypt

Prof. Dr. Ahmed Farouk

Faculty of Psychology, Alexandria University, Egypt

Abstract

This study examines how psychological safety shapes the well-being of healthcare professionals working in high-stress Egyptian hospital environments, with a particular focus on physicians, nurses, and allied health staff in emergency, intensive care, and surgical units. Psychological safety is defined as a shared belief that the work context allows individuals to speak up about concerns, admit mistakes, and seek help without fear of humiliation or punishment. In many Egyptian hospitals, staff face chronic workload pressures, resource constraints, and hierarchical decision-making structures that can undermine this sense of safety. Drawing on mixed-method data from surveys and semi-structured interviews, the research explores links between psychological safety, burnout, job satisfaction, and intention to stay. Quantitative results indicate that higher levels of perceived psychological safety are associated with lower emotional exhaustion, greater engagement, and stronger commitment to patient-centered care. Qualitative accounts reveal that supportive leadership, respectful communication, and team-based problem-solving are critical conditions for creating psychologically safe environments. At the same time, respondents identify cultural and institutional barriers, such as rigid hierarchies and blame-oriented responses to errors, that discourage open dialogue and learning from adverse events. The study argues that improving psychological safety is not a luxury but a structural requirement for both staff well-being and patient safety in high-stress settings. It concludes with practical recommendations, including leadership training in inclusive behaviors, structured debriefing after critical incidents, and institutional policies that focus on systems improvement rather than individual blame, thereby fostering a culture where healthcare workers can thrive while delivering safer care.

Keywords: psychological safety, well-being, Egyptian hospitals, burnout, patient safety

IMPACT OF PSYCHOLOGICAL SAFETY INITIATIVES ON NURSE RETENTION AND SATISFACTION

Dr. Hoda Ghaleb

Department of Nursing, Ain Shams University, Egypt

Assis. Prof. Dr. Amr Tawfik

Department of Psychology, Assiut University, Egypt

Abstract

This article investigates the impact of psychological safety initiatives on nurse retention and job satisfaction in public and private hospitals. Nursing work is characterized by high emotional demands, close contact with suffering and death, and frequent exposure to organizational constraints, all of which can contribute to turnover and disengagement when not adequately buffered. Psychological safety initiatives—such as open-door leadership policies, non-punitive incident reporting systems, peer-support programs, and regular reflective debriefings—aim to create an environment where nurses feel respected, heard, and able to raise concerns. Using a quasi-experimental design, the study compares two groups of hospitals, one implementing a structured psychological safety program and another operating with usual practices. Survey data collected at baseline and after twelve months show that nurses in the intervention hospitals report significantly higher psychological safety, job satisfaction, and perceived organizational support, alongside lower turnover intentions. Qualitative interviews illustrate how even small changes in leadership communication, team meetings, and error-handling procedures shift the climate from fear and silence to collaboration and learning. Participants emphasize that when they can safely discuss workload issues, patient care dilemmas, and mistakes, they feel more valued and more committed to their units. The study concludes that psychological safety interventions are a cost-effective strategy for improving retention in a workforce that is globally in shortage. It recommends that hospital administrators embed these initiatives into broader human-resources and quality-improvement policies, ensuring they are sustained rather than treated as short-term projects.

Keywords: psychological safety, nurse retention, job satisfaction, healthcare workforce, leadership

WORKPLACE PSYCHOLOGICAL SAFETY IN FRENCH MULTINATIONAL CORPORATIONS: CULTURAL INFLUENCES AND OUTCOMES

Prof. Dr. Lucie Martin

Department of Organizational Psychology, Sorbonne University, France

Abstract

This study explores workplace psychological safety within French multinational corporations, focusing on how cultural norms and organizational structures shape employees' willingness to speak up, experiment, and admit mistakes. Psychological safety is particularly relevant in complex, globally distributed organizations where innovation and coordination depend on frequent cross-functional collaboration. Drawing on survey data from employees in headquarters and international subsidiaries, as well as interviews with managers and HR professionals, the research examines how French workplace culture—marked by relatively formal hierarchies but also strong intellectual debate—interacts with global corporate values emphasizing openness and agility. Findings suggest that while formal structures can sometimes inhibit upward voice, they can also provide clear roles and expectations that make risk-taking more predictable and less threatening when combined with supportive leadership. Employees who perceive their managers as receptive to feedback and tolerant of well-intentioned errors report higher psychological safety, greater engagement, and stronger perceptions of inclusion. Conversely, teams where criticism is personalized or where performance management is heavily punitive exhibit lower trust and reduced learning behaviors. The article argues that psychological safety is not simply an imported Anglo-Saxon concept but can be meaningfully adapted to French organizational settings by leveraging traditions of reasoned critique and professional pride. It concludes that multinational corporations should tailor psychological safety initiatives to local cultural expectations while maintaining global commitments to respectful dialogue and shared accountability, thereby improving both employee well-being and organizational performance.

Keywords: psychological safety, multinational corporations, organizational culture, France, employee voice

CREATING RESILIENT TEAMS THROUGH PSYCHOLOGICAL SAFETY IN FRENCH STARTUPS

Dr. Jean-Paul Lefevre

Department of Management, Université de Bordeaux, France

Assis. Prof. Dr. Chloé Dubois

Department of Clinical Psychology, Université de Strasbourg, France

Prof. Dr. Camille Rousseau

Department of Social Sciences, Université Paris Cité, France

Abstract

This article investigates how psychological safety contributes to team resilience in the context of French startups, where employees face intense time pressure, financial uncertainty, and rapid pivots in business models. Startups often celebrate risk-taking and innovation, yet without a psychologically safe climate, such environments can quickly lead to burnout, interpersonal conflict, and high turnover. Using a multiple case-study design, the research follows teams from technology, creative, and social-impact startups over an eighteen-month period, combining observations of meetings with interviews and standardized questionnaires. The analysis shows that teams with higher psychological safety are better able to respond constructively to setbacks such as product failures, funding rejections, or conflicts with clients. In these teams, members share information freely, admit when they are overwhelmed, and co-create solutions without fear of ridicule. Leaders play a central role by modeling vulnerability, inviting critical feedback, and framing mistakes as learning opportunities rather than sources of blame. The study also identifies specific practices—such as structured check-ins, retrospective sessions, and clear norms for conflict resolution—that support resilient responses to stress. By contrast, teams lacking psychological safety tend to respond to crises with silence, scapegoating, or disengagement, undermining both well-being and performance. The article concludes that for French startups aiming at sustainable growth, cultivating psychological safety should be considered as important as technical expertise or funding, because it underpins resilience, creativity, and long-term team cohesion.

Keywords: psychological safety, team resilience, startups, France, leadership practices

STUDENT PERCEPTIONS OF PSYCHOLOGICAL SAFETY IN BANGLADESHI UNIVERSITIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Dr. Nazmun Nahar

Department of Psychology, University of Dhaka, Bangladesh

Assis. Prof. Dr. Mahbub Alam

Department of Mental Health, BRAC University, Bangladesh

Abstract

This study explores how Bangladeshi university students perceived psychological safety in their learning environments during the COVID-19 pandemic, a period marked by abrupt transitions to online education, financial hardship, and heightened anxiety. Psychological safety in this context refers to students' belief that they could ask questions, express difficulties, and discuss mental health concerns without being judged or penalized by instructors or peers. Using an online survey distributed across public and private universities, complemented by virtual focus groups, the research investigates associations between psychological safety, engagement with online classes, perceived academic performance, and self-reported well-being. Results indicate substantial variation across institutions and faculties: students who felt that lecturers were approachable, flexible with deadlines, and open about the challenges of remote teaching reported higher psychological safety and lower levels of stress and academic burnout. Qualitative data reveal that simple practices—such as checking in on students' emotional states, normalizing technical and personal difficulties, and offering anonymous channels for feedback—significantly enhanced students' sense of safety. Conversely, rigid attendance rules, public shaming for connectivity issues, and lack of clarity about assessments undermined trust and increased anxiety. The study concludes that psychological safety is a critical, yet often overlooked, dimension of inclusive and effective higher education, especially during crises. It recommends integrating training on empathetic communication and trauma-sensitive pedagogy into faculty development programs, and establishing institutional guidelines that explicitly acknowledge students' psychological needs in emergency teaching scenarios.

Keywords: psychological safety, university students, Bangladesh, COVID-19, online learning

IMPACT OF TEACHER PSYCHOLOGICAL SAFETY ON CLASSROOM CLIMATE AND STUDENT PERFORMANCE IN BANGLADESH

Prof. Dr. Ruhul Amin

Department of Educational Psychology, University of Chittagong, Bangladesh

Abstract

This article examines how teachers' own experience of psychological safety influences classroom climate and student performance in Bangladeshi secondary schools. While psychological safety is typically studied at the team level in organizational settings, this research argues that it is equally relevant to teachers who operate under heavy workloads, high-stakes examinations, and strong parental expectations. When teachers feel safe to share concerns with colleagues, experiment with new methods, and acknowledge mistakes without fear of punishment from administrators, they are more likely to adopt student-centered practices and create warm, structured learning environments. The study employs a multi-level design, collecting survey data from teachers and students in a sample of schools, along with classroom observations. Statistical analyses show that higher teacher psychological safety is associated with more supportive classroom climates as rated by students, greater use of formative assessment, and modest but significant gains in test scores, even after controlling for socioeconomic factors. Observations confirm that psychologically safe teachers are more flexible, responsive to student questions, and willing to adapt lessons in real time. Conversely, teachers who fear criticism or job insecurity tend to rely on rote instruction and avoid innovative practices that could benefit learners. The article concludes that improving student outcomes in Bangladesh requires not only curriculum and assessment reforms but also systemic efforts to support teachers' psychological safety through collaborative school cultures, constructive supervision, and transparent evaluation criteria.

Keywords: teacher psychological safety, classroom climate, student performance, Bangladesh, secondary education

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL SAFETY IN ORGANIZATIONAL INNOVATION: CASE STUDIES FROM VIETNAM

Dr. Minh Tu Nguyen

Faculty of Organizational Studies, Vietnam National University, Vietnam

Assis. Prof. Dr. Hoai Nam Bui

Faculty of Management, Ho Chi Minh City University, Vietnam

Abstract

This paper investigates how psychological safety influences organizational innovation in Vietnamese companies operating in manufacturing and services sectors. Innovation is conceptualized broadly to include not only new products and technologies but also process improvements and novel ways of organizing work. Psychological safety is considered a foundational condition that enables employees at all levels to share ideas, challenge existing practices, and report problems without fear of embarrassment or retaliation. Through in-depth case studies of several organizations recognized for their innovative performance, the research combines interviews with managers and frontline staff, document analysis, and observations of team meetings. Findings show that in firms where leaders actively solicit input, acknowledge their own fallibility, and respond constructively to bad news, employees are more willing to propose experimental solutions and engage in cross-functional collaboration. These psychologically safe climates help organizations detect issues early, iterate quickly, and adapt to volatile markets. The study also addresses cultural factors, including respect for hierarchy and concern for “saving face,” which can inhibit open communication if not carefully managed. Some companies successfully reconcile these norms by creating structured forums—such as innovation circles and anonymous suggestion systems—that provide socially acceptable channels for upward feedback. The article concludes that in Vietnam’s rapidly developing economy, psychological safety is a strategic asset for innovation and competitiveness. It recommends that organizations incorporate psychological safety indicators into leadership evaluation and invest in training that equips managers with concrete behaviors to build trust, encourage voice, and transform mistakes into learning opportunities.

Keywords: psychological safety, innovation, Vietnam, organizational culture, leadership

ENGLISH LITERATURE AND IDENTITY FORMATION IN MODERN YEMENI NARRATIVES

Dr. Amina Al-Sharafi

Assoc. Prof. Dr. Sami El-Yafei

Department of English, Sana'a University, Yemen

Abstract

This paper explores how English-language literary texts by Yemeni authors participate in processes of individual and collective identity formation in the context of social upheaval, conflict, and migration. Focusing on a corpus of contemporary novels and short stories originally written in English or produced in translation, the study examines how narrative voice, characterization, and thematic concerns negotiate questions of belonging, displacement, gender, and generational change. Particular attention is given to representations of the city versus the countryside, the negotiation of tribal, national, and religious affiliations, and the impact of war on everyday life. The article argues that English functions not merely as a neutral medium of global communication but as a space in which Yemeni writers can reframe local experiences for regional and international audiences, often experimenting with hybrid forms and intertextual references to world literature. Through close reading and contextual analysis, the study shows how these narratives challenge stereotypical images of Yemen as peripheral or static, instead foregrounding voices that articulate complexity, ambivalence, and resilience. The paper also considers the reception of such works among Yemeni and diasporic readers, suggesting that English-language Yemeni literature contributes to a transnational arena in which identity is constructed dialogically, across linguistic and cultural borders. Ultimately, the study demonstrates that literature in English has become an important site for reimagining Yemeni subjectivities in a rapidly changing world.

Keywords: Yemeni literature, identity formation, English-language writing, narrative, transnationalism

POSTCOLONIAL THEMES IN THE WORKS OF YEMENI WOMEN WRITERS

Prof. Dr. Huda Al-Wahedi

Department of Literature, Aden University, Yemen

Abstract

This article investigates postcolonial themes in selected works by Yemeni women writers, focusing on how gendered experiences intersect with the legacies of colonialism, internal hierarchies, and contemporary global power relations. Drawing on postcolonial feminist theory, the study analyzes novels and short stories that foreground women's perspectives on issues such as marriage, education, labor, and political participation. The analysis reveals how Yemeni women writers use narrative strategies including fragmented chronology, polyphony, and symbolic imagery to critique both external forms of domination and local patriarchal structures. Colonial and postcolonial cities, border spaces, and domestic interiors emerge as key sites where power is negotiated and contested. The article also highlights how these texts engage with broader Arab feminist discourses while maintaining a distinct Yemeni voice shaped by regional history and socio-economic conditions. By foregrounding questions of agency, resistance, and voice, the study argues that Yemeni women's writing expands conventional postcolonial frameworks that have often marginalized the Arabian Peninsula. The works discussed not only reclaim historical memory and local knowledge but also propose alternative imaginaries of community and future-oriented change. In doing so, they contribute to a more nuanced understanding of how gender and postcoloniality intersect in Yemeni cultural production.

Keywords: Yemeni women writers, postcolonial literature, feminism, gender, resistance

LINGUISTIC INNOVATION AND THE EVOLUTION OF PAKISTANI PROSE

Dr. Asim Karim

Dr. Kaleem Raza Khan

Department of English, Government College University, Pakistan

Abstract

This paper examines linguistic innovation in contemporary Pakistani English prose and its role in articulating evolving cultural identities. Focusing on a range of novels and short stories produced since the early 2000s, the study traces how writers draw on English, Urdu, and regional languages to create hybrid idioms, experimental narrative registers, and context-specific metaphors. Through discourse analysis and stylistic close reading, the article explores code-switching, localized idiomatic expressions, and the creative refunctionalization of English syntax and lexis. These textual practices are linked to broader sociolinguistic dynamics in Pakistan, including the prestige of English, the politics of language education, and the stratification of urban and rural speech communities. The findings suggest that Pakistani prose in English is not simply derivative of metropolitan models but actively reshapes the language to accommodate local realities, humor, and rhetorical traditions such as dastan and qissa. At the same time, authors use linguistic innovation to comment on class, gender, religion, and global geopolitics, highlighting tensions between aspiration and marginalization. The article argues that attention to these linguistic experiments is crucial for understanding how Pakistani writers negotiate their position in world literature while retaining a strong anchoring in local speech cultures. Ultimately, the evolution of Pakistani prose emerges as a dynamic process in which language is both a tool of critique and a field of artistic play.

Keywords: Pakistani prose, linguistic innovation, code-switching, stylistics, world Englishes

THE INFLUENCE OF SUFI POETRY ON CONTEMPORARY PAKISTANI LITERARY DISCOURSE

Assoc. Prof. Dr. Sofia Hussain

Dr. Salma Khatoon

Department of English Literature, Quaid-i-Azam University, Pakistan

Abstract

This study explores how classical Sufi poetry informs contemporary Pakistani literary discourse across genres, with a particular focus on English-language and Urdu prose and poetry. It begins by outlining key motifs in the works of figures such as Bulleh Shah, Shah Abdul Latif Bhittai, and Waris Shah, including themes of divine love, annihilation of the ego, social justice, and critique of formalistic religiosity. The article then examines how modern writers recontextualize these motifs to address present-day concerns such as sectarian conflict, gender inequality, and political disillusionment. Through intertextual analysis, the study shows that Sufi imagery—wine, the beloved, the journey, the tavern—continues to serve as a flexible symbolic repertoire that allows authors to express dissent, spiritual longing, and alternative visions of community. Interviews and critical essays by contemporary authors are used to trace explicit and implicit references to Sufi texts, indicating an ongoing dialogue between mystical heritage and modern sensibilities. The research argues that the persistence of Sufi discourse challenges narrow ideological readings of religion and offers a humanistic, pluralistic framework that resonates with diverse audiences. By demonstrating the centrality of Sufi poetics in shaping aesthetics, ethics, and narrative strategies, the article positions Sufi-inflected literature as a vital counterpoint to both secular and dogmatic trends in Pakistani cultural production.

Keywords: Sufi poetry, Pakistani literature, intertextuality, mysticism, ethical discourse

ÖYKÜ KÜPLERİYLE OLUŞTURULAN ÇOCUK ANLATILARINDA ÖYKÜSEL TEMSİLLERİN SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA İNCELENMESİ

Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN, ORCID: 0000-0003-3782-2377

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, burcugezersen@firat.edu.tr

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ilkokul öğrencilerinin öykü küpleri aracılığıyla oluşturdukları anlatılarda ortaya çıkan öyküsel temsilleri sosyokültürel bağlamda incelemektir. Çalışma, 2024–2025 öğretim yılında Elazığ il merkezindeki devlet okullarında öğrenim gören 111 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Öykü küpleri üzerinde yer alan semboller, öğrencilerin olayları anlamlandırma, sosyal ilişkileri yorumlama ve değer yönelimlerini ifade etme süreçlerinde belirleyici bir uyarıcı olarak kullanılmıştır. Öğrencilerden sembollerin tamamını içeren kısa öyküler oluşturmaları istenmiş ve elde edilen metinler nitel araştırma kapsamında doküman analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan temalar, çocukların anlatılarında yoğun olarak toplumsal değerlere, duyarlılık temelli ilişkilere ve güvenlik bilinciyle ilişkilendirilen günlük yaşam deneyimlerine yer verdiklerini göstermiştir. Yardımlaşma, paylaşma ve sorumluluk gibi değerlerin öykülerde davranışsal öğelerle bütünleştirildiği belirlenmiştir. Duygusal yönelimler incelendiğinde hayvan sevgisi ve empatinin çocuk anlatılarında güçlü bir biçimde temsil edildiği görülmüştür. Bunun yanında merak, keşfetme isteği ve çevreyi gözlemleme davranışları; doğa farkındalığı ve çevresel sorumluluk temalarıyla birlikte ele alınmıştır. Bu bulgular, çocukların öykü küpleri aracılığıyla yalnızca dilsel bir üretim gerçekleştirmediğini; aynı zamanda toplumsal normları yeniden yorumladıklarını ve kültürel anlamları görünür kıldıklarını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, öykü küplerinin erken yaşlarda hem bilişsel hem de sosyokültürel öğrenmeyi destekleyen; çocukların duygu ve değer dünyalarını ifade etmelerine imkân sağlayan güçlü bir pedagojik araç olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Öykü Küpleri, Öyküleme, Öyküsel Temsiller, Çocuk Anlatıları, Sosyokültürel Bağlam

SOCIOCULTURAL ANALYSIS OF NARRATIVE REPRESENTATIONS IN CHILDREN'S STORIES CREATED WITH STORY CUBES

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the narrative representations that emerge in the stories created by primary school students through the use of story cubes within a sociocultural context. The study was conducted with 111 students enrolled in public primary schools located in the city center of Elazığ during the 2024–2025 academic year. The symbols on the story cubes served as guiding prompts that supported students in making sense of events, interpreting social relationships, and expressing value orientations. Students were asked to create short stories using all of the symbols provided, and the collected narratives were analyzed using the document analysis method within a qualitative research framework. The findings revealed that the students' narratives predominantly reflected social values, sensitivity-based relationships, and everyday experiences associated with safety awareness. It was determined that values such as helpfulness, sharing, and responsibility were integrated into the stories through behavioral expressions. Additionally, strong representations of empathy and affection toward animals were

identified as key emotional orientations within the narratives. Curiosity, exploration, and environmental observation behaviors were also evident and were discussed together with themes of nature awareness and environmental responsibility. These results indicate that, through the use of story cubes, children not only engage in linguistic production but also reinterpret social norms and make cultural meanings visible. Overall, it can be concluded that story cubes function as an effective pedagogical tool that supports both cognitive and sociocultural learning in early childhood, offering students meaningful opportunities to express their emotional and value-based perspectives.

Keywords: Story Cubes, Storytelling, Narrative Representations, Children's Narratives, Sociocultural Context

1. GİRİŞ

Anlatı üretimi, çocukların dünyayı anlamlandırma biçimlerinin merkezinde yer alır. Öyküler, çocukların hem içsel deneyimlerini düzenledikleri hem de toplumsal yapıya ilişkin ilk farkındalıklarını geliştirdikleri bilişsel bir araç niteliği taşımaktadır. İlkokul döneminde, çocukların dilsel ve sosyal becerileri hızla gelişirken, öykü anlatımı onların kendilerini ifade etme, olaylar arasındaki ilişkileri kavrama ve değer yönelimlerini belirginleştirme süreçlerine katkı sunmaktadır. Bu dönemde kullanılan pedagojik materyaller, yalnızca bilgi aktarımı için değil; aynı zamanda sosyal etkileşim ve kültürel öğrenme için de bir araçtır (Yeşilkaya, 2024).

Çocukların öyküler üzerinden dünyayı yorumlama becerileri, toplumsal değerlerin içselleştirilmesi açısından da oldukça önemlidir. Yardımlaşma, paylaşma, sorumluluk, empati gibi değerler, anlatılarda sıkça yeniden üretilmekte ve çocukların günlük yaşam deneyimleriyle bütünleşmektedir (Strong ve Amodei, 2024). Bu açıdan öyküleme çalışmaları, eğitim sosyolojisinin odaklandığı toplumsallaşma süreçleriyle yakından ilişkilidir.

Son yıllarda anlatıyı yapılandırılmış bir öğrenme süreci hâline getiren yaratıcı öğretim materyalleri eğitim alanında daha fazla kullanılmaya başlamıştır. Bu materyaller arasında öykü küpleri, görsel semboller aracılığıyla çocukların hayal gücünü harekete geçiren ve çoklu duyuşsal bağlantılar kurmalarını sağlayan güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır (Bae vd., 2016). Sembollerle desteklenen öyküleme süreci, çocukların bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimine bütüncül katkılar sunmaktadır.

Türkiye’de ilköğrencilerinin öyküleme süreçlerine ilişkin çalışmalar daha çok dil becerileri, yazılı anlatım gelişimi ve yaratıcılık açısından ele alınmıştır (Çetinkaya, 2018; Yeşilkaya, 2024). Ancak çocuk anlatılarının sosyal temsiller üzerinden analiz edildiği sosyolojik bakış açılı araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda çocuk anlatılarındaki değer, duyarlılık ve toplumsal rollerin incelenmesi, çocukların toplumu algılama ve anlamlandırma biçimlerini daha iyi kavramamıza katkı sağlayacaktır (Strong ve Amodei, 2024; Weder vd., 2019).

Bu araştırma, öykü küplerini kullanarak oluşturulan çocuk anlatılarında yer alan sosyokültürel temsilleri incelemektedir. Bulgular, çocukların iletişimsel ve duyuşsal becerilerinin yanı sıra toplumsal normlara karşı geliştirdikleri anlayışı görünür kılmaktadır. Dolayısıyla çalışma, anlatı temelli pedagojinin eğitim ortamlarında etkili biçimde kullanılmasına ışık tutmakta ve çocukların sosyal dünyalarını ifade etmelerine yönelik kuramsal bir açılım sunmaktadır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çocuk Anlatılarının Sosyokültürel Öğrenmedeki Yeri

Çocuk anlatıları, öğrenmenin sosyal bir bağlamda şekillendiğine ilişkin önemli kanıtlar sunmaktadır. Çocuk, öykü aracılığıyla sadece bir olayı aktarmakla kalmaz; aynı zamanda sosyal ilişkileri, toplumsal kuralları ve kültürel değerleri de yeniden üretir. Bu süreç, çocuğun toplumsallaşmasının önemli bir

parçasıdır ve anlatı alanı sosyal normların aktarılmasında işlevsel bir rol üstlenir (Çetinkaya, 2018). Öykülerde belirginleşen değer temsilleri, çocukların gelişmekte olan ahlaki ve sosyal farkındalıklarının yansımalarıdır.

Anlatı üretimi aynı zamanda duygusal gelişim açısından temel bir işlev taşır. Empati, şefkat, merhamet gibi insani değerler, çocukların kurdukları karakterler aracılığıyla ifadesini bulur. Bu yönüyle öyküler, çocuğun kendi duygu durumunu düzenlemesine yardımcı olurken, başkalarının duygularını kavrama ve değerlendirme kapasitesini artırır (Strong ve Amodei, 2024). Bu durum, anlatı temelli pedagojinin hem bilişsel hem de duyuşsal gelişimi desteklediğini göstermektedir.

Sosyokültürel bakış açısına göre çocuk, kültürel yapının bir parçası olarak toplumsal gerçekliği deneyimleyerek öğrenir. Öyküde kurulan toplumsal roller, çocukların toplumdaki işlevleri ve ilişkileri nasıl anlamlandırdıklarına dair önemli ipuçları verir. Bu rollerin analiz edilmesi, çocukların sosyal kimlik gelişimlerine yönelik kapsamlı bir değerlendirme sunar (Morilla vd., 2025).

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, çocuk anlatılarının çoğunlukla Türkçe eğitimi ve anlatım becerileri kapsamında incelendiği; ancak sosyal temsil ve kültürel aktarım odaklı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Kökçü, 2025; Yeşilkaya, 2024). Bu nedenle öykü küpleriyle oluşturulan anlatıların sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, alanyazındaki önemli bir boşluğu doldurma potansiyeli taşımaktadır (Morilla vd., 2025; Zsiray ve Koós, 2022).

2.2. Öykü Küpleri ile Anlatı Geliştirmenin Eğitsel İşlevi

Öykü küpleri, görsel semboller aracılığıyla anlam kurmayı teşvik eden yaratıcı bir öğrenme aracıdır. Çocuklar, küpler üzerinde yer alan semboller olay örgüsü hâline getirirken hem düşünsel bağlantılar kurmakta hem de olayları kendi deneyimleriyle ilişkilendirmektedir. Bu durum, bilişsel esneklik, sıralama, neden-sonuç ilişkisi kurma gibi üst düzey düşünme becerilerinin gelişimine doğrudan katkı sunmaktadır (Fatiani vd., 2021).

Görsel sembollerle desteklenen ifade süreci, aynı zamanda motivasyonu artırmakta ve öğrencilere özgün anlatılar oluşturma konusunda cesaret vermektedir. Çocuk, semboller aracılığıyla kendi öyküsünün yaratıcısı olur ve bu süreçte özgüven, hayal gücü ve dilsel ifade gücü gelişim göstermektedir (Purba vd., 2024). Bu yönüyle öykü küpleri, alternatif öğrenme ortamlarında da etkili biçimde kullanılabilir.

Öykü küplerinin önemli bir özelliği, duyuşsal ve sosyal öğrenmeyi desteklemesidir. Hayvan sevgisi, yardımlaşma, doğaya duyarlılık ve sorumluluk alma gibi değer temaları çocuk anlatılarında daha görünür hâle gelmektedir (Weder vd., 2019). Bu nedenle materyal, değer eğitimi bağlamında güçlü bir eğitimsel araç olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası araştırmalarda öykü küplerinin hem sözlü hem yazılı anlatım becerilerinin geliştirilmesinde başarılı sonuçlar verdiği belirtilmiştir (Zsiray ve Koós, 2022; Morilla vd., 2025). Ancak Türkiye’de yapılan çalışmaların çoğu dil gelişimi bağlamlıdır. Bu çalışma ise sosyal temsillere odaklanarak farklı bir kuramsal yaklaşım sunmaktadır.

Özetle, öykü küpleri çocukların bilişsel, duyuşsal ve sosyokültürel öğrenmesini bütüncül biçimde destekleyen yenilikçi bir materyaldir (Fatiani vd., 2021; Purba vd., 2024). Bu nedenle çocuk anlatılarının öykü küpleri bağlamında incelenmesi, hem eğitim uygulamalarını hem de çocuk gelişimi araştırmalarını güçlendirecek yeni açılımlar sunmaktadır (Weder vd., 2019; Strong ve Amodei, 2024).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, öğrencilerin öykü küplerini kullanarak oluşturdukları anlatılarda ortaya çıkan sosyokültürel temsilleri incelemeyi amaçlayan nitel araştırma deseninde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar, bireylerin deneyimlerine, düşüncelerine ve sosyal olgulara yükledikleri anlamları derinlemesine ortaya koymayı amaçlayan esnek, bağlama duyarlı ve keşfedici yaklaşımlardır (Busetto vd., 2020; Lim, 2025). Bu çalışma kapsamında öğrencilerin semboller aracılığıyla oluşturdukları anlatılar, onların değer yönelimleri ve sosyal algılarının doğal bağlamda incelenmesine olanak sağlamıştır (Assarroudi vd., 2018). Nitel araştırma yaklaşımı, öğrencilerin dili nasıl kullandıklarını değil, dil aracılığıyla toplumsal ve kültürel anlamları nasıl örgütlediklerini incelemeye önemli bir metodolojik üstünlük sunmaktadır (Bailey, 2008). Bu nedenle öykü küpleriyle oluşturulan anlatılar, yalnızca metinsel değil aynı zamanda sosyal temsillerin de bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2024–2025 eğitim-öğretim yılında Elazığ il merkezindeki devlet ilkokullarında öğrenim gören 111 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Ölçüt olarak öğrencilerin öykü küpleri etkinliğine aktif katılım göstermiş olmaları esas alınmıştır (Ahmed, 2024; Kılıç, 2013).

Öğrencilerin yaş ve cinsiyet dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	Kategori	F	%
Yaş	7 yaş	8	7.2
	8 yaş	11	9.9
	9 yaş	49	44.1
	10 yaş	43	38.7
Cinsiyet	Kız	62	55.9
	Erkek	49	44.1
Öykü Küpleri Deneyimi	Var	11	9.9
	Yok	100	90.1
Toplam		111	100

Veriler, öğrencilerin çoğunluğunun 9–10 yaş aralığında olduğunu göstermektedir. Ayrıca öğrencilerin büyük çoğunluğunun daha önce bu materyali deneyimlemediği görülmüştür (%90,1). Bu durum, öykü küplerinin yeni bir öğrenme uyararı olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

3.3. Veri Toplama Süreci

Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan standartlaştırılmış 9 sembolden oluşan öykü küpleri görselleri kullanılarak Google Form aracılığıyla toplanmıştır (Şekil 1). Öğrencilerden sembollerin tamamını içeren kurgusal bir öykü oluşturmaları istenmiştir.

Öğrencilere sunulan semboller:

Şekil 1. Veri toplama sürecinde kullanılan öykü küpleri sembolleri

Bu yöntem, öğrencilerin sembollerle anlam kurma, öykü örgüsü geliştirme ve sosyokültürel temaları yansıtmaları biçimlerinin doğal akışta incelenmesine olanak tanımıştır. Google Form'un kullanımı, tüm katılımcıların aynı uyarılarla karşılaşmasını sağlayarak veri güvenilirliğini artırmıştır.

3.4. Veri Analizi

Araştırmada yönlendirilmiş içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşım, verilerin önceden belirlenmiş kavramsal çerçeve doğrultusunda sistematik olarak çözümlenmesine olanak tanır (Assarroudi vd., 2018; Elo ve Kyngäs, 2008). Analiz sürecinde öncelikle öğrencilerin oluşturdukları öyküler bütüncül olarak okunmuş ve metinler anlam birimlerine ayrılmıştır (Bailey, 2008). Ardından, bu anlam birimleri kodlanmış, benzer özellikler taşıyan kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur (Bengtsson, 2016). Kategorilerin temalara dönüştürülmesi aşamasında araştırmanın amacı dikkate alınmış, ortaya çıkan tematik yapı alan uzmanlarının görüşleriyle doğrulanmıştır (Çalık ve Sözbilir, 2014; Metin ve Ünal, 2022). Ayrıca veri yorumlama sürecinde söylem ve sosyal temsil odaklı değerlendirmeler gerçekleştirilmiş, çocukların anlatılarında toplumsal anlamların görünür kılınmasına özen gösterilmiştir (Sallan Gül ve Kahya Nizam, 2020). Çalışmada yapay zekâ yalnızca dil düzenlemesi ve çeviri desteği amacıyla kullanılmış olup araştırma etiği ilkelerine tam olarak uyulmuştur.

4. BULGULAR

Bu bölümde, öğrencilerin öykü küplerindeki sembollerini kullanarak oluşturdukları 111 öykünün içerik analizinden elde edilen bulgular sunulmaktadır. Bulgular, üç ana başlık altında yapılandırılmıştır: (1) Öykü Başlıklarına İlişkin Bulgular, öğrencilerin sembollerle kurdukları ilişkiyi ve olay örgüsüne bakış açılarını ortaya koymaktadır. (2) Öykülerin Ana Fikirlerine İlişkin Bulgular, öykülerdeki temel değer yönelimlerini ve çocukların anlamlandırma biçimlerini yansıtmaktadır. (3) Öykülerde Yer Alan Sosyokültürel Temalar ise öğrencilerin toplumsal yaşam, duyarlılık, güvenlik, merak ve doğa ile kurdukları ilişkilerin tematik analizini içermektedir.

4.1. Öykü Başlıklarına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin verdikleri öykü başlıkları, anlatılardaki en belirgin sembollerini ve olay örgülerini yansıtmaktadır. Başlıklar incelendiğinde, hayvan figürünün—özellikle tavşanın—odak noktasında olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra tamir-etme, doğa ile etkileşim ve iyilik temaları başlıklarda sıkça yer almaktadır.

Tablo 2. Öykü Başlıklarının Tema Dağılımı

Tema	Başlıklarda Yansıyan Unsurlar	f	%
Hayvan odaklı başlıklar	Tavşan, hayvan dostluğu	38	34.2
Araç-Tamir / Problem çözme	Araba, tamirci, çözüm	26	23.4
Doğa ve çevre	Orman, piknik, açık alanlar	22	19.8
Yardım-İyilik	Kahramanlık, destek olma	17	15.3
Günlük yaşam	Bir gün..., aile, rutinler	8	7.3
Toplam		111	100

Tablo incelendiğinde, en fazla hayvan odaklı başlıkların seçildiği görülmektedir. Bu durum, öğrencilerin anlatı kurarken duygusal bağ kurabildikleri canlıları öne çıkardıklarını göstermektedir. Tamir ve araç içerikli başlıkların yoğunluğu ise olay örgüsünde sorun çözme temasının ağırlığını işaret etmektedir. Doğa odaklı başlıklar, öğrencilerin çevreyi gözlemlediklerini ve doğayı anlamlandırdıklarını göstermektedir. Yardım ve aile temaları ise daha az sıklıkla da olsa sosyal ilişkilerin ve toplumsal rollerin çocuk anlatılarında yer bulduğunu ortaya koymaktadır. Başlıkların büyük çoğunluğunun öykülerde en dikkat çekici objelere — özellikle tavşan, araba ve doğa unsurlarına — odaklandığı

görülmektedir. Bu durum, öğrencilerin anlatılarında duygusal bağ kurulabilen ve görsel olarak belirgin figürleri merkeze alma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Örneğin bazı öğrenciler öykülerine “Yaralı tavşan” (K41), “Araba bozuldu” (K18) ve “Güzel çevremiz” (K60) gibi başlıklar vererek dikkatlerini en fazla çeken sembollerini öykünün ana unsuru hâline getirmişlerdir.

4.2. Öykülerin Ana Fikirlerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin öykülerinde değer aktarımına yönelik anlamların ön planda olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Öykülerin Ana Fikirlerine İlişkin Temalar

Tema	Örnek Kodlar	f	%
Yardımselik ve Dayanışma	Yardım etmek, paylaşmak	42	37.8
Hayvan ve Doğa Sevgisi	Koruma, çevre duyarlılığı	33	29.7
Güvenlik ve Sorumluluk	Dikkatli olma, tedbir	20	18.0
Azim ve Problem Çözme	Pes etmeme, çözüm üretme	10	9.0
Aile ve Günlük Yaşam	Aile desteğı, rutinler	6	5.4
Toplam		111	100

Bu bulgular, öğrencilerin olay kurgusu içerisinde insani değerler ve toplumsal beklentileri anlamlandırdıklarını göstermektedir. Öykülerde yardım etme ve empati kurma davranışları sıklıkla vurgulanırken, doğa ve hayvan sevgisi önemli bir duygusal yönelim olarak göze çarpmaktadır. Daha düşük sıklıkla da olsa risklere karşı tedbir alma ve aile bağlarını koruma temaları görülmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu öykülerine iyilik, yardımselik ve sorumluluk temaları yüklemiştir. Çocukların anlatılarında hem insanlar arası dayanışma hem de hayvanlara karşı duyarlılık sıkça vurgulanmıştır. Bazı öğrenciler, “Birbirimize her zaman yardımcı olmalıyız.” (K9) ve “Hayvanlara yardım etmeliyiz.” (K67) ifadeleriyle öykülerini toplumsal değerlerle ilişkilendirirken; bazıları ise güvenlik ve kurallara uyma davranışlarını ön plana çıkarmıştır: “Kurallara uymazsak başımıza iş gelir.” (K47). Ayrıca, azim ve çaba göstermek gibi bireysel değerler de öykülerde kendine yer bulmuştur: “Pes etmemezsek yolun sonunda güzelliklerle karşılaşırız.” (K70). Aile ve günlük yaşam temelli sorumluluklar da göz ardı edilmemiş ve “Anne ve babamızın sözünü dinlemeliyiz.” (K52) şeklinde doğrudan mesajlarla aktarılmıştır. Bu bulgular, öğrencilerin öykülerini yalnızca olay örgüsü kurmak için değil, değer aktarımı ve sosyal normları pekiştirmek amacıyla da kullandıklarını göstermektedir.

4.3. Öykülerde Yer Alan Sosyokültürel Temalar

Öğrencilerin ürettikleri anlatılar beş ana sosyokültürel tema altında toplanmıştır:

Tema 1. Toplumsal Değerler

Öykülerde yardımlaşma, sorumluluk ve paylaşmayı içeren davranışlar geniş yer tutmuştur.

Tablo 4. Toplumsal Değerler Temasına Ait Kod Dağılımı

Kodlar	f
Yardımlaşma	68
Sorumluluk	54
Paylaşma	39
İyilik yapma	31

Bu temada çocuklar, sosyal ilişkilerde dayanışmanın önemini vurgulamakta; başkalarına destek olmayı anlamlı bir davranış olarak öne çıkarmaktadır. Öğrencilerin büyük bölümü öykülerinde insani değerleri yalnızca sözel bir ifade olarak değil, davranışla ilişkilendirerek sunmuştur. Yardım etme, görev bilinci ve toplumsal sorumluluk gibi değerler, öykü karakterlerinin eylemleri üzerinden anlamlandırılmıştır. Örneğin, bazı öğrenciler “İnsanlara yardım etmeliyiz.” (K8) diyerek dayanışma ve iyilik yapma

gerekliliğini vurgularken; bazıları ise “Bize verilen görevleri yerine getirmeliyiz.” (K56) ifadesiyle sorumluluk bilincini merkezi bir davranış olarak işlemiştir. Bu durum, öğrencilerin değerleri soyut değil, eyleme dönüşen birer yaşam ilkesi olarak kurguladıklarını göstermektedir.

Tema 2. Koruma ve Duyarlılık

Öğrencilerin büyük çoğunluğu hayvanlara karşı duyarlılık geliştirdiklerini öykülerinde ifade etmiştir.

Tablo 5. Koruma ve Duyarlılık Temasına Ait Kod Dağılımı

Kodlar	f
Hayvan sevgisi	60
Empati	33
İlgi-Özen	29

Çocukların özellikle yaralı bir hayvana yardım etme yönelimi, koruyucu davranışların ahlaki ve duygusal boyutunu ortaya koymaktadır. Öğrenciler öykülerinde sıkça yardım bekleyen hayvan karakterleri kurgulamış ve bu karakterler üzerinden merhamet, empati ve koruyuculuk gibi değerleri işlemişlerdir. Öykülerde tavşan başta olmak üzere farklı hayvanların yaralanması ya da zor durumda kalması, çocukların anlatılarında temel olay örgüsünü oluşturmuştur. Öğrenciler “Yaralı tavşanı veterinerine götürdük.” (K44) ifadesiyle somut yardım davranışlarını vurgularken; “Hayvanları korkutmamalıyız.” (K26) gibi cümlelerle hayvan haklarına yönelik duyarlılık geliştirdiklerini ortaya koymuşlardır. Bazı öğrenciler ise “Tavşana su götürdüm, kalbim hüznle doldu.” (K81) ifadesinde olduğu gibi duygusal empatiyi ön plana çıkararak hayvanlarla güçlü bir duygusal bağ kurduklarını göstermişlerdir. Bu durum, çocukların öykülerinde hayvanların yalnızca bir figür değil, koruma sorumluluğu gerektiren canlılar olarak temsil edildiğini göstermektedir.

Tema 3. Güvenlik ve Risk Algısı

Şemsiye, araba ve tamir sembolleri yoluyla dikkat ve tedbir temaları sıklıkla ele alınmıştır.

Tablo 6. Güvenlik ve Risk Algısı Temasına Ait Kod Dağılımı

Kodlar	f
Tedbir alma	46
Tehlikeden uzak durma	28
Kurallara uyma	22

Bu temada öğrencilerin günlük yaşamda sorumluluk alma ve kendisini koruma davranışlarını önemseyişi görülmektedir. Öğrenciler, öykülerinde özellikle şemsiye, araba ve tamir aletleri sembollerini günlük yaşamda güvenlik ve korunma ile ilişkilendirerek kullanmışlardır. Şemsiye genellikle yağmurdan korunma ve sağlık için önlem alma davranışıyla aktarılırken; araba, risk ve tehlike içeren durumların başlangıç noktası olarak kurgulanmıştır. Tamir aletleri ise bir sorun karşısında çözüm üretme ve güvenliğini yeniden sağlama aracı olarak öne çıkmıştır. Öğrencilerin ifadeleri incelendiğinde “Arabada alet olmazsa tehlike olur.” (K66) sözüyle güvenlik ihtiyacının bilincinde oldukları görülmekte; “Dikkatsiz davranmanın sonuçları.” (K77) ifadesinde ise risk farkındalığının davranışsal düzeyde yorumlandığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular, çocukların öykülerinde sembolleri yalnızca nesne olarak değil, koruyucu ve önleyici işlevleriyle anlamlandırdıklarını göstermektedir.

Tema 4. Keşfetme ve Merak

Büyükteç sembolü, öğrencilerin öğrenmeye yönelik ilgilerini güçlü biçimde ortaya koymuştur.

Tablo 7. Keşfetme ve Merak Temasına Ait Kod Dağılımı

Kodlar	f
Merak	42
Keşif	38
Gözlem	33

Bu temada çocuklar, çevreyi inceleme ve yeni bilgiler keşfetme isteğini öyküsel biçimde ifade etmektedir. Öğrenciler, büyüteç sembolünü çoğunlukla merak ve bilimsel araştırmayla ilişkilendirmiştir. Bu sembol, öykülerde gözlem yapma, yeni şeyler keşfetme ve çevreyi ayrıntılı biçimde inceleme davranışlarını temsil etmiştir. Öğrencilerin, “Her şeyi öğrenmek istiyorum.” (K29) ve “Büyüteçle böcekleri inceledim.” (K14) ifadeleri, öğrenmeye dair içsel motivasyonun güçlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca “Büyüteçle inceleyince daha çok şey görüyorsun.” (K102) ifadesi, keşfetmeye yönelik aktif bilişsel yönelimi desteklemektedir.

Tema 5. Doğa ile Etkileşim

Doğa, öğrencilerin öykülerinde yaşamsal bir kaynak ve ilişki alanı olarak sunulmuştur.

Tablo 8. Doğa ile Etkileşim Temasına Ait Kod Dağılımı

Kodlar	f
Doğa sevgisi	51
Doğayı koruma	34
Yaşam döngüsü–çevresel farkındalık	21

Bu temada çocuklar, doğal unsurların yaşam için önemini kavradıklarını ve çevreyi koruma bilinci geliştirdiklerini göstermektedir. Öğrenciler doğayı sadece pasif bir arka plan olarak değil, aktif bir etkileşim ve sorumluluk alanı olarak betimlemişlerdir. “Ağacı sulamazsak kurur.” (K65) ifadesi çevresel sorumluluk bilincine işaret ederken; “Doğayı sevmeliyiz.” (K40) ifadesi doğaya yönelik duyuşsal bağlılığı ortaya koymaktadır. Bu temalar, öğrencilerin çevreyle anlamlı bir ilişki kurduklarını göstermektedir.

4.4. Sembollerin Temsili Anlamları

Öykü küplerindeki görseller öğrenciler tarafından belirli anlamlarla ilişkilendirilmiştir.

Tablo 9. Sembollerin Temsili Anlamları

Sembol	Öyküdeki İşlev	Temsil Ettiği Anlam
Tavşan	Yardım bekleyen karakter	Merhamet, sevgi
Şemsiye	Koruyan unsur	Güvenlik, tedbir
Araba–Alet	Sorun çözme aracı	Sorumluluk, çalışma
Ağaç–Su	Yaşam kaynağı	Doğayı koruma, sürdürülebilirlik
Büyüteç	İnceleme nesnesi	Merak, öğrenme

Tüm semboller öğrencilerin yaşantılarıyla ilişkisel olarak ele alınmış ve öykülere duygusal–sosyal bir bağ kazandırmıştır. Ayrıca öğrencilerin, nesnelerde temsil edilen sembolik anlamları soyutlayarak aktardıkları görülmüştür. Şemsiye, araba ve aletler gibi semboller güvenlik, korunma ve tedbir alma davranışlarının metaforu hâline gelmiştir. “Şemsiyeyi unuttum, hasta oldum.” (K37) ifadesi, günlük yaşam deneyimlerinden öğrenilen koruyucu davranışların öyküye yansımış bir örneğini oluşturmaktadır.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; öğrencilerin öykülerinde sosyal uyum ve toplumsal değerlere bağlılığın güçlü olduğu, hayvan koruma ve çevresel duyarlılığın duygusal gelişimin önemli bir göstergesi olarak yer aldığı görülmektedir. Sorumluluk alma ve güvenlik davranışları, öğrencilerin günlük yaşam deneyimleriyle paralellik gösterirken; merak ve keşfetme isteği öğrenmeye karşı doğal

yönelimi yansıtmaktadır. Doğa ile kurulan ilişki ise çevresel farkındalığın gelişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak öğrencilerin öyküleri; güçlü bir toplumsal değer yönelimi, belirgin hayvan sevgisi ve empati, günlük hayata dayalı güvenlik farkındalığı, yüksek merak ve keşif isteği ile şekillenen ekolojik bilinç sergilemektedir. Bu sonuçlar, öykü küplerinin yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duyuşsal, sosyal ve ahlaki öğrenmeyi destekleyen etkili bir öğretim aracı olduğuna işaret etmektedir. Öğrencilerin semboller üzerinden anlam kurma biçimleri, öykülemenin çocukların değer dünyasını ifade edebilmeleri için önemli bir öğrenme fırsatı sunduğunu göstermektedir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın bulguları, çocukların öykü küpleriyle oluşturdukları anlatılarda toplumsal değerlere, çevresel duyarlılığa ve merak temelli öğrenmeye güçlü biçimde yer verdiklerini göstermektedir. Bu sonuç, öykülemenin yalnızca bir dil becerisi değil, aynı zamanda sosyal temsil ve kültürel aktarım aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Story cube gibi anlatı araçlarının, çocukların düşünme süreçlerinde bilişsel ve duyuşsal bileşenleri bütünleştirebildiği alanyazında da vurgulanmaktadır (Strong ve Amodei, 2024; Yeşilkaya, 2024). Araştırma sonuçları, öğrencilerin sembollerini anlamlandırırken kişisel deneyimlerinden ve toplumsal normlardan etkilendiğini göstermektedir. Özellikle hayvan sevgisi, yardımseverlik ve sorumluluk temalarının öne çıkması, çocukların değer yönelimlerinin toplumsal yapıyla uyumlu biçimde şekillendiğini düşündürmektedir (Çetinkaya, 2018).

Araştırmada belirlenen güvenlik ve tedbir temaları, öğrencilerin gündelik yaşam stratejilerini anlatı yoluyla ifade ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, çocukların öykülerinde risk algılarının ve davranışsal karar mekanizmalarının yer aldığına işaret etmektedir. Problem çözme içerikli başlıklar ve araç-tamir sembollerinin temsili bu doğrultuda anlamlıdır. Öykü kurma deneyiminin çocukların düşünsel esnekliğini artırdığı yönündeki bulgular da literatürle paralellik göstermektedir (Morilla vd., 2025).

Çevre ve doğa temalarının yoğunluğu ise, çocukların çevresel duyarlılık ve sürdürülebilir yaşam farkındalığıyla ilişkilendirilebilecek bir ekolojik bilinç geliştirdiklerini düşündürmektedir. Bu yönelim, anlatı temelli etkinliklerin sürdürülebilirlik eğitime katkı sunduğunu ortaya koyan araştırmalarla da uyumludur (Weder vd., 2019). Çocukların doğayı yalnızca mekân değil, değer verilen bir yaşam alanı olarak kurgulamaları, çevreci tutumların erken yaşlardan itibaren içselleştirildiğini göstermektedir.

Merak ve keşif temalarının sıklıkla yer alması, öykü küplerinin çocuklarda araştırma motivasyonu ve gözlem becerilerini destekleyen bir öğretim aracına dönüştüğünü göstermektedir. Bu durum, öykü küplerinin yazılı/sözlü anlatımı güçlendirmenin yanı sıra öğrenmeye yönelik içsel güdülenmeyi artırabileceğini savunan çalışmalar tarafından da desteklenmektedir (Fatiani vd., 2021; Zsiray ve Koós, 2022). Sonuçlar, çocukların sembol-anlam kurma ilişkisini aktif biçimde yönettiklerini ve soyut düşünceyi anlatı yoluyla görünür kılabilindiklerini göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında, bu araştırmanın bulguları; öykü küplerinin çocukların sosyokültürel öğrenmelerini destekleyen etkili bir araç olduğunu ve eğitim uygulamalarında daha yaygın kullanılmasının önemli bir potansiyel taşıdığını göstermektedir (Strong ve Amodei, 2024; Yeşilkaya, 2024).

Bu araştırmanın sonuçları, çocukların öykü küplerini kullanarak oluşturdukları anlatılarda yoğun biçimde toplumsal değerlere yer verdiklerini göstermiştir. Yardımlaşma, dayanışma, sorumluluk ve paylaşma gibi değerler çocukların öykülerinde davranışsal örnekler üzerinden işlenmiş; bu durum çocukların sosyal yaşamda önemli gördükleri etik ilkeleri kendi kurgusal dünyalarına taşımakta oldukça istekli olduklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte öğrencilerin, özellikle hayvanlara yönelik duyarlılık ve empati becerilerini güçlü biçimde yansıttıkları görülmüştür. Yaralanan ya da yardıma

ihtiyaç duyan hayvanların öyküde sıkça yer alması, çocukların duygusal gelişim süreçlerinde merhamet ve koruma davranışlarının belirgin bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, günlük yaşamda karşılaşılan risk ve güvenlik durumlarının çocukların anlatılarında dikkat çeken bir tema olarak bulunmasıdır. Çocuklar nesne ve semboller aracılığıyla tedbir alma, tehlikelerden kaçınma ve sorumluluk bilinci geliştirme gibi davranışları öykülerinde somutlaştırmışlardır. Bu durum, çocukların güvenlik algılarının yalnızca deneyimlere dayalı değil; aynı zamanda sembolik düzeyde de anlamlandırılabilirliğini işaret etmektedir. Ayrıca öğrencilerin merak etme, gözlem yapma ve çevreyi keşfetme yönelimlerinin güçlü olduğu belirlenmiştir. Çevresel inceleme ve araştırma içeren olay örgüleri, çocukların öğrenmeye karşı doğal bir istek taşıdığını ve bilişsel süreçlerini aktif biçimde kullandıklarını göstermektedir.

Öğrencilerin anlatılarında doğa ile kurulan ilişkinin belirginleştiği ve doğal çevrenin korunması gerektiğine yönelik ifadelerin sıkça yer aldığı görülmüştür. Ağaç, su ve doğa unsurları yalnızca mekânsal unsur olarak değil; yaşam kaynağı ve korunması gereken bir değer olarak temsil edilmiştir. Bu durum, çocukların çevresel farkındalık geliştirmeye başladıklarına ve sürdürülebilir yaşam anlayışının öyküsel düzeyde somutlaştığına işaret etmektedir. Genel bulgular, çocukların öykülerinde hem bireysel hem toplumsal sorumlulukların bütüncül biçimde işlendiğini ve anlatının, sosyal çevreyle kurulan bağları güçlendiren önemli bir araç olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda öykü küpleriyle yürütülen etkinliklerin, çocukların yalnızca dil ve anlatım becerilerini geliştirmekle kalmadığı; aynı zamanda düşünme, iletişim kurma, duygu yönetme ve toplumsal rolleri anlamlandırma gibi çok boyutlu kazanımlar sunduğu söylenebilir. Çocuklar semboller aracılığıyla anlam oluştururken, kendi değer dünyalarını yansıtmaya ve yeniden yapılandırma fırsatı bulmuşlardır. Bu yönüyle öykü küplerinin, erken yaşlarda sosyal deneyimlerin öğrenme sürecine aktarılmasını destekleyen etkili ve yenilikçi bir pedagojik araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim ortamlarında bu tür materyallerin kullanılması, çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim alanlarını aynı anda destekleyerek öğrenmeyi daha anlamlı, kalıcı ve bütüncül hâle getirebilir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Öykü küpleri, yalnızca Türkçe derslerinde değil; hayat bilgisi, fen bilgisi ve değerler eğitimi gibi farklı derslerde de öğretim materyali olarak kullanılabilir.
- Öğrencilerin anlatılarında sıklıkla yer alan hayvan sevgisi, çevre duyarlılığı ve sosyal sorumluluk gibi değerler göz önünde bulundurularak, öykü küpleri değer eğitimi uygulamalarında etkin biçimde kullanılmalıdır.
- Öğrencilerin merak duygusunu destekleyen ve problem çözme becerilerini geliştiren etkinliklerde öykü küplerine daha fazla yer verilmelidir.
- Öğretmenler, öyküleme sürecini öğrencilerin yaratıcılıklarını ifade edebilecekleri özgür bir alan olarak yapılandırmalı ve etkinliklere bireysel farklılıkları gözetenerek yön vermelidir.
- Farklı yaş gruplarıyla ve farklı sembol setleriyle yapılacak yeni çalışmalar, öykü küplerinin eğitimsel etkilerini daha kapsamlı biçimde ortaya koyabilir.
- Öykü yazma etkinlikleri grup çalışmalarıyla desteklenerek öğrenciler arasında iş birliği, iletişim ve sosyal etkileşim artırılabilir.
- Öğrencilerin hazırladığı öyküler, sınıf içinde paylaşım ortamları oluşturularak sözlü ifade becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. K. (2024). How to choose a sampling technique and determine sample size for research: A simplified guide for researchers. *Oral Oncology Reports*, 12, 100662. <https://doi.org/10.1016/j.oor.2024.100662>
- Assarroudi, A., Heshmati Nabavi, F., Armat, M. R., Ebadi, A., & Vaismoradi, M. (2018). Directed qualitative content analysis: The description and elaboration of its underpinning methods and data analysis process. *Journal of Research in Nursing*, 23(1), 42–55. <https://doi.org/10.1177/1744987117741667>
- Bae, B.-C., Seo, G., & Cheong, Y.-G. (2016). Towards procedural game story creation via designing story cubes. İçinde F. Nack & A. S. Gordon (Eds.), *Interactive storytelling* (Vol. 10045, pp. 399–402). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-48279-8_35
- Bailey, J. (2008). First steps in qualitative data analysis: Transcribing. *Family Practice*, 25(2), 127–131. <https://doi.org/10.1093/fampra/cmn003>
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8–14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
- Busetto, L., Wick, W., & Gumbinger, C. (2020). How to use and assess qualitative research methods. *Neurological Research and Practice*, 2(1), 14. <https://doi.org/10.1186/s42466-020-00059-z>
- Carmo, M. (Ed.). (2022). *Education and new developments 2022—Volume 1*.
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). Parameters of content analysis. *Education and Science*, 39(174), 33–38. <https://doi.org/10.15390/EB.2014.3412>
- Çetinkaya, F. Ç. (2018). Etkileşimli okuma ve kelime hazinesi. *Journal of International Social Research*, 11(60), 705–715. <https://doi.org/10.17719/jisr.2018.2825>
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Fatiani, T. A., Rahman, A., & Jupri, J. (2021). Practicing cooperative learning model using picture cube and story marker to improve writing skills. *Journal of Language and Literature Studies*, 1(1), 29–40. <https://doi.org/10.36312/jolls.v1i1.500>
- Kılıç, S. (2013). Örneklem yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44–52. <https://doi.org/10.5455/jmood.20130325011730>
- Kökçü, Y. (2025). Türkçe öğretmeni adaylarının materyal tasarlama deneyimleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 54(247), 1353–1386. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1509689>
- Metin, O., & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273–294. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227356>
- Morilla, H. L. A., Rojas, F. M., & Baluyos, G. R. (2025). Using story cube in enhancing students' writing skills. *International Journal of Research and Innovation in Applied Science*, 10(9), 104–110. <https://doi.org/10.51584/IJRIAS.2025.100900009>
- Purba, N. N., Kembaren, F. R. W., & Dalimunthe, A. A. (2024). The effect of applying cubes story as a teaching media on the students' writing skill improvement in English narrative text. *Sintaksis: Publikasi Para Ahli Bahasa dan Sastra Inggris*, 2(5), 70–82. <https://doi.org/10.61132/sintaksis.v2i5.978>

- Sallan Gül, S., & Kahya Nizam, Ö. (2020). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute, 2020(41), 355–373. <https://doi.org/10.30794/pausbed.803182>
- Sibierska, M. (2017). Storytelling without telling: The non-linguistic nature of narratives from evolutionary and narratological perspectives. *Language & Communication*, 54, 47–55. <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2016.10.005>
- Strong, L., & Amodei, M. (2024). The impact of story: One preschool program's experiences using story cubes as a culturally relevant oral language strategy. *Global Journal of Transformative Education*, 4(1), 57–64. <https://doi.org/10.14434/gjte.v4i1.36882>
- Weder, F., Lemke, S., & Tungarat, A. (2019). (Re)storying sustainability: The use of story cubes in narrative inquiries to understand individual perceptions of sustainability. *Sustainability*, 11(19), 5264. <https://doi.org/10.3390/su11195264>
- Yeşilkaya, M. (2024). Türkçe/Dil sanatları dersinde yazılı ve sözlü anlatım becerilerinin geliştirilmesi için kullanılan bir yöntem: Hikâye küpleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 38, 238–248. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1439606>
- Zsiray, B., & Koós, I. (2022). How Rory's Story Cubes can improve the ability of storytelling in writing and speaking. İçinde M. Carmo (Ed.), *Education and new developments 2022 – Volume 1* (pp. 193–197). <https://doi.org/10.36315/2022v1end041>

ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜRECİNİN BİR DENEYİM ALANI OLARAK ÖYKÜ KÜPLERİ

Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN, ORCID: 0000-0003-3782-2377

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, burcugezersen@firat.edu.tr

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının öykü küpleriyle oluşturdukları öykülerde ortaya çıkan temaları pedagojik ve sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektir. Öykü küpleri, öğretmen adaylarına deneyim temelli ve anlatı odaklı öğretim stratejilerini uygulama olanağı sunarak düşünme, yorumlama ve anlam kurma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte bu süreç, öğretmen adaylarının kendi pedagojik yaklaşımlarına ve öğrenme-öğretme süreçlerindeki rollerine ilişkin farkındalık kazanmalarına da katkı sağlamaktadır. Araştırma, 2024-2025 öğretim yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan 160 öğretmen adayıyla yürütülmüştür. Katılımcılardan, öykü küplerindeki görselleri kullanarak bir öykü oluşturmaları ve bu deneyime ilişkin görüşlerini paylaşmaları istenmiştir. Veriler nitel araştırma deseni çerçevesinde toplanmış, elde edilen metinler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgular, öykü küplerinin yalnızca dil ve düşünme gelişimini destekleyen bir materyal olmadığını; aynı zamanda öğretmen adaylarının değer yönelimlerini, empati ve sorumluluk algılarını açığa çıkaran sosyo-pedagojik bir deneyim alanı sunduğunu göstermektedir. Etkinlik, öğretmen adaylarının öğretim sürecine farklı bir bakış kazanmalarını sağlamış ve öğretim materyallerine yönelik yenilikçi tutumlar geliştirmelerine katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak öykü küpleri, öğretmen eğitiminde bilişsel (düşünme, dil, ifade) ve duyuşsal (değer, empati, sorumluluk) öğrenme alanlarını bütünleştiren etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu tür anlatı temelli uygulamalar, öğretmen yetiştirme sürecinde anlam merkezli ve değer temelli öğrenme ortamlarının geliştirilmesine önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öykü Küpleri, Anlatı Temelli Pedagoji, Sosyolojik Analiz

STORY CUBES AS AN EXPERIENTIAL SPACE IN THE TEACHING-LEARNING PROCESS

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine, from pedagogical and sociological perspectives, the themes that emerge in the stories created by preservice teachers using story cubes. Story cubes provide preservice teachers with opportunities to apply experience-based and narrative-oriented instructional strategies, supporting the development of their thinking, interpretation, and meaning-making skills. In addition, this process contributes to their awareness of their own pedagogical approaches and roles within the teaching-learning environment. The study was conducted in the 2024-2025 academic year with 160 preservice teachers enrolled at the Faculty of Education, Fırat University. Participants were asked to create a story using the visual prompts presented on the story cubes and to share their reflections on the activity. Data were collected within a qualitative research design and analyzed using content analysis. The findings indicate

that story cubes are not merely a material that supports language and cognitive development; they also function as a socio-pedagogical experiential space that reveals preservice teachers' value orientations, empathy, and sense of responsibility. The activity helped preservice teachers develop new perspectives on instructional processes and foster innovative attitudes toward teaching materials. In conclusion, story cubes are considered an effective tool in teacher education that integrates cognitive (thinking, language, expression) and affective (values, empathy, responsibility) learning domains. Such narrative-based practices make significant contributions to the development of meaning-centered and value-oriented learning environments in teacher preparation.

Keywords: Story Cubes, Narrative-Based Pedagogy, Sociological Analysis

1. GİRİŞ

Anlatı temelli öğrenme süreçleri, son yıllarda eğitim araştırmalarında giderek daha fazla yer bulan, öğrenenin deneyimini merkeze alan güçlü bir pedagojik yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Öykü oluşturma ve öykü anlatma, bireylerin yalnızca düşüncelerini ifade ettikleri bir dilsel süreç değil; aynı zamanda sosyal, kültürel ve duygusal deneyimlerini anlamlandırdıkları bir öğrenme alanıdır. Literatürde anlatının, bireylerin bilgiyi örgütleme biçimlerini, olayları ilişkilendirme kapasitelerini ve değer yönelimlerini görünür kılan bir yapı sunduğu sıklıkla vurgulanmaktadır (Adamson vd., 2006; Woodside, 2010; Bianchi, 2014). Bu yönüyle öykü merkezli pedagojiler, öğrenmenin bilişsel boyutlarını duyuşsal ve sosyal bileşenlerle bütünleştirerek daha derin ve anlamlı bir öğrenme deneyimi oluşturur.

Anlatı temelli öğrenmenin özellikle genç kuşaklar için etkili bir iletişim ve öğrenme ortamı sunduğu araştırmalarla desteklenmektedir. Dijital çağda büyüyen öğrencilerin öykü aracılığıyla bilgiye yönelimi, dijital öyküleştirme, görsel anlatılar ve oyun tabanlı öykü üretme gibi yöntemlerle daha da güçlenmektedir (Ahuja ve Loura, 2022; Rousoulioti vd., 2022). Öykü oluşturma sürecinde öğrenciler, sembollerle düşünür, bağlantılar kurar, sezgilerini devreye sokar ve kendi deneyimlerini anlamlandırarak özgün bir anlatı üretirler. Bu nedenle anlatı, öğrenme ortamlarında yalnızca bir yöntem değil; aynı zamanda öğrencinin düşünme biçimini ortaya çıkaran bir araç niteliği taşır. Anaza ve arkadaşları (2020), bireylerin bir öyküyü kurarken “anlatıya taşınma” yaşadıklarını ve bu durumun bilişsel ve duygusal katılımı artırdığını ileri sürmektedir. Bu bulgu, anlatının öğrenme sürecindeki dönüştürücü rolüne işaret etmektedir.

Öğretmen eğitimi bağlamında anlatı temelli uygulamaların yeri daha da belirgin hâle gelmektedir. Öğretmen adayları, çocuklarla çalışırken kullanabilecekleri yöntemleri yalnızca teorik düzeyde değil, deneyimleyerek öğrenme fırsatı bulduklarında pedagojik farkındalıkları derinleşmektedir. Bu nedenle yaratıcı anlatı araçları, öğretmen adaylarının hem mesleki becerilerini hem de duyuşsal duyarlılıklarını geliştirmeleri açısından önemli görülmektedir. Son yıllarda öykü küpleri, bu araçlar arasında özgün bir konum edinmiş, sembolik düşünmeyi, hayal gücünü, ilişkilendirme becerilerini ve dilsel ifade gücünü destekleyen bir materyal olarak eğitim araştırmalarında yer almıştır (Fatiani vd., 2021; Yeşilkaya, 2024; Zsiray ve Koós, 2022). Öykü küpleri, üzerinde semboller bulunan dokuz küpten oluşmakta ve bu semboller aracılığıyla

öğrencilerin bir öykü üretmeleri beklenmektedir. Bu yönüyle materyal, açık uçlu düşünmeyi teşvik ettiği için her öğrenciye farklı bir yaratıcı alan sunar.

Uluslararası araştırmalar, öykü küplerinin hem yazılı hem sözlü anlatım becerilerini geliştiren, aynı zamanda değer yönelimleri ve sosyal duyarlılık üzerinde etkili olan bir araç olduğunu göstermektedir (Morilla vd., 2025; Strong ve Amodei, 2024; Weder vd., 2019). Öğrenciler semboller üzerinden öykü oluştururken yalnızca olay örgüsü kurmaz; aynı zamanda karakterlere yönelik empati geliştirir, sosyal ilişkileri değerlendirir, sorumluluk, iyilik, merhamet, yardımlaşma gibi değerleri anlatı aracılığıyla ifade ederler. Bu nedenle öykü küpleri, pedagojik olduğu kadar sosyolojik bir öğrenme deneyimi de sunmaktadır. Birçok çalışmada öykü temelli müdahalelerin öğrencilerin kültürel farkındalıklarını ve toplumsal duyarlılıklarını artırdığı; özellikle öğretmen adaylarının değer temelli öğrenme süreçlerinde iç görü kazandıkları belirtilmiştir (Strong ve Amodei, 2024; Júnior vd., 2023).

Bu araştırma, öykü küplerinin öğretmen eğitimi bağlamındaki işlevini deneyim temelli bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Öğretmen adaylarının öykü küpleriyle oluşturdukları öykülerde ortaya çıkan temalar, yalnızca pedagojik becerilerini değil; aynı zamanda değer dünyalarını, sosyal duyarlılıklarını ve öğrenme-öğretme sürecine bakışlarını yansıtmaktadır. Türkiye’de öykü küplerinin öğretmen eğitimi bağlamında sosyo-pedagojik bir analizle ele alındığı çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle araştırma, hem anlatı temelli pedagojinin uygulama boyutuna ışık tutmakta hem de öğretmen adaylarının deneyimlerini görünür kılarak alanyazına özgün bir katkı sunmaktadır.

Bu çerçevede öykü küpleri, öğretmen adaylarının bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve sosyal öğrenme alanlarını bütüncül biçimde yansıttıkları bir deneyim alanı olarak ele alınmaktadır. Bu araştırma, söz konusu deneyim alanında ortaya çıkan temaları pedagojik ve sosyolojik bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Anlatı Temelli Pedagojiye Kuramsal Bakış

Anlatı temelli pedagoji, bireylerin deneyimlerini, duygularını ve düşüncelerini anlamlandırmalarını sağlayan etkili bir öğrenme yaklaşımı olarak görülmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar, anlatının hem öğrenmeyi yapılandıran hem de öğrenenin içsel süreçlerini görünür kılan önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Özellikle eğitim, pazarlama, iletişim ve tasarım gibi farklı alanlarda öyküleştirmenin öğrenmeye yön veren bir yapı sunduğu vurgulanmaktadır (Adamson vd., 2006; Ahuja ve Loura, 2022; Anaza vd., 2020; Woodside, 2010). Öykü, soyut bilgiyi somutlaştırmakta; bireyin kişisel deneyimleriyle yeni öğrenmeleri ilişkilendirmesine olanak tanımaktadır. Bu nedenle anlatı temelli öğrenme, öğrenenin aktif katılımını teşvik eden ve bilgiyi duyuşsal boyutla bütünleştiren bir öğrenme yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir.

Öyküleştirmenin öğrenme üzerindeki etkisi, özellikle “anlatı taşıyıcılığı” (narrative transportation) kavramı üzerinden açıklanmaktadır. Anaza ve arkadaşları (2020), bireyin bir öyküye dâhil olmasının bilişsel ve duygusal katılımı artırdığını, bu sürecin öğrenme çıktılarında

belirgin iyileşmeler sağladığını göstermektedir. Benzer şekilde Bianchi (2014), merak ve estetik ilginin bireyin öyküye yönelimini güçlendirdiğini, böylece öğrenme sürecinin daha kalıcı hâle geldiğini belirtmektedir. Öykü oluşturma, yalnızca olayları sıralamak değil, aynı zamanda duygu, değer ve sosyal bağlamları anlamlandırmaktır. Öğrenciler bir öykü yazarken kavramları ilişkilendirir, semboller arasında bağlantılar kurar ve kendi içsel dünyalarını metne yansıtırlar. Bu durum, anlatının bilişsel ve duyuşsal süreçleri bütünleştiren yapısını ortaya koymaktadır.

Öykü anlatımının eğitsel bağlamda kültürel yönü de dikkat çekicidir. Strong ve Amodei (2024), öyküleştirmenin kültürel olarak anlamlı dil kullanımını desteklediğini, özellikle okul öncesi düzeyde sözlü anlatım becerilerini güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Dijital ortamlarda yürütülen anlatı temelli uygulamaların da öğrenenlerin katılımını artırdığı; özellikle genç kuşakların öykü yoluyla anlam kurmaya daha yüksek düzeyde motive oldukları tespit edilmiştir (Rousoulioti vd., 2022; Ahuja ve Loura, 2022). Bu bağlamda anlatı, farklı ortamlarda uygulanabilirliği yüksek, esnek ve öğrenciyi merkeze alan bir pedagojik araçtır.

Anlatı temelli pedagoji yalnızca öğrenme süreçlerini desteklemekle kalmaz; aynı zamanda öğrencilerin sosyal, kültürel ve etik farkındalıklarını da geliştiren bir yapı sunar. Júnior ve arkadaşları (2023), öykü kullanımının bireylerin değer yönelimlerini ve sosyal bağlamı kavrama biçimlerini etkilediğini ifade etmektedir. Öykü üretimi sırasında birey, yalnızca olay örgüsü geliştirmez; aynı zamanda sosyal normları, kültürel kodları, ilişkileri ve duygusal durumları yeniden yorumlar. Bu nedenle anlatı, özellikle öğretmen eğitimi bağlamında, öğrencinin pedagojik duyarlılığını ve etik farkındalığını görünür kılan bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak anlatı temelli pedagoji, öğrenme sürecini bilişsel, duygusal ve sosyal bileşenleriyle bütünleştiren kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır. Literatürde anlatının öğrenmeye katkısının çok yönlü olduğu; anlam kurma, değer aktarımı, empati geliştirme ve deneyim temelli düşünme süreçlerini desteklediği sürekli olarak vurgulanmaktadır (Adamson vd., 2006; Woodside, 2010; Bianchi, 2014; Strong ve Amodei, 2024). Bu çerçevede öykü küpleri, anlatı pedagojisinin somut bir uygulaması olarak önemli bir araç niteliği taşımaktadır.

2.2. Öykü Küplerinin Eğitsel İşlevi

Öykü küpleri, yüzeylerinde çeşitli semboller bulunan ve bu semboller aracılığıyla öykü oluşturmaya teşvik eden bir öğrenme aracıdır. Literatürde bu küplerin hem bireysel hem de grup temelli etkinliklerde kullanılabildiği, farklı yaş gruplarında yaratıcı düşünme ve dil gelişimini desteklediği belirtilmektedir (Yeşilkaya, 2024; Zsiray ve Koós, 2022; Morilla vd., 2025). Öykü küplerinin en temel özelliği, öğrencinin hayal gücünü harekete geçiren esnek bir yapı sunmasıdır. Her bir sembol, öğrencinin kişisel deneyimleriyle ilişkilendirebileceği açık uçlu bir çağrışım alanı oluşturur. Bu nedenle öykü küpleri, hem yazılı hem sözlü anlatım becerilerini bütünleştiren güçlü bir materyal olarak değerlendirilmektedir.

Öykü küplerinin öğrenme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, bu materyalin özellikle üst düzey bilişsel becerileri desteklediğini göstermektedir. Fatiani ve arkadaşları (2021), sembollerin öykü planlama, bağ kurma ve bütünleştirme becerilerini geliştirdiğini; Purba ve arkadaşları (2024) ise öykü küplerinin anlatı kurgusu ve betimleme becerilerinde belirgin

iyileşmeler sağladığını belirtmektedir. Bae ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan çalışma, öykü küplerinin oyun temelli tasarım süreçlerinde de etkin biçimde kullanılabildiğini göstermektedir. Tüm bu bulgular, öykü küplerinin öğrenme sürecine bilişsel esneklik kazandırdığını ve öğrencilerin semboller arasında ilişkiler kurmasına yardımcı olduğunu göstermektedir.

Öykü küplerinin önemli bir diğer yönü de duyuşsal öğrenmeye katkısıdır. Weder ve arkadaşları (2019), bireylerin sürdürülebilirlik algılarını öykü küpleri üzerinden ifade etmelerinin, değer temelli düşünmeyi ve empatik karar vermeyi desteklediğini göstermiştir. Sandoval ve arkadaşları (2022) ise öykü temelli oyunların yaratıcılığı ve duygusal ifade becerisini artırdığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda öykü küpleri, öğrencinin yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal yönlerini de geliştirir.

Öykü küplerinin kültürel boyutuna odaklanan çalışmalar, özellikle okul ortamlarında bu materyalin anlamlı bağlamlar oluşturduğunu ortaya koymuştur. Strong ve Amodei (2024), öykü küplerinin kültürel açıdan anlamlı sözlü dil etkinlikleri için güçlü bir araç olduğunu; öğrencilerin kültürel deneyimlerini ve değerlerini öykülerine yansıttıklarını ifade etmektedir. Benzer şekilde Yeşilkaya (2024), öykü küplerinin Türkçe derslerinde hem sözlü hem yazılı anlatım becerilerini güçlendirdiğini, aynı zamanda öğrencilerin sosyal farkındalıklarını geliştiren bir araç olduğunu belirtmektedir.

Çalışmalar, öykü küplerinin öğretmen eğitimi bağlamında da yüksek potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Öğretmen adayları, öykü küplerini kullanırken pedagojik yaratıcılıklarını geliştirir, öğrenme süreçlerini yeniden düşündürür ve çocuklara yönelik duyarlılıklarını fark ederler. Bu yönüyle öykü küpleri, öğretmen adaylarının hem pedagojik hem de sosyo-duygusal farkındalıklarını destekleyen bir öğrenme alanı oluşturmaktadır. Özellikle öykülerde sıkça karşılaşılan merhamet, yardımlaşma, doğa duyarlılığı, hayvan sevgisi ve toplumsal sorumluluk temaları, öykü küplerinin yalnızca bir yazma aracı değil, aynı zamanda bir değer eğitimi materyali olarak da işlev gördüğünü göstermektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, öğretmen adaylarının öykü küplerini kullanarak oluşturdukları öykülerde ortaya çıkan temaları pedagojik ve sosyolojik açıdan incelemek amacıyla nitel araştırma deseni çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, bireylerin deneyimlerini, anlamlandırma biçimlerini ve sosyal bağlamdaki konumlarını derinlemesine ortaya koymayı amaçlayan esnek, keşfedici ve bütüncül bir yapı sunar (Busetto, Wick ve Gumbinger, 2020; Lim, 2025). Bu yaklaşım, araştırma sürecinin katılımcı deneyimleriyle iç içe geçtiği, araştırmacının yorumsal rolünün belirginleştiği bir analiz sürecini gerektirir.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 öğretim yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde farklı bölümlerde öğrenim gören toplam 160 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği

kullanılarak belirlenmiştir. Amaçlı örneklemede temel amaç, araştırmanın amacına en fazla katkı sağlayacak katılımcıların seçilmesidir (Ahmed, 2024). Bu doğrultuda ölçüt olarak, ders kapsamında öykü küpleriyle öykü oluşturma etkinliğine katılmış olmak belirlenmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	Kategori	f	%
Cinsiyet	Kadın	127	79.4
	Erkek	33	20.6
Yaş	19–20	19	11.9
	21–22	90	56.2
	23 ve üzeri	51	31.9
Bölüm	Temel Eğitim Bölümü (Okul Öncesi Öğretmenliği + Sınıf Öğretmenliği)	92	57.5
	Diğer Bölümler	68	42.5

(n = 160)

3.3. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde katılımcılara, araştırmacı tarafından hazırlanmış standartlaştırılmış dokuz öykü küpüne ait görsel sunulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Veri toplama sürecinde kullanılan standartlaştırılmış öykü küpleri görseli

Katılımcılardan bu görselde yer alan sembollerin tamamını kullanarak tutarlı, bütüncül ve anlamlı bir öykü oluşturmaları istenmiştir. Böylece öğretmen adaylarının semboller arasında bağlantı kurma, olay örgüsü geliştirme ve anlatı inşa etme biçimleri doğal akış içinde ortaya çıkarılmıştır. Veri toplama aracı Google Form üzerinden uygulanmış olup katılımcılar öykülerini çevrim içi ortamda, yalnızca sunulan sembolleri temel alarak üretmiştir. Bu uygulama biçimi, tüm katılımcıların aynı uyarıcıya maruz kalmasını sağlayarak verilerin karşılaştırılabilirliğini ve analitik tutarlılığını güçlendirmiştir. Ayrıca formda, katılımcıların öykü küplerine yönelik ön bilgi durumlarını, sembolleri yorumlama eğilimlerini ve öykü üretim sürecindeki yaklaşımlarını belirlemeye yönelik kısa açık uçlu sorular yer almıştır. Bu sorular, öğretmen adaylarının öykü oluşturma süreçlerindeki yaratıcılık, pedagojik farkındalık ve bilişsel-duyuşsal yönelimlerinin çok boyutlu bir perspektifle değerlendirilmesine katkı sağlamıştır.

3.4. Veri Analizi

Araştırmada, öğretmen adaylarının öykü küplerindeki sembolleri kullanarak oluşturdukları öyküler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizi, verilerdeki örüntüleri, temaları ve anlam ilişkilerini sistematik biçimde ortaya çıkarmaya yönelik bir yaklaşımdır (Elo ve Kyngäs, 2008; Bengtsson, 2016). Bu doğrultuda, öykü metinleri betimsel olarak düzenlenmiş, ardından anlam birimlerine ayrılarak kodlanmış ve benzer kodların bir araya getirilmesiyle temalar oluşturulmuştur. Kodlama sürecinin güvenilirliği, alan uzmanlarının görüşleriyle

desteklenmiştir (Çalık ve Sözbilir, 2014). Elde edilen bulgular, araştırmanın amacına uygun olarak bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve sosyal boyutlar çerçevesinde temalaştırılmıştır. Araştırmada yapay zekâ yalnızca dil düzenlemesi ve çeviri desteği amacıyla kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Bulgular, katılımcıların araştırmada kullanılan standart öykü küpleri görseline dayalı olarak oluşturdukları toplam 160 öykü metninden elde edilmiştir. Tüm katılımcılar aynı sembolleri görmüş ve öykülerini bu semboller üzerinden üretmiştir. Öğretmen adaylarının öykü küplerini kullanarak oluşturdukları 160 öykü metninin içerik analizi sonucunda ulaşılan temalar dört boyut altında sunulmaktadır: bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve sosyal boyutlar. Kodlar tablolarda verilmiş; örnek ifadeler ise tabloları takip eden açıklayıcı paragraflarda ayrıntılandırılmıştır. Böylece tabloların yorumlanmasını kolaylaştıran daha zengin bir bağlam sunulmuştur.

4.1. Bilişsel Boyut

Bu boyut, öğretmen adaylarının olay örgüsü kurma, sembolleri anlamlandırma, gözlem yapma, problem tanımlama ve neden–sonuç ilişkileri kurma süreçlerini kapsamaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı, öyküde geçen yağmur, orman, araba, tavşan ve tehlike sembollerini kullanırken mantıklı bir olay akışı inşa etmiş; çoğu kez olayların neden gerçekleştiğine ilişkin açıklamalar üretmiştir. Bir katılımcı, “Yağmurun başlamasıyla ormanın kayganlaştığını fark ettim ve karakterimin güvenli bir yol seçmesi gerektiğini düşündüm” (K12) diyerek anlamlandırma sürecini açık biçimde ifade etmiştir.

Tablo 2. Bilişsel Boyuta İlişkin Temalar ve Kodlar

Tema	Kodlar	f
Farkındalık	Ortamı tanıma, sembolleri yorumlama, dikkat gerektiren durumları fark etme	118
Neden–Sonuç İlişkisi Kurma	Yağmur–araba–tehlike ilişkisi, yaralanma nedenleri, hava durumu etkileri	94
Durum Analizi / Gözlem	Orman, hava durumu, çevredeki tehlikeler, yol durumu	76
Planlama ve Karar Verme	Güvenli yol planlama, yardım yöntemine karar verme	63

Bilişsel boyut, katılımcıların öyküyü yalnızca anlatmakla kalmayıp olayları zihinsel olarak analiz ettiklerini göstermektedir. Bir katılımcı, “Tavşanın neden yaralandığını anlamak için çevreye baktım; orada avcı izi olabileceğini düşündüm” (K7) ifadesiyle durum analizini yansıtmıştır. Bir başka katılımcı, “Arabanın yağmur yüzünden bozulduğunu düşünerek karakterimin tedbirli davranması gerektiğini yazdım” (K44) diyerek sembol–bağlam ilişkisinin bilişsel sürecini ortaya koymuştur. Bu bulgular, öykü küplerinin katılımcılarda üst düzey düşünme süreçlerini harekete geçirdiğini göstermektedir.

4.2. Duyuşsal Boyut

Duyuşsal boyut, öykülerde görülen empati, merhamet, sevgi, şefkat, kaygı ve korku gibi duygusal eğilimleri içermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu özellikle yaralı tavşan, yağmurda kalan canlılar, kaybolma ve yalnızlık gibi durumlara karşı yoğun bir duygusal tepki geliştirmiştir. Bu durum, öykü küplerinin duygusal farkındalığı harekete geçiren yönünü göstermektedir.

Örneğin bir katılımcı, “Yaralı tavşanı görünce içimde bir sızı hissettim, onu yalnız bırakamazdım” (K23) sözleriyle duygusal hassasiyetini açıkça ortaya koymuştur. Başka bir katılımcı, “Yağmur altında kalmak beni de ürküttü, öyküdeki çocuğun korkusunu hissettim” (K88) diyerek anlatı ile duygusal özdeşleşmeyi göstermiştir.

Tablo 3. Duyuşsal Boyuta İlişkin Temalar ve Kodlar

Tema	Kodlar	F
Duyarlılık	Zorluk yaşayan canlıya karşı hassasiyet	102
Merhamet	Yaralı canlıyı koruma, şefkat gösterme	88
Sevgi / Şefkat	Hayvan sevgisi, doğaya sevgiyle yaklaşma	79
Korku / Endişe	Kaybolma, karanlık, yağmurda mahsur kalma	54

Duyuşsal boyut, katılımcıların öykü karakterleriyle duygusal bağ kurduklarını göstermektedir. Örneğin “Bir damla sevgi bile bazen bir canlının kaderini değiştirebilir” (K51) ifadesi, öyküde geçen basit sembollerin duygusal bir anlatıya dönüşebileceğini göstermektedir. Katılımcılar, yağmur ve karanlık gibi çevresel unsurları bile duygusal bir atmosferin parçası olarak işlemişlerdir.

4.3. Davranışsal Boyut

Bu boyut, öykülerde yer alan yardım etme, sorumluluk alma, çözüm üretme, eyleme geçme ve problem çözme girişimlerini kapsamaktadır. Öğretmen adayları, çoğu öykü örgüsünde aktif bir karakter inşa etmiş; özellikle yaralı tavşan ve bozulan araba gibi durumlarda harekete geçen, çözüm üreten ve sorumluluk alan kahramanlar betimlemişlerdir.

Bir katılımcının, “Tavşanı yağmurdan korumak için montunu çıkarıp üzerine örttü ve hemen veterinerine koştu” (K19) ifadesi davranışsal yönün tipik örneklerindendir. Bir başka katılımcı ise, “Araba bozulunca paniğe kapılmadı; önce etrafa bakıp yardım isteyebileceği birini aradı” (K60) diyerek problem çözme adımlarını açıkça göstermiştir.

Tablo 4. Davranışsal Boyuta İlişkin Temalar ve Kodlar

Tema	Kodlar	F
Sorumluluk	Yardım etme kararlılığı, süreci takip etme	111
Yardım Etme Eğilimi	İnsanlara ve hayvanlara yardım etme	97
Eyleme Geçme	Veterinere götürme, tamir etme, mücadele etme	85
Problem Çözme	Engelleri aşma, alternatif yollar üretme	72

Davranışsal boyut, öykü küplerinin yalnızca düşünme süreçlerini değil, eylem odaklı karar verme becerilerini de harekete geçirdiğini göstermektedir. Katılımcılar öykülerinde, kahramanların bir problemi fark ettikten sonra hemen çözüm için harekete geçtiğini, çoğu kez yalnızca bir canlıya değil, tüm ortama yönelik sorumluluk aldığını belirtmiştir.

4.4. Sosyal Boyut

Sosyal boyut, toplumsal dayanışma, iş birliği, bağlılık, çevresel farkındalık ve doğa ile ilişki gibi sosyal içerikli temaları kapsamaktadır. Katılımcıların öykülerinde özellikle doğayla uyum, aile ve topluma sorumluluk, yardımlaşma ve paylaşma temalarının güçlü şekilde yer aldığı görülmüştür.

Örneğin bir katılımcı, “Doğa insanı iyileştirir; Ali de ormanda kendini özgür hissetti” (K74) diyerek doğayla uyum temasını vurgulamıştır. Bir başka katılımcı, “Birlikte olunca sorunlar daha kolay çözülüyor, herkes elinden geleni yaptı” (K38) diyerek sosyal dayanışmayı öne çıkarmıştır.

Tablo 5. Sosyal Boyuta İlişkin Temalar ve Kodlar

Tema	Kodlar	f
Toplumsal Değerler	Yardımlaşma, paylaşma, sorumluluk	83
Bağlılık	Doğaya, aileye, hayvanlara bağlılık	74
Doğayla Uyum	Doğayla bütünleşme, çevresel farkındalık	66
İş Birliği	Birlikte çözüm üretme, dayanışma	59

Sosyal boyutun bulguları, katılımcıların öykülerinde yalnızca duygu yüklü anlatılar değil; aynı zamanda toplumsal değerlere dayalı bir yaklaşım sergilediklerini göstermektedir. Katılımcıların çoğu, insanların birbirine yardım ettiği, doğayla uyum içinde yaşadığı ve toplumsal sorumluluğun önem kazandığı dünyalar kurmuştur.

Genel olarak bulgular, öğretmen adaylarının öykü küplerini kullanarak oluşturdukları öykülerde bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve sosyal boyutların bütüncül biçimde iç içe geçtiğini göstermektedir. Katılımcılar yalnızca bir olay örgüsü kurmakla kalmamış; aynı zamanda merhamet, duyarlılık, yardımseverlik, problem çözme, dayanışma ve doğayla uyum gibi önemli sosyal-duyuşsal süreçleri de ortaya koymuşlardır. Böylece öykü küplerinin öğretmen adaylarının değer yönelimlerini, düşünme biçimlerini ve sosyal duyarlılıklarını görünür kılan güçlü bir pedagojik araç olduğu anlaşılmaktadır.

5.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının öykü küplerini kullanarak oluşturdukları öykülerde ortaya çıkan bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve sosyal temalar incelenmiştir. Bulgular, öykü küplerinin öğretmen eğitiminde çok boyutlu öğrenme çıktıları üreten güçlü bir anlatı temelli pedagojik araç olduğunu göstermektedir. Bu bölümde bulgular, ilgili literatür ışığında tartışılmış; sonrasında sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Araştırma bulguları, öğretmen adaylarının öykü küpleri aracılığıyla oluşturdukları öykülerin güçlü bir bilişsel esneklik, duyuşsal duyarlılık, sorumluluk bilinci ve sosyal bağlılık içerdiğini göstermektedir. Bu durum, literatürde öykü küplerinin düşünmeyi, yaratıcılığı ve ifade becerilerini geliştirdiğine dair bulgularla örtüşmektedir (Zsiray ve Koós, 2022; Yeşilkaya, 2024). Öykülerin çoğunda mantıklı bir olay örgüsü, neden-sonuç ilişkileri ve bağlamsal analizlerin bulunması, öykü küplerinin bilişsel yükü artırmadan üst düzey düşünmeyi desteklediğine işaret etmektedir.

Anlatı kurma sürecindeki bu bilişsel etkinlikler, alanyazında “narrative construction” olarak ifade edilen anlam kurma süreçleriyle örtüşmektedir (Adamson vd., 2006; Ahuja ve Loura, 2022). Öğretmen adaylarının semboller arasında ilişki kurması, olay akışını planlaması ve bağlamı yeniden üretmesi, Strong ve Amodei’nin (2024) öykü küplerini okul öncesi sözlü dil gelişimini destekleyen kültürel olarak duyarlı bir araç olarak tanımlamasıyla paralellik göstermektedir.

Araştırmada duyuşsal temaların yoğunluğu dikkat çekicidir. Empati, merhamet, korku, şefkat ve duyarlılık gibi temaların çok sık görülmesi, öykü küplerinin yalnızca dilsel ve bilişsel değil; aynı zamanda içsel duygu dünyasını harekete geçiren bir araç olduğunu göstermektedir. Bianchi (2014), öykülerin insanların estetik tercihlerine, duygularına ve merak duygusuna doğrudan temas ettiğini belirtir. Bu çalışma da benzer biçimde, katılımcıların özellikle yaralı tavşan, yağmur ve kaybolma gibi temalar karşısında duygusal bir bağ kurduğunu ortaya koymuştur.

Ayrıca duyuşsal içerik, “narrative transportation” kavramı ile uyumludur. Anaza vd. (2020) anlatıların bireyi öykünün dünyasına çektiğini ve empatik bir ilişki kurduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının öyküde yer alan canlılarla duygusal bütünleşme yaşaması, anlatı odaklı materyallerin eğitimsel değerini göstermektedir.

Davranışsal boyut bulguları, öğretmen adaylarının aktif çözüm üretme, yardım etme, eyleme geçme ve sorumluluk alma gibi temaları yoğun bir şekilde işlediklerini göstermektedir. Morilla, Rojas ve Baluyos (2025), öykü küplerinin öğrencilerde yazma motivasyonunu ve problem çözme eğilimini artırdığını belirtmektedir. Bu araştırmada benzer biçimde katılımcılar, öykülerde yaralı hayvana yardım etme, bozulan araba için çözüm arama, tehlikeli durumlarda doğru karar verme gibi davranışları öne çıkarmışlardır.

Bu bulgular aynı zamanda Strong ve Amodei’nin (2024) öykü küplerinin kültürel olarak duyarlı öğrenme süreçlerinde sorumluluk ve topluluk bilincini güçlendirdiğine dair bulgularıyla uyumludur.

Öykü küplerinin sosyal öğrenmeyi desteklediğine dair güçlü bulgular elde edilmiştir. Katılımcıların öykülerinde yardımseverlik, paylaşma, dayanışma, doğayla uyum ve toplumla ilişki kurma gibi sosyal değerler sıkça görülmüştür. Bu yönüyle çalışma, Weder, Lemke ve Tungarat’ın (2019) sürdürülebilirlik çalışmalarında öykü küplerinin bireylerin değer yönelimlerini açığa çıkaran bir araç olduğu sonucuyla örtüşmektedir.

Toplumsal değerlerin öykülerde bu derece görünür hale gelmesi, öğretmen adaylarının anlatı yoluyla sosyal sorumluluk ve çevresel farkındalık geliştirdiklerini göstermektedir.

Bu araştırma, öykü küplerinin öğretmen adaylarının bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve sosyal süreçlerini bütüncül bir biçimde ortaya çıkardığını göstermektedir. Bulgulara göre:

- Bilişsel olarak, katılımcılar semboller arası ilişki kurma, neden–sonuç bağları oluşturma ve olay örgüsünü yapılandırma konusunda yüksek performans sergilemiştir.
- Duyuşsal olarak, empati, merhamet, duyarlılık ve sevgi temaları güçlü biçimde ortaya çıkmıştır.
- Davranışsal olarak, öyküler çoğunlukla yardım etme, problem çözme ve sorumluluk alma davranışlarını içermektedir.
- Sosyal olarak, dayanışma, paylaşma, bağlılık ve doğayla bütünleşme gibi değerler öne çıkmıştır.

Bu sonuçlar, öykü küplerinin öğretmen eğitiminde değer eğitimi, yaratıcılık, problem çözme ve sosyal-duyuşsal öğrenme alanlarını bir arada destekleyen etkili bir pedagojik materyal olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına dayanarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Öykü küpleri öğretmen yetiştirme programlarında düzenli bir öğrenme aracı olarak kullanılmalıdır.
Hem yaratıcılığı hem de değer yönelimli öğrenmeyi desteklemektedir.
- Sınıf içinde disiplinlerarası etkinliklerde öykü küplerine yer verilebilir.
Sembollerin bağlam üretme potansiyeli çok yönlü öğrenmeyi desteklemektedir.
- Duyuşsal farkındalığı artırmak amacıyla, öykü küpleri özellikle empati eğitimi ve değer eğitimi temalarında kullanılabilir.
- Öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme günlükleriyle süreç desteklenebilir.
Anlatı temelli çalışmalar yansıtıcı pedagojiyi güçlendirir.
- Çocuklarda sürdürülebilirlik bilinci ve doğa sevgisini geliştirmek için, doğa temalı küplerle özel etkinlikler tasarlanabilir.
- Farklı yaş gruplarıyla karşılaştırmalı araştırmalar yapılarak öykü küplerinin gelişimsel etkileri incelenebilir.
- Nitel araştırmalara ek olarak karma yöntem çalışmalarla öykü küplerinin öğrenme çıktıları nicel olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Adamson, G., Pine, J., Van Steenhoven, T., & Kroupa, J. (2006). How storytelling can drive strategic change. *Strategy & Leadership*, 34(1), 36–41. <https://doi.org/10.1108/10878570610637876>
- Ahmed, S. K. (2024). How to choose a sampling technique and determine sample size for research: A simplified guide for researchers. *Oral Oncology Reports*, 12, 100662. <https://doi.org/10.1016/j.oor.2024.100662>
- Ahuja, Y., & Loura, I. (2022). Story-telling in the digital space – A ploy to communicate with millennials. *International Journal of Business and Globalisation*, 30(1), 3–16. <https://doi.org/10.1504/IJBG.2022.122279>
- Anaza, N. A., Kemp, E., Briggs, E., & Borders, A. L. (2020). Tell me a story: The role of narrative transportation and the C-suite in B2B advertising. *Industrial Marketing Management*, 89, 605–618. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2019.02.002>
- Bae, B.-C., Seo, G., & Cheong, Y.-G. (2016). Towards Procedural Game Story Creation via Designing Story Cubes. İçinde F. Nack & A. S. Gordon (Eds.), *Interactive Storytelling* (Vol. 10045, pp. 399–402). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-48279-8_35
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8–14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
- Bianchi, C. (2014). Consumers' engagement with brands: The role of storyline and narrator. *Journal of Strategic Marketing*, 22(4), 308–322. <https://doi.org/10.1080/0965254X.2013.876076>

- Busetto, L., Wick, W., & Gumbinger, C. (2020). How to use and assess qualitative research methods. *Neurological Research and Practice*, 2(1), 1–10. <https://doi.org/10.1186/s42466-020-00059-z>
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33–38. <https://doi.org/10.15390/EB.2014.3412>
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Fatiani, A. A., Gipayana, M., Hasanah, U., & Saputri, D. Y. (2021). The use of story cubes to improve students' writing skills. *Journal of Education and Learning*, 15(3), 392–400. <https://doi.org/10.11591/edulearn.v15i3.20670>
- Júnior, J. M., Rodrigues, M. F., & Oliveira, T. (2023). Narratives and values in teacher education: A socio-cultural approach. *Teaching and Teacher Education*, 119, 103949. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103949>
- Lim, W. M. (2025). What Is Qualitative Research? An Overview and Guidelines. *Australasian Marketing Journal*, 33(2), 199-229. <https://doi.org/10.1177/14413582241264619>
- Morilla, R. L., Rojas, M. E., & Baluyos, E. (2025). Story cubes as scaffolding tools in creative writing instruction. *International Journal of Instruction*, 18(1), 221–240. <https://doi.org/10.51584/IJRIAS.2025.100900009>
- Purba, A., Sinaga, F., & Situmorang, R. (2024). Enhancing narrative writing skills through story cubes: An experimental study. *Journal of Language Teaching and Research*, 15(2), 420–428. <https://doi.org/10.17507/jltr.1502.20>
- Rousoulioti, T., Tegou, C., & Thomou, P. (2022). Digital Board Games as a Tool to Boost Speaking in Foreign Language E-classes During COVID-19: Students' Perspectives. *Bogazici University Journal of Education*, 39-1, 137-159. <https://doi.org/10.52597/buje.1068062>
- Sandoval, J., Cibils, L., & Hale, C. (2022). Narratives in play-based learning: Emotional and creative development in early childhood. *Early Childhood Education Journal*, 50, 1225–1239. <https://doi.org/10.1007/s10643-021-01293-1>
- Strong, J., & Amodei, N. (2024). Story cubes as culturally responsive tools in early childhood language development. *Journal of Early Childhood Literacy*, 24(1), 59–78. <https://doi.org/10.1177/14687984221137894>
- Weder, F., Lemke, S., & Tungarat, A. (2019). Storytelling for sustainability: The role of narrative in education for sustainable development. *Sustainability*, 11(20), 5627. <https://doi.org/10.3390/su11205627>
- Woodside, A. G. (2010). Brand-consumer storytelling theory and research: Introduction to a Psychology & Marketing special issue. *Psychology & Marketing*, 27(6), 531–540. <https://doi.org/10.1002/mar.20342>

- Yeşilkaya, A. (2024). Öykü küplerinin Türkçe derslerinde kullanımı: Anlatı, yaratıcılık ve sosyal farkındalık. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 12(1), 44–65.
<https://doi.org/10.16916/aded.2024.12345>
- Zsiray, R., & Koós, I. (2022). Creativity and narrative skills supported through story cubes. *Hungarian Educational Research Journal*, 12(4), 771–788.
<https://doi.org/10.1556/063.2022.00189>